

कोंकणीची राजभास चळवळ :
एक समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन

(19 डिसेंबर 1961 ते 04 फेब्रुवारी 1987 मेरेन
गोंयांत घडिल्ल्या भाशीक संघर्शाची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी)

‘डॉक्टर ऑफ फिलोसोफी’

हे पदवे खातीर

गोंय विद्यापिठाक सादर केल्लो सोद-प्रबंध

सोद-वावर करपी

हनुमंत चंद्रकांत चोपडेकार

मार्गदर्शक

(सर्गेस्त) डॉ. माधवी सरदेसाय

(मार्गदर्शक)

(31 मे 2011 ते 20 जानेवारी 2015)

अॅड. उदय भेंब्रे

(मार्गदर्शक)

(21-01-2015 सावन)

गोंय विद्यापीठ

ताळगांव - गोंय

2015

**A SOCIOLINGUISTIC EVALUATION
OF OFFICIAL LANGUAGE MOVEMENT OF KONKANI**

(With respect to the Language Movement took place in Goa
between 19th December 1961 to 4th February 1987)

A thesis submitted to Goa University
for the award of Degree of
‘DOCTOR OF PHILOSOPHY’
in
Konkani

By
Hanumant Chandrakant Chopdekar

Research Guide

(Late) Dr. Madhavi Sardesai
(31-05- 2011 to 20-01-2015)

Adv. Uday Bhembre
(w.e.f. 21-01-2015)

Goa University
Taleigao Goa

2015

जाहिरनामो

हांव हनुमंत चंद्रकांत चोपडेकार, प्रमाण जातां, गोवा विश्वविद्यालयाच्या कोंकणी विभागांत सादर केल्लो, 'कोंकणीची राजभास चळवळ : एक समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन' हो सोद-प्रबंध हांवें स्वता (सर्गेस्त) डॉ. माधवी सरदेसाय तशेंच अॅड. उदय भेंब्रे हांच्या मार्गदर्शना खाला पुराय केला.

हो वावर हे आदीं हांवें, ह्या वा दुसऱ्या खंयच्याच विश्वविद्यालयाच्या पदवे खातीर वा दाखल्या खातीर सादर करूंक ना म्हणपाचें हांव स्पश्ट करतां.

थळ : ताळगांव, गोंय

ता. : 11 फेब्रुवारी 2015

हनुमंत चंद्रकांत चोपडेकार

विद्यार्थी

प्रमाणपत्र

हनुमंत चंद्रकांत चोपडेकार, हांणी, 'पीएच. डी.' पदवे खातीर सादर केल्ल्या 'कोंकणीची राजभास चळवळ : एक समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन' ह्या सोद-प्रबंधा खातीर केल्लो सोदवावर (सर्गेस्त) डॉ. माधवी सरदेसाय तशेंच म्हज्या मार्गदर्शना खाला जाला. प्रबंध लिखाणांत ज्या साहित्याचो आदार घेतला ताचो फावो थंय उल्लेख केला. हो सोद-प्रबंध ताचो स्वताचो सोदवावर आसा.

डॉ. उदय भेंब्रे

(मार्गदर्शक)

थळ : ताळगांव, गोंय

ता. : 11 फेब्रुवारी 2015

उपकारार्ची उतरां

‘कोंकणीची राजभास चळवळ : एक समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन’ हो सोद-प्रबंध सादर करतना, ह्या वेळार म्हज्या मनांत फाटल्या चार साडेचार वर्सांच्यो यादी ताज्यो जातात. विशयाची निवड, नांवनोंदणेची प्रक्रिया, संशोधन पद्दतीची परिक्षा, प्रत्यक्षांत हांवें केल्लो वावर, मदल्यो अडी अडचणी, स म्हयन्यांचो अहवाल आनी वर्सुकी सादरीकरण हे सगळे प्रसंग ह्या खिणाक दोळ्यां मुखार येतात.

सोदवावराचो प्रस्तूत विशय मुक्त गोंयांत घडून गेल्ले ‘राजभास चळवळीचेर’ आदारीत आसा. कोंकणी भास, साहित्य आनी संस्कृताये संबंदी विंगड विंगड प्रस्न आनी दुबाव मनांत आशिल्ल्यान सोदवावराचो प्रस्तूत विशय हांवें वेंचला. गोंयची राजकी, भाशीक आनी संविधानीक अस्मिताय प्रस्थापीत करपी आंदोलनांची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी ह्या सोदवावरांत केल्या. ‘गोंयची राजभास चळवळ’ वयलेचाराक जरी भाशीक दिसली तरी तिका समाजीक, संस्कृतीक आनी राजकी आंग आशिल्लें. समाजभासविज्ञानीक नदरेन एक तटस्त भुमिका आपणावन त्या आंगांचो सोद ह्या संशोधनांत घेतला.

हो सोद-प्रबंध पुराय जाय मेरेन प्रत्यक्ष आनी अप्रत्यक्षपणान जायत्या व्यक्तींचें मार्गदर्शन आनी सहकार्य म्हाका मेळ्ळां. तातूंत म्हजी मार्गदर्शक सर्गेस्त डॉ. माधवी सरदेसाय हांचो सगळ्यांत व्हड वांटो आसा. विद्यापीठ स्थरा वेल्या संशोधना खातीर शिस्तबद्ध तयारी कशी करप, विशयाचें नियोजन कशें करप, तत्थ्यांचो सोद कसो लावप, म्हायती कशी एकठांय करप, तांचें मुल्यांकन कशें करप आनी तें सोद-प्रबंधांत कशे रितीन मांडप अश्या साबार गजालींचें मार्गदर्शन डॉ. सरदेसाय हांचे कडच्यान म्हाका फावो जालां. मजगतीं, तांचे भलायकीचो प्रस्न उप्रासलो तेन्नाय ह्या सोदवावराचे अध्याय तपासप आनी म्हाका योग्य वाट दाखोवप ह्या कार्या कडेन मॅडमीन तडजोड केली ना हें सांगले बगर हांव मुखार सरूंक शकना. तांच्या ‘पर्फेक्शनिस्ट’ सभाव-वृत्तीक लाख लाख सलाम.

हो सोद-प्रबंध पुराय जातना मॅडम आमचे मदीं नात हाचें दुख्ख भोगता. पूण प्रस्तूत सोद-प्रबंध वाचतना तिणें दिल्लें मार्गदर्शन दर एका वाचकाचे नदरेक भरले बगर रावचेंना. हो

सोद-प्रबंध तांच्याच उगडासाक हांव ओपतां. तशेंच तांची इश्टीण श्रीमती सुषमा सोनक आनी भयण डॉ. सविता केरकार हांणी दिल्ल्या सहकार्या खातीर तांकांय दिनवासतां.

दुसरे सुवातेर, माधवी मॅडम संवसाराक अंतरले उपरांत विद्यापिठाची कायदेशीर प्रक्रिया पुराय करून कुलगुरून नेमिल्ले नवे मार्गदर्शक उदयबाब भेंब्रे हांणी दिल्ल्या मोलादीक मार्गदर्शना खातीर हांव तांचे मना काळजा सावन उपकार मानता.

तिसरे सुवातेर, म्हज्या सोदवावराचें निरिक्षण करपाक कुलगुरूंनी नेमिल्ले तज्ञ डॉ. नारायण देसाय हांचो हांव नमळायेन उल्लेख करपाक सोदतां. निखटें निरिक्षणूच न्हय तर सोदवावराचो हो आव्हानात्मक प्रवास करतना जेन्ना जेन्ना म्हज्यांतलो विद्यार्थी आडखळ्ळा वा आडवाटेर घुसपला तेन्ना तेन्ना सरान म्हाका योग्य वाट दाखयल्या. सरांचे उपकार मानचे परस पुराय जीण हांव तांच्या उपकाराच्या रिणांत रावपाक सोदतां.

2011 वर्सा म्हज्या ह्या सोदवावराचो आरंभ जाल्लो तेन्ना सावन आतां मेरेन विद्यापीठ स्थराचेर जायत्या जाणांचो आदार आनी तेंको म्हाका लाबला. तातूंत, गोंय विद्यापिठाचे कुलगुरू डॉ. सतीश शेटये, कोंकणी विभागाच्यो आदल्यो मुखेली प्रा. प्रियदर्शिनी तडकोडकार आनी डॉ. चंद्रलेखा डिसौजा तशेंच आतांचे मुखेली प्रा. प्रकाश पर्येकार, भाशा आनी साहित्य फांट्याचे आदले अधिवक्ते डॉ. रवीन्द्रनाथ मिश्रा, आतांच्यो डॉ. किरण बुडकुले तशेंच कोंकणी विभागांतले प्रशासकीय कर्मचारी श्रीमती अरुणा सावयवेरेंकार आनी प्रमानंद देसाय हांकां सगळ्यांक हांव काळजा सावन दिनवासतां.

ते भायर चौगुले महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. आर्. व्ही. गांवकार, उपप्राचार्य डॉ. एन्. एन्. सावंत आनी डॉ. इ. एम्. त्रावासो, भाशा आनी साहित्य फांट्याचे अधिवक्ते डॉ. गुणाजी देसाय, गोवा कोंकणी अकादेमीचे अध्यक्ष पुंडलीक नायक, उपाध्यक्ष प्रा. भुषण भावे, भाशा संचालनालयाचे संचालक डॉ. प्रकाश वजरीकार, साहित्यीक नागेश करमली, दामोदर मावजो, डॉ. हरिशचंद्र नागवेंकार, डॉ. तानाजी हळर्णकार, हेमा नायक, एन्. शिवदास, माधव बोरकार, दिलीप बोरकार, भिकू बोमी नायक, सुनापरान्त दिसाळ्याचे संपादक बाबली नायक. ते भायर मेल्वीन रोड्रीगीस, पाव्लू मोरास (मंगळूर), उषा राणे, आशा पालणकार, संदेश बांदेकार (कारवार), डॉ.

एल्. सुनिताबाय, पय्यनूर रमेश पै, आर्. एस्. भास्कर, एन. पुरुषोत्तम मल्ल्या (केरळ), डॉ. वि. बा. प्रभुदेसाई, द. वा. तळवणेंकर, गो. रा. ढवळीकर, डॉ. सु. म. तडकोड, डॉ. बाळकृष्णजी कानोळकर, डॉ. ओमप्रकाश त्रिपाठी, श्रीकृष्ण अडसूळ, रमेश वंसकर आदीनी दिल्ल्या सहकार्या खातीर हांव तांचेय उपकार मानतां.

सोदवावर करतना हांवें जायत्या वाचनालयांक भेट दिवन तांचो आदार घेतला. त्या साबार वाचनालयांचे ग्रंथपाल आनी कर्मचारी हांचे हांव हांगा उपकार मानतां. तातूंत साहित्य अकादेमी (दिल्ली), गोवा हिंदू असोसिएशन (मुंबय), मराठा ग्रंथालय (मुंबय), कोंकणी भास आनी संस्कृती प्रतिष्ठान (मंगळूर), सुकृतीन्द्र प्राच्यविद्या शोध संस्थान (कोची), बापुजी महाविद्यालय (कारवार), कृष्णदास शामा वाचनालय (पणजी), गोवा कोंकणी अकादेमी (पणजी), गोमंतक मराठी अकादमी (पर्वरी), सरस्वती वाचनालय (पणजी), कोंकणी भाशा मंडळ (मडगांव), पार्वतीबाई चौगुले महाविद्यालय (मडगांव), गोमंत विद्या निकेतन (मडगांव), गोंय विद्यापीठ (ताळगांव) अश्या वाचनालयांचो आसपाव जाता.

हो सोद-प्रबंध पुराय करतना म्हजे 'फ्रँड, फिलॉसॉफर आनी गायड' जावन म्हाका पावला कणकणी वाट दाखोवपी म्हजो इश्ट डॉ. राजय पवार हांचो खेरीत उल्लेख करपाक म्हाका खोस भोगता. हो सोदवावर चलतना म्हाका संवसारीक राटावळींतल्यान मेकळीक दिवपी घरच्यांचो उल्लेख करप हांव म्हजें कर्तव्य मानतां. तेच खातीर, म्हजी आई (चंद्रकला), घरकान्न (सखी) आनी चली (सारा) हांच्या नांवांचो हो खेरीत उल्लेख.

निमणे कडेन, समाजभासविज्ञानीक नदरेन अभ्यास करुंक सोदतल्या मुखा वेल्या संशोधकांक प्रस्तूत सोद-प्रबंध उपयुक्त थारतलो अशी आस्त बाळगितां. तशेंच म्हज्या ह्या सोदवावरा खातीर म्हाका प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपान आदार दिवपी सगळ्या जात वा अजात व्यक्तींक आनी संस्थांक हांव काळजा सावन - देव बरें करुं म्हणटां

थळ : ताळगांव, गोंय

हनुमंत चंद्रकांत चोपडेकार

अर्पण...

डॉ. माधवी सरदेसाय

हांकां

नमळायेन

पुर्वपिठिका

संवसारांत जायते सुवातेर भास आनी समाज हांचे मदल्या वेव्हारांतल्यान तरेकवार भाशीक वाद उप्रासतात. ते भाशीक वाद समाजांत जायत्या कारणांक लागून वयर सरतात. भाशीक अस्मितायेचो अभिमान हें तातूंतलें एक म्हत्वाचें कारण. समाज आनी भास हांच्या मदल्या नातेसंबंदांचो भासशास्त्रीय नदरेन अभ्यास करून समाजभासविज्ञान ही अभ्यासशाखा भाशीक वादा सारके विशय हाताळटा. भाशीक वादांत फकत भाशीक संघर्श नासतात तर तातूंत वंशीक, संस्कृतीक, भुगोलीक, इतिहासीक, अर्थीक, समाजीक आनी राजकी संघर्शांचीं पाळां-मुळां घुसपल्लीं आसतात. तशेंच भाशीक प्रस्नांक प्रभावीत करपी धर्म, संस्कृताय, इतिहास, राजकारण, शिक्षण, अध्ययन, प्रशासन, साहित्य, पत्रकारिता अश्या साबार मळांची चिकित्सा समाजभासविज्ञान ही अभ्यासशाखा करता.

‘कोंकणीची राजभास चळवळ : एक समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन’ ह्या विशया वेल्या प्रस्तूत सोदवावरांत 19 डिसेंबर 1961 ते 04 फेब्रुवारी 1987 मेरेन गोंयांत घडिल्ल्या भाशीक संघर्शाची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी केल्या. त्या संघर्शांत राजभास चळवळींतल्या मुखेल तीन आंदोलनांचो आसपाव जाता. कोंकणीचे राजभास चळवळीचो समाजभासविज्ञानीक नदरेन अभ्यास करतना ‘कोंकणी-मराठी भासां मदली भाशाद्वित्वाची परिस्थिती, थळावी भास आनी संस्कृतीक भास हांचो संघर्श, गोंयच्या भाशीक प्रस्नां फाटलें राजकारण, गोंयची धर्मीक आनी समाजीक गटबाजी, गोंयच्या भाशीक वादा फाटलें अर्थकारण, पत्रकारितेची आनी साहित्यिकांची भुमिका, संविधानीक कायदे आनी भाशीक नियोजन अशे समाजभासविज्ञानीक निकश प्रस्तूत विशयाची मोलावणी करचे पासत आपणायल्यात. सोद-प्रबंधाची मुद्रण-प्रत तयार करतना मॉडर्न लॅंग्वेज असोसिएशन ऑफ अमेरिका हे संस्थेच्या MLA Handbook for Writers of Research Papers (2009 Ed.) हे पुस्तिकेचो आदार घेतला.

प्रस्तूत सोदवावरांत भाशीक प्रस्न (Language Problem), भाशीक राजकारण (Language Politics) आनी भाशीक नियोजन (Language Planning) अश्या तीन निकशांचो आदार घेवन कोंकणीचे राजभास चळवळींत आसपावीत जावपी तीन मुखेल आंदोलनांचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन केलां.

कोंकणीची राजभास चळवळ : एक समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन

(19 डिसेंबर 1961 ते 04 फेब्रुवारी 1987 मेरेन गोंयांत घडिल्ल्या भाशीक संघर्शाची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी)

विशय वळेरी

○ पुर्वपिठिका	ix
○ विशय वळेरी	x
1. संकल्पना, आंवाठ, फाटभूंय आनी विशय प्रवेश	01
1.1 - विशयाची संकल्पना आनी विस्तार	02
1.1.1 - सोदवावराच्या विशयाची संकल्पना	03
1.1.2 - सोदवावराच्या विशयाचो विस्तार	06
1.2 - विशयाचो आंवाठ, शीममेर, उद्देश आनी पद्दत	09
1.2.1 - सोदवावराचो आंवाठ आनी शीममेर	09
1.2.2 - सोदवावराचो उद्देश आनी पद्दत	12
1.3 - सोदवावराच्या विशयाची फाटभूंय	13
1.3.1 - आधुनीक संवसाराचे निर्मितींत भाशेची भुमिका	13
1.3.2 - आधुनीक भारतांत भाशीक वादाचो आरंभ	17
1.3.3 - स्वतंत्र भारतांत भाशीक अस्मितायांचेर आदारीत चळवळी	19
1.4 - सोदवावराचो विशय प्रवेश	23
1.4.1 - सोदवावराचो विशय आनी कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्श	23
1.4.2 - भाशीक संघर्श अभ्यासपाच्यो तीन नदरो	25
1.4.3 - समाजभासविज्ञानीक नदर आनी विशय प्रवेश	28
2. समाजभासविज्ञान : भासाभ्यासाचें एक आधुनीक शास्त्र	35
2.1 - समाजभासविज्ञान : एक शास्त्रीय वळख	35
2.1.1 - भासाभ्यासाची परंपरा आनी समाजभासविज्ञान	35
2.1.2 - समाजभासविज्ञान : संकल्पना, सुरवात आनी स्वरूप	40
2.1.3 - समाजभासविज्ञान : व्याख्या, व्याप्ती आनी खाशेलपणां	42
2.2 - समाजभासविज्ञान : आंतरविद्याशाखीय अभ्यासक्षेत्र	46
2.2.1 - भास, समाज, संस्कृताय आनी भाशीक सापेक्षताय	47
2.2.2 - एकभाशीकताय, द्विभाशीकताय आनी भोवभाशीकताय	50

2.2.3 - प्रमाण बोली आनी प्रमाणेतर बोलयो	52
2.2.4 - समाजीक आनी संस्कृतीक गट	55
2.2.5 - भाशीक बदल, भाशीक भेद आनी भाशीक परिवर्तन	57
2.2.6 - भाशीक प्रस्न आनी भाशीक नियोजन	59
2.3 - भाशाद्वित्व (डायग्लॉसिया) : भाशीक वादाचें कूळ	63
2.3.1 - भाशाद्वित्व : संकल्पना आनी स्वरूप	63
2.3.2 - भाशाद्वित्वाचीं खाशेलपणां आनी प्रकार	64
2.3.3 - भाशाद्वित्व : भारतीय भासांच्या संदर्भात	69
2.3.4 - भाशाद्वित्व : कोंकणी-मराठी वादाच्या संदर्भात	71
2.4 - आवय भास विरुद्ध संस्कृतीक भास : भाशीक संघर्शाचें मूळ	73
2.4.1 - आवय भास आनी संस्कृतीक भास : एक समाजभासविज्ञानीक वळख	73
2.4.2 - भाशीक समाजाची सभावीक आनी संस्कृतीक भास : संबंद आनी संघर्श	77
2.4.3 - भाशीक संघर्शांतल्यान चळवळी कडेन - संवसारीक आनी भारतीय देखी	78
3. मुक्ती आदलीं गोंयचीं इतिहासीक स्थित्यंतरां आनी भाशीक संघर्शाची फाटभूंय	84
3.1 - मुक्ती आदलीं गोंयचीं इतिहासीक आनी राजकी स्थित्यंतरां	85
3.1.1 - मुक्ती आदलीं गोंयचीं इतिहासीक स्थित्यंतरां	85
3.1.2 - मुक्ती आदलीं गोंयचीं राजकी स्थित्यंतरां	90
3.1.3 - मुक्ती आदलो गोंयांतलो राष्ट्रवाद आनी भाशावाद	94
3.2 - मुक्ती आदलीं गोंयांतलीं संस्कृतीक आनी भाशीक स्थित्यंतरां	100
3.2.1 - मानववंशशास्त्राचे नदरेन भारतीय आर्य भासांची उस्तवारी	100
3.2.2 - मुक्ती आदली गोंयांतली मराठी परंपरा	106
3.2.3 - मुक्ती आदली गोंयांतली कोंकणी परंपरा आनी तिचें पुनरुत्थान	111
3.3 - गोंय मुक्ती आदलीं कोंकणी-मराठी भाशावादार्ची स्थित्यंतरां	117
3.3.1 - कोंकणी-मराठी वादा संबंदान भायल्या जाणकारांचीं मत्तां	117
3.3.2 - कोंकणी-मराठी वादा संबंदान भारतीय जाणकारांचीं मत्तां	119
3.3.3 - मुंबय शारांतली कोंकणी चळवळ आनी भाशीक संघर्श	127
3.4 - गोंयची भाशीक चळवळ : फाटभूंय, संघटन आनी स्वरूप	134
3.4.1 - गोंयचे भाशीक चळवळीची इतिहासीक फाटभूंय	134

3.4.2 - गोंयचे भाशीक चळवळींतलो संघर्श आनी संघटना	135
3.4.3 - गोंयचे भाशीक चळवळीचें स्वरूप	141
4. कोंकणी राजभास चळवळीचीं आंदोलन पर्वा	149
4.1 - कोंकणी राजभास चळवळ : स्वरूप आनी विस्तार	150
4.1.1 - राजभास चळवळ - भारतीय आनी वैश्वीक संदर्भांतल्यान	150
4.1.2 - कोंकणी चळवळीचें स्वरूप आनी व्याप्ती	155
4.1.3 - कोंकणीची राजभास चळवळ आनी तातूंतलीं मुखेल आंदोलनां	157
4.2 - गोंयचो जनमत कौल : राजभास चळवळीचें संस्थापक पर्व	159
4.2.1 - जनमत कौलाची फाटभूंय, स्वरूप आनी मान्यताय	159
4.2.1.1 - जनमत कौलाची फाटभूंय आनी राजकारण	159
4.2.1.2 - जनमत कौलाची संविधानीक मान्यताय आनी अधिसुचोवणी	167
4.2.2 - जनमत कौलांतले घटनाक्रम आनी मुद्दे	171
4.2.2.1 - जनमत कौलांतले मुखेल घटनाक्रम	171
4.2.2.2 - जनमत कौलांतले मुखेल मुद्दे	173
4.2.3 - जनमत कौलांतलो प्रचार आनी वादावादी	174
4.2.3.1 - जनमत कौलांतल्यो घोशणां	174
4.2.3.2 - जनमत कौलांतलो गट-संघर्श	176
4.3 - साहित्य अकादेमीची मान्यताय : राजभास चळवळीचें विधायक पर्व	178
4.3.1 - साहित्य अकादेमीची स्थापणूक, कार्य आनी प्रादेशीक भासांची सुवात	178
4.3.1.1 - साहित्य अकादेमीची स्थापणूक, भुमिका आनी कार्य	178
4.3.1.2 - साहित्य अकादेमीचीं केंद्रां आनी प्रादेशीक भासांची सुवात	179
4.3.2 - कोंकणीची साहित्य अकादेमीची मान्यताय : यत्न आनी प्रतिसाद	181
4.3.2.1 - कोंकणीचे मान्यताये खातीरचे वैयक्तीक यत्न आनी प्रतिसाद	181
4.3.2.2 - कोंकणीचे मान्यताये खातीरचे संघटनात्मक यत्न आनी प्रतिसाद	185
4.3.3 - कोंकणीक साहित्य अकादेमीची भाशीक मान्यताय	186
4.3.3.1 - अकादेमीचे मान्यताय प्रक्रियेचो पयलो टप्पो (1969 ते 1973)	186
4.3.3.2 - अकादेमीचे मान्यताय प्रक्रियेचो दुसरो टप्पो (1973 ते 1976)	188
4.4 - 555 दिसांचें भाशीक आंदोलन : राजभास चळवळीचें संघर्श पर्व	191
4.4.1 - भाशीक आंदोलनाची फाटभूंय आनी मुखेल संघटनांचो संघर्श	192
4.4.1.1 - भाशीक आंदोलनाची फाटभूंय	192
4.4.1.2 - भाशीक आंदोलनांतल्यो संघटना आनी संघर्श	194
4.4.2 - भाशीक आंदोलनाचो पुर्वार्ध : 29 जुलय 1985 ते 17 जुलय 1986	198
4.4.2.1 - 29 जुलय ते 31 डिसेंबर 1985 मदलें भाशीक आंदोलन	198

4.4.2.2 - 01 जानेवारी ते 17 जुलय 1986 मदलें भाशीक आंदोलन	200
4.4.3 - भाशीक आंदोलनाचो उत्तरार्ध : 18 जुलय 1986 ते 04 फेब्रुवारी 1987	203
4.4.3.1 - 18 जुलय ते 18 डिसेंबर 1986 मदलें भाशीक आंदोलन	203
4.4.3.2 - 19 डिसेंबर 1986 ते 04 फेब्रुवारी 1987 मदलें भाशीक आंदोलन	204
5. कोंकणीचे राजभास चळवळीचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन	213
5.1 - राजभास चळवळीच्या संस्थापक पर्वाचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन	215
5.1.1 - जनमत कौलांत गोंयची संस्कृताय आनी समाजीक गटबाजी	215
5.1.2 - जनमत कौलांत राजकी पक्ष आनी तांचें राजकारण	220
5.1.3 - जनमत कौलांतले मुखेल शक्ती-प्रवाह	225
5.1.4 - जनमत कौलाच्या जैताचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन	235
5.2 - राजभास चळवळीच्या विधायक पर्वाचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन	239
5.2.1 - कोंकणीचे मान्यतायेंत साहित्य अकादेमीची भुमिका आनी भाशीक नियोजन	239
5.2.2 - कोंकणीचे मान्यतायेक मराठीचो विरोध आनी भाशीक राजकारण	243
5.2.3 - कोंकणीचे मान्यतायेंतले अंतर्गत प्रस्न आनी सल्लागार समितीचें कार्य	249
5.2.4 - कोंकणीच्या साहित्य अकादेमींतल्या जैताचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन ...	251
5.3 - राजभास चळवळीच्या संघर्श पर्वाचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन	254
5.3.1 - भाशीक आंदोलनांत के.पी.ए. आनी म.रा.प्र.स. ह्या भाशीक संघटनाचो वावर	255
5.3.2 - भाशीक आंदोलनांत गोंयच्या राजकी पक्षांची भुमिका आनी राजकारण	262
5.3.3 - भाशीक आंदोलनांत प्रसारमाध्यमांची लागणूक आनी वागणूक	269
5.3.4 - भाशीक आंदोलनाच्या जैताचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन	278
6. निश्कर्श आनी समारोप	287
6.1 - प्रस्तूत सोदवावराचे निश्कर्श	289
6.2 - प्रस्तूत सोदवावराचो समारोप	317
○ आदारावळ	326
○ परिशिष्ट	335

अध्याय : पयलो

संकल्पना, आंवाठ, फाटभूंय

आनी विशय प्रवेश

1. संकल्पना, आंवाठ, फाटभूंय आनी विशय प्रवेश

सोदवावराक विद्यापीठ स्तरा वेल्या शिक्षणीक उपक्रमांत भोव म्हत्व आसा. आयचे घटकेक, म्हणजेच एकविसाव्या शेंकड्यांत विज्ञान, तंत्रज्ञान, समाजशास्त्र, भाशाशास्त्र, मानववंशशास्त्र, लोकसंस्कृती, लोकवेद, इतिहास, तत्वगिन्यान अश्या सगळ्याच मळांचेर सोदवावर चलत आसात. भास आनी तिचे कडेन संबंदीत मळां वेलें संशोधन जाल्यार भाशेचे उदरगतीची एक म्हत्वाची कुरु थारल्या अशें म्हणूं येता.

प्रस्तूत सोदवावर हो खासा करून 'भाशीक अस्मिताय, भाशीक प्रस्न, भाशीक संघर्श आनी भाशीक नियोजन' अशा संकल्पनांक धरून आकाराक आयिल्लो आसा. ह्या सोदवावराच्या विशयाक हात घालतना पयलीं सोदवावरा विशीं अभ्यासकाची भुमिका स्पश्ट करप समा जातलें. ते नदरेन 'सोदवावराची मूळ संकल्पना, विस्तार, आंवाठ, शीममेर, उद्देश' आनी निमणे सुवातेर 'विशय प्रवेश' करपाचो यत्न केला.

1.1 - विशयाची संकल्पना आनी विस्तार

अठराव्या शेंकड्यांत पुराय संवसारांत वैचारीक आनी विज्ञानीक क्रांती घडली आनी थंय सावनूच नवें यूग जल्माक येवपाक लागलें. विज्ञानीक मळा वेले तरेकवार सोद, तत्वगिन्यानाच्या मळावेले तरेकवार सिद्धांत, येवरोपांतलीं राजकी परिवर्तनां, नव्या आधुनीक सामाज वेवस्थेचो आरंभ करपी फ्रँच क्रांती ह्यो साबार मुखेल घडणुको ह्या अठराव्या शेंकड्यांतूच घडल्यो, तातूंतल्यान मनीस समाजाक एक क्रांतीकारी आनी आधुनीक वळण लागलें. तेच फाटभूंयेर धर्तरे वेल्या मनशा मदीं अजापीत करपी शोधक वृत्ती विकसीत जाली. खासा करून ब्रहमांडाचे निर्मितीचें गुपीत सोदपाचो हावेस ह्याच काळांत तेंगशेक पावलो. तरेकवार मळांचेर संशोधन वा सोदवावर करपाची परंपरा तातूंतल्यानूच विकसीत जाली. शास्त्रीय पद्धतीचें सखोल संशोधन हें आधुनीक समाज वेवस्थेचें देणें, हांतूंत कोणाचें दुमत्त आसचें ना.

पूण ताचे पयलींच जायत्या विद्वानांनी तरेकवार मळा वेल्या सोदवावरांतल्यान समाजाचे उदरगतीक सदांच हातबोट लायलां. समाज, संस्कृती, शिक्षण, भास, साहित्य, चित्रकला, संगीत, नाट्य,

नृत्य, शिल्प सारकेलीं मळां हातूंत आसपावतात. भास हेंय बी तातूंतलें एक म्हत्वाचें मळ. भाशे कडेन आमच्यांनी जायत्या नदरांनी पळोवं येता. प्रस्तूत सोदवावरांत भाशेच्या एकाच वेंचीक आंगाचो अभ्यास केला. ह्या सोदवावराची पुराय संकल्पना भोव विस्तारान सकयल मांडल्या.

1.1.1 - सोदवावराच्या विशयाची संकल्पना :

ह्या सोदवावराची संकल्पना समाज, भास आनी समाजभासविज्ञानाच्या तत्वांचे बुन्यादीचेर उबी आसा. मनीस मुळांत समाजीक प्राणी. ताका सैमान बुद्धीची आनी उलोवपाची तांक दिल्या. हेर जीव जंतू वा प्राणी हांचे परस मनीस वेगळे थारता तो ह्याच गजालीक लागून. मनशाचे उत्पत्तीक शेकड्यांनी न्हय तर हजारांनी वर्सां जाल्यांत. मानववंशशास्त्र जाल्यार मनशाचे व्युत्पत्तीक हजारांनी न्हय तर लाख-लाख वर्सांची परंपरा सांगता. तेच परंपरेक धरून मनीस आपलें दायज आनी आपले अणभव गांठीक मारीत जगत आयला. संवसारांतल्या दर एका मनशाक आपले भुंयेचो, भाशेचो आनी संस्कृतायेचो उपाट अभिमान दिसता तो ताकाच लागून. पूण जायते फावटी, इतिहासीक, भुगोलीक, संस्कृतीक वा हेर कारणांक लागून मनीस तो स्वाभिमान सामकोच शेणोवन बसता. हजारांनी वर्सांचें भाशीक आनी संस्कृतीक दायज गांठीक आसुनूय मनीस अस्तित्वशुन्य जीण जगता. अशा ह्या मनशाक ताचे भाशीक अस्मितायेची जाण जाता तेन्ना तो आपले भाशेक वयर काडपाक मुखार सरता..

संवसारांत पुर्विल्ल्या काळा साकून विस्तारवादी मानसीकतायेक लागून वसणूकवादी शक्ती वयर सरताल्यो. एक मनीस गट दुस-याचेर शेक गाजोवन आपली सत्ता स्थापन करपाक खंयच्याय स्थराक वतालो. येवरोपेव, अरबी आनी आफ्रिकी राष्ट्रांच न्हय तर आशियायी आनी उदेंती राष्ट्रां लेगीत चड-उण्या प्रमाणांत हातूंत सामील आशिल्लीं. शेकड्यांनी वर्सांची गुलामी लादून हुकूमशाय राष्ट्रां आपणें बळान हाताशिल्ल्या वसणुकांतल्यान लोकांचो धर्म, संस्कृताय, भास मुळा सावन हुमटावन उडोवपाचो यत्न करतालीं.

प्रस्तूत सोदवावर गोंयांत घडून गेल्ले राजभास चळवळीक धरून आशिल्ल्यान गोंयचेर, आनी पर्यायान कोंकण वाठाराचेर, इतिहासांत कोणें कोणें राज्य केलें, खंयच्या खंयच्या भासांतल्यान राज्य-

प्रशासन चलयलें, थळावे भाशीक संस्कृतायेक ते राजवटींत कसली सुवात आसली, ह्या गजालींची वस्तुस्थिती समजून घेवप हांगा समा जाता. अरबी म्हासागर आनी सह्याद्री पर्वताचे मदीं आशिल्लो गोंयचो वाठार खूब वर्सां विंगड विंगड परकी राजवटी खाला उरलो. तातूंत गोंयांतली पुर्तुगेज राजवट हो एक म्हत्वाचो इतिहासीक टप्पो. ते भायर भोज, शिलाहार, मौर्य, चालुक्य, कदंब, विजयनगराचें साम्राज्य, आदिलशहा, पुर्तुगेज आदींनी कोंकणाचेर प्रत्येकी शेंकड्यांनी वर्सां राज्य केलें.¹ तातूंत पुर्तुगेजांची राजवट सगळ्यांत चड काळा खातीर उरली. जायत्या इतिहासीक आनी राजकी कारणांक लागून गोंय, दमण आनी दीव वाठारांचेर पुर्तुगेजांनी वट्ट 450 वर्सां (25 नोव्हेंबर 1510 ते 18 डिसेंबर 1961 मेरेन) राज्य केलें.² ह्या काळांत धर्मीक बाटाबाटी, इन्क्विजिशन, लोकभाशेचे अभिव्यक्तीचेर बंदी, संस्कृतीक आळाबंदी, समाजीक आळाबंदी, शारिरीक आनी मानसीक छळ अश्या कितल्याश्याच धाकांनी आनी अत्याचारांनी गोंयचें लोकजीवन विसकटलें. ताका लागून गोंयचें भाशीक आनी संस्कृतीक मळ प्रदुशीत जालें. तातूंत पुर्तुगेजांच्या धर्मीक अत्याचाराची चड झळ बसली ती तिसवाडी, बार्देस आनी साश्ट ह्या पोरन्या काबिजादींक. ह्या तीन काबिजादीं मदली फकत तिसवाडी पुर्तुगेजां कडेन आदीं आशिल्ली (1510 ते 1543 मेरेन). बार्देस आनी साश्ट म्हाल पुर्तुगेजांनी 1543 वर्सा इब्राहिम आदिलशहा हाचे कडेन तह करून घेतले. उरिल्ल्यो नव्यो काबिजादी 1782 वर्सा उपरांत तांच्या हातांत आयल्यो.³

म्हत्वाचें म्हणजे, 06 ऑक्टोबर 1910 दिसा पुर्तुगालाक ‘लोकराज्य’ आयलें. ताचो परिणाम गोंयचे समाजीक, धर्मीक, संस्कृतीक आनी राजकी परिस्थितीचेर जालो.⁴ पूण पुर्तुगालचें ‘लोकराज्य’ भोव अल्पायुशी थारलें. कारण, 28 मे 1926 वर्सा पुर्तुगालांत मार्शल गॉमिश कॉश्टा हांणी क्रांती करून पयलीं जॅनॅरल कार्मोना हांकां पुर्तुगालचो अध्यक्ष नेमलो, आनी उपरांत पुर्तुगालाची हालिल्ली अर्थवेवस्था जाग्यार घापाक कोईंब्रा विद्यापिठाचे अर्थशास्त्राचे प्रोफेसर आंतोनियो सालाझार हांकां मंत्रीमंडळांत घेतले. कांय तेंपान सगळीं सुत्रां सालाझारां कडेन गेलीं आनी परत एक फावट गोंयच्या साबार मळांचेर ताचो वायट परिणाम जायत रावलो. (हे विशींचें खोलायेन विवेचन तिस-या अध्यायाच्या 3.1.2 ह्या वांट्यांत आयलां.)

गोंयच्या लोकां मुखार 19 डिसेंबर 1961⁵ दिसा लोकशाय समाजवेवस्था येवन लेगीत जायते प्रस्न उबे रावले. भाशीक प्रस्न वा भाशीक वाद हो तातूंतलो एक मुखेल प्रस्न. तो प्रस्न गोंय मेकळिके उपरांत चड घुस्पागोंदळाचो जालो. ते विशीं सु. बा. कुळकर्णी बरयतात :

कोंकणीचा इतिहास हा संघर्षाचा इतिहास आहे. पारतंत्र्यात कोंकणीवर परकियांनी बंदी आणली व स्वातंत्र्यात स्वकियांनी तिची निंदा केली. भारतातल्या कुठल्याच लहान मोठ्या भाषेला अस्तित्वासाठी व अस्मितेसाठी एवढा संघर्ष करावा लागला नसेल.⁶

‘कोंकणीचो इतिहास हो संघर्शाचो इतिहास आसा. बिगर कोंकणी तशेंच परकी राजवटींत कोंकणीचेर बंदी हाडली जाल्यार गोंय मुक्त जाले उपरांत स्वभाशिकांनी तिचो दुस्वास केलो. भारतांत हेर खंयचेच भाशेक अस्तित्वा खातीर इतलो व्हड संघर्श दिवंचो पडलो नासुंये.’ अशें मत्त सु. बा. कुळकर्णी मांडटा. ताचे वेल्यान गोंयच्या भाशीक प्रस्नाची व्याप्ती मतींत येवं येता.

हया सोदवावराची संकल्पना मांडटना कोंकणी भाशेचे इतिहासीक फाटभुंयेची उस्तवारी भोव म्हत्वाची. कारण, ही फाटभूंय पडताळून पळयले बगर कोंकणीच्या अस्तित्वाची आनी संघर्शाची चिकित्सा योग्य रितीन जावप शक्य ना. आयज कोंकणीक भासविज्ञानीक मळार तशेंच राजकी वेवस्थेतल्यान स्वतंत्र भास म्हूण मान्यताय मेळ्ळ्या. देखून ‘एक बोली’ ते ‘स्वतंत्र भास’ हया तिच्या संघर्शमय प्रवासाची चिकित्सा हो हया सोदवावराचो प्राण जाला. तशेंच, कोंकणीक मराठीची बोली लेखून मत्तां मांडपी अभ्यासक आयजूय आसात. इतलेंच कित्याक घरादारांत आनी भौशीक जिणेंत कोंकणी उलोवपी जायते कोंकणी भाशीक आजुनूय आपली भास मराठीच अशें कोंकणीतल्यानूच हड्डें बडोवन सांगतना दिश्टी पडटात. ही ‘भाशाद्वित्वाची’ (डायग्लॉसियाची) एक वेगळीच समाजीक अवस्था. ते अवस्थेचोय सोद हया सोदवावरांत घेवपाचो यत्न केला.

हो सोदवावर एकेच भासकुळांतल्या विकसीत आनी विकसनशील भासां मदल्या संघर्शाचेर आदारीत आसा. ते खातीर ‘डॉमिनंट लॅग्वेज’ हिवूय संकल्पना हांगा हिसपाक धरची पडटा. ‘डॉमिनंट लॅग्वेज’ म्हणजेच दोन भासां मदल्या संपर्कांतली वर्चस्व दाखोवपी भास. भासविज्ञानीक आर्. एन्. श्रीवास्तव आनी आर्. एस्. गुप्ता हे विशीं अशें बरयतात :

*A dominant Language is one which gets impregnated with power blocking the upward social mobility of the members of other speech group. Their strength can be measured by the degree of control exercised by them over subordinate groups in a given society.*⁷

‘वर्चस्व दाखोवपी बळिश्ट भास मेळिल्ले सत्तेचो उपेग हेर भाशिकां मदीं आपलें व्हडपण दोखोवपाक वापरता. हेर भाशिकांक चिड्डत दवरीत त्या भाशीक समाजांचेर तिणें दवरिल्लें नियंत्रण हीच तिची खरी तांक आसता.’ असो सूर वयले अभ्यासक काडटा. देखून ह्या तत्वांक धरूनूच गोंयच्या भाशीक वादाचो अभ्यास करप शक्य आसा.

चार्ल्स आल्बर्ट फर्ग्युसन् हांणी मांडिल्ले ‘भाशाद्वित्व’⁸ (Diaglossia) हे संकल्पनेचो आदार प्रस्तूत सोदवावरांत घेतला. ‘भाशाद्वित्व’ म्हणजे समाजीक पांवड्यार भाशेच्या दोन बोलयां मदीं (वा दोन भासां मदीं) ऊंच-उणाकपणाच्या भेदभावाचेर उबी आशिल्ली भाशीक अवस्था. साबार समाजीक, इतिहासीक, संस्कृतीक आनी राजकी कारणांक लागून ही अवस्था मूळ धरता तशीच घट्ट जायत वता. ती एके असभावीक तशेंच एके विचित्र भाशीक परिस्थितीक वाट मेकळी करता. भाशाद्वित्वाची संकल्पना गोंयच्या भाशावादाक दिस्तूच लागू जाता. वयल्या साबार मुद्द्यांचें फाटभुंयेर गोंयचे थळावे भाशेचो आनी भाशीक वादाचो विशय अभ्यासपाची मोख धरून संबंदीत विशय वेंचला.

1.1.2 - सोदवावराच्या विशयाचो विस्तार :

संवसारांत चलिल्ल्या भाशीक संघर्शा फाटल्यान साबार समाजीक, संस्कृतीक, भासविज्ञानीक, इतिहासीक आनी राजकी कारणां आसतात. कारण भाशीक प्रस्न हे फकत भाशीक प्रस्न केन्नाच नासतात. हे संबंदान सिंघानिया विद्यापिठाचे भासविज्ञानाचे एक अभ्यासक आलोककुमार दास भारतांतल्यो भासो आनी भाशीक वादांचेर समाजभासविज्ञानीक नदरेन सुचक विचार मांडटात. ते म्हणटात :

Language is a vehicle of thought and a means of communication. And more often than not it has also been a means of conflict. And without conflict there is no violence. If I say that the issue of language is as sensitive in the life of a country as is that of religion, I may sound ingenuous. But the fact is that the former is not only older than the latter, it

*also covers more domains of life than the latter. Language and religion are both intermittent and the net result of the conflicts involving them can be profoundly detrimental to our unity. Both can have extreme political consequences. If religion can create Pakistan, Bangladesh is a glaring example of language conflict.*⁹

‘पाकिस्तान हो देश धर्मीक तत्वाचेर घडला जाल्यार ‘बांगलादेशा’चो जल्म भाशीक तत्वाक लागून जाला’ हया सत्याचेर वयलो बरोवपी मुखेलतायेन हांगा उजवाड घालता.

सोदवावराचो हो प्रस्तूत विशयूय एके भाशीक चळवळीचेर आदारून आसा. ‘गोंय, दमण आनी दीव’ हे वाठार इतिहासीक कारणांक लागून भारताच्या हेर वाठारां पसून वेगळे उरले. 15 ऑगस्ट 1947 दिसा ब्रिटीश राजवटींतल्यान स्वतंत्र जाल्ल्या हेर भारता परस वट्ट चवदा वर्सां उतरां पुर्तुगेज राजवटींतल्यान गोंयाक मुक्ती मेळ्ळी. मजगतीं 23 डिसेंबर 1953 दिसा भारताच्या नेहरू सरकाराच्या मंत्रीमंडळान ‘राज्य पुनर्रचणूक आयोगा’ची स्थापणूक करून भाशावार प्रांतांची निर्मणी करपाची येवजण जाहीर केल्ली.¹⁰ ते दीस सावन संबंदीत आयोगाचो अभ्यास आरंभ जाल्लो.

वयल्यो इतिहासीक घडणुको मतींत घेतल्यार, एक गजाल स्पश्ट जाता : गोंयची मुक्तताय आनी गोंयचो भाशीक प्रस्न हे दोनूय विशय वेगळे आसात असो समज करून तांकां एकामेका पासून कुशीक काडूं नजो. भारतांतले वयले राजकी आनी समाजीक फाटभुंयेर 19 डिसेंबर 1961 दिसा गोंय मेकळें जालें तेन्ना थळावे कोंकणी भाशेच्या आदारार स्वतंत्र राज्याची मागणी नेट धरपाक लागली. हांगा दोन गट सक्रीय जाले. एक : कोंकणीक स्वतंत्र भास मानपी, आनी दुसरो : कोंकणीक मराठीची बोली मानपी. पयलो गट कोंकणीचें स्वतंत्र अस्तित्व आपणावन कोंकणी भाशीक अस्मितायेच्या आदारार वेगळ्या राज्याची मागणी करतालो तर दुसरो गट मराठी ही मुखेल भास जाल्यार कोंकणी तिची बोली अशें मानून भाशीक तत्वाचेर गोंय वाठार मराठी प्रदेशाक जोडपाची मागणी करतालो. हे संबंदीं गोंयचे मुक्ती पयलींय वादविवाद चलताले पूण गोंय मेकळें जातकच त्या मागण्यांक नेट आयलो. हयाच वादविवादांतल्या स्थित्यंतरांचेर गोंयांत कोंकणीची राजभास चळवळ आकाराक आयली. तातूंत गोंय मुक्ती उपरांतच्या साबार म्हत्वाच्या घडणुकांचो आसपाव जाता.

देखीक :

- 1) जनमत्त कौल - 16 जानेवारी 1967
- 2) कोंकणीक साहित्य अकादेमीची स्वतंत्र साहित्यीक भाशेची मान्यताय - 26 फेब्रुवारी 1975
- 3) कोंकणीक गोंयची राजभास म्हणून मान्यताय - 04 फेब्रुवारी 1987
- 4) कोंकणीच्या आदारान गोंयाक घटक राज्याचो दर्जो - 30 मे 1987
- 5) कोंकणीचो भारतीय संविधानाचे आठवे वळेरेंत आसपाव - 20 ऑगस्ट 1992¹¹

‘कोंकणीची राजभास चळवळ’ म्हणल्यार मुळांत, तिच्या मूळपिठांत तिच्या हक्काची सुवात जोडून दिवपा खातीर केल्लो एक दीर्घकालीन संघर्श. ह्या संघर्शाच्या साबार तासांचो समाजभासविज्ञानीक नदरेन अभ्यास करून, तो मुळांत कित्याक घडूंक पावलो? ताचो निकाल तसोच कित्याक लागलो? ताचे फाटल्यान खंयचीं संस्कृतीक, समाजीक, राजकी कारणां आशिल्लीं? असल्या साबार प्रस्नांचो शास्त्रीय सोद घेवपाक खूब वाव आसा. कोंकणीचे राजभास चळवळीचें विवेचन पाव्लू मोरास हांणी आपल्या *जागरण*¹² आनी *कोंकणी चळवळ*¹³ ह्या पुस्तकांनी थोड्या-भोव प्रमाणांत केलां, पूण हे चळवळीची शास्त्रीय चिकित्सा ह्या ग्रंथांनी जावंक ना. मराठी भाशेचो पाखो घेवनूय जायते ग्रंथ उजवाडा आयल्यात. पूण बारीकसाणेन अभ्यास केल्यार तातुंतूय कोंकणी-मराठी वादाची, आनी खासकरून राजभास आंदोलनाची, शास्त्रीय आनी तर्कशास्त्रीय चिकित्सा जावंक पावूंक ना. (हे संबंदी तिस-या तशेंच चवथ्या अध्यायांत शास्त्रीय विवेचन जाल्यार पांचव्या अध्यायांत समाजभासविज्ञानीक मोलावणी केल्या.)

मुंबयच्या श्रीमती ना. दा. ठाकरसी महिला विद्यापिठाची मराठी विभागांतली रिडर अरुणा दुभाषी हांणी मराठीत अनुवादीत करून संपादीत केल्ल्या *भाषिक संघर्शाचे समाजशास्त्र* ह्या पुस्तकांत एक उपसंहार जोडला. तातूंत अमेरिकेंतल्या हार्वर्ड विश्वविद्यालयांतल्या समाजभासविज्ञान विभागांतले अध्यापक आयनर हॉगन हांणी रवीन्द्र केळेकारांची कोंकणीच्या भाशीक संघर्शा संदर्भांत भेट घेवन चर्चा केल्ली. ते चर्चेचो सारांश त्या उपसंहारांत मांडला. (खासा करून कोंकणीन फकत चार दशकां भितर जी

उदरगत सादली ते संदर्भात) तातूंत ते एक म्हत्वाचो मुद्दो उपस्थित करतना रवीन्द्र केळेकारांक एक प्रस्न विचारतात :

एवढा मोठा संघर्ष तुम्ही चालवला अन् त्याचा इतिहास कोणी लिहिला नाही, याचे वैषम्य तुम्हाला वाटत नाही काय?... निदान कोंकणीत तरी तो कोणी लिहिला आहे काय?... बाकीचे सारे बाजूला ठेवा अन् हा इतिहास प्रथम लिहून काढा... जगात उपेक्षित भाषा शेकडो नव्हे, हजारो आहेत. त्यातल्या हाताच्या बोटांवर मोजण्या इतक्याच ज्या भाषा संघर्ष चालवून प्रतिष्ठेचे स्थान मिळवू शकलेल्या आहेत, त्यातील एक कोंकणी आहे..... हा इतिहास कोणी तरी लिहिलाच पहिजे.¹⁴

कोंकणी भाशेन दिल्ल्या संघर्शाचेर आयनर हॉगनां वरींच सु. बा. कुळकर्णीय कोंकणी भाषा : प्रकृती आणि परंपरा ह्या पुस्तकांत भाशीक संघर्शाचेर मत्त मांडटना म्हणटात :

भाशीक वाद हे केवळ भाशीक वाद कधीच नसतात. ते लाक्षणिक असतात. त्यांच्या पाठीशी सामाजिक, वांशीक, सांस्कृतिक, भौगोलिक, ऐतिहासिक, राजकीय, आर्थिक इत्यादी क्षेत्रातील दीर्घकालीन असंतोष व स्पर्धा कारणीभूत असते. दोन लोकसमूहातील संघर्शाचे ते दृश्यरूप असते, एवढेच!¹⁵

वयल्या दोन विद्वानांच्या विचारांचें बारीकसाणेन निरिक्षण केल्यार एक गजाल सहज मतींत येता. ती म्हणल्यार, भासां मदलो संघर्ष निव्वळ भाशीक संघर्ष आसुंकूच शकना. तातूंत हेर जायतीं मळां घुसपून गेल्लीं आसतात. ते खातीर प्रस्तूत संघर्शांचें सगळ्या आंगांनी मुल्यमापन करप ही काळाची गरज थारता. देखून गोंयांत घडून गेल्ल्या कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्शांचें समाजभासविज्ञानीक नदरेंतल्यान मुल्यांकन करपी हो सोदवावर हातांत घेतला.

ते पासत 'कोंकणीची राजभास चळवळ : एक समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन', असो विशय वेंचून ताचेर अभ्यास करपाची मोख दवरल्या. असो विशय वेंचपा फाटलीं मुखेल प्रयोजनां, मूळ उद्देश,

सोदवावराचो पुराय आंवाठ, मर्यादा, तरा वा तंत्र हांचेर मुखार उजवाड घाला. संशोधनाची मोख आनी दिशा सुस्पश्ट जावची म्हूण सकयली मांडणी केल्या.

1.2 - विशयाचो आंवाठ, शीममेर, उद्देश आनी पद्दत

1.2.1 - सोदवावराचो आंवाठ आनी शीममेर :

‘कोंकणीची राजभास चळवळ : एक समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन’ हो विशय गोंयचे भाशीक आनी समाजीक शीममेरेंत आसपावता. गोंय, कोंकण आनी भारताच्या इतिहासाचें पडबिंब तातूंत पडलां. तशेंच गोंयांतलो कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्श ही ताची फाटभूंय. कोंकणी-मराठी भाशावाद ह्या नांवान हो विशय सगळ्यांचे वळखीचो आसा.

कोंकणी-मराठी वाद केन्ना आरंभ जालो हें विशीं जायतीं मत्तां आसात. पूण प्रत्यक्षांत अठराव्या शेंकड्याच्या आरंभाक जॉन लिडन¹⁶ हांणी ह्या विशयाक सगळ्यांत पयलीं हात घालो. तांणी मलबार कोचीनचे भोंवडेर आसतनाचीं आपलीं निरिक्षणां एकठावन कोंकणी ही मराठीची बोली असो विचार मांडून ह्या वादाक तोंड फोडलें. ते उपरांत कोंकणी ही मराठीचीच पोटभास, तिका तिचें अशें स्वतंत्र अस्तित्व ना अशीं मत्तां कांय भायल्या अभ्यासकांनी मांडलीं. होच वाद मागीर गोंयांतल्या आनी भारतांतल्या विद्वानांनी आपआपल्या तर्कांनी आनी सोदांनी मुखार व्हेलो. (हे विशींची सविस्तर उस्तवारी तिस-या अध्यायांतल्या 3.3 ह्या वांट्यांत केल्या.) सुरवेक तात्वीक आनी वैचारीक थरार चलपी ह्या वादांतल्यान उपरांत सुटकेझुजाचे फाटभुंयेर भाशीक अस्मितायेचो दिश्टावो घडलो आनी मुखार कोंकणी राजभास चळवळ आरंभ जाली. हेच चळवळीच्या समाजभासविज्ञानीक तांसांचो सोद ह्या अभ्यासांत घेतला.

गोंयाक केंद्रबिंदू धरून कोंकणी आनी मराठी ह्या भासां मदलो संघर्श खूब पयलीं साकून चलतालो हें खरें आसलें तरी 1939 ते 1987 मेरेनच्या काळांत त्या संघर्शान उग्र रूप धारण केलें. ह्याच काळखंडांत गोंयांत भाशीक अस्मितायेच्या नांवान मोठो वाद जालो. ह्या वादांत खासा करून ‘थळावी बोलीभास आनी थळावी संस्कृतीक भास’ हांचे मदीं हो संघर्श चल्लो. कोंकणी समर्थकां कडच्यान कोंकणी

खातीर भाशीक अस्मितायेच्या आदारार कोंकणी प्रदेशाची, राजभाशेच्या तशेंच राष्ट्रभाशेच्या दर्ज्याची मागणी आनी ते मागणेक मराठी समर्थकां कडच्यान विरोध हे फाटभुंयेर जीं इतिहासीक स्थित्यंतरां घडत गेलीं ताकाच सामान्यतायेन 'कोंकणी मराठी भाशीक वाद' अशें म्हणटात. वयर उल्लेख केल्ल्या समाजीक संघर्शांतल्यानूच कोंकणी चळवळीचो जल्म जालो.

कोंकणी विशीं मुखेलतायेन दोन तरेच्यो चळवळी हिसपांत धरूं येतात.

1) साहित्यीक चळवळ

2) भाशीक चळवळ

हयो दोनूय चळवळी एकामेकांत भरसल्यात, तशेंच तांची मोख कोंकणीक मानसन्मान आनी कोंकणी वरवीं कोंकणी मनशाची उदरगत हीच आशिल्ल्यान त्यो एकूच दिसतात. पूण तांचे भितर वेगळेपण आसा. ताचो थाव हया सोदवावरांत घेतला. वयल्या दोन चळवळीं भितरले दुसरे चळवळीचेर (भाशीक चळवळीचेर) हो सोदवावर आदारून आसा.

कोंकणी कडेन जोडिल्लो वाद हो समस्त कोंकणी समाजाचो समाजीक, संस्कृतीक आनी राजकी फुडार थारोवपी आसलो. हया भाशावादान गोंयच्या खंयच्या मळांचेर खोलायेन प्रभाव घालो ताचोय सोद हांगा घेवपाचो यत्न जाला. प्रस्तूत सोदवावराच्या विशयाचो आंवाठ आदींच स्पश्ट जावचो म्हूण हांगा सुरवेक एक विशिश्ट शीममेर घालून घेतल्या. ती शीममेर सकयल दिल्ले प्रमाण आसा.

विशयाचो आंवाठ आनी शीममेर -

- 1) कोंकणी वाठाराचेर परकी राज्यसत्तेचें आक्रमण आनी ताचो प्रभाव.
- 2) कोंकणी भास, साहित्य आनी संस्कृताये विशीं कोंकणीच्याच भूंयपुतांनी दाखयल्ली अनास्था.
- 3) शेजारचे बळिश्ट भाशीक संस्कृतायेचो गोंयकारां वेगळो प्रभाव.
- 4) भाशीक वादा संबंदी कुन्य रिव्हार आनी काका कालेलकर हांची भुमिका आनी परिणाम.
- 5) अखील भारतीय कोंकणी परिशदेची स्थापणूक आनी कोंकणी चळवळ.
- 6) गोमंतक साहित्य सेवक मंडळाची स्थापणूक आनी गोंयची मराठी चळवळ.

- 7) कोंकणी-मराठी भाशावादाचें शास्त्रीय मुल्यांकन.
- 8) गोंयचो राजकी फुडार थारावपी जनमत्त कौलाची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी.
- 9) कोंकणीक साहित्य अकादेमीचे मान्यतायेची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी.
- 10) 555 दीस चलिल्ले कोंकणीचे राजभास चळवळीची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी.

आयज कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्श घडून कोंकणीक जायते मानसन्मान फाव जाल्यात. ते कशे आनी कित्याक फाव जाल्यात? ताचे फाटलीं साबार वैज्ञानीक कारणां खंयचीं? तातूंत कोणें कोणें कशें कशें योगदान दिलें? हें सोदपा खातीरचो हो संशोधनात्मक यत्न. दुसरें, भारतीय आर्य कुळांतल्या कोंकणी आनी मराठी ह्या दोनूय भासां मदीं गोंयांत घडिल्ले राजभास चळवळीक धरूनूच हो अभ्यास केला. कोंकणी आनी मराठी भाशावादाचीं पाळां-मुळां सोदून काडून कोंकणीच्या राजभास आंदोलनाची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी ह्या सोदवावरांत केल्या. पूण हेर भाशीक वा समाजीक विशय जशे; लिपीवाद, प्रांतवाद, बोलीवाद बी ह्या सोदवावराचे विशय नात.

1.2.2 - सोदवावराचो उद्देश आनी पद्दत :

सोदवावराचो उद्देश - एकविसाव्या शेंकड्याच्या ह्या म्हायती आनी तंत्रज्ञानाच्या युगांत कोंकणी भाशेच्यो आनी भौसाच्यो सगळ्यो मुळाव्यो मागण्यो मान्य जाल्यात. तिणें भारतांतल्या सर्वोच्च साहित्यीक पुरस्कारा मेरेन, म्हणल्यार, ज्ञानपीठा मेरेनचें जैत जोडलां. हें सगळें यश तिणें व्हडा संघर्शान हातासलां. हे संघर्श-काणयेचें भाशीक आनी समाजशास्त्रीय मुल्यांकन करचे पासत हो विशय वेंचला.

कोंकणी संस्कृताय भारतांतल्या हेर प्रांतीय संस्कृतायां वरीच वेगळी-खाशेली आसा काय कितें? काय फकत राजकी आनी समाजीक आंदोलनांक लागून तिका हो मानसन्मान फाव जाला? हाचोय सोद घेवचेच्या हेतून हो विशय अभ्यासला. कोंकणी आनी मराठी भाशावादांत कोंकणी भाशेची भुमिका तपासून तिच्या जैताच्या कारणांची शास्त्रीय उस्तवारी करपाचो उद्देश हांगा बाळगिला. भाशीक तशेंच समाजशास्त्रीय दृश्टीकोनांतल्यान हो वावर तडीक व्हरपाचो प्रयत्न जाला. कोंकणी-मराठी भाशावादान

समस्त कोंकणी समाजाक प्रभावीत केला. कोंकणी समाजाच्या भाशीक, साहित्यीक, शिक्षणीक, संस्कृतीक, आनी राजकी फुडाराची दिशा थारोवपी हो संघर्श. तो तर्कशुद्धतायेन तपासले उपरांत आनी ताचें तटस्थतायेन मुल्यांकन केले उपरांत आजून मेरेन मेळूंक नाशिल्ल्या जायत्या प्रस्नांच्यो जापो मेळटल्यो.

सोदवावराची पद्दत - मानववंशशास्त्र, इतिहासशास्त्र, समाजशास्त्र, राज्यशास्त्र आदी शास्त्रांचे गूणधर्म घेवन जल्माक आयिल्ल्या समाजभासविज्ञान (Sociolinguistics) ह्या शास्त्राक धरून प्रस्तूत विशयाचो अभ्यास केला. कोंकणी मराठी भाशीक वाद हो दोन संस्कृतायां मदलो संघर्श अशें मानलें तरी ताचीं पाळां मुळां वंशीक, संस्कृतीक, भुगोलीक, इतिहासीक, राजकी, अर्थीक, समाजीक आनी भाशीक मळांनी शिरकल्यांत. तांची विसकटावणी समाजभासविज्ञान हे अभ्यासशाखेचो आदार घेवन केल्या.

प्रस्तूत सोदवावर करचे पासत सकयल्या पद्दतींचो आदार घेतला :

अ) कोंकणीचे राजभास चळवळीचो अभ्यास करपाक संबंदीत विशया वेल्या कोंकणी, मराठी, हिंदी, इंग्लीश भासांतल्या संदर्भ ग्रंथाचो आदार घेतला.

ब) आतां मेरेन प्रसिद्ध जाल्ल्या कोंकणी, मराठी, हिंदी आनी इंग्लीश दिसाळ्यांचो तशेंच हेर नेमाळ्यांचो आदार घेवन संबंदीत विशयाची म्हायती एकठांय केल्या.

क) गोंयांत राजभाशेच्या मुद्द्याक धरून जाल्ले चळवळीची म्हायती हातासपाक संबंदीत मळा वयल्या अभ्यासकांच्यो मुलाखती घेवन आनी भासाभास करून म्हायती एकठांय केल्या.

ड) कोंकणीचे राजभास चळवळींत (जनमत कौल ते राजभास आंदोलन मेरेन) प्रत्यक्ष वांटेकार जाल्ल्या सुमार शंबर कोंकणी आनी मराठी समर्थकांच्यो मुलाखती घेतल्यात.

इ) भासविज्ञान आनी समाजभासविज्ञान ह्या विशयाचो अभ्यास करपाक संबंदीत मळावेल्या अभ्यासकां कडेन भासाभास करून साबार तांत्रिक प्रस्नांच्यो जापो सोदल्यात.

ई) नॅट, इंटरनॅट, सर्च इंजीन, इमेल आदींचो उपेग करून संबंदीत विशयाची नवी तशेंच आर्विल्ली म्हायती हातासल्या.

ऊ) संशोधन केंद्रां, वाचनालयां, आकाशवाणी, वस्तू संग्रहालयां आनी हेर साहित्यीक केंद्रांक भेट दिवन संदर्भ ग्रंथांतली दुर्मीळ म्हायती जोडल्या.

1.3 - सोदवावराच्या विशयाची फाटभूंय

हया सोदवावराच्या विशयाची सविस्तर फाटभूंय मतींत घेवन प्रत्यक्ष संशोधन कार्य आरंभ करप समा जातले. संबंदीत विशयाची फाटभूंय स्पश्ट करपाक तीन माथाळ्यांचो आदार घेतला. देखीक :

1) आधुनीक संवसाराचे निर्मितींत भाशेची भुमिका, 2) आधुनीक भारतांत भाशीक वादाचो आरंभ 3) स्वतंत्र भारतांत भाशीक अस्मितायांचेर आदारीत चळवळी.

1.3.1 - आधुनीक संवसाराचे निर्मितींत भाशेची भुमिका :

आधुनीक संवसाराचो आरंभ 1789 वर्सा फ्रँच क्रांतींतल्यान जालो अशें मानतात.¹⁷ फ्रँच क्रांती घडचे आदीं संवसारांतले लोकसमुदाय राजधर्म हीच सामान्यतायेन भौशीक जनमानसाची खरी लागणूक मानताले. ते भायर दैववाद, धर्मवाद आनी राजधर्म हींच तत्वां सर्वश्रेश्ट आसात अशें पुराय संवसारांतली समाजवेवस्था मानून चलताली. पूण फ्रँच क्रांतीन ती संकल्पना फोल थारयली. राजेशायी समाज वेवस्थे परस समाजांतल्या सगळ्या घटकांक एकाच मापान जोखपी लोकशायी पद्धतीची लोकाभिमूख समाजवेवस्था फ्रँच क्रांतीन जल्माक घातली. असल्या म्हत्वाच्या घडणुकांनी संवसाराच्या इतिहासाक नवें वळण लागून मनीस संस्कृतायेक नवी दिशा मेळत रावली. फ्रँच क्रांतीक "Declaration of the rights of man and citizen"¹⁸ अशेंय म्हणटात तें ताकाच लागून. राष्ट्रीय बावट्याची, राष्ट्रगीताची, प्रजासत्ताकाची आनी एकसंघ-एकजिनसी-एकभाशीक राष्ट्राची संकल्पना सगळ्यांत पयलीं जगाक दिली ती फ्रँच क्रांतीनूच. ते भायर मेकळीक, समता आनी भावपण (Liberty, Equality and Fraternity) हीं मुल्यांय हे क्रांतीन संवसाराक दिलीं.

भाशीक अस्मितायेंतल्यान राजकी अस्मितायेचो पुरस्कार - आधुनीक समाज वेवस्थेचो पुरस्कार करपी फ्रँच क्रांतीचो प्रभाव मुखावयल्या काळांत अस्तंते वांगडा उदेंते कडच्या सगळ्याच मनीस संस्कृतायांचेर पडत रावलो. भारतीय उपखंडांत त्या वेळार (अठराव्या शेंकड्यांत) इंग्लंड, फ्रांस, पुर्तुगाल, नॅदरलँड अशीं येवरोपी राष्ट्रां भारतीय उपखंडांत आपले वसणुकवादी राजवटीचो शेक चलयतालीं. विस्तारवादी हावेसार्चीं धोरणां बाळगुपी तांच्या वसणुकांचे राज वेवस्थेचेर फ्रँच क्रांतीचो परिणाम दिसतालो. आधुनीक शिक्षणाचो तातूंत मोलाचो वांटो आसलो. होच परिणाम भारता सारक्या विंगड विंगड राज्य-संस्थानांनी वांटून गेल्ले राजवेवस्थेचेर जायत रावलो आनी तातूंतल्यानूच इकुणिसाव्या शेंकड्याच्या उत्तरार्धांत भारतीय स्वातंत्र्याची चळवळ उबी रावली. 1857 चो ब्रिटीश साम्राज्या विरुद्ध जाल्लो पयलो उठाव हो ताचो आरंभबिंदू म्हणूं येता.

फ्रँच क्रांतीच्या प्रभावान भास आनी भाशीक अस्मितायेक धरून संवसारांत जायत्यो चळवळी आनी आंदोलनां जाल्यांत. चडकरून भोवभाशीक राष्ट्रांनी ही परिस्थिती उप्रासल्या. पीटर ट्रुझील हे समाजभासविज्ञानाचे अभ्यासक भाशीक वादाची उस्तवारी करतना राष्ट्रांचे निर्मितींत तीन मुखेल कारणां आशिल्ल्याचें सांगतात :

- 1) भाशीक अस्मिताय (Linguistic identity)
- 2) सजातीय पंगड (Ethnic groups)
- 3) भाशीक अल्पसंख्यांक (Linguistic Minority) ¹⁹

तशेंच वयल्या कारणांक धरून कांय वेंचीक देखी दिवन खंयची भास खंय राजभास जावन शेक गाजयता आनी खंय अल्पसंख्यांक भास जावन कुशीक पडटा. ताची वळेरी सकयल दिल्या.

क्र.	भाशेचें नांव	हया राष्ट्रांनी राजभास म्हूण मान्यताय	हया राष्ट्रांनी अल्पसंख्यांक भास म्हूण घोळटा
1	युक्रेनियन	रशिया	रुमानिया, झेकोस्लोवाकिया
2	स्लोवाक	झेकोस्लोवाकिया	हंगेरी, रुमानिया

3	झेक	झेकोस्लोवाकिया	पोलंड, रुमानिया
4	स्लोवेन	युगोस्लाविया	ऑस्ट्रिया, इटली
5	सर्बो-क्रोएट	युगोस्लाविया	रुमानिया, ऑस्ट्रिया
6	मॅसेडॉनियन	युगोस्लाविया	बल्गेरिया, ग्रीस

(तक्तो क्र. I अ)

वयल्या तक्त्यांतल्यो देखी पळयल्यार वेंचीक राष्ट्रांतल्यो अल्पसंख्यांक भासो आनी थळाव्यो राजभासो हांचे मदले वादविवाद सदांच स्वराज्य संस्थांक अडचणींत हाडटात, अशें पिटर ट्रुड्झील म्हणटात.²⁰

इकुणिसाव्या आनी विसाव्या शेंकड्यांत येवरोपांत भास, संस्कृती आनी राजकी हावेस ह्या तीन म्हत्वाच्या कारणांक लागून नव्या राष्ट्रांची निर्मिती जायत रावली. भास आनी संस्कृती हीं दोन तत्वां हांगा निर्णायक आसलीं. उपरांत इकुणिसाव्या आनी विसाव्या शेंकड्यांत संवसारांतल्या साबार राष्ट्रांच्या जिवनांत भाशीक अस्मितायेच्या तत्वान खवदळ घाल्लो पळोवंक मेळटा.

भाशीक अस्मिताय आनी भारत - अठराव्या शेंकड्यांत भारतांतले समाजीक परिस्थितीचो विचार केलो जाल्यार, भारतीय भौस विंगड विंगड धर्मीक, जातीय आनी भाशीक संस्कृतायांनी तशेंच राज्य-संस्थानांनी वांटून गेल्लो. अश्या भौसाक एकसंघ बांदून हाडपाचो विचार मुखार येतालो, तेन्ना विविध संस्कृतायांचें जतन करीत विविधतायेंत एकवट सादपी ‘भास’ ह्या तत्वाचेर जायत्या समाजीक आनी राजकी फुडा-यांचें एकमत्त जातालें. भाशीक तत्वाचेर वेंचीक राज्यां घडोवन स्वतंत्र भारताची लोकशाय राज्यवेवस्था प्रस्थापीत जावची हो विचार 1947 पयलीं सावन भारतांत चलतालो. भारतीय स्वतंत्र्यतायेचे चळवळीचें नेतृत्व करपी अखील भारतीय काँग्रेस कमिटीच्या चडश्या फुडा-यांची हीच भुमिका आसली.

1916 वर्सा लखनौ शारांत जाल्ल्या अखील भारतीय काँग्रेस कमिटीच्या अधिवेशनांत भाशावार प्रांताचे रचनेचेर विचार जाल्लो. 08 एप्रील 1917 दिसा कमिटी कडच्यान भाशीक प्रांत निर्मितीचेर परत विचार जाल्लो. तशेंच उपरांत 1917 वर्सा कलकत्ता शारांत जाल्ल्या अधिवेशनांत आपल्या अध्यक्षीय उलोवपांतल्यान एनी बेसन्ट हांणीय “Sooner or later, preferably sooner, provinces will have to be

re-delimited on linguistic basis.” अश्या शब्दांनी भाशावार प्रांत रचनेक तेंको दिल्लो. 1920 वर्सा नागपूर शारांत जाल्ल्या अधिवेशनांत भाशावार प्रांत रचनेचें धोरण काँग्रेसीन रितसर मानून घेतिल्लें. 10 ऑगस्ट 1928 दिसा सर्वपक्षीय परिशदेन मोतीलाल नेहरू हांचे अध्यक्षते खाला नेमिल्ले तेज बहादूर सप्रू, अली इमाम आनी सुभाषचंद्र बोस हांचे समितीन एक स्वतंत्र मसुदो तयार करून भाशीक प्रांत निर्मणेचेर एका खाशेल्या अहवालांत आपलीं मत्तां ब्रिटीश सरकाराक सादर केलीं. तांच्या त्या मुखेल अहवालांत राष्ट्रीय आनी प्रांतीक पांवड्याचेर सुचोवणी क्रमांक 4. (A) हातूंत भासांक धरून सकयली जोडणी आशिल्ली.

4. (A) (i) *The language of the Commonwealth shall be Hindustani, which may be written either in Nagari or in Urdu character. The use of the English language shall be permitted.*

(ii) *In provinces the principal language of a province shall be the official language of that province. The use of Hindustani and English shall be permitted.*²¹

‘राष्ट्रीय स्वरार नागरी वा उर्दू लिपयेंतली हिदुस्थानी तशेंच राज्य स्वरार थळावी लोकभास वापरून राजकारबार जावंचो. ते भायर इंग्लीश भाशेचो उपेग करपाची मेकळीक दोनूय स्वरार आसची’, अश्यो शिफारसी मोतीलाल नेहरू समितीन केल्ल्यो.’

वयल्या विशयाचे फाटभुंयेर भारतांत भाशीक अस्मितायेंतल्यान प्रांताचे निर्मितीचो विचार केल्यार, 1936 वर्सा लोकांचे मागणे वेल्यान ब्रिटीश सरकारान भास आनी राज्य निर्मितीक धरून दोन म्हत्वाचे निर्णय घेतिल्ले. एक : सिंध प्रांत भाशीक नदरेन वेगळो मानून तो बॉम्बे प्रांतांतल्यान वेगळायल्लो. आनी दुसरो : ओरिसा प्रांताची निर्मणी केल्ली.²² हे घडणुकेचो परिणाम भारताच्या हेर वाठारांनी जालो आनी भाशीक अस्मितायेचेर वेगळें राज्य मागपी चळवळीक नेट मेळ्ळो. पूण ह्या काळांत भारतीय स्वातंत्र्याचो लढो निर्णायक पांवड्यार चलतालो ते खातीर हो विशय फाटी पडलो अशें मानपाक आदार आसा. भाशीक तत्वाचेर प्रांत रचना जावची काय ना हाचेर भोव मोठी चर्चा ह्या काळांत चलताली इतलें मात खरें. (हे संबंदी सविस्तर चर्चा आनी विश्लेशण दुस-या अध्यायांत जालां.)

1.3.2 - आधुनीक भारतांत भाशीक वादाचो आरंभ :

भारतांत सगळ्यांत पयलीं इकुणिसाव्या शेंकड्याच्या निमण्या दसकांत भाशेक धरून वाद उप्रासून आयिल्ल्याचें दिसून येता. 1894 वर्सा व्हायसरॉय लॉर्ड एल्जिन ॥ हांणी थळाव्या भारतीय भासांतल्यान जावपी वेव्हारांक आडखळ हाडपाक सुरवात केली. 1894 वर्सा तांणी थळाव्या भासांचे अभिव्यक्तीक विरोध करपी कायद्याची अधिसुचोवणी काडली तेन्ना लोकां कडच्यान भाशीक अस्मितायेचेर जावपी ह्या अन्यायाचो विरोध जालो. भारतांतले तेदेवेळचे फुडारी बाळ गंगाधर टिळक हांणी सरकाराच्या ह्या निर्णयाचेर आपल्या *केसरी* ह्या दिसाळ्यांतल्यान ताका विरोध केलो. *केसरी*च्या 1894 च्या एका अंकांत ते बरयतात :

*The present administrative division of India is the result of a certain historical process and in some cases purely result of accident... if they are replaced by units formed on a linguistic basis, each of them will have some measure of homogeneity and will provide encouragement to the people and languages of the respective regions.*²³

1894 वर्साचो तो कायदो वयलेचाराक भाशीक दिसलो तरीय ताचे फाटल्यान समाजीक आनी राजकी खेळी आसली. 1857 वर्सा 10 मे दिसा सुरवात जाल्ल्या राष्ट्रीय चेतना जागोवपी पयल्या स्वातंत्र्य संग्रामा वेली ब्रिटीश सत्तेची ती शार्दूरतायेची प्रतिक्रिया आसली. ते खातीर ब्रिटीश राज्यकर्त्यांनी 1857 वर्साच्या उठावाच्या साबार कारणांचेर रितसर अभ्यासूय केल्लो. भारतीय संस्कृतायेचें दायज लाबिल्ल्यो भासो आनी तांचे विशींचो अभिमान तांचे वसणुकेक आव्हान थारूं येता हाचो सोद लागिल्ल्यानूच भाशीक अभिव्यक्ती आडचो कायदो ब्रिटीश सरकारान हाडिल्लो.

रवीन्द्र केळेकार भारतीय भासो आनी संस्कृताय हांचे विशीं ब्रिटीश राजसत्तेची तेन्नाची नदर स्पश्ट करतना तशेच तरेचो विचार मांडटात :

1857 च्या बंडाक लागून ब्रिटिशांचे राजवटीन हांगासल्ल्या लोकांचो एके तरचो धसकोच घेतिल्लो. असलें अरिस्ट पर्थून उप्रासून येवचें न्हय म्हूण तिणें मात्शी थीर जायनाफुडें,

हया देशाच्या सगळ्या आंगांचो बारकायेन अभ्यास सुरु केलो. Knowledge is Power अशें मनापासून मानपी लोकांची राजवट ही. जांचेर शेक चलोवपाचो आसा तांची घटाय आनी दुबळीक आदींच समजून घेतिल्ली बरी अशें येवजून ह्या अभ्यासाक तांणी सुरवात केल्ली. तातूंत भाशेचो अभ्यास करपाचें काम जॉर्ज्य अब्राहम ग्रेयरसन हाच्या हातांत दिल्लें.²⁴

हाचे वयल्यान, ग्रेयरसन हांचो धा हजार पानांनी आनी इकुणीस खंडांनी व्यापिल्लो *Linguistic Survey of India*²⁵ हो प्रकल्प कित्याक निर्माण जाल्लो ताचे फाटलीं खरीं कारणां लक्षांत येतात. थळाव्यो भारतीय भासो आनी संस्कृतायो हांच्या म्हालवजार भारतीय लोक एकठांय जातात हाचो सोद ब्रिटीश शासनाक लागिल्लो. तशेंच येवरोवपांत एकभाशीक राष्ट्रां निर्माण जावन तातूंत पुंजीवादी राष्ट्रां भोव नेटान उदरगत सादतात हाचोय प्रत्यय ब्रिटीश सरकाराक आयिल्लो. हेच फाटभुंयेर भारतियत्व उबारून धरपी भास आनी संस्कृतायेचो ब्रिटीश साम्राज्याक खरो भंय आशिल्ल्याचें नदरेक आयिल्ल्या लॉर्ड एल्जिनान तो निर्णय घेतिल्लो. तेन्नाच, म्हणजे 1894 वर्सा, ब्रिटीश सरकाराच्या त्या निर्णयाक स्वाभिमानी भारतीयां कडल्यान बरोच विरोध जाल्लो. हो विरोध बंगालच्या विभाजना वेळारूय जाल्लो. तेन्ना सरकार धर्म आनी जातींचें राजकारण करतालें. तेंच सुत्र घेवन 'Divide and Rule' ह्या धोरणाक धरून तेन्नाचे गृहसचीव एच्. एस्. रिड्ली हांणी 1903 वर्साच्या डिसेंबर म्हयन्यांत हिंदू आनी मुसलमान अश्या धर्मीक तत्वाचेर बंगालचें प्रत्यक्ष बंगाल (Proper Bengal), इस्ट बंगाल आनी आसाम (East Bengal & Assam) अशें विभाजन सुचयलें आनी तेन्नाचे व्हियसराॅय लार्ड कर्जन हांणी 16 ऑक्टोबर 1905 दिसा तें विभाजन प्रत्यक्षांत घडोवन हाडलें, तेन्नाय धर्माच्या आदारार प्रांतांची निर्मणी करपाच्या सरकाराच्या निर्णयाक विरोध जाल्लो. धर्मीक तत्वाचेर न्हय तर भाशीक तत्वाचेर प्रांतांची निर्मिती जावची असो सूर तेन्ना पासून येवपाक लागिल्लो अशें ताचे वेल्यान म्हणूं येता. 15 ऑगस्ट 1947 ह्या दिसा भारताक परकी सत्ते पासून मेकळीक मेळ्ळी. तेन्ना मुखेलपणान सरदार वल्लभभाई पटेल हांच्या यत्नांक लागून भारतांतलीं साबार ल्हान ल्हान संस्थानां

भारतीय गणराज्यांत विलीन जालीं. ते भायर धर्माच्या आदारार भारताची फाळणी जावन पाकिस्तान ह्या नव्या देशाची निर्मणी जाली. जाल्यार भुतान सारखो प्रांत वेगळो देश जावन रावलो.

1947 वर्सा Government of India Act 1935 ह्या कायद्याक धरून प्रांतांची रचणूक 'जैसे थे' ह्या तत्वाक धरून उरली. जाल्यार 26 जानेवारी 1950 वर्सा भारतीय संविधानाची स्थापणूक जातकच अ, ब, क, ड (A,B,C,D Types of states) अशी राज्यांची रचणूक जावन राजकारभार चालीक लागलो.

देखीक :

अ) Part A States - आसाम, बिहार, बॉम्बे, मध्य प्रदेश (बेराय प्रांत), मद्रास, ओरिसा (2011 वर्सा 'ओडिशा' अशें नामकरण जालां), पंजाब (उदेंत पंजाब), उत्तर प्रदेश आनी अस्तंत बंगाल (ब्रिटीश इंडियांतले स्वायत्त प्रांत).

ब) Part B States - हैदराबाद, जम्मू आनी काश्मीर, मध्य भारत, म्हैसूर, पटियाला आनी इस्ट पंजाब स्टेट युनियन (PEPSU), राजस्थान, सौराष्ट्र, त्रावणकोर-कोचीन (ब्रिटीश इंडियांतले अस्वायत्त प्रांत).

क) Part C States - अजमेर, भोपाळ, बिलासपूर, कूर्ग, दिल्ली, हिमाचल प्रदेश, कच्छ, मणिपूर, त्रिपुरा, विंध्य प्रदेश (ब्रिटीश इंडियांतले स्वायत्त केंद्रशासीत प्रदेश).

ड) Part D States - अंदमान आनी निकोबार द्विपसमूह (ब्रिटीश इंडियांतले केंद्रशासीत प्रदेश).²⁶

स्वतंत्र भारताच्या नव्या सरकारान देशांत उप्राशिल्ल्यो धर्मीक दंगली, जातीय वाद, विभाजन सारक्या तत्कालीन समाजीक आनी राजकी कारणांक लागून प्रांत रचणुके संदर्भांत एक सादूर निर्णय घेतिल्लो दिश्टी पडटा. कारण प्रांत रचने संबंदी नवें धोरण हाडचे परस ब्रिटीश इंडियांतलीच राजकी आनी प्रशासकी वेवस्था नेहरू सरकारान मुखार व्हेल्ली हांगा पळोवपाक मेळटा.

1.3.3 - स्वतंत्र भारतांत भाशीक अस्मितायांचेर आदारीत चळवळी :

1947 उपरांत खासा करून 26 जानेवारी 1950 दिसा भारतीय प्रजासत्ताकाची स्थापणूक जाले उपरांत, भारतांत भाशीक अस्मितायेक धरून सगळ्यांत पयली चळवळ जाली ती 1952 वर्सा. ह्या वर्सा भारताच्या वायव्य वाठारांत तेलगू भाशीक लोकांनी आपले भाशेक धरून वेगळें राज्य मेळचें म्हूण नेटान

मागणी सुरु केली. मद्रास प्रांतांतल्यान तेलगू भाशिकां खातीर वेगळें राज्य मागपी ती मागणी म्हणजे भाशीक अस्मिताये वेलें भारतांतलें पयलें आंदोलन आसलें. ताचें फुडारपण पोद्दी श्रीरामूलू हांणी केल्लें. ह्या आंदोलनाची दखल घेवन केंद्र सरकाराचे वतीन प्रधानमंत्री जवाहरलाल नेहरू हांणी ‘सरद कमिश्नाची’ (Boundary Commission) स्थापणूक करून 01 ऑक्टोबर 1953 दिसा आंध्र प्रदेशाची निर्मिती केली. भाशावार प्रांत रचनेचो तो आरंभ आसलो. हे घडणुकेच्या प्रभावान जायते हेर भाशीक गट सक्रीय जावन विंगड विंगड भाशीक प्रांतांची मागणी नेट धरपाक लागली. 1950 ते 1956 मेरेन भारताचे प्रांत रचनेंत व्हडलोसो बदल घडलो ना. तशी जायते कडच्यान मागणी वयर सरताली पूण फकत दोन ल्हानशे बदल तातूंत घडले. 01 जुलय 1954 दिसा ‘बिलासपूर’ हें सान राज्य हिमाचल प्रदेशाचो वांटो जालें, जाल्यार ‘चांदेरनागोर’ ही फ्रँच वसणूक 1955 वर्सा अस्तंत बंगालांत आसपावीत जाली.

हे संबंदी 23 डिसेंबर 1953 दिसा भारताचे प्रधानमंत्री जवाहरलाल नेहरू हांणी राज्यांची पुनर्रचणूक करचे खातीर न्यायाधीश फजल अली हांच्या मुखेलपणा खाला ‘राज्य पुनर्रचणूक आयोग’ (States Reorganisation Commission) स्थापन केलो. ह्या आयोगाक डिसेंबर 1954 पासून केंद्रीय घरमंत्री गोविंद वल्लभ पंत हांचें मार्गदर्शन लाबिल्लें. ह्या आयोगान 1955 मेरेन आपलो अहवाल तयार करून सरकाराक 10 ऑक्टोबर 1955 दिसा सादर केलो. सरकारान 31 ऑगस्ट 1956 ह्या दिसा फजल अली आयोगाच्यो सुचोवण्यो मानून घेवन 01 नोव्हेंबर 1956 दिसा संविधानांत सातवें दुरुस्ती विधेयक लावन तो कायदो (States Reorganisation Act 1956) लागू केलो. ह्या कायद्या अंतर्गत पयलींच्या A आनी B प्रांतांक घटक राज्यांचो जाल्यार C आनी D प्रांतांक केंद्रशासीत प्रदेशांचो दर्जो मेळ्ळो.²⁷

01 नोव्हेंबर 1956 ह्या दिसा भाशीक तत्वाचेर सकयलीं राज्यां आनी केंद्रशासीत प्रदेश घडले²⁸ :

- 1) **आंध्र प्रदेश :** तेलगू भाशीक हैद्राबाद आंध्रप्रदेशांत विलीन जालें.
- 2) **आसाम :** 1950 वर्सा आशिल्ल्यो त्योच शिमो अबाधीत दवरल्यो.
- 3) **बिहार :** 1950 वर्सा बिहारांत आसपावीत जाल्लो बंगाली भाशीक वाठार अस्तंत बंगालाक दिवन बिहाराची पुनर्रचणूक जाली.

- 4) **बॉम्बे राज्य** : 1950 वर्साच्या बॉम्बे प्रांतांत आसपावीत मराठी भाशीक प्रांत, आदीं मध्यप्रदेशांत आसपाविल्लो नागपूर वाठार आनी पयलीं हैदराबादांत आसपाविल्लो मराठवाडा वाठार तशेंच सौराष्ट्र, कच्छ अशे प्रांत एकठांय करून हें राज्य स्थापन जालें. (1960 वर्सा बॉम्बे राज्याचें विभाजन जावन भाशीक तत्वाचेर महाराष्ट्र आनी गुजरात हीं राज्यां जल्माक आयलीं)
- 5) **जम्मू आनी काश्मिर** : 1950 वर्सा थारायल्ले प्रमाण त्योच शिमो अबाधीत दवरल्यो.
- 6) **केरळ** : मलयाळम भाशीक वाठार एकठांय करून निर्मिती. त्रावणकोर-कोचिन राज्यांत मद्रास प्रांतांतल्यान मलबार जिल्लो, दक्षिण कन्नड जिल्ल्यांतल्यान कासरगॉड हांचो आस्पाव.
- 7) **मध्य प्रदेश** : मध्य भारत, विंध्य प्रदेश आनी भोपाळ राज्य एकठांय करून निर्मिती.
- 8) **मद्रास राज्य** : 1950 वर्सा आसपावीत वाठारांत थोडो बदल जावन कन्याकुमारी हो त्रावणकोर-कोचिनचो तमीळ जिल्लो जोडून मद्रास राज्याची स्थापणूक. (1968 वर्सा तामिळनाडू हें नांव पणायलें)
- 9) **म्हैसूर राज्य** : 1950 वर्साच्या बॉम्बे राज्या पसून कन्नड वाठार वेगळावन आनी अस्तंत हैदराबादांतले कन्नड उलोवपी लोकांचे वाठार एकठांय करून म्हैसूरची निर्मिती. (1973 वर्सा कर्नाटक अशें नामकरण).
- 10) **ओरिसा** : 1950 वर्सा थारायिल्ले प्रमाण त्योच शिमो अबाधीत दवरल्यो.
- 11) **पंजाब** : पतियाला आनी इस्ट पंजाब स्टेट्स युनियन एकठांय करून निर्मिती.
- 12) **राजस्थान** : अजमेर, 1950 वर्साच्या बॉम्बे राज्याचे कांय वाठार आनी मध्य भारतांतले वेंचीक भाग घेवन राजस्थानी उलोवपी वाठाराची म्हणजेच राजस्थानाची निर्मिती.
- 13) **उत्तर प्रदेश** : 1950 वर्सा थारायिल्ले प्रमाण आदल्योच शिमो अबाधीत दवरल्यो.
- 14) **अस्तंत बंगाल** : 1950 वर्सा मेळिल्ले सुवातेंत बिहारांत आसपावीत जाल्लो बंगाली वाठार एकठांय करून निर्मिती.

स्वतंत्र भारतांत 01 नोव्हेंबर 1956 दिसा अस्तित्वांत आयिल्ले केंद्रशासीत प्रदेश²⁸ :

- 1) चंदीगढ

- 2) अंदमान आनी निकोबार द्विपसमूह
- 3) दिल्ली
- 4) लक्षद्वीप, मिनिक्ॉय आनी आमिन्दिवी द्विपसमूह (1973 वर्सा लक्षद्विप हें नांव मेळ्ळें)
- 5) मणिपूर
- 6) त्रिपुरा

हया वेळार गोंय, दमण आनी दीव हो वाठार पुर्तुगेज सत्ते खाला आशिल्लो. भारतीय स्वातंत्र्याच्या 14 वर्सा उपरांत तो भारताचो वांटो जालो. म्हणटकच 1947 ते 1961 मेरेन प्रांत रचणुके संबंदीं घडून गेल्ल्यो साबार घडणुको हया वाठाराक लागू जावंक पावल्यो नात. आनी 19 डिसेंबर 1961 दिसा भारत सरकाराचे सैनिकी कारवायेंत गोंय मेकळें जातकच त्या वेळावेले परिस्थितीक लागून गोंयचो भाशीक तत्वाक धरून रोकड्या रोकडो विचार जावंक पावलो ना. हया वेळार महाराष्ट्र आनी म्हैसूर राज्यां कडच्यान मात गोंय हो आपलोच भाशीक आनी संस्कृतीक वाठार आसा असो दावो सांगप चालू उरलें.

वयल्या सगळ्या घडणुकांनी कोंकणीचे राजभास चळवळीचीं सुतां घुसपल्लीं आसात. तीं सुतां मेकळीं करतना हेर जायत्या विशयांचेर हया सोदवावरांत उजवाड पडला. कारण कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्श आसूं ना जाल्यार संवसारांतल्या वा भारतांतल्या हेर भासां मदलो संघर्श आसूं, असल्या संघर्शाचो संबंद जिविताच्या हेर मळांचेरूय पडत आसता. (हे विशीं पांचव्या अध्यायांत 5.1, 5.2 आनी 5.3 हया वांट्यांनी खोलायेन चर्चा जाल्या).

1.4 - सोदवावराचो विशय प्रवेश

कोंकणी भाशेच्या इतिहासाचो विशय हाताळटना चडश्या विद्वानांनी भावनाविवश जावनूच मत्तां मांडिल्ल्याचें नदरेंत भरता. कोंकणी भाशेच्या इतिहासाचो वा चळवळीचो संदर्भ घेवन उजवाडा आयिल्ल्या पयलींच्या कांय पुस्तकांनी भाशीक इतिहास उणो आनी साहित्यीक इतिहास चड अशी अभ्यासाची रीत दिश्टी पडटा. तशेंच हया विशयाचेर वस्तुनिश्च अशें शास्त्रीय विवेचन कांय

अभ्यासकांनी मांडलां. त्या अभ्यासाचें सविस्तर विश्लेशण करून संबंदीत विशयांत प्रवेश केला. हो विशय प्रवेश तीन वाटांनी केल्लो आसा. -

- 1) सोदवावराचो विशय आनी कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्श
- 2) भाशीक संघर्श अभ्यासपाच्यो तीन नदरो,
- 3) समाजभासविज्ञानीक नदर आनी विशय प्रवेश

1.4.1 - सोदवावराचो विशय आनी कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्श :

साहित्यीक चळवळ भाशीक चळवळीक घटाय दिता पूण साहित्यीक चळवळीकूच भाशीक चळवळ लेखप समा जायना. वयल्यो दोनूय चळवळी एकामेकांत भरसल्यात पूण तांचें शास्त्रीय विवेचन करतना त्यो वेगळावच्यो पडटात. चडशे फावटीं भाशीक स्वाभिमानांतल्यान अभ्यासक दोनूय गजाली भरशिता आनी साहित्यीक वावराकूच भाशीक चळवळ लेखता. देखीक, मनोहरराय सरदेसाय हांणी रचिल्ल्या *A Brief History of Konkani Literature* ह्या ग्रंथांत साहित्यीक चर्चेकूच भाशीक इतिहासाचें नांव दिलां. जाल्यार *कोंकणी भाषा : एक कल्पना* सारक्या जयसिंगराव राणे हांच्या पुस्तकांत कसलेच शास्त्रीय पुरावे दिनासताना फकत भावनीक नदरेंतल्यान कोंकणी विशीं मत्तां मांडिल्ली पळोवंक मेळटात. कोंकणी-मराठी वादांत अशे तरेच्या बरपांची वळेरी भोव लांब आसा. ह्या बरपांकूय कोंकणी चळवळीची, कोंकणी संघर्शाची फाटभूंय आसा. ह्या प्रबंधांत गरज थंय तांचो उल्लेख आयलाच, पूण प्रस्तूत सोदवावरांत कोंकणी-मराठी संघर्शाची उस्तवारी समाजभासविज्ञानीक नदरेन केल्या.

कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्श खूब पयलीं साकून चलतालो हें खरें आसलें तरी 1939 ते 1987 मेरेनच्या काळांत ह्या संघर्शान उग्र रूप धारण केलें. ह्याच कालखंडांत कोंकणीक आपल्या अस्तित्वाचें झूज झुजचें पडलें. ह्या झुजांत खासा करून थळावे संस्कृतायेक शेजारचे बळिशठ भाशीक सांस्कृताये कडेन संघर्श करचो पडलो. पूण हो संघर्श शेजारच्या कन्नड भाशे कडेन आनी संस्कृताये कडेन केन्ना जालो ना. जालो तो मराठी भाशे कडेन आनी मराठी संस्कृताये कडेन. (ताचीय समाजभासविज्ञानीक कारणां चवथ्या आनी पांचव्या अध्यायांत सोदपाचो यत्न केला.) असल्या चळवळीक समाजीक हावेसां

वांगडाच राजकी हावेसूय लाबिल्ले आसतात. देखून समाजशास्त्र तशेंच राज्यशास्त्र ह्या शास्त्रांच्या आंगांनीच हो सोदवावर केला.

कोंकणी राजभास चळवळीचो संघर्श हो मुळांत कोंकणी-मराठीचो भाशीक आनी संस्कृतीक संघर्श. कोंकणी आनी कन्नड, वा कोंकणी आनी मलयाळम वा कोंकणी आनी गुजराती ह्या भासां मदीं अशे तरेचो संघर्श कित्याक जालो ना ह्या प्रस्नाक साबार भुगोलीक, इतिहासीक, राजकी आनी समाजीक कारणां आसात.

मुळांत गोंय होच एक सर्वकश कोंकणी प्रदेश जायना, तर महाराष्ट्र, कर्नाटक, केरळ वाठारांतलो कोंकणी भाशीक वाठार आनी गोंय मेळून कोंकणी प्रांताचो विचार करचो पडटा. पूण जायत्या इतिहासीक कारणांक लागून कोंकणी वाठाराचो भुगोलीक आकार बदलत गेल्ल्याचें इतिहास सांगता. आयज हो वाठार वट्ट चार राज्यांनी वाटून गेला. “इतिहासान कोंकणीचो भुगोल घडयला” अशें चंद्रकांत केणी म्हणटात तें हाकाच लागून.²⁹ गोंय प्रदेशाचे उत्तरेक महाराष्ट्र जाल्यार उदेंतेक तशेंच दक्षिणेक कर्नाटक राज्य आशिल्ल्यान तांचो भाशीक आनी संस्कृतीक प्रभाव गोंयचेर पडला. ते भायर हेर परकी राजवटींचोय परिणाम हांगा जाला. हे साबार मुद्दे ह्या सोदवावरांत चर्चेक आयल्यात.

भासविज्ञान एक म्हत्वाचो मुद्दो मांडटा : ‘शेजारची बळिश्ट भाशीक संस्कृती थळावे निर्बळ भाशीक संस्कृतायेक गिळून उडयता.’³⁰ हें भाशाविज्ञानिकांचें मत्त समाजभासविज्ञानाचे कसवटेर तपासपाचो यत्न ह्या सोदवावरांत जाला. कोंकणीचे राजभास चळवळींत कोंकणी-मराठी संघर्शूच कित्याक अपेक्षीत आसा ह्या प्रस्नाची जाप कोंकणीचे राजभास चळवळी वयल्या ह्या सोदवावरांतल्यान मेळटली. आनी ते खातीर भाशीक संघर्श अभ्यासपाच्यो तीन नदरो आदीं समजून घेवच्यो पडटल्यो.

1.4.2 - भाशीक संघर्श अभ्यासपाच्यो तीन नदरो :

पुर्विल्ल्या काळा सावन संवसारांत साबार कडेन विंगड विंगड समाजीक गटां मदीं तरेकवार कारणांक लागून संघर्श चलत आयिल्ले आसात. तांचे फाटल्यान भाशीक आनी संस्कृतीक खेरीतपण हें एक म्हत्वाचें कारण आसता. भाशीक संघर्श भाशीक प्रस्नांक जल्म दिता आनी हे प्रस्न सारके हाताळ्ळे

नात जाल्यार संबंदीत राष्ट्राचें वा समाजाचें जिवीत इबाडून वचपाक कळाव लागना. आर्विल्ल्या काळांत अशे भाशीक प्रस्न हाताळपा खातीर भासविज्ञान आनी समाजभासविज्ञान ह्यो अभ्यासशाखा मुखार आयल्यात.

ह्या मळा वेले एक अभ्यासक लियोनार्ड ब्लुम्फील्ड भाशीक प्रस्न अभ्यासपाच्यो तीन नदरो आसात अशें सांगतात.³¹

1) लोक नदर (Folk View)

2) भासविज्ञानीक नदर (Linguistic View)

3) भाशेचें समाजशास्त्र वा समाजभासविज्ञानीक नदर (Sociolinguistic View)

लोक नदर ही परंपरेंतल्यान विकसीत जाल्ली आसता. तिका कसलोच विज्ञानीक आदार नासता. तज्ञांचे नदरेन हे नदरेक मातूय म्हत्व ना. देखून भासविज्ञानीक लियोनार्ड ब्लुम्फील्ड हांणी तिका ‘फोक व्ह्यू’ हें नांव दिलां. खंयचोय एक समाज वा खंयचीय एक व्यक्ती ही नदर कांय वेंचीक कारणांक लागून आपणायता. चड करून तो व्हांवत्या प्रवाहांत व्हांवूंक सोदता. चडशे राजकारणी आपलो फायदो करून घेवपाक राजकारणांत, समाजकारणांत आनी भासकारणांतूय हीच नदर आपणायतात. भाशेचो प्रस्न ते राजकी सोयी प्रमाण सोडोवपाक सोदतात. केन्ना केन्ना विशिश्ट परिस्थिती व्यक्ती वा समाजा मुखार कांय गरजो उब्यो करता आनी त्यो गरजो भागोवपी मागण्यांक तो आपली मत्तां म्हणटा. मत्तां रवीन्द्र केळेकार भौभाशीक भारतांत भाशेचें समाजशास्त्र ह्या पुस्तकांत हे नदरे विशीं बरयतात :

आमचेर हिंदी थापिल्ली आमी मातूय सोंसून घेवचे नात.’ अशें नेटानेटान सांगपी तामिळनाडुच्या लोकांचें मत्त; ‘तुमी हिंदी घेतली ना जाल्यार, देशाचो एकचार भंगतलो’ अशें तितल्याच नेटान म्हणपी काशी-प्रयाग कडल्या कांय हिंदी भक्तांचें मत्त; ‘आमी इंग्लीश सोडली जाल्यार संवसारांत आमी फाटी पडटले’ अशें म्हणपी कांय राजकारण्यांचें मत्त; ‘देशांत एकूच भास उरची, बाकीच्यो सगळ्यो मरच्यो’ अशें म्हणपी भाशेच्या झगड्यांनी उबगल्ल्या कांय देशभक्तांचें मत्त; ‘जावं आमी कोंकणी उलोवं, पुणून आमी मराठीक आमची मायभास लेखतात’ हें मदीं मदीं कानार पडपी आमच्या कांय गोंयकार

भावालें मत्त - हीं सगळीं आमच्या देशाची भाशीक येवजण घडोवंक वा घुसपावंक मुखार सरिल्लीं मत्तां, ब्लुम्फील्डाच्या उतरांनी सांगचें जाल्यार, 'फोक व्ह्यू'चेर आधारिल्लीं मत्तां.³²

फोक व्ह्यू नांवाची ही पयली नदर भाशेच्या प्रस्नांचो विज्ञानीक अभ्यास करपाक अयशस्वी थारिल्ल्यान संबंदीत अभ्यासाच्या मळार दुसरी नदर वयर सरली ती **भासविज्ञानाची**. इकुणिसाव्या आनी विसाव्या शेंकड्यांत विकसीत जाल्ल्या हया शास्त्रा कडच्यान समाजांतले जटील अशे भाशीक प्रस्न जेन्ना सुटावे जायनात तेन्ना समाज आनी भास हांच्या परस्पर संबंदांतल्यान उबे जाल्ले प्रस्न सोडोवपाक तिसरी **समाजभासविज्ञानाची-नदर** आपणावची पडटा. भाशीक चळवळी आनी तांचे भितरले प्रस्न हाताळपी हें शास्त्र विसाव्या शेंकड्याच्या उत्तरार्धांत आरंभ जालें. (हे संबंदी सविस्तर चर्चा दुस-या अध्यायांत आयल्या.) हया वयल्या तीन दृष्टिकोनां संदर्भात रवीन्द्र घवी अशे विचार मांडटात. :

भाषिक प्रश्नाबद्दल जी रुढ मतं प्रकट होतात त्यातील ग्राह्याग्राह्य ठरवताना 'लोकमत्त' आणि 'लोक' दृष्टी किंवा 'लोकतत्वीय दृष्टी' असा भेद करावा लागेल. आणि लोकतत्वीय दृष्टीचा आदर करावा लागेल, जे मुख्य गोमंतकीय आहेत आणि ते आपली मातृभाषा परंपरेनुसार मराठी मानतात त्यांना 'घरभेदे' ठरवून चालणार नाही. निदान भाषिक संघर्षाबरोबर भाषिक संवाद साधावा लागेल अन्यथा एका शृंगापत्तीत चळवळ सापडेल.³³

रवीन्द्र घवींचें वयलें मत्त एके विशिश्ट नदरेंतल्यान आयलां. तांणी उल्लेख केल्लें 'लोकमत्त' वा 'लोकदृष्टी' वा 'लोकतत्वीय दृष्टी' म्हणल्यारूच ब्लुम्फील्डाचो 'फोक व्ह्यू' हे विशीं दुबाव आसपाची गरज ना. पूण त्या दृष्टींची ताका अपेक्षीत आशिल्ली परिभाशा हांगा स्पश्ट जायना.

हे विशीं पीटर ट्रुज्झील आपणाल्या "Language and Society" तशेंच "Language and Social Class" बरपांत तर्कशुद्ध चर्चा करतात.³⁴ तातूंतल्यान लोकदृष्टीक शास्त्रीय बसका नासता हें स्पश्ट जाता.

1.4.3 - समाजभासविज्ञानीक नदर आनी विशय प्रवेश :

भाशीक संघर्श वा भाशीक प्रस्न हे संवसारांत चडश्या सगळ्याच भासांनी उण्या-अदीक प्रमाणांत अस्तित्वांत आसतात. ते हेर नदरांनी सुटावे जायनात तेन्ना संबंदीत जाळवणदार समाजभासविज्ञानीक नदरेचो आदार घेतात. भाशीक प्रस्न सोडोवपी लियोनार्ड ब्लुम्फील्ड हांणी सांगिल्ली तिसरी नदर ती हीच. भाशीक संघर्शांत भास आनी समाजाचो संबंद येता देखून हांगा 'भाशेचें समाजशास्त्र' आनी 'समाजभासविज्ञान' हांचे मदलो भेद स्पश्ट करप योग्य थारता.

हे विशीं माधवी सरदेसाय बरयतात :

भाशेक चळवळ लागना, पूण चळवळेक मात भास लागता, म्हणपाची. भाशीक चळवळिंनी भासविज्ञान घुस्पता तें चळवळींच्या विज्ञानीक 'वकिलांक' लागून. ह्यो चळवळी लागतात - समाजशास्त्राक - भाशेच्या समाजशास्त्राक - Sociology of Language क. पूण, बरपांतलें एक 'करना' सगळेच 'करना' म्हूण वाचनात एकलो 'कन्ना' म्हणटा, दुसरो 'कोन्ना' म्हणटा, तिसरो 'कराना' म्हणटाकोंकणी दादल्यांच्या उलोवपा परस बायलांच्या उलोवपांत चड हेळे आसतात आनी, चड हेळे काडून उलोवपी दादलो 'बायजण' जाता..... बसींत अनवळख्याच्या हातांतलें दिसाळें मागचें जाल्यार आमी 'पेपर मात्सो दिशीत?' म्हणटात, 'पयलीं दी तो पेपर' केन्ना म्हणनात.... असल्यो भाशेच्यो बारिकसाणी भाशेच्या चळवळीं परस भासविज्ञानाक लागिंच्यो. तांचो अभ्यास करपी भासविज्ञानाच्या फांट्याक 'समाजभासविज्ञान' (Sociolinguistics) अशें म्हणटात. थोडे भितर सांगचें जाल्यार, समाज-भाशेच्या नात्याचो अभ्यास करपी भासविज्ञानाचे नदरेक 'समाजभासविज्ञान' म्हणटात आनी ह्या नात्याचो अभ्यास करपी समाजशास्त्राचे नदरेक भाशेचें 'समाजशास्त्र' म्हणटात.³⁵

संवसारांतल्या दर एका मनशाक ताची म्हूण एक खेरीत बोलीभास आसता. ती बोलीभास विकसीत आसूं वा नासूं. आपले बोली भाशेंत तो सदांच आपणाले दीसपट्टे वेव्हार करता. ती ताची भास

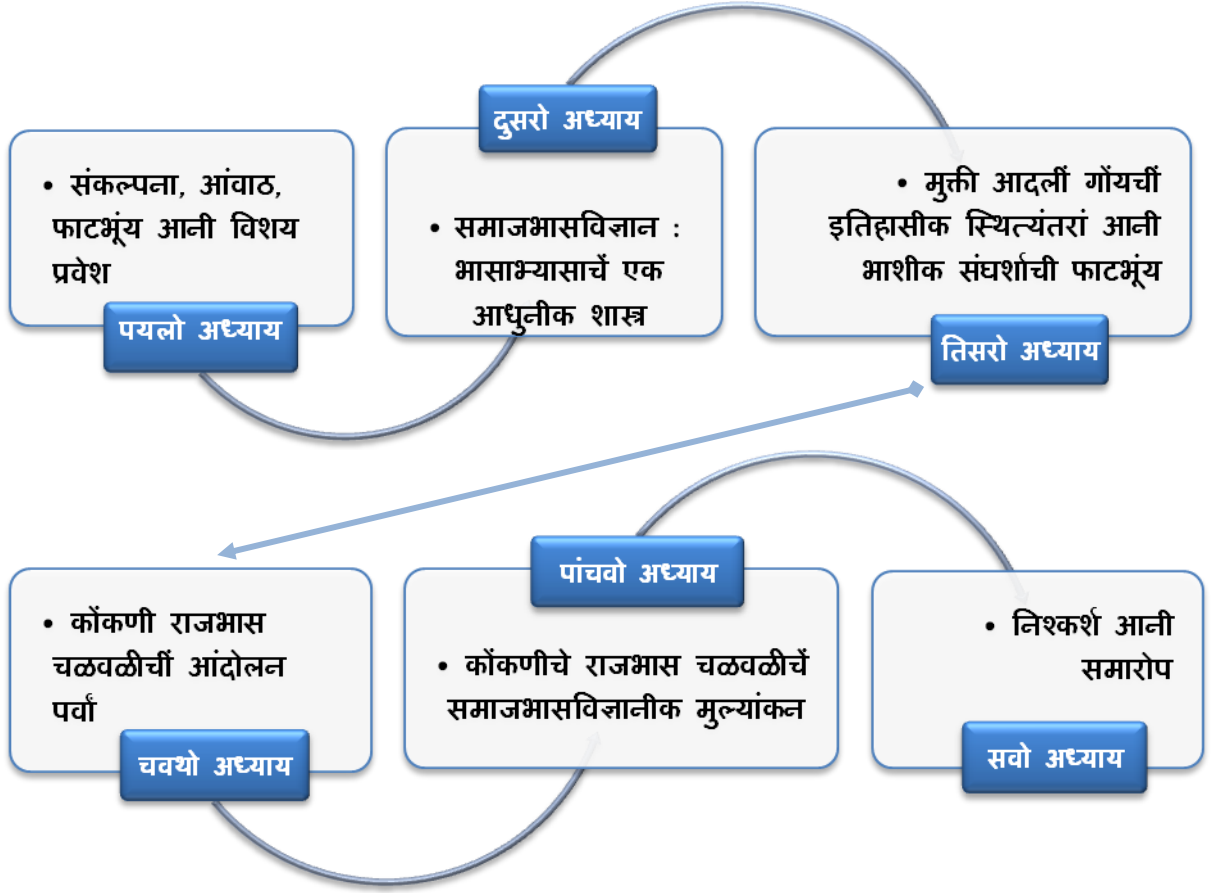
संवसारांतल्या सगळ्या आधुनीक मळांचेर जैतिवंत जाल्ली आसुंकूच जाय अशें ना. त्या त्या समुदायाक फाव जाल्ल्या इतिहासीक, भुगोलीक, राजकी, संस्कृतीक, विज्ञानीक फाटभुंयेचेर तिचें (भाशेचें) स्थान निर्माण जाल्लें आसता. हजारांनी वर्सांचे परंपरेंत तो तो समाज ती ती संस्कृताय घेवन आपले बोली भाशेंतल्यान अभिव्यक्त जायत आसता. उलोवप्यांक भाशेचो शास्त्रीय अभ्यास आसूं वा नासूं, संवसारांतल्या सगळ्या सभ्यतायांची भाशेंतल्यानूच वाड जाल्या आनी जायत आसा. देखून भासांक कुशीक काडून आमी खंयचेच मनीस संस्कृतायेचो वा संबंदीत शास्त्राचो विचार करूंक शकनात.

प्रस्तूत सोद-प्रबंधांत फकत गोंयच्या भाशीक संघर्शाचो विचार जाला. संवसारांत तशेंच भारतांत भाशेक धरून जाल्ल्या समाजीक आनी राजकी संघर्शाचे फाटभुंयेर कोंकणी राजभास चळवळींतल्या संघर्शाचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन हांगा केलां. समाजभासविज्ञानीक नदरेन बोली आनी भास अशे भेद नासतात. रवीन्द्र केळेकार बरयतात :

ज्या भासांनीं एक लेगीत पुस्तक ना त्या भासांक पसून हें भाशे-शास्त्र म्हत्व दिता आनी ताचो बारकायेन अभ्यास करता. एकल्यान म्हळां : होमरचें काव्य आनी सिसरोचें गद्य हांचे इतलेंच ह्या अभ्यासाक मोल आसा. विज्ञानाची नदर ही अशी. पुणून हें भाशे-शास्त्र आपले हे शिमेभायर वचना. खंयचे भाशेक फुडार आसा आनी खंयचेक ना हें, जाय जाल्यार, तें सांगीत. पूण खंयचे भाशेन कितें करचें हें तें थारयना. हें मळ भाशेच्या समाजशास्त्राचें.³⁶

समाजभासविज्ञानाचो विचार केलो जाल्यार, समाजांतले भाशेक धरून उप्राशिल्ले साबार प्रस्न आनी त्या प्रस्नांची उस्तवारी हें शास्त्र करता. त्याच शास्त्राच्या आदारान हो विशय हांगा अभ्यासपाचो यत्न जाला. कोंकणीची राजभास चळवळ : एक समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन' हो सोदवावर समाज आनी भाशेच्या नात्यांचो भासविज्ञानीक नदरेंतल्यान केल्लो खेरीत अभ्यास. ह्या अभ्यासाची संक्षिप्त रूपरेखा सकयले आकृतायेंत मांडल्या.

प्रस्तूत सोदवावरची संक्षिप्त रूपरेखा :

(तक्तो क्र. I आ)

कोंकणीचे राजभास चळवळीचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन करपी ह्या प्रस्तूत सोदवावरच्या ह्या पयल्या अध्यायांत - विशयाची फाटभूंय स्पश्ट करून फकत विशय प्रवेश सादला तशेंच सोदवावराचो पुराय अभ्यास मुखा वेल्या अध्यायांनी मांडला. देखीक : दुस-या अध्यायांत - समाजभासविज्ञान हे अभ्यासशाखेची शास्त्रीय वळख केल्या, तिस-यांत - मुक्ती आदलीं गोंयचीं इतिहासीक स्थित्यंतरां आनी भाशीक संघर्शाची फाटभूंय तपासल्या, चवथ्यांत - कोंकणी राजभास चळवळीचीं आंदोलन पर्वा अभ्यासल्यात, पांचव्यांत - कोंकणीचे राजभास चळवळीचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन केलां जाल्यार निमाण्या सव्या अध्यायांत - पुराय सोदवावराचो निश्कर्श मांडला.

संदर्भ आनी टिपो :

1. Bhide, Prabhakar (Editor and Publisher). *History of Goa – Pre-Historic Times to Bahmani Rule Goa's Freedom Struggle*. Panaji Goa : Rajhaus Vitaran . 2010, 47 - 51.

2. वयलोच संदर्भ : *History of Goa – Pre-Historic Times to Bahmani Rule Goa's Freedom Struggle* . 2010, 47 - 51.
3. वयलोच संदर्भ : *History of Goa – Pre-Historic Times to Bahmani Rule Goa's Freedom Struggle* . 2010, 47 - 51.
4. नायक, काशिनाथ. दामोदर. *गोमन्तकाचे अंतरंग*. पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादेमी, 2008, 143 – 144.
5. गोंय 450 वर्सा पुर्तुगेज वसणूक म्हूण उरलें. ताचे उपरांत भारत सरकारान 'ऑपरेश विजय' ही लश्करी कारवाय करून 19 डिसेंबर 1961 दिसा गोंय मुक्त केलें.
6. कुळकर्णी, सु. बा. *कोंकणी भाषा: प्रकृती आणि परंपरा*. पणजी गोवा : गोवा कोंकणी अकादेमी, 2007, 16.
7. Srivastava, R. N., Gupta, R. S. *Dimensions of Applied Linguistics*. Mysore : Central Institute of Indian Languages, 1990, 116.
8. भाशाद्वित्व (डायग्लॉसिया) : भास ही संस्कृतीचो मूळ घटक. ती एके पिळगे पासून फुडले पिळगे मेरेन पावत आसता. मनशाच्या जिवितान येवपी नव्या गजालींतल्यानूय भास विकसीत जायत आसता. संवसारांत जायते कडेन कांय इतिहासीक आनी संस्कृतीक कारणांक लागून एकाच भाशीक समाजांत दोन बोलयां मदीं वा दोन भासां मदीं 'प्रतिश्टीत' आनी 'अप्रतिश्टीत' वा 'वयली' आनी 'सकयली' अशी अवस्था निर्माण जाता. 1959 वर्सा ते परिस्थितीचो अभ्यास करून तिका चार्ल्स फर्ग्युजन् ह्या अमेरिकेच्या स्टॅन्फर्ड विद्यापिठांतल्या भासविज्ञानिकान 'डायग्लॉसिया' हें नांव दिलें.
9. Das. Alokumar. Article : Language Conflict in India Author. (<http://bastille-day.com/history>)
10. <http://en.wikipedia.org>
11. मोरास, पाव्लु. *कोंकणी चळवळ*. मंगळूर : कोंकणी संस्था, सां. लुविस कॉलेज, 2003, 90 - 109
12. कोंकणी पत्रकारितेचो विस्तृत इतिहास मांडपी पाव्लु मोरास हांचो संशोधनात्मक ग्रंथ.
13. कोंकणी भाशीक चळवळी संदर्भांतलो पाव्लु मोरास हांणी बरयल्लो संशोधनात्मक ग्रंथ.

14. केळेकार, रवीन्द्र. *भाषिक संघर्षाचे समाजशास्त्र*. (संपादक – अरुणा दुभाषी). पणजी गोवा : राजहंस वितरण. 2008, 170.
15. कुळकर्णी, सु. बा. *कोंकणी भाषा: प्रकृती आणि परंपरा*. पणजी गोवा : गोवा कोंकणी अकादेमी, 2007, 20.
16. जॉन लिडन : (1775 - 1811) - ऍडिंबरो विश्वविद्यालयांत सात वर्सांचें शिकप पुराय करून 1803 वर्सा भारतांत मद्रास प्रांतांत पावलो .तांणी भारतीय भासांचेर संशोधन केलां .
17. फ्रँच क्रांती : ही क्रांती घडचे पयलीं पुराय संवसारांतले लोकसमुदाय राजधर्म हीच भौशीक जनमानसाची खरी लागणूक मानताले. 1789 वर्सा फ्रांस देशांत जाल्ले हे क्रांतीन आदल्यो सगळ्यो संकल्पना कुशीक उडोवन लोकराज्याची नवी संकल्पना मुखार आयली. ताचो प्रभाव संवसारांत हेर राष्ट्रांचेर जायत रावलो. देखून नव्या आधुनीक जगाचो आरंभ फ्रँच क्रांतींतल्यान जालो अशें मानतात.
18. <http://en.wikipedia.org>
19. Trudgill. Peter. *Sociolinguistics An Introduction*. Middlesex England : Penguin Books Ltd, 1974, 129.
20. वयलोच संदर्भ : *Sociolinguistics An Introduction*, 1974, 130 – 133.
21. <http://www.languageinindia.com/may2005/motilalnehrrureport1.html> (excerpts)
22. <http://www.languageinindia.com/may2005/motilalnehrrureport1.html>
23. <http://palakmathur.in>
24. केळेकार, रवीन्द्र. *भौभाशीक भारतांत भाशेचें समाजशास्त्र*. मडगांव गोंय : कोंकणी भाशा मंडळ, 1974, 21.
25. जॉर्ज्य अब्राहम ग्रेयरसन हांणी तयार केल्लो भारतीय भासांच्या सर्वेक्षणाचो 19 खंडांचो ग्रंथ *Linguistic Survey of India : Vol. VII. Indo-Aryan Family. Southern Group. Specimens of the Marathi language*. Calcutta: Office of the Superintendent of Government Printing, India.
26. http://en.wikipedia.org/wiki/States_Reorganisation_Act,_1956
27. http://en.wikipedia.org/wiki/States_Reorganisation_Act,_1956
28. http://en.wikipedia.org/wiki/States_Reorganisation_Act,_1956

29. केणी, चंद्रकांत. “गोंयच्या इतिहासान कोंकणीचो भुगोल घडयलो” *कुळागर* (संपादक - दिनेश मणेरकार). मडगांव, गोंय : कुळागर प्रकाशन, 2006, 03 - 06.
30. केळेकार, रवीन्द्र. *भौभाशीक भारतांत भाशेचें समाजशास्त्र*. मडगांव गोंय : कोंकणी भाशा मंडळ, 1974, 6 – 11.
31. वयलोच संदर्भ : *भौभाशीक भारतांत भाशेचें समाजशास्त्र* . 1974, 6 – 11.
32. वयलोच संदर्भ : *भौभाशीक भारतांत भाशेचें समाजशास्त्र* . 1974, 7.
33. घवी, रवीन्द्र. “भाषा प्रश्नाकडे तारतम्याने बघावे लागेल” *जाग विशेशांक*. (संपादक - माधवी सरदेसाय). आंक 2, सप्टेंबर-ऑक्टोबर 2007, 129 – 132.
34. Trudgill, Peter. “Language and Society”, “Language and Social Class” *Sociolinguistics An Introduction*. Middlesex England : Penguin Books Ltd, 1974, 13 – 56.
35. सरदेसाय, माधवी. *भासाभास*. प्रियोळ गोंय : जाग प्रकाशन, 1993, 80 – 81.
36. केळेकार, रवीन्द्र. *भौभाशीक भारतांत भाशेचें समाजशास्त्र*. मडगांव गोंय : कोंकणी भाशा मंडळ, 1974, 21.

अध्याय : दुसरो

समाजभासविज्ञान : भासाभ्यासाचें
एक आधुनीक शास्त्र

2. समाजभासविज्ञान : भासाभ्यासाचें एक आधुनीक शास्त्र

भासाभ्यासाची परंपरा खूब पुर्विल्ल्या काळा सावन चलत आयल्या. भासाभ्यासाचे परंपरेंत आर्विल्ल्या काळांत 'समाजभासविज्ञान' हे अभ्यास पद्दतीक भोव म्हत्व आयलां. हें शास्त्र 1950 ते 1960 ह्या दशकांत आकाराक आयलें.¹ सोदवावराचो प्रस्तूत विशय समाजभासविज्ञानीक नदरेंतल्यान अभ्यासला. ते खातीर हे अभ्यास शाखेच्या साबार आयामांची सविस्तर उस्तवारी ह्या अध्यायांत केल्या. सोदवावराचो हो विशय फकत भाशीक वादा कडेन संबंदीत आशिल्ल्यान समाजभासविज्ञान हे अभ्यासशाखेच्या वेंचीक घटकांचो सखोल विचार हांगा केला.

2.1 - समाजभासविज्ञान : एक शास्त्रीय वळख

समाजभासविज्ञान ही मुखेलतायेन 1960 वर्सा जल्माक आयिल्ली अभ्यासशाखा आसा. तातूंत मुळांत तीन विद्याशाखा आसपावीत जातात. समाजशास्त्र, मानववंशशास्त्र आनी विज्ञानशास्त्र. समाजभासविज्ञान ह्या अभ्यासशाखांचो आदार घेवन भाशेचो अभ्यास करता. हें शास्त्र मुखार हाडटना एडवर्ड सपीर, बँजमीन ली वॉर्फ, डॅल हाइम्स, यूजीन मॅलिनोवस्की आदींनी मानववंशशास्त्राचो आदार घेवन तशेंच जोशुआ फिशमन, विल्यम लॅबव, बेझिल बेन्स्टाय हांणी आपणाल्या वावरांतल्यान ह्या विशयाची बुन्याद घाली अशें मानतात. तांच्या वावरांतल्यान भाशीक वेव्हारांतल्या समाजीक संदर्भाक म्हत्व दिवन भाशेचें अध्ययन करपी 'समाजभासविज्ञान' ही नवी अभ्यासशाखा जल्माक आयली.

2.1.1 - भासाभ्यासाची परंपरा आनी समाजभासविज्ञान :

भासांचो अभ्यास करपी विज्ञानीक परंपरा जरी विसाव्या शेंकड्यांत जल्माक आयिल्ली आसली तरी संवसारांत खूब पुर्विल्ल्या काळांत भास आनी भाशीक अध्ययनाचो वावर चलतालो. संवसारांत साबार भाशीक परंपरेंतल्यान भाशेच्या तरेकवार आंगांचो अभ्यास जातालो हाचे पुरावे मेळटात. प्रस्तूत सोदवावराक अपेक्षीत समाजभासविज्ञान हो भासविज्ञानाचो एक फांटो

आशिल्ल्यान भासाभ्यासाचे हे परंपरेचो विचार जावप गरजेचें. भारतीय परंपरेचो विचार केलो जाल्यार, इसवी सनाच्या 700 वर्सा आदीं हांगा भाशेचो अभ्यास करपाची परंपरा चलताली हाची रुजवात मेळटा. 'ब्राह्मणे, प्रतिशाख्ये, निघंट, निरुक्त' हीं वेदाचीं आंगां, पाणिनीचें 'अष्टाध्यायी', आनी तांचे टिकाकार भर्तृहरिचें 'वाक्यप्रदीप', हेमचंद्राचें 'हेमण्याकरण', सारखे ग्रंथ, संस्कृत भाशेंतले भासाभ्यासाचे पुर्विल्ले परंपरेचो दिश्टावो दिता.

भासाभ्यासाचे आधुनीक परंपरेचो आरंभ अठराव्या शेंकड्याच्या दुस-या अर्दांत जालो. 1786 वर्सा वर्सा विल्यम जोन्स हांणी भारतांतल्या त्यावेळावयल्या ब्रिटीशांच्या राजधानींत म्हणजेच कलकत्ता शारांत एशियाटीक सोसायटींत, इंडो-युरोपीयन भाशाकुळांतल्या भासांतलें सारकेंपण आनी वेगळेंपण ह्या विशयाचेर एक इतिहासीक सोद निबंद सादर करून आधुनीक भासविज्ञानाची बुनयाद घातली. ग्रीक, लॅटीन, संस्कृत ह्या भाशेंतलें सारकेंपण सोदून तांणी मूळ भाशीक संबंदांचो अंदाज मांडलो. ह्याच पद्दतीक इतिहासीक वा तौलनीक भासविज्ञान म्हणटात. तो दीस आसलो 27 सप्टेंबर 1786. ह्या दिसा संस्कृत भास अस्तंतते कडच्या ग्रीक, लातीन हांकां भोव लागींची आशिल्ल्याचो सोद लायलो. देखीत.²

संस्कृत	ग्रीक	लातीन	कोंकणी अर्थ
Mata/mataram	Meter	mater	आवय
mas	men	mensis	म्हयनो
dvaus	dua	duo	दोन
nava	neos	novus	नवें
asti	esti	est	आसा

(तक्तो क्र. II अ)

सदच्या जिवितांत भास कशी उलयतात हाचे नमुने घेवन, तांचेर प्रयोग लावन, तांची तुळा वा निरिक्षण करून केल्लो अभ्यास भासविज्ञान ह्या ज्ञानशाखेंत आसपावता.

हांगा ह्या भासविज्ञानाच्या पद्धतीचो संस्कृत व्याकरणशास्त्रा कडेन आनी पर्यायान पाणिनीच्या व्याकरणा कडेन लागीचो संबंद आसा. विल्यम जोन्स जाल्यार ग्रीक, लातीन भासां परस संस्कृत ही अदीक शास्त्रशुद्ध भास अशें म्हणपाक पाविल्लें. तांणी संस्कृत भाशेच्या व्याकरणीक उदरगतीचेर बरोच अभ्यास केल्लो अशें ताचेवेल्यान दिसून येता. संस्कृत भाशेच्या व्याकरणा संदर्भांत हें तांचें मत्त भासविज्ञानांतले वडील संशोधक आर्. एच्. रॉबिन्स हांणी लेगीत मानून घेतलां. हे विशीं रॉबिन्स म्हणटात - *Without it (Sanskrit phonetics works) the course of contemporary linguistics might have been very different.*³ विल्यम जोन्स हांच्या उपरांत तांच्या ह्या सोदाचो बरोच मोठो परिणाम ह्या मळाचेर वावर करप्यांचेर जालो. तातूंतल्यान एक नवी परंपरा निर्माण जावन हो अभ्यास मुखार सरलो.

अठराव्या शेंकड्यांत सुरु जाल्ल्या ह्या भाशेच्या अध्ययन शाखेच्यो कांय मर्यादा 20 व्या शेंकड्यांत स्पश्ट जातकच ह्या मळार एक पोकळी निर्माण जाल्ली. सुरवेक सावन इतिहासीक नदरेंतल्यान ह्या विशयाक पळोवपी अभ्यासकांनी आपली अभ्यास पद्धत बदल्ली. तातूंत 1916 वर्सा जिनिवा विद्यापिठाचे वांडमयविद्येचे अध्यापक फॅर्दिनांद् द् सॉस्युर् ह्या स्वीस भाशाविज्ञानिकान इतिहासीक आनी तुलनात्मक भासविज्ञानाच्यो सगळ्यो मर्यादा दाखोवन दिल्यो. ताणें भासांच्या एककालीक इतिहास-निरपेक्ष वर्णनाचें म्हत्व लक्षांत हाडून दिलें. तातूंतल्यान वर्णनात्मक भासविज्ञानाची (**Descriptive linguistics**) मुळावण पडली. सॉस्युर् हाणें भासविज्ञान हें खेरीत अभ्यासक्षेत्र आशिल्ल्याची जाणीव करून दिली. तांच्या मत्ता प्रमाण भासांनी दोन तत्वां घोळटात. 1) भाशीक वेवस्था - La Parole (Language System) 2) भाशीक वर्तन - La Lang (Language Behaviour). तातूंत भाशीक वेवस्था समरूपी जाल्यार भाशीक वर्तन विशमरूपी आसता. भाशेचें दिवप घेवप इतिहासांत चालूच आसता पूण ताका लागून भाशेचें मुळावें अस्तित्व बदलना. कारण इतिहासा भायरूय भाशेचें एक मूळ अस्तित्व आसता. अशें सांगून सॉस्युर् हांणी इतिहासाक पेल्यान दवरून एककाळी भासविज्ञान (**Synchronic linguistics**) आनी काळक्रमी भासविज्ञान (**Dichronic Linguistics**) ह्यो संकल्पना इतिहासीक भासविज्ञानाक

जोडून दिल्यो. तांच्या वावरांतल्यानूच आर्विल्ल्या भासविज्ञानाचो आरंभ जाता ते खातीरूच ताका भासविज्ञानाचो मूळपुरुश मानतात.

आंतवान मेय्ये (1866-1936), लुई ह्येल्म्स्लेव्ह (1899-1965), निकोलाय ब्रूबेत्स्कोय (1890-1938), रोमान याकोप्सन हांणी तांची परंपरा मुखार व्हेली. मजगतीं फ्रांझ बोआ (1858-1942) हांच्या वावरान वर्णनात्मक भासविज्ञानाक दिका मेळत रावली जाल्यार एड्वर्ड सपीर (1884-1939) ह्या तांच्या विद्यार्थ्यांन भाशेचे रचणुकेचो तशेंच बांदावळीचो अभ्यास करून भासविज्ञानाच्या अभ्यासाक शास्त्रीय बसका दिली.

1933 वर्सा लियोनार्ड ब्लुम्फील्ड ह्या अमेरिकी भाशाशास्त्रीन *Language* हो संबंदीत विशया वेलो ग्रंथ उजवाडाक हाडून भासविज्ञानाचे संरचनात्मक अभ्यास पद्दतीचो पुरस्कार केलो. जातूंत, भाशेच्या व्याकरणीक बांदावळीचो अभ्यास जाता. पुराय अमेरिकन भासविज्ञानाचे परंपरेचेर ब्लुम्फील्ड हांचो प्रभाव आजुनूय जाणवता.⁴ सॉस्युर् आनी ब्लुम्फील्ड हांचो भासविज्ञानाच्या अभ्यासांत भोव तोलामोलाचो वांटो आसा. तातूंत भाशीक वेव्हाराचे नमूने एकठांय करून भाशेंतल्या स्वनिमांची निश्चिती करप, शब्दांतले ल्हानांतले ल्हान घटक सोदून तांच्या रुपांगांचें परिक्षण करप, वाक्यांच्या संरचनेचे नियम सोदून काडप अश्या तत्वांचेर ब्लुम्फील्डान **संरचनात्मक वा रचणुकी भासविज्ञान (Structural Linguistics)** ही अध्ययन पद्दत विकसीत केली.

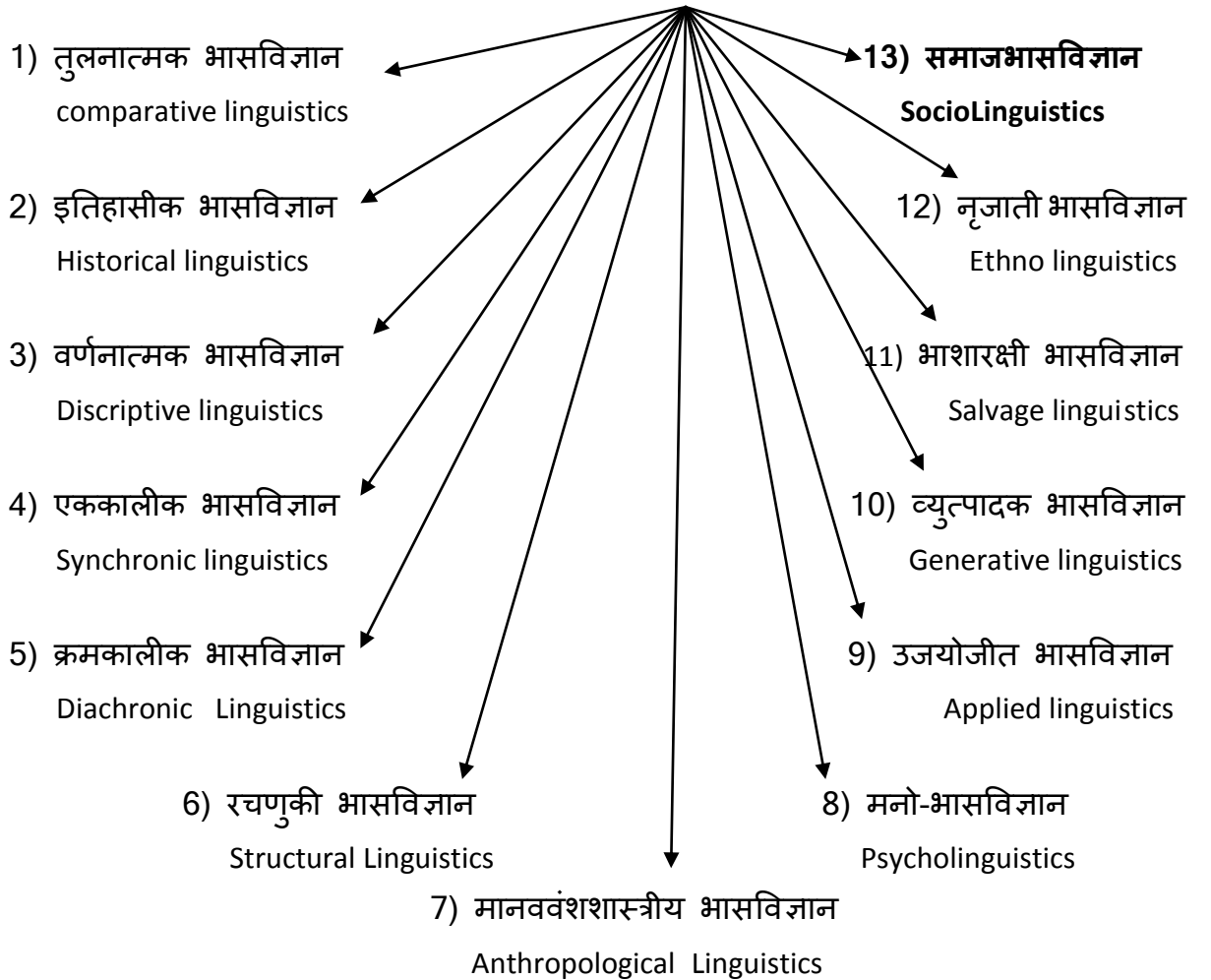
1957 वर्सा नोएँम च्याँम्स्की हांणी *syntactic structures* हें पुस्तक प्रसिद्ध करून 'जनकसूत्रीरचनातंत्र' (The Theory of Generative Grammar)⁵ हो सिद्धांत मांडलो. भाशीक वेव्हारांत एक अमूर्त नियम-वेवस्था आसता. त्या नियम-व्यवस्थेची स्वभाशीकाक सैमीक जाण आसता. ह्या सुत्राच्या आदारान तो जाय तशी वाक्य रचना करूंक शकता. च्याँम्स्की हांणी वर्णनात्मक व्याकरण (Descriptive grammar) आनी व्युत्पादक व्याकरण (generative grammar) अशी दोन व्याकरणसुत्रां दिवन व्युत्पादक व्याकरणाचें पर्व सुरू केलें. ताचे वेल्यान तांणी **व्युत्पादक भासविज्ञान (Generative linguistics)** ही नवी अभ्यासशाखा सुरू जाली.

आधुनीक काळांत भास, समाज आनी जिवीत हांच्या परस्पर संबंदांतल्यान ज्यो भासविज्ञानाच्यो दिशा व्यापक जाल्ल्यो आसात तातूंतल्यान **उपयोजीत भासविज्ञान (Applied Linguistics)** ही भाशाविज्ञानाची संकल्पना उबी रावल्या. आर्. एन्. श्रीवास्तव हे अभ्यासक उपयोजीत भासविज्ञानाची अशी व्याख्या करता :

*Applied Linguistics may be defined as a field of activity where the aims of studying the forms and functions of language go beyond the study of language for its own sake. The Applied Linguist is not a creator of theories but a consumer of theories.*⁶

उपयोजीत भासविज्ञानांतल्यान उपजल्ल्यो कांय आंतरविद्याक्षेत्रीय भासविज्ञानांच्यो शाखा सकयल दिल्ले प्रमाण आसात, ज्यो काळांतरान भासविज्ञानाच्यो स्वतंत्र शाखा जावंक पावतात.

भासविज्ञानाच्यो पद्धती

(तक्तो क्र. ॥ - आ)

वयले आकृतेत भासविज्ञानाच्यो पद्दती दाखयल्यात. तातूंत प्रत्यक्षांत, इतिहासीक वा तुलनात्मक भासविज्ञाना साकून समाजभासविज्ञाना मेरेन भासाभ्यासाचें मळ कशें व्यापक आनी सर्वसमावेशक जावंक पावलां ताची एक दृश्यात्मक झलक पळोवंक मेळटा. शब्दकोश-निर्मितीशास्त्र, भाशांतरविद्या, भास-शिक्षण, भास नियोजन, शैलीविज्ञान ह्या मळां वेळो अभ्यास उपयोजीत भासविज्ञानांत आसपावता ते पासत उपयोजीत भासविज्ञान भासविज्ञानीक सिद्धांताचो निर्मातो न्हय तर उपलब्ध आशिल्ल्या सिद्धांतांचो उपेग करपी शास्त्र जावन आसा.

2.1.2 - समाजभासविज्ञान : संकल्पना, सुरवात आनी स्वरूप :

समाजभासविज्ञान हो शब्द सगळ्यांत पयलीं तॉमस् कॅलन हॉडसन् हांणी 1939 वर्सा "Sociolinguistics in India" ह्या आपल्या स्वतंत्र लेखांत वापरलो अशें टी. जॉन् ई. जोसफ म्हणटात.⁷ समाजभासविज्ञान ही अभ्यासशाखेच्या आरंभा संदर्भांत *Sociolinguistics: The Essential Readings*. ह्या पुस्तकांत संपादक म्हणटात - 'समाजीक नदरेन भाशेचो अभ्यास करपाची आरंभ भारत, स्वित्झरलँड आनी जपान ह्या देशांत इकुणिसाव्या शेंकड्याच्या पुर्वार्धांत जाल्लो. पूण संवसाराचें ताचेर व्हडलेंशें लक्ष गेलें ना. पूण समाजभासविज्ञान ह्या अभ्यासशाखेक 1950 ते 1960 ह्या दसकांत म्हत्व आयलें. अशें मत्त वयले अभ्यासक मांडटात.'⁸

हे अभ्यासशाखेंत दोन नदरो एकामेकांत घुसपल्ल्यो पळोवपाक मेळटात. समाज-भाशेच्या नात्याचो अभ्यास करपी भासविज्ञानाचे नदरेक 'समाजभासविज्ञान' (Sociolinguistics) जाल्यार ह्या नात्याचो अभ्यास करपी समाजशास्त्राचे नदरेक 'भाशेचें समाजशास्त्र' (Sociology of Language) म्हणटात'.

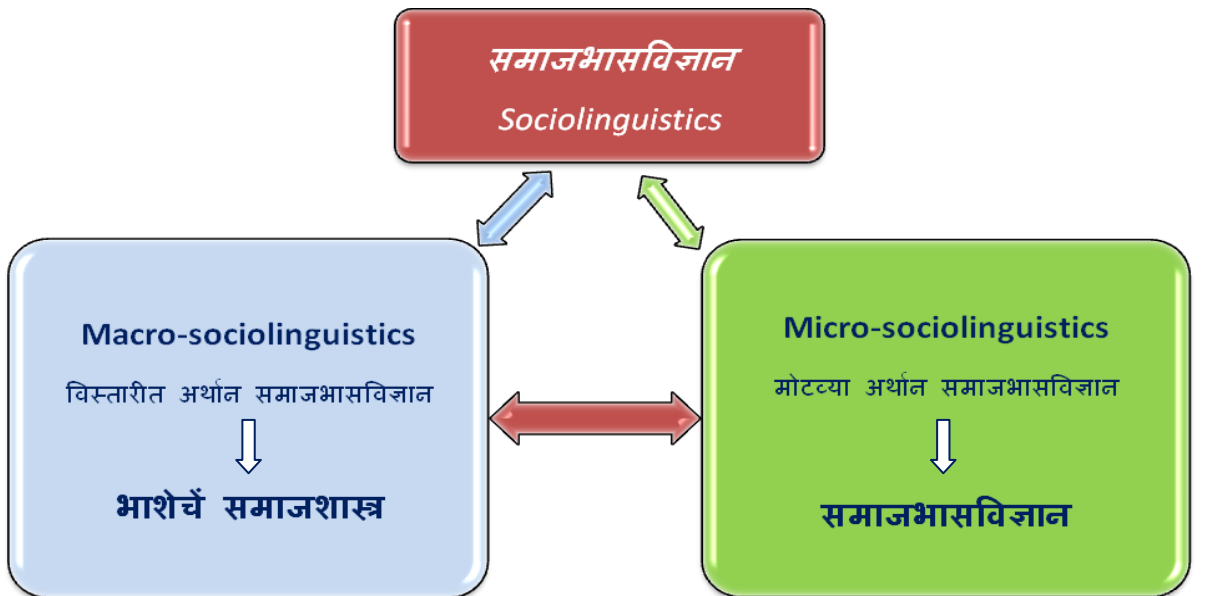
समाजभासविज्ञान हे अभ्यासशाखेंत भाशीक वेव्हारांतल्या समाजीक संदर्भाचो अभ्यास जाता. देखून भास, समाज आनी हेर समाजीक घटक हांकां कुशीक काडून समाजभासविज्ञान मुखार वचूंक शकना. भास समाजांत संपर्काचें, संदेश दिवपाचें कार्य करीत आसता. भाशेचो संबंद तिचो उपेग करपी व्यक्ती, प्रत्यक्ष समाज, थळावी संस्कृती हांचे कडेन येता. ते पासत

समाजभासविज्ञानाचें स्वरूप हें मनोविज्ञान, संस्कृतीविज्ञान, समाजविज्ञान अशें आंतरविद्याशाखीय जालां.

‘भाशेच्या रुपा परस तिचे कार्यपद्धतीचेर चड लक्ष केंद्रीत करपाक जाय’ अशें डेल हार्डम्स म्हणटा. ‘भाशीक सत्ता मनशाचे एकंदर अणभव प्रक्रियेचेर (भावना, आचार, विचार, चाली-रिती, परंपरा, जाणिवो, दृष्टिकोन आदी) नियंत्रण दवरता. देखून मनशाचे नेणिवेचें जग हें भौतीक नासून भाशीक आसा.’ अशें मत्त एड्वर्ड सपीर मांडटात. जाल्यार ‘भाशेचें अभ्यासक्षेत्र आंतरविद्याशाखीय आसून तातूंत भाशाशास्त्र आनी समाजशास्त्रा वांगडा मानववंशशास्त्र, मनोविज्ञानशास्त्र, संख्याशास्त्र आनी हेर विद्याशाखांचो आसपाव जावपाक जाय’ अशें मत्त विल्यम लेबव आनी जोशुआ फिशमन सारके भाशाशास्त्री मांडटात.⁹

भास आनी समाज हांच्या नातेसंबंदांचेर प्रस्तूत मळांवेले अभ्यासक जायतीं मत्तां मांडटात. त्या मत्तांचो आदार घेवन समाजभासविज्ञान हे अभ्यासशाखेच्या दोन आयामांची वळख जाता.

समाजभासविज्ञान अभ्यासशाखेचे दोन आयाम :

(तक्तो क्र. II इ)

समाजभासविज्ञान ही अभ्यासशाखा दोन नदरेंतल्यान भाशीक वेव्हारांचो अभ्यास करता. पयली नदर भास आनी समाज हांच्या नातेसंबंदां कडेन विस्तारीत अर्थान पळोवपाक लायता. जाल्यार दुसरी नदर भास आनी समाजाच्या नातेसंबंदांक मोटव्या अर्थान पळोवपाक शिकयता. विस्तारीत नदर भास आनी समाज हांचे मदल्या वेव्हारांचो संदर्भ घेवन भाशेचें समाजशास्त्र मुखार व्हरतना समाजाक म्हत्व दिता. जाल्यार मोटवी नदर भाशीक वेव्हारांतले भाशेक म्हत्व दितना भाशेच्या समाजीक घटकांचो अभ्यास करता.

वयले संकल्पने विशीं डायना बॉक्सर ही अभ्यासिका सकयले विचार मांडटात :

*Macro-sociolinguistics focuses more on society as a whole, in relation to language. In short, Macro-sociolinguistics, the emphasis is on society. While Micro-sociolinguistics explores the ways in which society influences a speaker's idiolect. In Micro-sociolinguistics, the emphasis is on language.*¹⁰

‘भाशेचें समाजशास्त्र भाशे परस समाजीक घटकांक चड म्हत्व दियत समाज-केंद्रीत अभ्यास करता जाल्यार समाजभासविज्ञान भाशेच्या समाजीक वेव्हारांची विसकटावणी करतना भास-केंद्रीत अध्ययनाक चड वालोर दिता.’

समाजांतले भाशीक आनी संस्कृतीक वेव्हार आनी ताचे कडेन संबंदीत विशय अभ्यासपी ही ज्ञानशाखा. समाजभासविज्ञानांत समाज आनी भास हांच्या संबंदांचो वा नात्याचो शास्त्रीय विचार येता. भास आनी समाज हांच्या नात्याचो अभ्यास करप, त्या अभ्यासाची म्हायती एकठांय करप, एकठांय केल्ली म्हायती रितसर संकलीत करप, संकलीत केल्ले म्हायतीचें विश्लेशण करप, विश्लेशण करतना तातूंतलो समाजीक आनी भासविज्ञानीक अन्वयार्थ सोदून काडप, त्या अन्वयार्थांतल्यान नव्या सिद्धांताची मांडणी करप अश्या तरेकवार प्रक्रियेंत ह्या अभ्यासाचें स्वरूप वांटून गेला.

2.1.3 - समाजभासविज्ञान : व्याख्या, व्याप्ती आनी खाशेलपणां :

अ) समाजभासविज्ञानाच्यो वेंचीक व्याख्या -

1) Sociolinguistics is the descriptive study of the effects of any and all aspects of society, including cultural norms, expectations and context on the way language is used and the effects of language used in society.¹¹

2) Sociolinguistics is that part of Linguistics which is concerned with Language as a social and cultural phenomenon. It makes use of the subject matter, methodology or findings of the social sciences – Sociology and Social Anthropology in the main, but it also impinges in certain respects on sociological or Human Geography talk . In this way it is possible to talk of Sociological, Anthropological and Geographical Linguistics, according to which of the three social sciences is most closely involve.¹²

3) यह भाषावैज्ञानिक अध्ययन का वह क्षेत्र है जो भाषा और समाज के बीच पाये जानेवाले हर प्रकार के सम्बंधों का अध्ययन विश्लेषण करता है। अर्थात् समाजभाषाविज्ञान वह है जो भाषा की संरचना और प्रयोग के उन सभी पक्षों एवं संदर्भों का अध्ययन करता है जिनका संबंध सामाजिक एवं सांस्कृतिक कार्य के साथ होता है। अतः इसके अध्ययन क्षेत्र के भीतर विभिन्न सामाजिक वर्गों की भाषिक अस्मिता, भाषा के प्रति सामाजिक दृष्टिकोण एवं अभिवृत्ति, भाषा की सामाजिक शैलियाँ, बहुभाषिकता का सामाजिक आधार, भाषा नियोजन आदि भाषा-अध्ययन के वे सभी संदर्भ आ जाते हैं, जिनका संबंध सामाजिक संस्थान से रहता है।¹³

4) समाजाच्या संबंदान भाशेचो अभ्यास करपी विशयाक समाजभासविज्ञान म्हणटात. भासविज्ञान (Linguistics), समाजविज्ञान (Sociology), आनी मानवविज्ञान (Anthropology) हांच्या परस्परव्यापी (Interdisciplinary) संबंदांतल्यान समाजभासविज्ञान नांवाचो विशय निर्माण जाला.¹⁴

5) भाषा ही इसापाच्या बोधकथेतल्या जिभेप्रमाणे हवे ते रूप घेऊ शकणारे एक रसायन आहे. तिच्यामुळेच लोक जोडले जातात आणि तसेच तोडलेही जातात. म्हणूनच समाज

आणि संस्कृती या पार्श्वभूमीवर भाषेचा अभ्यास आणि भाषेत होणा-या बदलांच्या पार्श्वभूमीवर तदभाषिकांचा आणि त्यांच्या संस्कृतीचा अभ्यास म्हणजे समाजभाषाविज्ञान असे म्हणता येईल.¹⁵

संसारभरच्या अभ्यासकांनी दिल्ल्या साबार व्याख्यांचो चिकित्सक आपरोस काडल्यार समाजभाषाविज्ञानाच्यो सकयल दिल्ल्यो खाशेलपणां स्पश्ट जातात. ह्या खाशेलतायांचो आदार घेवनूच कोंकणीचे राजभास चळवळीची समाजभाषाविज्ञानीक मोलावणी प्रस्तूत सोदवावरांत केल्या.

समाजभाषाविज्ञान हे अभ्यासशाखेच्यो खाशेलपणां :

- 1) समाजभाषाविज्ञान भाशेच्या वापरार्ची समाजीक प्रमाणां सोदून तांचो अभ्यास करपी भाषाविज्ञानाची एक आर्विल्ली शाखा.
- 2) समाजभाषाविज्ञान संदर्भा प्रमाण आनी परिस्थिती प्रमाण एकाच भाशीक समाजांत आशिल्ल्या भाशाभेदांचो अभ्यास करता.
- 3) समाजभाषाविज्ञान संदर्भनिश्ठताय आनी कार्यनिश्ठताय ह्या दोन संकल्पनांच्या आदारान समाज आनी भाशेच्या नात्याचो विज्ञानीक अभ्यास करता.
- 4) समाजभाषाविज्ञान भास-बोली, भास-लिपी, भास-प्रमाणभास, भास-नियोजन, भास-शिक्षण, भास-प्रशासन आदी प्रस्नांची उस्तवारी करता.
- 5) समाजभाषाविज्ञानांत संवसारीकरण, वेव्हार, येरादारी, आयात-निर्यात हांचे सारक्या साबार पद्दतींच्या भास-संपर्कातल्यान घडपी भाशीक बदलांचो आनी मिश्रीत भासांचो अभ्यास करता.
- 6) भाशेकडेन संबंदीत सगळ्याच समस्यांचो समाजसापेक्ष नदरेंतल्यान अभ्यास करप ही समाजभाषाविज्ञानाचे अभ्यासशाखेची खरी मोख.
- 7) भाशीक अस्मिताय वा भाशीक वळख ह्या तत्वाक धरून उप्राशिल्ल्या तरेकवार समस्यांचेर समाजभाषाविज्ञान सोदवावर करून साबार उपाययोजनांचो पुरस्कार करता.

- 8) समाजभासविज्ञान हे अभ्यासशाखेंत भाशेचो अभ्यास तिच्या भुगोलीक, समाजीक आनी पर्यावरणीय संदर्भाक हिसपांत धरून करपाचो आसता.
- 9) समाजभासविज्ञानांत भाशीक प्रस्नांचो अभ्यास करतना द्विभाशीकता आनी भौभाशीकताय ह्या तत्वांचो आदार घेवचो पडटा.
- 10) समाजांत भाशीक मळाचेर 'ल्हान-व्हड भास', 'बारीक-मोठी भास' अशी गटबाजी जाता तेन्ना भाशाद्वित्वाच्या आदारान समाजभासविज्ञान संबंदीत विशयाचो अभ्यास करता.

समाजभासविज्ञानीक अभ्यासाच्यो संवसारांतल्यो कांय वेंचीक देखी :

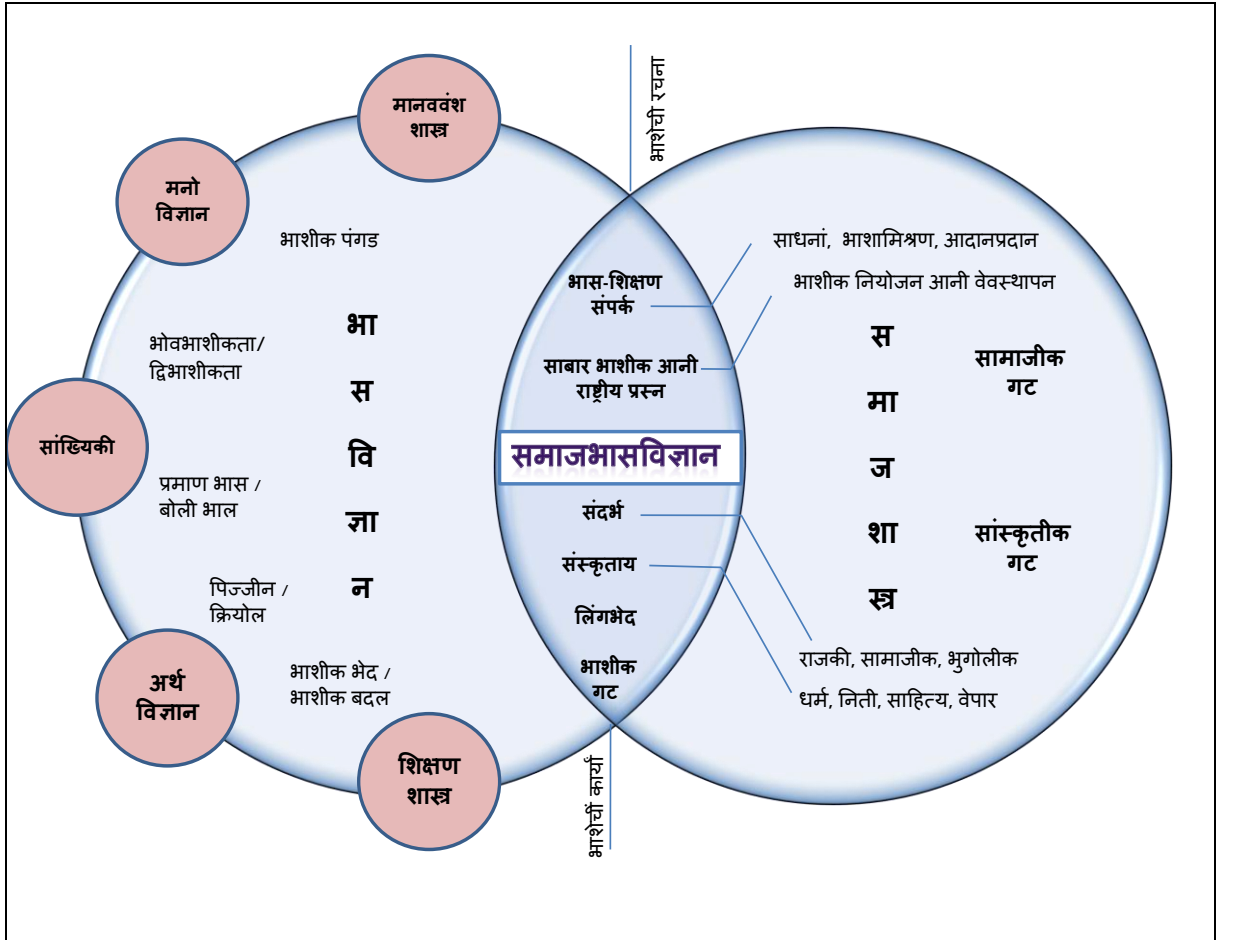
- 1) आर्. ब्राऊन आनी ए. गिलमन हांचो पाश्चात्य भासांचो अभ्यास¹⁶ : फ्रँच, जर्मन, इटालियन आनी स्पॅनीश ह्या भासांनी द्वितीय पुरुश सर्वनामांचो उपेग जाता ताचे फाटल्यान सत्ता आनी आनी सद्भावना हे घटक कशे कारण थारतात ताचो अभ्यास 1960 वर्सा केला.
- 2) डॅक्कन कॉलेजच्या नितीन मोरे हांचो महाराष्ट्रांतले द्विभाशीकतायेचो अभ्यास प्रकल्प¹⁷ : विंगड विंगड पिरायेच्या वेगवेगळ्या विशया वेल्या 88 मराठी संभाशणांचो आदार घेवन खंयचे पिरायेचेर आनी खंयच्या विशयाचेर उलयतना मराठी मनीस इंग्लीश शब्दांचो चड उपेग करता हाचो अभ्यास करून महाराष्ट्रांतल्या द्विभाशीक अवस्थेचो सोद ह्या अभ्यासांत घेतला. समाजीक गरजे प्रमाण भाशेचें नियोजन कितलें गरजेचें आसा ताचो वेध प्रस्तूत तातूंत घेतला.
- 3) अनील सिंग हांचो आसामच्या विष्णु-प्रिया भाशे वेलो अभ्यास प्रकल्प¹⁸ : आसामाच्या बराक ह्या देंगणांत इंडो-आर्यन भासकुळांतलो 'विष्णुप्रिया' हो अल्पसंख्यांक समुदाय राजकी आनी समाजीक सवलती मेळेवपाचे नदरेन स्वताक मणिपुरी-विष्णुप्रिया भाशीक म्हूण मुखार काडटा. तांकां मणिपुरी भाशिकांचो विरोध आसा. राजकी पक्ष मत्तां खातीर दोनूय भाशीक गटांक खेरीत आश्वासनां दितात. आसाम राज्यांतले हे भाशीक अवस्थेचो नियाळ घेवन राजकी सत्तेचो भाशेचेर कसलो परिणाम जाता ताचो सोद अनील सिंग ह्या अभ्यासकान केला.
- 4) ऍलन इस्राईल हिचो मलेशियांतल्या तेलगू भाशिकां वेलो अभ्यास प्रकल्प¹⁹ : प्रस्तूत अभ्यासकान मलेशियांत स्थलांतरीत जाल्ल्या तेलगू भाशीक समाजगटाचेर संशोधन केलां.

थळावी मलय संस्कृताय आनी तेलगू भाशीक अस्मिताय हांचे मदल्या संबंदाचो आनी संघर्शाचो वेध ह्या अभ्यासांत घेतला.

2.2 - समाजभासविज्ञान : आंतरविद्याशाखीय अभ्यासक्षेत्र

भास ही मुळांत समाजीक वेवस्था आसा हाचेर कोणाचें दुमत आसचें ना. भाशीक इतिहास, भाशीक उदरगत, भाशीक बदल, भाशीक भेद, भाशीक परिवर्तन, भाशीक अभिव्यक्ती, भाशीक अस्मिताय, भाशीक झगडीं, भाशीक जैतां ह्यो साबार गजाली भाशेचे समाज-वेवस्थेचे घटक आसतात. समाजभासविज्ञान हे शाखेच्या अभ्यासाची व्याप्ती तिचे आंतरविद्याशाखीय तत्वप्रणालींत लिपल्या. ती प्रणाली आदीं रितसर समजून घेवप योग्य जातलें.

समाजभासविज्ञान हे अभ्यासशाखेचो एकसंघ आकृतीबंध :

तक्तो क्र.॥ ई

वयली आकृती 'भासविज्ञान' आनी 'समाजशास्त्र' हयो अभ्यास-शाखा एकामेकां कडेन कश्यो संबंदीत आसात तें दाखयता. ते भायर, समाजभासविज्ञान हे अभ्यासशाखेचें क्षेत्रफळ स्पश्ट करून ती खंयचे विशय हाताळटात हाचेंय स्पश्टीकरण तातूंत मेळटा. समाजभासविज्ञान हे आंतरविद्याशाखेच्या अभ्यासाची व्याप्ती लेगीत तातूंत स्पश्ट जाता.

समाज, संस्कृताय, भाशीक अस्मिताय, द्विभाशीकताय, भोवभाशीकताय, प्रमाण आनी प्रमाणेत्तर बोलयो, पिज्जीन-क्रियोल भासो, भाशीक परिवर्तन, समाजीक परिवर्तन, भाशीक सापेक्षताय, भाशीक प्रस्न, भाशीक नियोजन आदी विशय हे अभ्यास शाखेचे घटक जातात. समाज आनी भास हांच्या परस्पर संबंदांतल्यान वयर सरपी समाजभासविज्ञान हे अभ्यास शाखेंत आनीकूय जायते उपविशय आसपावतात. प्रस्तूत सोदवावरा कडेन संबंदीत वैचीक विशय सकयल चर्चेक घेतल्यात.

2.2.1 - भास, समाज, संस्कृताय आनी भाशीक सापेक्षताय :

भास, समाज आनी संस्कृताय हांचें एकामेका कडेन भोव लागींचें नातें आसता. आनी दर एका समाजाक आपली अशी खेरीत संस्कृताय आसता. पूण भास नासतना संस्कृताय आनी संस्कृताय नासतना भास जल्माक येवंक शकना. 'भास हो मानवी संस्कृतायेचो एक अविभाज्य घटक.' असो विचार जायते विद्वान मांडटात. तो कित्याक मांडटात हें समजून घेवप गरजेचें. खरें म्हणजे मनशाच्या अणभवांचें संचीत एके पिळगे साकून दुसरे पिळगे मेरेन पावयता ती भासूच. भासूच मनशाचे जाणिवेचें जग फुडल्या मनशा मेरेन पावयता. एके तरेन भास ते ते मानवी संस्कृतायेची वाहिनीच आसता.

भाशेक संस्कृताय आनी संस्कृतायेक भास लागता व्हय? – हो एक म्हत्वाचो प्रस्न. ह्या प्रस्नाची जाप दितना कमलाकार म्हाळशी म्हणटात :

संस्कृती एक विकासक्रम आनी ती बदलत आसता. बदलप हो तिचो विशेश आनी तो बदल मनीस घडोवन हाडटा हेंवूय तितलेंच खरें. व्यक्ती मदल्या आनी समाजा मदल्या गुणांक (वा दोशांकूय) लागून संस्कृती जशी बदलता तशीच दुस-या संस्कृतीं कडेन आयिल्ल्या संबंदांक लागुनूय ती बदलता. हाका इतिहास साक्ष आसा. द्रवीड-आर्य संस्कृतीच्या संगमान घडिल्ली भारतीय संस्कृती ही एक ताची बरी देख. अर्थात मनीस पर्यायान समाज जेन्ना संस्कृती बदलायता अशें आमी म्हणटात तेन्ना ती एका दिसान वा एका म्हयन्यान वा एका वर्सान बदलना, ती प्रक्रिया चालूच आसता आनी ताका मनशानीच रचिल्लें वाडमय पर्यायान भास बाकीच्या घटका इतलीच कारण थारता.²⁰

मनीस, भास आनी संस्कृताय एकामेकां कडेन संबंदीत आसता. हे घटक तशे वेगळावपाक जायनात. समाजभासविज्ञान अमूक एका समाजांतले भाशेचो अभ्यास करता म्हणजेच ती भास उलोवपी समाजाचे संस्कृतायेचो अभ्यास करता. समाज आनी संस्कृताये कडेन संबंदीत सगळ्या विशयांचो अभ्यास हें शास्त्र करीत आसता. कारण समाजांतले ते ते भाशेचें तें तें संस्कृतीक अधिश्ठान भाशेंतल्यानूच उकतें जायत आयिल्लें आसता. भास आनी समाज हांचे पासून घडपी संस्कृतायेचे साबार बरे-वायट विशय वा हेर प्रस्न समाजभासविज्ञान ही अभ्यासशाखा हाताळटा. तेन्ना थंय वयर स्पश्ट जाल्लीं संस्कृतायेचीं तासां अध्ययनाचे नदरेन सगळे तरेचो आदार दितात.

भाशीक सापेक्षताय - भाशीक अभ्यासाच्या मळार अमेरिकी भासविज्ञानीक सपीर आनी वॉर्फ हांणी भाशीक सापेक्षतायेचो (Principal of Linguistics Relativity) सिद्धांत मांडलो थंयसावन भासांच्या अभ्यासाची व्याप्ती अदीक रुंद जायत गेली. देखून समाजभासविज्ञान ही अभ्यासशाखा समजून घेतना 'भाशीक सापेक्षताय' हो एक म्हत्वाचो विशय हिसपांत धरचो पडटा. ह्या दोनूय अभ्यासकांनी 'एरिझॉना' ह्या वाठारांतल्या 'होपी' भाशेचो मानववंशशास्त्रीय नदरेन अभ्यास केल्लो. 1929 वर्सा मांडिल्ल्या तांच्या सिद्धांतांत सपीर एक मुद्दो भोव नेटान मांडटात. :

Human beings do not live in the objective world alone, nor alone in the world of social activity as ordinarily understood, but are very much at the mercy of the particular language which has become the medium of expression for their society. The fact of the matter is that the 'real world' is to a large extent unconsciously built upon the language habits of the group. ²¹

‘मनीस-जात समाजीक आनी भौतीक संवसारांत न्हय तर प्रत्यक्षांत आपले भोंवतणी समाजीक स्तरार घोळपी भाशेचे कृपेचेर जगत आसता. खरें जग नकळटाच समाजीक गटांच्या भाशीक अणभवाचेर वा संवयीचेर उबें जायत आसता.’

1930 वर्सा सपीर हांचे विद्यार्थी वॉर्फ हांणी भाशीक सापेक्षतायेक एक नवें मोडण दिवपाचो यत्न केलो. तांणी भाशेचे कृपेचेर मनशाचें अस्तित्व उबें आसता ह्या सपीर हांच्या मुद्द्याक मुखार व्हरतना मानवी मेंदवांत भाशीक परिकल्पना आकार घेता असो विचार मांडला.²²

खरें म्हणल्यार सपीर आनी वॉर्फ हांणी हो भाशीक सापेक्षतायेचो सिद्धांत केन्नाच एकठांय येवन मांडलो ना. तशेंच दोगांयनी वांगडाच कसलोच शास्त्रीय वावर केलो ना. पूण उपरांतच्या अभ्यासकांनी तांच्या विचारांचेर भाश्य करताना वयलो सिद्धांत मांडलो. तातूच सपीर हांचो विद्यार्थी हॅरी हॅय्यर हांणी सगळ्यांत पयलीं प्रस्तूत सिद्धांताचो उल्लेख केलो. हे संबंदी जेन एच्. हिल् आनी ब्रूस मॅन्हेम् बरयतात :

Harry Hoijer, one of Sapir's students, introduced the term "Sapir-Whorf hypothesis", even though the two scholars never formally advanced any such hypothesis. "Sapir-Whorf Hypothesis" is neither consistent with the writings of Sapir and Whorf, nor a hypothesis. ²³

सपीर हांच्या मत्ताप्रमाण मनशाचे जाणविकायेचें खरें जग हें भौतीक नासून भाशीक आसता. जाल्यार वॉर्फ हाच्या मत्ताप्रमाण; मनशाचे जाणविकायेचें जग हें मानसीक स्तरार भाशीक स्वरूपांत आसता. तरीय, 'Sapir-Whorf hypothesis' दोन संघटीत तत्वांचो आदार घेवन स्पश्ट करूं येता. पयलें तत्व : **भाशीक निर्णायकताय (Linguistic determinism** - our thinking is

determined by language.), दुसरें तत्व : भाशीक सापेक्षताय (*Linguistic relativity* - people who speak different languages perceive and think about the world quite differently).²⁴

2.2.2 - एकभाशीकताय, द्विभाशीकताय आनी भोवभाशीकताय :

संवसारांत चडशे कडेन भाशीक विविधताय आशिल्ल्या राष्ट्रांनी भाशीक अस्मितायेचे प्रस्न उप्रासतात. द्विभाशीक आनी भोवभाशीक समाजांत संपर्काची, शिक्षणाची, ग्रंथरचनेची, प्रशासनाची भास खंयची आसची हाचेर जायते फावटी एकमत नासता. तर एकभाशीक समाजांत तसले प्रस्न उप्रासपाची शक्यताय नासता.

एकभाशीकताय, द्विभाशीकताय आनी भोवभाशीकताय अश्या तीन भाशीक परिस्थितींचो वयर उल्लेख जाला. समाजभासविज्ञान तांचो अभ्यास करता. येवरोप, आशियायी, आफ्रिकी अश्या संवसारांतल्या सगळ्याच उपखंडांनी हे परिस्थितीं कडेन जोडिल्ले भाशीक प्रस्न पळोवंक मेळटात. समाजभासविज्ञानाचे अभ्यासक ट्रज्झील येवरोपांतले भाशीक परिस्थितीचेर अशें बरयतात. :

*Most people would accept as true statements to the effect that, Germans speak German, Frenchmen speak French, and so on. There are good reasons for this, but the reality of matter is somewhat different. Nearly all European countries contain linguistic minorities – groups of speakers who have as their native variety a language other than that which is the official dominant or major language in the country where they live.*²⁵

हांगा ट्रज्झील आपल्या “Language and Nation” ह्या लेखांतल्या वयल्या वक्तव्यान एकभाशीकताय, द्विभाशीकताय आनी भोवभाशीकताय ह्या मुद्द्यांक धरून जायत्या पाश्चात्य राष्ट्रांची भाशीक परिस्थिती स्पश्ट करतात. देखीक : फ्रांस देशांत फ्रँच भास मुखेल आसली तरी बास्क, ब्रँटॉन्, कातालान, डच, जर्मन सारक्यो भासो उलोवपीय थंय व्हड संख्येन आसात. इंग्लीश ही युनायटेड किंग्डमची मुखेल भास आसली तरी थंय स्कॉटीश-गेय्लीक, आयरीश गेय्लीक, वॅल्श

हयो भासो व्हडा प्रमाणांत उलयतात. रशियेंत युक्रेनियन भाशेक राजभाशेची सुवात दिल्ली आसली तरी थंय जायत्या वाठारांनी जर्मन, फिनीश, पॉलीश, बल्गेरीयन, टर्कीश सारक्यो भासोय अल्पसंख्यांक लोक उलयतात. स्लॉव्हेक, सर्बो-क्रॉएट आनी मॅसेडॉनीयन ह्यो भासो युगोस्लाविया ह्या देशाच्यो राजभासो. पूण थंय हंगेरीयन, ग्रीक, टर्कीश, जर्मन, आल्बेनीयन सारक्यो भासो उलोवपीय जनसमुदाय आसात.

वयल्या साबार देखींतल्यान एकभाशीकताय, द्विभाशीकताय, भोवभाशीकताय हीं तत्वां भाशेचे समाजीक वेवस्थेचेर निंबून आशिल्ल्याचें स्पश्ट जाता. दुसरी म्हत्वाची गजाल म्हणजे, एखाद्री भास एका राष्ट्रांत राजभास आसली जाल्यारूय ती भास दुस-या राष्ट्रांत अल्पसंख्यांक भास म्हूण घोळटा. तशेंच दुस-या खंयच्याय राष्ट्रांतली अल्पसंख्यांक भास तिस-या राष्ट्राची राजभास जावंक पावता. हें सगळें त्या त्या राष्ट्राचे समाजीक, संस्कृतीक, राजकी परिस्थितीचेर आदारून आसता. समाजभासविज्ञान ह्या परिस्थितींचो तशेंच तांचे फाटल्या कारणांचो अभ्यास करता.

प्रस्तूत सोदवावरांत कोंकणीचो समाजभासविज्ञानीक नदरेन अभ्यास करतना संवसारीक मळार असल्या भाशीक परिस्थितींक लागून कसले कसले प्रस्न उबे जाल्यात आनी भाशीक नियोजनांतल्यान ते कशे निस्तरायल्यात ताचो अभ्यास करप भोव गरजेचो. सामान्यतायेन कोंकणी मनीस हो द्विभाशीक वा भोवभाशीक आसा असो एक समज आसा, प्रत्यक्षांत परिस्थिती वेगळी आसा. गोंयांतल्या कोंकणी भाशीक मनशाक कोंकणी वांगडाच मराठी, हिंदी. इंग्लीश वा पुर्तुगेज भास येतात त्यो मुजरत शिकल्या उपरांत. स्वताक मराठीवादी म्हणपी गोंयकार घरांत आनी घराभायर कोंकणींतल्यानूच उलयता ही वस्तुस्थिती. तातूंत महाराष्ट्रांतल्या, कर्नाटकांतल्या आनी केरळांतल्या कोंकणी मनशाची गत मात्शी वेगळी आसा. तो घरांत कोंकणी उलयता जाल्यार घरा भायल्या भोंवतणच्या समाजा कडच्यान तो अनुक्रमान मराठी, कन्नड आनी मलयाळम शिकता. देखून, गोंयांतलो कोंकणी मनीस द्विभाशीक वा भोवभाशीक आसा

म्हणटात तें सारकें न्हय. ताका मराठी, हिंदी, इंग्लीश, पुर्तुगेज सारक्यो भासो येतात त्यो खास प्रयत्न करुनूच. (हे संबंदी 2.3 ह्या फांट्यांत सविस्तर चर्चा केल्या.)

2.2.3. - प्रमाण बोली आनी प्रमाणेतर बोलयो :

समाजभासविज्ञानांत प्रमाण बोली, प्रमाणेतर बोलयो हे विशय बारीकसाणेन अभ्यासचे पडटात. तशी भास आनी बोली ह्या संकल्पनांची स्पश्ट व्याख्या समाजभासविज्ञानांत मेळना. ताचीं साबार कारणांय आसात. एक म्हणजे, समाजभासविज्ञान त्या दोनूय संकल्पनांक (भास आनी बोली) पुरायेन वेगळ्यो मानिनात. इंग्लीश भाशेंतूय language, speech, dialect ह्या उतरांक एकाच अर्थाचे पर्यायी शब्द म्हूण वळखतात.

भासांचे प्रमाणिकरण ही एक लांबादीक प्रक्रिया. प्रमाणिकरणा बगर भाशेक थिराय येना. कांय भासांचें प्रमाण रूप तिचे लांबादीक जिणेंतल्यान त्या त्या काळांत घडिल्लें आसता जाल्यार कांय भासांचें प्रमाणिकरण मुद्दाम घडोवचें पडटा. चडशें फावटी राजकी नदरेन म्हत्व आयिल्ल्या वाठाराचीच बोली प्रमाण भास म्हूण वयर सरता.

बोलीविज्ञानाची जाणकार पुष्पा पै हांणी हे विशीं ग्रीक भाशेची एक सुचक देख दिल्या. ती म्हणटा : *‘भोव पुर्विल्ले ग्रीक संस्कृतायेंत तीन भासो चलताल्यो - आयोनीक, डोरीक आनी एरीक. ह्या तिनूय भासांचो ग्रीक भास ह्याच नांवान उल्लेख जातालो.’*²⁶ भास आनी बोली हांची संकल्पना स्पश्ट करतना माधवी सरदेसाय गोंयच्या समाजजिणेंतली एक वास्तवीक देख दितात-

*भास ही भाट-बेंस आशिल्ले भाटकांन्नी वरी - प्रस्तापीत, प्रतिश्टीत, आनी बोली ही भाटकांन्नीक खंड घालपी मुंडकांन्नी वरी - आपणाले मालकिचें घर-दार नाशिल्ली, भाटकांन्नीच्या बरेपणाचेर जियेवपी! भास /बोलयेचो प्रस्न संघर्शाचो जाता तेन्ना ह्या संघर्शांत घुस्पल्ल्यांचे तकलेंत बोली-भाशेच्या प्रस्नांचें सुमार अशेंच शें चित्र आसता. भाटकांन्निचो धेक पयसावन मुंडकांन्न आपुणूच भाटकांन्न जावंक पळेता आनी भाटकांन्न तिका मुंडकांन्नुच दवरुंक सोदता.*²⁷

साबार एकरूपी वा एकसंघ बोलयांच्या समुहांतल्यानूच भास ही संकल्पना निर्माण जाता. तातूंतली खंयचीय एक पोटभास राजकी, संस्कृतीक, शिक्षणीक आनी वेव्हारीक कारणांक लागून भोव प्रतिशेक पावता आनी प्रमाण बोली जाता. भासाभ्यासांतले कांय म्हत्वाचे उपविश्य म्हणजे, भास, बोली आनी प्रमाण बोली. हो विशय समाजशास्त्रांत पडटात काय भाशाशास्त्रांत पडटात ह्या प्रस्नांक समाजभासविज्ञान जाप दिता. तरीय आतां खंयची बोली प्रमाण जावंची आनी खंयची न्हय हें तो तो भाशीक समाज थारायता. त्याच बोली-पंगडांतलो जो समाज सगळ्यांत पयलीं सबळ जाता आनी शिक्षीत जावन आपली स्वताची भाशा लिपीबद्ध करपाक लागता, वा ती भास उदरगत सादीत आसतना ज्या समुदायाच्या हातांत राजकी सत्ता येता ताची बोली प्रमाण बोली आनी पर्यायान प्रमाण भास जावंक पावता.

प्रमाण बोली वा प्रमाण भास हे विशीं स. ग. मालसे बरयतात : ऐतिहासीक परंपरा आणि रुढी यांना अनुसरून सामान्यतः कोणत्याही प्रदेशातील वा राज्यातील मुख्य नगरामधील सुशिक्षितांच्या बोलण्याला प्रमाण भाषा, असा शब्द योजला आहे.²⁸

संवसारांतल्यो कांय वेंचीक भासो आनी तांच्यो प्रमाण बोलयो अश्यो आसात :

क्र.	भास	प्रमाण बोली (राजकी सत्ता-केंद्रांतली बोली)
1)	इंग्लीश	लंडनची इंग्लीश बोली
2)	फ्रँच	पॅरिस वाठारांतली फ्रँच बोली
3)	चिनी	राजाधानी बिजिंगची मॅन्डारीन् चाय्नीज् बोली
4)	हिंदी	मेरठ वाठारांतली खडी बोली
5)	उर्दू	मेरठ लागसारची खडी बोली
6)	मराठी	पुणेरी मराठी बोली
7)	कोंकणी	अंत्रुज म्हालांतली बोली (अशें सामान्यतायेन मानतात)

(तक्तो क्र. II 3)

लंडनच्या राजपटनांत संवकळीची इंग्लीश प्रमाण बोली जाली, फ्रान्साची राजक्रांती आनी उपरान्तची राजवेवस्था पॅरिस वाठार क्रेंद्रीत आशिल्ल्यान पॅरिसची फ्रँच बोली प्रमाण जावंक पावल्या. राजाधानी बिजिंगची मॅन्डारीन् बोली पयलीं साकून राजकारबारांत आसपावीत आशिल्ल्यान ती प्रमाण बोली जावंक पावली. हिंदीचो प्रचार आनी प्रसार खडी बोलींतल्यान संस्कृत तत्सम उतरांचो आदार घेवन जायत गेलो देखून हिंदींत मेरठ वाठारांतली खडी बोली प्रमाण बोली थारली. दिल्लींतले मुसलमान राजवटींत फारसी आनी अरबी उतरां भरसल्ली मेरठ लागसारची खडी बोली उर्दू लिपी घेवन दिल्लीच्या राजदरबारांतली प्रमाण बोली जाली. तेच प्रमाण मराठीचें राजपाटण पुण्याक पावतकच तिचें मुळावण आनी प्रामाणीकरणाचे प्रक्रियेक पुण्याच्या शिक्षीत पंडितांनी योगदान दिलें. ते प्रमाण ती बोली मराठीची प्रमाण बोली थारली. तोच न्याय कोंकणीक लागू जाता. कोंकणीची प्रमाणिकरणाचे प्रक्रियेंत अंत्रूज म्हालांतले बाकिबाब बोरकार, रवीन्द्र केळेकार, मनोहरराय सरदेसाय सारके साहित्यीक आनी विचारवंत सक्रीय आसले. तांणी केल्ल्या भाशीक आनी साहित्यीक वावरांतल्यान अंत्रूजी बोली कोंकणीची प्रमाण बोली मानप जाली. (जायत्या जाणां मदीं शणै गोंयबाबाची 'बामणी बोली' कोंकणीची प्रमाण बोली आसा असो समज आसा. खरें म्हणल्यार शणै गोंयबाब भतग्राम दिवचलचो. ताची बोली कोंकणीची प्रमाण बोली जावंक ना.)

वयले चर्चेतल्यान भास, बोली आनी प्रमाण बोली हांचे विशीं कांय निरिक्षणां मांडूं योतात :

- 1) साबार बोलयो मेळून एक भास घडटा. प्रमाण भास लेगीत एक बोलीच आसता.
- 2) थळावी बोली वेगळी आसली तरी भाशीक वाठारांतल्या सगळ्या लोकांक प्रमाण बोली समजता.
- 3) प्रमाण भाशेंतल्यान शिक्षण, राजकारभार, प्रशासन, साहित्यीक अभिव्यक्ती आदी गजालीं चलतात जाल्यार बोलयो त्या त्या प्रांतांची लोकसंस्कृताय राखता.
- 4) बोलयेची सोबीतकाय सैमीक जाल्यार प्रमाण बोलयेची कृत्रीम आसता.

- 5) प्रमाण बोली परिवर्तनशील आसता. हेर भासांच्या संपर्कांत येतना ती जायतीं उतरां आनी संदर्भ आपणायता. जाल्यार बोली आपलें पुर्विल्लें नीज रूप घेवनूच मुखार वता.
- 6) प्रमाण बोलयेची आकलनाची क्षमता बोलये परस चड आनी तांकिवंत आसता.
- 7) प्रमाण बोली आनी प्रमाणेतर बोली हांचे मदीं शास्त्रीय नदरेन भेद दाखयलो तरी त्यो थळावे भाशीक संस्कृतायेच्यो आनी अस्मितायेच्यो प्रतीक आसतात.
- 8) प्रमाण बोली सगळ्यांत पयलीं लिपिबद्ध जाता. बोली चडशी मौखीक परंपरेंत चलत रावता.
- 9) प्रमाण बोली चडशें फावटी सत्ताकेंद्रीत आसता.
- 10) प्रमाणेतर बोलयो सदच्या जिवितांतल्या वेव्हारांचें दिसपट्टें साधन आसता.

उलोवप्यांचो संस्कृतीक दर्जो, तांचो भाशीक अस्मितायेचो अभिमान आनी राजकी हावेस बोलयेक प्रमाण-भाशेचे योग्यताये मेरेन पावोवंक शकता. समाजभासविज्ञान 'बोली' ह्या भाशीक तत्वाक भोव म्हत्व दिता. समाजभासविज्ञाना भायर प्रादेशीक बोलयांतल्या भेदांचो तशेंच साम्यरुपांचो अभ्यास करपी नवी अभ्यासशाखा आधुनीक काळांत वयर सरल्या. तिका 'बोली विज्ञान' वा 'बोली भुगोल' हे नांव फाव जालां.

2.2.4 - समाजीक आनी संस्कृतीक गट :

संवसारांतल्या खंयच्याय वेंचीक भाशीक समाजाची देख घेतली जाल्यार त्या त्या समाजांत विंगड विंगड गट आपलें अस्तित्व दाखयतात. धर्म, जात, वेवसाय, इतिहासीक आनी भुगोलीक खेरीतपण आदी गजालींक लागून हे गट अस्तित्वांत येतात. समाजभासविज्ञान ही अभ्यासशाखा हो संबंदीत उपविशय हाताळून भाशेचे समाजीक आनी संस्कृतीक आंग तपासता.

संवसारांत हे तरेचे गट जायत्या देशांनी तशेंच वाठारांनी पळोवपाक मेळटात. भारतांत, पश्चीम बंगालांत, महाराष्ट्रांत, तमीळनाडूंत, केरळांत, कर्नाटकांत, बिहारांत, उत्तरप्रदेशांत, राजस्थानांत, गुजरातांत सगळेच कडेन मुखेलतायेन हिंदू आनी मुसलमान धर्माचे लोक एकूच

थळावी भास उलयतात पूण संस्कृतीक नदरेन हे दोनूय समाज 'हिंदू' आनी 'मुसलमान' अशा गटांनी वांटून वतात. गोंय, मिझोराम, मेघालय, पाँडिचरी सारक्या वाठारांनी धर्मीक तत्वाचेर 'हिंदू' आनी 'क्रिस्तांव' अशे गट पडून थळावे भाशेंत मुखेलतायेन दोन गट दिसून येतात. इतलेंच न्हय जाती-कातीच्या नांवारूय विंगड विंगड समाजांनी विंगड विंगड गट जाल्ल्याचें जायत्यो देखी मेळटात. भोवभाशीक देश आशिल्ल्यान भारतांत अशे तरेचे जायते गट निर्माण जाल्यात. ते पासत भाशीक संशोधना खातीर जायते अभ्यासक भारतांत येवन संशोधन करतात.

धर्मा वेल्यान निर्माण जाल्ले कोंकणी समाजांतले वेंचीक गट :

- अ) धर्मीक गट
- 1) कोंकणीक आपली आवयभास मानपी गोंयांतलो हिंदू गट.
 - 2) कोंकणीक आपली आवयभास मानपी गोंयांतलो क्रिस्तांव गट.
 - 3) कोंकणीक बोली मानून मराठीक आवयभास मानपी हिंदू गट.
 - 4) कोंकणीक आवयभास मानतनाच इंग्लिशीक उबारून धरपी क्रिस्तांव गट.
 - 5) कोंकणीक आवयभास मानपी गोंयांतलो वेंचीक मुसलमान गट.
 - 6) कोंकणीक बोली आनी दख्खनी-उर्दूक आवयभास मानपी मुसलमान गट.

लिपये वेल्यान निर्माण जाल्ले कोंकणी समाजांतले वेंचीक गट :

- ब) लिपी गट
- 1) नागरी लिपयेंतले कोंकणीचो पुरस्कार करपी समाजीक गट.
 - 2) रोमी लिपयेंतले कोंकणीचो पुरस्कार करपी समाजीक गट.
 - 3) कन्नड लिपयेंतले कोंकणीचो पुरस्कार करपी समाजीक गट.
 - 4) मलयाळम लिपयेंत बरोवपी केरळच्या कोंकणी समाजांतलो एक गट.
 - 5) फारसी-अरबी लिपयेंत कोंकणी बरोवपी भटकळचो नवायत समाज गट.

(तक्तो क्र. ॥ ॐ)

वयल्या धर्मीक आनी समाजीक गटां भायर जातीय वेवस्था, भुगोलीक परिस्थिती, वेवसाय-धंदो ह्या सारक्या जायत्या घटकांक लागून कोंकणी उलोवपी मनशांचे साबार ल्हान-व्हड गट कोंकणी

समाजांत जाल्यात. तातूंत विंगड विंगड धर्मां मदीं लेगीत 'भौजन समाज गट, सारस्वत समाज गट, कुणबी समाज, गावडा समाज, धनगर समाज, खारवी समाज' अशे गट दिश्टी पडटात. समाजभासविज्ञान त्या त्या गटाचे भाशीकतायेचो आनी समाजीकतायेचो अभ्यास करता. हो अभ्यास प्रस्तूत सोदवावरा खातीर खूब महत्वाचो.

2.2.5 - भाशीक बदल, भाशीक भेद आनी भाशीक परिवर्तन :

भास स्थितीशील नासता. कारण समाजांत आनी मनशाच्या जिवितांत घडपी स्थित्यंतरां भाशेंत पडबिंबीत जायत आसतात. परिवर्तन हें भाशेच्या जिवंतपणाचें खरें लक्षण. अठराव्या शेंकड्यांत भासविज्ञानाचो आरंभ जायत साकून ह्या भाशीक परिवर्तनाचो जायत्या आंगांनी अभ्यास जावपाक लागला. 1960 उपरांत 'समाजभासविज्ञान' हे अभ्यास शाखेची सुरवात जातकच ताका वेगळो नेट आयलो. विसाव्या आनी एकविसाव्या शेंकड्यांत मनशाचें जिवीत विज्ञान आनी तंत्रज्ञानाच्या आविश्कारान भोव गतीन धांवपाक लागलें आनी ताचो परिणाम भाशेचेरूय जावंक लागलो. संवसारांतली खंयचीय भास आनी मनीस संस्कृताय हे उदरगतींतल्यान कुशीक उरलिना. समाजांतल्या दर एका स्थित्यंतराचो प्रभाव भाशेचेरूय पडलो आनी पडत आसा. समाजभासविज्ञान त्या सगळ्या भाशीक परिवर्तनांचो आनी बदलांचो खोलायेन अभ्यास करता. तशेंच भाशीक बदलांचें स्वरूप आनी कारणां सोदून ताचेर संशोधन करता.

माधवी आपटे आनी जयंती पाटणकर भाशा बदला फाटल्यान साबार स्थित्यंतरां मानतात.²⁹

1) राजकी, समाजीक स्थित्यंतरां : देखी - भारतांत जायत्या वाठारांनी मुगल, ब्रिटीश, पुर्तुगेज राजवटीच्या प्रभावान अरबी, फारसी, पुर्तुगेज, इंग्लीश उतरांची भर पडल्या. (फौज, फैसला, हुकूम, औलाद, फर्मान, फॅट, हॅट, कॉफी, डॉक्टर, डॅडी, मम्मी, डेरी, तिकीट, कंडक्टर, जनेल, मेज, वोल्टॅर, लापयांव, कोफुजांव, बल्कांव, कल्सांव, पात्रांव, तियात्र, रजांव, पिकासांव.)

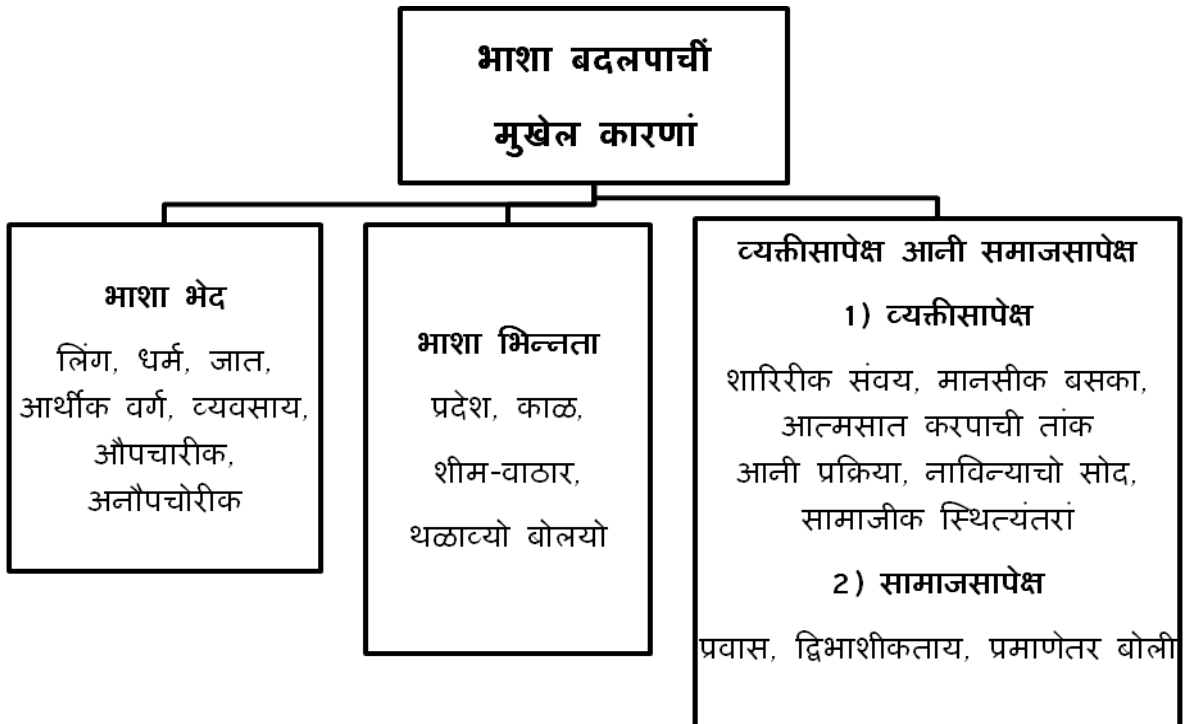
2) विज्ञानीक आनी तंत्र-विज्ञानीक स्थित्यंतरां : देखी - संगणक, इंटरनेट सारक्या म्हायती तंत्रज्ञानाचे क्रांतीन हजारांनी नवीं उतरां भारतीय भासांनी रिगल्यांत. (कम्प्युटर, युपिएस, माक्स,

डॅस्कटॉप, की-बोर्ड, फ्लॉपी, सिडी, डिस्क, पॅनड्रायव, सर्वर, वॅबसायट मेल, इमेल, अपलोड, डाउनलोड, कॉपी, पेस्ट, कट, फायल, अन-डू, प्रिंट, ऑनलायन)

3) उद्देगीक आनी आर्थीक स्थित्यंतरां : देखी - उद्देगीकताय, संवसारीकरण हांच्या प्रभावान आयच्यो सगळ्योच भासो जायत्या आंगांनी बदलत आसात. अर्थीक स्थिती सुदारतकच मनशाचे जिवनशैलींत बदल जाता. तातूंतल्यान भाशीक परिवर्तन जाता तशेच नवे शब्द संवकळीचे जातात. (कंपनी, शिफ्ट, किचन, बॅडरूम, टॉयलेट, फ्लोर, लिफ्ट, स्टोर, वॉचमन, बोनस, बॉस, सुरवायझर)

4) शिक्षणीक उत्क्रांतीची स्थित्यंतरां - आधुनीक वेवस्थेंत शिक्षणीक क्रांतीचो खूब व्हडलो वांटो आशिल्लो आनी आसा. पाश्चात्य शिक्षण पद्दत, चल्यां वांगडाच चलयांकूय शिक्षणाचो समान हक्क, शिक्षणांतल्यान गुणवत्तेचो निकश ह्यो सगळ्यो गजाली समाजांत आनी पर्यायान भाशीक मळार बरेंच व्हड परिवर्तन घडोवन हाडूंक पावल्यो. ह्या साबार प्रवाहांचो अभ्यास ही शाखा करता.

वयले चर्चेतल्यान भाशीक बदलांचीं साबार कारणां स्पश्ट जातात.

(तक्तो क्र. ॥ ए)

भाशा बदलाच्या स्वरुपांत स्वनीम पातळी, शब्द पातळी, व्याकरणीक शिश्टाचार, वाक्य आनी अर्थ हांच्या पांवड्यावेली अभिव्यक्तीची पद्दत ह्यो गजाली म्हत्वाच्यो थारतात. तांचीय उस्तवारी समाजभासविज्ञान ही अभ्यासशाखा करता.

2.2.6 - भाशीक प्रस्न आनी भाशीक नियोजन :

भाशीक नियोजन हें उतर सगळ्यांत पयलीं युराईल वाईनराईश हांणी 1957 वर्सा कोलंबिया विद्यापिठांत जाल्ल्या एका चर्चासत्रांत वापरलें. हे संकल्पनेची व्याप्ती आनी विस्तार करपाचें श्रेय आयनर हॉगन ह्या अभ्यासकाक वयता. पूण 1957 पयलीं कांय म्हत्वाच्यो घडणुको भाशीक नियोजनाक पोसवण दिवन गेल्ल्यो.

भाशीक नियोजन ही निव्वळ भासविज्ञानीक संकल्पना न्हय हें सगळ्यांत पयलीं मतींत घेवप गरजेचें. कारण हे संकल्पनेंत मुळांत भासविज्ञान आनी समाजशास्त्र अशीं दोन आंगां आसात. भाशीक नियोजनाची व्याप्ती आनी स्वरूप मतींत घेवन जाणकारांनी ताचो समाजभासविज्ञानांत आसपाव केला. दुसरी गजाल म्हणल्यार, नियोजन प्रक्रियेंत उपयोजन हें तत्व आशिल्ल्यान ही शाखा उपयोजीत भासविज्ञाना कडेनूय नातें सांगता. पूण शास्त्रीय नदरेन तिचो आसपाव समाजभासविज्ञानांतूच जावचो असो आग्रो जायते अभ्यासक धरतात.

भाशीक नियोजन हे संकल्पनेचेर संबंदीत मळावेल्या जाणकारांनी साबार मत्तां मांडल्यात : जोशुआ फिशमन हांच्या मत्ता प्रमाण 'भाशीक प्रस्नांचो, खासा करून राष्ट्रीय पांवड्या वयल्या प्रस्नांचो सुटावो करचे पासत केल्लो संघटीत प्रयत्न म्हणजेच भाशीक नियोजन.'³⁰ हे संबंदी जोआन रूबीन म्हणटात - 'समाजांतले भाशीक तणाव वा संघर्श पयस करून समाजीक एकता प्रस्थापीत करचे खातीर, तशेंच साबार थळाव्या भासांच्या सह-अस्तित्वाक संरक्षण दिवचे खातीर, केल्ली आंखणी भाशीक नियोजनांत आसपावता.'³¹

भारतीय भासांचे अभ्यासक लच्छमन खूबचंदानी भाशीक नियोजना संबंदी आपली भुमिका स्पश्ट करतना म्हणटात - 'भाशेच्या तपशिलांत वा वापरांत बदल घडोवन हाडपा खातीर केल्लें भाशीक नियोजन जाता. वेगळ्या वेगळ्या विशयांची खाशेली उतरावळ तयार करप; उपचारीक वापरा खातीर भाशेक रूप दिवप सारक्यो गजाली तपशिलाच्या नियोजनांत (Corpus Planning त) मोडटात जाल्यार प्रशासन खंयचे भाशेंत चलचें, शिक्षणाचें माध्यम म्हूण खंयची भास आपणावची आदी प्रस्न भाशेच्या वापराच्या नियोजनांत (Status Planning त) आसपावतात.'³²

जाणकारांच्या वयल्या मत्तांतल्यान भाशीक नियोजनाचे सकयले गुणधर्म मानू येतात :

- 1) भाशीक नियोजन ही भाशीक प्रस्न सोडोवचे पासत मुजरत घडोवन हाडिल्ली कृती.
- 2) भाशीक नियोजन ही फकत भाशीक न्हय तर एक व्यापक आनी उद्दिश्ट-लक्षी प्रक्रिया.
- 3) भाशीक नियोजनांत एकूच न्हय तर जायतीं प्रयोजनां आसपावतात.
- 4) भाशीक नियोजन थळावेंपण राखतनाच समाजीक आनी राजकी एकवटाक म्हत्व दिता.
- 5) भाशीक नियोजनाचे दोन वांटे आसतात. अ) Corpus Planning ब) Status Planning
- 6) भाशीक नियोजन ही एक आंतरविद्याशाखा आसा.
- 7) भाशीक नियोजनांत समाजीक, शिक्षणीक, प्रशासकी आनी राजकी वेवस्था चो भाशीक नदरेन केल्लो धोरणात्मक विचार आसता.

विसाव्या शेंकड्यांत भाशीक आनी संस्कृतीक प्रस्नांक सोडोवपाचे नदरेन संवसारांतल्या जायत्या राष्ट्रांनी भाशीक नियोजनाचो आदार घेतला. ते पासत विंगड विंगड स्वरुपाच्यो भाशीक नियोजना खातीरच्यो शासकीय यंत्रणा (Language Planning Agencies) लेगीत राबयल्यात. देखीक, भाशीक धोरण राबोवपाक स्पॅनांत *स्पॅनीश अकादेमी*, फ्रांसांत *फ्रँच अकादेमी*, जपानांत *नॅशनल लॅंग्वेज कावंसिल*, भारतांत *राज्य पुनर्रचना आयोग*, *भाशा संचालयां*, *साहित्य अकादेमी* सारक्यो संस्था वावर करतात. तांच्या आदारान विभाजनवाद वा अराष्ट्रवादा सारके जायते प्रस्न सुटावे

जाल्यात. 1960 वर्साच्या अदमासाक भाशीक नियोजन ही संकल्पना प्रचलीत जावचे आदी 1951 वर्सा UNESCO न थळाव्या भाशेंचे संवर्धन आनी संरक्षण करचे पासत भोवभाशीक समाजांतले भाशीक प्रस्न कशे सोडोवचे, भाशीक धोरण कशें आकाराक येवंचें, भौतीक उदरगतींत भाशेची भुमिका कशी थारोवची अशा जायत्या गजालींचो नियाळ घेवन भाशीक नियोजनाचें म्हत्व सांगिल्लें. ते घडणुके उपरांत 1966 च्या अदमासाक हॉगन हांणी नॉर्वेतले भाशीक स्थितीचें विश्लेशण करतना भाशीक नियोजनाची शास्त्रीय मांडणी केल्ली. ताचे उपरांतच्या अभ्यासकांनी ती मानून घेतल्यांत. हॉगन हांणी भाशीक नियोजनाच्या प्रक्रियेचे पांच पांवडे सांगल्यात. 1) प्रमाणकांची निवड (Selection), 2) संकेतीकरण (Codification), 3) विस्तारीकरण (Elaboration) 4) कार्यान्वयन (Implementation), 5) मुल्यांकन (Evaluation).³³

भाशीक नियोजनाच्यो तरा आनी उद्दिश्टा :³⁴

भाशीक नियोजनाच्यो तरा	धोरणात्मक उद्देश (रूपलक्षी मोख)	संवर्धनात्मक उद्देश (कार्यलक्षी मोख)
भाशीक-स्थान नियोजन (Status Planning) (भाशीक वापरा संबंदी) ----- (वापरकर्त्या संबंदी)	प्रामाण्यता स्थान राजभाशीकरण राष्ट्रीयकरण आळाबंदी ----- समूह शिक्षण साहित्य धर्म	पुनरुज्जीवन जतनाय संप्रेक्षण प्रसार ----- संपादन जतनाय विदेशी/दुसरी भास
भाशीक-सामग्री नियोजन (Corpus Planning) (भाशेचे उदरगती संबंदी)	शब्दसंग्रहाचें प्रमाणीकरण, सहाय्यक संकेत वेवस्था लेखीकरण	आधुनिकीकरण: शब्दसंग्रहात्मक, शैलीजन्य नुतनीकरण; शुद्धीकरण, सुधारणा, शैलीजन्य, सुलभीकरण, पारिभाशीक, एकरूपीकरण

(तक्तो क्र. ॥ ऐ)

वयल्या तकत्याच्या आदारान भाशीक नियोजनाची साबार उद्दिष्टां दिसतात :

- 1) भाशीक प्रस्न खाशेली येवजण आंखून योग्य रितीन सोडोवप.
- 2) समाजांतल्या भाशीक वृत्तींत आनी भाशीक वर्तनांत बदल करप.
- 3) भास आनी भाशीक भेदांची निवड करप.
- 4) भाशेचें प्रमाणीकरण करप.
- 5) लेखनपद्धतींत सुसुत्रताय हाडप.
- 6) लिपीबदल वा लिपयेच्या उपेगांत सुदारणा करप.
- 7) कोश वाडमयाचें आधुनिकीकरण करप.
- 8) भाशेची जतनाय घेवन तिचें संवर्धन करप.
- 9) भाशेच्या वेव्हारीक मळांचो विस्तार करप.
- 10) भाशीक साधनांची निर्मिती करप.
- 11) अल्पसंख्यांकांच्या भाशेची राखण करप.
- 12) भासांतल्यान समाजीक एकवट आनी राष्ट्रीयत्वाची भावना जागोवप.

भाशीक नियोजनाचो आनीक एक म्हत्वाचो वांटो म्हणजे भाशे अंतर्गत सुदारणा. तातूंत लिपी, व्याकरण, शुद्धलेखन, शब्दकोश हांच्या मळांचेर मुजरत बदल हाडपाचो यत्न जाता. संवसारांतल्या जायत्या देशांनी थळाव्या संस्थांच्या आदारान असलें भाशीक नियोजन घडोवन हाडलां. तातूंत चीन, हंगेरी, तुर्कस्थान, नोर्वे, इस्रायल, कॅनडा, ऑस्ट्रेलिया, भारत सारक्या देशांचो आसपाव जाता. भाशीक नियोजनाची प्रक्रिया भाशीक स्तरार घडटा आसली तरी तातूंत समाजीक, संस्कृतीक आनी राजकी उदरगतीचो संबंद आसता. कारण समाजीक सवस्तकाय, भाशीक अस्मिताय, अल्पसंख्यांक समाजाचें हितराखण, राष्ट्रीय एकता, राजकी धोरण, अर्थवेवस्था सारक्यो गजाली भाशीक नियोजनाक प्रभावीत करीत आसता.

2.3 भाशाद्वित्व (डायग्लॉसिया) : भाशीक वादाचें कूळ

‘भाशाद्वित्व’ ही विशिश्ट भाशीक समाजा मदीं दिसून येवपी एक खेरीत भाशीक अवस्था. भाशीक समाजांत साबार कारणांक लागून दोन बोलयां मदीं ‘वयली बोली’ आनी ‘सकयली बोली’ अशी अवस्था निर्माण जाता. हे भाशीक अवस्थेची संकल्पना सगळ्यांत पयलीं पाश्चात्य अभ्यासकांनी मांडली. आयज संवसारांतल्या साबार राष्ट्रांनी वयर सरिल्ल्या भाशीक वादाचें मूळ चडकरून भाशाद्वित्वाचे परिस्थितींत घुसपल्लें आसा. सोदवावराच्या प्रस्तूत फांट्यांत त्या मुळाचो सोद घेवचेलो यत्न जाला.

2.3.1 - भाशाद्वित्व (‘डायग्लॉसिया’) : संकल्पना आनी स्वरूप :

फर्ग्युसन् ह्या भासविज्ञानिकान 1959 वर्सा ‘डायग्लॉसिया’ (Diglossia) ही भाशीक ऊंच-उणाकाची संकल्पना मांडली.³⁵ आमी ताका ‘भाशाद्वित्व’ ह्या नांवान वळखतात. संवसारांत जायते कडेन एक वेगळीच भाशीक परिस्थिती दिश्टी पडटा, जंय लोकांचे जिबेर सभावीकपणान घोळनाशिल्ली एक बोली-भास आपले राजकी सत्तेन समाजांतलीं सगळीं प्रतिशेचीं मळां काबीज करता. आनी थळावी बोली-भास संकळीन जिबेर घोळूनूय फाटीं पडत वता. फर्ग्युसन् बरयतात :

*Diaglossia is a relatively stable language situation in which, in addition to the primary dialects of the language (which may include a standard or regional standards), there is a very divergent, highly codified (often grammatically more complex) superposed variety, the vehicle of a large and respected body of written literature, either of an earlier period or in another speech community, which is learned largely by formal education and is used for most written and formal spoken purposes but is not used by any section of the community for ordinary conversation.*³⁶

फर्ग्युसन् डायग्लॉसीक समाजांतली असभावीक बोली ‘प्रतिश्टीत’ जाल्यार सभावीक बोली ‘अप्रतिश्टीत’ जीण जगता अशें मत्त मांडटना ती अवस्था घडपा फाटल्या कारणांची समिक्षा

करतात. तांचो अभ्यास आर्विल्ली ग्रीक, अरेबीक, स्विस-जर्मन आनी हायशियन क्रियोल अश्या भाशीक समाजांचेर आदारीत आसलो. ते आपल्या अभ्यासांतल्यो कांय देखी दितात :

- 1) अरबी भाशीक समाजांत - पुर्विल्ले कुराण रचून जाल्ले अभिजात अरबी बोलयेक 'वयली' जाल्यार आर्विल्ले जिबे वेल्या बोलीक 'सकयली' मानप जाता.
- 2) ग्रीक भाशीक समाजांत - बायबल रचून जाल्ले 'कातारेवुसा' हे ग्रीक बोलयेक प्रतिश्टीत जाल्यार 'दिमोटिकी' संवकळीचे बोलयेक अप्रतिश्टीत मानप जाता.
- 3) स्विस-जर्मन भाशीक समाजांत - थळावे बोली सकयली आनी जर्मन बोली वयली थारता.
- 4) हायशियन क्रियोल भाशीक समाजांत - भायले प्रमाण फ्रँच बोलयेक प्रतिश्टीत मानप जाता आनी जिबे वेले क्रियोल बोलयेक अप्रतिश्टीत जीण जगची पडटा.

फर्ग्युसन् डायग्लॉसियाचे परिस्थितीक पोसवण दिवपी तीन समाजीक कारणां दाखयतात :

- 1) थळावो समाज शेजारचे बळिश्ट भाशेचेर आपली धर्मीक आनी संस्कृतीक भूक भागयता.
- 2) थळाव्या समाजांतलो फकत वयलो वर्ग शिक्षीत आनी हेर सगळो भौस अशिक्षीत आसता.
- 3) थळाव्या समाजांत वयल्यो दोनूय भाशीक गजाली शेंकड्यांनी वर्सा चलत आसता.

2.3.2 - भाशाद्वित्वाचीं खाशेलपणां आनी प्रकार :

वयल्या चार भाशीक समाजांचो अभ्यास करून आपल्या लेखांत फर्ग्युसन् भास आनी समाजाचें नातें दाखोवपी भाशाद्वित्वाचीं णव खाशेलपणां मानतात. तीं खाशेलपणां ते ते भाशीक अवस्थेची समाजीक, राजकी आनी संस्कृतीक फाटभूंय उकती करता. देखीक :³⁷

- 1) **भाशाद्वित्वाचे अवस्थेंतली वापराच्या मळांची वांटणी** - डायग्लॉसियाचे अवस्थेंत समाजांतल्या वेव्हारांचीं साबार मळां 'वयले' आनी 'सकयले' बोलये मदीं वांटून गेल्ली आसतात. देखीत, धर्मीक, शिक्षणीक, साहित्यीक, प्रशासकी, प्रसारमाध्यमां अश्या मळांचेर वयली बोली जाल्यार घरांत, बाजारांत, लोककलेंत, नाट्यकलेंत सकयले बोलयेचो वापर जाता.

2) **भाशाद्वित्वाचे अवस्थेंतली भाशीक प्रतिशठा** - डायग्लॉसीक समाजांत सदांच 'वयले' बोलयेक मानसन्मान आनी प्रतिशठा फाव जाता. ते पासत 'वयली' बोली प्रतिशठेची जीण जगता. तिकाच राजाश्रय तशेंच लोकाश्रय फाव जाता. धर्म, राजकारण, शिक्षण सारके विशय तिका मेळिल्ल्यान तिची समाजांतली प्रतिशठा वाडटा. फर्ग्युसन् धर्मीक कार्या खातीर वापरिल्ल्यान ग्रीक आनी अरबी समाजांत पुर्विल्ली अभिजात बोली प्रतिशठेक पावल्यात असो निश्कर्श काडटात.

3) **भाशाद्वित्वाचे अवस्थेंतलें साहित्यीक दायज** - फर्ग्युसन् हांणी डायग्लॉसीक समाजांतल्या साहित्यीक दायजाचो मुद्दो मांडला. प्रस्तूत समाजांत वयले बोलयेंत लिखित साहित्याची व्हड परंपरा आशिल्ल्यान तिचो प्रभाव आर्विल्ल्या बोलयांचेरूय पडत आसता. तांच्या मत्तान ग्रीक आनी अरबी भाशीक समाजांत साहित्यीक मळार पुर्विल्ले अभिजात बोलयेचो शेक चलता. जाल्यार स्विस-जर्मन आनी हायशियन क्रियोल भाशीक समाजांत प्रमाण जर्मन आनी फ्रँच बोलयेंत निर्माण जावपी साहित्य वरचड आसा.

4) **भाशाद्वित्वाचे परिस्थितींत शिक्षणीक वेवस्था** - डायग्लॉसियाची अवस्था आशिल्ल्या समाजांत सामान्यतायेन 'सकयली' बोलीच घरांत आनी भोंवतणच्या वाठारांत घोळटा. पूण शाळा महाविद्यालयाचें शिक्षण थळाव्या समाजाक 'वयले' बोलयेंत शिकचें पडटा. थळावो समाज शिक्षणीक मळार 'वयली' बोली दुसरी खंयची भास शिकिल्ले वरी मुद्दाम शिकता. 'वयले' बोलयेचें व्याकरण थळाव्या समाजाक प्रयत्न करून शिकचें पडटा.

5) **भाशाद्वित्व आशिल्ल्या समाजांतलें प्रमाणिकरण** - डायग्लॉसीक समाजांत वयले प्रतिशठीत बोलयेचें प्रमाणिकरण जावन विंगड विंगड मळां वेली तिची उतरावळ तयार जाल्ली आसता. व्याकरण, कोश-वाडमय, हेर तांत्रिक प्रशासकी आनी परिभाशीक उतरावळ लेगीत घडिल्ली आसता. सकयले बोलयेंत प्रमाणिकरणाचे प्रक्रियेचो अभाव आसता. अशे हे भाशीक अवस्थेंतलो समाज जेन्ना ल्हान आसता आनी ताच्या संपर्काचें एक थारावीक केंद्र आसता. तेन्ना त्या केंद्राची बोली त्या भाशीक समाजाची प्रमाणीक बोली जावंक पावता. पूण डायग्लॉसीक समाज व्हडलो आसता आनी ताच्या संपर्काचें एक थारावीक केंद्र नासता तेन्ना मात एका परस अदीक

प्रमाणां त्या समाजांत वयर सरूंक लागतात. ग्रीक आनी अरबी समाजांतल्या देखी फर्ग्युसन् हांगा दितात.

6) भाशाद्वित्व आशिल्ल्या समाजांतली थीर अवस्था - भाशीक पांवड्यावेली उंच-उणाकपणाची डायग्लॉसीक समाजाची शेंकड्यांनी वर्साची थीर अवस्था त्या त्या समाजाक तातूंतल्यान वयर सरपाची वाट दाखयता अशें फर्ग्युसन् म्हणटात. हजारांनी वर्सां ते डायग्लॉसीक परिस्थितीचो ताण सदर करपाची मागणी थळवो समाज करता आनी 'वयले' आनी 'सकयले' बोलयेची एक नवी भाशीक अवस्था थंय निर्माण जाता. देखीक, उतरावळीच्या नदरेन पोरनी अभिजात बोली जाल्यार व्याकरणाचे नदरेन आर्विल्ली सोपी बोली हांचो एक वेगळोच संगम हे थीर अवस्थेंतल्यान भायर पडटना जाता. अरबी, ग्रीक ह्या भासांची देख फर्ग्युसनान थंय दिल्या.

7) भाशाद्वित्व आशिल्ल्या समाजांतलें बोलींचें व्याकरण - ह्या अवस्थेंच वयले आनी सकयले बोली मदीं व्याकरणीक वेगळेंपण आसता. ताका लागून त्यो एकामेका पलून वेगळ्योय दिसतात. देखीक, पोरन्या अरबी बोलयेंत तीन विभक्ती रुपां मेळटात जाल्यार आतांच्या अरबींत तो भेद दिसता. हायशियन क्रियोल समाजांत फ्रँच भाशेंत नामांक लिंग आनी वचन लागतात जाल्यार हायशियन क्रियोल बोलींत ते नेम लागनात. खाशेलपणां

8) भाशाद्वित्व आशिल्ल्या समाजांतली भाशीक उतरावळ - खंयच्याय डायग्लॉसीक समाजांत 'वयल्या' आनी 'सकयल्या' बोलयां भितर वेगळो अर्थ दिवपी जायतीं उतरां घोळटात. तांकां एकामेका भितर समानार्थी उतरां मेळनात. म्हणजे हांगा अभिजात बोलयेंतलें एखादें उतर आर्विल्ले बोलयेंत तोच अर्थ दितलें असो भरंवसो दिवंक मेळना. फर्ग्युसनान अरबी आनी ग्रीक भाशेंतल्या वयल्या आनी सकयल्या बोलयांच्यो जायत्यो देखी आपल्या लेखांत दिल्यात.

9) भाशाद्वित्व आशिल्ल्या समाजांतली नादांची बांदावळ - फर्ग्युसन् विंगड विंगड भाशीक समाजांतल्या 'वयल्या' आनी 'सकयल्या' बोलयां भितर नादांची एकूच बांदावळ पळोवंक मेळटा अशें सांगता. सकयले बोलयेची नाद वेवस्ता मुळावी आसता अशेंच ते म्हणटात. नादांच्या मळार दोनूय बोलयो एकामेकांचो आदार घेवन फुडें वयता.

फर्ग्युसन् हांणी अशे तरेन डायग्लॉसीक समाजाचीं णव खाशेलपणां मांडून भासां मदल्या ऊंच उणाक अवस्थांचो सोद घेतला. तांची ही संकल्पना उपरांत जायत्या अभ्यासकांनी मुखार व्हेल्या. फिशमन हांणी ती संकल्पना मुखार वाडयली आनी तिचें नवें अभ्यास दालन उकतें केलें. एका समाजांतल्या एकाच भाशीक पंगडा भितर वापराच्या विंगड विंगड मळांची वांटणी जातात, अशे भाशीक अवस्थेकूय ते डायग्लॉसिया म्हणपाक लागले. एकाच समाजांत एका परस अदीक भासो घोळटात तेन्ना थंय आसपी द्विभाशीकता आनी भोवभाशीकता डायग्लॉसियाचे परिस्थितीक पोसवण दिता अशें तांचें मत आसा. तांणी डायग्लॉसियाचे साबार आयाम तपासून तातूंतल्या नव्या आयामांचो वेध घेतलो. देखीक :

*Diglossia could be extended to situations found in many societies where forms of two genetically unrelated (or at least historically distant) languages occupy the H and L niches, such that one of the languages (e.g. Latin in medieval Europe), is used for religious, educational, literacy and other such prestigious domains, while another language (in the case of medieval Europe, the vernacular languages of that era) is rarely used for such purposes, being only employed for more informal, primarily spoken domains.*³⁸

‘विंगड विंगड भासकुळांतल्या वा इतिहासीक नदरेन एकामेका परस वेगळायिल्ल्या दोन भासां मदीं डायग्लॉसियाची (भाशाद्वित्वाची) परिस्थितींनी वाडीक लागिल्ली पळोवंक मेळटा. त्यो अनुक्रमान वयली (एच्.) आनी सकयली (एल्.) अश्यो सुवाती जोडटात. तातूंतली पयली ऊंचेली सुवात जोडून धर्मीक, शिक्षणीक, साहित्यीक मळांचेर शेक चलयता. (देखीक - मध्ययुगीन येवरोपांतली लॅटीन भास) जाल्यार दुसरी अनउपचारीक बोली जावन सदच्या जिवितांत घोळटा. (देखीक - मध्ययुगीन येवरोपांतल्यो आर्विल्ल्यो भासो).’

मध्ययुगीन येवरोपांत लॅटीन भाशेचो वयले बोलयेचो जावचो तसो वापर जातालो आनी लॅटीन भाशेंतल्या जल्मल्ल्या इटालियन, फ्रँच, स्पॅनीश, पुर्तुगेज ह्यो भासो सकयल्या मळांचेर घोळटाल्यो. चीन आनी भारत सारक्या देशांनीय असली भाशीक अवस्था दिसून येताली.³⁹

फर्ग्युसन हांणी मांडिल्ल्या भाशाद्वित्वाचे मुळावे संकल्पनेक 'क्लासिकल डायग्लॉसिया' म्हणटात जाल्यार फिशमन आनी हेर अभ्यासकांनी केल्ल्या तिच्या विस्ताराक 'एँक्स्टँडेड डायग्लॉसिया' म्हूण वळखतात. तातूंतल्यान डायग्लॉसियाचे दोन प्रकार थारतात -

अ) 'क्लासिकल डायग्लॉसिया (Classical Diglossia)

ब) 'एँक्स्टँडेड डायग्लॉसिया (Extended Diglossia)

'डायग्लॉसिया'ची संकल्पना फर्ग्युसन हांणी एकाच भाशेच्या दोन बोलयां मदल्या ऊंच-उणाकपणाक धरून मांडिल्ली. पूण आयज हेंच उतर दोन भासां मदल्या ऊंच-उणाकपणाचेर आदारिल्ल्या नात्याचें वर्णन करपा खातीरूय वापरता. संवसारांत अशीं जायतीं राष्ट्रां आनी वाठार आसात जंय दोन भासां मदीं ऊंच-उणाकपणाची स्थिती प्रत्यक्षांत पळोवपाक मेळटा. थंय 'वयली' भास (संस्कृतीक भास) थळावे बोली-भाशेचे तकलेर बसून आपलो शेक गाजयता. लॅप्पिश, फ्रिशियन, बास्क, कातालान, ब्रेटॉन्, सर्बियन, वॅल्श, गेलीक ह्यो ल्हान भासो येवरोपांतल्या जायत्या राष्ट्रींनी थंयसल्ल्या मुखेल आनी प्रतिशठीत भासां मुखार अप्रतिशठेची जीण जगतात. ही भाशीक परिस्थिती संवसारभर उण्या-अदीक प्रमाणांत पळोवपाक मेळटा. फ्रांस आनी जर्मनी हांचे शिमे वयल्या आल्सास वाठारांत थळाव्यो जर्मन बोलयो आनी प्रमाण फ्रँच भास हांचे भितर तशेंच स्पेन देशाच्या वायव्य वाठारांतूय गालिशियन आनी स्पॅनीश भासां मदीं ऊंच उणाकपणाचें हें डायग्लॉसीक नातें पळोवंक मेळटा.⁴⁰

भाशाद्वित्वाचे संकल्पनेचो विस्तार करतना जाणकारांनी बोलयां मदल्या नात्यांचोय विचार केला. देखीक, अमेरिका हो भोवभाशीक देश. संवसारांतल्या खाचीकोनशांतले लोक थंय स्थायीक जाल्यात. एखाद्रो भायल्या राष्ट्रांतल्यान अमेरिकेंत स्थायीक जाल्लो भुरगो घरांतले संस्कृतीक भाशेची उलोवपाची शैली थंयसल्ल्या इंग्लीश शाळांच्या वर्गांत सभाविकपणान व्हरता. तातूंतल्यान त्या भुरग्याची समाजीक बोली सहज मतींत येता. थंय प्रमाण अमेरिकी-इंग्लीश आनी प्रमाणेतर अमेरिकी-इंग्लीश म्हणजेच 'प्रतिशठीत' आनी 'अप्रतिशठीत' इंग्लीश उलोवपी भुरग्यांची शाळेंत वांटणी जाता. वयले देखीक धरून आफ्रिकी-इंग्लीश, चिकानो-इंग्लीश, भारतीय-इंग्लीश,

वियेतनामी-इंग्लीश अश्यो इंग्लीश उलोवपाच्यो शैली 'अप्रतिशठीत' भाशीक रुपाक पोसवण दितनाच भाशाद्वित्वाचे स्थितीक घटाय हाडटात.

2.3.3 - भाशाद्वित्व - भारतीय भासांच्या संदर्भात :

भारता सारक्या देशांतूय साबार वाठारांनी भाशाद्वित्वाची परिस्थिती आशिल्ल्याचें अभ्यासान सिद्ध जालां. भारतीय भासांच्या संदर्भात फर्ग्युसन् तमीळ भाशेची देख दितात. आदल्या काळां वेली ग्रंथीक तमीळ ही प्रतिशठेची जाल्यार आतां घोळणुकेंत आशिल्ली सदची तमीळ अप्रतिशठेची जिवीत जगता ही स्थिती डायग्लॉसीक अवस्थेचीच देख आसा अशे मत्त ते मांडटात.

भारतीय भासांच्या संदर्भात भाशाद्वित्वाचे अवस्थेचो सोद घेवप्यां मदीं लच्छमन खूबचंदानी हांचो वावर भोव मोलादीक आसा. खूबचंदानींच्या मत्ता प्रमाण - भारता सारक्या देशांत भोवभाशीकते वांगडा एके तरेची अस्थिरताय चलत आयल्या. ते म्हणटात, बदलपी संदर्भा वांगडा लोकांच्यो भाशीक अस्मितायो बदलतात. समाजांतले राजकी आनी संस्कृतीक संदर्भ जशे बदलतात तशे भाशीक चित्रय बदलूंक लागता. हे तरेन बदलपी समाजांतल्या अस्थीर भाशीक पंगडाक खूबचंदानी *Fluid speech group* अशें नांव दितात. तशेंच ते संदर्भात हिंदी मनीस राजस्थानी जाता, मराठी मनीस कोंकणी जाता, कन्नड मनीस तुळू जाता अश्यो देखी ते दितात.

खूबचंदानीन उत्तर मध्य भारतांतल्या समाजांतली प्रतिशठीत जीण जगपी हिंदी आनी अप्रतिशठीत जीण घालोवपी हिंदी-बोलयो हांचो खोलायेन अभ्यास केला. प्रस्तूत हिंदी भाशिकांच्या दिसपट्ट्या जिणेंत ब्रज, अवधी, बुंदेलखंडी, भोजपुरी, सारक्यो जायत्यो बोली-भासो घोळटात. पूण संबंदीत समाजान हिंदी ही आपली प्रतिशठेची वा वेव्हाराची भास म्हूण आपणायिल्ल्यान ती प्रतिशठेक पावल्या. आपल्या सविस्तर अभ्यासा उपरांत खूबचंदानीन भाशाद्वित्वाच्या तत्वाचेर हिंदी भाशीक समाजाक पांच पगडांनी वांटून घातला.

हिंदी भाशीक समाजाचे केल्ले पांच पंगड :⁴¹

भाशीक पंगड	उपचारीक प्रसंगा वेलो भाशीक वापर	अन-उपचारीक प्रसंगा वेलो भाशीक वापर	भास काय बोली हाचे विशीं मत्त
पयलो	हो पंगड अशा प्रसंगार खडी बोलीचो वा प्रमाण हिंदीचो उपेग करता.	हो पंगड अशा प्रसंगार आपले नीज खडी बोलीचो उपेग करता.	फकत हिंदीक भास आनी हेरांक बोलयो मानपी पंगड.
दुसरो	हो पंगड अशा प्रसंगार चडांत चड प्रमाण हिंदी भाशेचो उपेग करता.	हो पंगड फकत गांवांतल्या जाणट्यां कडेन वा अडाणी समाजा कडेन नीज बोली वापरता..	भाशेचो संबंद पुराणमत्तवादा कडेन जोडपी पंगड.
तिसरो	हो पंगड बरोवपा खातीर खडी बोलीची वा प्रमाण हिंदीचो उपेग देवनागरी लिपी घेवन करता.	हो पंगड उलोवपांत नीज बोली आनी खडी बोली हांचो उपेग करता.	हिंदी भाशेचो हिंदू धर्मीक अस्मिताये कडेन संबंद जोडपी पंगड.
चवथो	खडी बोली वा प्रमाण हिंदी नकळो आशिल्लो हो पंगड दोनूय प्रसंगार तीच नीज बोली उलयता	हो पंगड फकत नीज बोली जाणा जाल्ल्यान दोनूय प्रसंगार तीच बोली उलयता.	प्रमाण हिंदी नकळो आसलो तरी स्वताक हिंदी अस्मितायेचो वांटो मानपी पंगड.
पांचवो	दिल्ली भोंवतणची नीज खडी बोली उलोवपी हो पंगड अशा प्रसंगार तीच उलयता.	खडी बोली सोडून हेर बोली भासो नकळो आशिल्ल्या कारणान ह्या प्रसंगारूय खडी बोलीचोच उपेग करता.	आपले खडी बोलीचो भाशीक अस्मिताये कडेन सरळ संबंद जोडपी पंगड.

पुर्विल्ले ग्रांथीक बंगाली, ग्रांथीक तमीळ, ग्रांथीक कन्नड, ग्रांथीक मराठी हांचें आयचे बंगाली, तमीळ, कन्नड, मराठी कडेन ऊंच-उणाकपणाचें नातें आसा. ते भायर ऊंच उणाकपणाच्या तत्वांचेर बंगाली-असामिया, बंगाली-उडिया, हिंदी-राजस्थानी, हिंदी-पंजाबी, मराठी-कोंकणी हांचे भितरूय भाशाद्वित्वाची अवस्था वर्सां संकिनी चलत आयिल्ली पळोवंक मेळटा.

2.3.4 - भाशाद्वित्व : कोंकणी-मराठी वादाच्या संदर्भात :

भाशाद्वित्वाचे संकल्पनेत कोंकणी-मराठी भाशादाचो विचार करूं येता. एका काळांत ह्या दोनूय भासां मदीं ऊंच-उणाकपणाची अवस्था भोव तिव्रतायेन जाणवताली. आयज कोंकणी-मराठी वादाक विलो लावन गोंयचो कोंकणी समाज ते परिस्थितींतल्यान भायर सरला. तशेंच ती प्रमाणिकरणाचे प्रक्रियेंत सक्रीय जाल्या. पूण पुर्तुगेज काळांतल्या हिंदू गोंयांत कोंकणी मनशाची जीण प्रमाण मराठी आनी कोंकणी बोली हांचे मदीं वांटून गेल्ली. भाशाद्वित्वाची एक विचित्र अवस्था तेन्ना गोंयांत निर्माण जाल्ली.

कोंकणी भाशीक समाजांतले तसले अवस्थेचो वेध घेतना माधवी सरदेसाय जाग म्हयन्याळ्याच्या भास आनी समाज ह्या सदरांतल्या “डायग्लॉसिया” ह्या लेखांत बरयतात :

शंबर वर्सा फाटीं वचुंया. गोंयकार हिंदू कोंकणी मनशाची दिसपट्टी भाशीक जीण ‘प्रमाण मराठी’ आनी ‘कोंकणी बोली’ ह्या दोन भाशीक रुपांनी वांटून गेल्ली. प्रमाण मराठी ‘वयलीं’ भाशीक मळां आडोवन बशिल्ली आनी कोंकणी ‘सकयल्या’ मळांचेर घोळटाली. घरांत तशे भायर लोक एकामेकां कडेन कोंकणींतल्यान उलयताले. पूण सभेमाजार वा माचये वयल्यान उलोवचें जाल्यार मराठींतल्यान उलोवंक लागताले - कोंकणी साद्या उलोवपाची - खब-यांची, चकाटांची बोली आशिल्ली आनी मराठी उपचारीक उलोवपाची - भाशणांची, माचये वयल्यान सुचोवण्यो बी दिवपाची भास आशिल्ली.⁴²

भाशाद्वित्वाचीं खाशेलपणां आदल्या हिंदू-गोंयाक दिस्त लागू जाता. आदल्या हिंदू गोंयांत मराठीक प्रतिश्ठा फाव जाल्ली. तिका भास मानप जातालें जाल्यार कोंकणीक प्रतिश्ठा नाशिल्ली हेंगाडी बोली जावन पडिल्ली. हिंदू कोंकणी उलोवन लेगीत स्वताक मराठी भाशीक मानताले. अजाप म्हणल्यार, तांच्या जिबेर घोळपी कोंकणी तांचे नदरेन भासूच नाशिल्ली. आपल्या उपचारीक वेव्हारांत गोंयचो शिक्षीत हिंदू मराठीचो उपेग करतालो. देवळांतलीं भजनां, पुराणां,

नाटकां मराठींत जातालीं. देखून मराठी ताची धर्माची भास जाल्यार कोंकणी ताचे दिसपट्टे जिणेची भास जाल्ली. प्रस्तूत सोदवावर कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्शांतल्यान वयर सरिल्ले कोंकणीचे राजभास चळवळीचो अभ्यास करता. देखून भाशाद्वित्वाचे संकल्पनेचो संदर्भ म्हत्वाचो.

कोंकणीची वैचारीक घट करपी शणै गोंयबाब हांणी सुमार 1899 वर्सा तांणी डायग्लॉसीक अवस्थेंतल्या 'प्रतिशठीत' मराठीचें व्हडपण मानून सुरवेक मराठी-पुर्तुगेज शाळांनी वापरपा खातीर *O Mestre Portuguez* हें मुळावें पुस्तक लेगीत बरयल्लें. त्या पुस्तकाचे प्रस्तावनेंत तांणी मराठीक a lingua vernacular म्हणल्यार 'थळावी भास' म्हणिल्लें. त्या वेळार पुर्तुगेज शाळांचें इन्स्पेक्टर आशिल्ल्या तॉमास मैरांव हांणी कोंकणी हीच गोंयची थळावी भास हें पटोवन दितकच तांकां कोंकणीचो दिश्टावो जाल्लो. ताचे उपरांत तांणी पुराणीक, इतिहासीक आनी भाशाशास्त्रीय संदर्भाचो आदार घेवन कोंकणी आनी मराठी मदलें अंतर आनी खेरीतपण रुजवाती सयत दाखयलें.⁴³

गोंयच्यान उजवाडाक येवपी हिंदू, भारत सारक्या सातोळ्यांनी तशेंच मुंबय साकून प्रसिद्ध जावपी *नवयुग*, *विविधज्ञानविस्तार* ह्या नेमाळ्यांत तांणी कोंकणीची वट मांडली. तांचे *येवकार अध्यक्षांलें उलोवप* हें पुस्तकूय कोंकणी भाशे विशींचीं खेरीत वळख घडयतात.⁴⁴ तशेंच तांचो हेर व्याकरणीक, नादशास्त्रीय आनी साहित्यीक वावर त्या वेळा वेल्या डायग्लॉसीक परिस्थितींतल्यान कोंकणी समाजाक वयर काडचेच्या हेतून प्रीत आशिल्ल्याचें दिसून येता. तांचो वावर त्या वेळावेल्या मराठीचे प्रतिशठेक आडखळ हाडटालो देखूनय मराठीवादी समर्थकांनी तांचो 'पहिला हिंदू घरभेदी' ह्या नांवान उल्लेख केल्लो आसा. (हे संबंदी तिस-या अध्यायांत सविस्तर चर्चा जाल्या)

2.4 - आवयभास विरुद्ध संस्कृतीक भास : भाशीक संघर्शाचें मूळ

भाशीक वाद वा भाशीक संघर्श मुखेलतायेन समाजीक, संस्कृतीक, धर्मीक, भाशीक आनी राजकी कारणांक लागून घडटात. भास आनी समाज हांच्या प्रत्यक्ष संबंदांतल्यान भाशीक वाद वयर सरतात. देखून भाशीक प्रस्न चड करून समाज आनी भास हांच्या नाते-संबंदांचो अभ्यास करपी समाजभासविज्ञानीक नदरेनूच हाताळटात. भाशीक संघर्श जायते फावटी आवयभास आनी संस्कृतीक भास हांचे मदीं उप्राशिल्ल्यान तांचो समाजभासविज्ञानीक नदरेन विचार करचो पडटा.

2.4.1 - आवयभास आनी संस्कृतीक भास : एक समाजभासविज्ञानीक वळख :

संवसारांतली दर एक बोली मागीर ती कितलीय ल्हान वा व्हड आसूं, समाजभासविज्ञान तिचे कडेन भोवमानान पळयता आनी तिचें अस्तित्व मानून घेता. कारण ती त्या त्या समुदायाची आवयभास आसता.

अ) आवयभास - 'आवयभास' ह्या उतराची व्याख्या करप सोपें अशें कोणाकूय दिसत. पूण तें तितलें सोपें न्हय. आवय कडच्यान आवयच्या दुदा वांगडा मेळपी भास ही त्या त्या मनशाची आवयभास आसता, इतलें म्हणलें म्हूण सगळे मुद्दे स्पश्ट जायनात. कारण जल्म दिवपी आवय, ह्या घटका वांगडा त्या त्या भुरग्या भोंवतणचो समाज, थळ, काळ, परिस्थिती, वातावरण आदी घटकांची ताची आवयभास थारावपांत म्हत्वाची भुमिका आसता.

अ. का. प्रियोळकर आपल्या *ग्रांथीक मराठी आणि कोंकणी बोली* ह्या पुस्तकांत भारत सरकारचे लोकमेजणे अंतर्गत आवयभाशेची संकल्पना स्पश्ट करपाक दिल्ल्यो दोन व्याख्या आसात तश्यो मांडून तांचेर आक्षेप घेतात. त्यो दोन व्याख्या सकयल दिल्ले प्रमाण -

1) Mother tongue is a language spoken in childhood by the person's mother to the person, or mainly spoken in the household. 2) If the mother died in infancy, write the language mostly spoken in the person's home in childhood. In the case of infants and deaf-mutes gives the language usually spoken by the mother.⁴⁵ हातूंत दोन नंबराचे व्याख्ये संदर्भांत भाश्य करतना

प्रियोळकर म्हणटात :

भलतेच वाद होऊं नयेत किंवा ते टाळावेत म्हणून 'मदर टंग' ची ही लवचिक व्याख्या दिलेली दिसते; परंतु ती घोटाळा निर्माण करणारी आहे. वास्तविक माणसाच्या 'प्रमाण' किंवा 'ग्रंथ' भाषेची नोंद होणे रास्त आहे.⁴⁶

प्रियोळकरांच्या हया मत्ताचो विचार केल्यार तें गोंयांतल्या त्या वेळा वयल्या 'कोंकणी-मराठी भाशीक वादांतले तांचे स्वताचे भुमिकेंतल्यान प्रेरीत आसा अशें म्हणपाक वाव आसा. कारण आवयभाशेची नोंद करतना ग्रंथ भाशेची नोंद जावची हो आग्रो धरप योग्य दिसना. ते भायर बरोवंक वाचूंक नकळो आशिल्लो नागरीक ग्रंथीक भाशेचो संदर्भ घेवन आवयभाशेची नोंद करतलो कसो होवूय प्रस्न तांच्या मत्ताक फोल थारायता.

समाजभासविज्ञान आवयभाशे संबंदी विज्ञानीक भुमिका घेता. ही शाखा समाजांतल्या दर एका घटकाक ताची आवयभास मुक्तपणान नोंद करपाक वाव दिता. इ. डॅवीस आनी ए. बॅन्टाहिला हांणी बरयल्ल्या *On Mother and Other Tongue : The Notion of Possession of a Language* हया सोद-निबंदांत आवयभाशेच्यो भोव शास्त्रीय खाशेलपणां सांगल्यात. तांचो आदार हांगा घेवं येता.⁴⁷

- 1) आवय कडच्यान आनी घरच्या मनशां कडच्यान भुरग्या मेरेन सैमीकपणान पाविल्ली भास.
- 2) थळाव्या समाजांतल्या विविध घटकां कडच्यान भुरग्याक सभावीकपणान प्रेरीत करपी भास.
- 3) शिकनासतना जी भास भुरगेपणांतूच मनीस सहज समजत वता ती ताची आवयभास.
- 4) जी भास भुरगें सगळ्यांत पयलीं ताच्या भोंवतणच्या वातावरणांतल्यान आत्मसात करता..
- 5) आवयभास मनशाक संवसारांतल्या हेर भासां परस सगळ्यांत लागींची आसता.
- 6) जे भाशेचेर व्यक्तीचें चडांत चड प्रभुत्व आसता ती ताची आवयभास.
- 7) जे भाशेंतल्यान तो चिंतता, विचार करता ती ताची आवयभास.
- 8) जे भाशेंतल्यान त्या मनशाचें संस्कृतीक दायज चलत आयिल्लें आसता.
- 9) जे भाशेंतल्यान मनीस लागींच्या मनशां कडेन सहज व्यक्त जाता ती ताची आवयभास.

10) जे भाशेंतल्यान तो खोशयेंत आड्डता, दुख्खांत रडटा, सपनांत उलयता ती ताची आवय भास.

आवय-भाशे संदर्भांत वयल्यो खाशेलपणां आयचे बदलते समाज रचनेंत घुसपागोंदळाच्यो दिसूंक लागतात. कारण आयच्या युगांत विशमतेन भरिल्ल्यो जायत्यो देखी पळोवपाक मेळटात, जंय आवयभास थारोवप भोव अडचणीचें आनी तांत्रिक घुसपागोंदळाचें काम जावं येता. देखीत :

1) बापूय तमीळ, आवय गुजराती आनी कामा निमतान पुराय घराबो कर्नाटक राज्यांतल्या बंगळूर शारांत रावता आसत आनी बंगळूरच्या कन्नड वाठारांत लेगीत तो भुरगो 'केजी साकून पिजी' मेरेन इंग्लीश माध्यमांत शिकला आसत, जाल्यार त्या भुरग्याची आवयभास निश्चीत करतना वयले सगळेच मुद्दे कुड्डेपणान आपणावपाक मेळचे नात.

2) खुबशे फावटी, वेव्हारीक पांवड्यार अविकसीत आशिल्ल्या आवयभाशेक आपणावपाक कांय समाजीक घटक मुखार सरनात. नवी पिळगी लेगीत घरांत ती आवयभास उलयता आसुनूय घरा भायर ती उलोवपाक लजता.

संस्कृतीक भास - समाज ल्हान आसूं ना जाल्यार व्हड, दोनूय कडेन भाशेक म्हत्व आसताच. कारण भाशेंतल्यानूच समाजांतले साबार वेव्हार चलतात. पूण कांय भासो अविकसीत पांवड्यार आशिल्ल्या कारणान वा राजकी आनी समाजीक अनास्था तांच्या वांट्याक आयिल्ल्या कारणान त्यो समाजांतल्या मनशांच्यो कांय गरजो भागोवंक उण्यो पडटात. तेन्ना तो समाज आपले भाशेक लागीं आसपी दुसरे बळिश्ट भाशेक आपले संस्कृतीक अभिव्यक्तीची भास म्हूण आपणायता. हांगा लागशिल्ली बळिश्ट भास त्या समाजाची संस्कृतीक भास जावन थिरावता.

ती संस्कृतीक भास काळांतरान शिक्षण, प्रशासन, वेवसाय, पत्रकारिता, राजकारण, धर्मकारण, साहित्य अशा मळांचेर घटमूट जायत रावता जाल्यार थळावी भास 'बोली' जावन कुशीकच उरता. अश्या ह्या समाजांत जर थळावे भाशेचे उदरगती खातीर कोणेंय यत्न केले नात जाल्यार मुखावेली पिळगी संस्कृतीक भाशेकूच आवयभास मानून आपणाले सभावीक भाशेक

हिणसावंक लागतात. हांगा संवकळ नाशिल्ली पूण वेव्हारांत चलपी 'संस्कृतीक भास' 'प्रतिशठीत' जाल्यार तोंडा वेली सभावीक भास 'अप्रतिशठीत' जावन पडटा. ना. गो. कालेलकर संस्कृतीक भाशे विशीं सकयलें मत्त मांडटात. ते बरयतात. :

एखादी ऐतिहासिकदृष्टीने संबंधित परंतु व्यवहारीकदृष्टीने आकलनाला कठीण अशी अलिखित बोली शेजारच्या सांस्कृतिक आणि इतर अनेक दृष्टीने प्रगत, त्याचप्रमाणे राजकीय वर्चस्वामुळे प्रतिष्ठा मिळालेल्या आणि जिवनाचे बौद्धिक वाहन बनलेल्या बोलीशी इतकी निगडित होते की सामान्य वाचिक व्यवहार सोडल्यास, लेखनासाठी आणि लेखनातून व्यक्त होणा-या सर्व जीवनविषयक घडामोडिंसाठी या लिपिबद्ध बोलीचा स्वीकार करणे तिच्या भाषिकांना सोयीचे होते. ⁴⁸

कालेलकर वयलो विशय मुखार व्हरतात, पयली बोली दुसरे संस्कृतीक बोली-भाशेची पोटभास मानपाक हरकत ना अशे ते म्हणटात. ते भायर अशे तरेच्या समाजांत द्विभाशीकताये वांगडाच भोवभाशीकताय आसता हाचेर उजवाड घालतात. ताचे वेल्यान आनी एक मुद्दो हांगा स्पश्ट जाता. तो म्हणल्यार, कोंकणी उलोवपी लोकांनी फाटलीं हजारभर वर्सां तरी कानडी, मराठी, पुर्तुगेज, इंग्लीश अश्या भासांचो आपली संस्कृतीक भास म्हूण उपेग केला. तशेंच त्या त्या संस्कृतीक भासांनी व्हडा प्रमाणांत साहित्य निर्मिती लेगीत केल्या.

मुक्ती आदले गोंयचे भाशीक परिस्थितीचो विचार केलो जाल्यार दोन तरेन करचो पडटलो. एक : हिंदू गोंयांतली भाशीक परिस्थिती, आनी दुसरी : क्रिस्ती गोंयांतली भाशीक परिस्थिती. कारण पुर्तुगेज काळांत (आनी ताचे आदले मुस्तींतूय) गोंयांतल्या वयल्या दोनूय मुखेल समाजा मदीं सदच्या जिवितांत कोंकणीच संवकळीची भास आसली. पूण संस्कृतीक भास म्हूण हिंदू समाजांत मराठी जाल्यार क्रिस्तांव समाजांत पुर्तुगेज भास घोळणुकेक आसली.

2.4.2 - भाशीक समाजाची सभावीक आनी संस्कृतीक भास - संबंद आनी संघर्श :

भाशीक समाजांत सभावीक बोली-भास आनी असभावीक संस्कृतीक भास हांचे भितर संबंद येता पूण तो संबंद सदांच संघर्शांत परिवर्तीत जाताच अशें म्हणूं नजो. सभावीक भाशेचें संरचनात्मक खेरीतपणाक आनी तिच्या राजकी हावेसाक प्रमाण भास न्हयकारता तेन्नाच संघर्श जावंक पावता. थळावी पोटभास वेगळो संवसारा थाटपाक सोदता आनी संस्कृतीक भास तिचें वेगळें अस्तित्व न्हयकारता अशे परिस्थितींत ह्या संघर्शाक तोंड फुट्टा. बारीकसाणेन पळयल्यार, भाशाद्वित्वाचे परिस्थितींतल्यान थळावो समाज वयर सरपाची लक्षणां त्या संघर्शांत दिसून येतात. भाशाद्वित्वाचे अवस्थेक भायरावपी कोंकणीची राजभास चळवळ ताची ब-यांतली बरी देख जावन आसा.

गोंयांतली भाशाद्वित्वाची अवस्था ही कोंकणी-मराठी संघर्शाचें मूळ आसा अशें वयले चर्चे वयल्यान म्हणूं येता. ह्या संघर्शांत हिंदू आनी क्रिस्तांव समाजांचे भाशीक लागणुकेचेंय पडबिंब पडिल्लें आसा तेंवूय म्हत्वाचें. मुक्ती आदीं गोंयांतलो हिंदू आनी क्रिस्तांव समाज भाशीक मळार कसो वांटून गेल्लो ताचीय देख माधवी सरदेसाय अशी दितात :

गोंयांत हिंदू समाजा भितर एके मुस्तींत कोंकणी मराठीचें अशें नातें आशिल्लें : कोंकणी फकत उलोपाची भास आशिल्ली, वाचपा - बरोवपाची भास मराठी आशिल्ली. सभे माजार उलयतना कोंकणी चलनाशिल्ली - भाशणां, नाटकां, किर्तनां सगळीं मराठींतल्यान चलतालीं. शिक्षणाचें माध्यम मराठी आसतालें..... ही डायग्लॉसीक परिस्तिती. गोंयच्या क्रिस्तांव समाजाचे जिणेंत मराठीक सुवात नाशिल्ली. पूण ह्याय समाजांत जिणेच्या सगळ्याच आंगांनी कोंकणी चलनाशिल्ली.⁴⁹

पुर्विल्ल्या काळांतलें भारतीय उपखंडांतलें संस्कृत आनी प्राकृत भासांचें नातेंय अशेंच भाशाद्वित्वाचेर आदारील्लें आशिल्लें. तेन्ना वेदीक संस्कृतायेक लागून आनी वर्ण वेवस्थेक लागून संस्कृत भाशेक 'देवांची भास' म्हण प्रतिशठा फाव जाल्ली आनी प्राकृत अप्रतिशठीत उरिल्ली. आयज असले भाशीक प्रस्न येवरोप, आशिया खंड, आफ्रिका, अमेरिका, ऑस्ट्रेलिया

सारक्या संवसारांत सगळ्याच वाठारांनी उप्रासतात. तशेंच इंग्लंड, फ्रांस, स्पेन, कॅनडा सारक्या एकभाशीक दिसपी राष्ट्रांनी लेगीत अल्पसंख्यांक समाजांतल्या भासांक धरून तरेकवार भाशीक वाद वयर सरिल्ले पळोवपाक मेळटात.

आर्विल्ल्या भारतांत विचित्र अवस्था भाशीक मळाचेर दिश्टी पडटा. हिंदी-उर्दू, हिंदी-पंजाबी, हिंदी-राजस्थानी, बंगाली-उडिया, बंगाली-असामिया, मराठी-गुजराती, मराठी-कोंकणी हांचे मदीं जायत्या कारणांक लागून संघर्श जाल्यात आनी जायत आसात. ते भायर हेर जायते भाशीक वाद भारतांत चलतात. देखीक, उत्तर भारतीय इंग्लिशीक परकी मानून तिका धावडावंक सोदता, दक्षीण भारतीय भाशेच्या मळा वयली देशांतली उत्तर भारतीय मक्तेदारी मोडून काडचे पासत हिंदीक विरोध करीत इंग्लिशीक लागीं करता. असल्या प्रस्नांचो अभ्यास समाजभासविज्ञान ही ज्ञानशाखा करता.

2.4.3 - भाशीक संघर्शांतल्यान चळवळी कडेन - संवसारीक आनी भारतीय देखी :

आयज प्राकृतांतल्यान वयर सरिल्ल्यो आर्विल्ल्यो भारतीय भासो प्रतिश्टेन मुखार सरतात आनी एका काळा वेली प्रतिश्टीत संस्कृत भास फकत हिंदू समाजांतल्या धर्मीक कार्यां पुरती मर्यादीत उरल्या. हीच परिस्थिती युरोपांतले पुर्विल्ले लॅटीन हे प्रतिश्टीत भाशेची जाल्या. हाचोच अर्थ काळा प्रमाण आनी समाजीक आनी राजकी स्थित्यंतरा जशीं येतात ते प्रमाण भाशाद्वित्वाचे अवस्थेची तिव्रताय उणी जाता. आयज आर्विल्ल्यो भासो प्रतिश्टीत जीण जगतात हाचे वयल्यान भाशाद्वित्वाची परिस्थिती स्थितीशील न्हय तर गतिशील आसता हें सिद्ध जाता. स्थर

भाशाद्वित्वाची अवस्था शेकड्यांनी वर्सां थीर उरता. पूण थळाव्या समाजांत जशी साक्षरताय वाडत वता, लोक शिकून सवरून वयर सरतात, स्वताचे बुद्धीन विचार करपाक लागतात, हेर भाशीक लोकां कडेन तांचो संपर्क येता, संवसारांतल्या हेर भासांची तांकां वळख

जाता तेन्ना तो समाज जिणेचीं सगळीं मळां स्वताचे भाशेन चलचे खातीर वावुरता. आपले जिबे वयले भाशेक वयर काडपाक पोटतिडकीन यत्न करता.

थळावे भाशीक अस्मितायेचे जागृतायेक लागून परंपरेन चलत आयिल्ले संस्कृतीक भाशेचे प्रतिशेक बादा येवंक लागता. इतलो तेंप जे संस्कृतीक भाशेचेर सगळे वेव्हार पातयेवन तो समाज जगलो तिचे परंपरेन तयार जाल्ले जाळवणदार थळाव्या भाशीक अस्मितायेक विरोध करतात. विरोधांत संघर्श वाडत वता. ह्या संघर्शांत भाशीक समाजाचे दोन गट जातात. आनी तातूंतल्यान भाशीक चळवळ जल्माक येता. थळावे भाशीक अस्मितायेचें संवर्धन आनी संरक्षण हे दोन मुखेल हेतू ते चळवळी फाटल्यान आसता.

चळवळींतल्यान भाशीक अस्मिताय राखपी दोन देखी :

- 1) **भारतांतली देख** - हिंदी आनी उर्दू ह्यो दोनूय व्याकरणीक नदरेन वेगळ्यो भासो न्हय. पूण राजकी वेवस्थेन तांकां स्वतंत्र भासांची मान्यताय दिल्या. तशेंच उर्दून फारसी जाल्यार हिंदीन संस्कृत उतरां भरसून आपलें वेगळेपण सिद्ध करपाचो यत्न केला. ते भायर लेखना खातीर उर्दून फारसी अरबी जाल्यार हिंदीन नागरी लिपी वापरून आपली खेरीत अस्मिताय राखल्या.
- 2) **युगोस्लावियांतली देख** - विभाजना पयलीं युगोस्लावियांत सर्बियन आनी क्रोएशियन ह्यो दोन भासो एकठांय हाडून सर्बो-क्रोएट् अशी एक भास तयार केल्ली. पूण दोनूय भाशिकांक तें मान्य नाशिल्ल्यान सर्बियन उलोवप्यांनी सिरिलीक लिपी जाल्यार क्रोएशियन उलोवप्यांनी रोमी लिपी वापरून आपली भाशीक अस्मिताय वेगळी राखचेलो यत्न केलो.

भाशीक वादाच्यो संवसारभर जायत्यो देखी दिसून येतात. अस्तंत आफ्रिकेंत फ्रान्ती आनी त्वि, पेरु देशांत केवा आनी आयनारा ह्यो स्वतंत्र भासो आसात काय बोलयो हाचेर वाद चालू आसलो. भारतांत भोजपुरी, ब्रज, अवधी, खासी, तुळू सारक्या भासांचो राजकी आनी संविधानीक अधिकार मेळचो म्हूण संघर्श चालू आसा जाल्यार कोंकणी, मणिपुरी, नेपाळी, काश्मिरी, मैथिली,

संथाली सरक्या ल्हान भासांक व्हड संघर्शांतल्यान आनी भाशीक चळवळींतल्यान घटनात्मक आनी राजकी अधिकार फाव जाल्ले आसात.

भाशीक वादाच्यो अश्यो कितल्योश्यो देखी संवसारांत जायते कडेन पळोवंक मेळटात. कोंकणी-मराठी संघर्श आनी तातूंतल्यान वर्सां संकिनी उपेक्षीत उरिल्ले कोंकणीन जोडिल्ली प्रतिश्ठा हीय भाशीक अस्मितायेचेर आदारिल्ले जैतिवंत चळवळीची एक घसघशीत देख. तिच्या एका आंगाचो – ‘कोंकणीचे राजभास चळवळी’चो खोलायेन अभ्यास करून तिचें समाजभासविज्ञानीक नदरेन मुल्यांकन करपाचो यत्न ह्या सोदवावरांत केला. ते पासत सुरवेक गोंयच्या इतिहासीक स्थित्यंतरांनी घुसपल्ली कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्शाची फाटभूंय मुखा वेल्या तिस-या अध्यायांत मांडल्या.

संदर्भ आनी टिपो :

1. कोल्हटकर, माधवी. “वैदिक संस्कृत आणि समाजभाषाविज्ञान” *सामाजिक भाषाविज्ञान कक्षा आणि अभ्यास*. (संपादिका – जयश्री पाटणकर) नाशीक रोड, नाशीक : ससंदर्भ प्रकाशन, 2005, 44 – 50.
2. सरदेसाय, माधवी. *भासाभास*. प्रियोळ गोंय : जाग प्रकाशन, 1993, 16 – 17.
3. Robins, R. H. *A Short History of Linguistics*. London : Longman, (Appendix in Newmeyer) Vol. I, 1988, 478.
4. सरदेसाय, माधवी. *भासाभास*. प्रियोळ गोंय : जाग प्रकाशन, 23 – 25.
5. Chomsky, Noam. *Syntactic Structures*. The Hague : Mouton, 1957, 103.
6. Srivastava, R. N., Gupta R. S. *Dimension of Applied Linguistics*. Mysore 6 : India, Central Institute of Indian Languages, 1990, ix.
7. Joseph, John E. *The Origins of British Socio-linguistics* (Sociolinguistics Symposium) Newcastle-upon-Tyne, April, 2004, 15.
8. Paulston, Christine Bratt and Tucker, Richard. (Eds.) *Sociolinguistics: The Essential Readings*. Malden, Ma.: Wiley-Blackwell, 2003, 18.
9. पाटणकर, जयश्री. “प्रास्तावीक - आमूख” *सामाजिक भाषाविज्ञान कक्षा आणि अभ्यास*. (संपादिका – जयश्री पाटणकर) नाशीक रोड, नाशीक : ससंदर्भ प्रकाशन, 2005, 04 – 08.

10. Boxer, Diana. *Applying Sociolinguistics: Domains and Face-to-face Interaction*. Amsterdam Netherland : John Benjamins Publishing. Co. pvt. Ltd. 1948, 128
11. Labov, William. *The Social Stratification of English in New York City*. Washington DC : Center for Applied Linguistics, 1966, 123.
12. Trudgill. Peter. *Sociolinguistics An Introduction*. Middlesex England : Penguin Books Ltd, 1974, 32-33.
13. [http://www. मुक्त ज्ञानकोश विकिपिडिया](http://www.मुक्त ज्ञानकोश विकिपिडिया)
14. नायक प्रताप. “समाज भासविज्ञानाचे नदरेंतल्यान कोंकणीचो अभ्यास” *कोंकणी भास साहित्य आनी संस्कृताय*. (संपादक – श्याम वेरेंकार) मडगांव गोंय : कोंकणी भाशा मंडळ, 2003, 55.
15. Language : Linguistics : The Application “A Reprint from Language and a Society in India - Kelkar Ashok Vol. 8. pp. 1 - 13.
16. धोंगडे, रमेश. “भाषा, समाज आणि भाषेचा अभ्यास” *सामाजिक भाषाविज्ञान कक्षा आणि अभ्यास*. (संपादिका – जयश्री पाटणकर) नाशीक : ससंदर्भ प्रकाशन, 2005, 78.
17. वयलोच संदर्भ : “भाषा, समाज आणि भाषेचा अभ्यास” *सामाजिक भाषाविज्ञान कक्षा आणि अभ्यास*. 2005, 79.
18. वयलोच संदर्भ : “भाषा, समाज आणि भाषेचा अभ्यास” *सामाजिक भाषाविज्ञान कक्षा आणि अभ्यास*. 2005, 80 - 81.
19. वयलोच संदर्भ : “भाषा, समाज आणि भाषेचा अभ्यास” *सामाजिक भाषाविज्ञान कक्षा आणि अभ्यास*. 2005, 81.
20. म्हाळशी, कमलाकर. “भाशेक संस्कृती आनी संस्कृतीक भास लागता व्हय?” *कोंकणी भास, साहित्य आनी संस्कृताय*. (संपादक – श्याम वेरेंकार) मडगांव गोंय : कोंकणी भाशा मंडळ, 2003, 472 – 473.
21. Sapir, Edward. *American Indian Grammatical Categories*. *Word* 2:103–112. Reedited for Dell Hymes in *Language in Culture and Society*, Harper and Row, 1964, 100–107.
22. *We dissect nature along lines laid down by our native languages. The categories and types that we isolate from the world of phenomena we do not find there because they stare every observer in the face; on the contrary, the world is presented in a kaleidoscopic flux of*

- impressions which has to be organized by our minds - and this means largely by the linguistic systems in our minds.* - 'Science and Linguistics', *Technology Review* - Whorf, B. L. 42 (6) : 229 - 31
23. Hill, Jane H & Bruce, Mannheim. "Language and World view", *Annual Review of Anthropology* 21 : 1992, 386.
24. सरदेसाय, माधवी. भासाभास. प्रियोळ गोंय : जाग प्रकाशन, 1993, 70 – 73.
25. Trudgill, Peter. *Sociolinguistics An Introduction*. Middlesex England : Penguin Books Ltd., 1974, 129 - 130.
26. पर्ई, पुष्पा. “भाषांतर्गत भेद आणि भाषाद्वित्व” *सामाजिक भाषाविज्ञान कक्षा आणि अभ्यास*. (संपादिका – जयश्री पाटणकर). नाशीक : ससंदर्भ प्रकाशन, 2005, 234.
27. सरदेसाय, माधवी. भासाभास. प्रियोळ गोंय : जाग प्रकाशन, 1993, 75.
28. मालशे, स. गं., पुंडे, दत्तात्रय., सोमण, अंजली. (संपादक) *भाषाविज्ञान परिचय*. 91/22 फर्ग्यूसन् कॉलेज रोड पुणे 4 : संजय प्रकाशन, 1987, 92.
29. आपटे, माधवी. “भाषीक बदल कारणे आणि स्वरूप” *सामाजिक भाषाविज्ञान कक्षा आणि अभ्यास*. (संपादिका - जयश्री पाटणकर). नाशीक : ससंदर्भ प्रकाशन, 2005, 87 - 88.
30. परब, प्रकाश. “भाषा नियोजन” *सामाजिक भाषाविज्ञान कक्षा आणि अभ्यास*. (संपादिका – जयश्री पाटणकर). नाशीक : ससंदर्भ प्रकाशन, 2005, 293.
31. वयलोच संदर्भ : *सामाजिक भाषाविज्ञान कक्षा आणि अभ्यास*. 2005, 290 – 300.
32. सरदेसाय, माधवी. भासाभास. प्रियोळ, गोंय : जाग प्रकाशन, 1993, 97.
33. परब, प्रकाश. “भाषा नियोजन” *सामाजिक भाषाविज्ञान कक्षा आणि अभ्यास*. (संपादिका – जयश्री पाटणकर). नाशीक : ससंदर्भ प्रकाशन, 2005, 294.
34. वयलोच संदर्भ : *सामाजिक भाषाविज्ञान कक्षा आणि अभ्यास*, 2005, 295 – 296.
35. Ferguson, Charles. A. *Diglossia in Language, in Culture and Society* (Ed.) Dell Hymes Word, vol. 15, 1964, 429 - 439.
36. वयलोच संदर्भ : *Diglossia in Language, in Culture and Society*, 1964, 429 – 439.
37. सरदेसाय, माधवी. “डायग्लॉसिया” *जाग* (संपादक – रवीन्द्र केळेकार). प्रियोळ गोंय : जाग

- प्रकाशन, फेब्रुवारी, 2000, 14 – 16.
38. Fishman, Joshua "Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism". *Journal of Social Issues*. 23 (2), 1967, 29 – 38
39. सरदेसाय. माधवी. “डायग्लॉसिया” *जाग* (संपादक – रवीन्द्र केळेकार). प्रियोळ गोंय : जाग प्रकाशन, जानेवारी, 2000, 16.
40. Wardhaugh, Ronald. *Languages in Competition : Dominance, Diversity and Decline*. London : Basil Blackwell, 1987, 126 – 127.
41. Khubchandani, Lachman. M. “Indian Diglossia”. *Revisualizing Boundaries – a Plurilingual Ethos*. (Ed. – U. N. Singh, P. Dasgupta) New Delhi : Sage Publication, 1997, 132 – 148.
42. सरदेसाय, माधवी. “डायग्लॉसिया शंबर वर्सा फाटल्या हिंदू गोंयांत” *जाग* (संपादक – रवीन्द्र केळेकार). प्रियोळ गोंय : जाग प्रकाशन, फेब्रुवारी, 2000, 10.
43. वालावलीकार, शाताराम. (संपादक) *समग्र शणै गोंयबाब खंड – 1*. पणजी गोंय : गोवा कोंकणी अकादेमी आनी इन्स्टिट्यूट मिनेझिस् ब्रागांझा, 2003, viii – xix.
44. वयलोच संदर्भ : *समग्र शणै गोंयबाब खंड – 1.*, 2003, xvii.
45. प्रियोळकर, अ. का. *ग्रंथीक मराठी आणि कोंकणी बोली*. पुणे : पुणे विद्यापीठ, 1966, 02.
46. वयलोच संदर्भ : *ग्रंथीक मराठी आणि कोंकणी बोली*, 1966, 02.
47. Davies, E., A. Bentahila. *On Mother and Other Tongue : The Notion of Possession of a Language*. *Lingua*. Vol. 78, 90.
48. प्रभुदेसाई. वि. बा. *गोमंतकाचा मराठी वारसा*. पर्वरी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 2009, 238
49. सरदेसाय, माधवी. *भासाभास*. प्रियोळ, गोंय : जाग प्रकाशन, 1993, 92.

अध्याय : तिसरो

मुक्ती आदलीं गोंयचीं इतिहासीक

स्थित्यंतरां आनी

भाशीक संघर्शाची फाटभूंय

3. मुक्ती आदलीं गोंयचीं इतिहासीक स्थित्यंतरां आनी भाशीक संघर्शाची फाटभूंय

कोंकणी चळवळ म्हणल्यार नक्की कितें? ती कित्याक लागून घडली? कशी मुखार गेली? ते चळवळीक कोणें कशे तरेचें योगदान दिलें? ह्या आनी असल्या साबार प्रस्नां फाटलीं कारणां इतिहासीक स्थित्यंतरांनी मेळटात. भूंय, भास, भौस, समाज आनी संस्कृताय हीं तत्वां संवसारांतल्या साबार भाशीक संघर्शाक जापसालदार आसतात अशें समाजभासविज्ञान मानता. देखून प्रस्तूत अध्यायांत सुरवेक ह्या स्थित्यंतरांच्या आदारान कोंकणी चळवळीची फाटभूंय स्पश्ट केल्या.

3.1 - मुक्ती आदलीं गोंयचीं इतिहासीक आनी राजकी स्थित्यंतरां

खंयच्याय वाठाराच्या राजकी, समाजीक, संस्कृतीक आनी भाशीक इतिहासांत आर्विल्ल्या साबार समाजीक प्रस्नांचीं मुळां घुसपल्लीं आसतात. ते खातीरूच आयच्या समाजांतले साबार प्रस्न समजून घेतना त्या त्या वाठाराचो इतिहास बारीकसाणेन तपासप गरजेचें थारता. कोंकणीच्या भाशीक प्रस्नांचीं मुळां कोंकणी वाठारांतले इतिहासीक आनी वसाहतकालीन परिस्थितींत घुसपल्यांत. ते भायर 08 जुलय 1939 दिसा राजकी हावेस आपणायिल्ले कोंकणीचे संघटनात्मक चळवळीक अधिकृत रितीन आरंभ जालो.¹ देखून ह्या अध्यायांत विशयाची व्याप्ती मतींत घेवन सगळ्यांत पयलीं कोंकणी वाठारांतले इतिहासीक आनी राजकी परिस्थितीचो नियाळ घेतला. धर्मीक

3.1.1 - मुक्ती आदलीं गोंयचीं इतिहासीक स्थित्यंतरां :

गोंयच्या भुगोलीक आनी राजकी स्थित्यंतरांचेर नदर मारचे पयलीं पुराय कोंकण प्रांताचो इतिहास समजून घेवचो पडटलो. कारण 'गोंय' वा 'गोमन्तक' ह्या वाठाराची वळख पुर्विल्ल्या काळा सावन कोंकण प्रांताचोच एक मुखेल भाग म्हूण आशिल्ली. त्या सुत्राक धरून आनी विशयाची गरज म्हूण कोंकण आनी गोंय वाठाराचीं पुराणीक, इतिहासीक आनी भुगोलीक स्थित्यंतरां संक्षिप्त पद्दतीन मांडपाचो यत्न जाला. कोंकण प्रदेशाच्या पुराणीक इतिहासांत 'परशुराम' हे व्यक्तीचो उल्लेख सगळ्यांत पयलीं येता. 'परशुरामान सहयपर्वताचे एके तेंगशेर उबो रावन अस्तंते वटेन दर्यांत एक बाण सोडलो

आनी शूर्पारक साकून केरळ मेरेनची दर्यादेग निर्माण जाली' अशी एक पुराणकथा प्रचलीत आसा. पूण हे कथेक विज्ञानाचो तेंको मेळना. जायत्या अभ्यासकांनी ह्या संबंदान आपले विचार मांडल्यात.

गोमंतकः प्रकृती आणि संस्कृती (खंड - 1) ह्या ग्रंथांत “गोव्याचे आर्यीकरण करणारा परशुराम : एक कोडे” ह्या माथाळ्याच्या लेखांत बा. द. सातोस्कर बरयतात :

परशुराम हे मुळी भारतीय प्रागैतिहासिक कालखंडाच्या अभ्यासकांना पडलेले एक कोडे आहे. ही व्यक्ती ख-याखु-या हाडामांसाची होऊन गेली की ती काल्पनिक (Mythological) होती याबद्दल मतभेद आहेत.... पण तरीसुद्धा परशुरामाच्या चरित्रातल्या घटनांतला अतार्किक भाव बाजूला काढून चिकित्सक दृष्टीने त्याच्या कार्याकडे पाहिले तर परशुराम ही एक ऐतिहासिक व्यक्ती भारताच्या प्राक्कालीन इतिहासात होऊन गेली असे गृहीत धरावे लागते. तो भौगोलिक दृष्टीने असो वा वसाहत करण्याच्या दृष्टीने असो, गोमंतकाचा, निर्माता म्हणून समजला जातो. म्हणून त्याच्या चरित्राचे व कार्याचे अवलोकन व मुल्यमापन केले पाहिजे.’²

भूगर्भशास्त्राचे नदरेन परशुरामाचे वयले पुराण कथेची चिकित्सा केल्यार एक वेगळें सत्य होलमता.

तातूंतल्यान विज्ञानीक आनी भुगोलीक रुजवात मेळटा. अनंत रामकृष्ण धुमे हांच्या *The cultural history of Goa from 10,000 B.C.-1352 A.D.* ह्या ग्रंथांत ती अशी मेळटा :

*Goa has risen up from seabed as a result of violent tectonic movements. At the decline of the intensity of pluviation in the last Pleistocenic age around 10.000 BC, the bottom of Deccan plateau was lifted up and out of sea-waters by the tectonic movements, formed the West-coast of India, Goa being a part thereof.*³

‘इसवी सनाच्या 10,000 वर्सा आदीं केन्ना तरी धर्तरेच्या पोटांत जाल्ल्या आकांताच्या खवदळान पुराय भारतीय उपखंड प्रभावीत जावन तशेंच हिमालयाचेर अदीक ताण येवन गंगा-सिंधूचें देंगण तयार जाल्लें आनी तें दख्खनाक तेंकिल्लें तेन्ना दक्षीण-अस्तंते वटेनची दर्यादेग वयर सरून ‘कोंकण दर्यादेग’ अस्तित्वांत आयिल्ली आसूंक जाय’ हो धुमे हांचो वयलो विचार भूगर्भशास्त्राच्या हेर जायत्या अभ्यासकांनी मानून घेतला.

कोंकण वाठाराची व्याप्ती वेगवेगळ्या काळांत वेगवेगळी सांगल्या. *प्रपंच हृदय* ह्या ग्रंथांत ती गुजरात ते केरळ मेरेन जाल्यार *स्कंद पुराणांत* सह्याद्री खंडांतल्या कोंकणाख्यानांत केरळ, तुलंग, सौराष्ट्र, कोंकण, करहाट, कर्नाटक आनी बर्बर अशे कोंकणपट्टीचे सात भाग दिल्यात आनी ताचो विस्तार शंबर योजन लांब आनी तीन योजन रूंद सांगला.⁴

ह्या वाठाराक 'कोंकण' नांव कशें पडलें हाचेर जाणकारां मदीं एकमत ना. पुराणीक संदर्भांचो आदार घेतल्यारूय हे संबंदीं जाणकारांचीं तरेकवार मतां आशिल्ल्याचें दिसून येता. पूण इतलें खरें, बृहत्संहिता, मार्कंडेयपुराण, ब्रह्मांडपुराण, पद्मपुराण, महाभारत अश्या पुराणीक ग्रंथांनी 'कोंकण' प्रदेशाचो उल्लेख आयला. ह्यूएनत्संग हो चिनी भोंवडेकार आपणाल्या भारताच्या भोंवडे वर्णनांत द्रवीड देशाचे उत्तरेक सुमार 400 मैलांच्या अंतरार 'कोंकण' प्रांत मेळटा अशें बरयता. तशेंच थंय 100 बौद्ध मठ आनी 1,000 बौद्ध भिक्षू आशिल्ले अशें सांगता. ताणें वनवासी, बेळगांव आनी धारवाड ह्या घांटावेल्या वाठारांचोय 'कोंकणांत' आसपाव केला. मध्ययुगीन काळांत वयर चर्चा केल्ल्या 'कोंकणा'चे तीन वाटे जाल्ले दिसून येतात - 1) बर्बर, 2) विराट 3) किरात.⁵

वयलो संदर्भ घेवन रामकृष्ण भांडारकर उत्तर कोंकण आनी दक्षीण कोंकण अशे कोंकणाचे दोन भाग मानतात. रायगड (कुलाबा) जिल्ल्यांत कुंडलिका न्हंय आशिल्ल्यान थंय साकून कोंकणाचे दोन वांटे घालून भांडारकर 'उत्तर कोंकण' आनी 'दक्षीण कोंकण' म्हणजेच अनुक्रमान 'अपरान्त' आनी 'बनवासी' (गोमन्तक) अशे दोन भाग मानतात. टॉलेमी हांणी उत्तर कोंकणाचो 'लारिका' जाल्यार दक्षीण कोंकणाचो 'आरिका' अश्या नांवानी उल्लेख केला. शिलाहारांच्या काळार 'उत्तर कोंकण' आनी 'दक्षीण कोंकण' अशे खेरीत आनी स्वतंत्र राजवटींचे संदर्भ मेळटात. तातूंत उत्तर कोंकणची राजधानी 'नालासोपारा' (शूर्पारक) जाल्यार दक्षीण कोंकणची राजधानी 'दंडा-राजापुरी' (पुरी) आशिल्ल्याचे संदर्भ मेळटात. महाभारताच्या सभापर्वांत सहदेवान अस्तंत दर्यादेगे वयले वाठार जिखिल्ल्याचे जे संदर्भ आयल्यात त्या वाठारां मदीं 'शूर्पारक, दंडक आनी करहाटक' हांचो आसपाव जाता. तशेंच 'सांप्रत कोंकण' म्हूण वळक आशिल्ल्या प्रांतांत रायगड, रत्नागिरी, आनी सिंधुदुर्ग अश्या चार वाठारांचो आसपाव जाणकार करतात.⁶

‘गोंय’ वा ‘गोमंतक’ हो ‘कोंकण’ वाठाराचो एक म्हत्वाचो भूभाग. हो वाठार भारताचे अस्तंतेक सहयाद्री घाट आनी अरबी दर्या हांचे मदीं वसला. भारतीय संशोधकांनी आनी भारतीय पुरातत्व विभागान संबंदीत वाठाराच्या इतिहासाचेर उजवाड घाला. आयचें ‘गोंय’ वा ‘गोमंतक’ ह्या वाठारांतल्या भाशीक संघर्शाचेर प्रस्तूत सोदवावर निंबून आशिल्ल्यान ‘गोंय’ वाठाराच्या इतिहासीक स्थित्यंतरांचो नियाळ घेवप हांगा गरजेचें थारता.

अश्म-युगांतल्या (Stone Age) गोंयच्या पुर्विल्ल्या कोत्रणांचो (Rock Carvings) सोद घेतल्यार, सांगें तालुक्यांतल्या पिर्ला गांवच्या उसगाळीमळ हे सुवातेर घायाळ हरण, गवो रेडो आनी हेर जनावरांच्यो प्रतिमा कोरातिल्ल्यो आमकां दिसून येतात. केपें तालुक्यांत फातरार विशिश्ट पद्धतीन कोत्रायल्ले कलाकृतीक थळावे लोक ‘दुदाफातर’ म्हूण वळखतात. हरवळें, दाबोळी, फातरपें, आर्ले, दिवाडी, पिळर्ण, आकें-मडगांव सारक्या वाठारांतलीं पुर्विल्लीं भुंयेरां लेगीत पुर्विल्ल्या फातरा-युगाची रुजवात दितात. तांकां कांय कडेन ‘पांडवांचीं भुंयेरां’ वा ‘पांडवांच्यो घोली’ म्हूण लोक वळखतात.

हे वयले पुरावे आमकां पोरणें अश्मयुग (Paleolithic – Old Stone Age) ते लोहयुग (Chalcolithic – Iron Age) म्हणल्यार इसवी सना पयलींच्या 1,00,000 ते 1,000 वर्सां मेरेनचे थळावे संस्कृतायेचें पुर्विल्लें दायज दाखयता.⁷ (हे संबंदीं मुखार खोलायेन चर्चा आयल्या)

कोंकण आनी गोंय हांचें नातें सांगतना सदाशीव शं. देसाई हांणी ‘काणकोण’ ह्या गोंयच्या एका म्हालाच्या नांवा वेल्यान कोंकण नांव आयलां असो विचार मांडला. ‘श्री मल्लीकार्जून देवस्थानाचा इतिहास’ ह्या ग्रंथांत ते बरयतात :

गोव्यातील ‘काणकोण’ म्हालाच्या नावावरून ‘कोंकण’ हे त्या प्रदेशाचे मूळ नाव रुढ झाले असावे. दक्षिण गोव्यातील श्रीस्थळ काणकोण येथील श्री मल्लिकार्जून देवस्थानाच्या परिसरा लगतच्या अरण्यांत ‘कण्वाश्रम’ नावाचे एक स्थळ असून हा भूप्रदेश ‘कण्वपुरम’ या नामाभिधानाने ख्यातनाम झाला. आणि पुढे या ‘कण्वपुरम’चेच काणकोण मध्ये रुपांतर झाले असावे.’⁸

पुर्विल्ल्या काळांत 'कोंकण प्रांताक' निर्देशीत करपी विंगड विंगड नांवां मेळटात. जशीं 'अपरांत, बनवासी, कांग वा कोंग, कोंकवन' आदी. तेच वरीं 'गोमन्त, गोवा, गोवापुरी, गोपकपट्टण, गोपपुरी, गोपराष्ट्र, गोमांचल' अश्या विविध नांवांनी गोंयची वळख मेळटा. महाभारताच्या भीष्मपर्वाच्या णवव्या अध्यायांत आनी स्कंदपुराणाच्या 'सहयाद्री खंडांत' गोंयचो 'गोमंत' असो उल्लेख मेळटा. जाल्यार 'सूतसंहितेंत' 'गोवापुरी' ह्या नांवान गोंय वाठाराची वळख मेळटा. तशेंच, कंदबांचे राजवटींत, 'गोपकपट्टण' ह्या नांवान गोंयचो उल्लेख मेळटा.⁹

शणै गोंयबाब *कोंकणी भाशेचें जैत* ह्या पुस्तकांत कोंकण आनी गोंय वाठारांच्या नांवां विशीं अशें बरयतात :

सव्या शेंकड्याचे अखेरमेरेन कोंकणाचे अपरान्त आनी गोमन्त म्हणचे उत्तर कोंकण आनी दक्षिण कोंकण अशे दोनूच वांटे आसून, हांतूंतल्या गोमन्ताक निखटें कोंकण ह्याच नांवान लोक वळखताले अशें दिसता. हे मुस्तींत दोनूय कोंकणांची लांबाय उत्तरेक दमणगंगेसाकून दक्षिणेक गंगावली न्हंयेमेरेन समजताले जांवये. परत सातव्या शेंकड्यांत ह्या मुखेल दोनूय कोंकणांचे भितल्लेभितर वांटे जावन, त्याभायर दक्षिणेक ताणें आपले पांय मलबारच्या तोंकामेरेन पातळायले अशें दिसता. हे भशेन ते मुस्तींत, दोन कोंकणांची सात कोंकणां जावन, सप्तकोंकण म्हणपाची चाल पडली आनी मुदलच्या निजाच्या कोंकणाक म्हणचे गोमन्ताक 'महासप्तम' म्हणचे सात कोंकणांतलें मोटें कोंकण हें नांव मेळ्ळें.¹⁰

वयर चर्चा केल्ले प्रमाण, कोंकण आनी गोंय हे वाठार पुर्विल्ल्या काळा सावन विंगड विंगड इतिहासीक स्थित्यंतरांनी प्रभावीत जाल्ले दिसतात. ह्या वाठारांक धरून राजकी स्थित्यंतरांचो विचार केल्यार, ह्या वाठारांचेर फाटल्या हजारभर वर्सांनी विंगड विंगड राजवटी राज्य करून गेल्ल्याचे पुरावे मेळटात. त्याच राजवटींनी कोंकण वाठाराचे राजकी नदरेन साबार वांटेय घाल्यात. तांतले तातूंत 1510 वर्सा साकून गोंयांत सुरू जाल्ली पुर्तुगेज राजवट ही ह्या सोदवावराचे नदरेन एक भोव म्हत्वाचें इतिहासीक आनी राजकी स्थित्यंतर. ते राजवटीन गोंयच्यो शिमो मर्यादीत केल्यो आनी तांकांच धरून गोंयचो आयचो

नकसो निर्माण जालो. त्याच नकशाक धरून गोंयचे मुक्ती आदलीं राजकी स्थित्यंतरां फुडल्या वांट्यांत मांडल्यांत.

3.1.2 – मुक्ती आदलीं गोंयचीं राजकी स्थित्यंतरां :

इसवी सना आदीं पूर्वपाशाण आनी पाशाण युगांत कोंकण वाठाराचो इतिहास पळयल्यार हांगा सुरवेक मुखेलतायेन बिगर कोंकणी लोकांनी राज्य केल्ल्याचें दिसून येता. देखीक - मौर्य, भोज, सातवाहन, कशस्त्रपा आनी अभिर, कलाचूर्य, शिलाहार, चालुक्य, कदंब, विजयनगरचे सम्राट, दख्खनचो बहामनी, बिजापुरचो आदिलशहा, पुर्तुगेज हांणी कोंकणाचेर आनी पर्यायान गोंयचेर शेंकड्यांनी वर्सां राज्य केलें. ताची रीतसर तशेंच आटीव मांडणी सकयल दिल्या. तशेंच आरंभाक तातूंत भुगोलीक स्थित्यंतरांचो उल्लेख केला.

गोंयच्या इतिहासांतलीं मुखेल भुगोलीक आनी राजकी स्थित्यंतरां :¹¹

क्र.	कालखंड	मुखेल घडणूक वा राजवट
1	इ.स.पयलीं 1,00,000 ते 10,000	कोंकण भुंयेर मनशाचें पयलें पावल, आदिमानव स्थिती.
2	इ.स.प. 10,000 ते 6,000 वर्सां	पाशाण युगाची रुजवात, वातावरणांत आकांताचो बदल, दक्षीण गोंयची दर्यादेग आनी जुंवे हांची निर्मणी.
3	इ.स.प. 6,000 ते 1,500 वर्सां	कुशावती संस्कृतायेचो आरंभ तशेंच धातूविद्येची आनी मौखीक भाशेची जाण.
4	इ.स.प. 1,500 ते 1,000 वर्सां	पयली सुसंस्कृत वसाहत मांडवी-जुवारी न्हंयेचेर निर्माण जाली. गांव, गांवकारी, बाराजण, पुरण शेती, मिठा-आगर, लोखण-निर्मणी आदी गजालींचो सोद.
5	इ.स.प. 1,000 ते 300 वर्सां	शेतवड तयार करून पयलेच फावटीं खाजन शेताची (Coastal Saline) लागवड.
6	इ.स.प. 300 ते 200	गोंय आनी भोंवतणचो परिसर मौर्य राजवटी खाला आयलो.
7	इ.स.प. 200 ते इ.स. उपरांत 227 वर्सां	कारवारचे च्युतूस आनी कोल्हापुरचे कुरास (Kuras) हांचे कडच्यान सातवाहनांची राजवट स्थापन जाली.

8	इ.स. 225 ते 525	गोवा, कारवार आनी बेळगांव वाठार चंद्रपुरचे भोज राजवटी खाला आयले.
9	इ.स. 225 ते 578	घारापुरीच्या कोंकण मौर्यांचो शेक दक्षीण कोंकणाचेर चल्लो.
10	इ.स. 578 ते 757	बदामी चालुक्याचें साम्राज्य संबंदीत वाठारांत प्रस्थापीत.
11	इ.स. 757 ते 768, 768 ते 979 आनी 979 ते 1020	सप्तकोंकणाच्या विंगड विंगड वाठारांचेर राष्ट्रकुट, शिलाहार, कल्याणी चालुक्य हांची सत्ता आयली.
12	इ.स. 1020 ते 1024	कल्याणी चालुक्य जयसिंग II (गोंयचे कदंब राजवटीचो संस्थापक) हाणें सप्तकोंकण जिखून घेतलें. कान्तकाचार्य (पयलो शष्ठदेव) हाणें दक्षीण कोंकण आनी गोंय ह्या वाठाराचेर 1024 साकून राज्य चलयलें.
13	इ.स. 1024 ते 1313	गोंयचे कदंब राजवटीची भरभराट जाली. तातूंत कान्तकाचार्य, शष्ठदेव I, जयकेशी I, विरावन्मादेव, जयकेशी II, जयकेशी III, सोडमदेव, कामदेव आदीनी राज्य केलें.
14	इ.स. 1313 ते 1344	मलीक काफूर कोंकणांत भितर सरून गोंय घेतलें, तशेंच यादव कामदेवाचे नातू वीरवर्मा हाणें कदंब-चालुक्य राजवटीची स्थापणूक केली.
15	इ.स. 1350 ते 1379	बहामनी साम्राज्याच्या (दख्खनच्या) हसन गांगून गोंय कदंब राजा कडच्यान झुजून घेतलें.
16	इ.स. 1379 ते 1471	विजयनगरचे प्रधानमंत्री माधव मंत्री हांणी बहामनी कडच्यान कोंकण आनी गोंय जिखून घेतलें.
17	इ.स. 11 फेब्रुवारी 1471 (1471 ते 1501)	बिजापुर सुलतानाचे वतीन मुहम्मद गवान हांणी विजयनगरची पुराय अधिकारशाय काबार करून आदिलशाय राजवट हाडली.
18	इ.स. 1501 वर्सा	युसुफ आदिलशहान बिजापुरांत आपली आदिलशाय राजवट स्थापन करून पुराय गोंय आपल्या शेकातळा हाडलें.
19	इ.स. 25 नोव्हेंबर 1510	आफोन्स द आल्बुकेर्क हांणी त्या वेळचे गोंयचे राजधानीचेर (पोरणें गोंय) घुरी घालून ती आनी पुराय तिसवाडी जुंवो जिखून घेतलो.

20	इ.स. 1543 वर्सा	पुर्तुगेजांनी इब्राहीम आदिलशहा कडेन कबलात करून बार्देस आनी साश्ट म्हाल हातासले.
21	इ.स. 1763 ते 1788 मजगतीं	पुर्तुगेजांनी 1763 वर्सा मराठ्यां कडच्यान फोंडें म्हाल घेतलो जाल्यार 1764 वर्सा सौंदेकर राजा कडच्यान सांगें, केपें आनी काणकोण म्हाल हातासले. तशेंच 1781 ते 1788 मजगतीं पेडणें, दिवचल आनी सत्तरी हे म्हाल सावंतवाडीच्या भोसले राजघराण्या कडच्यान मेळयले.
22	05 ऑक्टोबर 1910	पुर्तुगालाक प्रजासत्ताक आयलें. ताचो परिणाम गोंयांत जालो. प्रांतीक वेंचणूक जावन गोंयकारांक पुर्तुगालचे संसदेंत आपलो प्रतिनिधी वेंचून धाडपाक मेळ्ळो.
23	18 जून 1946	राम मनोहर लोहिया हांणी मडगांवां पुर्तुगेज नागरी कायदो मोडून गोंयच्या सुटकेझुजाची क्रांतीजोत पेटयली. गोंयच्या सुटके झुजाचो आरंभ.
24	19 जून 1946 ते 16 डिसेंबर 1961 मजगतीं	राष्ट्रीय काँग्रेस-गोवा (ऑगस्ट 1946), आजाद गोमंतक दल (एप्रील 1947), गोवा लिबरेशन कांन्सील (जून 1954), गोवा विमोचन सहाय्यक समिती (14 मे 1955), गोवा लिबरेशन आर्मी (ऑक्टोबर 1955) आदी राष्ट्रवादी संघटनांनी पुर्तुगेज सरकार विरोधी समाजीक आनी राजकी संघर्श चलयलो. 1954-55 वर्सा सावन सुटकेझुजाक नेट.
25 ¹²	17, 18 आनी 19 डिसेंबर 1961	भारतीय लश्करान 'ऑपरेशन विजय' हे लश्करी कारवायेक आरंभ केलो. 19 डिसेंबराक पुर्तुगेज गव्हर्नर जनरल मानुएल आंतोनियो वास्सालो इ सिल्वा शरण आयले. गोंयांतली पुर्तुगेज राजवट सोंपली. गोंय भारताचो वांटो जालें.

(तक्तो क्र. III अ)

वयल्या तक्त्याचो चिकित्सक अभ्यास केल्यार, गोंयचेर आनी पर्यायान कोंकणाचेर कदंब आनी पुर्तुगेज ह्या राजवटींनी चडांत चड वर्सां राज्य केल्ल्याचें नदरेक पडटा. तातूंतलीं सुमार साडेचारशीं वर्सां, 25 नोव्हेंबर 1510 ते 19 डिसेंबर 1961 मेरेन - पुर्तुगेजांनी राज्य केलें. ह्या काळांत धर्मीक बाटाबाटी, इन्क्विजिशन, लोकभास उलोवपाक बंदी, संस्कृतीक आळाबंदी, समाजीक आळाबंदी अश्या

कितल्याशाच अत्याचारांनी गोंयची लोकजीण विसकटून गेल्ली. हया काळांत गोंयच्या भाशीक आनी संस्कृतीक मळांचें जें लुकसाण जालें ताचें पडबिंब आयजूय गोंयांत आनी कोंकणी वाठारांत दिश्टी पडटा. पुर्तुगेजांच्या धर्मीक, समाजीक आनी राजकी अत्याचारांची चड झळ बसली ती तिसवाडी, बार्देस आनी साश्ट हया पोरन्या काबिजादींक. 1510 ते 1543 मेरेन फकत तिसवाडी वाठार पुर्तुगेजां कडेन आशिल्लो. बार्देस आनी साश्ट वाठार पुर्तुगेजांनी 1543 वर्सा इब्राहीम आदिलशहा कडेन तह करून घेतले. मुखेलतायेन गोंयचे हे तीन वाठार पुर्तुगेजांनी पयल्या टप्प्यांत हातासले. तांकां ‘पोरन्यो काबिजादी’ (Velhas Conquistas) म्हणटात जाल्यार उपरांत घेतिल्ल्या वाठारांक ‘नव्यो काबिजादी’ (Novas Conquistas) म्हणटात. नव्यो काबिजादी पुर्तुगेजांनी खूब उसरां आनी वेगवेगळ्या काळांत घेतल्यात.

05 ऑक्टोबर 1910 दिसा पुर्तुगालाक क्रांती जावन ‘रेपुब्लीक’ आयलें.¹³ पूण पुर्तुगालाक ही राजकी वेवस्था पचली ना. रेपुब्लीक येतकच कांय वर्सां भितर पुर्तुगालांतलें पुराय प्रशासन, राजकारभार आनी आर्थीक स्थिती कोसळ्ळी. पुर्तुगाल राष्ट्र खांकनवाळ जालें. ताचो परिणाम पुर्तुगालची वसणूक आशिल्ल्या गोंयचे समाजीक, धर्मीक, संस्कृतीक आनी राजकी परिस्थितीचेर जालो. ही परिस्थिती सादरण 1926 मेरेन उरली आनी 28 मे 1926 दिसा पुर्तुगालांत प्रशासन आनी राजकारभारांतल्या चांचाळाक विटून लश्कराचे मुखेली मार्शल गॉमिश कॉश्टा हांणी राज्यक्रांती करून पुराय सत्ता आपले कडेन घेतली. 09 जुलय 1926 दिसा लश्कराच्या दुस-या गटान गॉमिश द कॉश्टा हाका अटक करून जनरल कार्मोना हांच्या हातांत सगळीं सुत्रां दिवन तांकां राष्ट्राध्यक्ष नेमले.¹⁴ तशेंच कोईंब्रा विद्यापिठाचे गणीतशास्त्राचे प्रोफेसर आन्तोनिउ द ओलिवेइरा सालाझार हांकां मंत्रीमंडळांत घेतले. सालाझार हांणी अर्थखातें आपल्या हातांत घेतलें आनी पांच वर्सां भितर पुर्तुगालाचें अर्थीक मळ बळिश्ट केलें. ताचेर लश्कर खोशी जालें आनी 1932 वर्सा तांणी सालाझाराक पुर्तुगालचो प्रधानमंत्री नेमले.¹⁵ कांय तेंपान सगळीं सुत्रां सालाझारां कडेन गेलीं. पुराय सत्ता हातांत येतकच सालाझारान हुकूमशाय आपणायली. आनी परत एक फावट गोंयचे राजकी, समाजीक जिणेचेर हाचे परिणाम जायत रावले. त्या परिणामांक धरून गोंयांत जायते कडेन ‘हुकूमशाय’ हया उतराक समानार्थी उतर म्हूण ‘सालाझारशाय’ हें उतर

वापरपाची चाल आसा. पूण पुर्तुगालाक हुकूमशाय खासा सालाझारान हाडली हो समज मात सामको चुकीचो आसा. रवीन्द्र केळेकार *पांथस्थ* हे आपजिणेंत हे विशीं स्पश्ट मत मांडटना बरयतात :

*पुर्तुगालाक हुकूमशाय सालाझारान हाडली अशें जायत्या जाणांच्या तोंडांतल्यान आयकूंक येता. खरेपणानशीं, हुकूमशाय हाडिल्ली आनी चलयल्ली ती लश्करान, उद्देगपतींनी आनी इगर्जेन. सालाझार फकत हांचो प्रतिनिधी प्रवक्तो आशिल्लो.*¹⁶

पुर्तुगेजांचे राजकी कारकिर्दीचो गोंयच्या साबार मळांचेर खोलायेन परिणाम जायत रावलो, तातूंत गोंयकारांक एकठांय हाडपी भास आनी संस्कृतीय हांचेरूय हावळ आयली. पुर्तुगेजांचे साडेचारशीं वर्सांचे राजवटीन गोंयचें समाजीक, संस्कृतीक आनी भाशीक मळ सामकें विद्रूप करून उडयलें. पुर्तुगेज गोंयांत येवचे आदींच्या तशेंच उपरांतच्या इतिहासीक स्थित्यंतरांक लागून मेकळ्या गोंयांत लोकशाय समाज-वेवस्था येवन लेगीत जायते प्रस्न उबे रावल्यात. **भाशीक प्रस्न वा भाशीक वाद** हो तातूंतलो एक मुखेल प्रस्न जो गोंय मेकळिके उपरांत आनीक चड घुसपागोंदळाचो जालो.

3.1.3 – मुक्ती आदलो गोंयांतलो राष्ट्रवाद आनी भाशावाद :

पुर्तुगेज राजवटीचो इतिहास सुमार साडेचारशीं वर्सांचो इतिहास म्हणल्यार संशोधनाचो एक वेगळो विशय. पूण गोंयच्या भाशीक वादाचीं पाळां-मुळां सुटकेझुजाच्या इतिहासांत घुसपल्ल्यान देखून 1946 ते 1961 मेरेनच्या कालखंडांतलो गोंयांतलो राष्ट्रवाद आनी भाशावाद तपासून पळोवप गरजेचें.

गोंय मुक्तीझुजांतलो राष्ट्रवाद – गोंयच्या इतिहासांत 18 जून 1946 ह्या दिसाक भोव म्हत्व आसा. ह्या दिसा राममनोहर लोहिया ह्या राष्ट्रीय फुडा-यान मडगांव शारांत पुर्तुगेज सरकाराचो भौशीक सभेक आनी भौशीक अभिव्यक्तीक बंदी आशिल्लो नागरी कायदो मोडून पुर्तुगेज राजवटीक जाहीर आव्हान दिल्लें. हे घडणुकेचो प्रभाव गोंयच्या सुटके झुजाचे चळवळीचेर पडून निमणें 19 डिसेंबर 1961 ह्या दिसा गोंयाक मुक्ती मेळ्ळी. लोहिया सुशेग घेवपाक गोंयांत आयिल्ले अशें सामान्यतायेन मानतात. जायत्या इतिहासकारांनी तेंच बरोवन दवरलां पूण प्रत्यक्षांत गोंयांत येवपा फाटल्यान तांचो भारतीय स्वातंत्र्याक धरून एक पुर्वनियोजीत हेतू आसलो. ते विशीं रवीन्द्र केळेकार आपले *पांथस्थ* हे आपजिणेंत बरयतात -

मुळांत लोहिया भारतीय स्वातंत्र्याची निर्णायक चळवळ गोंय, श्रीलंका आनी नेपाळ सारख्या त्रयस्त स्थळावेल्यान करपाचो मानस बाळगून गोंयांत आयिल्लो.

तरी 18 जून 1946 आदीं गोंयांत सुटकेचो वा स्वातंत्र्याचो विचार नासलो काय कितें असो एक म्हत्वाचो प्रस्न उपस्थीत जाता. कारण गोंयच्या सुटके झुजाचो इतिहास म्हणलो म्हणटकच सर्वसामान्य मनीस चडशे 18 जून 1946 आनी 19 डिसेंबर 1961 हे दीस सोडून दुसरे खंयचेच गजालीचो बारीक विचार करूंक बसना.

पोरन्या आनी नव्या काबिजादींचो आसपाव करून पुर्तुगेजांचे साडेचारशीं वर्सांचे राजवटीचो बारीकसाणेन अभ्यास करीत जाल्यार, क्रांती दिसा आदीं लेगीत गोंयकारांनी पुर्तुगेजांक साबार तरांनी विरोध केल्लो दिश्टी पडटा. तातूंत - म्हाळ पै हाचें बंड (1558 ते 1561), गवर्नर काँस्तांतीन द ब्रागान्झा हाच्या कार्यकाळांतलो भौशीक उठाव, 1575 ते 1583 ह्या काळांत असोळणें, कुंकळ्ळे, आंबेली, वेळ्ळी, वेड्डें सारक्या वाठारांत पुर्तुगेजां आड जाल्लीं बंडा, तशेंच 1787 वर्सा जाल्लें पिंटोचे बंड, 1852 वर्साचें दिपाजी राणे हांचें बंड, 1895 वर्साचें दादा राणेचें वा शिपायांचें बंड.¹⁷ अश्या बंडांचो आसपाव जाता. त्या बंडांक आनी उठावांक पुर्तुगेज सरकारान चिड्डून उडयल्ल्यान गोंयच्या सुटके झुजाचेर तांचो व्हडलोसो परिणाम जाल्लो दिसना.

1926 उपरांत, सालाझार हांणी पुर्तुगालची खांकनवाळ जाल्ली आर्थीक परिस्थिती जाग्यार घालपाक 'पुर्तुगाल उल्त्रामारीनु' (दर्यापेलेकडचो पुर्तुगाल) चो उपेग केलो. दर्यापेलेकडच्या पुर्तुगालांत आठ वसणुको आसल्यो. **गोंय-दमव-दीव, काब वेर्दि, गिर्न, सांतॉमॅ-प्रीन्सिपि, आंगोला, मोझांबीक, तिमोर आनी माकाव.** अश्या ह्या वसणुकांनी सालाझाराचे राजवटींत बरीच पिडणूक जाल्ली दिसता. **कायदो, कारभार आनी कर** हांच्या रुपान सालाझाराची हुकुमशाय उपरांतच्या कांय वर्सांनी खर जाल्ल्याचें जाणवता.

पुर्तुगेज काळार गोंयांत खबरापत्रांचेर, नेमाळ्यांचेर, पत्रकांचेर, भौशीक अभिव्यक्तीचेर, धर्मीक कार्यांचेर, समाजीक वावराचेर आनी संघटीत स्वरुपाच्या सगळ्याच उपक्रमांचेर सरकारान खर बंदी लादिल्ली. ती मोडल्यार खर ख्यास्त भोगची पडटाली. हे परिस्थितींत लोक भोव कश्टाची जीण जगताले.

गोंयांत समाजीक, संस्कृतीक, धर्मीक अभिव्यक्ती नाशिल्ली. हाका लागून समाजांत अस्वस्थकाय आशिल्ली. हे फाटभुंयेचेर लोहिया हांणी गोंयकारांच्या नागरी हक्काक लागून निर्भयपणान आवाज काडपाक फुडाकार घेतलो तेन्ना आख्या गोंयांत एक क्रांतीचें केण पेटलें. खरें म्हणल्यार, तांची ती भौशीक सभा फकत एक निमित्त आसलें. ते एकेच सभेन सगळें आंदोलन उबें जालें ना. तर 336 वर्सांचे (1510 ते 1946) सोंशीकतायेचो तो भावनीक विस्फोट आसलो. त्या विस्फोटाचो प्रभाव गोंयचे मुक्ती चळवळीचेर पडत रावलो.

वयले प्रस्न चर्चेक घेतना त्रिशतांव ब्रागांझ कुन्य हांच्या कार्याचो विचार करचो पडटा. कारण लोहिया गोंयांत पावचे सादारण अठरा वर्सा आदीं, म्हणजेच 1928 वर्सा, त्रिशतांव ब्रागांझ कुन्यान गोंयकारांक जागे करपाक गोंयचे सुटकेचो पयलो प्रागतीक आनी राष्ट्रवादी विचार मांडिल्लो. फ्रांसाक वचून पॅरिस शारांतल्या 'सॉर्बॉन' विद्यापिठांतल्यान इलॅक्ट्रिकल इंजिनियरींगची पदवी जोडिल्ल्या ह्या उच्चशिक्षित गोंयकारान पिटर आल्वारीस आनी आत्माराम मयेंकार हांच्या सांगातान 1928 वर्सा मडगांव शारांत 'गोवा काँग्रेस समिती' स्थापन करून गोंयकारांक स्वातंत्र्याचो विचार दितनाच प्रागतीक आनी समाजवादी नदर दिवपाचोय यत्न केल्लो. ते भायर धर्म, जाती आनी पंथांनी घुसपल्ल्या आनी मानसीक नदरेन वसणुकवादी राजवटीचे गुलाम जाल्ल्या गोंयकारांक जागे करपाचें मोलादीक कार्य तांच्या *Denationalization of Goans* ह्या बरपांत केलां. गोंय सुटकेझुजा खातीर तांणी 1946 उपरांत 'गोवन युथ लीग', 'गोंय कृती समिती', सारक्यो संघटना घडल्यो जाल्यार 'आझाद गोवा' तशेंच 'फ्री गोवा' हीं नेमाळीं चलयलीं.

गोंयकारांच्या राजकी आनी समाजीक घुसमटमाराची जाणीव जाल्ल्यान तांणी गोंयांत नागरी हक्काची चळवळ चलयल्ली. पूण दुर्दैवान लोहियांक मेळिल्लो तसो जनाधार तांकां मेळूंक पावलो ना. पूण 18 जून 1946 दिसा लोहियांक जो प्रतिसाद मेळ्ळो तो आदीं तयार जाल्ले राष्ट्रवादी फाटभुंयेक लागुनूच. ती फाटभूंय त्रिशतांव ब्रागांझ कुन्य आनी हेर राष्ट्रवाद्यांनी विसाव्या शेंकड्याच्या आरंभाच्या दोन-तीन दशकांत तयार केल्ली.

1946 च्या ऑगस्टांत लॉइयार साबार राष्ट्रवादी फुडा-यांक एकठांय हाडून राष्ट्रीय काँग्रेस – गोवा हे संघटनेची स्थापणूक जाली. ते संघटनेचे पयले अध्यक्ष राम हेगडे आसले. जाल्यार सशस्त्र क्रांती बगर गोंय मेकळें जावंक शकचेंना अशे मानपी राष्ट्रीय काँग्रेसीच्या कांय वावुरप्यांनी विनायक मयेंकर आनी विश्वनाथ लवंदे हांच्या फुडारपणा सकयल 1947 वर्सा एप्रील म्हयन्यांत ‘आझाद गोमंतक दल’ हे क्रांतिकारी संघटनेची स्थापना केली. तशेंच, ऍल्योयसियस सुवारीस हांच्या नेतृत्व खाला 1954 वर्सा जून म्हयन्यांत ‘गोवा लिबरेशन कांन्सील’ जाल्यार 14 मे 1955 दिसा ‘गोवा विमोचन सहाय्यक समिती’ची स्थापणूक जाली. ‘गोवा लिबरेशन आर्मी’चो आरंभ शिवाजी देसाय, उर्सेलिनो आल्मेदा, आगुस्तो आल्वारीश, जयसिंग राणे आनी हेरांनी ऑक्टोबर 1955 त केलो. ह्या संघटनांच्या बावट्या खाला गोंयकार आनी हेर भारतीय सुटकेझुजा-यांनी पुर्तुगेज सरकारा आड राजकी संघर्श पेटयलो. सत्याग्रह, मोर्चा, पुर्तुगेजां आड भुमिगत कारवायो बी करतना शेंकड्यांनी सुटकेझुजा-यांनी गोंयच्या मुक्तीसंग्रामांत आपले प्राण ओंपले.

वयर उल्लेख केल्ल्या साबार राष्ट्रवादी संघटनांनी विंगड विंगड तरेन गोंय सुटकेझुजाची चळवळ मुखार व्हेली. वयर उल्लेख जाल्ल्या वावुरप्यां भायर लुईस द मिनेझीस ब्रागांझा, पुरुषोत्तम काकोडकार, तेलू द मास्कारेन्हस, पां. पु. शिरोडकार, पुंडलीक गायतोंडे, विश्वनाथ लवंदे, जुझे फ्रान्सिस्को मार्टीन्स, नागेश करमली, ज्युलियांव मिनेझीस, सिंधूताई देशपांडे, पेद्रू कुर्रैय आफोंस, पाउलु ब्राज, अँथनी (टोनी) सौझ, सँबाशित्यांव (टोनी) फेर्नाडीस, मोहन रानडे, लक्ष्मिकांत भेंब्रे, मार्क फेर्नाडीस, एवाग्रियु ज्यॉर्ज हांचे सारके शेंकड्यांनी सुटकेझुजारी गोंय मुक्तीझुजांत वांटेकार जाले.¹⁸ निमणें भारत सरकाराचे ‘ऑपरेशन विजय’ हे लश्करी कारवायेंत 19 डिसेंबर 1961 दिसा गोंयाक मुक्तताय मेळ्ळी.

1946 ते 1961 मेरेनचे गोंय सुटकेझुजाचे चळवळींतलो ‘राष्ट्रवाद आनी भाशावाद’ ह्या विशयाचो थाव घेतना अदिती राणे आपल्या “Goa’s Freedom Struggle : A Secular Movement (1946-61)” ह्या लेखांत अशें बरयतात :

The last phase of freedom Struggle of Goa with its ideology of nationalism had transcended caste and incorporated all communities and castes. It can, perhaps, be regarded as a ‘Secular Movement’. On many occasions, Goan nationalists crossed

*their caste barriers, built solidarities, and came together to fight against the Portuguese rule.*¹⁹

सुटकेझुजांत वावुरपी गुरुनाथ केळेकार 1946 ते 1961 मेरेन चलिल्ल्या सुटकेझुजांतल्या राष्ट्रवाद आनी भाशावाद हांचे विशीं *मुनापरान्त* दिसाळ्यांत *बल्कांव* सदरांत बरयतात :

*स्वातंत्र्य सैनिकांनी गोंय सुटकेझुजांत वांटो घेतलो ताचे फाटलो विचार गोंय स्वतंत्र जावचें इतले पुरतो मर्यादीत नाशिल्लो. लक्षांत दवरुपा सारखें म्हळ्यार, सगळ्या सुटकेझुजा-यांक सगळ्या म्हळ्यार एकान एकाक - मुक्ती उप्रांत गोंय भारत जाल्लें जाय आशिल्लें. कांय अशेंय आशिल्ले जांकां गोंय मुक्त जाल्लें जाय आशिल्लें पूण गोंयचें एक स्वतंत्र राष्ट्र जावचें अशें दिसतालें. हांतल्या एकल्याय सभाग्यान मुक्तीलढ्यांत वांटो घेवंक ना हें लक्षांत दवरुचें पडटलें.*²⁰

वयलीं, आदिती राणे आनी गुरुनाथ केळेकार हांचीं मत्तां अभ्यासल्यार, तशेंच पुराय सुटकेझुजाचे चळवळीचो नियाळ घेतल्यार गोंय मुक्तीझुजांतल्या राष्ट्रवादांत भाशावादाक सुवात नाशिल्ली हें स्पश्ट जाता.

गोंय मुक्तीझूज आनी भाशावाद – गोंय मुक्त जाले उपरांत वा गोंयकारांक स्वातंत्र्य मेळटकच ‘शेजा-यांचो शेक’ मानून गोंय दुस-यांक चलोवंक दिवचें काय कोंकणी भुंयेचेर कोंकणी मनशान राज्य करचें हो मुद्दो समविचारी गोंयकारांचे नदरेक हाडून दिवपाचें कार्य कांय व्यक्तींनी केलें. तातूंत नागेश करमली, रवीन्द्र केळेकार, बाकिबाब बोरकार, फेलिस्सु कार्दोज सारक्यांचो आसपाव जाता. हे सगळे जाण शणै गोंयबाब हांच्या लेखनाच्या प्रभावांत आयिल्ले. ‘कोंकणी भुंयेर कोंकणी मनशान धनीपणान राज्य करपाक जाय. कोंकणी ही कोंकणी मनशाची आवयभास. तिचे वरवींच कोंकणी मनशाची उदरगत जावपाक जाय.’²¹ हो शणै गोंयबाबाचो विचार तांणी पोटतिडकीन आपणायल्लो. गोंय मुक्तीझुजांतले राष्ट्रवादी चळवळीक भाशीक तत्व जोडपाचे स्रेय कोंकणी समर्थकांक वता हे विशीं कोणाचेंच दुमत आसूं नजो.

रेईश मागूश बंदखणींत आसतना कोंकणी संदर्भांत नागेश करमली हांणी केल्लो वावर भोव मोलादीक आसा. कारण गोंय मेकळें जातकच तें महाराष्ट्रांत विलीन जातलें वा जावचें असोच चडश्या सुटकेझुजा-यांचो समज आशिल्लो.²² ह्या समजाक कुशीक सारीत नागेश करमली सरक्यांनी कोंकणी वरवीं कोंकणी राज्याचो विचार मांडून तो अस्तित्वांत हाडचे पासत स्वातंत्र्य चळवळींतल्या म्हालगड्यांक प्रेरीत केले. कोंकणी मनशाक राजकी, संस्कृतीक आनी भाशीक लाचारींतल्यानूय वयर काडपाचो यत्न तांणी तेन्ना केलो.

‘आवयभाशेंतल्यान मनशाची वळख आनी उदरगत’ हो शणै गोंयबाबांचो भाशीक अस्मितायेचो विचार आनी ‘सर्वसमावेशक प्रागतीक समाजनिर्मिती’चो टी. बी. कुन्याचो राष्ट्रवादी विचार हांचो मेळ घालपाचें कार्य कोंकणी समर्थकांनी केलें. त्या वावरांत बाकिबाब बोरकार, लक्ष्मणराव सरदेसाय, रवीन्द्र केळेकार, फेलिस्सु कार्दोज, नागेश करमली हांच्या सारक्यांनी वैयक्तीक योगदान दिल्लें आसा.

सुटकेझुजारी अँथनी (टॉनी) द सौझ हांच्या मार्गदर्शना खाला वावुरपी राष्ट्रीय काँग्रेस – गोंय, हे संघटनेचो दक्षीण गोंयांतलो वावर नागेश करमलीन 1952 साकून सुरू केलो. 15 सप्टेंबर 1954 दिसा रिवणा भूंयगत वावर करतना तांकां अटक जाली. तांणी रेईश मागूश आनी आगवाद हांगासर मेळून चार वर्सां आठ म्हयने आनी दोन दीस ख्यास्त भोगतना कोंकणीचो प्रचार आनी प्रसार केलो. ‘कोंकणी अभ्यास मंडळ’ घडोवन तशेंच ‘जोत’ हें हाताळें तयार करून बंदखणींत आशिल्ल्या हेर सुटकेझुजा-यांक तांणी कोंकणीची गोडी लायली. कोंकणी हें गोंयकारांचे आनी पर्यायान समस्त कोंकणी मनशाचे अस्मितायेचें प्रतीक हाचो दिश्टावो घडयलो. तांचो बंदखणींतलो पुराय काळ हो ‘कोंकणीमय काळ’ म्हणूं येता. थंयच आल्फ्रेड आफोन्सो, मार्क फेर्नांडीस सारक्यां राष्ट्रवाद्यांक तांणी नागरी लिपी शिकयली आनी नागरी लिपयेंतल्यान कोंकणी, हिंदी, मराठी सारक्या भारतीय भासांची वळख घडयली.

करमली सारकेल्यां कडच्यान राष्ट्रवादाक कोंकणी भाशीक तत्व जोडपाचो यत्न जातकच माधव पंडीत ह्या मराठी समर्थका कडच्यान ताका बंदखणींतूच विरोध जालो. ते विशीं करमली सांगतात :

राष्ट्रवादाक कोंकणी जोडपाच्या प्रयत्नाक बंदखणींत तेन्ना तथाकथीत मराठी समर्थकांचो विरोध जालो, पूण तरीय कोंकणी अस्मितायेच्या दिश्टाव्यान जायते फुडारी कोंकणीचे पक्के समर्थक जाले. तातूंत प्रफुल्ल प्रियोळकार, मार्क फेर्नाडीस, आल्फ्रेड आफोन्सो, दिनकर थळी, प्रभाकर भेंब्रो, दामोदर प्रभुदेसाय, कुमुदचंद्र प्रभुदेसाय, श्रीधर तांबा, तुळशिदास मोरजकार हांचे सारके राष्ट्रवादी आसले. कोंकणी चळवळ गोंयकारांक आनी समस्त कोंकणी मनशांक एकठांय करपी धर्मनिरपेक्ष चळवळ ती धर्म, जात, वर्ण, वाठार अशा भेदांनी वांटून गेल्ल्या कोंकणी समाजाक एकठांय हाडपाक शकली.²³

पूण 1946 ते 1961 मेरेन गोंयच्या सुटकेझुजांत 'राष्ट्रवाद' हें तत्व 'भाशावाद' ह्या तत्वा परस अदीक म्हत्वाचें आसलें. ते पासत विंगड विंगड भाशीक अस्मितायो मानपी सुटकेझुजारी 14 वर्सांच्या राजकी संघर्शांत राष्ट्रवादाकूच उखलून धरतना दिसतात. भाशावाद वा भाशीक अस्मिताय हे विशय तांचे खातीर तेन्ना प्राधान्याचे नाशिल्ले हें ताचे वेल्यान सिद्ध जाता.

3.2 – मुक्ती आदलीं गोंयांतलीं संस्कृतीक आनी भाशीक स्थित्यंतरां

विंगड विंगड काळांत कोंकणी वाठारांत राज्यवेवस्थेचें, शिक्षणाचें आनी प्रशासनाचें कामकाज खंयचे भाशेंत चलतालें आनी ताचो परिणाम हांगाचे थळावे भाशीक संस्कृतायेचेर आनी समाज-जिणेचेर कसो जालो, तेच प्रमाण, आयचे भाशीक परिस्थितीक खंयचीं इतिहासीक स्थित्यंतरां जापसालदार आसात, ह्या आनी असल्या जायत्या प्रस्नांची जाप सोदपाक संबंदीत वाठाराच्या संस्कृतीक आनी भाशीक इतिहासाची फाटभूंय तपासची पडटा. मुक्ती आदलीं गोंयांतलीं संस्कृतीक आनी भाशीक स्थित्यंतरां सोदून काडपाक हांगा मानववंशशास्त्राचो आदार घेतला.

3.2.1 – मानववंशशास्त्राचे नदरेन भारतीय आर्य भासांची उस्तवारी :

इकुणिसाव्या शेंकड्यांत संवसाराच्या संस्कृतीक आनी भाशीक इतिहासाचोय शास्त्रशुद्ध सोद घेवपी शास्त्र म्हूण मानववंशशास्त्र ही अभ्यासशाखा नवे नवे सिद्धांत मांडूंक लागली. संवसारीक आनी भारतीय लोकजिणेचो अभ्यास संबंदीत मळा वेल्या अभ्यासकांनी केलो. तातूंत पयलीं काळखांत

आशिल्ले जायते मानववंशीय संदर्भ उजवाडाक येवंक पावले. इकुणिसाव्या शेंकड्याचे निमाणे कडेन पयलेच फावटी मानववंशशास्त्रज्ञांनी भारतीय समाजाचें वंशीक नदरेन विश्लेशण करपाचो यत्न केलो. तातूंत हर्बर्ट रिस्ले, जे. एच्. हटन्स ह्या पाश्चात्य जाल्यार बी. एस्. गुहा ह्या भारतीय अभ्यासकांनी मोलाचें योगदान दिलां. रिस्ले हांणी 1901 वर्साचे लोकमेजणेच्या अहवालांत भारतीय समाज वट्ट सात वांट्यांनी विभागला असो निश्कर्श काडला. तांणी मंगोलॉइड, इंडो-आर्यन, द्रविडियन, मंगोलो-द्रविडियन, आर्यो-द्रविडियन, सीथो-द्रविडियन आनी तुर्को-इराणियन अश्या सात वंशांनी भारतीय समाजाची विभागणी केल्या. जाल्यार तांचे उपरांत सुमार वीस वर्सांनी जे. एच्. हटन्स हांणी ‘वंश-भास-संस्कृती’ हें तत्व आपणावन भारतीय समाजाचें परतें वर्गिकरण करून ताचे आठ वांटे घाल्यात.²⁴

1) नेग्रिटो – आफ्रिकेंतल्यान आयिल्ले काळ्या वर्णाचे नेग्रॉइड्स. 2) प्रोटो-ऑस्ट्रोलॉइड – पॅलेस्टाईन आनी भोंवतणचे काळ्या वर्णाचे तशेच ऊंच शरिराचे. 3) अर्ली मेडिटेरेनियन्स – एकंदर माणकुल्याच शरिराचे आनी काळ्या वर्णाचे जांणी ऑस्ट्रीक भास भारतांत हाडली. 4) मेडिटेरेनियन्स (सुदारिल्ले-Civilized or Advanced) – ते मुखार द्रवीडी म्हूण फामाद जाले. 5) आर्मेनॉइड्स – (मोठ्या वंशाचे सुदारीत मेडिटेरेनियन्सां वांगडा आयिल्ले). 6) अल्पाइन्स – (आल्प्स दोंगरा कडल्यान आयिल्ले, ऊंच शरीर आनी माणकुल्या मुखामळाचे, आर्य भाशा उलोवपी). 7) वेदीक आर्य वा नॉर्डिक – (ऊंच शरिराचे आनी उभट मुखामळाचे, वेदीक संस्कृत भास उलोवपी). 8) मंगोलॉइड्स (इशान्ये कडचे, शरिरान थोडे मोटवे, सान तकलेचे).²⁵

वयल्या विशयांत आनी पर्यायान मानववंशशास्त्रांत सगळ्यांत व्हड योगदान दिलें तें भारतीय मानववंशीय सर्वेक्षण विभागाचे तेन्नाचे संचालक बी. एस. गुहा हांणी. तांणी 1931 वर्साचे लोकमेजणेच्या अहवालांत ‘Racial affinities of the people of India’ (1935) ह्या भागांत आनी *An outline of the Racial Ethnology of India* (1937) ह्या पुस्तकांत संबंदीत विशयाचें विवेचन केलां. ह्या विशयांत उपरांतच्या काळांत इरावती कर्वे, जी. एस. घुर्ये, निळकंठ शास्त्री आदींनी आपलीं मत्तां मांडल्यांत. तातूंत इरावती कर्वे हांणी भाशाशास्त्रीय नदरेंतल्यान भारतीय समाजरचनेचो अभ्यास करून भारतीय समाज

भाशीक नदरेन मुखेलतायेन तीन फांट्यांनी वाटून गेला असो निश्कर्श काडला. देखीक - 1) संस्कृतोत्पन्न भास उलोवपी 2) द्रविडी भास उलोवपी 3) मुंडारी भास उलोवपी.²⁶

वयल्या विशयाक घुर्ये हांणी एक वेगळी सिद्धांतीक बसका दिवपाचो यत्न केला. तांणी वंशीक गट स्पश्ट करतनाच तो जनसमुदाय भारतांत खंय आसा आनी खंयची भास ताच्या तोंडार घोळटा ताचेरूय उजवाड घालपाचो यत्न केला. घुर्ये हांणी गुहा प्रमाण भारतीय समाजाक 'स' फांट्यांनीच वाटून घाला. देखीक - 1) इंडो-आर्यन, 2) पूर्व द्रवीड, 3) द्रवीड, 4) पाश्चात्य, 5) मुंडा, 6) मंगोलॉईड.

घुर्येच्या मत्ता प्रमाण, वंशीक मानवी गटां भितर इंडो-आर्यन गट हो पंजाब, राजपुताना आनी उत्तर प्रदेशांत आसून बिहार वाठारांत इंडो-आर्यन, पूर्व-द्रवीड आनी मुंडा हांची वस्ती आसा. बंगाल-ओरिसा ह्या परिसरांत पाश्चात्य मुंडा आनी मंगोलॉईड हांचें मिश्रण जाल्लें आसा. हिमालय, नेपाळ, आसाम परिसरांत पुरायपणान मंगोलॉईड वस्ती आसा. तशेंच कोंकण, म्हैसूर, आंध्र, महाराष्ट्र हे वाठार पाश्चात्य वंश-गटान व्यापल्यात जाल्यार तमीळ आनी मलयाळी भास उलोवपी हे सगळे द्रविडी गटांत आसपावतात. ते भायर दक्षीण भारतांतल्या रानवटी वाठारांत पूर्व-द्रवीड लोक वस्ती करून रावतात.²⁷ फुडाराक ह्या विशयांत बरीच प्रगती जाल्ली दिसता. तातूंत, वंशीक गट आनी भाशीक खाशेलताय ह्या मुद्द्यांक धरून सु. बा. कुळकर्णी हांणी *कोंकणी भाषा : प्रकृती आणि परंपरा* ह्या मराठी पुस्तकांत चर्चा जाल्या. तिचो आदार घेतल्यार संवसारांतलीं पुराय संस्कृतीक आनी भाशीक स्थित्यंतरां मतींत येवपाक कळाव लागचोना. भास ही नित्य-परिवर्तनशील अशी संप्रेशणाची एक लवचीक तरा. इंडो-येवरोपी ह्या भासकुळांतल्यो भासो उलोवपी आर्यांनी विंगड विंगड दिकांनी स्थलांतरां केले उपरांत तांची भास वेगवेगळ्या तरांनी परिवर्तीत जायत रावली. तातूंतल्यान नव्यो भासो उत्पन्न जाल्यो.

अभ्यासाचे नदरेन ह्या कुळांची धा संख्या मानल्या - 1) इंडो-इराणी 2) बाल्टो-स्लाविक 3) आर्मिनियन 4) आल्बेनियन 5) ग्रीक 6) लॅटिन 7) जरमॅनीक 8) केल्टि 9) तोखारियन 10) हिटाइट²⁸

हातूंतल्या इंडो-इराणी शाखेचे स्वताक आर्य मानून घेवपी लोक कांय शेंकडे इराणांत राबितो करून भारतांत स्थलांतरीत जाले. तांचे भाशेक 'संस्कृत' हें नांव पडलें. काळांतरान जनसामान्यांच्यो 'प्राकृत' बोलयो भाशीक रुपांत वयर सरल्यो. इसवी सनाच्या सव्या ते धाव्या शेंकड्यांत त्यो बोलयो 'अपभ्रंश' म्हूण जीण जगले उपरांत निमणें आर्विल्ल्यो भारतीय भासो वयर म्हूण सरल्यो.

आयच्यो भारतीय भासो **संस्कृत-प्राकृत-अपभ्रंश** अशे प्रवाह-प्रक्रियेंतल्यान घडल्यात. हें भाशीक परिवर्तन कशें घडलां हें गं. ब. ग्रामोपाध्ये हांणी आपल्या 'भाषेचे अवस्थांतर, नामांतर आणि मराठी भाषा' ह्या लेखांतल्यान पुराव्या सयत सिद्ध केलां. ते सांगतात, इसवी सना आदीं सव्या शेंकड्या साकून भारतीय उपखंडांत संस्कृत भाशेचो शेक आसलो. हो शेक इसवी सना उपरांतच्या सव्या शेंकड्या मेरेन चल्लो. म्हणजे सादारण हजारभर वर्सां संस्कृत भाशेचो शेक चलिल्लो.²⁹

संस्कृत ('संस्कृतम्') ही घांसून पुसून निवळ चक्क केल्ली, शुद्ध भास जाल्यार प्राकृत ('प्राकृतम्') ही संस्कृत भाशेंतल्यान आयिल्ली एक गांवगिरी वा थळावी बोली. प्राकृत भासांची व्याकरणां चडशीं व्युत्पत्तीशास्त्राच्या तत्वाक धरून बरयल्लीं पळोवंक मेळटात अशें रामकृष्ण गोविंद भांडारकर सांगतात. अपभ्रंश हो प्राकृत आनी आर्विल्ल्यो भारतीय भासो हांचे मदल्या भाशीक अवस्थेचो पांवडो. सुनीतीकुमार चटर्जी त्या पांवड्याक Late MIA (middle Indo-Aryan) म्हणटात. ते भारतीय-आर्य भासो धा ते चवदा ह्या शेंकड्यां मजगतीं जल्माक आयल्यो अशें मानतात.³⁰

भासांच्या इतिहासाचेर नदर मारतना ती भास उलोवपी मनशांच्या इतिहासाक कुशीक काडूंक मेळना. भारतीय भासांचो संदर्भ घेतलो जाल्यार भारतीय मनीस संस्कृतायांचेर इसवी सनाच्या सव्या-सातव्या शेंकड्या सावन वेगवेगळ्या धर्म-संस्कृतायांचो प्रभाव पडत रावले. तशेंच तरेकवार भासो उलोवपी परकी जनसमुदाय पंजाबांतल्यान हिंदुस्तानांत भितर सरले. तातूंत पल्लव, शक, गोपाळ, अहिर हांचो आसपाव आसलो. हे घडणुकेचो परिणाम समाजीक, राजकी तशेंच भाशीक मळारूय जायत रावलो. तेन्नाचे प्राकृत भाशेचेर खोलायेन परिणाम जावन तिका भ्रश्ट रूप फाव जालें. हाकाच भाशेचें 'अपभ्रंश'

रूप अशें म्हणटात. अपभ्रंश म्हणजे शिश्टमान्य भाशे पासून पयस गेल्ली, अभीरादि.³¹ हे संस्कृत-प्राकृत-अपभ्रंश अशे दीर्घ प्रक्रियेंतल्यान आर्विल्ल्यो भारतीय भासो अवतारल्यो. गं. ब. ग्रामोपाध्ये भाषा विचार आणि मराठी भाषा ह्या पुस्तकांत वयल्या विधानाक असो पुरावो दितां :

इ. स. च्या आठव्या शतका पासून अरबादि भिन्न धर्माच्या, भिन्न वंशाच्या व भिन्न संस्कृतींच्या लोकांनी हिंदुस्थानावर स्वारी करायला आरंभ केला. अकराव्या शतकात ते टोळीटोळीने येथे येऊन स्थायीक होऊ लागले. या घटनेतूनच हिंदुस्थानात नवीन भाषांचा उदय झाला. ही गोष्ट साधारण अकराव्या शतकांत घडली. म्हणजे सहाव्या शतका पासून अकराव्या शतका पर्यंत टिकलेल्या अपभ्रंश भाषेंत स्थानपरत्वे फार मोठें स्थित्यंतर आले; आणि आज रूढ असणा-या मराठी, गुजराती बंगाली, हिंदी वगैरे देशी भाषा जन्मल्या.³²

ग्रामोपाध्ये हाचे सारकेंच मत्त कुळकर्णी दितात. प्राकृत भाषांचा कालखंड इ. स. पूर्व 600 ते इ. स. 1000, म्हणजेच जवळजवळ 1500 वर्षे इतका प्रदीर्घ होता.³³ अशे ते म्हणटात. ते भायर ते अपभ्रंशांतल्यान जल्मल्ल्या आर्विल्ल्या भारतीय भासांची सविस्तर वळेरीय दितात -

शौरसेनी अपभ्रंशांतल्यान - पश्चिमी हिंदी, (बुंदेली, कनौजी, ब्रज, बांगरू, खडीबोली)

नागर अपभ्रंशांतल्यान - राजस्थानी, गुजराती, माळवी

अर्धमागधी अपभ्रंशांतल्यान - पूर्व हिंदी (अवधी, बघेली, छत्तिसगढी)

मागधी अपभ्रंशांतल्यान - असामी, बंगाली, उडिया, बिहारी (मैथिली, मगही, भोजपुरी)

व्राचड अपभ्रंशांतल्यान - सिंधी,

केकय अपभ्रंशांतल्यान - पंजाबी

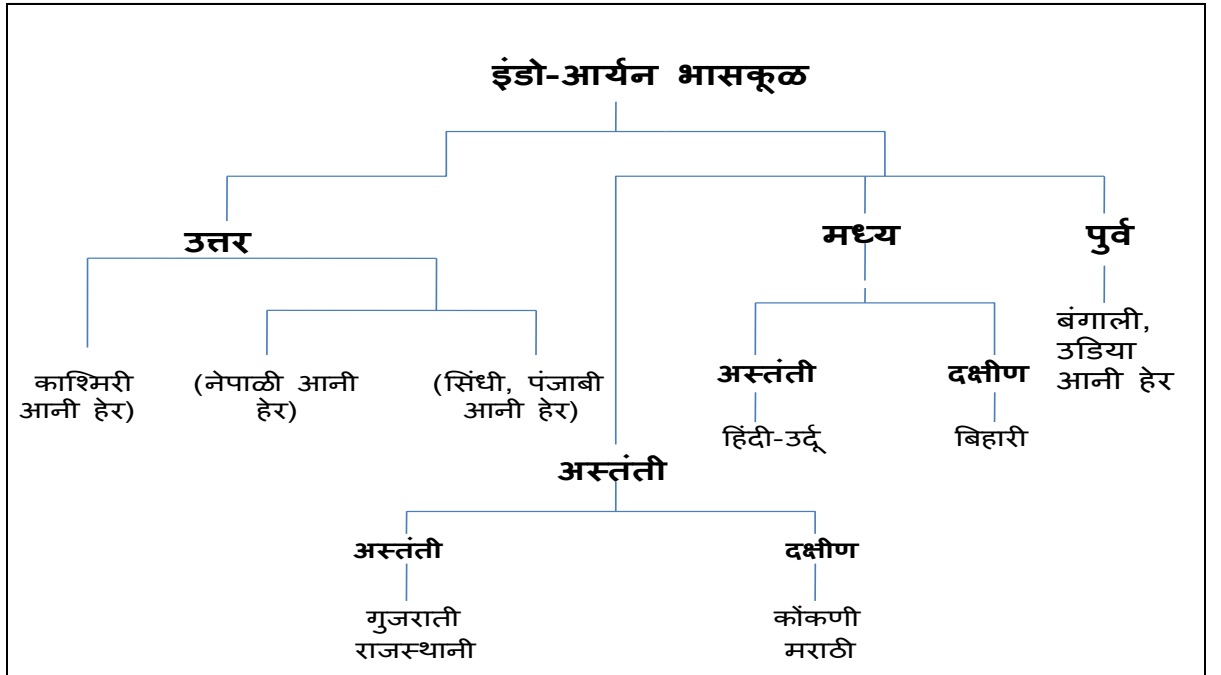
महाराष्ट्री अपभ्रंशांतल्यान - मराठी , कोंकणी³⁴

कुळकर्णी हांच्या मत्ता वरींच आर्विल्ल्या भारतीय भासांचो संबंद पुर्विल्ल्या संस्कृत आनी प्राकृत भासां कडेन आसा आनी कोंकणीचो जल्म तेच संस्कृत-प्राकृत-अपभ्रंश प्रक्रियेंतल्यान जाला हे संबंदी हेर

जायते अभ्यासक आपलें मत्त मांडटात. *The Formation of Konkani* ह्या प्रबंधांत सुमित्र मंगेश कत्रे कोंकणीची शास्त्रोक्त सुवात स्पश्ट करता. कोंकणी-मराठी भासांचे कूळकथे विशीं ते बरयतात :

Taking into account all the main features of Konkani we may now definitely assign it into the south-western group (having Marathi and Gujarati as its nearest kin) with a tingle of the central group (especially in the dative postposition – ka).³⁵

कोंकणी आनी मराठी ह्यो भासो महाराष्ट्री प्राकृतांतल्यान जल्माक आयल्यात तशेंच तांचो वेदीक संस्कृताये कडेन संबंद आसा, ह्या वयल्या अभ्यासकांच्या मत्तां कडेन दाल्गाद, अनंत धुमे, श्रीपाद रघुनाथ देसाय, एल. सुनिताबाय, आर्. के. राव, जुझे पेरेरा हांचे सारक्या अभ्यासकांनी कोंकणी भाशेच्या जल्मा संबंदान विंगड विंगड मतां मांडल्यांत. (हे विशीं फुडें 3.2.2 ह्या वांट्यांत वेगळी चर्चा जाल्या.) भासविज्ञान ह्या मळा वेले जाणकार अशोक केळकर हे भरातीय-आर्य भास कुळांतल्यान विस्तारिल्ली कोंकणी ही सगळ्यांत निमणी आर्विल्ली भास अशें मत्त मांडटा³⁶ तांचे मत्त तांणी दिल्ल्या तक्त्यांतल्यान स्पश्ट जाता.

(तक्तो क्र. III आ)

वयल्या तक्त्या वेल्यान भारतीय-आर्य भासकुळांतल्या आर्विल्ल्या काळांतल्या साबार भारतीय भासांचो संदर्भ मेळटा. तशेंच अस्तंत फांट्यांतल्या दक्षीण वाठारांत कोंकणी आनी मराठी ह्या भयण भासांचो उगम महाराष्ट्री प्राकृतांतल्यान जालो हाची रूजवात मेळटा.

संबंदीत सोदवावरांत, गोंयचो भाशीक वाद ही अभ्यासाची शीममेर थारयिल्ल्यान अभ्यासाच्या ह्या पांवड्यार गोंयाक कडेन संबंदीत कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्शाची फाटभूंय पडताळून घेवचे नदरेन फुडले सुवातेर गोंय मुक्ती आदली गोंयची मराठी आनी कोंकणी परंपरा समजून घेवप गरजेचें. ते पासत फुडले सुवातेर मुक्ती आदली गोंयांतली मराठी आनी कोंकणी भाशीक परंपरा चर्चेक घेतल्या.

3.2.2 - मुक्ती आदली गोंयांतली मराठी परंपरा :

इतिहासीक कारणांक लागून पेडणे ते काणकोण आनी मुरगांव ते कुळे ह्या वाठारांचे मदीं गोंयच्यो शिमो मार्यादीत उरल्यो. ह्या गोंयची पुर्विल्ली भाशीक आनी संस्कृतीक स्थित्यंतरां पडताळून पळयल्यार मुखेलतायेन गोंयांत दोन तरेच्यो भाशीक परंपरा दिश्टी पडटात. –

अ) गोंयांतली मराठी परंपरा

आ) गोंयांतली कोंकणी परंपरा

गोंयांतली मराठी परंपरा – गोंयची भास कोंकणी काय मराठी हे विशीं वादविवाद आसलो तरी गोंयच्या संस्कृतीक आनी भाशीक स्थित्यंतरां भितरली शेंकड्यांनी वर्सा सावन चलत आयिल्ली मराठी परंपरा न्हयकारूं नजो. प्रत्यक्षांत गोंयचोच विचार केल्यार, गोंयांत शेंकड्यांनी वर्सा सावन मराठीचो वापर जातालो. आतांय जाता. हे मराठी परंपरे विशीं जायते अभ्यासक आपलीं मतां मांडटना दिसतात. प्रकाशचंद्र शिरोडकर ही परंपरा तेराव्या शेंकड्या आदी पासून चलत आयिल्ल्याचें सांगतात :

गोमंतकांत मराठी निदान सात शतकांपूर्वी अस्तित्वांत होती असे म्हणणे संयुक्तिक ठरेल.

कारण खांडोळे येथील ताम्रपट कानडी लिपीत जरी लिहिला गेला तरी तो गोव्यातला पहिला

मराठी ताम्रपट मानला गेला आहे. जवळ जवळ पंचवीस ज्ञात शिलालेख व ताम्रपट जे गोव्याच्या इतिहासाला लागू पडतात त्यातील हा एकमेव असा ठरतो. खांडोळे येथील ताम्रपट इ. स. 1299 म्हणजे ज्ञानेश्वरी नंतर 09 वर्षांनी जरी कोरला गेला तरी त्यापूर्वीही मराठी या भागात प्रचलीत होती असे मानावे लागेल. कारण भाषेच्या दृष्टीने ताम्रपटात कोरण्या इतपत तिला तोपर्यंत स्थान प्राप्त झाले नसते. ह्याचाच अर्थ असा की किमान 13 व्या शतकाच्या सुरवातीपासून मराठीने गोमन्तकात पाय रोवलेले असावेत.³⁷

शिरोडकर हांचे वरींच वि. बा. प्रभुदेसाई हांणी मराठीची कैफियत ह्या पुस्तकांत गोंयचे मराठी परंपरेचेर भाश्य करतना बरयतात :

पहिल्या प्रथम मराठीचे गोमन्तकातील स्थान स्पष्ट होण्यासाठी एक गोष्ट सांगितली पाहिजे ती ही की, कोंकणी ही आपल्या रोजच्या व्यवहारातली बोली आणि मराठी ही आपली संस्कृतीक आणि वाडमयीन व इतर लेखन व्यवहारासाठीची भाषा, असे गोमन्तकीय लोक शेकडो वर्षांपासून मानत आले आहेत. मराठीविषयीची त्यांची आजची निष्ठा कित्येक शतकापासून जनमानसात खोलवर रुजलेल्या संस्कारावर आधारीत आहे.³⁸

हांगा शिरोडकर आनी प्रभुदेसाई गोंयांतली मराठी परंपरा सिद्ध करपाक सादारण तेराव्या शेंकड्या सावन गोंयांत चलत आयिल्ले मराठी परंपरेचो तेंको घेतात. मराठीचें समर्थन करतनाच ते तेराव्या शेंकड्यांत लेगीत थळाव्या मनशाचे जिबेर ‘कोंकणी’ घोळटाली हें मानून घेतात हें नोंद घेवपा सारखें. मागीर ते अभ्यासक तिका ‘बोली’ म्हूण स्विकारूं ना जाल्यार ‘भास’, म्हत्वाचें म्हणजे, तेराव्या शेंकड्या आदी पासून ‘कोंकणी’ हें भाशीक तत्व गोंयांत आशिल्लें हाचो स्विकार ते हांगा करतना दिसतात. गोंयची मराठी परंपरा सिद्ध करपाक धर्मीक, समाजीक, संस्कृतीक आनी वेव्हारीक मळांवेले मराठी भाशीक परंपरेचो पुरावो ते दितात.

देखीक : गोंयांतले हिंदू लोक घरांत, घराभायर आनी धर्मीक सुवातेर आरती, भजनां, किर्तनां, प्रवचनां, पुराणां, नाटकां तेच बराबर पत्रव्यवहार, प्रशासनीक वेव्हार मराठींतल्यान करतात.

ग्रंथिक मराठी भाषा आणि कोंकणी बोली ह्या पुस्तकांत अनंत काकबा प्रियोळकर गोंयांतले मराठी भाशीक पंरपरेचेर चिकित्सक नदरेन बरयता. गोंयांत मराठी परंपरा कोंकणी हे मराठीचे बोलयेंतल्यान चलताली अशें तांचें मत्त. जायते कडेन ते आपल्या मत्ताक पुरावे दिवन आपलें म्हणणें पटोवपाचो यत्न करतात. “कोंकणी-मराठी भेदवादाचा उद्भव व फैलाव” ह्या लेखांत - गोंयांतले मराठी परंपरेंत दुफळी निर्माण करपाक तशेंच गोंयकारांक मराठी पासून तोडपाक पुर्तुगेजांनी आपले मिशनरी वृत्तीन कोंकणीक तेंको दिलो अशें मत्त मांडटात. ते खातीर ते 1858 वर्सा ‘Ensaio Historico da Lingua Concani’ हो कोंकणी भाशेच्या इतिहासाचो प्रबंध बरोवन ‘कोंकणीक एक भास म्हूण तिचें पुनरुत्थान करपी’ ज्योकीं एलियोदोरू कून्य रिवार (1800-1879) हाका ‘कोंकणी भाषेचा पोर्तुगीज जनक’ म्हणटात. देखीक :

कोंकणी ही स्वतंत्र भाषा आहे, हे मत Dr. Joaquim Heliodoro da Cunha Rivara या पोर्तुगीज गृहस्थाने शंभर वर्षांमागे मांडले. म्हणून त्याला कोंकणीचा जनक म्हणावयास हरकत नाही.³⁹

प्रियोळकर वयल्याच ग्रंथांत आनी त्याच लेखांत ‘कोंकणीचा जनक मराठीचा शत्रू नव्हे’ अशें विधान मांडटना शणै गोंयबाब हांच्या संशोधना संदर्भांत दुबाव घेतना कुन्य रिवारा विशीं परत वेगळें मत्त मांडटात. :

स्वतः कुञ्ज रिव्हार हा मराठीचा शत्रू नव्हता. आपल्या निबंधाच्या शेवटीं गोवानीज लोकांना कोंकणी भाषेचा अभ्यास करण्याबद्दल त्यानं आवाहन केलें आहे त्याच्या आरंभी, ‘The methodical culture of the mother tongue will bring you closer to the Marathi Language, असे म्हटलेले आहे. कोंकणीचे आद्य हिंदू पुरस्कर्ते शणै गोंयबाब यांनी जो या आवाहनाचा उतारा आपल्या गोंयकारांचे मुंबैकार या काव्यसंग्रहाच्या आरंभी दिलेला आहे, त्यांत नेमका हा मराठी निर्देश गाळलेला आहे.⁴⁰

वयल्या संदर्भातल्यान मराठी भाशेची परंपरा पुर्तुगेज गोंयांत येवचे पयलीं साकून आशिल्ली हें कळून येता. ते भायर पुर्तुगेज राजवटींत लेगीत मराठी भाशेचो वापर गोंयांत साबार मळांचेर जातालो हेंवूय कळटा. गोंयांत पुर्तुगेज काळांत गोंयांत शिक्षणाची व्हडलिशी सोय नाशिल्ली. तेन्ना हिंदू समाजा मदीं शिक्षणाची एक वेगळी सोय चलताली. दुडवाकार लोक आपलीं भुरगीं शिक्षणा पासून वंचीत उरची न्हो म्हूण मराठी वाठारांतले थोडेभोव शिकिल्ले शिक्षक (मास्तर) हाडटाले. तांची सगळी सोय करताले आनी ताचो फायदो गांवांतल्या इत्सूक भुरग्यांकूय जातालो. तेच भशेन देवकार्या वा भजन, किर्तनां, नाटकां लेगीत गोंयांत हाडपाचें स्त्रेय त्याच सधन समाजाक वता. हें सगळें मराठी भाशेंत चलतालें. काळांतरान पुर्तुगेजांचे धर्मकोल्ली भुमिकेक लागून गोंयच्या हिंदू भौजन समाजान मराठी ही आपली धर्मरक्षणाची भास म्हूण आपणायली.

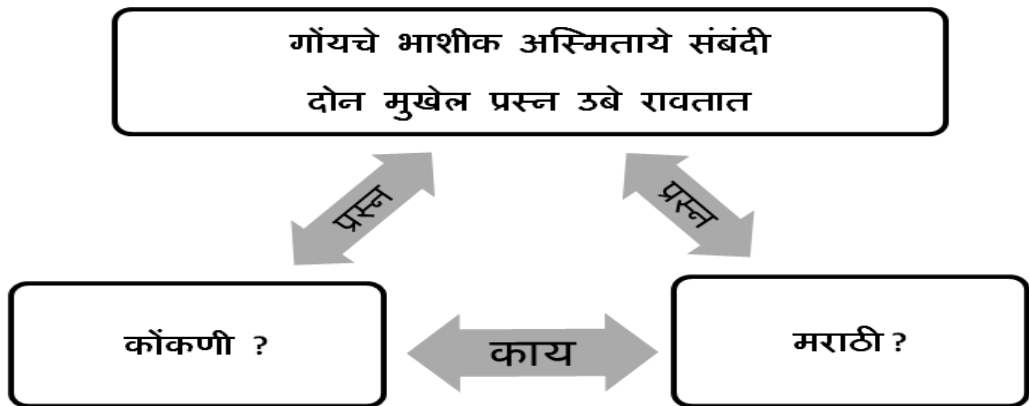
पुर्तुगेजांच्या काळार गोंयांत मराठी शिक्षणाची सरकारी पांवड्यार सोय जाली ही लेगीत गोंयांतले आदले परंपरेचोच पुरावो आसा अशें म्हणूं येता. त्या मराठी शिक्षणाच्या कार्यांत सुर्याजी आनंदराव देशपांडे (1828-1888) हांचो म्हत्वाचो वांटो आसा. ते पणजे लिसेवांत मराठीचे प्राध्यापक म्हूण वावुरताले. 1855 सावन पुर्तुगेज सरकारा खातीर दुभाशी म्हूण तांणी काम केलां. तांचे आदीं हें काम सखाराम नारायण वाघ पळयताले. देशपांडे हांणी पयलीं कांय तेप तांचे मदतनीस म्हूण काम केल्लें. देशपांडे हांणी लिसेवांचे रैतोर (मुखेल अध्यक्ष) जाले. उपरांत तांणी खासा पुर्तुगेज भाशेंत मराठीचीं क्रमीक पुस्तकां, व्याकरण आनी शब्दकोश बी रचले अशी नोंद मेळटा. पुर्तुगेज सरकारा वतीन ताची उजवाडावणी 1847 ते 1889 वर्सा मजगतीं जाल्ली अशें अ. का. प्रियोळकर हांचें मत्त आसा,⁴¹ हाचोच अर्थ इकुणिसाव्या शेंकड्यांत पुर्तुगेज सरकार मराठी भाशे विशीं आपलें धोरण थारायतालो त्या धोरणांत देशपांडे हांणी म्हत्वाची भुमिका निभयल्ली आसूंक जाय. म्हत्वाचें म्हणजे आपल्या व्याकरण आनी कोशाचे प्रस्तावनेंत तांणी 'मराठी ही गोंयची ग्रंथीक भाशा आसा' हाचो पुरस्कार केल्लो आसा. हें करतना पुर्तुगेज सरकाराक दुखोवप ना हाची जतनाय तांणी घेतल्या हें तांच्या बरपाचो अभ्यास केल्यार कळून येता.

गोंयांत मराठी अस्मिताय जागोवपाचें वा मराठीक प्रेरणा दिवपाचें कार्य जायत्या गजालींतल्यान घडत आयलां अशें “मराठी अस्मितेचे उद्गाते व पुरस्कर्ते” ह्या लेखांत द .वा .तळवणेंकर बरयतात :

गोव्यातील मराठी भाषेच्या जतन आणि संवर्धनाशी निगडीत असा हा विषय आहे. या विषयात आपली अस्मिता अर्थात आपला स्वाभिमान आणि आपल्या स्वत्वाची तीव्र जाणीव अन्तर्भूत आहे. ज्या मराठीचा आपण विविध आविष्कारांसाठी मुक्तपणाने वापर करतो, त्या आपल्या मराठीची गोव्यात प्रदीर्घ अशी परंपरा आहे. साहित्य, कला, शिक्षण, संशोधन इत्यादी क्षेत्रांतून हा आविष्कार दिसतो.⁴²

‘मराठी संत परंपरा, मराठीची शिक्षणीक परंपरा, मराठीची साहित्यिक परंपरा, मराठी पत्रकारिता, मराठीचें संस्थात्मक कार्य’ हें सगळें गोंयचे मराठी परंपरेन केलां अशें वयर उल्लेख केल्ल्या अभ्यासकांचें मत आसा. तांणी जिबेर घोळपी कोंकणीक ‘बोली भास’ मानल्या जाल्यार मराठीक ‘ग्रांथीक भास’ म्हूण स्विकारल्या. तांची तीं मत्तां गोंयचे भाशीक अस्मिताये विशीं प्रस्न निर्माण करतात. म्हणटकच, गोंयांत भाशीक अस्मिताये संदर्भांत दोन गट निर्माण जाल्यात ही वस्तुस्थिती हांगा स्विकारची पडटा. सकयल दिल्ले मांडावळींतल्यान ती स्पश्ट करपाचो यत्न केला.

गोंयची भाशीक अस्मिताय खंयची :

(तक्तो क्र. III इ)

वयल्या तक्त्यांतले प्रस्न पळयल्यार, गोंयचे संस्कृतीक तशेंच भाशीक फाटभुंयेचेर चर्चा करतना गोंयची भाशीक अस्मिताय थारावप कितलें गरजेचें आसा तें मतींत येता. निखटें भावनीक स्थराचेर चर्चा वा मतप्रदर्शन केलें म्हूण त्या प्रस्नांची जाप मेळूं शकना. योग्य जाप सोदपाक शास्त्राचो आदार घेवचो पडटा. ‘गोंयची अस्मिताय कोंकणी काय मराठी?’ ह्या प्रस्नाची खरी, योग्य, समर्पक, विज्ञानीक आनी तर्कशुद्ध जाप ‘समाजभासविज्ञान’ हे अभ्यासशाखेंत मेळूं येता. तो सोद घेवचे खातीर 1858 ते 1961 मेरेनचे कोंकणीचे भाशीक आनी संस्कृतीक परिस्थितीचो नियाळ घेवचो पडटलो.

3.2.3 - मुक्ती आदली गोंयांतली कोंकणी परंपरा आनी तिचें पुनरुत्थान :

थळाव्या कोंकणी मनशाची ‘कोंकणी’ ही स्वतंत्र संस्कृतीक आनी भाशीक वळख मानून हे परंपरेचो विचार करचो पडटा. पुर्विल्ल्या काळा सावन भुगोलीक आनी राजकी कारणांक लागून गोंय कोंकणाचोच एक वांटो आसलें. तशेंच वयर चर्चा जाल्ले प्रमाण महाराष्ट्र प्राकृत वा बालभास सरस्वती हे भास-खांदयेंतल्यान कोंकणी ही मराठी भाशे पासून वेगळी जाल्ल्यान गोंयचे समाजजिणेचेर मराठी आनी कोंकणी अस्मितायेचें पडबिंब पडिल्लें दिश्टी पडटा. ते पासत कोंकणी भाशीक अस्मितायेचो खोलायेन अभ्यास जावप हांगा गरजेचें थारता.

कोंकणी भाशीक संस्कृताय : उगम आनी उदरगत⁴³

क्र.	कालखंड	कोंकणी भास आनी संस्कृताय	खाशेलताय / रुजवात
1	इ. स. उपरांत 800 ते 1000	महाराष्ट्र प्राकृतांतल्यान तशेंच सरस्वती बालभाशेंतल्यान कोंकणी आनी मराठी भासांचो उगम	फातरपट्यांतल्यान, ताम्रपट्यांत अक्षरबध्द
2	इ. स. उ. 1000 ते 1200	म्हणी, वाक्प्रचार, लोककला, लोकगीत, लोकनाट्य, लोककथा, अशे मौखीक परंपरेचो आरंभ	कोंकणी लोकवेद आनी लोक-साहित्य मेळटा
3	इ. स. उ. 1200 ते 1500	संभाव्य काव्ययुगाचो आविश्कार	हस्तलिखितां धर्मकोल्लांत लासलीं (?)

4	इ. स. उ. 1500 ते 1600	कृष्णदास शामा आनी हेर समकालीन बरोवप्यांचो कालखंड.	महाभारत आनी रामायण आदींचें गद्य लेखन मेळटा.
5	इ. स. उ. 1510 ते 1575	राजकी आनी धर्मीक पिडापिडेन कोंकणी समाजाचें विघटन आनी स्थलांतरण	कोंकणी समाजाचें जबरीन धर्मांतरण जालें. कोंकणी मनशाचें विघटन जालें.
6	इ. स. उ. 1575 ते 1684	पुर्तुगेज मिशनरी पाद्रीं कडच्यान क्रिस्ती धर्मीक साहित्य रोमी लिपयेंतल्यान रचून जालें.	रोमी लिपयेंतल्या धर्मीक कोंकणी साहित्याची रुजवात मेळटा.
7	इ. स. उ. 1684 ते 1858	भाशीक बंदीच्या कायद्यान कोंकणीची गळचेपी. कोंकणी भाशेचेर हावळ	कोंकणीचें मर्णाचें फर्मान लागू जाल्ल्यान कोंकणीक देंवती वाट लागली.

(तक्तो क्र. III ई)

वयलो तक्तो 1858 वर्सा मेरेनचीं गोंयचीं संस्कृतीक आनी भाशीक स्थित्यंतरां दाखयता. तातूंतल्यान चड करून कोंकणी हें भाशीक तत्व स्विकारून ताची संस्कृतीक आनी भाशीक स्थित्यंतरां सिद्ध करपाचो यत्न जाला. महाराष्ट्र प्राकृतांतल्यान तशेंच सरस्वती बालभाशेंतल्यान कोंकणी आनी मराठी ह्या भासांचो उगम जाला वा ती वैदीक परंपरेंतल्यान आनी ‘संस्कृत-प्राकृत-अपभ्रंश’ अश्या प्रवाहांतल्यान महाराष्ट्र प्राकृतांतल्यान मराठी हे तिचे भयण भाशे वांगडा जल्माक आयल्या’ ह्या मताक तातूंतल्यान तेंको मेळटा. सोळाव्या सतराव्या शेंकड्यांत पुर्तुगेज धर्मप्रसारकां कडच्यान कोंकणींत साहित्य रचना जाली. एक तरेचें भाशीक आनी साहित्यीक पुनरुत्थान जावपाक लागलें पूण उपरांत आयिल्ल्या धर्मकोल्ली परिस्थितींत तशेंच राजकी दबावान कोंकणी फाटी पडली. (हे संबंदी 3.3 वांट्यांत खोलायेन विचार जाला)

वयले चर्चा जाल्ले प्रमाण कोंकणी भाशेची जडण-घडण आठव्या ते धाव्या शेंकड्यांत जाली अशें म्हणूं येता. पूण मदीं जायत्या इतिहासीक आनी राजकी कारणांक लागून ती हेर भयण भासांचे तुलनेंत फाटी पडत गेली. तिका परत वयर काडपाच्या हावेसान तिचें ‘पुनरुत्थान’ करपाचो वावर 1855 वर्सा

पुर्तुगेज विसरॉयचे चिटणीस म्हूण गोंयां आयिल्ले ज्योकीं एलियोदोरु दा कून्य रिवार⁴⁴ हांणी केलो. कोंकणी भाशेचो सखोल इतिहास मांडपी तशेंच कोंकणी मनशाक आवय-भाशेची सेवा करपाक प्रवृत्त करपी ‘Ensaio Historico da Lingua Concani’ हो प्रबंद बरयलो. कुन्य रिवारान त्या प्रबंधांतल्यान कोंकणी सरस्पतीक तिच्या मानाच्या पाटार व्हरून बसोवपा खातीर तरनाट्यांक उलो मारिल्लो. त्या उल्याक पाळो दिवन 1858 सावन कोंकणी भास, साहित्य आनी संस्कृतायेचें पुनरुत्थान जावपाक लागलें. नोंद घेवपाची गजाल म्हणजे, कुन्य रिवार हांचें कार्य फकत प्रबंध बरोवन सोंपलेंना तर मुळाव्या शाळांनी कोंकणी भास शिकोवंची म्हूण ताणें स्वता दिसरात राबून एक मार्गदर्शिका काडली. 1859 वर्सा तेन्नाचे गोंयचे पुर्तुगीज सरकाराचे राज्यपाल विश्कोद्र द तोरिंश नोवश हांणी 25 ऑक्टोबराक काडिल्ल्या फर्मानांत ते मार्गदर्शिकेची शिफारस मेळटा. पूण दुर्देवान मुखावयल्या कांय राजकी घडणुकांक लागून ती मार्गदर्शिका कार्यरत जावंक पावलीना. 1877 मेरेन कुन्य रिवार गोंयांत उरले. आपले गोंयचे समाजीक आनी राजकी जिणेंत तांणी कोंकणीचोच पाखो घेतिल्लो पळोवंक मेळटा.

कुन्य रिवार हांणी कोंकणी भाशेच्या पुनरुत्थानाक हातबोट लायलां. तांणी आपल्या *Ensaio Historico da Concani* हो कोंकणी भाशेचो इतिहास मांडपी प्रबंध बरोवन कोंकणी सरस्पतीक तिच्या मानाच्या पाटार व्हरून बसोवपाखातीर तरनाट्यांक उलो मारिल्लो. तो मूळ प्रबंध पुर्तुगेज भाशेंत आशिल्लो. ओलिविन्यू गोमीश हांणी तातूंतलो एक मुखेल भाग आपल्या *कोंकणी सरस्पतीचो इतिहास* ह्या पुस्तकांत कोंकणींत (देवनागरींत) अणकारीत करून उडवाडायला.

कुन्य रिवाराच्या प्रबंधांतलो वयलो संदर्भ *Dalgado on Konkani* हे सुरेश जयवंत बोरकार हांणी संपादीत पुस्तिकेंत प्रकाशीत जाला. अस्मिताय प्रतिष्ठानान इंग्लिशींत प्रकाशीत केल्ले ते पुस्तिकेंत वयलो संदर्भ असो आयला :

The methodical study of the mother tongue will make Marathi familiar, it will facilitate the understanding of other Asiatic and European Languages, old and new, and with them will open the doors of the intellect to use knowledge and will open to you a world which you don't know today, the treasures that lie there hidden for lack of an

*appropriate instrument for their exploration (Cunha Rivara, Ensaio Historico da Concani, xxxi).*⁴⁵

कुन्य रिवार हांच्या वावरा सावन आरंभ कोंकणी भाशेच्या पुनरुत्थानाची ही प्रक्रिया गोंय मुक्ती मेरेन चल्ली. देखुनूच 1858 ते 1961 मेरचो हो कोंकणी भाशेचो पुनरुत्थानाचो काळ अशें मानतात. ह्या काळांत दोन प्रवाह दिसून येतात.

पयलो : 1858 ते 1939 मेरेनचो भाशीक पुनरुत्थानाचो काळ

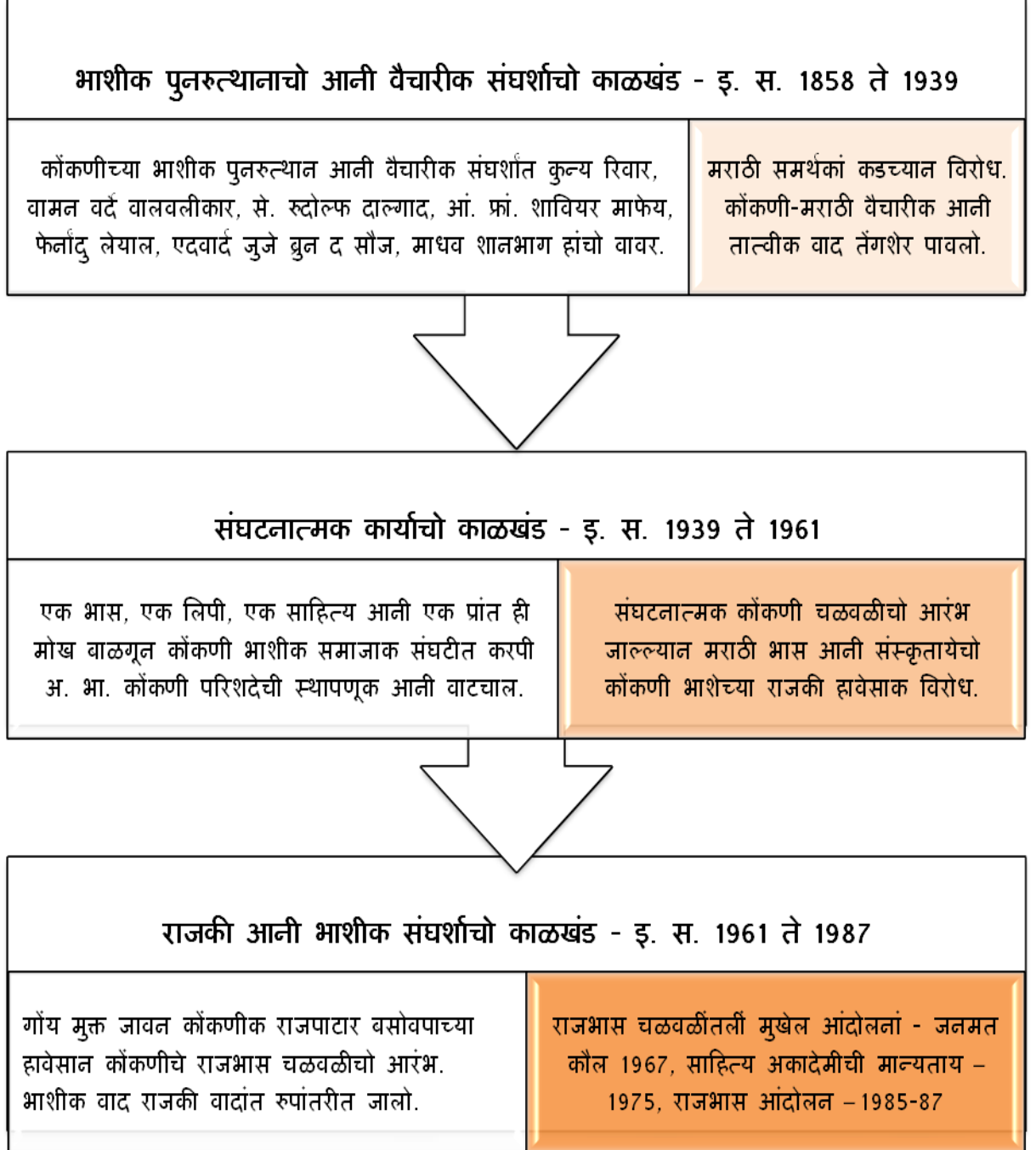
दुसरो : 1939 ते 1961 मेरेनचो संघटनात्मक वावराचो काळ

कोंकणी चळवळ केन्ना, कशी आनी कोणें सुरु केली? हाचेर अभ्यासकांचे विंगड विंगड तर्क वितर्क आसात. मुळांत कोंकणी चळवळीच्या इतिहासाची शास्त्रशुद्ध मांडणी आनी चिकित्सक नदरेन मोलावणी जावंक ना. कोंकणी भास, साहित्य आनी संस्कृतायेचो अभ्यासक सर्वसादारणपणान शणै गोंयबाबान कोंकणी चळवळीची बुन्याद घाली अशें मत मांडटा.

पूण, प्रत्यक्षांत शणै गोंयबाबान कोंकणी चळवळीचो आरंभ केलो अशें म्हणप सारखें न्हय. कारण शणै गोंयबाबाचो वावर हो वैचारीक स्वरुपाचो आसलो. कोंकणी मनशाक स्वभाशे वरवीं जाग हाडपी ते विचारवंत, संशोधक तशेच साहित्यीक. तांणी आपल्या संशोधनात्मक, व्याकरणीक आनी साहित्यीक वावरांतल्यान 'कोंकणी भास' 'मराठी' भाशे परस वेगळी आनी स्वतंत्र कशी आसा तें दाखोवन कोंकणीची 'वैचारीक चळवळ' चलयली अशें म्हणूं येता. ते खातीर गोंयांतले मराठी चळवळींतले नेते तांका 'गोमन्तकातील पहिला घरभेदी हिंदू कोंकणीवादी'⁴⁶ ह्या नांवान उल्लेख करताले.

(शणै गोंयबाब हांचें भाशावादांतलें योगदान 3.3.3 ह्या वांट्यांत आयलां)

गोंयचीं मुखेल भाशीक स्थित्यंतरां आनी कोंकणी चळवळींतले मुखेल तीन काळखंड :

(तक्तो क्र. III 3)

वयलो तक्तो सगळ्यांत पयलीं 1858 ते 1939 मेरेनची कोंकणीची वैचारीक क्रांती स्पश्ट करता, जाल्यार दुसरे सुवातेर 1939 ते 1961 मेरेन जाल्ल्या राजकी पुनरुत्थानाचेर उजवाड घालता. तिसरे सुवातेर 1961 ते 1987 मेरेन गोंयांत चलिल्ल्या राजभास संघर्शाचीं स्थित्यंतरां उक्तायता. तातूंतलो पयलो काळखंड

दुस-याचेर आनी दुसरो तिस-या काळखंडाचेर प्रभाव घालता. तांचोच रितसर नियाळ घेवन कोंकणीचे राजभास चळवळीचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन प्रस्तूत सोदवावरांत केलां.

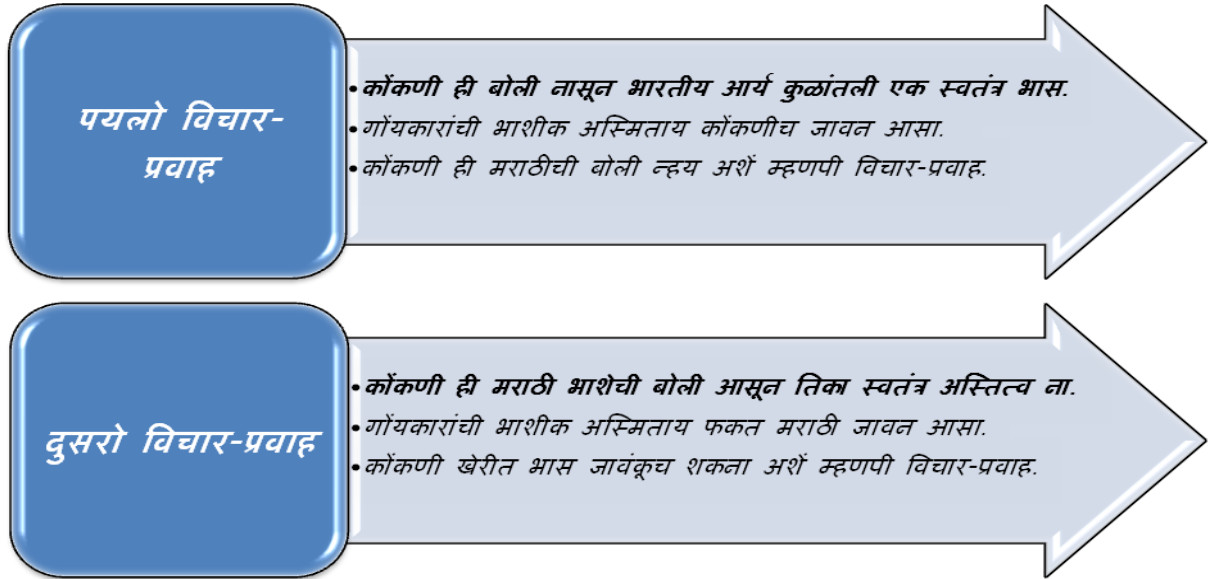
शणै गोंयबाब हांचे आदीं कोंकणीच्या पुनरुत्थानाच्या वावरांत पंदराव्या शेंकड्यांत कृष्णदास शामा आनी समकालिनांचें गद्य कोंकणी लेखन तशेंच सोळाव्या सतराव्या शेंकड्यांतलें पुर्तुगेज मिशनरी पाद्रींनी रचिल्लें धर्मीक साहित्य ही आदली फाटभूंय आसली. तातूंत आमादोर द सांता आनाचें ‘फ्लॉस सांक्तोरुम’ (1607), थॉमस स्टिफन्साचें ‘दौत्रीन क्रिस्ता’ (1622), आंतोनियु द सालदानाचें ‘सांक्तु आंतोनीचीं अचर्या’ (1655), मिंगेल द आल्मेदाचें ‘वनवाळ्याचो मळो’ (1658-59), जुआंव द पेट्रोझाचें ‘देवाचीं येकांग्र बोळणीं’ (1660), इनाझियु आर्कामोनीचें ‘सगळ्या वरुसाचें वांजेल’ (1667) अशा कोंकणी ग्रंथांचो आसपाव आसलो.

तशेंच कोचीन वाठारांतले डच वसणुकेंतले गवर्नर कमान्डर हॅनरीक व्हॅन रिड (1636-1691) हाच्या फुडारपणान 1678 ते 1693 मेरेन 12 खंडांनी रंगा भट, आप्पू भट आनी विनायक पंडीत ह्या कोंकणी आयुर्वेद पंडितांनी रचिल्ल्या ‘हॉर्टस इंडिकस मलबारिकस’ सारख्या ग्रंथांतल्यान वा तसले तरेच्या हेर वावरांतल्यान कोंकणी साहित्यीक वावर जालो. पूण ताका भाशीक चळवळीचो आरंभ म्हणप सारखें जावचें ना. 1858 ते 1961 मेरेन कोंकणी भास आनी साहित्या संदर्भांत जायत्यो म्हत्वाच्यो घडणुको घडल्यो. पूण त्या वावराक कोंकणी चळवळीचो आरंभ म्हणप चुकीचें जातलें. तांचो तो वावर म्हणजे निश्चीतपणान कोंकणी खातीरची ‘तळमळ’ जावन आसली. (एक मोख घेवन कार्यरत जाल्ली संघटीत स्वरूपाची चळवळ न्हय) तेच तळमळीचे फाटभुंयेर कोंकणी चळवळ उबी रावल्या.

ह्या सगळ्या गजालींचो सविस्तर अभ्यास करून कोंकणी चळवळीची शास्त्रशुद्ध मांडणी करपाक पयलीं गोंय मुक्ती आदलो कोंकणी-मराठी भाशावाद आनी वैचारीक चळवळीचो रितसर विचार करचो पडटलो. ते खातीर फुडले सुवातेर गोंय मुक्त जावचे आदलीं कोंकणी-मराठी भाशावादाचीं साबार स्थित्यंतरां मांडल्यात.

3.3 - गोंय मुक्ती आदलीं कोंकणी-मराठी भाशावादार्चीं स्थित्यंतरां

विसाव्या शेंकड्याच्या पयल्या अर्दांत कोंकणी-मराठी भाशीक वादा संदर्भांत जायतें बरप जाल्लें आसा. प्रत्यक्षांत ह्या वादांत दोन तरेचे विचारप्रवाह दिश्टी पडटात. कोंकणीचें समर्थन करपी विचार-प्रवाह आनी मराठीचें समर्थन करपी विचार-प्रवाह. ह्या दोनूय वटेन मतां मांडप्यां मदीं गोंयकार, महाराष्ट्रीय, भारतीय आनी भारता भायल्या पाश्चात्य अभ्यासकांचो आसपाव आसा. कोंकणी-मराठी भाशीक वाद हो मुळांत त्या दोन विचार-प्रवाहांतल्यान जल्माक आयला. देखीक :

(तक्तो क्र. III ऊ)

कोंकणी-मराठी भाशावादाचो आरंभ केन्ना जालो? कसो जालो? कोणें केलो? हे कांय म्हत्वाचे प्रस्न. हे विशीं भासशास्त्राचे अभ्यासक आनी हेर जाणकार विंगड विंगड मत्तां मांडटात. ताचोच सोद हांगा घेतला. तातूंत पयलीं भायल्या अभ्यासकांचो विचार केला. -

3.3.1 - कोंकणी-मराठी वादा संबंदान भायल्या जाणकारांचीं मत्तां :

कोंकणी-मराठी मदलो वाद सगळ्यांत पयलीं इंग्लेज भोंवडेकार जॉन लिडन (1775-1811) हांणी उप्रासून काडलो. केरळ वाठाराचे भोंवडेर आसतना तांणी थंय कोंकणी ग्रंथांचे वाचन लोकां कडच्यान आयकल्लें. आयकून तांणी कोंकणी ही मराठीची बोली आसूंक जाय असो अंदाज काडिल्लो. तांचे

समकालीन बॅपतिस्ट मिशनरी विल्यम कॅरी (1764-1834) फोर्ट विल्यम कॉलेज, कोलकाता हांगासर पश्चिमी भासांचे प्रोफेसर म्हूण वावुरताले, तांणी *बायबल* हया धर्मीक ग्रंथाचो भारतीय भासांनी अणकार करपाचो व्हड वावर हातांत घेतिल्लो. तेन्ना तांचो कोंकणी, मराठी, कन्नड आनी हेर भासांतल्या पंडितां कडेन संबंद आयिल्लो. भाशांतराच्या वावरांतल्यान तशेंच स्वताच्या निरिक्षणांतल्यान तांणी कोंकणी ही एक स्वतंत्र साहित्यीक भास म्हूण मत्त मांडलें.⁴⁷ तशेंच, *Tribes and languages of the Bombay Presidency Indian Antiquary*. हया ग्रंथांत जॉन विल्सन (1804-1875) हया मराठी, गुजराती, कोंकणी सारख्यो भासो शिकून घेतिल्ल्या ब्रिटीश मिशनरी जाणकारान कोंकणी एक वेगळी भास म्हूण स्पश्टोक्ती दिल्या.⁴⁸

वाल्टर ईलयट (1803-1887) हो भारतीय भासांचो एक अभ्यासक. ताणें भारतीय भासांचें सर्वेक्षण सादर केलां. ‘कोंकण वाठारांत सदाशिवगडाचे उत्तरेक कोंकणी ही भास उलयतात आनी थंयच्यान दोंगराळ भाग वयर चडटा थंय मराठी उलयतात अशें तांणी मत मांडलां.’⁴⁹ ते भायर पाश्चात्य भोंवडेकारां मदीं फ्रान्सिस हॅमिल्टन बकनान (1762-1829), रिचर्ड फ्रान्सिस बर्टन (1821-1890), रॉबर्ट झॅवियेर मर्फी (1803-1857), जॉर्ज्य अब्राहम ग्रेयरसन (1851-1941) हांणी कोंकणी ही फकत उलोवपाची आनी मराठी ही बरोवपाची ग्रंथीक भास अशें मानून कोंकणीचो उल्लेख मराठीची एक भश्ट बोली म्हूण केला. तातूंत, ग्रेयरसन हांणी आपल्या *Linguistic Survey of India* हया ग्रंथाच्या सातव्या खंडांत मराठी वांगडा कोंकणी विशीं आपलीं मत्तां मांडल्यांत.

*In the Southern Konkan there is a distinct dialect known as ‘Konkani’. It differs so widely from standard Marathi that some of its speakers claim for it the dignity of a separate Language. To its south and west the Dravidian Kanarese is spoken; so that the kanarese alphabet is generally employed for recording Konkani. Natives also employed Devanagri character for the same purpose, while the Portuguese missionaries of Goa have introduced the use of the Roman character among their converts*⁵⁰

प्रत्यक्षांत त्या सातव्या खंडाचें लेखन नोर्वेजिया देशाचे भाशाशास्त्री स्टेन कोनौ हांणी केलां. तांणी कोंकणी बोलयांचे धा नमुने सादर करून कोंकणीक मराठीची बोली मानल्या. जाल्यार पाश्चात्य

भोंवडेकारां मदीं क्रिस्टीयन लास्सेन (1800 -1876) हया जर्मन विद्वानान, संस्कृत भाशेचो जाणकार म्हूण नामना जोडिल्ले आर्थर कोक बर्नेल (1840 -1882) हांणी कोंकणी ही एक खेरीत भास मानल्या. ते भायर जोन मुर्से मिशचेल (1815-1904), रॉबर्ट निडहॅम कस्ट (1821-1909) हांणीय कोंकणीच्या विंगड विंगड मोडींचें विश्लेशण करून ती मराठीक लागीं आशिल्ली एक स्वतंत्र भास आसा अशें मत्त मांडलां.⁵¹ कोंकणी ही बोली नासून ती संस्कृतांतल्यान उपजल्ली एक भारतीय आर्य भासकुळांतली स्वतंत्र प्राकृत भास अशें म्हणप्यां मदीं मिंगेल विंसेत द आब्रेव, फिलीप नेरी श्यावियर डोना जे. यंग⁵² हया भारता भायल्या अभ्यासकांचो आसपाव जाता.

कोंकणी-मराठी भाशीक वादांत खासा गोंय, महाराष्ट्र आनी भारताच्या हेर वाठारांतले भाशेचे मोगी, अभ्यासक आनी हेर जाणकार पडिल्ल्याचे जायते पुरावे मेळटात. तातूंत सुरवेक कोंकणी ही मराठी परस वेगळी आनी स्वतंत्र भास लेखून समस्त कोंकणी मनशांक तिचे उदरगती खातीर उलो मारपी आनी तिचे पासत तळमळीन कार्य करपी रिवार, दाल्गाद आनी शणै गोंयबाब हांची कोंकणी-मराठी वादा संबंदी भुमिका तपासप रास्त जातलें.

3.3.2 - कोंकणी-मराठी वादा संबंदान भारतीय जाणकारांचीं मत्तां :

इकुणिसाव्या शेंकड्या मेरेन थळाव्या भासांक मार्गदर्शन करपी, तांकां पोसवण दिवपी वा तांकां एकठांय हाडून फाव सारकें भाशीक धोरण मुखार व्हरपी प्रशासन भारतांत नाशिल्लें. देखूनूच हया मळांचेर व्हडलिशी आसदिणी परिस्थिती नासली. थळावे लोक गरिबी, गुलामी, लाचारी, भूक, बळजबरी, अन्याय, अत्याचार, अंधश्रद्धा अशा गजालींनी घुसपून गेल्ले. अशे परिस्थितींत भोवसंख्य समाजाक भास आनी संस्कृतायेचो हुस्को जावपाचो प्रस्नूच नाशिल्लो. ते भायर गोंयांत पुर्तुगेजांनी केल्ले पिडापिडेक लागून कोंकणी मनशाची स्थिती भोवूच वेगळी जाल्ली.

हे फाटभुंयेर पुर्तुगालच्या पार्लमेंटांत गोंयचें प्रतिनिधित्व करपी खासदार फ्रांसीशक लुईस गोमिश (1829- 1869) हे कोंकणी भाशेचो पाखो घेताले. खासा तांणीच कोंकणी व्याकरणाच्यो कांय टिपो तयार केल्ल्याचें कुन्य रिवारांचे नदरेक पडिल्ल्यान दोगांयनी हया वावरांत उडी घेतली. 1875 वर्सा, पुर्तुगेज

सरकाराचे मराठी दुभाशी सुर्याजी आनंदराव देशपांडे (1828-1888) जे कुन्य रिवारा वांगडा पयलीं वावर करताले तांणी 'गोंयकारांचे जिबेर घोळपी कोंकणी ही मराठी हे भाशेचें अशुद्ध रूप जावन आसा आनी कोंकणी आनी मराठी उलोवपी एकामेकाची भास सहजतायेन समजतात' अशें विधान केलें. देशपांडे हे एक जबाबदार सरकारी अधिकारी आशिल्ले. देखून कोंकणी ही मराठीचीच एक बोली आसा म्हणपाचो ताचो यत्न मुखार जेर्सन द कुन्हा आनी दाल्गादान खोडून काडलो. 1881 वर्सा *The Konkani : Language and literature* हया पुस्तकांतल्यान कुन्हान 'कोंकणी ही मराठी पासून कितली वेगळी आनी स्वतंत्र आसा' हाचे पुरावे दिल्यांत.⁵³

जुझे पेरेरा आपल्या *Konkani A Language : A History of Konkani Marathi Controversy*. हया पुस्तकांत कोंकणीचें मूळ आनी तिचें संस्कृत भाशे कडचें नातें, हे संबंदी मत्तां मांडटना कोंकणीच्या स्वतंत्र अस्तित्वाक तेंको दिता. ते कोंकणीच्या जल्मा विशीं अशें भाश्य करतात :

*If we proceed to examine the origin of Konkani we will see that her real links sre with Sanskrit. Sanskrit's daughter is Balabhasha and the later child is Konkani. It is thus obvious that the blood of Sanskrit and Konkani is same.*⁵⁴

कोंकणीचें संस्कृत तशेंच सरस्वती बालभाशे कडचें नातें दाखयतना रामचंद्र भिकाजी गुंजीकर हांणी आपल्या *सरस्वती मंडल* हया पुस्तकांत जायत्या नीज कोंकणी उतरांची म्हायती दिल्या. 'संस्कृत - सरस्वती बालभाशा - कोंकणी' असो कोंकणी उतरांचो प्रवास जाल्ल्याचें ते स्पश्ट करतात. आपलें म्हणणें सिद्ध करपाक ते जायत्यो देखी दितात.

'संस्कृत-सरस्वती बालभाशा-कोंकणी' असो उतरांचो प्रवास दाखोवपी कांय वेंचीक देखी :⁵⁵

मूळ संस्कृत उतर	➡	सरस्वती बालभाशा	➡	आयचें कोंकणी उतर
दुहिता	➡	धीया	➡	धूव
पुत्रक	➡	पुत्तक	➡	पूत
ग्राहक	➡	गोह	➡	घोव
वृक्ष	➡	रुक्खो	➡	रुख
पिशाच	➡	पिसाओ	➡	पिसो
ग्रीष्म	➡	गिम्ह	➡	गीम

दालगादान *Diccionario Konkani – Portugues – Philologico Etymologico* हया कोशांत कोंकणीचो संबंद मराठी कडेन जोडपाचें कांयच कारण नासून ती संस्कृत भाशेंतल्यान उपजल्ली एक स्वतंत्र प्राकृत भास आशिल्ल्याचें मत्त मांडलां. ते बरयतात :

*The origins of the Konkani language have been shrouded in the mist and mystery of rather remote times. Suggestions have been put forth tracing its ancestry to the ancient vedic tongue and its now extinct offshoot of Sraswati or Balbhasa.*⁵⁶

तांच्या वयल्या मतांचेर उपरांत 1926 वर्साच्या ‘विविधज्ञानविस्तार’ हया नेमाळ्यांत विठ्ठल रामजी शिंदे हांणी विरोध केलो. हो वाद उपरांतच्या काळांत शणै गोंयबाब हांणी मुखार व्हेलो. ताची सविस्तर चर्चा आनी चिकित्सा मुखार केल्या.

भाशीक वादांत शणै गोंयबाब, प्रियोळकर आनी समकालीन विद्वान :

कोंकणी मराठी भाशावाद सुरवेक चडसो शणै गोंयबाब आनी हेर मराठी समर्थक हांचे मदींच घुंवत उरलो. कोंकणीची वट सशक्त करचेखातीर शणै गोंयबाबान इतिहासीक, भुगोलीक, पुराणीक, ग्रांथीक अशे जायते संदर्भ सोदून काडचेलो यत्न केलो. *गोंयकाराचो मुंबैकार (1910)*, *गोंयकाराली गोंयाभायली वसणूक (1928)*, *कोंकणी भाशेचें जैत (1930)*, *भुरग्यांलो इश्ट (1935)*, *कोंकणी पयलें पुस्तक (1939)*, *कोंकणी नादशास्त्र (1940)*, *भुरग्यांलें व्याकरण (1941)*, *येवकार-अध्यक्षांलें उलोवप (1945)*, *कोंकणी मुळावें पुस्तक (1947)*, *कोंकणिची व्याकरणी बांदावळ (1949)*, *आल्बुकेर्कान गोंय कशें जिखलें (1955)*⁵⁷ हीं तांचीं कांय म्हत्वाचीं पुस्तकां. तातूंतल्यान तांणी कोंकणीची केस मांडिल्या.

1930 वर्सा उजवाडाक आयिल्ल्या *कोंकणी भाशेचें जैत* हातूंत “नम्रतायेची मागणी” हया मनोगतांत ताची भुमिका मतींत येता. कोंकणी आड आयिल्लो दर एक मुद्दो ते पुराव्या सयत खोडून काडटना दिसतात. “गोंयची आवै-भास” हया लेखांत रघुनाथ गणेश शणै तळवडकर हांच्या 1925 वर्सा ‘स्वयंसेवक’च्या अंकांत आयिल्ल्या लेखाचेर भाश्य करताना ते गोंयकारांचे आवयभाशे विशीं आशिल्ल्या तळवडकर हांच्या चुकिच्या मतांचें खंडन करतात.

रघुनाथबाब मराठी भाशेक बळ्यांच जरी गोंयचे आवै-भाशेच्या पाटार बसोंक सोदतात तरी अखेरेक खरें तेंच तांच्या तोंडांतसून आपशीं भायर सरता. ते म्हण्टात कि, फाटल्या धा-वीस वर्सांपरस आयज गोंयां मराठी भाशेंत जें सुधरप जाल्लें दिसता ताचें एक कारण इंग्रजी सरादींतले मराठी शिकिल्ले लोक गोंयां मास्तरकी करूंक येवंक लागल्यात हें आस. हाचो उक्तो अर्थ असो जाता कि, गोंयकारांक तांची आवै-भास शिकोंक गोंयां भायले लोक जायत; त्याबगर तांकां ती शिकूंक येना. आपली आवै-भास शिकूंक परक्या लोकांची गरज लागची हें एक अजापूच म्हणूंक जाय.⁵⁸

मराठीचो पाखो घेवप्यांच्या दर एका मुद्द्याचें खंडण तांणी केल्लें आसा. वेगवेगळे पुराणीक, इतिहासीक, ग्रांथीक संदर्भ दितनाच तांणी भोव तर्कशुद्धतायेन आपलीं मतां मांडपाचो प्रयत्न केला. आवयभाशे संदर्भांत ते बरयतात :

गोंयकारांली निजाची आवै-भास कोण म्हणपाचें पळोंचें आसल्यार, नाना फडणिशी उपाय करून, एकाद्रो मनीस सुस्त न्हिदलासो पळौन, ताच्या माथ्यार थंड किरांव उदकाचो कळसो रकोंचो; म्हण्टकच, तो फडफडून जागो जावन गजाल मारीत उडकूच तागेली आवै-भास कोण ती रोखडीच कळटली. आनी लटक्या भावनांच्या फिटफिट्या तणांच्या आशयांचेर कोणाकूच आधारून रांवचें पडचें ना.⁵⁹

शणै गोंयबाबाचें पयलें पुस्तक 1910 वर्सा प्रकाशीत जालें जाल्यार प्रत्यक्ष कोंकणी मराठी वादांत ते सादारण 1920 उपरांत पडले. त्या वेळार तांणी मराठी भाशेंत उजवाडाक येवपी ‘विविधज्ञानविस्तार’, ‘नवयुग’, ‘स्वयंसेवक’ ‘विविधवृत्त’, ‘सुधारक’, ‘हिंदू’, ‘भारत’ ह्या सारख्या मराठी नेमाळ्यांनी कोंकणीची बाजू मांडली. शणै गोंयबाब हांकां कोंकणी चळवळीक दिल्ल्या योगदाना खातीर **कोंकणीचे वैचारीक चळवळीचे संस्थापक** म्हणप सारखें जातलें.

शणै गोंयबाब हांचें चडशें सगळेंच बरप गिरगांव मुंबयच्या गोमन्त छापखान्यांत छापलां. त्या छापखान्याचे धनी काशिनाथ श्रीधर नायक (कवी बयाभाव) आनी ताचो भाव अनंत श्रीधर नायक हांणी शणै गोंयबाबाचीं चडशीं सगळींच पुस्तकां भोव अपुरबायेन छापलीं. खरें म्हणजे शणै गोंयबाबाचे विचार

सर्वसामान्यां कडेन पावोवपाचें स्नेय गोमन्त छापखान्याक आनी काशिनाथ श्रीधर नायक हाका वता. ते खातीर खासा शणै गोंयबाबान काशिनाथ श्रीधर नायक हाका 'कोंकणीचो अशोक' ही पदवी दिल्या.

शणै गोंयबाब हांच्या कोंकणीच्या वावराक मराठी समर्थकां कडच्यान आकांताचो विरोध जालो. ताचे कडूर विरोधक तशेच मराठीचे समर्थक अ. का. प्रियोळकर *ग्रांथीक मराठी भाषा आणि कोंकणी बोली* ह्या पुस्तकांत शणै गोंयबाब हांचे विशीं – 'शणै गोंयबाब हे कोंकणीचे पहिले हिंदू पुरस्कर्ते, तथा पहिला हिंदू घरभेदी' अशें म्हणटात जाल्यार बारांव तोमास मौरांव हांणी मराठी भाशेविशीं दिल्ल्या योगदाना खातीर तांचे विशीं – 'हिंदू भेदवाद्याचा गुरु मराठीचा सक्रिय पुरस्कर्ता'.⁶⁰

1918 च्या सुमाराक अ. का. प्रियोळकर हे आपले विद्यार्थी दशेंत 'विविधज्ञानविस्तार', 'स्वयंसेवक' तशेंच 'मनोरंजन' सारख्या मराठी नेमाळ्यांनी बरप करताले. उपरांत तांणी गोंयच्या राजकी, समाजीक, भाशीक, संस्कृतीक, साहित्यीक इतिहासाचेर संशोधन करून जायते ग्रंथ बरयले. तातूंत *ग्रांथीक मराठी भाषा आणि कोंकणी बोली, दौत्रीन क्रिस्तां, वनवाळ्यांचो मळो, सांत आंतोनीचीं अचर्या* (देवनागरींत संस्करण करून प्रसिद्ध केल्यांत), *The Goa Inquisition, Goa – Facts versus Fiction, Goa Rediscovered, History of Printing Press in India* मुखेल आसात. तांच्या साहित्यीक आनी संशोधनात्मक वावरांत गोंयच्या भाशीक स्थित्यंतरांचो वेध तांणी घेतला. ते भायर, 'बोली-भास' वा 'उपभास' ही मौखीक आसता जाल्यार 'प्रमाण-भास' ही ग्रांथीक तशीच व्यवहारीक आसता हें सांगपाचो तांणी यत्न केल्लो दिसता.

कोंकणी-मराठी भाशावांदांत कोंकणीचो पाखो घेवपी शणै गोंयबाब विरुद्ध हेर मराठी समर्थक असो वैचारीक संघर्श दिसून येता. मराठीची बाजू मांडपी त्या विद्वानां मदीं प्रियोळकर, रामकृष्ण गोपाळ भांडारकर, बाळकृष्ण सावर्डेकर, शांबाराव सरदेसाई, विठ्ठल रामजी शिंदे, ना. गो. कालेलकर आदी भारतीय अभ्यासाकांचो आसपाव जाता.

'कोंकणी ही एक स्वतंत्र भास काय ती मराठी हे भाशेची एक बोली' हो वाद 1926 वर्सा सुरू जालो अशें भासविज्ञानाचे तज्ञ म्हूण नामनेक पाविल्ले कल्याण काळे मानतात.⁶¹ पूण प्रत्यक्षांत हो वाद ताचे पयलींच कांय पाश्चात्य अभ्यासकांनी आरंभ केल्लो. (हे विशीं आदीं चर्चा जाल्ली आसा). त्या वेळार

उजवाडाक येवपी नेमाळ्यांतल्यान तशेंच हेर पत्रकांनीं कोंकणी ही भास काय मराठीची एक बोली ह्या विशयाचेर बरीच मोठी चर्चा चलताली. पूण ती व्हड भाशीक संघर्शाक रूप दिवपाक तशी पूरक नाशिल्ली. 1926 वर्सा विठ्ठल रामजी शिंदे हांचो ‘कोंकणी मराठी’ हो खाशेलो लेख ‘विविधज्ञानविस्तार’ च्या अंकांत उजवाडा येतकच वाद तिब्र जालो. ‘कोंकणी ही व्याकरणाचे नदरेंतल्यान संस्कृत भाशेक सामकी लागीं आसून तिचो मराठी भाशेकडेन वा तिचे बोलींकडेन कसलोच संबंद ना.’ ह्या दालगाद हांच्या मत्ताचो विरोध करचे खातीर शिंदेन तो लेख ‘विविधज्ञानविस्तार’च्या जुलय 1926 च्या अंकांत प्रसिद्ध केल्लो. त्या लेखांत ‘कोंकणी ही स्वतंत्र भास नासून ती अनार्य अशे उपरे जमातींतली बोलीभास आसा’, असो निश्कर्श शिंदेन मांडिल्लो.⁶² शिंदेच्या ह्या मत्ताचें खंडन त्या वेळार शणै गोंयबाबान केल्लें. तांणी त्याच वर्सा (1926) ‘विविधज्ञानविस्तार’च्या सप्टेंबर म्हयन्याच्या अंकांतूच खासा मराठी भाशेंतल्यान ‘कोंकणी व मराठी’ ह्या माथाळ्याखालाच कोंकणीचो पाखो घेवन कोंकणी मनीस आर्यकुलीन आशिल्ल्याची रुजवात दिल्ली. शिंदे आनी गोंयबाब हांच्या वादांत उपरांत जायत्या अभ्यासकांनी आपलीं मतां मांडल्यात. शणै गोंयबाब आनी हेरां मदल्या ह्या संघर्शा पयलींची एक खाशेली नोंद जावप गरजेचें. शिंदेचो विविधज्ञानविस्तारांत लेख प्रसिद्ध जावचे आदीं 1923 वर्सा मुंबयचे ‘आंथ्रोपॉलॉजिकल सोसायटीचे’ उपाध्यक्ष आशिल्ले रावसाहेब व्ही. पी. चव्हाण हांणी सोसायटी वतीन आयोजीत एके खाशेले व्याख्यान माळेंत “The Konkan and the Konkani language” ह्या विशयाचेर तीन उलोवपां केल्लीं. 1942 वर्सा ‘The Konkan and the Konkani language’ ह्याच नांवान तांचें संकलन जावन तो ग्रंथ प्रसिद्ध जाला. संस्कृत, प्राकृत, कोंकणी आनी मराठी उतरां एकामुखार एक मांडून तशेंच कोंकणीचो उगम आनी भाशेची बांदावळ स्पश्ट करून कोंकणी उतरां संस्कृत भाशेंतल्या उतरांकडेन भोवूच लागीं आसा, ते भायर मराठी परस कोंकणी उतरां गुजराती कडेन लागशिल्लें नातें जोडटात असो निश्कर्श तांणी काडिल्लो आसा.⁶³

चव्हाण हांचे सारखेंच मत्त भाशाविज्ञानाचे अभ्यासक सु. मं. कत्रे हांणी ‘The formation of Konkani’ ह्या सोदवावरांत मांडलां. कत्रेन चार विभागांनी आपलो सोदवावर मांडिल्लो आसा. 1) नाद शास्त्र (phonology) 2) रूप विज्ञान (Morphology) 3) वाक्य विज्ञान (Syntax) 4) निश्कर्श (Conclusion) अशा विभागांनी तांणी कोंकणी भाशेचीं आंगां वेवस्थीत तपासून तशेंच तांचो तुलनात्मक

अभ्यास करून गुजराती, सिंधी, बंगाली कडेन कोंकणीचो लागशिल्लो संबंद आसा असो निश्कर्श मांडलो.⁶⁴

चव्हाण हांच्या मत्ताचेर आक्षेप घेताना वि. बा. प्रभुदेसाई हे आपल्या 'सतराव्या शतकातील गोमन्तकीय बोली' ह्या संशोधनात्मक ग्रंथांत बरयतात :

कोंकणीचे मराठी व्यतिरिक्त इतर भाषांशीही शब्दसंपत्तीच्या दृष्टीने फारच जवळचे नाते आहे हे सांगण्याच्या ओघात त्यांनी (रावसाहेब व्ही. पी. चव्हाण) गुजरातीतील कोंकणीने स्विकारलेले काही शब्द देऊन ते मराठीत नाहीत असे म्हटले आहे. पण डॉ. चव्हाणांनी केवळ कोंकणीचेच म्हणून दिलेल्या त्या शब्दांपैकी जवळजवळ सगळेच शब्द जुन्या मराठीत आढळतात, या गोष्टीकडे दुर्लक्ष करता येत नाही.⁶⁵

ह्याच काळांत 1934 वर्सा महाराष्ट्रांतल्या अहमदनगर जिल्ल्यांतल्या संगमनेर शारांतल्या य. गो. कानेटकर ह्या शिक्षकान एक उतरावळींची वळेरी तयार केल्ली. तातूंत तांणी मराठी आनी कोंकणी उतरांचो तुळात्मक अभ्यास करून तातूंतल्यान कोंकणी ही मराठी परस आदीं उत्पन्न जाल्या तशेंच मराठीन खासा कोंकणी कडल्यान उतरां उश्णीं घेतल्यांत असो निश्कर्श तांणी काडिल्लो.⁶⁶ सभावीकपणान, य. गो. कानेटकराच्या ह्या सोदाचेर बरोच वाद उप्राशिल्लो. त्या वादांत भास आनी समाजशास्त्राचे अभ्यासक अ. का. प्रियोळकर ह्या अभ्यासकान भाग घेतलो. 'कोंकणी ही मराठीची बोली आसून ती स्वतंत्र भास जावंकूच शकना' अशें मत्त तांणी मांडलें. हे संबंदी गोंयांतले दुसरे एक विचारवंत आनी मराठी लेखक लक्ष्मिकांत प्रभू भेंब्रे हांणी 'सहयाद्री' 1946 च्या अंकांत मराठीची पोटभाशा म्हूण कोंकणी बोलयेचो उल्लेख केलो. गोंयकार संशोधक प्रभूदेसाई हांणीय बी सतराव्या शतकातील गोमन्तकी बोली ह्या प्रबंधांत 'कोंकणी' ही बोली आसून तिची मुखेल भास मराठीच जावन आसा असो निश्कर्श काडला.⁶⁷

ना. गो. कालेलकर हांणी कोंकणी-मराठी भाशीक वादाचेर आपलीं मत्तां मांडल्यांत. कर्त्रेच्या प्रबंधाचेर आनी निश्कर्शाचेर कालेलकर आपलें अशें मत्त दितात. :

डॉ. सु. मं. कत्रे यांचा कोंकणी बोलींवरचा प्रबंध पाहिला असता या बोली सकृद्दर्शनी वाटतात तितक्या मराठीतून भिन्न नाहीत, हे दिसून येईल. ध्वनिसामग्री, रुपनिष्पत्ती आणि वाक्यरचना याबाबतीत कोंकणी मराठीला जितकी जवळची आहे तितकी इतर कोणत्याही भारतीय आर्य भाषेला नाही.⁶⁸

अ. का. प्रियोळकर आनी ना. गो. कालेलकर हांचे कोंकणी-मराठी वादा संदर्भांतले मुद्दे :⁶⁹

- 1) कोंकणीक व्याकरण ना, साहित्यीक परंपरा ना आनी संत परंपराय ना.
- 2) भास मानल्यार, वैचारीक साहित्य रचपाक तिका मराठीची मदत घेवची पडटली.
- 3) कोंकणी-मराठी संबंद हो भास (मराठी) आनी बोली (कोंकणी) हांच्या नात्याचो आसा.
- 4) संस्कृतीक आनी वेव्हारीक गरजो भागोवंक पावना देखून कोंकणी मराठीची पोटभास उरची.
- 5) 'गोवानीज' आनी 'गोमन्तकी' (क्रिस्ती-कोंकणी, हिंदू-कोंकणी) अशे दोन भेद कोंकणींत दिसतात देखून ती भारतीय संस्कृतायेची अखंडताय राखूंक पावंचीना.

वयले पांचूय मुद्दे शणै गोंयबाब हांणी तशेंच तांच्या उपरांतच्या अभ्यासकांनी खोडून काडल्यात. तशेंच हे संबंदीं मराठी आनी कोंकणी अशा दोनूय वटेनच्या जाणकारांनी विंगड विंगड मत्तां पर्गटावन हो वाद जायतीं वर्सां चालू दवरलो. तातूंत वयर उल्लेख केल्ल्या व्यक्तीं भायर गोंय मुक्ती आदल्या काळांत अँथनी साल्दाना, फर्नांदु लेयाल, क्रिस्तोवांव पींतु, मारियानु साल्दान्या, रामचंद्र पांडुरंग वैद्य, शांबाराव सरदेसाई. दत्तात्रय व्यंकटेश पै, दामोदर अ. कारे, यशवंतराव सुर्याराव सरदेसाई, जयवंतराव सरदेसाई, बा. द. सातोस्कर, बाळकृष्ण सावर्डेकर सारक्यां असंख्य कोंकणी-मराठी समर्थकांनी वांटो घेतलो. गोंय मुक्त जातकच तो भाशावादांत राजकी फुडा-यांनी मत्ताच्या राजकारणा खातीर वापरिल्ल्यान मुक्त गोंयांत भाशीक संघर्श घडूंक पावलो.

(हे विशीं चवथ्या अध्यायांत सविस्तर चर्चा जाल्या.)

3.3.3 - मुंबय शारांतली कोंकणी चळवळ आनी भाशीक संघर्श :

भाशीक वाद आनी काका कालेलकर - दत्तात्रय बाळकृष्ण कालेलकर (1885-1981) हाचें जिवीत आनी कार्य भारतीय भासां खातीर भोवूच लक्षणीय आसा. कारण भारतीय भासांच्या अभ्यासाक लागून तशेंच तांच्या राष्ट्रवादी कार्याक लागून स्वतंत्र भारतांतल्या भाशीक नियोजनांत तांणी योगदान दिलां. 1907 वर्सा पुणेच्या फर्ग्युसन महाविद्यालयांत पदवीचें शिक्षण पुराय केल्या उपरांत तांणी युवा अवस्थेंत पत्रकारितेचें काम केलें. जाल्यार 1912 ते 1920 मेरेन तांणी 'ब्रिटीश इंडियांत' विविध प्रांतांची भोंवडी करून भारतीय संस्कृतायेचें अध्ययन आनी अवलोकन केलें. 1915 वर्सा शांतिनिकेतनांत तांची गांधीजी कडेन भेट जातकच ते गांधीचे अनुयायी जाले. तांच्या राष्ट्रवादी कार्याक लागून ब्रिटीश सरकारा कडच्यान तांणी बंदखण लेगीत सोंसली. गांधीजींच्या साबरमती आनी वर्ध्याच्या सेवाग्राम आश्रमांत रावन तांणी गांधीवादी विचारसरणेचो प्रचार आनी प्रसार केलो.

देशांतले भाशावार प्रांत रचनेचे प्रक्रियेंत तांच्या मताचो आदर जातालो. 1952 ते 1958 ह्या काळा खातीर ताची भारतीय राष्ट्रपतीन राज्यसभेर नेमणूक केली. तशेंच केंद्र सरकारान 1953 वर्सा अनुसुचित जमातींच्या आयोगाचे अध्यक्ष म्हूण ताची नेमणूक केली. थंय तांणी अनुसुचित जाती जमातींचे उदरगती खातीर भरीव कार्य केलें. पुराय जिवितांत तांचीं तीन मुखेल कार्यां नोंद घेय सारखीं आसात - 1) राष्ट्रभाशेचो प्रसार आनी प्रचार, 2) राष्ट्रीय भासांची आनी शिक्षणाची उदरगत, 3) सर्व-धर्म समन्वयाचो प्रचार आनी प्रसार⁷⁰

दक्षीण-अस्तंत वाठारांतल्या गुजराती, मराठी, कोंकणी, कन्नड आनी तुळू वाठारांक एकठांय हाडपी 'पंचभाशीक सागरी प्रांतांची संकल्पनाय तांणी मांडिल्ली. भारतांतल्या दक्षीण-अस्तंते कडच्या दर्या देगेकच्या लोकांची उदरगत सादून भारताचे पश्चिमी दर्यादेगेर भारतीय तटरक्षक दळाचीं केंद्रां विकसीत करचीं हे नदरेन सागरी प्रांताची संकल्पना तांणी मांडिल्ली. पूण राजकी इत्साशक्त उणी पडिल्ल्यान ती कल्पना प्रत्यक्षांत आयली ना. *काका साहब कालेलकर : गांधीयुगीन सांस्कृतिक नवचेतना के अग्रदूत* ह्या रवीन्द्र केळेकार संपादीत हिंदी ग्रंथांत तांचे मुखा वेलें विचार स्पश्ट जातात -

राजनैतिक स्वराज्य के साथ-साथ देश में अगर सांस्कृतिक स्वराज्य भी लाना हो तो चार दिशाओं में मोर्चा लेना होगा – 1) देश की छोटी-बड़ी सभी प्रादेशिक भाषाओं को पुरस्कृत करके उन्हें स्पष्ट करना होगा कि स्वराज्य में आपके प्रदेश में आपकी ही प्रादेशिक भाषा में प्रशासन चलेगा, 2) इन सभी भाषाओं को कहना होगा कि हमारी भाषाएं भिन्न-भिन्न भले ही हो, हम सब भारतवासियों की संस्कृति एक है, 3) इन सभी भाषाओं को पूर्णरूप से निर्भय करके कहना होगा कि हमारी अपनी-अपनी भाषाओं के अलावा हमें एक अतिरिक्त भाषा (हिंदुस्थानी) अपनानी होगी, 4) सभी प्रादेशिक भाषाएं परस्पर नजदीक आ सकें, उनके बीच साहित्यिक आदान-प्रदान बढ़े, इसलिए यह आवश्यक है कि ये सभी भाषाएं एक ही देवनागरी लिपी में लिखी जाएं. हमारी अधिकांश लिपियां- एक उर्दू को छोड़कर नागरी के ही अलग-अलग रूप हैं।⁷¹

पुण्यभूमि गोमन्तक हया पुस्तकांत कालेलकार हांणी गोंयचे भाशीक आनी राजकी समस्येचेर भाश्य केल्लें आसा. तातूंत तांणी गोंयच्या मराठी-कोंकणी भाशावादाक काबार करुन गोंयांत भाशीक आनी समाजीक समन्वय सादपाचो यत्न केल्लो दिसता.

1945 वर्सा मुंबय ‘ब्लॅव्हाटस्की लॉजांत’ जाल्ल्या तिस-या गोमन्तक मराठी साहित्य संमेलनांत अध्यक्ष म्हूण कालेलकर हांणी मांडिल्ली भुमिका म्हत्वाची आनी अभ्यास करपासारखी आसा. ‘आहे ते सांभाळायचे अन नाही ते मिळवायचे. ज्याला ज्याला म्हणून गोव्याचे हीत करायचे असेल त्याने त्याने मराठी आणि कोंकणी हया दोन्ही भाषांची एकत्र सेवा करण्याची दिक्षा घेतली पाहिजे.’⁷² अशें सांगून तांणी एके तरेन कोंकणी चळवळीक आपलो तेंको दिल्लो. ताचे ते भुमिकेन कोंकणी विशीं आस्था आशिल्ल्या गटाक एक नैतीक उबारी मेळिल्ली. कोंकणीक स्वतंत्र भास मानपी गोंयकारांक काकासाहेबाच्या तेंक्यान एक तरेचें नैतीक बळगें फावो जाल्लें. त्याच तिस-या गोमन्तक मराठी साहित्य संमेलनांत शांताराम आमोणकार हया गोंयकार तरनाट्यान कोंकणीची भुमिका मांडपाचें धाडस दाखयलें. अध्यक्ष काकासाहेब कालेलकारान ताका उलोवपाची संद दितकच मराठी समर्थकांनी विरोध केलो. संमेलनाचे सुवातेर येवकार अध्यक्ष दत्तात्रय व्य. पै आनी अध्यक्ष कालेलकर अशे दोन गट पडले.

कोंकणी गटांत मुळांत उणे लोक आसले तरी तातूंत मराठी भाशेची उपाट सेवा केल्ल्या दोन युवा साहित्यिकांची भर पडली. बाकीबाब बोरकार आनी कथाकार लक्ष्मणराव सरदेसाय हांची. तांकां कालेलकारान घेतिल्ली भुमिका पटिल्ली. तांचे वांगडा भाशीक स्वाभिमानान पेटिल्ले जायते हेर तरनाटेय सामील जाले. तातूंतल्यान आदीं शणै गोंयबाब आनी हेरांनी मुळावण घाल्ले मुंबय शारांतले कोंकणीचे चळवळीक नेट येवपाक लागलो.

भाशीक वाद आनी मुंबय शारांतली कोंकणी चळवळ – वयले फाटभुंयेर मुंबय शारांत कोंकणी चळवळ आरंभ जाल्ली तिका 1950 उपरांत नेट येवपाक लागलो. कालेलकरांचो तिका आशिर्वाद आसलो. देखून तेन्ना मराठी नेतृत्वान ‘हा गोव्याला महाराष्ट्रापासून फोडण्याचा काकांचा कावा आहे’, असो प्रचार सुरु करून काकासाहेब आनी कोंकणी समर्थकांक विरोध करपाक आरंभ केलो. त्या वेळा पसून मराठींत बरोवपी गोंयकार लेखकां विशीं मराठी फुडारी कसलो विचार करतात ते संबंदी रवीन्द्र केळेकार भाषिक संघर्षाचे समाजशास्त्र हया पुस्तकांत म्हणटात :

गोव्याच्या लेखकाने मराठीची सेवा केली म्हणून भागत नाही, त्याने कोंकणीला विरोध केला पाहिजे. तरच तो मराठीप्रेमी होऊ शकतो, नाही तर तो मराठीद्वेष्टा असतो, अशा प्रकारचा एक नवीन मानदंडही सुरु झाला, अन् तेव्हापासून बोरकर, लक्ष्मणरावांसारखे मराठी साहित्यीक मराठीद्वेष्टे मानले जाऊ लागले (हा मानदंड अजून चालू आहे). परिणामी, कोंकणीला जेवढा विरोध होत राहिला त्याच्या दुप्पट प्रमाणात कोंकणीची बाजू बळकट होत गेली. कोंकणीला नवीन नवीन निष्ठावंत कार्यकर्ते मिळत राहिले.⁷³

1945 वर्साच्या साहित्य संमेलना वेळार घडिल्ले वयर उल्लेख केल्ले घडणुकेचो परिणाम मुंबय शिकपी गोंयकार तरणाट्यांचेर जावन थंय लेगीत तशेच दोन गट पडले. तातूंतल्यानूय मुंबय शारांत कोंकणी चळवळीन आकार घेवपाक सुरवात केली अशें म्हणपाक सुवात आसा. विद्यार्थी आनी खासा तरनाटे हे खंयच्याय विधायक कार्यांतले खांबे आसतात. आपल्या तरन्या रक्ताच्या बळाचेर ते आपल्या तरन्या हावेसांक प्रत्यक्ष रूप दितात. जगांतलीं व्हड व्हड आंदोलनां युवा शक्तीचेर जैताक पावल्यांत. फ्रांसांतली

क्रांती, रोमांतलीं यादवी युध्दां, रशियेंतली राजकी चळवळ, दक्षीण आफ्रिकेंतलीं रंगभेदाआडचीं समाजीक आंदोलनां, रशियेंतली कम्युनिश्ट चळवळ, भारतांतलो मुक्तीसंग्राम ह्या आनी असल्या साबार इतिहासीक तशेंच समाजीक आंदोलनांनी तरन्या रक्तानूच जैत जोडलां. आर्विल्ल्या काळांत शिकिल्ल्या सवरिल्ल्या तरनाट्यांनीच आपले भोंवतणची समाजीक, संस्कृतीक आनी राजकी परिस्थिती बदलपाचें कर्तुब करून दाखयलां. अन्याय अत्याचारा आड पेटून उठिल्लो हो युवा वर्ग स्वाभिमानान जागो जातकच मोठ्यांतलीं मोठीं साम्राज्यां खिणांत कशीं कोसळून पडटात हाच्यो देखी आमकां मानवी इतिहासांत पावलाकणकणी मेळटात. 1940 ते 1960 ह्या दोन दसकांत मुंबय शारांत चलिल्ले कोंकणीचे चळवळींत तीच युवा क्रांती घडपाक लागली. ताचीं कारणां सकयल स्पश्ट केल्यांत.

मुंबयंतल्या कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्शांत तरनाट्यांची भुमिका म्हत्वाची आसा. गोंय मुक्ती आदलो विचार केलो जाल्यार, ते वेळार गोंयांत पुर्तुगेज भाशेबगर उच्च शिक्षणाची दुसरी सोय नासली. तेन्ना महाविद्यालयीन वा पदव्युत्तर शिक्षण घेवपा खातीर गोंयकार तरनाटे खासा 'विसा' घेवन (पुर्तुगेज राजवटींत गोंयांतल्यान भारतांत वतलो जाल्यार विसा घेवचो पडटालो) बेळगांव, धारवाड, पुणें, मुंबय आदी शारांनी वचून शिकताले. थंयसल्ल्या मुखेल विद्यापिठांनी हेर भारतीय विद्यार्थीय शिक्षण घेवचे खातीर पाविल्ले. थंय त्या विद्यार्थ्यांनी एकठांय येवन आपआपले भाशेंत खेरीत 'अभ्यास मंडळा' स्थापन करून ते स्वताचे आवय-भाशेंतल्यान साबार संस्कृतीक उपक्रम राबयताले. हे परिस्थितींत गोंयकार विद्यार्थी बुचकळ्यांत पडटालो. ताचो स्वाभिमान चाळवतालो. आपूण कोण? हो प्रस्न ताचे विवेकबुद्धीक सतायतालो, तो भितरल्यान अस्वस्थ जातालो. तेच अस्वस्थतायेन थंय शिकपी गोंयकार विद्यार्थ्यांचो भाशीक स्वाभिमान जागो जालो. तांणी एकठांय येवन आपआपले कॉलेजींत 'कोंकणी अभ्यास मंडळां' स्थापन करून नकळटांच भाशीक चळवळीक योगदान दिवपाक आरंभ केलो. मुंबय शारांतल्या बारा-तेरा महाविद्यालयांनी गोंयकार विद्यार्थी कोंकणी अभ्यास मंडळां चलयताले. कोंकणी अस्मितायेचे जाणविकायेन विंगड विंगड उपक्रमां वांगडाच त्या अभ्यास मंडळांनी 'आंतर महाविद्यालयीन नाट्य सर्त' घडोवन हाडपाक आरंभ केलो. ते सर्ती निमतान मुंबयचे रंगमाचयेर कोंकणी जिवीत दर्शोवपी कोंकणी एकांकी सादर जावपाक लागल्यो.

कांय वेंचीक कोंकणी आनी मराठी नेमाळीं तेन्ना प्रसिद्ध जातालीं. देखीक - मीर्ग, साद, प्रजेचो आवाज, साळीक, दूधसागर आदी (दूधसागर हें मराठी पंदराळें बा. द. सातोस्कर मुंबयच्यान उजवाडायताले). त्या विद्यार्थ्यांनी त्या नेमाळ्यांतल्यान आपलें गोंय संबंदीचे विचार आनी हेर साहित्य उजवाडावपाक सुरवात केली. तातूंतल्यान स्फूर्त घेवन तांणी 'विद्या' नांवाचे खाशेलो अंक काडपाक आरंभ केलो. मुंबय शारांत कोंकणीची भाशीक आनी साहित्यीक जागृताय करपाचें कार्य ते करूंक लागले. शणै गोंयबाबाचीं पुस्तकां एकठांय करून ते कोंकणीची भुमिका समजून घेवंक लागले. म्हणटकच साबार संस्कृतीक उपक्रमांच्या माध्यमांतल्यान थंय तांचें संघटन जावन मुंबय शारांत कोंकणी चळवळ आकाराक येवंक पावली.

1950 ते 1960 हया काळांत मुंबय शारांतल्यान चलिल्ले कोंकणीचे चळवळींत नेमाळ्यांचो भोव मोठो वांटो आसा. तेच चळवळीचो एक वांटो म्हण 36 स्लेटर रोडा वेल्यान अ. ना. म्हांबरो 'कोंकणी' हें नेमाळें चलयताले. 1954 वर्सा सावन (वर्ध्या सावन) रवीन्द्र केळेकार 'मीर्ग' आनी बाळकृष्ण भगवंत बोरकार (मुंबय सावन) 'प्रजेचो आवाज' हीं नेमाळीं प्रसिद्ध करपाक लागिल्ले. म्हत्वाची गजाल म्हणल्यार, कोंकणी भाशा मंडळ आनी हेर कोंकणी जाळवणदारांचो आदार आनी मार्गदर्शन तरनाट्यांक थंय मेळटालें. 1957 वर्सा महाविद्यालयीन शिक्षण घेवपाक मुंबयचे सिध्दार्थ कॉलेजींत पावल्ले आनी ते चळवळींत वांटो घेतिल्ले उदय भेंब्रे ते विशीं जायत्यो यादी सांगतात :

20 व्या शेंकड्याच्या स-व्या दशकांत म्हणजेच 1950 ते 1960 मेरेन मुंबय शारांत कोंकणीचे वैचारीक तशेंच संघटनात्मक चळवळीची सांगड थंय महाविद्यालयीन शिक्षण घेवपी गोंयच्या तरनाट्यांनी घाली. तांचे मदीं जाल्ले कोंकणी अस्मितायेचे जागृतायेक मुंबयंत शिक्षक म्हूण वावर करपी डॉ. मनोहरराय सरदेसाय, काशिनाथ महाले, निळकंठ धुमे हांचें फाटबळ मेळटालें. म्हजो कोंकणी चळवळींत प्रवेश सिध्दार्थ महाविद्यालयाच्या कोंकणी मंडळांतल्यान जालो.⁷⁴

गोंय मुक्ती पयलीं मुंबय शारांत आकाराक येवपी कोंकणी चळवळी संदर्भांत आनीक एक गजाल भोव म्हत्वाची. 1952-53 वर्सा भारत सरकाराच्या प्रशासनांत अधिकारी आशिल्ले पुरुषोत्तम लाड, मामा वरेरकार केंद्रीय मंत्री बाळकृष्ण केसरकर हांच्या सहकार्यान आनी तेन्नाचे भारताचे प्रधानमंत्री

जवाहरलाल नेहरू हांचे मान्यतायेन मुंबय आकाशवाणी केंद्रार कोंकणींत कार्यावळी सादर जावंक लागल्यो. खासा बाकीबाब बोरकार थंय कार्यरत आसले. मुंबय शिकपी गोंयकार विद्यार्थ्यांनी कोंकणी कार्यावळीक तेंको दिलो. तेदे वेळार गोंयांत ‘एमिस्सोर द गोवा’ हया पुर्तुगेज सरकाराच्या शासकीय रेडिओचेर देशाआड प्रचार चलतालो. मुंबय रेडिओ वेल्या कोंकणी कार्यावळींतल्यान तांकां तशाक तशी जाप दिवपाचें इतिहासीक कार्य थंय सक्रीय आशिल्ल्या तरनाट्यांनी केलें.

मुंबय आकाशवाणी केंद्रार भाशीक वाद वा संघर्श अस्तित्वांत नाशिल्लोच पूण मराठीचो पाखो घेवपी गोंयकार तरनाट्यां मदीं बा. द सातोस्कर हया तरनाट्यान एका म्हयन्या भितर कोंकणी कार्यावळी बंद करच्यो म्हूण आंदोलन केलें. तेन्ना कोंकणी समर्थक तरनाटे खुबळ्ळे. तांणी तेमाक पेटून कोंकणी कार्यावळीक सगळे तरेचें सहकार्य दिवन ती चलयली. कोंकणी गीतां, कविता, कथा, लेख, नाटकां बरोवन आनी तीं प्रसारीत करून कोंकणीच्या वावराक एके तरेन हातबोट लायलें. तातूंत शंकर भांडारी, किसन कामत, विश्वनाथ संझगिरी, अ. ना. म्हांबरो, अशोक कामत, उदय भेंब्रे, रवीन्द्र केळेकार, प्रकाश थळी, गुरुनाथ केळेकार, विनय सुर्लकार अशा जायत्या जाणांचो आसपाव जाता.

कालेलकर हांचेर आनी मुंबय शारांत चलिल्ले कोंकणी चळवळीचेर टिका करतना लक्ष्मीकांत भेंब्रे *गोमंतकाची अस्मिता* हया गोमंतक मराठी भाषा परिषदेच्या मराठी अंकांत अशी टिका करतात :

मराठीपासून कोंकणी विभक्त करण्यासाठी कालेलकराने 1946-47 साली खूप धडपड केली. गोवेकर तेव्हा आपल्या स्वातंत्र्यलढ्यात मग्न होते. आणि भारतीय जनता आपल्या नेत्यांनी स्वातंत्र्याचे सुस्वागत करण्याप्रित्यर्थ चालविलेली तयारी उत्सुकतेने व कौतुकाने बघण्यात व आवश्यक तेथे हातभार लावण्यात गुंतून गेली होती. दुर्भाग्ये दत्तात्रय कालेलकर मात्र कोंकणापासून देश फोडण्याच्या कामी आपल्याला यश येत नाही म्हणून तळमळत होते. गेली दहा वर्षे महाराष्ट्र फोडण्याचे महत्कार्य त्यांनी चालविले होते.⁷⁵

गोंयचे संदर्भांत भाश्य करतनाचो भेंब्रे हांचो महाराष्ट्र फोडपाचो वयलो आरोप गोंय हें महाराष्ट्राचोच एक वांटो अशें मानून केल्लो आसा अशें जाणवता. पूण त्या वेळार गोंय महाराष्ट्राचो राजकी भुभाग नासलो हें नोंद घेवपा सारखें. कालेलकर हे खर राष्ट्रवादी आनी सत्यप्रीय व्यक्ती आशिल्ल्याचें तांचें जिवीत आनी

कार्य पळयतकच सहज मतींत येता. कालेलकर हांणी ‘कोंकणी ही मराठीची बोली, तिका स्वतंत्र भास म्हूण जगपाचो अधिकार ना’ अशी भुमिका घेतिल्ली जाल्यार *गोमंतकाची अस्मिता* हया अंकांत लक्ष्मीकांत भेंब्रे हांचें बरप घडये वेगळें भाश्य करताना दिसपाचें!

माधवी सरदेसाय काका कालेलकर हांणी गोंयचे भाशे संदर्भात घेतिल्ले भुमिके विशीं कितें म्हणटात तें हांगा विचार करपा सारकें आसा. ती म्हणटा - ‘काकासाहेबाची कोंकणी विशींची भुमिका ही भाशा-समन्वया वांगडा धर्म-समन्वय आनी संस्कृती-समन्वयाची जावन आसली.’⁷⁶

स्वता कालेलकर *पुण्यभूमि गोमन्तक* हया पुस्तकांत कोंकणी-मराठी वादा वयल्या प्रस्नांक जाप दिताना “शंका समाधान” हया प्रस्नोत्तराच्या बरपांत म्हणटात :

*कोंकणी ही हिंदू किरिस्तावांना एकत्र आणणारी भाषा आहे, ही केवळ राजकारणी भाषा नव्हे. गोव्याचें जनजीवन सुसंगठित, समर्थ आणि समृद्ध होण्याला कोंकणीची मदत सर्वांत अधिक होईल. यांत राजकारणहि आलेंच. अदूरदर्शी राजकारणी लोकांच्या विरोधाने जर दबलें गेलें तर राजकारण व जीवनकारण दोन्ही बुडतील.*⁷⁷

वयल्या विधाना वेल्यान कालेलकर कोंकणी चळवळीक ‘सॅक्युलर’ मानताले हें स्पश्ट जाता. ते भायर ते फकत राजकी स्वराज्याकूच तोखेवपी व्यक्ती नाशिल्ले तर भारताच्या संस्कृतीक स्वराज्याचो पुरस्कार ते करताले हें तांचे विचार वाचतकच मतींत आयले बगर रावना. तांच्या मार्गदर्शनान रवीन्द्र केळेकार, चंद्रकांत केणी, बाकिबाब बोरकार, लक्ष्मणराव सरदेसाय हांचे सारखे कोंकणी कार्यकर्ते घडले जांणी कोंकणी चळवळीक फुडें योग्य दिका दिवपाचें कार्य केलें.

कोंकणी मराठी वादा संबंदान भायल्या जाणकारांचीं तशेंच हेरांचीं मतां अभ्यासले उपरांत दोन मुद्दे स्पश्ट जातात, ते म्हणल्यार कोंकण वाठाराक आनी पर्यायान गोंय प्रदेशाक मराठी भाशेची दिर्घ परंपरा निश्चितपणान लाभिल्ली तशेंच संबंदीत वाठारांतलो पुराय समुदाय कोंकणीचो वापर आपले सदचे दिसपट्टे जिणेंत करतालो. दुसरी गजाल म्हणल्यार, तिका मराठीची बोली म्हणपी अभ्यासक लेगीत तिचें थळाव्यांच्या जिबेवयलें अस्तित्व न्हयकारिना.

आयज कोंकणी वेगळी भास म्हूण मान्यतायेक पावल्या ताचे वेल्यान संबंदीत वाठाराची भाशीक अस्मिताय कोंकणीच आशिल्ली अशें म्हणपाक रजांव आसा.

3.4 - गोंयची भाशीक चळवळ : फाटभूंय, संघटन आनी स्वरूप

प्रत्यक्षांत कोंकणी मराठी भाशीक संघर्श घडपा फाटल्यान जायतीं कारणां आसात. तीं समजून घेवपाक आमकां विसाव्या शेंकड्याच्या पयल्या अर्धांत गोंयची इतिहासीक, समाजीक, राजकी, भाशीक आनी संस्कृतीक फाटभूंय तपासून पळोवची पडटली. तशेंच गोंयच्या भाशीक चळवळींतल्या संघटनात्मक वावराची उस्तवारी करची पडटली.

3.4.1 - गोंयचे भाशीक चळवळीची इतिहासीक फाटभूंय :

गोंयचे भाशीक चळवळीची इतिहासीक फाटभूंय तपासतना भाशावार प्रांत रचनेचे संकल्पनेचो विचार करचो पडटा. विसाव्या शेंकड्याच्या आरंभा सावन भाशीक तत्वाचेर राज्य निर्मणेची संकल्पना भारतांत मुखार सरताली. भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीचें नेतृत्व करपी अखील भारतीय काँग्रेसीचे वेदीचेर 1910 वर्सा सावन भाशावार प्रांत रचनेचो विचार जावपाक लागिल्लो. पूण 1920 वर्सा नागपुरांत जाल्ल्या काँग्रेसीच्या राष्ट्रीय अधिवेशनांत ती मागणी पयले फावट अधिकृत रितीन मुखार आयल्ली. तशेंच, 10 ऑगस्ट 1928 दिसा सर्वपक्षीय परिशदेन भारतीय संविधानाची रचणूक करपाक मोतीलाल नेहरू हांचे अध्यक्षते खाला नेमिल्ले समितीन (मोतीलाल नेहरू, सर तेज बहादूर सप्रू, सर अली इमाम, सुभाषचंद्र बोस हांची समिती) एक स्वतंत्र मसुदो तयार करून भाशीक प्रांत निर्मणेचेर खाशेल्या अहवालांत आपलीं मतां ब्रिटीश सरकाराक सादर केल्लीं. 1937 वर्सा ब्रिटीश सरकारान पुराय देशांत प्रांतीय विधान-परिशदेच्यो वेंचणुको घेतिल्ल्यो.⁷⁸ भारतीय स्वातंत्र्यलढ्यांत सगळ्यांत फुडें आशिल्ले राष्ट्रीय काँग्रेसीन ते वेंचणुकेंत वांटो घेतिल्लो आनी तिचे चडांत चड वांगडी वेंचून आयिल्ले. कांय प्रांतांनी काँग्रेसीन आपलीं सरकारांय घडयल्लीं. ल्हव ल्हव ब्रिटीश साम्राज्याची शक्त उणी जायत चलिल्ली. ते भायर दुस-या संवसारीक म्हाझुजाचो भंय ब्रिटीशांक स्वताचेच मायभुंयेची काळजी आनी हुस्को करूंक लायतालो. हे फाटभुंयेर भारत आतां पांच धा वर्सांनी स्वतंत्र जातलो हाची सुलूस जनमानसाक लागिल्ली. ताका लागून

संबंद भारतभर संयुक्त महाराष्ट्र, बंगाल, कर्नाटक, आंध्र, ओरिसा, सिंध आदी भाशीक स्वरूपाचे प्रांत निर्माण जावचे अशी मागणी साबार कडच्यान वयर सरपाक लागिल्ली.

वयले राजकी आनी समाजीक फाटभुंयेर भारत स्वतंत्र जातकच राजा महाराजांचीं संस्थानां वचून लोकशायी तत्वान प्रांतरचना जावपाक जाय असो विचार लोकांमदीं पातळिल्लो. तीं कशीं आकाराक येवंचीं? देशांत वट्ट कितलीं राज्यां जावंचीं? तांचें स्वरूप कितें आसचें? त्या राज्यांक कसले तरेचे प्रशासनीक अधिकार दिवंचे? अशा कितल्याशाच प्रस्नांची चर्चा राजकी विचारवंतां मदीं चलताली. त्या वेळावेलें समाजकारण आनी राजकारण मोहनदास करमचंद गांधी म्हणजेच महात्मा गांधी हांचे भोंवतणी घुंवतालें. चडशे म्हत्वाचे विचार-प्रवाह गांधी कडच्यानूच व्हांवताले. स्वतंत्र भारतांतली प्रांतरचना भाशीक तत्वाचेर आदारून आसची अशें महात्मा गांधी धरून चडश्या भारतीय फुडा-यांक दिसतालें. भाशावार प्रांतरचना ही त्या वेळावयल्या जनमानसाचो भावनीक आनी वेव्हारीक हावेस आसलो. म्हत्वाचें म्हणजे, ते भाशावार प्रांत रचनेंत कोंकणी मनशाची सुवात कशी आसतली? हे परिस्थितींत स्वतंत्र भारतांत कोंकणी मनीस खंयच्या प्रांतांत आसपावतलो? काय तांणी कोंकणी भाशीक अस्मिताये वेल्यान आपलो वेगळो प्रांत मागचो? अशे प्रस्न कोंकणी विचारवंतांक सतयताले. त्याच विचारांतल्यान 1939 वर्सा कारवारांत अखील भारतीय कोंकणी परिशद जल्माक येवन तिचें पयलें अधिवेशन आयोजीत जालें. ती कोंकणीचे संघटनात्मक चळवळीची बुन्याद आसली.

3.4.2 - गोंयचे भाशीक चळवळींतलो संघर्श आनी संघटना :

गोंयचो भाशीक संघर्श गोंयचे मुक्ती उपरांत (म्हणजेच 19 डिसेंबर 1961 उपरांत) सुरू जालो असो एक चुकीचो समज आसा. प्रत्यक्षांत हो भाशीक संघर्श बरोच पयलीं साकून चलतालो हें हाचे पयलीं जाल्ले चर्चेत स्पश्ट जालां. संघर्शाचे तेच फाटभुंयेर कोंकणीचे संघटनात्मक चळवळीचो आरंभ जालो. कोंकणी-मराठी भाशीक गटां मदलो हो संघर्श दोन मुखेल भाशीक संघटनांच्या कार्यांतल्यान आनी फुडारपणा खाला मुखार गेला.

1) अखील भारतीय कोंकणी परिशद

2) गोमंतक साहित्य सेवक मंडळ

1) अखील भारतीय कोंकणी परिशद आनी हेर कोंकणी संस्था :

कोंकणीचे संघटनात्मक चळवळीचो खरो आरंभ अखील भारतीय कोंकणी परिशदेचे स्थापणुकेन, कारवार 08 जुलय 1939 हया दिसा जालो. माधव मंजुनाथ शानभाग (1887-1950) हांणी फुडाकार घेवन परिशदेचें पयलें अधिवेशन घेतलें. कोंकणी भाशे वरवीं एकसंघ कोंकणी समाज आनी कोंकणी वरवीं त्या समाजाची उदरगत हया शणै गोंयबाबाच्या विचारांची सांगड. धर्मभेद, जातीभेद, प्रांतभेद, बोलीभेद अशा तत्वांक कुशीक सारीत समस्त कोंकणी समाजाक एकसंघ बांदपी एक संस्थात्मक, सिद्धांतीक आनी अधिकृत बसका फाव जाली ती हेच परिशदेंतल्यान. ते खातीर अखील भारतीय कोंकणी परिशदेची स्थापणूक हो कोंकणीचे संघटनात्मक चळवळीचो खरो आरंभ मानपाक जाय. कारवारा हिंदू हायस्कुलांत कोंकणी चळवळीची संघटनात्मक बुन्याद पडली. एक भास, एक लिपी, एक संस्कृताय, एक समाज हया संकल्पनेंतल्यान परिशद अस्तित्वांत आयली.⁷⁹ शिंपडून पडिल्ल्या कोंकणी समाजाक एकठांय हाडपा पासत हे परिशदेन तरेकवार उपक्रम राबयले. ती परिशद तशी अचकीत घडली ना. ती परिशद घडपाक दोन म्हत्वाच्यो घडणुको कारणीभूत आसल्यो.

पयली घडणूक : इकुणिसाव्या शेंकड्यांत चवथ्या दसकाच्या आरंभाक कारवार शारांत थळाव्या कन्नड भाशीक समर्थकांनी 'कारवार जिल्लो कन्नड संमेलन' घडोवन हाडिल्लें. त्या संमेलनांत 'कोंकणी भास न्हय, तिका इतिहास ना, व्याकरण ना, ती एक भ्रश्ट बोली. कोंकणी मनीसूय विश्वासघातकी. तो आमचो घात मारले बगर रावचोना. देखून कन्नड समाजान ताचेर पातयेवन रावूंक जायना.' अशे तरेन कोंकणी भाशेक आनी कोंकणी मनशाक हिणसावपाचो यत्न जालो. हें घडटना थंय कोंकणीचें समर्थक पी. एस. कामत उपस्थित आशिल्ले. ते स्वता सरकारी प्रशासनांत आशिल्ल्यान तांणी माधव मंजुनाथ शानभाग हांकां कोंकणी समाजाक जागृत करून संघटीत करपाक मुखार काडलो. देखून माधव मंजुनाथ शानभागान कोंकणी समाजाचें संघटन सुरु केलें.

दुसरी घडणूक : 10 नोव्हेंबर 1934 दिसा माधव मंजुनाथ शानभाग हांणी हेर समविचारी वांगड्यांक घेवन 'कोंकणी भाशा सेवा मंडळ' घडोवन कोंकणी समाजाक संघटीत करपाक आरंभ केल्लो. त्या मंडळांत नरसिंह गोविंद शानभाग (कुम्टा), नरसिंह बाबण कामत (शिर्शी), सुहासिनी नरहरी बोरकार, विनायक सुब्बराव गोकर्ण (कारवार), कृष्णाबाई देवराय पणजिकार (धारवाड), सेवरिन सिल्व (होन्नावर) हांचो आसपाव आसलो. ह्या मंडळाच्या तेंक्यान पयली परिशद 1939 वर्सा घडूंक पावली.⁸⁰

अखील भारतीय कोंकणी परिशदेचें कोंकणी चळवळीक योगदान – 'ऑल इंडिया कोंकणी परिशद' ह्या नांवान घडिल्ले राष्ट्रीय पांवड्यावेले संस्थेचें पयलें अधिवेशन 08 आनी 09 जुलय 1939 अशे दोन दीस कारवार शारांत चल्लें. माधव मंजुनाथ शानभाग ताचे येवकाराध्यक्ष जाल्यार विश्वनाथ पांडुरंग प्रभू अध्यक्ष जावन आसले. अधिवेशनांत कोंकणी भास, कोंकणी, साहित्य, कोंकणी संस्कृताय आनी कोंकणी सामाज अशा साबार विशयांचेर चर्चा जाली.

परिशदेन आपल्या आदल्या नांवांत बदल करीत 1974 वर्सा 'ऑल इंडिया कोंकणी साहित्य परिशद' अशें नवें नांव धारण केलें. उपरांत 'साहित्य' हें उतर गाळून 1990 वर्सा 'ऑल इंडिया कोंकणी परिशद' अशें नांव घेवप जालें. 2006 वर्सा तिची ह्याच नांवान पुनर्नांदणी जाली. 1991 वर्सा परिशदेन आपल्या कार्याची व्याप्ती वाडोवपाचो संकल्प सोडलो. ते प्रमाण 1992 सावन 'अखील भारतीय कोंकणी परिशदेचें अधिवेशन' आनी 'अखील भारतीय कोंकणी साहित्य संमेलन' अशे दोन वेगळे उपक्रम प्रत्येकीं दोन वर्सांच्या अंतरान आयोजीत करपाचो निर्णय घेतलो. ताचे पयलीं कोंकणी अधिवेशनांतूच कोंकणी भास, साहित्य, संस्कृताय, शिक्षण अशे सगळेच विशय वांगडाच हाताळप जातालें.

1968 सावन साहित्यीक चळवळ म्हूण, पयलीं कोंकणी बरोवप्यांचो एकवट आनी उपरांत 1975 सावन कोंकणी भाशा मंडळ ह्या साहित्यीक संस्था वतीन कोंकणी लेखक संमेलनां आयोजीत जातालीं. 1990 मेरेन तांणी वट्ट धा लेखक संमेलनां आयोजीत केल्लीं.⁸¹ पूण साहित्य संमेलनाक ख-या अर्थान राष्ट्रीय स्वरूप दिवचे पासत आनी पुराय देशांत शिंपडून गेल्ल्या समस्त कोंकणी साहित्यिकांक एकेच वेदीर हाडचे पासत साहित्य संमेलनाचें आयोजन परिशद करपाक लागली. 1992 वर्सा कारवार जाल्ल्या

इकराव्या अखील भारतीय कोंकणी साहित्य संमेलना सावन ती परंपरा आयज मेरेन चलत आसा. परिशदेन 2014 मेरेन वट्ट 29 अधिवेशनां आयोजीत करून कोंकणी मनशाचें हीत जपपाचें कार्य केलां.

परिशदेन कोंकणी भास, कोंकणी साहित्य, कोंकणी संस्कृताय, कोंकणी शिक्षण, कोंकणी भौस आनी कोंकणी समाज हांचे उदरगतीचें सपन पळयलें आनी तें प्रत्यक्षांत हाडचे पासत साबार कार्यावळी वा उपक्रम राबयले. अखिल भारतीय कोंकणी अधिवेशनां, अखिल भारतीय साहित्य सम्मेलनां, कोंकणी म्हालगड्यांच्यो यादस्तिक कार्यावळी, कोंकणी तरणाट्यां खातीर भाशीक, साहित्यीक, शिक्षणीक आनी हेर मार्गदर्शनपर कार्यावळी आयोजीत केल्यो. ते भायर, कोंकणी नाटकाक, कोंकणी तियात्राक, कोंकणी लोकसाहित्याक, कोंकणी लोकवेदाक, कोंकणी लोकनाट्यांक उर्बा आनी राखण दिवन कोंकणी मनशाची सर्वांगीण उदरगत सादप ह्यो मोखी दोळ्यांमुखार दवरून परिशद कार्यरत आसा.

आतां मेरेन (डिसेंबर 2014) अखिल भारतीय कोंकणी परिशदेन साबार उपक्रमांनी हजारांनी कोंकणी साहित्यिकांक आनी आपवावुरप्यांक तयार केल्यात. कोंकणीच्या समर्थना खातीर आपलें तन-मन-धन आनी प्राण दिवपी कोंकणी भक्त घडयल्यात. ते केन्ना सामान्य कार्यकर्ते, केन्ना संघटक, केन्ना संयोजक, केन्ना फुडारी जाल्यार केन्ना मार्गदर्शक जावन वावुरल्यात.

कोंकणी चळवळींत कोंकणीच्या समर्थना खातीर सकयल दिल्ले मुद्दे उपस्थित जाताले :

- 1) कोंकणी ही भारतीय आर्य भासकुळांतली एक स्वतंत्र भास जावन आसा.
- 2) कोंकणी ही मराठी भाशेक भोव लागीं पूण तिची बोली न्हय.
- 3) इतिहासीक कारणांक लागून कोंकणी भास फाटी उरली. आमीच तिका वयर काडपाक जाय.
- 4) कोंकणीक राजाश्रय मेळो ना देखून तिची उदरगत खुंटली.
- 5) भारतीय भासां मदलें पयलें छापिल व्याकरण कोंकणींत आसा.
- 6) देवनागरी हीच कोंकणीची सभावीक आनी सैमीक लिपी जावन आसा.
- 7) स्वताचे लिपीचो विचार केल्यार मराठी आनी हिंदी भासांक स्वतंत्र लिपी खंय आसा?
- 8) कोंकणी देवघरांतली भास जावपाक दुर्दैवान तिका संत परंपरा लाबली ना.

9) कोंकणी मनशान आपली संस्कृतीक गरज भागोवपाक मराठीचो उपेग केल्लो.

10) कोंकणी भास ही सर्वधर्मसमावेशक आनी गोंयच्या एकचाराची भास आसा.

कोंकणी भाशा मंडळ - मुंबय, कोंकणी भाशा मंडळ - गोंय, आनी हेर कोंकणी संस्थांनी चलयिल्ल्या कोंकणी उपक्रमांनी वेगळ्या भाशीक आनी राजकी हावेसाक उक्तावपाक आरंभ करतकच मराठी साहित्यीक, फुडारी आनी समर्थक हांचे कडच्यान कोंकणीक विरोध जावपाक लागलो. तेन्नाच परंपरेन चलत आयिल्ल्या कोंकणी-मराठी भाशावादान संघटनात्मक तशेंच संघर्शात्मक भाशीक चळवळीक जल्म दिलो. गोंयचे भाशीक चळवळीची दुसरी वट समजून घेवपाक मराठी समर्थकांचें संघटन, भुमिका आनी कार्य बारीकसाणेन अभ्यासून घेवप गरजेचें.

2) गोमंतक साहित्य सेवक मंडळ आनी हेर मराठी संस्था :

सुमार अठराव्या शेंकड्याच्या निमाण्या दसकांत जोन लिडन आनी हेर पाश्चात्य अभ्यासकां कडच्यान कोंकणी-मराठी भाशीक वाद आरंभ जालो. खरें म्हणजे तें तांचें एके तरेचें मत्तप्रदर्शन आशिल्लें. तांचो तो यत्न म्हणजे प्रत्यक्ष भाशीक वाद वा संघर्श नाशिल्लो. पूण 1858 उपरांत कोंकणीक भास मानपी गट सक्रीय जातकच मराठी समर्थकां कडच्यान ताका वैचारीक स्तराचेर विरोध जावपाक लागलो. प्रत्यक्षांत कोंकणीचें भाशीक पुनरुत्थान हें गोंयांतले मराठी परंपरेक आव्हान थारिल्लें. ते खातीर, त्या आव्हानाक तोंड दिवचे पासत आनी मराठी परंपरेचें संवर्धन करचे पासत मराठी समर्थकांनी मराठीच्या संघटनात्मक वावराक आरंभ केलो. मडगांवांत स्थापणूक जाल्ल्यो 'सारस्वत ब्राम्हण समाज' आनी 'गोमन्तक साहित्य सेवक मंडळ' ह्यो तातूंतल्यो मुखेल दोन संघटना.

1510 ते 1910 हो चारशीं वर्सांचो काळखंड गोंयचे लोकसंस्कृताये खातीर भोव कश्टाचो आसलो. ह्याच काळांत परकी संस्कृतायेचीं मुळां गोंयचे भुंयेंत घट जायत गेलीं. देशी भासांचेर हावळ आयली. गोंयचें संस्कृतीक मुखामळ बदलून गेलें. अशा वेळार चारशीं वर्सांच्या प्रदीर्घ काळखंडांत 05 ऑक्टोबर 1910 दिसा जेन्ना पुर्तुगालाक राजक्रांती जावन लोकराज्य आयलें तेन्ना गोंयचे लोकसंस्कृतायेन कूस परथिली. धर्मीक, समाजीक, संस्कृतीक मळांचेर ताचो परिणाम दिसूंक लागलो. तेच फाटभुंयेर 'सारस्वत

ब्राह्मण समाज' (19 मार्च 1912) आनी 'गोमंतक साहित्य सेवक मंडळ' (15 डिसेंबर 1928) ह्या संस्थांची स्थापणूक जाली.

गोमंतक साहित्य सेवक मंडळाचे स्थापणुके संदर्भात वेगवेगळीं मतां वाचपाक मेळटात. देखीक : बेळगांव जाल्ल्या चवदाव्या महाराष्ट्र साहित्य संमेलनाच्या फाटभुंयेर गोंयचें प्रतिनिधित्व करपाचे नदरेन आनी मुखार तें संमेलन गोंयांत हाडपाचे नदरेन गोमंतक साहित्य सेवक मंडळाची स्थापणूक जाली असो एक समज आसा. ही म्हायती मंडळाच्या 1975 वर्सा वास्को जाल्ल्या चवदाव्या अधिवेशनाचे स्मरणिकेंत उजवाडा आयल्या. शशिकांत नार्वेकर वेगळो विचार मांडटात. गोमंतक साहित्य सेवक मंडळाची स्थापणूक 1930 वर्सा मडगांव जाल्ल्या पंदराव्या महाराष्ट्र संमेलनाच्या आयोजना निमतान जाली अशें ते म्हणटात. गोमंतक साहित्य सेवक मंडळान उडवाडायिल्ल्या आनी रवीन्द्र घवी हांणी संपादीत केल्ल्या *अमृतानुभव : गोमंतक साहित्य सेवक मंडळाची 75 वर्षांची वाटचाल*. हे मंडळाचे अधिकृत पुस्तिकेंतल्यान 15 डिसेंबर 1928 होच गोमंतक साहित्य सेवक मंडळचे स्थापणुकेचो दीस आसा हें सिद्ध जाता.⁸²

मराठी भाषा, साहित्य आनी संस्कृताय हांच्या संरक्षणा खातीर तशेंच गोंयकारां मदीं मराठी परंपरेची जाणीव आनी जागृताय घडोवचेलो हावेस बाळगून दोनूय संस्थांचो जल्म जाल्लो. सारस्वत ब्राह्मण समाज हे संस्थेचे स्थापणुकेंत हिंदू समाजांतले णव तरनाटे सक्रीय आसले. तातूंत यशवंतराव सुर्याराव सरदेसाय, भिकाजी पुरुषोत्तम भले, काशिनाथ दामोदर नायक, केशव अनंत नायक, सदाशिव वासुदेव केंकरे, गोविन्द सखाराम पै पाणंदिकार, रामचंद्र व्यंकटेश नायक, रामकृष्ण नारायण बाळे, केशव कृष्ण नायक हांचो आसपाव आसलो. आयज शंबर वर्सा उपरांतूय 'गोमन्त विद्या निकेतन' ह्या नव्या नांवान समाजीक, साहित्यीक आनी शिक्षणीक उपक्रम राबोवन हे संस्थेन भोव बरें योगदान दिलां. पूण मुक्ती आदीं गोंयचे मराठी चळवळीचे उदरगती खातीरचें मंडळाचें योगदान म्हत्वाचें. खास करून सारस्वत समाजा भायल्या हेर समविचारी मराठी समर्थकांक संघटीत करपाचेंय कार्य हे संस्थेन केलां.

गोमन्तक साहित्य सेवक मंडळ ही म्हत्वाची मराठी संस्था. 19 डिसेंबर 1926 हया दिसा मडगांव शारांत विष्णू रामचंद्र नायक हांचे अध्यक्षते खाला साहित्यीक मोगींची एक जाहीर सभा भरिल्ली. ते सभेंत मराठी भास आनी संस्कृतायेचें संवर्धन करपी अशी संस्था निर्माण करपाचो थाराव मुखार आयलो. तातूंतल्यान ही संस्था जल्माक आयली. तिचे पयले अध्यक्ष जावपाचो मान *सत्संग* मासिकाचे संपादक आनी साहित्यीक रामचंद्र वामन नायक करंडे हांकां फाव जालो. शांबाराव सरदेसाई, शिवा फट्टु आंगले, यशवंतराव सुर्याराव सरदेसाई, दत्तात्रय व्यंकटेश पै आनी बाळकृष्ण सावर्डेकर हे ते संस्थेचे हेर संस्थापक वांगडी आसले.⁸³ उपरांत जाळवणदारांनी ती संस्था महाराष्ट्र साहित्य परिषद - पुणे हे संस्थे कडेन जोडली. हे संस्थे वतीन तिच्या जाळवणदारांनी साबार तरेचे भाशीक, साहित्यीक, संस्कृतीक उपक्रम राबयले जातूंतल्यान गोंयांत मराठीची परंपरा घट जावपाक मदत जाली.

गोंयचे भाशीक चळवळींत मराठी समर्थक कोंकणी विशीं सकयल दिल्ले मुद्दे उपस्थित करताले. :

- 1) कोंकणी ही स्वतंत्र भास न्हय तर ती मराठीची बोली.
- 2) कोंकणी मनीस साबार वाठारांनी वांटून गेल्यात.
- 3) कोंकणीक भास मानली जाल्यार तिका व्याकरण ना.
- 4) कोंकणीक स्वताची वर्णमाला ना, स्वताची लिपी ना.
- 5) स्वतंत्र भास जावपाक कोंकणींत प्रदीर्घ साहित्यीक परंपरा ना.
- 6) कोंकणीक मराठी वरी संत परंपरा ना
- 7) कोंकणी देवघरांतली भास जावंक ना.
- 8) स्वता सगळो कोंकणी भाशीक समाज तिका स्वतंत्र भास मानिना.
- 9) मराठी ही प्रतिश्टीत भास, कोंकणी उपरे जमातीची बोली.
- 10) कोंकणी मनशान संस्कृतीक भास म्हूण मराठीचो उपेग केला.

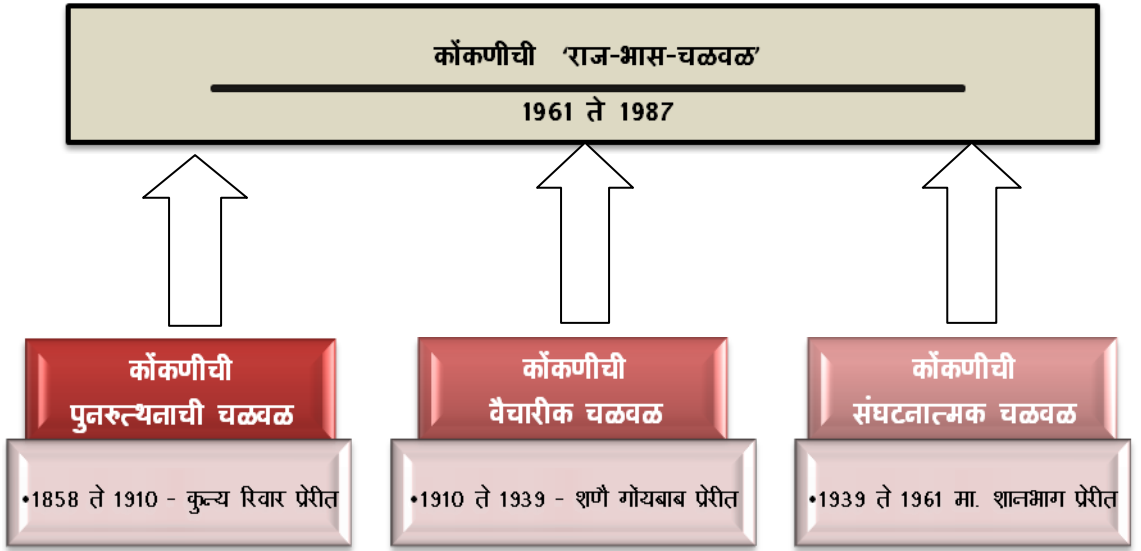
3.4.3 - गोंयचे भाशीक चळवळीचें स्वरूप :

प्रस्तूत अध्यायांत, मुक्ती आदलीं गोंयचीं इतिहासीक, राजकी, संस्कृतीक आनी भाशीक स्थित्यंतरां खोलायेन अभ्यासून जाल्यात. देखीक – कोंकणी-मराठी भाशीक वादाचो आरंभ आनी

वाटचाल, भाशावादांत कोंकणी आनी मराठी समर्थक संस्था आनी व्यक्तींचें योगदान आदी मुद्द्यांचेर ह्या अध्यायांत चर्चा जाल्या.

वयर चर्चेक आयिल्लें कोंकणी आनी मराठीचें संघटन आनी तांचो वावर गोंयचे राजभास चळवळीची दिशा निर्देशीत करता. ह्या सोदवावरांत मुक्त गोंयांत मराठी भाशीक परंपरे आड उबी राविल्ली कोंकणीची राजभास चळवळ केंद्रस्थानार आसा. ते खातीर तिची संकल्पना, स्वरूप आनी सुरवात हाचो विचार फुडल्या अध्याया खातीर सोडून हांगा ह्या अध्यायाचे निमाणे कडेन कोंकणी चळवळीच्या वेंचीक तासांची नोंद घेतां. गोंयच्या कोंकणी समाजाची भाशीक आनी संस्कृतीक उत्क्रांती कोंकणी चळवळीन घडयल्या. 1858 वर्सा तिच्या पुनरुत्थानाक आरंभ जाले उपरांत शणै गोंयबाब हांणी तिका वैचारीक बसका दिली जाल्यार अखील भारतीय कोंकणी परिशदेन संघटनात्मक स्वरूप दिवन तिका समस्त कोंकणी मनशाच्या हावेसा केडेन जोडली. गोंय मुक्ती उपरांत 1961 ते 1987 मेरेन जाल्ले कोंकणीचे राजभास चळवळीन गोंयची भाशीक आनी राजकी अस्मिताय प्रस्थापीत केली. तेच चळवळीचें समाजभासविज्ञानीक विज्ञानीक मुल्यांकन प्रस्तूत सोदवावरांत केलां.

कोंकणी चळवळीचें स्वरूप : एक आकृतिबंध

(तक्तो क्र. III ए)

प्रस्तूत आकृतीबंधांत 1858 ते 1987 मेरेन चलिल्ले कोंकणी चळवळीचे मुखेल चार टप्पे दाखयल्यात.

तातूंत पयल्यो तीन उपचळवळी बुन्यादीचे फातर कशे चवथे राजकी हावेस आशिल्ले मुखेल चळवळीक

तेको दितात. कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्शाचे हे चळवळींत साबार बारीक-मोठीं आंदोलनां आसपावल्यात (मुखा वेल्या चवथ्या अध्यायांत ‘कोंकणीचे राजभास चळवळी’ची विस्तारान चर्चा केल्या.)

संदर्भ आनी टिपो :

1. अखील भारतीय कोंकणी परिशदेची स्थापणूक जावन अधिकृत आनी संघटीत रितीन पयलेच फावट कोंकणी परिशद 08 जुलय 1939 ह्या दिसा कारवारा घडली. देखून ह्या दिसा संघटनात्मक कोंकणी चळवळीचो अधिकृत आरंभ जाता. ताचे आदलो शणै गोंयबाब वा हेरांचो वावर म्हत्वाचोच, पूण त्या वावराक कोंकणीची वैचारीक तळमळ मानूं येता भाशीक चळवळ न्हय.
2. सातोस्कर, बा. द. “गोव्याचे आर्यीकरण करणारा परशुराम : एक कोडे” *गोमंतक : प्रकृती आणि संस्कृती खंड 1*. पुणे : शुभदा-सारस्वत प्रकाशन, 1979, 105 - 106.
3. Sinai Dhume, Anant Ramkrishna. *The cultural history of Goa from 10000 B.C.-1352 A.D.* Panaji Goa : Ramesh Anant S. Dhume,. 1986, 355.
4. हळर्णकार, तानाजी. (संपादक) *विश्व कोंकणी परिचय कोश – खंड – 02*, शक्तीनगर, मंगळूर : कोंकणी भास आनी संस्कृती प्रतिष्ठान, 2013, 33.
5. कुळकर्णी, सु. बा. *कोंकणी भाषा : प्रकृती आणि परंपरा*. पणजी गोंय : गोवा कोंकणी अकादेमी, 2007, 20 - 21.
6. वयलोच संदर्भ : *कोंकणी भाषा : प्रकृती आणि परंपरा*. 2007, 21 – 22.
7. Bhide, Prabhakar (Ed.). “Some Important Landmarks in the History of Goa region before Portuguse.” *History of Goa – Pre-Historic Times to Bahmani Rule Goa’s Freedom Struggle* . Panaji Goa : Rajhauns Vitaran, 2010, 47 – 51.
8. देसाई, सदाशीव शं. *श्री मल्लिकार्जून देवाचा इतिहास*, श्रीस्थळ काणकोण गोवा : मल्लिकार्जून देवस्थान प्रकाशन, 1992, 01 – 05.

9. कुळकर्णी, सु. बा. *कोंकणी भाषा : प्रकृती आणि परंपरा*. पणजी गोवा : गोवा कोंकणी अकादेमी, 2007, 22.
10. वर्दे वालावलीकार, शांताराम. *समग्र शणै गोंयबाब खंड – 1*. पणजी गोवा : कोंकणी अकादेमी, 2003, 13.
11. Bhide, Prabhakar (Ed.). “Some Important Landmarks in the History of Goa region before Portuguese.” *History of Goa – Pre-Historic Times to Bahmani Rule Goa’s Freedom Struggle*. Panajim Goa : Rajhaus Vitaran, 2010, 47 – 51.
12. Narayan, Rajan. *Landmarks of Goa’s Liberation : A Goan Observer Tribute*. Panaji Goa : Goan Observer Pvt. Ltd. Publication, 2010, x - xxiii.
13. Rebelo, Soraya. Mhamal, Milind. *Goa’s Freedom Struggle*. Pilar Goa : Fr. Agnel College Publication, 2008, 2 – 3.
14. शेवडे, सच्चिदानंद., परुळकर, दुर्गेश. *गोवा मुक्तीसंग्राम*. बोरीवली, मुंबई : नवचैतन्य प्रकाशन, 2012, 134.
15. केळेकार, रवीन्द्र. *प्रांथस्थ*. पणजी गोंय : राजहंस वितरण, 2000, 57.
16. वयलोच संदर्भ : *प्रांथस्थ*. 2000, 57.
17. Rebelo, Soraya. Mhamal, Milind. *Goa’s Freedom Struggle*. Pilar Goa : Fr. Agnel College Publication, 2008, 2.
18. Narayan, Rajan. *Landmarks of Goa’s Liberation : A Goan Observer Tribute*. Panaji Goa : Goan Observer Pvt. Ltd. Publication, 2010, x - xxiii.
19. Rane, Aditi. “Goa’s Freedom Struggle : A Secular Movement (1946-61)” *Goa in the 20th Century : History & Culture*. (Ed.- Malekandathil, Pius., Dias Remy). Panaji Goa : Institute Menezes Braganza, 2008, 169.
20. केळेकार, गुरुनाथ. *सुनापरान्त (बल्कांव)*. ता. 08 फेब्रुवारी 2014.
21. वर्दे वालावलीकार, शांताराम. *समग्र शणै गोंयबाब खंड – 1*. पणजी गोंय : कोंकणी अकादेमी, 2003, 05 - 09.
22. नागेश करमली हांची 19 नोव्हेंबर 2013 दिसा घेतिल्ली मुलाखत.
23. नागेश करमली हांची 19 नोव्हेंबर 2013 दिसा घेतिल्ली मुलाखत.
24. सातोस्कर, बा. द. *गोमंतक : प्रकृती आणि संस्कृती. खंड - 1*, पुणे : शुभदा-सारस्वत, 1979, 10 – 11

25. वयलोच संदर्भ : गोमन्तक : प्रकृती आणि संस्कृती. खंड - 1, 1988, 11 – 12
26. वयलोच संदर्भ : गोमन्तक : प्रकृती आणि संस्कृती. खंड - 1, 1988, 12 – 13
27. वयलोच संदर्भ : गोमन्तक : प्रकृती आणि संस्कृती. खंड - 1, 1988, 12 – 15
28. कुळकर्णी, सु. बा. कोंकणी भाषा : प्रकृती आणि परंपरा. पणजी गोवा : गोवा कोंकणी अकादेमी, 2007, 28 - 31
29. ग्रामोपाध्ये, गं. ब. भाषा विचार आणि मराठी भाषा. पुणे : व्हिनस प्रकाशन, 1964, 48 – 50
30. सरदेसाय, माधवी. “कोंकणी इतिहास आनी भुगोल - एक मंथन.” जाग (दिवाळी / नाताळ अंक). प्रियोळ गोंय : जाग प्रकाशन, 2008, 06 – 10.
31. अभीरीदुगीर, काव्येष्वपभ्रंश इति स्मृतः I शास्त्रेषु संस्कृतादन्यदपभ्रंशतयोदितम II (काव्यादर्श)
32. ग्रामोपाध्ये, गं. ब. भाषा विचार आणि मराठी भाषा. पुणे : व्हिनस प्रकाशन, 1964, 50 – 51.
33. कुळकर्णी, सु. बा. कोंकणी भाषा : प्रकृती आणि परंपरा. पणजी गोवा : गोवा कोंकणी अकादेमी, 2007, 32.
34. वयलोच संदर्भ : कोंकणी भाषा : प्रकृती आणि परंपरा, 2007, 32
35. Katre, S. M. The formation of Konkani. Pune : Deccan College Publication, 1966, 173 – 174.
36. सरदेसाय, माधवी. “कोंकणी इतिहास आनी भुगोल - एक मंथन.” जाग (दिवाळी / नाताळ अंक). प्रियोळ गोंय : जाग प्रकाशन, 2008, 06 - 10.
37. शिरोडकर, प्रकाशचंद्र. गोमन्तकाची अस्मिता. पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 2000, 27.
38. प्रभुदेसाई, वि. बा. मराठीची कैफियत. पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 2005, 217.
39. प्रियोळकार, अ. का. ग्राथिक मराठी भाषा आणि कोंकणी बोली. पुणे : पुणे विद्यापीठ, 1966, 108
40. वयलोच संदर्भ : ग्राथिक मराठी भाषा आणि कोंकणी बोली. 1966, 124.
41. वयलोच संदर्भ : ग्राथिक मराठी भाषा आणि कोंकणी बोली. 1966, 122.
42. तळवणेंकर, द. वा. “मराठी अस्मितेचे उद्गाते व पुरस्कर्ते” गोमन्तकाची मराठी अस्मिता (संपादक – प्रकाशचंद्र शिरोडकर) पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 2000, 122.

43. भावे, भूषण. “कोंकणी भाषा संघर्षातून समृद्धीकडे” *कोंकणी भाषा : प्रकृती आणि परंपरा*. (सु. बा. कुळकर्णी हांच्या वयल्या ग्रंथांतली प्रस्तावना), 2007, 07.
44. ज्योकीं एलियोदोरू द कुन्य रिवार – 23 जून 1800 हया दिसा ‘येव्होर’ हया पुर्तुगेज वाठारांत जल्माक आयिल्ले विचारवंत. तांणी रचिल्ल्या ‘Ensaio Historico da Lingua Concani’ हया कोंकणी भाशेच्या इतिहासीक प्रबंधा खातीर आनी हेर वावरा खातीर ताका ‘कोंकणी भाशेच्या पुनरुत्थानाचे जनक’ म्हूण वळखतात.
45. Borkar, Suresh Jaiwant. (Ed.) *Dalgado on Konkani*. Margao Goa : Asmitai Pratisthan, 2008, 39.
46. शणै गोंयबाब (वामन रघुनाथ वर्दे वालावलीकार) – 23 जून 1877 दिसा जल्म. कोंकणी मनशा भितर भाशीक स्वाभिमान जागोवपी व्यक्तिमत्व. तांणी पुराय जीण कोंकणी भास, साहित्य आनी संस्कृताये खातीर ओंपली. तांणी केल्ल्या कोंकणी भाशीक वावरा खातीर ताका ‘कोंकणी भाशेचे जनक’ (Father of Konkani Movement) म्हणटात. मराठी समर्थक तांकां ‘पहिला हिंदू घरभेदी’ म्हणटाले.
47. मोरास, पाव्लु. *कोंकणी चळवळ*. मंगळूर : कोंकणी संस्था, सां. लुविस कॉलेज, 2003, 93 - 95.
48. Bombay administration Report for 1872, 73.
49. Pereira, Jose. *Konkani A Language : A History of Konkani Marathi Controversy*. Dharwad : Karnatak University, 1971, 10.
50. Grierson, George A. *Linguistic Survey of India. Vol. VII. Indo-Aryan Family. Southern Group. Specimens of the Marathi language*. Calcutta: Office of the Superintendent of Government Printing, India. 1905, 374.
51. मोरास, पाव्लु. *कोंकणी चळवळ*. मंगळूर : कोंकणी संस्था, सां. लुविस कॉलेज, 2003, 97 - 99.
52. Young, Donna J. *Mirror to Goa – Identity and the Written word in a Small Society*. Panjim Goa : Broadway Book Centre, 2009. (डॉना यंग ही एरिझॉना हांगासल्ल्या जॉर्जिया स्टेट युनिवर्सिटीची विद्यार्थिनी गोंयच्या भाशावादाचेर संशोधन करपाक गोंयांत आयिल्ली.)
53. मोरास, पाव्लु. *कोंकणी चळवळ*. मंगळूर : कोंकणी संस्था, सां. लुविस कॉलेज, 2003, 104 - 106

54. Pereira, Jose. *Konkani A Language : A History of Konkani Marathi Controversy*. Dharwad : Karnatak University, 1971, 42.
55. गुंजीकार, रामचंद्र भिकाजी. *सरस्वती मंडल*. मुंबई : निर्णयसागर प्रेस, 1984, 61.
56. Dalgado, M. S. R. *Diccionario Konkani - Portugues - Philologico Etymologico*. Bombaim : Indu Prakashan, 1893, Reprint by Asian Educational Services, New Delhi, 1983, xxiv.
57. नायक, भिकू बोमी. (सं.) *युगपुरुश शणै गोंयबाब : एक परिचर्चा*. खोर्ली, गोंय : जैत प्रकाशन, 2005, 132.
58. वर्दे वालावलीकार, शाताराम. (संपादक) *समग्र शणै गोंयबाब खंड – 1*. पणजी गोंय : गोवा कोंकणी अकादेमी आनी इंन्स्टिट्यूट मिनेझिस् ब्रागांझा, 2003, 06.
59. वयलोच संदर्भ : *समग्र शणै गोंयबाब खंड – 1*, 2003, 07.
60. प्रियोळकर, अ. का. *ग्राथीक मराठी भाषा आणि कोंकणी बोली*. पुणे : पुणे विद्यापीठ, 1966, 135.
61. काळे, कल्याण., सोमण, अंजली., (सं.) *आधुनीक भाषाविज्ञान*. पुणे : प्रतिमा प्रकाशन, 2003 (दु. आ.), 276.
62. वयलोच संदर्भ : *आधुनीक भाषाविज्ञान*, 2003, 279.
63. Chauhan, Raosaheb V. P. *The Konkan and the Konkani language*. New Delhi : Asian Educational Services, 1995 (S.E), 12 - 15
64. Katre, S. M. *The Formation of Konkani*. Pune : Deccan College Publication, 1966 (S.E.), 176 – 183.
65. प्रभुदेसाई, वि. बा. *सतराव्या शतकातील गोमन्तकीय बोली*. मुंबई : मुंबई विद्यापीठ, 1963, 280.
66. गोमिश, ओलिविन्यु. *कोंकणी सरस्पतीचो इतिहास*. चांदर गोंय सरस्पत प्रकाशन, 1989, 87 – 102.
67. तळवर्णेकर, द. वा. (संपादक). *कै. लक्ष्मीकांत प्रभु भेंब्रे यांचे अस्मिता मधील साहित्य*, पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादेमी, 2010, 190 - 195.
68. कालेलकार, ना. गो. *भाषा आणि संस्कृति*. मुंबई : मौज प्रकाशन, 1962, 1982 (दु. आ.), 89.
69. वयलोच संदर्भ : *भाषा आणि संस्कृति* . 1962, 1982 (दु. आ.), 59 – 65.
70. हळर्णकार, तानाजी. (मुखेल संपादक) *विश्व कोंकणी परिचय कोश – खंड -1*, मंगळूर : कोंकणी भास आनी संस्कृती प्रतिष्ठान, 2011, 394 - 396.

71. केलेकर, रवीन्द्र. (सं.) *आधुनिक भारत के निर्माता काकासाहेब कालेलकार : गांधीयुगीन सांस्कृतिक नवचेतना के अग्रदूत*. नई दिल्ली : निदेशक, सूचना और प्रसारण मंत्रालय, भारत सरकार, 1990 – 454 – 456.
72. केळेकर, रवीन्द्र. *भाषिक संघर्षाचे समाजशास्त्र* (संपादिका - अरुणा दुभाषी) पणजी गोंय : राजहंस वितरण, 2008, 94 – 95.
73. वयलोच संदर्भ : *भाषिक संघर्षाचे समाजशास्त्र*, 2008, 97.
74. उदय भेंब्रे हांची प्रत्यक्ष मुलाखत (05 मार्च 2014)
75. तळवणेकर, द. वा. (संपादक). *कै. लक्ष्मीकांत प्रभु भेंब्रे यांचे अस्मिता मधील साहित्य*, पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 2010, 232.
76. सरदेसाय, माधवी. मंथन. मडगांव गोंय : जाग प्रकाशन, 2012, 27
77. कालेलकार, काकासाहेब. *पुण्यभूमि गोमन्तक*. मुंबय : गोमन्त भारती प्रकाशन, 1958, 151
78. केळेकर, रवीन्द्र. *भाषिक संघर्षाचे समाजशास्त्र* (संपादिका - अरुणा दुभाषी) पणजी गोंय : राजहंस वितरण, 2008, 92 - 101
79. नायक, काशिनाथ श्रीधर. *कोंकणी परिशद - तिसरे बसकेची खबर*. गिरगांव मुंबय 04 : गोमन्तक छापखानो, 1944, 11 - 14
80. मोरास, पाव्लु. *कोंकणी चळवळ*. मंगळूर : कोंकणी संस्था, सां. लुविस कॉलेज, 2003, 176 – 177.
81. हळर्णकार, तानाजी. (मुखेल संपादक) *विश्व कोंकणी परिचय कोश – खंड -1*, मंगळूर : कोंकणी भास आनी संस्कृती प्रतिष्ठान, 2011, 8 – 16
82. घवी, रवीन्द्र. *अमृतानुभव गोमंतक साहित्य सेवक मंडळाची 75 वर्षाची वाटचाल*. पणजी गोवा : गोमंतक साहित्य सेवक मंडळ प्रकाशन, 2003, 06 – 07.
83. वयलोच संदर्भ : *अमृतानुभव गोमंतक साहित्य सेवक मंडळाची 75 वर्षाची वाटचाल*. 2003, 14 – 19.

अध्याय : चवथो
कोंकणी राजभास चळवळीचीं
आंदोलन पर्वां

4. कोंकणी राजभास चळवळीचीं आंदोलन पर्वां

19 डिसेंबर 1961 हया दिसा गोंय पुर्तुगेजांचे राजवटींतल्यान मेकळें जालें आनी गोंयच्या राजकी अस्तित्वाचो प्रस्न उबो रावलो. हया राजकी प्रस्नान मुक्ती उपरांतचें गोंयचें समाजीक आनी संस्कृतीक जिवीत प्रभावीत केलें. स्वतंत्र भारतांत कोंकणी मनशाची सुवात कितें आसतली? हो प्रस्न पयलीं अखील भारतीय कोंकणी परिशदेचे वेदीर येवन गेल्लो. ते भायर गोंयची भास मराठीच आनी कोंकणी ही तिची बोली अशें मानून गोमंतक साहित्य सेवक मंडळ वावुरतालें. (संदर्भ : 3.4.3, तिसरो अध्याय). ते भुमिकेक जेन्ना कोंकणी समर्थकां कडच्यान विरोध जावंक लागलो तेन्ना कोंकणीचे भाशीक चळवळीक आकार येयत रावलो. 19 डिसेंबर 1961 ते 04 फेब्रुवारी 1987 मेरेन चलिल्ले ते चळवळींत ‘राजभास’ हें तत्व मुखेल भुमिका निबयता देखून तिचो ‘कोंकणीची राजभास चळवळ’ असो उल्लेख केला. (पुराय संकल्पना प्रस्तूत अध्यायांत मुखार मांडल्या) ते चळवळींत मुखेल तीन आंदोलनां म्हत्वांचीं आसात. तातूंतल्या भाशीक संघर्शाची उस्तवारी करून कोंकणीच्या मुखेल तीन आंदोलनांचो चिकित्सक नियाळ प्रस्तूत अध्यायांत केला.

4.1 - कोंकणी राजभास चळवळ : स्वरूप आनी विस्तार

‘कोंकणीची राजभास चळवळ’ हो हया सोदवावराचो केंद्रबिंदू. पूण ताका हात घालचे पयलीं, ‘चळवळ’ म्हणजे कितें? त्यो कित्याक जल्माक येतात? चळवळीचे कितले प्रकार मानप? चळवळीचे विंगड विंगड आयाम खंयचे? चळवळ आनी आंदोलन हातूंत फरक कितें? एके चळवळींत कितलीं आंदोलनां आसतात? अशा प्रस्नांची शास्त्रीय उस्तवारी करप समा जातलें.

4.1.1 - राजभास चळवळ - भारतीय आनी वैश्वीक संदर्भांतल्यान :

कोंकणीचे राजभास चळवळीचेर भाश्य करचे पयलीं ‘चळवळ’ म्हणल्यार कितें तें पयलीं समजून घेवप समा जातलें. ‘चळवळ म्हणजे एक थारावीक उद्दिश्ट मेळोवपा खातीर समविचारी लोकांनी चलयल्लो एक संघटीत यत्न.’ इंग्लिशींत चळवळीक ‘Movement’ अशें उतर आसा. ताचो कोशीक

अर्थ – ‘Movement is a combination of efforts by a group of people who share the same ideas or aims.’ असो जाता. चळवळींत देश, राष्ट्र, धर्म, अस्मिताय, सैमाची राखण, पर्यावरण अशा कांय म्हत्वाच्या विशयां भायर नैतीकताय आनी मनीससपण सारक्यां मुल्यांचोय पुरस्कार जायत आसता. तांचे वयल्यानूच समाजीक, धर्मीक, राजकी, संस्कृतीक, पर्यावरणीय, विज्ञानीक अशे चळवळीचे जायते प्रकार दिसून येतात. देखीक :

अ) धर्मीक चळवळ (Religious Movement)	आ) राजकी चळवळ (Political Movement)
इ) समाजीक चळवळ (Social Movement)	ई) संस्कृतीक चळवळ (Cultural Movement)
उ) भाशीक चळवळ (Language Movement)	ऊ) विज्ञानीक चळवळ (Scientific Movement)
ए) पर्यावरणीय चळवळ (Environmental Movement)	ऐ) मुक्ती चळवळ (Freedom Movement)

संघर्श हो दर एके चळवळीचो प्राण आसता. संघर्शाचे जातकुळये वेल्यान ते ते चळवळीचें नामकरण जाता. म्हणजे, संघर्श नक्की खंयच्या मळार जाता ते प्रमाण ते चळवळीचें स्वरूप थारत आसता. विशय राजकी आसल्यार ती ‘राजकी चळवळ’ थारता वा विशय समाजीक आसल्यार ती ‘समाजीक चळवळ’ थारता. पूण केन्ना केन्ना चळवळींत दोन वा दोनां परस चड विशय घुसपल्ले आसल्यार ते चळवळीचें नामकरण करप भोव कुस्तार जाता. थंय मागीर दोन विशयांक एकठांय दाखोवपी **Socio-Political Movement, Socio-Cultural Movement, Socio-Environmental Movement, Socio-Linguistics Movement, Socio-Religious Movement** अशे समाज आनी हेर मळांचो संगम दाखोवपी चळवळीचे प्रकार जल्माक येतात. वयर उल्लेख केल्ली दर एक चळवळ थारावीक हेतू वा प्रयोजनां घेवन जल्माक येतात. जें घडपाक जाय तें घडना, जें जाग्यार पडपाक जाय तें पडना तेन्ना वा खंयचेंय विधायक कार्य आकाराक येतना ताका विरोध जाता तेन्ना, त्या कार्या खातीर तेंको दिवपी गट आनी विरोध करपी गट हांचे मदीं संघर्श घडटा. तातूंतल्यान तरेकवार आंदोलनांचो जल्म जाता. अशीं आंदोलनां प्रदीर्घ स्वरूपाचे चळवळीक आकार दितात. चळवळी विंगड विशयाच्यो

आसल्यो तरी तातूंत समाजीक मुल्यांचो हट्ट धरिल्लो आसताच. **समाजीक चळवळ (Social Movement)** - अठराव्या शेंकड्यांतले फ्रँच क्रांतींतल्यान तशेंच विज्ञानीक आनी वैचारीक परिवर्तनांतल्यान जे लोकवादी समाज वेवस्थेचो जल्म जालो तातूंतल्यान संवसारांतले मनीसजातीक आपल्या मानवीय हक्कांची जाणीव जावंक लागली. तेच जाणिवेंतल्यान समाजीक, राजकी, संस्कृतीक आनी भाशीक मळांचेर आंदोलनांचो आनी चळवळींचो जल्म जायत गेलो. चार्ल्स टिल्ली हे अमेरिकन समाजशास्त्री 'समाजीक चळवळ' ह्या उतराची व्याख्या अशी करतात :

*Movement or movements are a type of group action. They are large, sometimes informal, groupings of individuals or organizations which focus on specific political or social issues. In other words, they carry out, resist or undo a social change.*¹

वयली व्याख्या समाजीक चळवळींतल्या राजकी मुद्द्यांचो विचार करता. तो विचार घेवन संवसारांतल्या अशा चळवळींचो अभ्यास करुन सामाजशास्त्राच्या जाणकारांनी आठ सिद्धांत मांडल्यात. ते सिद्धांत समाजीक स्वरुपाचे आशिल्ल्यान तांकां *A to H Social movement theories* म्हणटात. समाजीक आंदोलनांचें वा चळवळींचें विश्लेशण तांच्या आदारान करतात.

देखीक :

- A) **Collective action theories (1950s)** - सामुहीक वर्तन / सामुहीक कृतीचे सिद्धांत
- B) **Relative deprivation theory (1960s)** - सापेक्षताय वंचीत सिद्धांत
- C) **Marxist theory (1880s)** - मार्क्सवादी सिद्धांत
- D) **Value-added theory (1960s)** - मोल वाडोवणेचो सिद्धांत
- E) **Resource mobilization (1970s)** - संसाधन घोळुकेचो सिद्धांत
- F) **Political process theory (1980s)** - राजकी प्रक्रियेचो सिद्धांत
- G) **Framing theory (1980s)** - रचनात्मक सिद्धांत
- H) **New social movement theory (1980s)** - नवो समाजीक चळवळीचो सिद्धांत

समाजीक चळवळ आनी गाजिल्ले फुडारी - जायत्या समाजीक चळवळींत कांय परिपक्व फुडारी पुराय वातावरण एक खिणांत बदलून उडोवन जैत जोडटात. तांच्या व्यक्तिमत्वाचें आनी प्रसिद्धीचें वलय पुराय चळवळीक प्रभावीत करता. त्या फुडा-यांचें वक्तृत्व आनी तांची संघटन-कुशळताय संबंदीत चळवळीक जैतिवंत करपाक कारण थारता. तांकां 'खापे फुडारी' वा 'charismatic leader' म्हूण वळखतात. संवसारभर परिचीत आशिल्ल्यो कांय वेंचीक समाजीक चळवळींच्यो देखी हांगा दिवं येतात. :

गाजिल्ल्यो चळवळी आनी खापे फुडारी :

क्र	समाजीक चळवळ	फुडारी
1	अमेरिकेंतली नागरी हक्काची चळवळ	मार्टिन लुथर किंग (ज्युनियर)
2	संवसारांतली व्यक्तिस्वातंत्र्याची चळवळ	व्हिक्टर ह्युगो
3	भारतीय स्वातंत्र्याची चळवळ	मोहनदास गांधी
4	दक्षीण आफ्रिकेंतलीं समान हक्काची चळवळ	नेल्सन मंडेला
5	भारतांतली भुदान चळवळ	विनोबा भावे
6	स्वतंत्र भारतांतली लोकक्रांतीची चळवळ	जयप्रकाश नारायण
7	म्यानमार देशांतली लोकराज्याची चळवळ	ऑँग सान् सू की
8	तेलगू लोकांची भाशीक अस्मितायेची चळवळ	पोट्टी श्रीरामुलू

(तक्तो क्र. IV अ)

राजभास चळवळ : भारतीय आनी वैश्वीक संदर्भ – 'राजभास' ह्या उतरा खातीर इंग्लिशींत 'Official Language' हें उतर मेळटा. ताची कोशीक व्याख्या अभ्यासकांनी अशीं केल्या :

An official language is a language that is given a special legal status in a particular country, state, or other jurisdiction. Typically a country's official language refers to the language used within its government – its courts, parliament, administration, etc.²

‘खंयच्याय राष्ट्रान वा देशान राजकारभारांत, प्रशासनांत, शिक्षणांत आनी दिसपट्ट्या वेव्हारांत जे भाशेक कायदेशीर अशी खाशेली आनी हक्काची सुवात दिल्ली आसता ती भास त्या वाठाराची राजभास जावं येता.’ अशी ‘राजभास’ ह्या उतराची व्याख्या जाता. आदल्या राजां-महाराजांच्या तेंपार राज्य करपी राजाची आवयभास ही सभावीकपणान राजकारभाराची आनी प्रशासनाची भास जावंक पावताली. पूण लोकशायी वेवस्थेंत राजभास खंयची हें थारोवपाचो अधिकार लोकांक वा लोकांनी वेंचून दिल्ल्या प्रतिनिधींक फाव जाता. थळाव्या अल्पसंख्यांक भासांचोय विचार राजभास थारायतना जावंचो अशी मांडणी त्या अधिकारांत आसपावता. भारतीय संविधानांत राजभाशे विशीं केल्ली तरतूद अशी आसा :

The states were left free to prescribe their official language. Article 345 provides that a state can, subject to the provisions of Article 347, adopt Hindi or any of the scheduled languages for all or any of the official purposes by enacting a law for the purpose. The provision is of permissive nature and is expressed in the affirmative.” (Constitution of India – Article 345 & 347)³

भारतीय संविधानाच्या कलम 345 प्रमाण, भारतीय राज्यांक आपली राजभास थारोवपाचो अधिकार राखून दवरला अशें राजभाशे संबंदीं न्यायमुर्ती रंगनाथन आपल्या *Constitution of India : Five Decades* ह्या पुस्तकांत सांगतात. 01 नोव्हेंबर 1956 ह्या दिसा राज्य पुनर्रचना कायदो लागू जाल्लो तेन्ना भारतांत वट्ट 14 राज्यां आनी 06 केंद्रशासीत प्रदेश आशिल्ले. (हे विशीं विशय प्रवेशांत खोलायेन चर्चा जाल्ली आसा.) म्हत्वाचें म्हणजे साबार इतिहासीक, समाजीक, संस्कृतीक आनी हेर कारणांक लागून भाशावार प्रांत रचनेची अंमलबजावणी जातना भारतांत जायते कडेन भाशीक आंदोलनां आनी भाशीक चळवळी जल्माक येत रावल्यो.

गो. रा. ढवळीकर चळवळ आनी भाशीक चळवळ ह्याच विशयांचेर दोन मुद्दे उपस्थित करतात. पयलो मुद्दो : भाशेची सर्वांगीण उदरगत, आनी दुसरो मुद्दो : भाशेक राजकी हक्क फाव करून दिवप.⁴ भाशीक चळवळी संवसारांत युगोस्लाविया, नॉर्वे, फ्रान्स, जर्मनी, रशिया, नॅदरलँड, केनिया, दक्षीण आफ्रिका, बांगलादेश, श्रीलंका, भारत अशा साबार राष्ट्रांनी घडल्यात आनी घडत आसात. तीं राष्ट्रां चड

करून भोवभाशीकूच आसात. ते भायर शेंकड्यांनी वर्सा चिड्डून उरिल्ली आनी उपरांत जागृत जाल्ली थळाव्यांची भाशीक अस्मिताय हें त्या चळवळीं फाटलें एक मुखेल कारण.

भाशीक अस्मितायेंतल्यान राष्ट्रनिर्मितीचो आरंभ येवरोपांत जाला. भारतांत हिंदी आनी उर्दू, पंजाबी आनी हिंदी, राजस्थानी आनी हिंदी, बंगाली आनी आसामिया, तमीळ आनी तेलगू, मराठी आनी गुजराती, मराठी आनी कोंकणी अश्यो भाशीक संघर्शाच्यो जायत्यो देखी पळोवपाक मेळटात. तो संघर्श चळवळींक जल्म दित आसता. 'कोंकणीची राजभास चळवळ' ही तातूंतलीच एक.

4.1.2 - कोंकणी चळवळीचें स्वरूप आनी व्याप्ती :

वयर उल्लेख केल्ले कोंकणी चळवळीचें स्वरूप आनी त्या स्वरूपाची व्याप्ती भोव व्यापक आनी खोल आसा. सगळ्यांत मुखेल आनी म्हत्वाची गजाल म्हणजे कोंकणी चळवळ वयल्यान दिसपी फकत एक भाशीक वा साहित्यिक चळवळ न्हय. तर ती भाशीक आनी संस्कृतीक अस्मितायेंतल्यान कोंकणी वाठाराचे राजकी संकल्पनेक आकार दिवपी चळवळ आसली अशें मत वाचूंक मेळटा. तिची व्याख्या नागेश करमली अशी करतात :

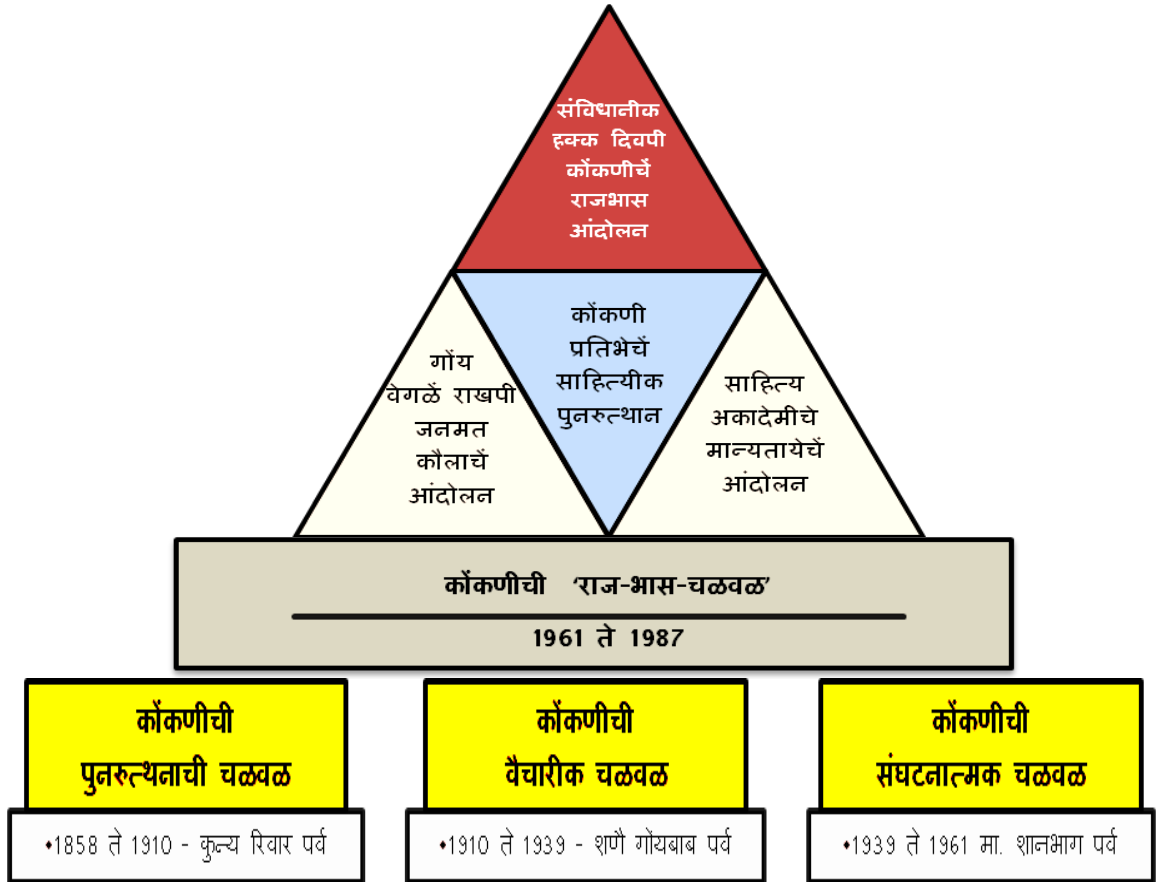
कोंकणी मनशाचें कोंकणीपण प्रस्थापीत करपाक जाय हे जाणिवेंतल्यान आयिल्लो भाशीक अस्मितायेचो एक स्वतंत्र विचार म्हणजेच कोंकणी चळवळ. जर कन्नड मनशाची भाशीक आनी राजकी वळख कन्नड, मराठी मनशाची मराठी, गुजराती मनशाची गुजराती जाल्यार कोंकणी मनशाची भाशीक, राजकी आनी संस्कृतीक वळख कोंकणीच आसपाक जाय ह्या विचारान प्रेरीत ही स्वाभिमानाची चळवळ. ती भाशेच्या माध्यमांतल्यान कोंकणी मनशाचे सर्वांगीण उदरगतीचो हांवेस पर्गटायता.⁵

रवीन्द्र केळेकार भाषिक संघर्शाचे समाजशास्त्र ह्या मराठी पुस्तकांत कोंकणी चळवळीची संकल्पना स्पश्ट करतना ते चळवळींतल्या राजकी हावेसाचेर बोट दवरतात. :

कोंकणीची चळवळ मुळांत साहित्यिक चळवळ नव्हती. ती केवळ साहित्यिक चळवळ असती तर माधव मंजुनाथ शानभाग या चळवळीत पडले नसते. शानभाग साहित्यिक नव्हते. ते कोंकणीचे एक पागल भक्त होते. आपल्याला लागलेले हे कोंकणीचे वेड सगळ्या कोंकणी समाजाला लावण्यासाठी ते वसईपासून कोचीन पर्यंत एकसारखे हिंडले होते.⁶

कोंकणी चळवळीचो बुन्यादीचो वावर करपी शानभाग हांणी तातूंत साहित्यिक नदरेन वांटो घेवंक नाशिल्लो तर तांची भुमिका कोंकणी वरवीं कोंकणी राज्य निर्माण करपाची आशिल्ली अशें मत्त रवीन्द्र केळेकार मांडटात. हांगा कोंकणी चळवळी संदर्भांत वयल्या दोन जाणकारांचे विचार लक्षांत घेवन तिचें स्वरूप आनी व्याप्ती स्पश्ट करतना गोंय मुक्ती आदलीय कांय स्थित्यंतरां आदाराक घेवंचीं पडटात. त्या स्थित्यंतरांचो तेंको घेवन कोंकणी चळवळीची सकयली संकल्पना मांडल्या.

कोंकणी चळवळ : स्वरूप आनी व्याप्ती

(तक्तो क्र. IV आ)

‘राजभास चळवळ’ हे संकल्पनेंत कोंकणी भाशेक राजाश्रय मेळोवन दिवपाचो हावेस आशिल्ल्यान वयल्या तक्त्याचो आकृतीबंध एका राजमुकुटा वरी केल्लो आसा. प्रस्तूत तक्त्या वेल्यान कोंकणी चळवळीचे चार वांटे घालपाक मेळटात. 1858 साकून 1987 मेरेनच्या साबार भाशीक, समाजीक, संस्कृतीक आनी राजकी आंदोलनांचो तातूंत आसपाव जाता.

वयर दिल्लो आकृतीबंध कोंकणी चळवळीचें पुराय स्वरूप आनी व्याप्ती स्पश्ट करता. तातूंतल्यान कोंकणी भाशीक चळवळीच्यो जायत्यो उपचळवळी मानपाक मेळटा. तांची वळेरी सकयल दिल्या. :

1) कोंकणीची पुनरुत्थानाची चळवळ	2) कोंकणीची वैचारीक चळवळ
3) कोंकणीची संघटनात्मक चळवळ	4) कोंकणीची राजभास चळवळ

(हांगा फकत भाशीक चळवळ मतींत धरल्या देखून कोंकणी साहित्यीक चळवळ, पत्रकारितेची चळवळ, नाट्य वा तियात्र चळवळ हांचो विचार करूंक ना.)

4.1.3 - कोंकणीची राजभास चळवळ आनी तातूंतलीं मुखेल आंदोलनां :

कोंकणीची राजभास चळवळ गोंय मुक्त जातकच अस्तित्वांत येवपाक लागली. मुक्त गोंयांत तसली चळवळ जल्माक येवंचे फाटलें कारण भोव स्पश्ट आसा. तें म्हणजे, 19 डिसेंबर 1961 दिसा पयलेच फावटी गोंयकारांक आनी पर्यायान कोंकणी लोकांक आपली राजकी आनी संस्कृतीक वळख दाखोवपाची संद मेळ्ळी. ताचे पयलीं गोंयचो भौस सदांच विंगड विंगड राजघराण्यांची प्रजा जावन जगत आयिल्लो. कोंकणी मनीस ‘भोजाची प्रजा, चालुक्याची प्रजा, शिलाहाराची प्रजा, सातवाहनाची प्रजा, कदंबाची प्रजा, आदिलशहाची प्रजा, पुर्तुगेजांची प्रजा’ म्हूण जियेल्लो. मुक्त गोंयांत पयलेच फावट तो आपलो धनी आपूण जावपाक पावलो. पूण मुक्त गोंयांतूय तरेकवार कारणांक लागून आपलें धनीपण सिद्ध करपाक ताका संघर्श करचो पडलो. पयले वेंचणुकेंत महाराष्ट्रवादी गोमन्तक पक्षान भोवमतान वेंचून येतकच गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करपाचो हट्ट धरलो. मराठी भास आनी संस्कृताय हें

तत्व थंय प्रभावी जालें. तातूंतल्यान कोंकणी-मराठी भाशावादाक नेट आयलो. तेच फाटभुंयेर कोंकणीची राजभास चळवळ रूप धरपाक लागली.

कोंकणीचे राजभास चळवळींतलीं मुखेल आंदोलनां :

क्र.	आंदोलनाचें नांव	आंदोलनाची मुखेल मोख
पयलें	जनमत कौलाचें आंदोलन	गोंयचे विलिनीकरण आडोवन गोंयची वेगळी अस्मिताय राखप.
दुसरें	साहित्य अकादेमीचे मान्यतायेचें आंदोलन	कोंकणीक स्वतंत्र साहित्यीक भास म्हूण साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळोवन दिवप.
तिसरें	कोंकणीचें राजभास आंदोलन	कोंकणीक राज्य-मान्यताय आनी राष्ट्रीय-मान्यताय मेळोवप.

(तक्तो क्र. IV इ)

सर्वसादारणपणान कोंकणीची राजभास चळवळ, 1961 ते 1987 वर्सा मेरेन चल्ली अशें म्हणूं येता. तातूंत गोंय मुक्त जायत सावन भाशीक मुद्द्यांचेर चलिल्ल्या गोंय आनी गोंयच्या राजकी फुडारा कडेन संबंदीत सगळ्या ल्हान व्हड आंदोलनांचो आसपाव जाता. 1961 ते 1987 वर्सा मेरेन गोंयांत घडिल्लीं वेंचीक भाशीक आनी राजकी आंदोलनां राजभास चळवळीचोच वांटो म्हूण अभ्यासचीं पडटात.

खंयचीय समाजीक चळवळ वा भाशीक चळवळ ही एका धपक्यांत अस्तित्वांत येना तशी एका धपक्यांत सोंपय ना. वैयक्तीक वा समाजीक स्तरावेलें एक विशिश्ट ध्येय वा मोख दोळ्यांमुखार दवरून चळवळ आकार घेत आसता. तरेकवार चड-उतार सोंशीत निश्ठावंत कार्यकर्त्यांच्या सहभागान आनी कर्तुत्वी फुडा-यांचे संघटनात्मक कुशळतायेन चळवळ फुडें सरता. चळवळीची मोख जितली खर तितलीच चळवळ संघर्शमय जाता. एके प्रदीर्घ चळवळींत जायत्या ल्हान मोठ्या आंदोलनांचो आसपाव जावं येता. कोंकणीचे राजभास चळवळींतलें 1967 वर्सा जाल्लें ‘जनमत कौलाचें आंदोलन’ भोव म्हत्वाचें. ताकाच कोंकणी राजभास चळवळींतलें संस्थापक पर्व म्हूण पाचारूं येता. ह्या संस्थापक पर्वांतल्या साबार तासांचो आपरोस मुखार घेतिल्लो आसा.

4.2 – गोंयचो जनमत कौल : राजभास चळवळीचें संस्थापक पर्व

गोंयची मुक्तताय, गोंयचो भाशीक प्रस्न आनी गोंयांत घडिल्लो जनमत कौल हयो तीन घडणुको एकामेकां कडेन साबार आंगांनी बांदिल्ल्यो आसात. ती बांदावळ समजून घेवपाक गोंयच्या समाजीक, संस्कृतीक आनी भाशीक इतिहासाची जाण आसप भोव गरजेचें. गोंयच्या राजकी फुडाराची दिशा स्पश्ट करपी आनी गोंयकारांची भाशीक अस्मिताय सुगूर दवरपी हया इतिहासीक जनमत कौलाची व्याख्या करतना *ओपीनियन पोल* हया पुस्तकांत सदानंद काणेकार बरयतात :

ओपीनियन पोल ही गोंयच्या इतिहासांतली भोवूच अद्वितीय घडणूक. ताका गोंयचें दुसरें आनी खरेलें स्वातंत्र्य म्हणप अदीक सोबून दिसतलें..... ओपीनियन पोलाचो संग्राम गोंयचे स्वतंत्र अस्मितायेची अग्नीपरिक्षाच जावन आसली.⁷

काणेकार ज्या ‘ओपीनियन पोलाक’ गोंयचें दुसरें आनी खरेलें स्वातंत्र्य म्हणटा तातूंत गोंयच्या राजकी फुडाराचो प्रस्न सुटावो जावपाचो आशिल्लो. ताका लागून जनमत कौलाची फाटभूंय, संकल्पना, स्वरूप आनी हेर स्थित्यंतरां बारीकसाणेन जाणून घेवंचीं पडटलीं. हया अध्यायांत फुडले सुवातेर जनमत कौलाची फाटभूंय, कायदेशीर मान्यताय, सरकारी अधिसुचोवणी, जनमत कौलांतलो प्रचार, तातूंतले मुद्दे आनी निमणो निकाल अश्या साबार विशयांची उस्तवारी केल्या.

4.2.1 – जनमत कौलाची फाटभूंय, स्वरूप आनी मान्यताय :

4.2.1.1 – जनमत कौलाची फाटभूंय आनी राजकारण :

16 जानेवारी 1967 दिसा जाल्ल्या गोंयच्या जनमत कौलाक फकत एक राजकी स्वरुपाचो कौल वा वेंचणूक म्हणपाक मेळना. भारतांत तसलो ‘पोल’ परत केन्ना जालो ना. हया पोलाची फाटभूंय समजून घेवपाक त्या वेळावेली भारताची आनी पर्यायान गोंयची राजकी आनी भाशीक स्थिती अभ्यासची पडटा. वयले फाटभुंयेचेर 03 सप्टेंबर 1966 क काँग्रेस संसदीय मंडळान गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशाचो राजकी फुडार थारावपाक जनमत कौल घेवपाचो थाराव मानून घेतलो.⁸ उपरांत, 01 डिसेंबर 1966 दिसा ‘ओपीनियन पोल विधेयकाक’ लोकसभेंत जाल्यार 07 डिसेंबर 1966 दिसा

राज्यसभेंत मंजुरी मेळ्ळी.⁹ जनमत कौल वा ‘ओपीनियन पोल’ म्हणजे कितें तें बारीकसाणेन समजून घेवया.

खासा गोंयच्या जनमत कौलाचेर बरयल्ल्या *Triumph of Secularism : Battle of the Opinion Poll in Goa* ह्या पुस्तकांत राजन नारायण आनी शॅरोन डिक्रूझ जनमत कौलांतल्यान घडिल्ल्या गोंयच्या फुडाराचेर भोव सूचक विधान करतात. :

*History would perhaps have taken different turn if Goa had been liberated simultaneously with the rest of India., in which case there might have arisen a larger Konkan State comprising the entire Konkan area of Maharashtra, Mangalore and other parts of Konkani speaking Uttar Karnataka, and even perhaps Kasargod in Kerala, which has significant population of Konkani speaking people.*¹⁰

‘गोंय हेर भारतीय प्रांतां वांगडाच मुक्त जाल्लें जाल्यार घडयें एका व्हड कोंकणी प्रांताची रचना जावन इतिहास एक वेगळेंच मोडण घेवपाचो. त्या कोंकणी प्रांतात महाराष्ट्र, कर्नाटक आनी केरळांत मोठे संख्येन शिंपडून गेल्लो कोंकणी उलोवपी मनीस एका संयुक्त कोंकणी राज्यांत आसपावपाचो.’ ह्या मुद्द्यांक धरून तसलोच विचार “इतिहासान कोंकणीचो भुगोल घडयलो” ह्या लेखांत चंद्रकांत केणी मांडटात. ते म्हणटात : ‘जे जमातीच्या इतिहासान तिचो भुगोल घडयलो, ते जमातीचो भुगोल आज इतिहास घडयता.’¹¹ वयल्या दोनूय विचारांतल्यान आनी ताचे वेले चर्चेतल्यान गोंयचो भुगोलीक आकार ताच्या इतिहासीक स्थित्यंतरांनी तयार जाला हें सत्य न्हयकारपाक जायना. त्याच इतिहासीक, संस्कृतीक आनी राजकी स्थित्यंतरांक लागून मुक्त गोंयांत जायते भाशीक आनी संस्कृतीक प्रस्न उबे रावले. तांचो संबंद राजकी अस्मिताये कडेन गुथला. गोंय मुक्त जाले उपरांत 1963 वर्साच्या 09 डिसेंबराक गोंय विधानसभेची पयली वेंचणूक जावन आनी दयानंद बांदोडकार हांचें पयलें लोकनियुक्त सरकार येवन लेगीत वयले भाशीक आनी संस्कृतीक प्रस्न सुटावे जावंक पावले नात. काळांतरान गोंयच्या समाजीक आनी राजकी जिवितांत भाशीक संघर्श जायत रावले. कायदो आनी सुव्यवस्था प्रभावीत जातकच तो प्रस्न सोडोवपाक भारत सरकाराक जनमत कौल घेवंचो पडलो.

जनमत कौल घेवन गोंयचो राजकी अस्मितायेचो प्रस्न सुटावो करपाक विलिनीकरणाचो हद्द घेवन बशिल्लें दयानंद बांदोडकर सरकार आनी ताचे महाराष्ट्री फुडारी तयार नासले. तो प्रस्न गोंय दमण आनी दीवचे विधानसभेंत मतविभाजनांतल्यान सुटावो करचो म्हूण ते नेटाची मागणी करताले. जाल्यार विधानसभेची वेंचणूक आनी खंयच्याय प्रदेशाची राजकी अस्मिताय हे खेरीत दोन विशय अशे मुद्दे उपस्थीत करून विलिनीकरणाक विरोध करपी फुडारी जनमत कौला सारक्या वेगळ्या पर्यायाची मागणी करताले. ह्या विशयाचेर गोंयांत थळाव्या पांवड्यार तशेंच राष्ट्रीय पांवड्यार तरेकवार पद्दतीन चर्चा जाताली. गोंयची राजकी आनी भाशीक अस्मिताय खंयची? मराठी काय कोंकणी? मराठी जाल्यार गोंय महाराष्ट्रांत विलीन जावपाक जाय काय नाका? कोंकणी जाल्यार वेगळें कोंकणी राज्य घडपाक जाय काय नाका? अशे जायते प्रस्न गोंयांत खवदळ घालताले. ह्या प्रस्नांनी गोंयच्या समाजाचे सरळ दोन गट करून उडयल्ले. त्या गटांक धर्मीक आनी जातीय रंग दिवपाचोय यत्न राजकारणी करताले. देखीक, ‘मराठी आनी महाराष्ट्रा कडेन लागणूक दाखोवपी हिंदू गोंयकार हेच खरे राष्ट्रवादी’ आनी ‘कोंकणीचो पुरस्कार करपी हिंदू वा अ-हिंदू गोंयकार हे अराष्ट्रवादी’ असो चुकीचो समज कांय लोक पातळावपाक लागिल्ले. अविश्वासाचें आनी दुबावाचें वातावरण सगळ्याक पातळिल्लें. तातूंत भर घाली ती राजकी संघटनांनी.

संयुक्त महाराष्ट्र सभा आनी विलिनीकरणाची संकल्पना – गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करचें काय तें संघप्रदेश म्हूण वेगळें उरचें हे खातीर घेतिल्लो जनमत कौल आनी ताची पुराय संकल्पना विलिनीकरणाचे मागणेंतल्यान उबी राविल्ली आसा. विलिनीकरणाची मागणी आनी ते खातीर राज्य स्तरार वा राष्ट्रीय स्तरार दबाव निर्माण जावंक नासलो जाल्यार घडये जनमत कौल जल्माक येवंचो नासलो. ते खातीर पयलीं गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करपाचो विचार कसो मुखार आयलो तो पळोवया. राजन नारायण आनी शॅरोन डिक्रूझ ते संबंदीं बरयतात. :

*The Movement to merge Goa with Maharashtra took root with the rise of the Samyukta Maharashtra Sabha, a group that was originally formed in January 1940; the SMS organization was aggressively promoted in Goa by politicians from Maharashtra.*¹²

‘गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करपाचो सगळ्यांत पयलो विचार 1940 वर्सा जल्माक आयिल्ल्या संयुक्त महाराष्ट्र सभेच्या माध्यमांतल्यान महाराष्ट्री राजकारण्यांनी केलो’, अशें मत्त वयले अभ्यासक मांडटात. मराठी भाशीक प्रांतांक एकठांय हाडून एका विशाल मराठी राज्याची म्हणजेच संयुक्त महाराष्ट्राची संकल्पना मांडपी ‘संयुक्त महाराष्ट्र सभा’ ही संघटना 1940 वर्सा सावन कार्यरत आशिल्ल्यान वयल्या विधानांत सत्यताय आसा अशें म्हणूं येता.

दुसरी गजाल म्हणजे जुलय 1946 सावन ‘संयुक्त महाराष्ट्र सभा’ ही ‘संयुक्त महाराष्ट्र परिषद’ जावन नव्या नेटान काम करूंक लागिल्ली. तशेंच, उपरांत 22 डिसेंबर 1953 दिसा राज्य पुनर्रचना आयोग स्थापन जातकच ते परिशदेंतल्यान ‘संयुक्त महाराष्ट्र समिती’ घडून चड आक्रमक पद्दतीन मराठी फुडारी कार्यरत जाले. ही समिती ‘विशाल महाराष्ट्र’ घडोवपाक वावूरताली हें लिपून उरूंक नाशिल्लें. मध्य भारतीय प्रांत, मध्यप्रदेश, आंध्र प्रदेश, गुजरात, म्हैसूर आनी गोंय हे वाठार एकठावन संयुक्त महाराष्ट्र राज्य निर्माण करपाचो हावेस तिणें बाळगिल्लो. 1946 वर्सा मे म्हयन्यांत बेळगांवां जाल्ल्या मराठी साहित्य संमेलनांतूय गोंय मराठी प्रांतांत विलीन करपाचो थाराव घेतिल्लो. राज्य पुनर्रचणूक आयोगाच्यो शिफारसी 01 नोव्हेंबर 1956 दिसा लागू जातकच ‘संयुक्त बॉम्बे’ हें राज्य निर्माण केल्ल्यान महाराष्ट्रांतल्यान ताका विरोध जावंक लागलो. संयुक्त महाराष्ट्र समिती आनी महा-गुजरात जनता परिषद ह्या संघटनांनी व्हड आंदोलन केलें. रक्तां व्हांवलीं आनी निमाणें 30 मे 1960 दिसा ‘मराठी’ आनी ‘गुजराती’ अशा दोन वेगळ्या भाशीक तत्वांचेर ‘महाराष्ट्र’ आनी ‘गुजरात’ हीं स्वतंत्र राज्यां निर्माण जालीं. ताचे सुमार देड वर्स उपरांत 19 डिसेंबर 1961 दिसा गोंय मुक्त जालें. आनी गोंयांतल्या मराठी प्रेमींच्या म्हालवजार महाराष्ट्री फुडा-यांक विलिनीकरणाचे वेध लागले. तातूंत ‘संयुक्त महाराष्ट्र समितीन’ पुरायपणान विलिनीकरण विचारधारेचें फुडारपण केलें.

विलिनीकरण संबंदीं मदल्या काळांत, कोंकणी आनी मराठी समर्थकां मदीं समन्वय आनी समजिकाय येवंचे खातीर पोटतिडकीन वावुरपी गांधीवादी विचारवंत कालेलकार हांची भुमिका भोव

म्हत्वाची आसली. ते मराठी भाशीक पूण तांकां कोंकणी विशीं आस्था आसली. संयुक्त महाराष्ट्र परिषदेचे अध्यक्ष शंकरराव देव, सरचिटणीस ग. त्र्यं. माडखोलकर, यशवंतराव चव्हाण, वसंतराव नाईक आदी फुडारी तांचे कडेन मुद्दाम लागसाण दवरून आसले. हे संबंदीं संयुक्त महाराष्ट्र परिषदेच्या अध्यक्षांचे आनी सरचिटणीसांचे उपस्थितींत गोंयच्या फुडारा विशीं कालेलकरान एक समन्वयाचो मसुदो लेगीत तयार केल्लो. 'संघर्ष टाळण्याचा फसलेला एक प्रयत्न' ह्या माथाळ्या खाला त्या विशयाचेर रवीन्द्र केळेकार हांणी *भाषिक संघर्षाचे समाजशास्त्र* ह्या पुस्तकांत भाश्य केलां. कालेलकर स्वताचे कोंकणी विशींचे भुमिकेक 'राष्ट्रीय एकात्मतेचो विचार' मानताले.

तिसरी म्हत्वाची गजाल म्हणल्यार, गोंय मेकळें जावपाचे फाटभुंयेर जायत्या राजकी आनी हेर संघटनांनी विलिनीकरण वटेन मतप्रदर्शन केल्लें. 'राष्ट्रीय काँग्रेस - गोवा (एक गट), गोवा विलिनीकरण सहाय्यक समिती, गोवा महाराष्ट्र मर्जर फ्रन्ट अशा संघटनांनी विलिनीकरणाक उक्तो तेंको दिल्लो. गोंयच्या विलिनीकरण संदर्भांत महाराष्ट्री राजकी फुडारी नेट धरतकच म्हैसूर राज्यांतल्यानूय गोंयचेर दावो सांगपाक आरंभ केल्लो दिसून येता. त्याच वेळार राजकी इत्साशक्त बाळगून गोंयांत दोन राजकी संघटना जल्माक आयल्यो.

- 1) महाराष्ट्रवादी गोमन्तक पक्ष (निशाणी : शींव)
- 2) युनायटेड गोवन्स पार्टी (निशाणी : हात)

ह्या दोनूय राजकी संघटनांचीं ध्येय-धोरणां, भुमिका आनी कार्यपद्दती बारीकसाणेन पळयल्यार तांच्या वावरान मुक्त गोंयची राजकी आनी समाजीक जीण बरीच प्रभावीत जाल्ल्याचें दिसून येता. कारण राजभास चळवळींतलीं साबार आंदोलनां म.गो. आनी यु.गो. ह्या संघटनांनी तयार केल्ले फाटभुंयेचेर घडत गेल्यांत. सादरण 17 वर्सां गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशाचे विधानसभेंत म.गो.न सत्ताधारी पक्ष म्हूण जाल्यार यु.गो.न मुखेल विरोधी पक्ष म्हूण भरीव कार्य केलें.

गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेश विधानसभेचें पयलें अधिवेशन 09 जानेवारी 1964 दिसा भरलें. त्या पयल्याच अधिवेशनाच्या पयल्याच दिसा भाशेचो प्रस्न उपस्थित जालो. हंगामी सभापती रघुनाथ टोपले हांकां कुडचडेंचे आमदार विठ्ठल. सु. करमली हांणी मराठींतल्यान उलोवपाची मान्यताय दिली तेन्ना यु.गो. चे फुडारी जॅक सिक्वेरा हांणी आक्षेप घेयत आपणाक मराठी कळना देखून दुभाशी दिवपाची वेवस्था करची म्हूण मागणी केली. तातूंतल्यान वादविवाद जावन Government of Union Territory Act 1963, Article 34/2 प्रमाण संघप्रदेशाचें कामकाज थळावे भाशेंत, हिंदींत नाजाल्यार इंग्लिशींत आनी सगल्यांत म्हत्वाचें म्हणजे राजभाशेंत जावं येता असो निवाडो सभापतीन दिलो. गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेंत राजभाशे संबंदान तो सगल्यांत पयलो उल्लेख आसलो. जानेवारी 1964 च्या पयल्या विधानसभेच्या अधिवेशना सावन म.गो. चे आमदार विधानसभेंत मुद्दाम मराठींतल्यान उलयताले.¹³ तातूंतल्यान भास आनी संस्कृताय राजकारण्यांचेर शेक गाजयताली तें मतींत येता.

जनमत कौला फाटलें राजकारण – गोंय मुक्ती उपरांत प्रजा सोशलिस्ट पार्टी (PSP) महाराष्ट्रांतल्यान गोंयचें समाजकारण तशेंच राजकारण हाताळटाली अशें म्हणपाक सुवात आसा. म.गो. पक्ष घडोवन गोंयांत आपली राजकी आनी समाजीक सुवात निर्माण करपाक ती वावुरताली. कांय तांत्रिक कारणांक लागून पयले वेंचणुकेंत प्रत्यक्ष वांटो घेवपाक मेळूंक नाशिल्ल्यान अपक्ष उमेदवार उबे करून तांणी गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेच्यो दोन सुवाती जोडिल्ल्यो. दयानंद बांदोडकराच्या पयल्या सरकाराक तांचो तेंको आसलो. पी.एस.पी.चीं ध्येयधोरणां म.गो. वरीच विलिनीकरणवादी आशिल्ल्यान 1963 चे वेंचणुके उपरांत गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करपाक केंद्र सरकाराचेर दबाव हाडपाचो यत्न तो पक्ष करतालो. तांचे नाथ पै, एस. एम. जोशी, पीटर आल्वारीश हे फुडारी तातूंत मुखार आसले. जवाहरलाल नेहरुंचे अध्यक्षते खाला काँग्रेसीन संसदीय मंडळांत 07 एप्रील 1964 ह्या दिसा ‘गोंय उण्यांत उणें 10 वर्सा तरी केंद्रशासीत संघप्रदेश म्हूण उरचें आनी उपरांत गोंयकारांनी गोंयचो फुडार थारावंचो ही थारावणी संमत जाली.¹⁴ ते घडणुकेंतल्यान सादूर जावन पी.एस.पी. आनी महाराष्ट्र

एकीकरण समितीचे जाळवणदार एकठांय जावन गोंयच्या विलिनीकरणाचे मागणेक नेट दिवपाक लागले. ताचोच एक वांटो म्हूण, 22 जानेवारी 1965 ह्या दिसा गोंय संस्कृतीक, भुगोलीक आनी इतिहासीक नदरेन महाराष्ट्राचो वांटो तशेंच कोंकणी ही मराठी भाशेची एक बोली देखून गोंय महाराष्ट्रांत विलीन जावचें हो मुद्दो गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशाचे विधानसभेंत चर्चेक आयलो. वादविवाद जाले. मत्तविभागणेची मागणी जातकच यु.गो. पक्षाच्या वांगड्यांनी सभात्याग केलो आनी निमाणें विलिनीकरण संबंदीचो निर्णय केंद्र सरकारान बेगीन घेवचो असो थाराव 15/1 अशा फरकान मंजूर जालो.¹⁵ ते भायर 22 जुलय 1966 दिसा सांत इस्तेंव मतदार संघाचे म.गो.चे आमदार दत्ताराम केशव चोपडेकार हांणी ‘Goa Daman & Diu Official Language Bill No. 07/1966 विधानसभेंत मांडलें. तातूंत गोंयां खातीर ‘मराठी’ तशेंच दमण आनी दीव खातीर ‘गुजराती’ राजभास आसची अशी आंखणी केल्ली. 25 जुलय 1966 दिसा 16 विरुद्ध 12 अशा भोवमतान वयलें बील विधानसभेंत रुजू करून घेतिल्लें¹⁶ पूण ताचेर उपरांत चर्चा जावपाचो प्रसंग आयलो ना कारण ते म्हणसर जनमत कौलाची अधिसूचोवणी जाहीर जाली. (हे संबंदी 4.2.1.2 ह्या वांट्यांत मुखार चर्चा जाल्या)

जवाहरलाल नेहरू आनी जनमत कौल - राष्ट्रीय काँग्रेस पक्षाचे फुडारी आनी भारताचे पयले प्रधानमंत्री जवाहरलाल नेहरू हे लेगीत गोंयचें वेगळें आनी स्वतंत्र व्यक्तिमत्व अबादीत उरचें ह्या विचारांचे आशिल्ले. तांणी गोंय भेटेर आसताना 22 मे 1963 ह्या दिसा पणजे घेतिल्ले जाहीर सभेंत गोंयच्या राजकी फुडारा विशीं भाश्य केल्लें तातूंतल्यान तांची विलिनीकरण विशींची भुमिका स्पश्ट जाता :

*We feel, and I have felt for a long time , that Goa has a certain distinctive personality, And it would be a pity to do anything to take away this distinctive personality. Therefore we have decided, and we hold to that decision, that Goa should remain a separate entity in the Union of India. Why should there be this hankering for Goa to be merged with this state or that state? I don't understand it. Goa can develop as it like, within the framework of India and add to the richness of India because, from ancient time, there has been a concept of India.*¹⁷

तांचे तेच गोंय भेटेंत दिवचले 24 मे 1963 दिसा जाल्ले सभेंत सादरण 20,000 लोकांमुखार नेहरून परत एकदां तोच विशय स्पश्ट केल्लो :

*'Goans will be free to solve their problems, Delhi does not want to impose any decision on the people..... Goa has come back to the Goans. Goans will now look after themselves. The future is in their own hand.'*¹⁸

‘इतिहासीक कारणांक लागून गोंयचें हेर भारता परस एक खेरीत व्यक्तिमत्व तयार जालां. त्या व्यक्तिमत्वाची कुयदाद केंद्र सरकार घेतलें. तशेंच गोंयच्या राजकी फुडारा विशींचो निर्णय केंद्र सरकार गोंयकारांचेर थापचें ना, तर तो निर्णय गोंयकारांनीच घेवचो पडटलो.’ अशे विचार नेहरून गोंयच्या राजकी फुडारा विशीं मांडून आपली भुमिका स्पश्ट केल्ली.

विलिनीकरणाक पोसवण दिवपी महाराष्ट्री फुडा-यांच्या सहवासांत आसुनूय जवाहरलाल नेहरूची गोंय आनी गोंयच्या फुडारा संदर्भांत अशी तटस्थ भुमिका आसपाचें एक म्हत्वाचें कारण म्हणजे गोंय मुक्ती पयलीं दिल्लींत स्थापन जावन कार्यरत आशिल्लें ‘गोवा इन्फॉर्मेशन सेन्टर’. पुर्तुगेजांच्या शेकातळा आशिल्ल्या गोंयची खरी वळख पुराय भारताक आनी संवसाराक करून दिवपाक आनी गोंयच्या प्रस्नां कडेन सगळ्यांचें लक्ष ओडपाक चंद्रकांत केणी तें सेन्टर चलयतालो. दिल्लीक चलिल्ल्या त्या सेंटरान गोंयच्या राजकी आनी संस्कृतीक व्यक्तिमत्वाची वळख नेहरूंक घडयल्ली ताका लागून तांची गोंयां विशींची भुमिका स्पश्ट आशिल्ली.

1964 हया वर्सा मे म्हयन्यांत जवाहरलाल नेहरू भायर पडले. तेन्ना लालबहादूर शास्त्री प्रधानमंत्री जाले. हे संदीचो फायदो घेवन संरक्षण मंत्री आनी महाराष्ट्रांतले वरिश्ठ काँग्रेस फुडारी यशवंतराव चव्हाण हांणी ‘गोंयचो प्रस्न सोडोवपाक मुदतपूर्व वेंचणुकेचो पर्याय योग्य आसा’ अशें लालबहादूर शास्त्रीक समजोवपाक यश जोडलें. हया वेळार वेंचणूक न्हय तर जनमत कौल घेवंचो म्हूण पुरुषोत्तम काकोडकारान भोव यत्न केले. लालबहादूर शास्त्री उपरांत इंदिरा गांधी प्रधानमंत्री जातकच ते यत्न फळादीक जाले. काँग्रेस पक्षान जवाहरलालचें उतर पाळून निमाणें जनमत कौल घेवपाक मान्यताय दिली. त्या वावरांत पुरुषोत्तम काकोडकार हया काँग्रेस फुडा-याचो म्हत्वाचो वांटो आसा.

पुरुषोत्तम काकोडकार आनी जनमत कौल - गोंयचे राजकी अस्मितायेचो प्रस्न सोडोवपाक जनमत कौल घेवपाच्या काँग्रेस सरकाराच्या निर्णयांत पुरुषोत्तम काकोडकार हांचें म्हत्वाचें योगदान आसा. गोंयच्या सुटके झुजांत वावरिल्ले काकोडकार हांची मुक्त गोंयांत गोवा प्रदेश काँग्रेस कमिटीचे (GPCC) निमंत्रक म्हूण 1962 वर्सा नेमणूक जाल्ली. फुडें ते ते कमिटीचे अध्यक्ष लेगीत जाले. तांचे काँग्रेस पक्षांतल्या वरिष्ठ फुडा-यां कडेन आनी नेहरू-गांधी घराण्यां कडेन लागीचे संबंद आसले. तांणी नेहरू, शास्त्री, मोरारजी देसाई, गुलजारीलाल नंदा, एस. के. पाटील, के. कामराज, इंदिरा गांधी आदी वरिष्ठ काँग्रेस फुडा-यांक गोंयचो प्रस्न पटोवन दिलो.

1964 वर्सा मे म्हयन्यांत जवाहरलाल नेहरू भायर पडले. तेन्ना लालबहादूर शास्त्री प्रधानमंत्री जाले. हे संदीचो फायदो घेवन केंद्र सरकारांतले संरक्षण मंत्री आनी महाराष्ट्रांतले वरिष्ठ काँग्रेस फुडारी यशवंतराव चव्हाणान गोंयचो प्रस्न सोडोवपाक ‘मुदतपुर्व वेंचणूक’ होच पर्याय योग्य आसा अशें शास्त्रीक पटोवपाक यश जोडलें. ह्या वेळारूय काकोडकारान प्रधानमंत्री शास्त्रीक समजोवपाचो यत्न केलो आनी तो फळादीक जायना जालो तेन्ना अस्वस्थ मनान ते हिमालयांत ऋषिकेशाक वचून रावले.

मजगतीं लालबहादूर शास्त्रीक ताश्कंदाक अचकीत मरण आयिल्ल्यान इंदिरा गांधी प्रधानमंत्री जाली तेन्ना काकोडकारान गोवा प्रदेश काँग्रेसचे नवे अध्यक्ष लिगोरियो सी. कार्व्हाल्हो हांच्या सहकार्यान मुदतपुर्व वेंचणूक घेवपाचो निर्णय फाटी घेवन जनमत कौल घेवपाची मागणी काँग्रेस फुडा-यां लागीं केली. ह्या यत्नांतल्यान 03 सप्टेंबर 1966 दिसा काँग्रेस पक्षाच्या केंद्रीय संसदीय बोर्डाचे बसकेंत एस. के. पाटील हांणी गोंयच्या ओपीनियन पोलाचो प्रस्ताव मांडलो आनी गोंयच्या राजकी फुडाराचो प्रस्न मुदतपुर्व वेंचणुकेन न्हय तर ‘ओपीनियन पोल’ घेवन सोडोवपाचो थाराव काँग्रेस पक्षान मंजूर केलो.¹⁹

4.2.1.2 - जनमत कौलाची संविधानीक मान्यताय आनी अधिसुचोवणी :

खंयचीय सुचोवणी पयलीं थाराव घेवन ती कायदेशीर स्वरुपांत बांदपाक पयलीं लोक सभेंत तशेंच राज्य सभेंत भोवमतान मंजूर करून घेवंची पडटा. ते भायर भारताच्या राष्ट्रपतीची सय

मेळटकच ते सुचोवणेक कायद्याचें रूप येता. जनमत कौल घेवन गोंयचो राजकी प्रस्न सोडोवंचो ही सुचोवणी पयलीं फुडें आयिल्ली तेन्ना ती कायदेशीर स्वरुपांत नाशिल्ली. तिका कायदेशीर मंजूरी दिवपाचें श्रेय भारताचे पयले प्रधानमंत्री जवाहरलाल नेहरू, पुरुषोत्तम काकोडकार, इंदिरा गांधी आनी राष्ट्रीय काँग्रेस पक्षाक वता. तांच्या यत्नांतल्यान ओपीनियन पोलाचो कायदो जावन ते संदर्भांत केंद्र सरकाराची अधिसुचोवणी भायर सरली.

रॅफरॅन्डम काय ओपीनियन पोल - गोंयचो राजकी फुडार थारावपाक पयलीं एक 'लोकमत' (Referendum) घेवंचें असो विचार चलतालो. उपरांत काकोडकार सारक्यांच्या यत्नान आनी काँग्रेस पक्षाच्या तेंक्यान 'जनमत कौल' घेवपाचें निश्चीत जालें. पूण 'ओपीनियन पोल' हें उतर कशें आयलें हे संबंदी जायते मतप्रवाह आसात. कांय जाण हें उतर इंदिरा गांधीन सुचयलें म्हणटात. जाल्यार कांय लोक हे संबंदी म.गो.चे वरिष्ठ नेते पां. पु. शिरोडकाराचें नांव घेतात. पूण 'ओपीनियन पोल' हें उतर भारत सरकाराच्या एका प्रशासकी अधिका-यान सुचयल्लें. त्या वेळार केंद्रीय घर-सचीव म्हूण कार्यभार सांबाळपी एल. पी. सिंग हो तो अधिकारी. राजन नारायण आनी शॅरोन डिक्रूझ हे विशीं दिल्ली पुरावो सकयल्या संदर्भांत मेळटा :

Kelekar clarified that the term 'Opinion Poll' was coined by the then Union Home Secretary L. P. Singh and not by MGP stalwart P.P. Shirodkar, as is commonly believed. Apparently, during a discussion on what expression to use, Mr. Singh pointed out that the use of the word 'Referendum' would have serious international implication.²⁰

'केळेकार हांणी स्पश्ट केल्ले प्रमाण 'ओपीनियन पोल' हें उतर म.गो.चे फुडारी पां. पु. शिरोडकर हांणी न्हय तर केंद्रीय घर-मंत्रालयाचे सचीव आशिल्ले प्रशासकी अधिकारी एल. पी. सिंग हांणी सुचयल्लें. गोंयचो प्रस्न सोडयतना 'रॅफरॅन्डम' हें उतर वापरल्यार राष्ट्रीय आनी आंतरराष्ट्रीय पांवड्यार गोंदळ जावपाची शक्यताय आसा.' असो संदर्भ वयले अभ्यासक दितात. रॅफरॅन्डम हया उतरान बोवाळ जावं येता अशी शिटकावणी संबंदीत अधिका-यां कडच्यान तेन्नाची प्रधानमंत्री इंदिरा गांधीक मेळिल्ली.

त्या अधिका-यां मदीं एल. पी. सिंग हाचोय आसपाव आसलो. हाची रुजवात मूळ गोंयकार आशिल्ले आय.ए.एस. अधिकारी आल्बान कुटो हांणी दिल्या. केंद्रीय घर-सचीव एल. पी. सिंग हांणीच 'ओपीनियन पोल' हें उतर सुचयल्लें हे गजालीचे सत्यतायेक तांणी तेंको दिला. ह्या वयल्या विशया संदर्भांत उदय भेंबें आपलें मत दितना म्हणटात : 'ओपीनियन पोलाचो बापूय जावपाचें श्रेय कोणाक फाव जाता आसत जाल्यार तें एल. पी. सिंग हाकाच.'²¹

जनमत कौलाची कायदेशीर अधिसुचोवणी – गोंयच्या जनमत कौला संदर्भांतलो काँग्रेस पक्षाच्या संसदीय बोर्डाचो निर्णय जाले उपरांत 30 नोव्हेंबर 1966 ह्या दिसा केंद्रीय मंत्री विद्याचरण शुक्ला हांणी 'गोवा, दमण आनी दीव ओपीनियन पोल विधेयक 1966' (Goa, Daman & Diu Opinion Poll Bill 1966) लोकसभेंत मांडलें. बिल मांडटना तांणी ताचें स्वरूप, खाशेलतायो आनी मोख स्पश्ट केली. तशेंच लोकसभेच्या साबार वांगड्यांनी ताची नोंद घेवन ताचेर योग्य भासाभास करची आनी सुचोवण्यो दिवंच्यो अशी मागणी केली. :

*It is a bill intended to provide a means to ascertain the opinion of the people of the Union Territory of Goa, Daman & Diu as to whether they wanted Goa to merge with Maharashtra or wished to maintain the status quo.*²²

'गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशांतल्या लोकांनी महाराष्ट्रांत विलीन जावप काय आसा तेच प्रमाण खेरीत संघप्रदेशांत रावप हाचेर निर्णय घेवपाचो अधिकार संबंदीत लोकांक दिवपी हें विधेयक जावन आसा.' ओपीनियन पोलाच्या विधेयकाचेर उपरांत सगळ्या आंगांनी चर्चा जाली. लोकसभेंतल्या साबार पक्ष-वांगड्यांनी चर्चेत वांटो घेतलो. तातूंत हरी विष्णू कामत, नाथ पै, एन. सी. चटर्जी, एन. दांडेकर, एच. एन. मुखर्जी, पीटर आल्वारीश (म.गो. पक्ष पुरस्कृत उत्तर गोंयचे खासदार), मुकुंद शिंदे (म.गो. पक्षाचे दक्षीण गोंयचे खासदार), हनुमंथय्या, सी. आर. बसप्पा, हुमायूँ कबीर, जोकिम आल्वा आदी लोकसभा खासदारांचो आसपाव आसलो. थंय विधेयकाच्या जायत्या तासांचेर भासभास जाली. तेन्ना लोकसभेचे भौशीक गॅलरींत जॅक सिक्वेरा आनी समविचारी वांगडी उपस्थित आसले जाल्यार

महाराष्ट्रांतलो एकूय फुडारी थंय उपस्थीत नाशिल्ले. चर्चेत विधेयकाक धरून कांय सुचोवण्योय आयल्यो पूण एकूय सुचोवणी मानून घेयनासतना 01 डिसेंबर 1966 दिसा विधेयक लोकसभेंत मंजूर जालें. लोकसभेंतले मंजूरी उपरांत जनमत कौलाचें प्रस्तूत विधेयक राज्यसभेंत राज्यसभेचे उपाध्यक्ष हया नात्यान शुक्ला हांणीच मांडलें. ताचेर जाल्ले भासाभाशेंत जायत्या राज्यसभा वांगड्यांनी वांटो घेतलो. तातूंत दादाभाई पटेल, यु. एन. त्रिवेदी, ललिता राजगोपालन, एम. एस. गुरुपादस्वामी, एम. एम. धारिया, लोकनाथ मिश्रा, ए. पी. चटर्जी, शकुंतला परांजपे, एम. एन. गोविंदन नायर, एम. सी. शहा, बी. के. गायकवाड, निरेन घोश हांचो आसपाव जाता. हेर मुद्द्यां वांगडाच काश्मीर, आसाम, बिहार, पॉडिचरी आदी वाठारांत जनमत कौल कित्याक जायना, फकत गोंयांत कित्याक ? असोय एक मुखेल प्रस्न उपस्थीत जालो. विधेयका संबंदान जायत्यो सुचोवण्यो आयल्यो त्यो कुशीक काडीत 07 डिसेंबर 1966 दिसा तें राज्यसभेंत मंजूर जालें.²³ 11, 12 डिसेंबर 1966 अशा दोन दिसांनी विधेयका संबंदान सगळ्यो कायदेशीर गजाली पुराय जावन ते अधिसुचोवणेचेर (Notification) राष्ट्रपतीची सय जाली. तेन्नाचे मुखेल केंद्रीय वेंचणूक अधिकारी के. व्ही. के. सुंदरम हांणी संबंदीत कायद्याची अधिसुचोवणी 12 डिसेंबर 1966 दिसा जाहीर केली. 13 डिसेंबराक अधिसुचोवणी विंगड विंगड माध्यमांतल्यान भौसा मेरेन पावली. :

Under section 7 of the Goa, Daman & Diu (Opinion Poll) Act 1966, I hereby nominate (I) Shri D. K. Das, Collector of Goa, to be the Opinion Poll Commissioner in relation to the Opinion Poll in Goa, and (II) Shri H. K. Khan, Collector of Goa, to be the Opinion Poll Commissioner in relation to the Opinion Poll in Daman & Diu.²⁴

राष्ट्रपतीन ‘ओपीनियन पोल कायदो 1966 विभाग 07’ प्रमाण जिल्लोधिकारी डि. के. दास हांकां गोंयचे जाल्यार एच. के. खान हांकां दमण आनी दीवचे ओपीनियन पोल आयुक्त नेमले. मुखेल केंद्रीय वेंचणूक अधिकारी के. व्ही. के. सुंदरम हांणी वयले अधिसुचोवणेंत आर. के. गुप्ता (Secretary of Planning & Development Department of Goa) आनी एम. एस. बिजलानी (Civil Administrator of Diu) हांकां प्रत्येकी गोंय आनी दमण-दीव खातीर ओपीनियन पोल कमिशनरांक आदार दिवपाक

वेंचून काडले. तांच्यांनी साबार अडचणींचेर मात करीत 16 जानेवारी 1967 दिसाचो 'ओपीनियन पोल' घडोवन हाडलो.

4.2.2 - जनमत कौलांतले घटनाक्रम आनी मुद्दे :

4.2.2.1 - जनमत कौलांतले मुखेल घटनाक्रम :²⁵

19 डिसेंबर 1961 हया दिसा साडेचारशीं वर्सांचे पुर्तुगेज राजवटीचो अंत जालो आनी मिलिटरी गवर्नर म्हूण जनरल के. पी. कँडेथ हांणी गोंयचो कारभार सांबाळ्ळो. तशेंच 21 फेब्रुवारी 1963 दिसा केंद्र सरकारान गोवा, दमण आनी दीव संघप्रदेश विधेयक (Union Territory bill 1963) मानून घेवन 30 वांगड्यांचे (गोंय-28, दमण-1, दीव-1) विधानसभेक मान्यताय दिली. ते प्रमाण, भारतीय वेंचणूक आयोगान 09 डिसेंबर 1963 दिसा वेंचणूक जावन 20 डिसेंबर 1963 हया दिसा बांदोडकर हांणी गोंयचे पयले मुखेलमंत्री म्हूण सोपूत घेतलो. 1964 ते 1966 मेरेन गोंय महाराष्ट्रांत विलीन जावच्या मद्द्याचेर गोंयांत समाजीक आनी राजकी मळार बरोच मोठो तणाव निर्माण जालो. निमाणें केंद्र सरकारान जनमत कौलांतल्यान गोंयचे राजकी अस्मितायेचो प्रस्न सुटावो करपाचो निर्णय घेतलो. ते प्रक्रियेची वेंचीक स्थित्यंतरां सकयल मांडल्यात.

- 1) 03 सप्टेंबर 1966 : गोंयचो फुडार जनमत कौलांतल्यान थारावंचो असो निर्णय काँग्रेस पक्षाच्या केंद्रीय संसदीय मंडळान घेतलो.
- 2) 30 नोव्हेंबर 1966 : 'गोवा, दमण आनी दीव ओपीनियन पोल विधेयक 1966' विद्याचरण शुक्ला हांणी संसदेंत मांडलें.
- 3) 01 डिसेंबर 1966 - लोकसभेंत भासाभास जावन 'गोवा, दमण आनी दीव ओपीनियन पोल विधेयक 1966' मंजूर जालें.
- 4) 07 डिसेंबर 1966 - 'गोवा, दमण आनी दीव ओपीनियन पोल विधेयक 1966' राज्यसभेंत मंजूर जालें.

- 5) 11, 12, 13 डिसेंबर 1966 : 'गोवा, दमण आनी दीव ओपीनियन पोल अधिसुचोवणेचेर (No. - 38 of 1966) राष्ट्रपतीची सय जाली. पोल घेवपा खातीर 16 जानेवारी 1967 हो दीस निश्चीत.
- 6) 18 डिसेंबर 1966 : गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करपाक वावुरपी संघटनांच्या गोवा विलिनीकरण आघाडेचें उक्तावण. विलिनीकरणाच्या प्रचाराक आरंभ.
- 7) 23 डिसेंबर 1966 : जनमता खातीर संघप्रदेशाक 'दोन पानां' आनी विलिनीकरणाक 'फूल' अशीं वेंचणूक चिन्नां दिवपाचो निर्णय वेंचणूक आयोगा वतीन जालो.
- 8) 25 डिसेंबर 1966 : विलिनीकरण विरोधी 'हिंदू बहुजन समाज युवक आघाडे'न संघप्रदेश प्रचाराचो नाल्ल मडगांवच्या पिपळा पेडार फोडलो. संघप्रदेशवाल्यांच्या प्रचाराक आरंभ.
- 9) 16 जानेवारी 1967 : पुराय गोंयांत 442 मतदान केंद्रांचेर 3,88,392 मतदारांत 3,17,634 मतदारांनी मत्तां घालीं. जनमत कौलांत वट्ट 82 % (81.70 %) मतदान जालें.
- 10) 19 जानेवारी 1967 : 28 मतदार संघांची मत-मेजणी सोंपली. 34,021 मत्तांची आघाडी घेवन संघप्रदेशवाल्यांनी जनमत कौल जिखलो. दोन पानांक 1,72,191 मतां जाल्यार फुलाक 1,38,170 मत्तां मेळ्ळीं. गोंय केंद्रशासीत प्रदेश म्हूण वेगळें उरलें.

(जनमत कौलाचो सविस्तर घटनाक्रम परिशिष्ट क्र. 2 मांडला.)

जनमत कौलाचे प्रक्रियेंत 80 टक्क्यां परस अदीक गोंयकारांनी सक्रीय वांटो घेतलो. प्रत्यक्ष मतदानाचो हक्क आशिल्ल्यांचें मतदान 81.70 टक्के इतलें जालें तरी ल्हान-व्हडा सगळ्यांचो तातूंत सहभाग आसलो. सुमार म्हयनोभर पुराय गोंय जनमत कौलाच्या रंगान रंगून गेल्लें. शेंकड्यांनी बसका, मिरवणुको, सभा आयोजीत जाल्ल्यो. मोर्चे, घोशणा, वादविवाद, पत्रकां आनी हेर वादविवाद हांणी आख्खें गोंय पोलमय जाल्लें. नवहिंद टायम्स दिसाळ्याच्या सर्वेक्षणा प्रणाम प्रचारा खातीर बांदोडकरान सुमार 133 जाल्यार सिक्वेरान 120 जाहीर सभा घेतिल्ल्यो.²⁶ 'मुक्तीनंतरचा गोवा' ह्या ग्रंथांतूय वामन राधाकृष्ण 133 आनी 120 सभांची नोंद घेताना दिश्टी पडटा.²⁷ ते भायर कोंकणी-मराठी समर्थकांनी हेर जायत्यो बारीक-मोठ्यो बसका घेवन गोंयभर प्रचार केल्लो.

4.2.2.2 - जनमत कौलांतले मुखेल मुद्दे :

जनमत कौलाची साबार स्थित्यंतरां मांडटना एक गजाल मतींत धरची पडटा. ती म्हणल्यार, वयर चर्चेक आयिल्लो कायदो आनी ते संबंदी अधिसुचोवणी जाहीर जाता म्हणसर गोंयांत दोन गट सक्रीय जाल्ले. पयलो गट कोंकणीचें स्वतंत्र अस्तित्व सिद्ध करून वेगळे भाशीक अस्मितायेंतल्यान खेरीत राजकी दज्याची मागणी करतालो तर दुसरो गट कोंकणीक मराठीची बोली मानून गोंय वाठार मराठी प्रांतांत विलीन करपाचे मागणेक नेट लायतालो. अधिसुचोवणे प्रमाण गोंयचो फुडार गोंयच्या लोकांनी थारावचो असो उक्तो भावार्थ जनमत कौला फाटल्यान आसलो. गोंय प्रांत संघ प्रदेश म्हूण दवरप काय तो महाराष्ट्रांत विलीन करप हे दोन पर्याय गोंयकारां मुखार आशिल्ले. एके नदरेन पुराय चित्र स्पश्ट जावचे खातीर मुखेल धा स्थित्यंतरां सकयल मांडल्यांत. तांचो आरंभ गोंयचे मुक्ती सावन केला.

जनमत कौलाचो वस्तुनिश्च अभ्यासा खातीर तातूंत वांटेकार जाल्ल्या दोनूय गटांच्यो भुमिका समजून घेवप गरजेचे. जनमत कौलांत साबार प्रस्न चर्चेक येत रावताले. तांचेर भासाभास केल्यार ह्या संघर्शाची आंतरीक संवेदना समजुपाक मदत जातली. खासा करून प्रचारांतले मुद्दे आनी ते मांडपाची पद्दत कलात्मक आसताली. भाशणां, घोशणां, जायराती, पत्रकां हांच्या माध्यमांतल्यान ते मद्दे व्यक्त जाताले.

जनमत कौलांत विलिनीकरणवाल्यांचे मुद्दे - कोंकणी ही स्वतंत्र भास नासून ती मराठीची बोली आसा. मराठी ही प्रतिशठीत भास आसून गोंयकार तिका आपली भास मानतात. इतिहासीक आनी संस्कृतीक नदरेनूय गोंय आनी महाराष्ट्र वेगळां नजो. देखून गोंयकारांक महाराष्ट्रा कडेन जुळोवन घेवप कठीण जावचें ना. तशेंच गोंय खूब ल्हान आशिल्ल्यान खेरीत उरल्यार तें आपलें प्रशासन सारकें चलोवंक शकचेंना. गोंय महाराष्ट्रांत विलीन जाल्यार गोंयकारांच्या हिताची राखण जातली. गोंयकारांक सरकारी पांवड्या वेल्यो नोक-यो तशेंच हेर खाशेल्यो सवलती मेळटल्यो. ते भायर गोंयकारांक भौशीक आनी संस्कृतीक उदरगत सादपाक महाराष्ट्रा कडच्यान सगळो आदार मेळटलो.

जनमत कौलांत संघप्रदेशवाल्यांचे मुद्दे - कोंकणी ही मराठीची बोली नासून ती एक स्वतंत्र भास जावन आसा. साडेचारशीं वर्सांचे परकी राजवटींत ती फाटी पडल्या. तिची आनी ती उलोवपी कोंकणी मनशाची उदरगत कोंकणी राज्यूच करूंक शकता. गोंय महाराष्ट्रांत विलीन जाल्यार कोंकणी अस्मिताय विरगळून वतली. कोंकणी गोंयकारांच्या धर्मीक एकचाराचें प्रतीक आसा. मराठी गोंयच्या सगळ्या धर्मांतल्या लोकांक एकठांय दवरूंक शकची ना. कोंकणी चळवळ ही निधर्मी चळवळ जावन आसा. गोंय विलीन जाल्यार गोंयच्यो नोक-यो थळाव्यांक मेळच्यो नात. तांचेर अखखो महाराष्ट्र दावो सांगतलो. गोंयांत मराठीची संस्कृतीक परंपरा मुखार चलल्यार हरकत ना. पूण राजकी नदरेन गोंय महाराष्ट्रांत विलीन जावंचें न्हय.

4.2.3 - जनमत कौलांतलो प्रचार आनी वादावादी :

4.2.3.1 - जनमत कौलांतल्यो घोशणां :²⁸

जनमत कौलांतल्यो घोशणा -

क्र.	विलिनीकरणवादी घोशणा (चिन्न - फूल)	संघप्रदेशवादी घोशणा (चिन्न - दोन पानां)
1	आकाश पाताळ एक करूं गोवा महाराष्ट्रांत विलीन करूं	गोंय कोणाचें, गोंयकारांचें आमचें गोंय आमकां जाय
2	सरकार हवे पणजीला कशाला घड्याण करायला	सरकार हवे पणजीला गरीबांच्या हितरक्षणाला
3	बेळगाव, निपाणी, कारवार गोवा सह संयुक्त महाराष्ट्र झालाच पाहिजे	आपले मत कोणाला आपले मत संघप्रदेशाला
4	गोवा आहे महाराष्ट्राचा नाही कुणाच्या बापाचा	घरचे भेदी भायले चोर तांकां सांगात व्हासिमोर
5	आमचा दावा, महाराष्ट्रांत गोवा जिथं मुंबई, तिथं गोवा	नको आम्हा श्रीखंडपुरी आमची शीत-कढीच बरी
6	विलिनीकरण म्हणजे सत्तेचे विकेंद्रीकरण	सत्तेचे विकेंद्रीकरण नव्हे विलिनीकरण म्हणजे मरण

7	विलिनीकरण म्हणजे दुधात साखर	महाराष्ट्राच्या वाट्याला दही लोणी गोमन्तकियांच्या तोंडाला ताकपाणी
8	गोव्याचे महाराष्ट्रात विलिनीकरण झालेच पाहिजे झालेच पाहिजे	Goa Ever, Merger Never
9	मते कुणाला मते फुलाला	मत कोणाक दोन पानांक
10	विलिनीकरण म्हणजे, नदीचे सागराशी मिलन	कोंकणी भास आमची माय आमची माय आमकां जाय
11	महाराष्ट्र तितुका मिळवावा महाराष्ट्र धर्म वाढवावा	दोन पानांक मत दिवया गोंयचो विकास सादुया

(तक्तो क्र. IV ई)

वयर दिल्ल्यो विलिनीकरणवाल्यांच्यो घोशणा महाराष्ट्र आनी गोंय हांचो इतिहासीक आनी संस्कृतीक संबंद दाखोवन गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करपाचो हट्ट करतना दिसतात. ‘गोवा आहे महाराष्ट्राचा, नाही कुणाच्या बापाचा’ वा ‘झालाच पाहिजे’ सारख्यो घोशणा तांच्यो देखी आसात. तशेंच विलिनीकरणाचे प्रक्रियेक धर्मीक आनी जातीय रंग दिवन विलिनीकरणवादी मराठी परंपरा, संस्कृताय, धर्म आदी मुद्दे उपस्थित करून फकत हिंदू धर्मीयांक लागीं ओडटात हाचीय रूजवात ह्यो घोशणा दितात. ‘विलिनीकरण म्हणजे दुधांत साखर’ वा ‘नदीचे सागराशी मिलन’ अशा आशयाच्यो घोशणा विस्तारवादी वृत्तीची झलक दाखयतात.

जाल्यार संघप्रदेशवाल्यांच्यो घोशणा ‘नको आम्हा श्रीखंडपुरी आमची शीत-कढीच बरी’ वा ‘महाराष्ट्राच्या वाट्याला दही लोणी गोमन्तकियांच्या तोंडाला ताकपाणी’ अश्या घोशणांनी विलिनीकरणाची हवा काडटा आनी गोंय वेगळें दवरपाचो हावेस पर्गटायतात. तशेंच ‘कोंकणी आमची माय, आमची माय आमकां जाय’ सारख्यो घोशणां कोंकणी भास आनी संस्कृताय हांचो अभिमान बाळगून खेरीत गोंयचो पुरस्कार करतना दिश्टी पडटात. वयल्या घोशणांनी *मराठी आड कोंकणी, महाराष्ट्रा आड गोंय, राज्या आड संघप्रदेश* ह्या स्वरूपाचो संघर्श दिसून येता.

4.2.3.2 - जनमत कौलांतलो गट-संघर्ष :

जनमत कौलाच्या प्रचारांत दोनूय गटां मदल्या संघर्शांत विंगड विंगड मळांवेले समविचारी लोक एकठांय आयिल्ले. तातूंत राजकारणी, समाजवावूरपी, सुटकेझुजारी, धर्मीक फुडारी, उद्देजक, साहित्यीक, कलाकार, पत्रकार तशेंच सामान्य गोंयकार हांचो आसपाव आसलो. प्रचार-कार्यांत म.गो., यु.गो., गोंय काँग्रेस कमिटी - अँटी मर्जर फ्रंट, युनायटेड गोवन्स-मुंबय, कोंकणी भाशा मंडळ-गोंय, अखील भारतीय कोंकणी परिशद, साहित्य सेवक मंडळ, संयुक्त महाराष्ट्र समिती²⁹ ह्यो संघटना प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रितीन सहभागी जाल्ल्यो. 'शाहीर अमरशेख कला पथक, जय गोमन्तक कला पथक,³⁰ शाबू देसायाची संघप्रदेश ज्योत'³¹ हांचो प्रत्यक्षांत प्रचारांत वांटो आशिल्लो. तांच्या कार्याचो नियाळ सकयले सुवातेर घेतिल्लो आसा. (त्या कार्याची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी पांचव्या अध्यायांत 5.1.3 ह्या वांट्यांत जाल्या).

प्रस्तूत आंदोलनांत वयल्या संघटनांच्या बावट्या खाला जायत्या जात अज्ञातांचें हात-बोट लागिल्लें आसा. गोंयचे राजकी अस्मिताय सुगूर दवरपाक आनी भाशीक अस्मितायेची राखण करपाक जायत्या जाणांचें योगदान मोलादीक थारलें. कारण गोंयचो फुडार जमनत कौलाच्या संस्थापक पर्वातल्यानूच घडिल्लो आसा. ते पासत कौलांच्या प्रचारांतले सामान्य कार्यकर्ते आनी वरिष्ठ प्रचारक हांचें कार्य म्हत्वाचें आसा. कौलांत मुखेलतायेन विलिनीकरणवादी गट आनी संघप्रदेशवादी गट अशा दोन वटेन जायते प्रचारक वावूरले. मुळांत कौलाचें स्वरूप एके वेंचणुके भशेन आशिल्ल्यान त्या वावूरप्यांचो प्रचारक म्हूण उल्लेख करप सारखें जातलें.

विलिनीकरणवादी प्रचारक - जनमत कौलांत विलिनीकरण खातीरच्या प्रचाराक आपले विंगड विंगड मुद्दे घेवन जायत्या जाणांनी प्रत्यक्ष आनी अप्रत्यक्ष रितीन योगदान दिल्लें आसा. तातूंत वसंतराव नाईक, यशवंतराव चव्हाण, वसंत दादा पाटील, बाळासाहेब देसाई, पु. ल. देशपांडे, आचार्य प्र. के. अत्रे, वसंत बापट, नाथ पै, एस. एम. जोशी, ना. ग. गोरे, मोहन धारिया, मधू दंडवते, ज्यॉर्ज फेर्नांडीस, न. र. फाटक, कुसुमाग्रज, ग. दि. माडगूळकर, ग. त्र्यं. माडखोलकर, काकासाहेब गाडगीळ, शंकरराव देव,

बाळ ठाकरे, अमर शेख, शाहीर साबळे ह्या गोंया भायल्या प्रचारकांचो आसपाव आसलो. तशेंच, महाराष्ट्राक आपली कर्मभूंय मानपी कांय मूळ गोंयकारां मदले महादेवशास्त्री जोशी, पिटर आल्वारीश, अँथनी डिसौझा, टोनी फेर्नाडीस, दियोनिज रिबेरो तांचे वांगडा विलिनीकरणाचो प्रचार चलयताले. ते भायर म.गो.चे दयानंद बांदोडकार, पां. पुं. शिरोडकार, विठ्ठल करमली, गजानन रायकार, रघुनाथ टोपले, जयसिंगराव राणे, दत्ताराम चोपडेकर, कुसुमाकर कडकडे, के. बी. नायक, मंजू गांवकर, जनार्दन शिंके, अच्यूत उसगांवकर, अच्यूत करमली टोनी डिसौझा, धरून महाराष्ट्रवादी गोमन्तक पक्षाचे गोंयचे सगळे फुडारी विलिनीकरणा खातीर आनी महाराष्ट्रा खातीर पोटतिडकीन वावुरले.³² (वयल्या कांय फुडा-यांचे जनमत कौलांतले तांचे भुमिके विशीं दुबाव आसा.)

संघप्रदेशवादी प्रचारक - गोंयची राजकी आनी भाशीक अस्मिताय वेगळी दवरपाच्या कार्यांत विंगड विंगड संघटनांच्या बावट्या खाला साबार जाण वावुरल्यात. तातूंत जॅक सिक्वेरा, मावरिलियो फुर्तादो, आल्वारो दे लॉयला फुर्तादो, डॉ. एमर्सियानो डायस, जे. एम. डिसौझा, पुरुषोत्तम काकोडकार, शंकर भांडारी, गुरुनाथ केळेकार, पांडुरंग मुळगांवकार, बाकीबाब बोरकार, सुमंत केळेकार, लक्ष्मणराव सरदेसाय, जगन्नाथ खलप, जुझे मार्टीन्स, आंतोन पेरेरा, लिगोरियु कार्वाल्हो, एवाग्रियु ज्यॉर्ज, बाबू नायक, आंतोनियु मोरायश, मोहन कारापुरकार, विनायक मर्येकार, नागेश करमली, मलबारराव सरदेसाय, अरविंद भाटीकार, लुसियो कुतिन्हो, नुरुद्दीन मवानी, दासराज तेलंग, बालाजी बोडके, सि. पी. द कॉस्ता, रवीन्द्र केळेकार, उल्हास बुयांव, लुईस प्रोत बाबोजो, लॅम्बर्ट मास्कारेन्हास, विल्फ्रेड डिसौझा, आयरीन बार्शुश, व्हिक्टोरिया फेर्नाडीस, ज्योती सरमळकार, चंद्रकांत केणी, उदय भेंब्रे, शाबू देसाय, डॉ. मनोहरराय सरदेसाय, फेलिसियु कार्दोज, विजयाबाय सरमळकार, वासुदेव सरमळकार, सुहास दलाल, कार्मु आझावेदो, हरिश्चंद्र नागवेंकार, जनार्दन फळदेसाय, दामोदर मावजो, सदानंद काणेकार, एन. शिवदास सारक्या असंख्य ज्ञात-अज्ञात वावुरप्यांचो आसपाव जाता.³³ ते भायर गांवागांवांतल्यान आनी शाराशारांतल्यान असंख्य ज्ञात-अज्ञात गोंयकारांनी ह्या आंदोलनांत संघप्रदेशा खातीर योगदान दिलां जाका लागून जनमत कौलांतच्या जैताच्या रुपान 1967 वर्सा गोंय

आपली वेगळी राजकी आनी भाशीक अस्मिताय राखूंक पावलें. (प्रस्तूत आंदोलनाची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी पांचव्या अध्यायांत 5.1 ह्या वांट्यांत केल्या.)

4.3 - साहित्य अकादेमीची मान्यताय : राजभास चळवळीचें विधायक पर्व

आंदोलन म्हटलें म्हणटकच तें मोठ्या आकांतान रस्त्यार घडटा असो सर्वसादारण समज आसा. पूण हें साहित्य अकादेमीचे मान्यतायेचें आंदोलन रस्त्यार घडलें ना. तें मुखेलतायेन प्रशासकी पांवड्याचेर विंगड-विंगड यत्नांतल्यान घडलें. ताका लागून ह्या आंदोलनाक विधायक पर्व³⁴ म्हणलां. ह्या आंदोलनांत कोंकणीक भारतांतली एक स्वतंत्र आर्विल्ली साहित्यीक भास (Independent Modern Literary Language) म्हूण दिल्लीचे साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळ्ळी.³⁵ ती मेळोवपा खातीर कोंकणी समर्थकांक विंगड विंगड तरेन यत्न करचे पडले. ताका लागून समाजीक, राजकी, भाशीक, प्रशासकी आदी मळांचेर तरेकवार पद्दतीन सेगीतपणान लढो दिवंचो पडलो. सादो पत्रवेव्हार, निवेदनां, शिश्टमंडळां धाडप, बसका घेवप धरून राजकी कुटनिती मेरेन जायते यत्न केले उपरांत साहित्य अकादेमीन आपल्या नेमां आनी निकशां प्रमाण विचार विनिमय आनी अभ्यास करून 26 फेब्रुवारी 1975 दिसा कोंकणीक भारतांतली एक स्वतंत्र साहित्यीक भास म्हूण मान्यताय दिली.³⁶ ते मान्यतायेची प्रक्रिया तपासून तातूंतलें खरें-फट सोदून काडचेलो हो यत्न. ते पासत पयलीं साहित्य अकादेमीची स्थापणूक आनी कार्यपद्दत हांची पुराय म्हायती आसप गरजेचें. फुडले सुवातेर संबंदीत मद्दयांचो विचार जाला.

4.3.1 – साहित्य अकादेमीची स्थापणूक, कार्य आनी प्रादेशीक भासांची सुवात :

4.3.1.1 – साहित्य अकादेमीची स्थापणूक, भुमिका आनी कार्य :

अखील भारतीय पांवड्याचेर विंगड विंगड भारतीय भासां मदीं समन्वय वाडोवप, प्रादेशीक भारतीय भासांची आनी तातूंतले साहित्यीक प्रतिभेची उदरगत सादप, उत्कृश्ट साहित्यकृतींक राष्ट्रीय स्तराचेर पुरस्कार दिवप, ते नदरेन तरेकवार भाशीक तशेच साहित्यीक उपक्रम राबोवप, आनी साबार

उपक्रमांतल्यान भौभाशीक भारतांतल्या संस्कृतीक एकचाराक उर्बा दिवप असो हावेस बाळगून 12 मार्च 1954 दिसा भारत सरकारान नॅशनल अकॅडेमी ऑफ लॅटर्स (National Akademi of Letters) हे स्वायत्त संस्थेची स्थापणूक केली. ह्याच दिसा तिचें रितसर उक्तावण जालें. ताचे पयलीं, भारत सरकारान सकयलो थाराव मंजूर करून साहित्य अकादेमीची बुन्याद घाली. ‘The Government of India decided to establish a National Akademi of Letters to be called ‘Sahitya Akademi’ by its resolution No F-6-4/51G2(A) dated 15 December 1952.’³⁷

सोसायटी अधिनेम 1860 (The Societies Registration Act, 1860) प्रमाण ते अकादेमीची नोंदणी 07 जानेवारी 1956 ह्या दिसा जाली. तिचे पयले अध्यक्ष जावपाचो मान जवाहरलाल नेहरू हांकां फाव जालो. भारत सरकार अकादेमीचे स्थापणुके फाटलें मुखेल प्रयोजन अशे तरेन स्पश्ट करता

*It is a national organisation to work actively for the development of Indian letters and to set high literary standards, to foster and co-ordinate literary activities in all the Indian languages and to promote through them all the cultural unity of the country*³⁸

‘साबार भारतीय भासांची साहित्यीक आनी हेर तरेची उदरगत सादून आनी भारतीय भासांतल्यान येवपी साहित्याचो दर्जो वाडयतनाच एकसंघ भारतीय साहित्य-संस्कृतायेक उर्बा दिवपाच्या हावेसान ही संस्था कार्यरत जाल्या.’ असो अर्थ वयल्या प्रयोजनांतल्यान उक्तो जाता.

भारत सरकाराची केंद्रीय साहित्य अकादेमी भास, साहित्य, ललीत कला, संगीत, नाटक अशा कला प्रकारांक पोसवण दिवपाक तीन फांट्यांनी तीन अभिनव अकादेमी चलयता.

- 1) साहित्य अकादेमी (Sahitya Akademi)
- 2) ललीत कला अकादेमी (Lalit Kala Akademi)
- 3) संगीत नाटक अकादेमी (Sangeet Natak Akademi)

4.3.1.2 - साहित्य अकादेमीचीं केंद्रां आनी प्रादेशीक भासांची सुवात :

साहित्य अकादेमीचें मुखेल केंद्र आनी भारतांतलीं हेर प्रादेशीक केंद्रां भारतीय साहित्याचे उदरगती खातीर तोखणायेचें कार्य करतात. साहित्य अकादेमीचें मुखेल कार्यालय रवीन्द्र भवन, 35 फिरोजशहा मार्ग, नवी-दिल्ली हांगा आसून हेर चार प्रादेशीक केंद्रांतल्यान भारतीय भासां खातीर वावर

करता. उत्तर भारतीय भासां खातीरचें केंद्र खासा दिल्लीच्या मुखेल कार्यालयांतल्यान चलता. जातूंत संगीत नाटक अकादेमी, ललीत कला अकादमी आनी साहित्य अकादेमीचीं कार्यालयां आसपावल्यांत.

दिल्लीचें प्रादेशीक केंद्र : डोगरी, इंग्लीश, हिंदी, काश्मिरी, मैथिली, नेपाळी, पंजाबी, राजस्थानी. संस्कृत, संथाली आनी उर्दू ह्या उत्तर भारतीय भासांचे उदरगती खातीर दिल्लीचें मुखेल कार्यालय एक प्रादेशीक केंद्र म्हूण वावूरता.

कोलकाताचें प्रादेशीक केंद्र : कोलकाताचें प्रादेशीक केंद्र 1956 वर्सा स्थापन जालें. आतां तें - जीवन तारा बिल्डींग, 23A/44X, डायमंड हार्बर रोड, कोलकाता हांगा कार्यरत आसा. तातूंत आसामी, बंगाली, बोडो, मणिपुरी, ओरिया, इंग्लीश, तिबेटी आनी हेर उत्तर-पुर्वी भासांचे साबार उपक्रम ह्या प्रादेशीक केंद्रांतल्यान संचालीत जातात. इंग्लीश आनी तिबेटी ह्या भासां खातिरूय हें केंद्र वावर करता.

बंगळूरचें प्रादेशीक केंद्र : हें केंद्र 1959 वर्सा चेन्नय शारांत सुरू जाल्लें तें मागीर 1990 वर्सा बंगळूर शारांत स्थलांतरीत जालें. कन्नड, मलयाळम, तमीळ, तेलगू ह्यो दक्षीण भारतीय भासो आनी इंग्लीश भास हांचे खातीर सेंट्रल कॉलेज कॅम्पस, युनिवर्सिटी लायब्ररी बिल्डींग, डॉ. आंबेडकर वीधि, बंगळूर हांगा सावन हें केंद्र कार्यरत आसा. बंगळूरच्या ह्या प्रादेशीक केंद्रांतल्यान तमीळ भाशे खातीरचो वावर चल्लो तरी तमीळ भाशे खातीर तमीळनाडू राज्यांत चेन्नय शारांतूय एक उप-केंद्र कार्यरत आसा. तें कार्यालय गुना कॉम्प्लेक्स, मेन बिल्डींग (II Floor), 443 अन्ना सलाय, तेनाम्पेट, चेन्नय हांगा साकून 2000 वर्सा सावन चलता.

मुंबयचें प्रादेशीक केंद्र : 1972 वर्सा ह्या दक्षीण अस्तंत प्रादेशीक केंद्राची स्थापणूक मुंबय शारांत जाली. हें केंद्र 172, मुंबय मराठी ग्रंथ संग्रहालय मार्ग, दादर, पुर्व मुंबय इस्ट ह्या नाम्या वेल्यान अस्तंत वाठारांतल्या गुजराती, कोंकणी, मराठी, सिंधी ह्या मुखेल भासां भायर हिंदी आनी इंग्लीश भासांचे उदरगतीचे साबार उपक्रम राबयता.

साहित्य अकादेमीचे स्थापणुके वेळार भारतीय संविधानान मान्यताय दिल्ल्या 14 भासांचो आस्पाव साहित्य अकादेमी आपले उपक्रम राबोवपाक करताली. पूण अकादेमीचे पयले अध्यक्ष जवाहरलाल नेहरू आनी मौलाना आझाद हांचे शिफारसीक धरून उपरांत इंग्लीश भाशेचो आसपाव जावन अकादेमी वट्ट 15 भासां खातीर कार्यरत आसली. 1957 वर्सा साहित्य अकादेमीन नव्या भासांक मान्यताय दिवपाची प्रथा सुरु केली. ते प्रथेंतल्यान भारतांतल्यो जायत्यो भासो राष्ट्रीय पांवड्या वेली मान्यताय घेवंक पावल्यो. साहित्य अकादेमीची मान्यताय फावो जाल्ल्या त्या भासां मदीं सकयल दिल्ल्यो भासो मुखेल आसात -

सिंधी (1958), मैथिली (1965), डोगरी (1969), मणिपुरी (1971) आनी राजस्थानी (1971) ह्यो भारतांतल्यो आर्विल्ल्यो स्वतंत्र साहित्यीक भासो म्हूण साहित्य अकादेमीन मानून घेतल्यो.³⁹

(कोंकणीक 26 फेब्रुवारी 1975 दिसा साहित्य अकादेमीची स्वतंत्र आर्विल्ली साहित्यीक भास अशी मान्यताय मेळचे आदल्यो भाशीक मान्यतायो)

4.3.2 - कोंकणीची साहित्य अकादेमीची मान्यताय : यत्न आनी प्रतिसाद

4.3.2.1 - कोंकणीचे मान्यताये खातीरचे वैयक्तीक यत्न आनी प्रतिसाद :

कोंकणीक केंद्रीय साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळची तशेंच ती संविधानाचे आठवे वळेरेंत आसपावीत जावची हे पासत वैयक्तीक आनी संघटनात्मक पांवड्यार जायत्या कोंकणी समर्थकांनी तातूंत योगदान दिल्ल्याचें दिसून येता. तातूंत गोंय, कर्नाटक, केरळ आनी महाराष्ट्र राज्यांतल्यो व्यक्ती आनी संस्था हांचो वांटो आसा. ताचो सोद सकयल्या चर्चेत घेतला.

कोंकणीक अकादेमीची मान्यताय मेळची म्हूण सगळ्यांत पयलीं वैयक्तीक पांवड्यार कोणे यत्न केले हाचेर जायतीं मतां मेळटात. पूण पुरावे मेळनात. केरळ कोचीचे एन्. पुरुषोत्तम मल्ल्या हांणी कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळची म्हूण सगळ्यांत पयलो वैयक्तीक यत्न केलो. तांणी केंद्रीय साहित्य अकादेमी कडेन पत्र-वेव्हार करून संबंदीत प्रस्न उबारून धरलो. ताचे पुरावे मेळटात. कोंकणीक समाज-मान्यताय आनी राष्ट्र-मान्यताय मेळची हे खातीर ते 1954 सावन

सक्रीयपणान वावुरल्यात. 1951 वर्सा भारत सरकारा वतीन स्वतंत्र भारतांतली पयलीच जनगणना जाली (Census 1951). तिचो अहवाल 1954 वर्सा मे म्हयन्यांत प्रसिद्ध जाल्लो. तातूंत ‘कोंकणी ही मराठी भाशेची एक बोली’ मानप जाल्लें. हे गजालीचो गोंयच्या कोंकणी समाजाचेर व्हडलोसो प्रभाव पडपाची शक्यताय उणी आसली कारण गोंय तेन्ना पुर्तुगेजांच्या शेकातळा आशिल्लें देखून ते जमगणनेंत गोंयचो आसपाव नाशिल्लो. तशेंच गोंयचे मुक्ती चळवळीचें म्हत्वाचें पर्व तेन्ना सुरु जाल्लें. स्वतंत्र भारतांत कोंकणीक मराठीची बोली मानून जनगणनेची प्रक्रिया पुराय केल्या हो कोंकणी समाजाचो अवमान जावन आसा हे भावनेत केरळ राज्यांतल्या कोची शारांत रावपी मल्ल्या हांणी 27 मे 1954 दिसा ‘इंडियन एक्सप्रेस’ ह्या दिसाळ्यांत “Konkani, A Language or Dialect?” ह्या माथाळ्याची चीट बरोवन आपलो विरोध पर्गटायलो. ते चिटयेंत ते बरयतात :

There is ancient historical evidence to prove that Konkani is a separate Language. It is one of the prakrits of India. It is named as Gomantaki Prakrit – A language widely spoken in Goa. It is from ‘Gomentaka Kona’ that the word Konkani has been derived and the language of the people living there came to be known as Konkani. It is one of the oldest Language of India and is as old as Marathi – mentioned as Maharashtra among the Prakrit Languages of India. Marathi is not the parent language of Konkani.⁴⁰

‘कोंकणी ही एक स्वतंत्र भास आसा हाचे जायते इतिहासीक पुरावे आसात. ती प्राकृत भासां मदली एक. ती पुर्विल्ल्या काळांत गोमंतकी प्राकृत म्हूण परिचयाची आसली. ती मराठी इतलीच पोरनी आसा. पूण मराठी ही तिची जननी न्हय’ अशा आशयाची चीट मल्ल्या हांणी प्रसिद्ध करून भारत सरकाराच्या जनगणना विभागाचे कार्यपद्धतीचेर खर आक्षेप घेतिल्लो. त्या आक्षेपाची दखल घेत भारत सरकारान 1961 वर्साचे जनगणनेन आपली चूक सुदारून कोंकणी ही एक स्वतंत्र भास आशिल्ल्याचें मानून जनगणेची प्रक्रिया सुरु केली. हांगा सावन मल्ल्या हांचें कोंकणी भास आनी संस्कृतायेच्या मानसन्माना खातीरचें विधायक कार्य आरंभ जाता.

केरळांत शालेय पांवड्यार कोंकणी ही शिक्षणीक माध्यमाची एक भास जावंची, कोंकणीचो भारतीय संविधानाचे आठवे वळेरेंत आसपाव जावंचो तशेंच कोंकणीक आर्विल्ली स्वतंत्र साहित्यीक

भास म्हूण केंद्रीय साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळची हाचे पासत पयलो वैयक्तीक यत्न मल्ल्या हांणीच केल्लो पळोवंक मेळटा. 1954 वर्सा सावन केरळांत कोंकणी भास, साहित्य आनी शिक्षणा खातीरचो तांचो वावर उल्लेखनीय आसा. ते नदरेन विधायक आनी संघटीत पद्धतीचो वावर तडीक व्हरचे पासत तांच्या फुडारपणा सकयल 14 मे 1966 ह्या दिसा कोची शारांत (केरळ) ‘कोंकणी भाशा प्रचार सभा’ हे संस्थेची स्थापणूक तांणी केली.⁴¹ संस्थेचे सचीव ह्या नात्यान मल्ल्या हांणी कोंकणी भाशेक राष्ट्रमान्यताय मेळची म्हूण 1954 उपरांत सेगीत यत्न केल्यात. सुरवेक, 01 जुलय 1966 दिसा कोंकणीचो आठवे वळेरेंत आसपाव करचो अशी मागणी करपी एक हजार आठशें सोळा (1,816) जाणांच्यो सयो आशिल्लें निवेदन प्रधानमंत्री इंदिरा गांधीक केरळांत आयिल्ले कडेन एर्नाकुलमच्या विश्रामघरांत भेटयलें. तशेंच म्हैसूर सरकाराच्या सांगण्या वेल्यान शिमेवादाचेर (महाराष्ट्र-म्हैसूर-केरळ शिमेवाद) अभ्यास करपाक भारत सरकारान 25 ऑक्टोबर 1966 दिसा नेमिल्ल्या न्यायमुर्ती मेहर चंद महाजन आयोगाक कोंकणी भाशे विशीं इतिहासीक तशेच भासविज्ञानीक पुरावे सादर केले. ते पुरावे महाजन आयोगाच्या अहवालांत उजवाडाक आयल्यात. (Maharashtra-Mysore-Kerala Boundary dispute Vol. II 1967 page 47- 48). म्हत्वाची गजाल म्हणजे फेब्रुवारी 1969 साकून ‘कोंकणी भाशा प्रचार सभे’ वतीन एन. पुरुषोत्तम मल्ल्या हांणी कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळची हे खातीर पत्रवेव्हार, निवेदनां अशा विंगड विंगड पद्धतींनी सेगीतपणान यत्न केल्ले आसात. 12 मार्च 1969 दिसा कोंकणी भाशा प्रचार सभेचे बसकेंत खास थारावणी घेवन कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय दिवपाची मागणी करपी चीट तांणी भारतीय प्रधानमंत्र्याक धाडली. ते चिटयेक प्रतिसाद दितना साहित्य अकादेमी कडच्यान 20 सप्टेंबर 1969 दिसा धाडिल्ले चिटयेंत सकारात्मक जाप मेळिल्ली हाचे पुरावे मेळटात. साहित्य अकादेमीचे सचीव के. आर. कृपलानी हे कोंकणी भाशा प्रचार सभेच्या सचिवाक बरयतात : ‘Your request had been duly placed before the Executive Board of Sahitya Akademy, which directed that it is referred to a Committee of Linguistic Experts to advise whether Konkani can be deemed to satisfy the criteria for such recognition by the Akademi previously laid down. These criteria are given for your information and reference on a attached sheet.’

CRITERIA LAID DOWN BY SAHITYA AKADEMI FOR RECOGNITION OF SEPARATE LANGAUGE :

1. Whether the Language is structurally an independent Language or a part of a system of a given Language. 2. Whether the Language has a continuous literary tradition and history 3. Whether a sufficiently large number of people use it today as a vehicle of literary and cultural expression. 4. Whether it is recognized by the state concerned and /or by some Universities as a medium of instruction and / or as a separate subject of study. 5. The number of people using the speech, the current literature that is being produced in it (fiction, essay, other literature, journals etc.)⁴²

‘साहित्य अकादेमीचे भाशीक मान्यतायेचे निकश : 1) संबंदीत भाशेची मुळावी संरचना स्वतंत्र आसा व्हय? 2) संबंदीत भाशेक लांबादीक इतिहासीक आनी साहित्यीक परंपरा आसा व्हय? 3) संबंदीत भास आयच्या काळांत व्हडा प्रमाणांत साहित्यीक आनी संस्कृतीक अभिव्यक्तीचें साधन जावन आसा व्हय? 4) संबंदीत भाशेक त्या राज्याची वा खंयच्याय विद्यापिठाची शिक्षणाचें माध्यम म्हण वा खेरीत अभ्यास-विशय म्हूण मान्यताय आसा व्हय? 5) ती भास उलोवपी लोकांचो आंकडो, ते भाशेंत सद्दया निर्माण जातलें साहित्य (ललीत, निबंद, हेर साहित्य पत्रिका आदी).’

वयले चिटयेंत स्पश्ट केल्ले प्रमाण साहित्य अकादेमीन कोंकणी संबंदीं निर्णय घेवपाक एक खाशेली भाशाशास्त्रज्ञांची समिती घडयल्ली. तशेंच कोंकणी भाशा प्रचार सभा हे संस्थे कडेन कोंकणीक स्वतंत्र भास सिद्ध करपी पुरावे सादर करपाची विनवणी केल्ली. ते प्रमाण मल्ल्या हांणी कोंकणी भाशा प्रचार सभेचे सचीव ह्या नात्यान कोंकणी संदर्भांत स्वतंत्र साहित्यीक भाशेचे निकश पुराय करपाक 164 पानांचें खाशेलें निवेदन साहित्य अकादेमीक 16 जून 1970 चे चिटये वांगडा धाडून दिलें. (Ref. No. KBPS 90/70 – Memorandum dated 16 June 1970).

इतले मजगतीं एक म्हत्वाची घडणूक घडली जिचो हे प्रक्रियेक फायदो जालो. (पयलीं उल्लेख जाल्ले प्रमाण) 12 मार्च 1969 दिसाचे प्रधानमंत्र्याक धाडिल्ले चिटयेची दखल भारतीय सरकाराच्या

भाशीक अल्पसंख्यांक आयोगान घेतली. कोंकणी भाशेक तेंको दिवन ते नदरेन भाशीक अल्पसंख्यांकांचे आयुक्त हांणी कोंकणी ही अल्पसंख्यांक समुदायाची एक खेरीत भास आसा हें आपलें म्हणणें साहित्य अकादेमीक कळीत केलें.⁴³ अशे तरेन कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळची हे मागणेची वैयक्तीक सुरवात मल्ल्या हांणी केली. ह्या कार्यांत तांणी आपले कोंकणी भाशा प्रचार सभा हे संस्थेचो आदार घेतलो. कोंकणीचे मान्यतायेचो विशय दिल्लीचे साहित्य अकादेमी मेरेन तशेंच केंद्र सरकारा मेरेन पावोवपी तो एक सशक्त यत्न आसलो. ताचो फायदो कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळोवपा खातीर जालो.

4.3.2.2 - कोंकणीचे मान्यताये खातीरचे संघटनात्मक यत्न आनी प्रतिसाद :

अखील भारतीय कोंकणी परिशदेचें आठवें आनी धावें अधिवेशन कोंकणीचे साहित्य अकादेमीचे मान्यताये खातीर भोव म्हत्वाचें थारलें. 1962 वर्सा मुक्त गोंयांत अखील भारतीय कोंकणी परिशदेचें आठवें अधिवेशन 26 आनी 27 मे ह्या दिसांनी मडगांवां जालें. ताचे रवीन्द्र केळेकार येवकार अध्यक्ष जाल्यार मनोहरराय सरदेसाय अध्यक्ष आसले. राज्यसभेच्यो उपाध्यक्ष व्हायोलेट आल्वा हांणी उक्तावण केल्ल्या त्या अधिवेशनांत कोंकणीक केंद्रीय साहित्य अकादेमीन स्वतंत्र भास म्हूण मान्यताय दिवंची, हे मागणेचो थाराव एकमतान मंजूर जावन तो दिल्लीक साहित्य अकादेमीच्या अध्यक्षाक धाडलो. हो कोंकणीक साहित्य अकादेमीची स्वतंत्र साहित्यिक भास म्हूण मान्यताय मेळोवचे खातीर केल्लो पयलो रितसर आनी संघटनात्मक यत्न आसलो.

अ. भा. कों. परिशदेचें णवें अधिवेशन, जनमत कौला उपरांत त्याच वर्सा (1967) 29 आनी 30 सप्टेंबराक जालें. आयरिश फेर्नाडीस ताचे येवकाराध्यक्ष जाल्यार बा. भ. बोरकार अध्यक्ष आसले. त्या अधिवेशनाचें उक्तावण महाराष्ट्राचे मुखेलमंत्री वसंतराव नाईक हांणी केल्लें. ह्यावूय अधिवेशनांत कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळची असो थाराव मंजूर जावन तो दिल्लीक अकादेमीक धाडिल्लो. अखील भारतीय कोंकणी परिशदेचें 10 वें अधिवेशन 09 आनी 10 फेब्रुवारी 1974 अश्या दोन दिसांनी पणजे भरलें. येवकार अध्यक्ष अनंत नरसिंह नायक जाल्यार अध्यक्ष के. के. पै आसले.

हया धाव्या अधिवेशनाचें उक्तावण करचे पासत तेन्नाचे साहित्य अकादेमीचे अध्यक्ष सुनीतीकुमार चटर्जी गोंयचे राजधानींत पाविल्ले. तांणी आपल्या उक्तावणाच्या उलोवपांत कोंकणी विशीं सकारात्मक विचार मांडिल्ले :

कोंकणी भाशेक तिचेच शक्तीक लागून भारतांतली एक मुखेल भास म्हणून मान्यताय मेळूंक फाव. हे भाशेचेर फाटलीं शंभरांनी वर्सां एक सांवट आयिल्लें. आपले बुध्दीक आनी संस्कृतीक मळार केल्ल्या नामनेच्या वावराक लागून, व्यापारांत आनी धंद्यांत जोडिल्ल्या यशाक लागून, तेच भाशेन संस्कृत भाशेच्या साहित्यीक दायजाचे केल्ले जतनायेक लागून, पुर्तुगेज किरिस्तांवांले लातीं संस्कृतायेचें दर्शन भारताक घडोवपाच्या यत्नाक लागून, कोंकणी लोक सोळाव्या शेंकड्या पासून आनी परतून एकोणिसाव्या आनी विसाव्या शेंकड्यांत भारतीय लोकांमजगतीं मुखारच रावल्यात.⁴⁴

आठव्या आनी णवव्या अधिवेशना प्रणाम धाव्याय अधिवेशनांत कोंकणीक स्वतंत्र साहित्यीक भास म्हूण केंद्रीय साहित्य अकादेमीन मान्यताय दिवंची अशे मागणेचो थाराव एकमतान मंजूर जालो. म्हत्वाची गजाल म्हणजे हयाच काळांत साहित्य अकादेमींत ‘भोजपुरी, नेपाळी, कोंकणी आनी खासी’ हया भासांक स्वतंत्र साहित्यीक भासो म्हूण मान्यताय दिवप वा ना हाचेर चर्चा जाताली.

चटर्जी हांणी प्रत्यक्षांत कोंकणी भास, भूंय आनी भौशीक संस्कृताय पळोवंची हो विचार बाळगून तांकां धाव्या अधिवेशनाक आमंत्रित केल्ले आसूंक जाय. कारण तांचे ते गोंय भेटी उपरांत संबंदीत विशयाक गती मेळत गेल्ली दिसून येता. कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळपाचे प्रशासकी प्रक्रियेचो हया पांवड्यार आरंभ जाता.

4.3.3 - कोंकणीक साहित्य अकादेमीची भाशीक मान्यताय :

4.3.3.1 - अकादेमीचे मान्यताय प्रक्रियेचो पयलो टप्पो (1969 ते 1973) :

कोंकणीचे साहित्य अकादेमीचे मान्यतायेचे नदरेन सुदैवाची गजाल म्हणल्यार, सादारण 1969 वर्साच्या आरंभा मेरेन केंद्रीय साहित्य अकादेमी मुखार भोजपुरी, कोंकणी, नेपाळी आनी खासी हया

भासांचे प्रस्ताव मान्यताये खातीर आयिल्ले. देखून आपले संघटनात्मक चौकटींत रावन साहित्य अकादेमीन आपली सदची प्रशासकी प्रक्रिया आरंभ केल्ली. तेच प्रक्रियेचो नियाळ सकयल्या घटनाक्रमांतल्यान घेवपाचो यत्न केला. ते घटनाक्रम दोन टप्प्यांनी मांडचे पडटात. कोंकणीक एक स्वतंत्र भास म्हूण साहित्य अकादेमीची मान्यताय 26 फेब्रुवारी 1975 वर्सा फाव जाली. ते मान्यतायेचे प्रक्रियेच्या पयल्या टप्प्यांत सकयल्यो घडणुको आसपावतात.

1) **भासविज्ञानिकांचे समितीची नेमणूक** – 20 सप्टेंबर 1969 दिसा साहित्य अकादेमीच्या कार्यकारी मंडळाची बसका जावन भोजपुरी, कोंकणी, नेपाळी, खासी ह्या भाशांचे मागणेचेर अभ्यास करपाक सुनीतीकुमार चटर्जी हांचे अध्यक्षते खाला भासविज्ञानाच्या मळावेल्या तज्ञांची एक खाशेली समिती वेंचली. समितींत टी. पी. मीनाक्षीसुंदरम, पी. बी. पंडीत, बाबूराम सक्सेना आनी एस. एम्. कत्रे हे वांगडी आसले. (कत्रे परदेशांत आशिल्ल्यान तांचे सुवातेर उपरांत ए. एम. घाटगे हांची नेमणूक जाली.)

2) **भासविज्ञानिकांचे समितींत संबंदीत भासांचे प्रतिनिधी नेमले** – 1969 वर्साच सप्टेंबरा उपरांत भासविज्ञानिकांचे समितीचे अध्यक्ष चटर्जी हांणी संबंदीत भाशांचे प्रतिनिधी नेमले. ते प्रमाण भोजपुरी खातीर उदय नारायण तिवारी, नेपाळी खातीर पारसमणी प्रधान, कोंकणी खातीर जॅक सिक्वेराचो जाल्यार आर. एस. लिंगडोह हाचो खासी खातीर समितींत आसपाव जालो. संबंदीत भासांक आपली बाजू मांडपाक दिवपाचे नदरेन तें एक म्हत्वाचें पावल आसलें. सिक्वेरा हे राजकी पक्षाचे एक फुडारी आशिल्ल्यान तांचे नेमणुकेचेर थोडो वेळ वाद जाल्लो.

3) **सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेचे वांगडी आनी संबंदीत सरकारां कडच्यान अभिप्राय मागयले** – उपरांत, केंद्रीय साहित्य अकादेमीन आपले कार्यपद्धती प्रमाण सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेंततल्या (General Council) 79 वांगड्यां कडच्यान तशेंच संबंदीत राज्यांच्या सरकारां कडच्यान वेंचीक भासांचे मान्यतायेक धरून लिखित अभिप्राय मागोवपाक चिटयो धाडल्यो. कोंकणीचे मान्यताये संदर्भांत महाराष्ट्र, कर्नाटक, केरळ ह्या राज्यांक जाल्यार गोंय-दमण-दीव संघप्रदेशाच्या सरकाराक चिटयो पावल्यो.

4) संबंदीत वांगड्यांचे आनी सरकारांचे अभिप्राय अकादेमींत पावले – कोंकणी संदर्भांत फकत कर्नाटक सरकारान कोंकणीक मान्यताय दिवंची असो आपलो अभिप्राय धाडलो. हेर राज्यांनी ते चिटयेची दखल घेतली ना. सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेच्या 79 वांगड्यां मदल्या फकत 15 वांगड्यांनीं आपलीं मतां बरोवन धाडलीं. कोंकणी विशींच्या मतांचीच नोंद घेवंची जाल्यार, 15 वांगड्यां मदल्या 06 जाणांनीं कोंकणी संबंदीं सविस्तर म्हायती नाशिल्ल्यान मत दिवपाक असमर्थताय कळयली जाल्यार एका वांगड्यान सरकारा कडच्यान निधी आयले बगर खंयच्याच नव्या भासांक मान्यताय दिवंची न्हय अशें कळयलें. उरिल्ल्या आठ वांगड्यां मदल्या 04 जाणांनी कोंकणीचे मान्यतायेक तेंको दिलो जाल्यार हेर 04 जाणांनीं आपलें मत राखून दवरलें. उल्लेख करपाची गजाल म्हणजे 15 वांगड्यां मदले महाराष्ट्रांतले मराठीचे प्रतिनिधी एस. जी. मालशे हांणी कोंकणीक तेंको दिवपी अभिप्राय दिलो. प्रतिनिधी सभेच्या एकाय वांगड्यान कोंकणीक विरोध केलो ना.⁴⁵

4.3.3.2 - अकादेमीचे मान्यताय प्रक्रियेचो दुसरो टप्पो (1973 ते 1976) :

केंद्रीय साहित्य अकादेमीन कोंकणीक स्वतंत्र भास म्हूण मान्यताय दितना कायदेशीर प्रक्रिये वांगडाच विंगड विंगड स्तरावेले प्रशासकी प्रक्रियेचोय आदार घेतला. म्हणजेच, साहित्य अकादेमीचे साबार प्रक्रियेंतल्यान भाशीक मान्यतायेचो निकाल वयर सरला हाची नोंद घेवंची पडटा. हे प्रक्रियेंतूय ल्हान-व्हड घटना आसपावल्यात. तांची वळेरी सकयल दिल्या.

1) भासविज्ञानीकांचे समितीची बसका आनी भाशीक मान्यताय – भासविज्ञानिकांचे समितीची बसका 20 डिसेंबर 1973 दिसा सकाळीं 11.00 वरांचेर मुंबय साहित्य अकादेमीच्या प्रादेशीक कार्यालयांत जाली. बसकेंत समितीचे अध्यक्ष, हेर वांगडी, संबंदीत भासांचे प्रतिनिधी आनी अकादेमीचे प्रशासकी अधिकारी हाजीर आसले. ते भायर अकादेमीचे सचीव प्रभासकर माचवे, पालवी सचीव आर. एस. केळकर तशेच बी. बी. अगरवाल आनी मुंबय प्रादेशीक कार्यालयाची सचीव भारती वैद्य हांचीय बसकेक उपस्थिती आसली.

बसकेची प्रक्रिया आनी निर्णय - ते बसकेंत कोंकणीचे प्रतिनिधी ह्या नात्यान सिक्वेरा हांणी कोंकणी भास आनी संस्कृताये विशीं सविस्तर म्हायती सादर करून तिका स्वतंत्र साहित्यीक भास म्हूण साहित्य अकादेमीन मान्यताय दिवंची अशी मागणी केली. ह्या वेळार कोंकणी अभ्यास मंडळ (गोंय), राखणो (मंगळूरचे कोंकणी नेमाळें), कोंकणी भाशा प्रचार सभा (कोची), म्हैसूर सरकार हांचे अभिप्राय आनी कोंकणी पुस्तकांची छापील वळेरी तशेंच हेर म्हायती आनी भाशाशास्त्रीय पुरावे समिती मुखार सादर जाले. ते भायर स्वतंत्र भाशे संबंदीं अकादेमीच्या पांच निकशांचेर खोलायेन चर्चा आनी चिंतन जावन हे समितीन निमाणे कडेन कोंकणीक स्वतंत्र भास मानून घेवपाची शिफारस केली.⁴⁶

2) साहित्य अकादेमीच्या कार्यकारी मंडळाची बसका आनी भाशीक मान्यताय – वयले भासशास्त्रज्ञांचे समितीची शिफारस 03 डिसेंबर 1974 ह्या दिसा कार्यकारी मंडळाचे 53 वे बसकेंत मांडली. दिल्लींत साहित्य अकादेमीच्या मुखेल कार्यालयांत जाल्ले हे बसकेंत साहित्य अकादेमीच्या कार्यकारी मंडळाचे वट्ट 22 वांगडी हाजीर आसले. तातूंत अध्यक्ष सुनीतीकुमार चटर्जी, उपाध्यक्ष के. आर्. श्रीनिवास अय्यंगार, भारत सरकार नियुक्त प्रतिनिधी कपिला वात्स्यायन आनी अमृत राय, बिश्वनारायण शास्त्री (खासदार), निलंबर देव शर्मा, व्ही. वाय. कंटक, यशवंत शुक्ला, नामवर सिंग, आर. एस. मुगली, अख्तर मोईउद्दीन, जयकांता मिश्रा, के. एम. जॉर्ज, ई. निलकंठ सिंह, मनोरंजन दास, हरबन्स सिंग, कोमल कोठारी, आर. एन. दांडेकर, एच. आय. सदारंगानी, के. एस. महादेवन, डी. रामानुजा राव, हबीब तन्वीर (खासदार) हांची उपस्थिती आसली.

बसकेची प्रक्रिया आनी निर्णय - हे बसकेंत भोजपुरी, कोंकणी, नेपाळी आनी खासी बोलीभासांचेर एका उपरांत एक अशी चर्चा जाली. कोंकणीचो विशय येतकच सचिवान कोंकणीचे मान्यतायेक कोंकणी भाशा प्रचार सभा, अखील भारतीय कोंकणी परिशद अशा मुखेल संस्थांचो तेंको जाल्यार गोमन्तक मराठी भाषा परिशद हे संस्थेचो विरोध आसा ही गजाल स्पश्ट करतनाच, गोंयची मुखेलमंत्री शशिकला काकोडकर हांणी 19 मे 1974 दिसा कोंकणीचे मान्यतायेचो मुद्दो थोड्या काळा खातीर कुशीक दवरचो अशी सुचोवणी दिल्ल्याचेंय स्पश्ट केलें. संबंदीत विशयाचेर सगळ्या आंगांनी चर्चा जातकच हाजीर

आशिल्ल्या 22 वांगड्यां मदीं मतदान जालें. मतदानाच्या निकालांत 08 जाणांनी कोंकणीचे मान्यतायेक तेंको दिलो, 04 वांगड्यांनी विरोध केलो जाल्यार उरिल्ल्या 08 वांगड्यांनी मतदानांत वांटो घेतलो ना. देखून, 03 डिसेंबर 1974 ह्या दिसा कार्यकारी मंडळाचे 53 वे बसकेंत कोंकणी ही भारतांतली एक स्वतंत्र भास म्हूण साहित्य अकादेमीच्या कार्यकारी मंडळान मानून घेतलें.⁴⁷

3) सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेची निमाणी बसका आनी भाशीक मान्यताय - साहित्य अकादेमीच्या नेमाप्रमाण खंयचेय नवे सुचोवणेचो थाराव कार्यकारी मंडळांत मंजूर जातकच ताका सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेची मान्यताय घेवची पडटा. ते प्रमाण साहित्य अकादेमी मुखार आयिल्ले भोजपुरी, कोंकणी, खासी आनी नेपाळी अशा चार भासांचे स्वतंत्र साहित्यीक भास म्हूण मान्यतायेचे मागणे संबंदान कार्यकारी मंडळान निर्णय घेतकच ताचेर निमाणो निर्णय घेवचे खातीर 26 फेब्रुवारी 1975 ह्या दिसा सभेची 27 वी बसका जाली.

बसकेची प्रक्रिया आनी निर्णय – 26 फेब्रुवारी 1975 चे सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेचे बसकेंत वट्ट 55 वांगडी हाजीर आशिल्ले. कोंकणी विशींच्या कार्यकारी मंडळाच्या निर्णयाचेर मतदानाचो वेळ आयलो तेन्ना 25 वांगड्यांनी कोंकणीचे मान्यतायेक तेंको दिलो. 15 वांगड्यांनी विरोध केलो जाल्यार उरिल्ल्या 15 वांगड्यांनी मतदानांत वांटो घेतलो ना. तातूंत चडशे सरकार नियुक्त वांगडी आशिल्ले. ते बसकेंत कोंकणी विशीं सकयलो निर्णय भोवमतान घेवप जालो.

‘As Konkani fulfils the criteria formulated by the Akademy for recognition of Language, it is recognized as an Independent modern literary Language of India.’⁴⁸

(कोंकणी, साहित्य अकादेमीचे स्वतंत्र भाशेचे निकश पुराय करता ते पासत तिका भारतांतली स्वतंत्र आधुनीक साहित्यीक भास म्हूण मान्यताय दितात.)

साहित्य अकादेमी मान्यताय प्राप्त भारतीय भासांक ज्यो सवलती दिता त्यो कोंकणी भाशेकूय 1975 सावन फाव जावंक जाय आशिल्ल्यो. पूण साहित्य अकादेमींतल्या मराठी प्रतिनिधींनी कोंकणीचे मान्यतायेचो पुनर्विचार करपाक तज्ञांची नवी समिती घडोवची अशी सुचोवणी करून पुराय प्रक्रियेक

आडमेळें हाडलें. त्या कारणा खातीर कोंकणी खातीरच्यो सवलती आनी साबार येवजण्यो एक वर्स उसरां चालीक लागल्यो. (हया विशयाची फुडें 5.2.2 हया वांट्यांत सविस्तर चर्चा आनी चिकित्सा जाल्या.)

4.4 - 555 दिसांचें भाशीक आंदोलन : राजभास चळवळीचें संघर्ष पर्व

मुक्ती उपरांत गोंयांत जायतीं बारीक-मोठीं आंदोलनां जालीं. तातूंतल्या समाजीक, राजकी आनी भाशीक आंदोलनांचो विचार केल्यार 29 जुलय 1985 दिसा आरंभ जावन 4 फेब्रुवारी 1987 दिसा सोपिल्लें गोंयचें राजभास आंदोलन हें सगळ्यांत म्हत्वाचें. तें आंदोलन वट्ट 555 दीस चलिल्लें. ‘कोंकणीचें राजभास आंदोलन’ म्हणजे कितें तें समजून घेवपाक पयलीं राजभास कायद्याची संकल्पना समजून घेवंची पडटली. राजभास हया उतराची संकल्पना मांडटना उदय भेंब्रे बरयतात :

राज्यकारभाराची भाषा ठरविणे हा राजभाषा कायद्याचा मुख्य हेतू असतो. त्या कायद्याचे महत्व तेवढेच असते असे मात्र नव्हे. राजभाषा कायदा ठरवतानाच तो कायदा राज्याची अथवा संघप्रदेशाची भाषीक अस्मिता शब्दाविणे जाहीर करतो. महाराष्ट्राची राजभाषा मराठी आहे यावरून महाराष्ट्र हे मराठी राज्य ठरते, कर्नाटकाची राजभाषा कन्नड असल्यामुळे ते कन्नड राज्य ठरते, तर तामिळनाडूची राजभाषा तामिळ असल्या कारणाने ते तामिळ राज्य ठरते. तोच निकष गोमंतकाला लावल्यानंतर राजभाषा कायद्याच्या आधारे गोमंतक हे कोंकणी राज्य ठरते. म्हणूनच एका अर्थाने, राजभाषा कायदा हा एखाद्या राज्याच्या अथवा संघप्रदेशाच्या भाषिक अस्मितेचा राजदंड ठरतो.⁴⁹

‘राजभास कायदो हो एखाद्या राज्याचे वा संघप्रदेशाचे भाशीक अस्मितायेचो राजदंड थारता’ अशें भेंब्रे म्हणटात. ताचे वेल्यान राजभास कायदो आनी भाशीक अस्मिताय हांचो एकामेका लागीं संबंद आसता हें सिद्ध जाता. जेन्ना जेन्ना तांचो संबंद खंयचोय सरकार न्हयकारता तेन्ना भाशीक आंदोलनाक आरंभ जाता. कोंकणीचें राजभास आंदोलन अशेच तरेन जल्माक आयलें. सोदवावराच्या हया प्रकरणांत राजभास चळवळींतल्या तिस-या तशेंच निर्णायक पर्वाचो सोद घेतला. ते पासत सगळ्यांत पयलीं राजभास आंदोलनाची फाटभूंय तपासून तें केन्ना आनी कशें आरंभ जालें तें समजून घेवंचें पडटलें.

4.4.1 - भाशीक आंदोलनाची फाटभूंय आनी मुखेल संघटनांचो संघर्श :

4.4.1.1 - भाशीक आंदोलनाची फाटभूंय :

555 दिसांच्या गोंयच्या भाशीक आंदोलनाची फाटभूंय मुक्ती आदल्या आनी मुक्ती उपरांतच्या इतिहासीक, संस्कृतीक आनी राजकी स्थित्यंतरांनी घुस्पल्या. ह्या वेळार फकत मुक्ती उपरांतच्या स्थित्यंतरांचो विचार केल्यार, सकयलीं साबार स्थित्यंतरां राजभास आंदोलनाचे फाटभुंयेक पोशक थारतात. तीं स्थित्यंतरां अशीं :

- 1) गोंयची मुक्तताय आनी गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेची पयली वेंचणूक.
- 2) गोंयची राजकी अस्मिताय थारोवपी 1967 वर्साचो जनमत कौल.
- 3) गोंयची भाशीक अस्मिताय थारावपी कोंकणीची साहित्य अकादेमीची मान्यताय.
- 4) राजभास थारावपाक गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेंत आयिल्लीं साबार भाशीक विधेयकां.
(पयल्या तीन स्थित्यंतरांचो विचार आदींच जाल्ल्यान हांगा फकत चवथो विशय चर्चेक घेतला.)

भाशीक आंदोलनाची फाटभूंय - भाशीक आंदोलनाची फाटभूंय सोदचे पासत गोंयचे विधानसभेंत सादर जाल्ल्या राजभास विधेयकांचो आदार घेवंचो पडटा. गोंय, दमण आन दीव संघप्रदेशाचे विधानसभेंत 1964 सावन 1987 मेरेन वट्ट 06 राजभास विधेयकां आनी दोन खाजगी थाराव सादर जाल्यात. तांचो नियाळ घेतल्यार 555 दिसांच्या राजभास आंदोलनाची राजकी फाटभूंय मतींत येवपाक कळाव लागचो ना. तीं राजभास विधेयकां अशीं आसलीं. :

1964 ते 1987 मजगतीं विधानसभेंत सादर जाल्लीं राजभास विधेयकां⁵⁰

क्र.	मांडिल्लो दीस	विधेयक मांडपी	विधेयकांतली भाशीक तरतूद
07-1966	22 जुलय 1966	दत्ताराम चोपडेकर	मराठी आनी गुजरातीक सुवात
06-1982	31 मार्च 1982	हर्क्युलान दोरादो	फकत कोंकणीक राजभाशेची सुवात
16-1985	19 जुलय 1985	लुईझिन फालेरो	फकत कोंकणीक राजभाशेची सुवात

29-1985	26 सप्टेंबर 1985	रमाकांत खलप	मराठी, कोंकणी, गुजरातीक सुवात
12-1986	26 जून 1986	डॉ. काशिनाथ जल्मी	मराठी, कोंकणी, गुजरातीक सुवात
26-1986	17 जुलय 1986	प्रतापसिंह राणे	राजभास कोंकणी, मराठीक संरक्षण

(तक्तो क्र. IV 3)

वयल्या राजभास विधेयकां भायर राजभाशे संदर्भात दोन खाजगी थाराव विधानसभेंत दाखल जावन गेल्यात. तातूंतलो पयलो 22 मार्च 1968 दिसा आमदार जयसिंगराव राणेन, जाल्यार दुसरो 31 मार्च 1982 दिसा आमदार लुईझिन फालेरो हांणी मांडिल्लो.⁵¹ पयल्या थारावांत राणे हांणी मराठीचें समर्थन केल्लें जाल्ल्यार दुस-या थारावांत फालेरो हांणी कोंकणीचें समर्थन करतना कोंकणीचे उदरगती खातीर एक स्वतंत्र कोंकणी केंद्राची मागणी केल्ली.

गोंयच्या राजभास आंदोलनाचो आरंभ - गोंयांत 555 दीस चलिल्ल्या राजभास आंदोलनाचो आरंभ 29 जुलय 1985 दिसा जालो. हो आरंभ जावपाक एक म्हत्वाची घडणूक गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेंत घडली. विधानसभेच्या पावसाळ्या अधिवेशनांत 19 जुलय 1985 दिसा लुईझिन फालेरो (नावेलीचे गोवा काँग्रेसचे आमदार) कोंकणीक राजभाशेचो दर्जो दिवपाची मागणी करपी एक खाजगी विधेयक (बील क्र. - 16-1985) सभाघरांत दाखल करून घेवपाची मागणी केली तेन्ना लुईझिन फालेरोचें कोंकणी राजभास विधेयक विधानसभेंत सादी दखल घेनासतना भायर मारलें. तशेंच मुखेलमंत्री प्रतापसिंग राणे हांणी कोंकणी भाशेची तशेंच कोंकणी समर्थकांची हिणसावणी केली. हे घडणुकेचो परिणाम कोंकणी समर्थकांचेर जालो. मुखेलमंत्री प्रतापसिंग राणेन विधानसभेंत कोंकणीचो अवमान केल्ल्याचो निशेध करीत सगळ्यांत पयलीं कोंकणीचे एक युवा कार्यकर्ते बाबली नायक हांणी कोंकणी लेखक, कलाकार आनी कोंकणी समर्थकांक एकठांय करपाक पेंगट बांदलें.

सरकारी धोरणाचो निशेध करपाचे नदरेन पणजे आनी मडगांव शारांत जुलय म्हयन्याच्या निमाण्या सप्तकांत दोन बसका जाल्यो. 23 जुलय 1985 ह्या दिसा कोंकणी भक्तांचे मडगांवां रजाक हांलांत जाल्ले दुसरे बसकेंत सरकारी धोरणाक विरोध करचे खातीर 29 जुलय 1985 ह्या दिसा पणजे

मोर्चा व्हरपाचें थारलें. ते बसकेंत लेखक, पत्रकार, कलाकार, तियात्रिस्त आनी सामान्य कोंकणी कार्यकर्ते मेळून वट्ट 57 कोंकणी समर्थकांची उपस्थिती आसली. मजगतीं हेर जायत्या जाणांचें समर्थन मोर्चाक मेळत गेलें तातूंत 26 जुलय 1985 दिसा *चित्रंगी* ह्या बायलांच्या नेमाळ्याची संपादिका आनी लेखिका हेमा नायक हांणी पत्रक काडून 29 जुलय दिसाच्या मोर्चांत बायलांनी व्हडा संख्येन वांटो घेवंचो अशें आवाहन केलें.⁵²

थारयल्ले प्रमाण 29 जुलय 1985 ह्या दिसा सरकाराचे कोंकणी विरोधी भुमिकेक विरोध करचे खातीर पणजेच्या आजाद मैदानाचेर कोंकणी समर्थकांचो मोर्चा जालो जातूंत सुमार 2,500 जाणांनी वांटो घेतलो असी सर्वसादारण नोंद मेळटा. *नवें गोंय* हें दिसाळें त्या मोर्चांत 4,000 कोंकणी समर्थक आशिल्ले अशें 30 जुलय 1985 दिसाच्या अंकांत म्हणटा. संख्ये विशीं सारकी स्पश्ट नासली तरी सगळी फाटभूंय मतींत घेतल्यार होच राजभास आंदोलनाचो खरो आरंभ मानपाक जाय. तें आंदोलन मुखेलतायेन कोंकणी विरुद्ध मराठी भास अशा स्वरुपांत आसलें. ताचें फुडारपण दोन भाशीक संघटनांनी केलें. त्याच संघटनां मदींच गोंयचें राजभास आंदोलन चल्लें अशें म्हणूं येता. त्यो मुखेल संघटना आनी तांचो सविस्तर वळख सकयल दिल्या.

1) 'कोंकणी प्रजेचो आवाज' (के.पी.ए.)

2) 'मराठी राज्यभाषा प्रस्थापन समिती' (म.रा.प्र.स.)

4.4.1.2 - भाशीक आंदोलनांतल्यो संघटना आनी संघर्श :

भाशीक आंदोलनांत सर्वसामान्य व्यक्ती, संस्था, साहित्यीक मंडळां, वृत्तपत्रां, राजकी संघटना, हेर संस्कृतीक आनी समाजीक गट तातूंत वांटेकार जाल्ले. मुखेलतायेन 'कोंकणी प्रजेचो आवाज' (के.पी.ए.) आनी 'मराठी राज्यभाषा प्रस्थापन समिती' (म.रा.प्र.स.) ह्या संघटनांच्या बावट्यां सकयल राजभास आंदोलन चल्लें.

1) **कोंकणी प्रजेचो आवाज** – 'Voice of Konkani People' वा 'कोंकणी प्रजेचो आवाज' (के.पी.ए.) हे संघटनेची स्थापणूक केन्ना जाली हे विशीं जायते मतभेद आसात. कांय जाण 29 जुलय 1985 दिसा

जाल्यार कांय जाण 10 सप्टेंबर 1985 दिसा के.पी.ए.ची स्थापणूक जाली अशें मानतात. पूण प्रत्यक्षांत 'कोंकणी प्रजेचो आवाज' (के.पी.ए.) हे संघटनेची स्थापणूक 31 ऑगस्ट 1985 ह्या दिसा मडगांवच्या दामोदर विद्याभुवनाच्या सभाघरांत कोंकणी समर्थकांचे बसकेंत जाली.⁵³

एक निमंत्रक आनी दोन भांडारी अशे के.पी.ए. हे संघटने खातीर फकत तीन पदाधिकारी वेंचून काडिल्ले. ते प्रमाण, पुंडलीक नायक निमंत्रक जाल्यार भांडारी म्हूण एफ्. एम्. रिबेलो आनी दामोदर मावजो हांची निवड जाल्ली. हेर जाळवणदार भायल्यान मार्गदर्शकाची भुमिका निबयताले. तातूंत साहित्यिक, तियात्रिस्त, नाटककार, समाज वावुरपी, राजकारणी आनी हेर कोंकणी समर्थक हांचो वांटो आशिल्लो. त्या जाळवणदारां मदीं रवीन्द्र केळेकार, फेलिसियु कार्दोज, उदय भेंब्रे, लुईझिन फालेरो, तॉमाझिन कार्दोज, दिलीप बोरकार, दत्ता श्री. नायक, एन्. शिवदास, जॅक बार्रेटो, रोजफर्न, बेर्था मिनेझिस, रवीन्द्र नमशिकार, विठ्ठल आवदियेंकार, माथानी सालदाना, लिबिया लोबो सरदेसाय, व्हिक्टोरिया फेर्नांडीस, हेमा नायक आनी हेरांचो आसपाव आशिल्लो.

के.पी.ए.च्यो तीन मोखी :

- 1) गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशाची राजभास म्हूण कोंकणीक मान मेळचो.
- 2) कोंकणी राजभाशे वरवीं गोंयाक घटक राज्याचो दर्जो फाव जावंचो.
- 3) भारतीय संविधानाचे आठवे वळेरेंत कोंकणी भाशेचो आसपाव जावंचो.⁵⁴

वयल्यो तीन मागण्यो घेवन के.पी.ए.न आंदोलन चलयलें. लाखांनी गोंयकारांक एकठांय करुन कोंकणीचें म्हत्व पटोवपाचो यत्न केलो, हजारांनी पत्रकां काडलीं, शेंकड्यांनी बसका घेतल्यो, जायते ल्हान-मोठे मेळावे आयोजीत केले, साबार निवेदनां संबंदीत अधिका-यांक आनी राजकारण्यांक भेटयलीं, बारीक-व्हड बंद, बहिश्कार, उपोशण, घेराव, हरताळ आयोजीत करुन कोंकणीच्यो मागण्यो उबारुन धरल्यो. (ताची रितसर उस्तवारी 4.4.2 आनी 4.4.3 ह्या वांट्यांनी केल्ली आसा.)

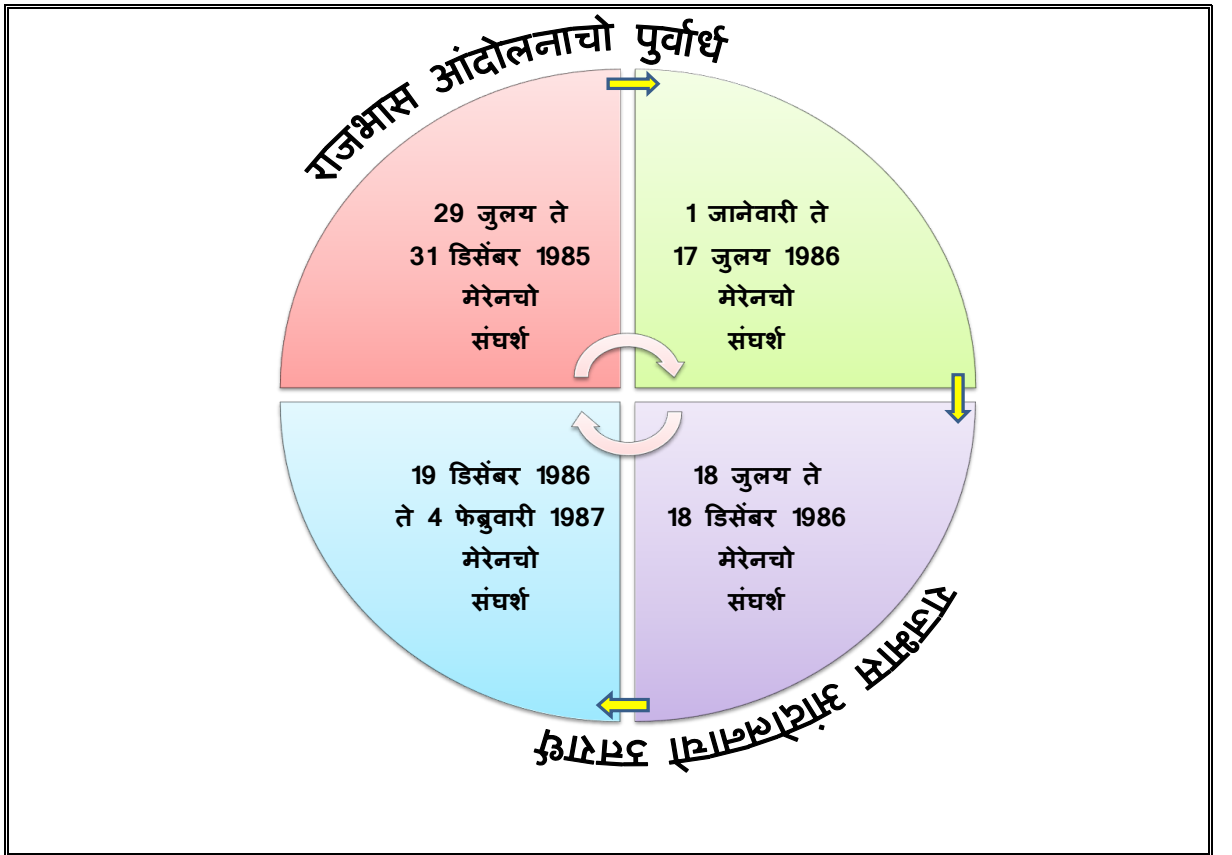
2) मराठी राज्यभाषा प्रस्थापन समिती - म.रा.प्र.स. ही संघटना स्थापन जावपाक सरकारी पांवड्या वेली एक बसका कारणीभूत थारली. ती बसका 10 सप्टेंबर 1985 दिसा पणजेंत आयोजीत जाल्ली.

प्रतापसिंह राणे सरकाराचो विधिमंडळ गट आनी इंदिरा काँग्रेस पक्षाची गोंय प्रदेश समिती हांची ती जोड-बसका आशिल्ली. तातूंत राणे सरकारान गोंयांत फकत कोंकणीक राजभास करपाचो थाराव मंजूर करून ते विशीं फुडलो विचार करपाक सुलोचना काटकार (इंदिरा काँग्रेस पक्ष, गोंय प्रदेश अध्यक्ष) हांच्या मुखेलपणा खाला एक उपसमिती नेमली. हो काँग्रेस पक्षाचो आनी राणे मंत्रीमंडळाचो निर्णय जाहीर जातकच गोंयचे मराठी समर्थक सगळे मतभेद विसरून पयलेच खेपे एकठांय आयले. तातूंत गोंयांत मराठी भाशेचें संरक्षण करचे खातीर एक सशक्त संघटना घडोवपाचो विचार फुडें आयलो.

ते मजगतीं मराठी समर्थकांच्यो दोन म्हत्वाच्यो बसका जाल्ल्यो. त्या बसकांनी मराठी शक्तीचें संघटन जावन म.रा.प्र.स.चें स्वरूप, भुमिका आनी कार्यपद्दत थारावपाचो रितसर यत्न जाल्लो दिश्टी पडटा. त्या दोन बसकां भितल्ली पयली बसका 12 सप्टेंबर 1985 दिसा फोंड्यां जाल्ली. ती जाहीर स्वरुपाची आसली. ते बसकेंत मराठीचें संवर्धन आनी संरक्षण करचे पासत व्हड लढो दिवपाची घोशणा जाली. दुसरी बसका 14 सप्टेंबर 1985 दिसा म्हापशें शारांतल्या अनंत टोपले सभाघरांत जाली. ती गोमन्तक मराठी भाषा परिषदेन आपयल्ली. गोंयांतल्या साबार मराठी संस्थांच्या प्रतिनिधींचे ते बसकेंत गोंयांत मराठीच्या हक्का पासत संयुक्त महाराष्ट्र समिती वरीच एक तांकिवंत संघटना घडोवपाचो निर्णय जालो. फोंड्यां आनी म्हापश्यां जाल्ल्या दोन बसकांनी संबंदीत विशय चर्चेक आयल्या उपरांत, हे संघटनेची स्थापणूक 16 सप्टेंबर 1985 दिसा पणजे गोमंतक साहित्य सेवक मंडळाच्या सभाघरांत जाल्ले बसकेंत जाली. समितीचेर पां. पुं. शिरोडकर हाची अध्यक्ष, शशिकांत नार्वेकर हाची सरचिटणीस जाल्यार माधवराव तळावलीकर हाची भांडारी म्हूण नेमणूक जाली. ते भायर अरुण निगळे, मोतीलाल देसाई आनी उदय मार्दोळकर हे हेर तीन चिटणीस म्हूण वेंचून आयले. रमाकांत खलप (म.गो.पक्ष), शशिकला काकोडकर (भा.बां.गो.पक्ष), शिवाजी देसाई (जनता पक्ष), नामदेव हरमलकर (कम्युनिस्ट पक्ष), प्रल्हाद वडेर (गोमंतक साहित्य सेवक मंडळ), मनोहर हिरबा सरदेसाई (गोमंतक मराठी भाषा परिषद), चंदू कासकर (मराठी पत्रकार संघ) गोपाळराव मयेकर आनी बा. द. सातोस्कर (साहित्यीक) हांकां उपाध्यक्ष म्हूण जापसालदारकी दिल्ली.⁵⁵

म.रा.प्र.स.न आपले स्थापणुके सावन गोंयांत मराठीचो हक्क सुरक्षीत राखचे खातीर समाजीक, संस्कृतीक, धर्मीक, राजकी अश्या मळांवेल्या आनी पत्रकारितेंतल्याय साबार समर्थकांक संघटीत करपाचो यत्न केल्लो दिसून येता. (हया विशयाची उस्तवारी 4.4.2 आनी 4.4.3 हया प्रकरणांनी केल्या.

555 दिसांचें भाशीक आंदोलन - एक संक्षिप्त 'काळ-चित्र

(तक्तो क्र. IV ऊ)

वयल्या काळचित्रांत 555 दिसांच्या राजभास आंदोलनाचे पुर्वार्ध आनी उत्तरार्ध अशे दोन वांटे घाल्यात. पुर्वार्धांत 29 जुलय 1985 ते 17 जुलय 1986 हया काळांत घडिल्ले घटनाक्रम जाल्यार उत्तरार्धांत 18 जुलय 1986 ते 04 फेब्रुवारी 1987 हया काळखंडांतले घटनाक्रम आसपावल्यात. अभ्यासाचे नदरेन तांचे मुखार खेरीत वांटे घालून तातूंतल्या समाज आनी भास हांच्या नाते-संबंदांचो सोद घेतला.

4.4.2 - भाशीक आंदोलनाचो पुर्वार्ध : 29 जुलय 1985 ते 17 जुलय 1986 :

4.4.2.1 - 29 जुलय ते 31 डिसेंबर 1985 मदलें भाशीक आंदोलन :⁵⁶

गोंयच्या राजभास आंदोलनाक 29 जुलय 1985 ह्या दिसा आरंभ जालो आसलो तरी ताची बुन्याद धा दीस आदीं पडिल्ली. मुखेलमंत्री प्रतापसिंग राणे हाणें 19 जुलय 1985 दिसा राजभाशेच्या प्रस्नाचेर कोंकणी विरोधी भुमिका घेतिल्ली तिचेर चर्चा करपाक कोंकणी भक्तांच्यो दोन बसका पणजे आनी मडगांवां जाल्यो. तातूंत कोंकणी साहित्यीक, कलाकार आनी हेर समर्थकांची उपस्थिती आशिल्ली. 26 जुलय 1985 दिसा 'चित्रंगी' ह्या बायलांच्या नेमाळ्याची संपादिका आनी लेखिका हेमा नायक हांणी पत्रक काडून 29 जुलयच्या मोर्चांत बायलांनी व्हडा संख्येन वांटो घेवंचो अशें आवाहन केलें. ते प्रमाण 29 जुलय 1985 दिसा सुमार 2500 कोंकणी समर्थकांचो मोर्चा पणजे शारांत जावन 555 दीस चलिल्ल्या राजभास आंदोलनाचो आरंभ जालो. आंदोलनांतली ती पयली म्हत्वाची घडणूक.

दुसरे सुवातेर, 31 ऑगस्ट 1985 दिसा मडगांवां दामोदर विद्याभुवनांत जाल्ले सभेंत 'कोंकणी प्रजेचो आवाज' (के.पी.ए.) हे संघटनेची स्थापणूक जावन पुंडलीक नायक हाची निमंत्रक म्हूण जाल्यार एफ. एम. रिबेलो आनी दामोदर मावजो हांची भांडारी म्हूण नेमणूक जाली.

तिसरे सुवातेर 10 सप्टेंबर, 1985 दिसा के.पी.ए. हे संघटने वतीन मुखेलमंत्री प्रतापसिंग राणे हांणी कोंकणीक राजभाशेचो दर्जो दिवपाची मागणी करपी निवेदन भेटयलें. त्या निवेदनांतल्यान कोंकणीक राजभास करचे खातीर सरकाराक णव्वद दिसांची नोटीस दिल्ली. ह्याच दिसा इंदिरा काँग्रेस पक्षाची गोंय प्रदेश समिती आनी प्रतापसिंग राणे सरकाराचें विधिमंडळ हांचे जोड-बसकेंत कोंकणी राजभास करपाचो थाराव मुखार आयिल्लो आनी ताचेर फुडलो विचार करपाक सुलोचना काटकार हांच्या मुखेलपणा खाला एक उपसमिती नेमली.

पुर्वार्धाच्या ह्या पयल्या वांट्यांत राजभास आंदोलनान नेट धरिल्लो जाणवता. कारण तेच घडणुकेच्या परिणामांतल्यान 16 सप्टेंबर 1985 दिसा म.रा.प्र.स हे संघटनेची स्थापणूक जाली तशेंच इंदिरा काँग्रेस पक्षाच्या राजभाशे विशींच्या थारावाक म.गो., भा.बां.गो., गोमंतक मराठी भाषा परिषद,

आनी हेर मराठी संघटनांचो खर विरोध जालो. जाल्यार गोवा जनता पक्ष, भाजप युवा मोर्चा, के. पी.ए., तियात्रिस्तांचो पंगड, कोंकणी लेखक संघ हांणी थारावाक येवकार दिलो.

राजभास आंदोलनांत राजभाशेच्या प्रस्ना वेल्यान गोंयच्या समाजाचे दोन गट पडिल्ले. तांचें नेतृत्व के.पी.ए. आनी म.रा.प्र.स. हयो संघटना करताल्यो. तांणी आपल्यो मागण्यो पुराय करून घेवपा खातीर जायते उपक्रम राबोवन सरकाराचेर चेपण हाडपाचो यत्न केलो. जाहीर बसका, शिबिरां, संमेलनां, मोर्चे, घेराव, हरताळ, मेळावे, महामेळावे घेवन समाजीक आनी राजकी मळार आपलो दबाव निर्माण करून समाजीक तशेंच राजकी समर्थन मेळोवपाचो यत्न तांणी केलो.

देखीक : तीस हजार मराठी समर्थकांची उपस्थिती लाबिल्लो म.रा.प्र.स.चो महामेळावो (ता. 2-10-1985), मडगांवच्या लोहिया मैदानाचेर के.पी.ए. पुरस्कृत आनी लुईझिन फालेरो संयोजीत व्हड मोर्चा (10-11-1985). पणजेच्या आजाद मैदानावेलो के.पी.ए.चो जाहीर मेळावो. (14-11-1985), मडगांवच्या लोहिया मैदानावेली म.रा.प्र.स.ची जाहीर सभा (17-11-85). म.रा.प्र.स.चो फोंडें बंद आनी पुंडलीक नायकाच्या छापखान्याचेर हल्लो आनी मोडतोड (18-11-1985).

हया काळखंडांत के.पी.ए. आनी म.रा.प्र.स. हया संघटनांनी समाजीक आनी राजकी समर्थन मेळोवपाचेर भर दिल्लो जाणवता. तशेंच केंद्रीय सरकाराक आनी विरोधी फुडा-यांक गोंयचो भाशीक प्रस्न कळोवपाक दोनूय गटांनी शिश्टमंडळां वा टॅलेग्राम धाडून आपल्यो मागण्यो दिल्ली मेरेन पावयिल्ल्याचेंय दिसून येता.

देखीक : के.पी.ए.चें शिश्टमंडळ 03 डिसेंबर 1985 दिसा दिल्लीक गेलें. तातूंत पुंडलीक नायक, दामोदर मावजो, उदय भेंब्रे, आनी तॉमाझीन कार्दोज हांचो आसपाव आशिल्लो. तांच्यांनी प्रधानमंत्री राजीव गांधी, प्रधानमंत्र्यांचे राजकी सल्लागार एम्. एल्. फोतेदार, काँग्रेस सरचिटणीस आर्. एल्. भाटिया आनी खासदार ऑस्कर फेर्नांडीस, पी. व्ही. नरसिंहराव, काँग्रेस पार्टीचे फुडारी जी. के. मुपनार, मार्गारेट आल्वा, घरमंत्री शंकरराव चव्हाण, एच्. व्हाय. शारदाप्रसाद आनी जनता पक्षाचे खासदार मधू दंडवते हांच्यो आनी गोंयच्या खासदारांच्यो भेटी घेतल्यो. तशेंच 07 डिसेंबर 1985 दिसा विठ्ठलभाई

पटेल हाऊस, नवी दिल्ली हांगासर पत्रकार परिशद घेवन कोंकणी विशीं जागृताय केली. (चड म्हायती खातीर परिशिष्ट क्र. 4 पळोवंचो)

4.4.2.2 - 01 जानेवारी 1986 ते 17 जुलय 1986 मदलें भाशीक आंदोलन :⁵⁷

राजभास आंदोलनाच्या पुर्वार्धांतल्या दुस-या वांट्यांत 01 जानेवारी 1986 ते 17 जुलय 1986 मेरेन घडिल्ले मुखेल घटनाक्रम आसपावीत जातात. तातूंत, कोंकणी राजभास जायना तोमेरेन सरकारा वतीन आयोजीत जावपी कार्निव्हाल आनी शिगम्याच्या कार्यावळींचेर बहिश्कार घालपाचें के.पी.ए.चें आवाहन आनी 16 जानेवारीक जनमत कौल ह्या दिसाचें निमित्त सादून मडगांवच्या लोहिया मैदानार जाहीर सभा, आनी उपोशण सारक्यो घडणुको आसपावतात.

17 जानेवारी 1986 दिसा कोंकणी ही गोंयची राजभास जावंची ही मागणी घेवन दिलीप बोरकार, दत्ता श्री. नायक आनी डॉमनिक दिनिज हांणी पणजेच्या आझाद मैदानाचेर आमरण उपोशण सुरु केलें. (उपरांत ताचें स्वरूप सांखळी उपोशणाचें जालें.) तें उपोशण 24 मार्च 1986 मेरेन वट्ट 67 दीस चल्लें. त्या 67 दिसांनी उपोशणाक बशिल्ल्यांक तेंको दिवंक जायते मोर्चे, हरताळ, घेराव, बसका, आदी उपक्रम के.पी.ए. वतीन आयोजीत जाले.

मजगतीं अखील भारतीय कोंकणी परिशदेच्या 16 व्या अधिवेशनाक 300 कोंकणी प्रतिनिधी आनी फुडारी केरळाक गेल्ले फाटभुंयेर, आदीं (24 मार्च 1986 क) जाल्ल्या कदंब बस जाळपोळ प्रकरणांतले आरोपी आनी आगशीचे कोंकणी समर्थक रोमाल्डो पेरेरा, हिलारियो पेरेरा आनी ज्योज्झफ गोन्साल्वीस ह्या तरनाट्यांक अटक जाली तेन्ना राजभाशेचें आंदोलन राजकी फुडा-यांच्या हातांत पावलें. गोवा काँग्रेसचे फुडारी लुईझिन फालेरो, विल्फ्रेड डिसौझा, चर्चिल आलेमांव, व्हिक्टोरिया फेर्नांडीस, हर्क्युलान दोरादो, सायमन कायरो तशेंच ज्योती सरमळकार, मोती देसाय. अँथनी आफोन्सो सारक्यांनी आंदोलनाचीं सुत्रां हातांत घेतलीं. ताच्या उलोवपांनी उचंबळीत जाल्ल्या जमावान आगशी, रायबंदर, केळशी, बाणावले, शिरदोन आनी भोंवतणच्या वाठारांत आंदोलन तिव्र केलें. केरळांत कोंकणी परिशदेचे वेदी वेल्यान अध्यक्ष ह्या नात्यान उदय भेंब्रे हांणी कोंकणी राजभास

करपाची मागणी केली. ते भायर गोवा कला अकादेमींत मुखेल मंत्री प्रतापसिंग राणे हाजीर आशिल्ले कार्यावळीक दिलीप बोरकार, दत्ता नायक, अरविंद वाझ, इवो नोरोन्हा, फ्रान्सीस ग्रासियस, जयपाल भोसले, व्हिक्टोरिया फेर्नाडीस आनी अरुण साखरदांडे हांणी आडखळ हाडीत के.पी.ए.चो आवाज मुखेलमंत्र्या मेरेन पावलो.

ह्या पुर्वार्धाच्या म्हत्वाच्या पेण्यार कोंकणी समर्थक आक्रमक जाल्ल्यान 24 मे 1986 दिसा सावन परत एकदा म.रा.प्र.स.न वेगवेगळे उपक्रम राबोवन मराठी राजभाशे खातीरचें आंदोलन खर करपाचो यत्न केलो. तातूंत बसका, धडक मोर्चे हांचो आसपाव आशिल्लो. तशेंच गोंयभरच्या मराठी प्रेमींक एकठांय हाडून तांकां मराठी राजभाशे खातीर झुजपाची प्रेरणा दिली.

देखीक : दिवचल शारांत मराठी प्रेमींचें एक व्हड संमेलन जालें. ते कार्यावळीक गोमन्तकचे संपादक नारायण आठवले उद्घाटक, अध्यक्ष म्हूण पां. पु. शिरोडकर जाल्यार मुखेल सोयरे म्हूण सुभाष भेंडे हाजीर आसले. सरकारान मराठी राजभास विधेयक हाडपाची मागणी तातूंत जाली.

पुर्वार्धांतल्या ह्या काळखंडांत सरकारान दोनूय भासांक राजभाशेची सुवात दिवपी राजभास विधेयक हाडचें आनी गोंयचें राजभास आंदोलन सोंपोवचें अशी मागणी मराठी समर्थक आनी म.रा.प्र.स वतीन जाल्यार फकत कोंकणीक राजभास करपाचे मागणेक कोंकणी समर्थक आनी के.पी.ए. वतीन नेट आयलो. गोंयांत समाजीक आनी राजकी चपण वाडलें. त्याच चपणाच्या प्रभावान मुखेल मंत्री प्रतापसिंग राणे हांणी दिल्लीक वचून प्रधानमंत्री राजीव गांधी आनी केंद्रीय फुडा-यांक मेळून सरकारी राजभास विधेयक तयार केलें.

राजभास विधेयक क्र. 26-1986 आनी विधानसभेंतलें राजकारण⁵⁸ – 1986 वर्साचो जुलय म्हयनो गोंय, दमण आनी दीव राजभास विधेयकान (क्र. 26-1986) गाजयलो. ताची सुरवात 05 जुलय 1986 दिसा मुखेलमंत्री प्रतापसिंग राणे हांणी पणजे घेतिल्ले पत्रकार परिशदेन जाली. देवनागरी लिपयेंतली कोंकणी ही राजभास जाल्यार मराठीक संस्कृतीक संरक्षण दिवपाची तजवीज आशिल्ल्या राजभास विधेयकाची संकल्पना तांणी मांडली. त्या विधेयकांत मराठी भाशेक उणी सुवात दिल्ल्याचो आरोप

करीत म.रा.प्र.स., म.गो. आनी भा.बां.गो.न खर विरोध केलो. म.गो.न भाशाविशयक धोरण बदलपाक आनी कोंकणी वांगडा मराठीक समान दर्जो दिवचे खातीर सरकाराक 48 तसांची मुदत दिली (07-07-86). तशेंच 10 जुलयचे मध्यान राती पासून मराठी राजभास जाय मेरेन सरकार विरोधी बहिश्कार, घेराव, मोर्चा, निदर्शनां करून 'असहकार लढो' म.रा.प्र.स.न आरंभ केलो. सादारण 13 जुलय मेरेन म.रा.प्र.स.च्या आंदोलनाची खरसाण जाणवली. उत्तर गोंयांत म.गो. आनी भा.बां.गो. ह्या राजकी पक्षांचो तेंको मेळिल्ल्यान त्या वाठारांत आंदोलनाची खराय वाडली.

14 जुलयाक प्रतापसिंग राणे हांकां घेराव घालचे खातीर सचिवालयांत घुसपाक सोदपी सुमार 125 मराठी प्रेमींक अटक जाली. तांचें नेतृत्व शशिकला काकोडकर, रवी नायक आनी श्रीकांत मळीक हांणी केलें. तांकां इंदिरा काँग्रेस पक्षाच्या आठ आमदारांचो तेंको मेळ्ळो. तातूंत वासु पाईक गांवकर, सुभाष शिरोडकर, चंद्रकांत वेरेंकर, पांडू वासू नाईक, जीवनभाई प्रभाकर, सामजीभाई सोळंकी, संगीता परब, शंभु भाऊ बांदेकर ह्या आमदारांचो आसपाव आशिल्लो (14-07-1986).

इंदिरा काँग्रेस पक्षाचे ते आठूय आमदार हिंदू मतदारसंघांतल्यान वेंचून आयिल्ले. तेच प्रमाण म.गो. आनी भा.बां.गो हे पक्ष भाशीक वादाचे राजकारण करून तशेंच त्या मतदार संघातल्या लोकांक धर्मीक आनी जातीय तत्वाचेर कुशीक काडून आपली राजकी सुवात पक्की करपाक मुखार सरिल्ले. म.रा.प्र.स. लेगीत त्या आठ आमदारांनी आपली भाशीक भुमिका जाहीर करची म्हूण दबाव वाडयताली. अशे परिस्थितींत राजकी अडचणीक लागून त्या आठ काँग्रेस (आय) आमदारांनी पक्षा आड बंड करून मराठीच्या समर्थना खातीर प्रधानमंत्र्याक तार धाडली (15-07-1986).

ते घडणुकेचो परिणाम इंदिरा काँग्रेस पक्षाचेर जालो. देखून केंद्रीय घरराज्य मंत्री गुलाम नबी आझाद गोंयांत येवन तांणी संबंदीत आमदारांच्यो गांठी-भेटी घेवन सगळ्या काँग्रेस आय आमदारांक एकसंघ राखपाक यश जोडलें (16-07-1986). आनी निमाणें 17 जुलय 1986 दिसा गोंय, दमण आनी दीव राजभास विधेयक (बील क्र. 26-1986) मुखेलमंत्री प्रतापसिंग राणे हांणी विधानसभेंत सादर केलें. चर्चा जाले उपरांत 24 आड 08 मतांनी विधानसभेंत तें दाखल करून घेतलें. (चड म्हायती खातीर परिशिष्ट क्र. 4 पळोवंचो.)

4.4.3 - भाशीक आंदोलनाचो उत्तरार्ध : 18 जुलय 1986 ते 04 फेब्रुवारी 1987 :

4.4.3.1 - 18 जुलय ते 18 डिसेंबर 1986 मदलें भाशीक आंदोलन :⁵⁹

राजभास आंदोलनाच्या उत्तरार्धांत वट्ट 202 दिसांचो आसपाव जाता. अभ्यासाचे नदरेन सोंपें जावंचें म्हूण परत ह्या उत्तरार्धाचे दोन वांटे घाल्यात. 17 जुलय 1986 दिसा विधानसभेंत दाखल करून घेतिल्ल्या सरकारी विधेयकांत (क्र. 26-1986) कोंकणी आनी मराठी अश्या दोनूय गटां कडच्यान सरकाराक विरोध जालो. मराठीक चड सुवात दिल्ल्याचो मुद्दो उपस्थित करून के.पी.ए., गोमंत लोक पक्ष आनी गोवा काँग्रेस हांणी जाल्यार मराठीक उणी सुवात दिल्या असो मुद्दो उपस्थित करून म.रा.प्र.स., म.गो., भा.ज.प., भा.बां.गो हांणी विरोध पर्गटायलो. म्हणजेच दोनांतलो एकूय गट प्रस्तूत राजभास विधेयकान समाधानी जावंक पावलो ना. ताचें पडबींब राजभास आंदोलनाच्या उत्तरार्धांत दिसता. देखून 17 जुलय 1986 उपरांत गोंयचें भाशीक आंदोलन आनीक खर जायत गेल्लें दिसून येता. तातूंत दोनूय गटां कडच्यान एकामेकांचेर आरोप-प्रत्यारोप जावप वा कोंकणी-मराठी समर्थकां मदीं ल्हान-व्हड झगडीं जावप, शक्तिप्रदर्शनाक लागून जाहीर सभा आनी मेळाव्यांचें आयोजन करप, बंद, हरताळ आनी घेराव सारके उपक्रम राबोवप, पत्रकार परिशदो घेवप, पत्रकां काडप, निवेदनां भेटोवप आदी उपक्रम ह्या काळांत चड प्रमाणांत जाल्ल्याचें दिसून येता.

देखीक : 29 जुलय 1986 दिसा के.पी.ए.न आपल्या आंदोलनाक एक वर्स पुराय जाल्ले खातीर पणजे आझाद मैदानार महामेळावो आयोजीत केलो जातूंत एका लाखा परस चड लोकांचो सहभाग लाबलो. जाल्यार 04 ते 07 ऑगस्ट 1986 मजगतीं म.रा.प्र.स.चे वतीन गोंयभर ल्हान-व्हड बसका, धडक मोर्चा आनी निर्धार सभा आयोजीत करून तशेंच 02 ऑक्टोबराक गांधी जयंती दिसा पोरन्या गोंयां सावन दिंडीचें, संदेश यात्रेचें तशेंच पणजे आझाद मैदानार मेळाव्याचें आयोजन करून मराठीक राजभास कायद्यांत आसपावन घेवपाक सरकाराचेर दबाव हाडपाचो यत्न केलो. तातूंत बांदोडें, वास्को, दिवचले, पेडणें, फोंड्यां, शिरोडें, कुडचडें, सांगें, म्हापशें आनी काणकोण ह्या सारक्या वाठारांतल्या मराठी-कोंकणी समर्थकां मदीं संघर्श जाल्ल्यान वातावरण गंभीर जालें. के.पी.ए. वतीनूय, विधनसभेंत दाखल

जाल्लें राजभास विधेयक सरकारान बेगीन मंजूर करून घेवचें हे मागणेक नेट दिवपाचो यत्न ह्याच काळांत जालो. ते पासत तिणें विंगड विंगड कार्यावळी हातांत घेतिल्ल्यो.

देखीक : 29 नोव्हेंबर 1986 दिसा गोंय दुरदर्शन केंद्राच्या नव्या मनो-याचें उक्तावण करपाक आयिल्ले केंद्रीय माहिती राज्यमंत्री अजीत पांजा आनी परराष्ट्र वेव्हारमंत्री एदुआर्द फालेरो हांकां कोंकणी समर्थकांनी काळे बावटे दाखयले जाल्यार नौजवान भारत सभा आनी प्रोग्रेसीव स्टुडंट्स युनियनाच्या वांगड्यांनी कला अकादेमींत घोशणा दिल्यो. त्या वेळार जाल्ल्या लाठीहल्ल्यांत के.पी.ए.चे निमंत्रक पुंडलीक नायक धरून 20 कोंकणी समर्थक जखमी जाले. ताचो परिणाम 01 डिसेंबर 1986 दिसा के.पी.ए.न आयोजीत केल्ल्या दक्षीण गोंय बंदाच्या रूपान दिसून आयलो.

ह्या वेळार संघर्शा वांगडाच समन्वय सादचे नदरेन के.पी.ए.न आपल्या शिश्टमंडळांचे हस्तुकी तीन निवेदनां भेटयिल्ली दिसून येतात. त्या तीन निवेदनांतलें पयलें - नायब राज्यपाल गोपाळ सिंग हांकां (05-12-1986), दुसरें - मुखेलमंत्री प्रतापसिंग राणे हांकां (09-12-1986) जाल्यार तिसरें - गोंय मुक्तीच्या रुप्या उत्सव सुवाळ्याक गोंयांत पावल्ले भारताचे राष्ट्रपती ग्यानी झैलसिंग हांकां (17-12-1986) भेटयिल्लें.

उत्तरार्धाच्या पयल्या वांट्यांत आंदोलन तेमकार आसतना उदय भेंब्रे (अपक्ष) आनी लुईझिन फालेरो (गोवा काँग्रेस) ह्या दोन कोंकणी समर्थक आमदारांनी कोंकणी भाशेक तेंको दितना के.पी.ए.च्या जाळवणादारां कडेन आपले आमदारकेचे राजिनामे दिले. हे सगळे फाटभुंयेर 18 डिसेंबर 1986 दिसा के.पी.ए.चे वतीन पणजे आझाद मैदानाचेर आनीक एक निर्णायक मेळावो आयोजीत जाल्ल्यान गोंयची समाजीक परिस्थिती सरकाराच्या हाता भायर गेली ताची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी पांचव्या अध्यायांत केल्या. (अदीक म्हायती खातीर परिशिष्ट क्र. 4 पळोवंचो.)

4.4.3.2 - 19 डिसेंबर 1986 ते 04 फेब्रुवारी 1987 मदलें भाशीक आंदोलन :⁶⁰

राजभास आंदोलनाच्या उत्तरार्धाचो हो दुसरो वांटो भोव म्हत्वाचो जावन आसा. उत्तरार्धाच्या ह्या दुस-या वांट्यांत 19 डिसेंबर 1986 ते 04 फेब्रुवारी 1987 मेरेन घडिल्ले घटनाक्रम आसपावतात.

पयली घडणूक : पुराय गोंयांत कोंकणी समर्थकांनी रस्ते आडायले, येरादारीक आडखळ हाडली, गाडयो लासल्यो, सरकारी मालमत्तेचो इबाड जालो आनी दक्षीण गोंयचें वातावरण भंगलें. सरकारान सी. आर. पी. जवान दक्षीण गोंयांत तैनात केले. मडगांवां गुजरात पुलीस राखीव दला कडच्यान गोळीबार जालो आनी तातूंत फलावियान वाझ हो युवा कोंकणी कार्यकर्तो तुबकाच्या फाराची गुळी लागून सोंपलो. (19-12-1986).

दुसरी घडणूक : नेवरा-डोंगरी हांगा कोंकणी समर्थकांनी केल्ल्या रस्त्या वयल्या आडखळ्यांचेर आगशेकार आनी डोंगरेकार अश्या दोन गटांत वाद जावन एका गटान दुस-या गटाचेर फारपेट केलो. तातूंत कामियल गोन्साल्वीस, इनासियो गोन्साल्वीस, सुकोरो कॅजेटन डायस, मॅथ्यू ग्रासियस, जॉन फेर्नाव, आवेलीन आफोन्सो अश्या 21 ते 35 वर्सा पिरायेच्या स तरनाट्यांनी जीव वगडायलो. (21-12-1986).

वयल्या दोनूय घडणुकांत बळी पडिल्ले सातूय जाण क्रिस्तांव समाजांतले कोंकणी समर्थक आसले जाल्यार फारपेट करपी व्यक्ती हिंदू समाजांतलो आशिल्लो. ताका लागून गोंयभर क्रिस्तांव आनी हिंदू हांचे मदीं दुबावाचें आनी दुस्मानकायेचें वातावरण तशेंच तयार जावन पुराय गोंयची परिस्थिती नियंत्रणा भायर गेली. कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्श धर्मीक पातळेर हाडपाचो यत्न कांय कडेन जालो. दोनूय समर्थकां मदीं वादावादी, झगडीं मारामारी बी जाली. गोंयचे समाजीक पांवड्या वेले सगळें वेव्हार ठप्प जाले. जातीय आनी धर्मीक गटबाजी जाल्ल्यान भाशीक आंदोलन धर्मीक दंगलीचें रूप घेवंक लागली. तातूंत धर्मीक तत्वाचेर गोंयचे उत्तर आनी दक्षीण अशे दोन वांटे पडले. अशा वेळार के.पी.ए. संघटनेंतल्या हिंदू फुडा-यांनी नायब राज्यपालाक निवेदन भेटोवन के.पी.ए.च्या आंदोलनांत फकत क्रिस्ती धर्मीकूच न्हय तर सगळ्या धर्मांतले लोक आसून ती धर्मनिरपेक्ष चळवळ आशिल्ल्याचें स्पश्टीकरण दिलें. (26-12.1986).

तशेंच बळी पडिल्ल्यांक आर्गां ओंपूंक म्हापश्यां शारांत सर्वधर्म प्रार्थनेचें आयोजन केलें. तातूंत 1500 लोकांची उपस्थिती आशिल्ली. हयाच दिसा के.पी.ए.न दिल्लीचे 'People's Union for civil Liberties' हे संस्थेचे अध्यक्ष आनी सर्वोच्च न्यायालयाचे वकील व्ही. एम. तारकुंडे हांका निवेदन

भेटयलें. 1987 वर्साच्या जानेवारी म्हयन्यांत के.पी.ए. आनी म.रा.प्र.सान भोवच जतनायेन पावलां घातलीं. तशेंच राणे मंत्रीमंडळाच्या लुईस प्रोत बाबोझा, हरिश झांटये, फ्रान्सिस्को सार्दिन, शेख हसन हरूण ह्या चार मंत्र्यांनी पयलीं दिल्ले राजिनामे फाटी घेतिल्ल्यान राजकी परिस्थिती निवळ्ळी.

गोंयची समाजीक आनी राजकी परिस्थिती जाग्यार घालपाक इंदिरा काँग्रेसचे राष्ट्रीय सरचिटणीस आर्. एल्. भाटिया आनी केंद्रीय घरराज्य मंत्री चिंतामणी पाणिग्रही हांणी यत्न केले. तांणी पक्षाचे निरिक्षक ह्या नात्यान मंत्री, इंदिरा काँग्रेस पदाधिकारी, आमदार, थळावे खासदार, हेर पक्षांचे पदाधिकारी, आमदार, के.पी.ए., म.रा.प्र.स., स्वातंत्र्य सैनिक संघटना आदी शिश्टमंडळांची भेट घेतली आनी राजभाशेचो प्रस्न सोडोवपा संदर्भांत चर्चा केली. तेच चर्चेक धरून 25 जानेवारी 1987 दिसा राजभास विधेयकाचेर काँग्रेसच्या राष्ट्रीय फुडा-यां कडेन चर्चा करपाक मुखेलमंत्री प्रतापसिंह राणे, विरोधी पक्ष फुडारी रमाकांत खलप, विधानसभेचे सभापती दयानंद नार्वेकार, गोवा काँग्रेसचे अध्यक्ष विल्फ्रेड डिसौझा आनी मजूरमंत्री वैकुंठ देसाय दिल्लीक गेले.

मजगतीं 31 जानेवारी ते 3 फेब्रुवारी 1987 मेरेन सरकाराचेर चेपण हाडून आपल्या मागण्यांक तेंको मेळोवपाक के.पी.ए. आनी म.रा.प्र.स.च्यो जाहीर सभा आनी हेर बसका गोंयभर जायत रावल्यो. निमाणें 04 फेब्रुवारी 1987 ह्या दिसा गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेच्या एका दिसाच्या खाशेल्या अधिवेशनांत राजभास विधेयक क्र. 26-1986 चेर चर्चा जावन तशेंच तातूंत थोडी दुरुस्ती करून तें विधेयक 21 आड 08 मतांनी मंजूर जालें. (चड म्हायती खातीर परिशिष्ट क्र. 4 पळोवंचो)

नायब राज्यपालाची ताचेर 14 एप्रील 1987 दिसा सय जाली. ते प्रणाम सगळ्यो कायदेशीर गजाली पुराय जावन 30 मे 1987 दिसा गोंय भारत देशाचें 25 वें घटक राज्य म्हूण अस्तित्वांत आयलें. (दमण आनी दिव ह्या वाठारांक संघप्रदेशाचो दर्जो फाव जालो.) जाल्यार 20 ऑगस्ट 1992 दिसा भारतीय संविधानांत दुरुस्ती सुचोवपी 71 वें विधेयक लोकसभेंत आनी राज्यसभेंत मंजूर जाल्ल्यान कोंकणी भास भारतीय संविधानाचे आठवे वळेरींत आसपावीत जाली.

हया प्रकरणांत चर्चेक आयिल्ल्या भाशीक आंदोलनांतल्या घटनाक्रमांचें चिकित्सक नदरेन विश्लेशण केल्यार, हया आंदोलनांत भाशाकारणा परस थळाव्या राजकी पक्षांचें राजकारण हावी आशिल्ल्याचें दिसून येता. राजकी पक्षांनी आपल्या मतपेटयेचें राजकारण करपाचो यत्न भाशीक आंदोलना वेळार केलो. 555 दिसांच्या भाशीक आंदोलनांत कोंकणी गटाक निर्णायक जैत मेळ्ळें. देखून 555 दिसांचें हें राजभास आंदोलन म्हणजे कोंकणीचे राजभास चळवळीचें निर्णायक पर्व थारता. गोंयांत घडिल्लें हें आंदोलन साहित्य, संस्कृताय, शिक्षण, भाशीक प्रस्न, भाशीक धोरण, भाशीक नियोजन, प्रशासन, वेव्हार अशा जायत्या उपविशयांक हात घालता. ते खातीर हया भाशीक आंदोलनाक फकत एक सादें आंदोलन मानिनासतना कोंकणी चळवळीचें संघर्श पर्व मानलां.

(राजभास चळवळीचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन पांचव्या अध्यायांत केलां.)

टिपो आनी संदर्भ :

1. Tilly, Charles. *Social Movements, 1768–2004*. Boulder, Colorado, USA : Paradigm Publishers. 2004, 53.
2. http://en.wikipedia.org/wiki/Official_Language
3. Constituent Assembly Debates, Vol. IX pages 1320, Constitution of India : Five Decades – Adv. S. Ranganathan, 451, Constitution of India, Article 345 & 347.
4. ढवळीकर, गो. रा. “गोमंतकाची मराठी अस्मिता मराठीची सद्यस्थिती – भाषा आंदोलने व संस्थात्मक कार्य”. *गोमन्तकाची मराठी अस्मिता*. (संपादक – प्रकाशचंद्र शिरोडकर). पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 2001, 162 – 174.
5. नागेश करमली हाची मुलाखत - 19 नोव्हेंबर 2013 , रायबंदर – गोंय.
6. केळेकर, रवींद्र. “कोंकणीचे राजकारण” *भाषिक संघर्शाचे समाजशास्त्र*. (संपादिका – अरुणा दुभाषी) पणजी : राजहंस वितरण, 2008, 92 – 101.
7. काणेकार, सदानंद. *ओपीनियन पोल*. सांखळी गोंय : त्रिमूर्ती प्रकाशन, 2005, 12 - 17.

8. नायक, भिक्. (संपादक) *जैत – ओपीनियन पोल विशेशांक 2014*. खोर्ली गोवा : जैत प्रकाशन, 2014, 18 - 20.
9. वयलोच संदर्भ : *ओपीनियन पोल विशेशांक 2014*, 2014, 18 - 24.
10. Narayan, Rajan., D'cruz, Sharon. (Ed. Victor Rangel –Ribeiro) *Triumph of Secularism Battle of the Opinion Poll in Goa*. Vasco Da Gama : Goa Publication Pvt Ltd. 2011, XIII.
11. केणी, चंद्रकांत. “इतिहासान कोंकणीचो भुगोल घडयलो” *कुळागर*. (संपादक – अनील पै) मडगांव गोंय : कुळागर प्रकाशन, डिसेंबर 2006, 03 – 07.
12. Narayan, Rajan., D'cruz, Sharon. (Ed. Victor Rangel –Ribeiro) *Triumph of Secularism Battle of the Opinion Poll in Goa*. Vasco Da Gama : Goa Publication Pvt Ltd. 2011, 27.
13. बेळेकर, सुहास. *राजभाषा कायद्याचा इतिहास*. पणजी गोवा : राजभाषा संचालनालय, 2014, 01 – 08.
14. Narayan, Rajan., D'cruz, Sharon. (Ed. Victor Rangel –Ribeiro) *Triumph of Secularism Battle of the Opinion Poll in Goa*. Vasco: Goa Publication Pvt. Ltd. 2011, 09 – 15.
15. Proceeding of the Goa Legislatiev Assembly, 22 जानेवारी 1965.
16. Malekandathil, Pius. Dias, Remy. (Ed.) *Goa in the 20th Century : History & Culture*. Panaji, Goa : Institute Menezes Braganza Publication, 2008, 248.
17. Navhind Time 23 May 1963.
18. Navhind Times - 25 May 1963.
19. नायक, भिक्. (संपादक) *जैत – ओपीनियन पोल विशेशांक 2014*. खोर्ली गोवा : जैत प्रकाशन, 2014, 16 - 17.
20. Narayan, Rajan., D'cruz, Sharon. (Ed. Victor Rangel –Ribeiro) *Triumph of Secularism Battle of the Opinion Poll in Goa*. Vasco Da Gama : Goa Publication Pvt Ltd. 2011, 88.
21. काणेकार, सदानंद. *ओपीनियन पोल*. सांखळी गोंय : त्रिमूर्ती प्रकाशन, 2005, 84 – 85.
22. Narayan, Rajan., D'cruz, Sharon. (Ed. Victor Rangel –Ribeiro) *Triumph of Secularism Battle of the Opinion Poll in Goa*. Vasco Da Gama : Goa Publication Pvt Ltd. 2011, 88.
23. वयलोच संदर्भ : *Triumph of Secularism Battle of the Opinion Poll in Goa*. 2011, 88-117
24. Government Circular No. LA/ELN/2229/66.
25. नागवेंकार, हरिशचंद्र. (संपादक) *कौल – ओपीनियन पोल दशकपुर्ती विशेशांक*. (पयली उजवाडावणी - 1977) पणजी गोंय : गोवा कोंकणी अकादेमी, 2014. 82 – 84.

26. Malekandathil, Pius. Dias, Remy. (Ed.) *Goa in the 20th Century : History & Culture*. Panaji, Goa : Institute Menezes Braganza Publication, 2008, 243 – 255.
27. राधाकृष्ण, वामन. *मुक्तीनंतरचा गोवा*. पणजी गोंय : राजहंस वितरण, 1993, 41.
28. काणेकार, सदानंद. *ओपीनियन पोल*. सांखळी गोंय : त्रिमूर्ती प्रकाशन, 2005, 12 -17. (आनी)
Malekandathil, Pius. Dias, Remy. (Ed.) *Goa in the 20th Century : History & Culture*. Panaji, Goa : Institute Menezes Braganza Publication, 2008, 243 - 255.
29. 1967 च्या जनमत कौलाच्या प्रचारांत वावरिल्ल्यो साहित्यीक आनी संस्कृतीक संघटना.
30. 1967 च्या जनमत कौलाच्या प्रचारांत दोनूय गटांच्या प्रचारा खातीर वांटेकार जाल्लीं कलापथकां.
31. कुंकळ्ळी गांवचे शांतादुर्गा देवीचे उपासक आनी सुटकेझुजारी शाबू देसाय हांणी 1967 वर्साच्या जनमत कौला वेळार एके पालखेंत कुंकळ्ळीचे शांतदुर्गेची प्रतिमा बसोवन ‘संघप्रदेश ज्योत’ तयार केल्ली. हिंदू धर्मीक गोंयकारा मदीं विलिनीकरण आड जागृताय करचे खातीर ती पुराय गोंयात भोंवडायली. गोंयच्या हिंदू धर्मीक लोकां मदीं संघप्रदेशाचें म्हत्व पटोवन दिवचे खातीर ताचो तांणी उपेग केल्लो.
32. काणेकार, सदानंद. *ओपीनियन पोल*. सांखळी गोंय : त्रिमूर्ती प्रकाशन, 2005, 01 – 30.
33. वयलोच संदर्भ : *ओपीनियन पोल*, 2005, 01 – 40.
34. कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय जोडपी राजभास चळवळींतलें दुसरें आंदोलन हेर आंदोलनां भशेन रस्त्यार वा समाजीक पांवड्यार घडलें ना. ते केंद्रीय साहित्य अकादेमीचे प्रशासकी वेदीचेर विधायक स्वरुपांत घडलें. देखून ताका विधायक पर्व म्हणटात.
35. साहित्य अकादेमी आपणें तयार केल्ल्या भाशीक निकशांचेर भासांची तपासणी करून तशेंच रितसर अशी प्रशासकी प्रक्रिया पुराय करून वेंचीक भारतीय भासांक ‘आर्विल्ली स्वतंत्र साहित्यीक भास’ (Modern Independent Literary Language) म्हूण मान्यताय दिता. कोंकणीक ती मान्यताय 1975 वर्सा फाव जाली.
36. Sahitya Akademy Proceeding of Executive Board Meetings dated 26 February 1975.
37. Government of India - resolution No F-6-4/51G2(A) dated 15 December 1952.

38. Sahitya Akademi General Information - Publisher, Secretary, Sahitya Akademi , Ravindra Bhavan, Firozeshah Marg, New Delhi, 1 – 4, (www.sahityaakademi.org.in)
39. Bhembre, Udai. “Brief note on history of recognition of Konkani by Sahitya Akademi”
40. Letter to Editor, Indian Express - 27 May 1954, Golden Jubilee celebration of the Konkani recognition Movement 1954 (Konkani Bhasha Prachar Sabha – Kochi, Souvenir 2005), 245.
41. Golden Jubilee celebration of the Konkani recognition Movement 1954 (Konkani Bhasha Prachar Sabha – Kochi, Souvenir 2005), 01.
42. Sahitya Akademi, New Delhi Letter No. SA.2/7673 Dated 20th September 1969.
43. Government of India, Commissioner for Linguistic Minorities (letter addressed to Konkani Bhasha Prachar Sabha) No. 17/8/69 - 1170 dated 21 May 1969.
44. चटर्जी, सुनीतीकुमार. *उद्घाटनाचें भाशण*. अखील भारतीय कोंकणी परिशद, (धावें अधिवेशन) पणजी, 09 फेब्रुवारी 1974, 04.
45. Bhembre, Udai. “Brief note on history of recognition of Konkani by Sahitya Akademy”
46. Report & proceeding of Sahitya Akademi Executive Committee Meetings - 20 December 1973.
47. Proceedings of Sahitya Akademi 53rd Executive Board Meeting, 03 December 1974.
48. Proceedings of Sahitya Akademi 27th General Council Meeting 26th February 1975.
49. बेळेकर, सुहास. *राजभाषा कायद्याचा इतिहास*. पणजी गोवा : राजभाषा संचालनालय, 2014, 9 - 13.
50. वयलोच संदर्भ : *राजभाषा कायद्याचा इतिहास*, 2014, 17 – 50.
51. वयलोच संदर्भ : *राजभाषा कायद्याचा इतिहास*, 2014, 26 - 30.
52. 29 जुलय 1985 दिसा कोंकणी भक्तांनी पणजे निशेद मोर्चा आयोजीत करपाचो थारायल्लो. त्या मोर्चांत गोंयकार बायलांनी व्हडा संख्येन वांटेकार जावचें म्हूण चित्रंगी नेमाळ्याची संपादक हेमा नायक हांणी काडिल्ल्या पत्रकाची मुळावी हस्तलिखित प्रत, ता. 26 - 07 – 1985.
53. दै. राष्ट्रमत, दै. गोमन्तक 01 सप्टेंबर 1985.
54. नायक, पुडलीक. *गोंयची राजभास कोंकणीच कित्याक*. (निमंत्रक, कोंकणी प्रजेचो आवाज, पणजी गोंय, हांचे खातीर प्रसिद्ध 15 पानी पुस्तिका) वळवय गोंय : अपुरबाय प्रिंटर्स, 1985, 1 – 5.

55. राधाकृष्ण, वामन. *मुक्तीनंतरचा गोवा*. पणजी गोंय : राजहंस वितरण, 1993, 146 – 148.
56. साबार मराठी, कोंकणी आनी इंग्लीश दिसाळीं / नेमाळीं : 20 जुलय ते 31 डिसेंबर 1985 (अदीक म्हायती खातीर परिशिष्ट क्र. : 04 पळोवंचो).
57. साबार मराठी, कोंकणी, हिंदी आनी इंग्लीश दिसाळीं / नेमाळीं : 01 जानेवारी ते 05 जुलय 1986 (अदीक म्हायती खातीर परिशिष्ट क्र. : 04 पळोवंचो).
58. साबार मराठी, कोंकणी, हिंदी आनी इंग्लीश दिसाळीं / नेमाळीं : 06 जुलय ते 18 जुलय 1986 (अदीक म्हायती खातीर परिशिष्ट क्र. : 04 पळोवंचो).
59. साबार मराठी, कोंकणी, हिंदी आनी इंग्लीश दिसाळीं / नेमाळीं : 19 जुलय ते 19 डिसेंबर 1986 (अदीक म्हायती खातीर परिशिष्ट क्र. : 04 पळोवंचो).
60. साबार मराठी, कोंकणी, हिंदी आनी इंग्लीश दिसाळीं / नेमाळीं : 20 डिसेंबर 1986 ते 05 फेब्रुवारी 1987 (अदीक म्हायती खातीर परिशिष्ट क्र. : 04 पळोवंचो).

अध्याय : पांचवो

कोंकणीचे राजभास चळवळीचें
समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन

5. कोंकणीचे राजभास चळवळीचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन

समाजभासविज्ञान ही एक म्हत्वाची अध्ययन शाखा. तातूंत भास आनी समाजाक आफुडपी जायते हेर विशय आसपावतात. ताका लागून समाजभासविज्ञानाक आंतरविद्याशाखीय (Interdisciplinary)¹ अभ्यासशाखा म्हणटात. समाजभासविज्ञान हे अभ्यासशाखेंत समाज, भास, संस्कृताय, भौभाशीकताय, द्विभाशीकताय, भाशीक भेद, भाशीक परिवर्तन, प्रमाण भास, प्रमाणेत्तर भास, आवय भास, संस्कृतीक भास, वेव्हारीक भास तशेंच भाशीक प्रस्न, भाशीक धोरण, भाशीक नियोजन सारक्या घटकांचो विचार जाता. खासा करून भाशीक प्रस्ना फाटल्या समाजीक वा राजकी कारणांचो आनी ते प्रस्न सोडोवपी उपायांचो वेध ही अभ्यास शाखा घेता.

प्रस्तूत सोदवावरांत भाशीक प्रस्न (Language Problem), भाशीक राजकारण (Language Politics) आनी भाशीक नियोजन (Language Planning) अश्या तीन निकशांचो आदार घेवन कोंकणीचे राजभास चळवळींत आसपावीत जावपी तीन मुखेल आंदोलनांचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन केलां. :

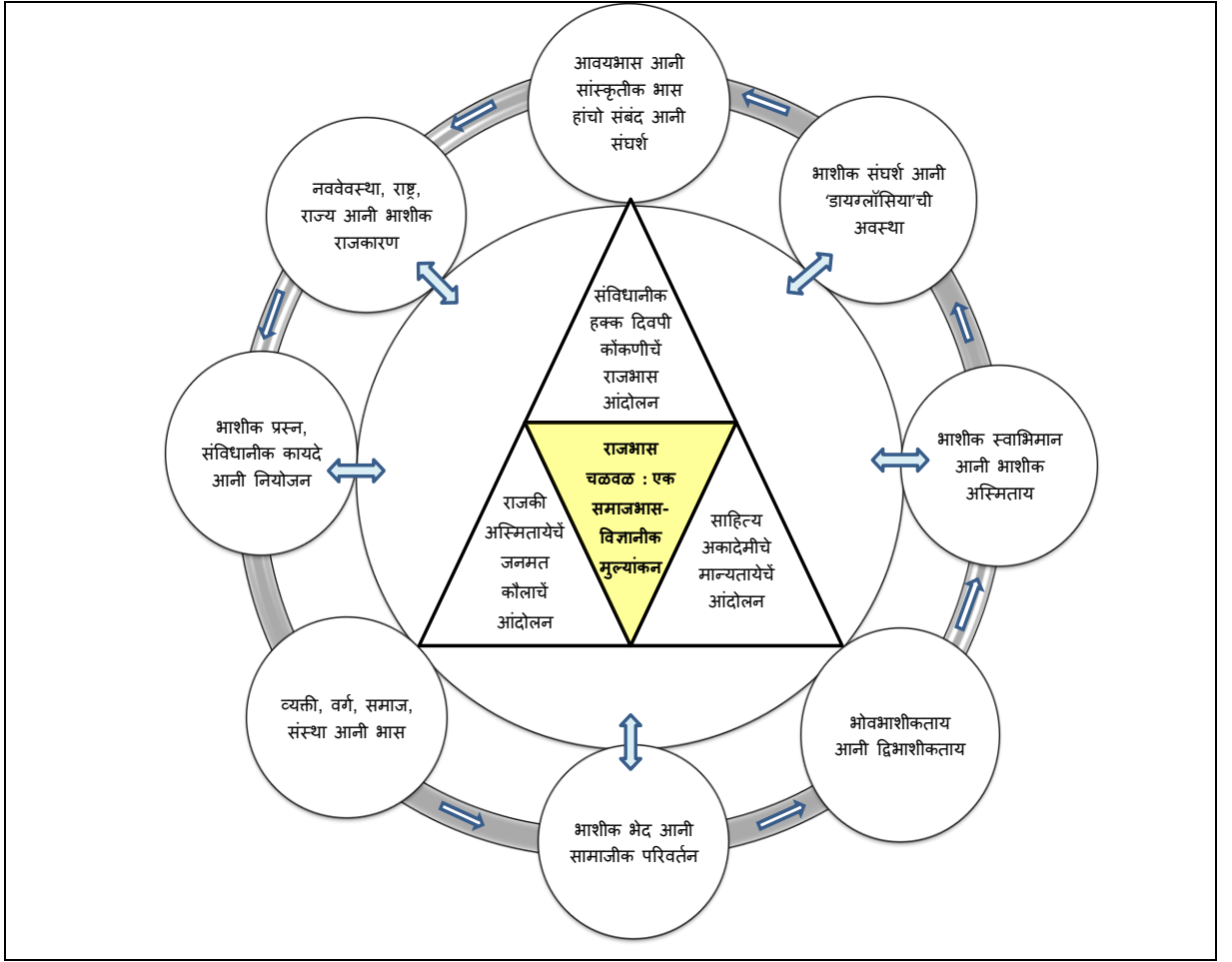
पयलें : गोंयचे राजकी अस्मितायेचो प्रस्न सोडोवपी **जनमत कौलाचें आंदोलन.**

दुसरें : कोंकणीक भाशीक मान्यताय दिवपी **साहित्य अकादेमींतलें आंदोलन.**

तिसरें : गोंयची राजकी आनी भाशीक अस्मिताय सिद्ध करपी **राज-भास आंदोलन.**

कोंकणीचे राजभास चळवळीचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन करचे पासत प्रस्तूत चळवळींतल्या वयर उल्लेख केल्ल्या तिनूय आंदोलनांची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी जावप गरजेचें. ते नदरेन ह्या अध्यायाची खेरीत तरेन मांडणी केल्या. विशयाची व्याप्ती आटीव रूपान मतींत येवची म्हूण तशेंच पुराय मोलावणेक शास्त्रीय बसका फाव जावची म्हूण ते मोलावणेची एक परिकल्पना सकयल्या तक्त्यांतल्यान आदीं उक्ती केल्या.

कोंकणीचे राजभास चळवळीची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी दाखोवपी तक्तो :

(तक्तो क्र. V अ)

वयल्या तक्त्यांत दाखयल्ले प्रमाण कोंकणीचे राजभास चळवळीची ही मोलावणी करतना प्रस्तूत सोदवावराच्या विशयाक ('कोंकणीची राजभास चळवळ : एक समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन') लागू जातात त्याच वेंचीक आठ घटकांचो (समाजभासविज्ञानीक अभ्यासशाखेंतल्या) विचार हांगा केल्लो आसा. ते आठ घटक मुखार दिल्यात - 1) व्यक्ती, वर्ग, समाज, संस्था आनी भास, 2) भाशीक भेद आनी समाजीक परिवर्तन, 3) भौभाशीकताय आनी द्विभाशीकताय, 4) भाशीक स्वाभिमान आनी भाशीक अस्मिताय, 5) भाशीक संघर्श आनी डायग्लॉसियाची अवस्था, 6) आवयभास आनी संस्कृतीक भास हांचो संबंद आनी संघर्श, 7) नववेवस्था, राष्ट्र, राज्य आनी भाशीक राजकारण, 8) भाशीक प्रस्न, संविधानीक कायदे आनी नियोजन. (हया घटकांच्या आदारान संबंदीत आंदोलनांची सखोल मोलावणी प्रस्तूत अध्यायाच्या 5.1, 5.2 आनी 5.3 हया प्रकरणांनी केल्या.)

5.1 - राजभास चळवळीच्या संस्थापक पर्वाचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन

राजभास चळवळींतल्या तीन मुखेल आंदोलनां मदलें गोंयची राजकी अस्मिताय सिद्ध करपी जनमत कौल हें पयलें. 16 जानेवारी 1967 दिसा जाल्ल्या जनमत कौलांत ‘गोंयचें महाराष्ट्रांत विलिनीकरण?’ काय ‘गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेश?’ अशे पर्याय आशिल्ले. त्या वेळार संबंदीत वाठारांतल्या लोकांचे सरळ दोन गट पडिल्ले दिश्टी पडटात. दोनूय वटेन तरेकवार पद्दतीन प्रचार-कार्य चलिल्लें. तें प्रचार-कार्य तडीक व्हरपाक विंगडविंगड मळांवेले प्रचारक आनी फुडारी सक्रीय आसले. ह्या आंदोलनांत भास, समाज, संस्कृताय, राजकारण, साहित्य, प्रसारमाध्यम, पत्रकारिता अशीं सगळींच मळां सक्रीय जाल्लीं दिसून येतात. तांच्या कार्याची मोलावणी ह्या प्रकरणांत केल्या.

5.1.1 - जनमत कौलांत गोंयची संस्कृताय आनी समाजीक गटबाजी :

भास, समाज आनी संस्कृताय हे भोव व्यापक विशय. भास आनी संस्कृताय समाजांत जल्माक येता आनी वाडीक लागता. संवसारांत भाशे बगर संस्कृताय आनी संस्कृताये बगर भास आसूंक शकना. संस्कृतायेंत अन्न-संस्कृताय, वस्त्र-संस्कृताय, घर-संस्कृताय, शेती-संस्कृताय, ग्राम-संस्कृताय, भास-संस्कृताय, धर्म-संस्कृताय, लोक-श्रद्धा, अंध-श्रद्धा, कला-उत्सव, लोक-वेद, लोक-गीतां, लोक-नाट्यां हांचे वांगडा भौशीक वेव्हार, उद्देग, समाजीक आनी मानवीय मुल्यांचें संवर्धन अशे साबार विशय आसपावीत जातात.

संस्कृताय आनी समाज हांचे विशीं जाणकारांनी जायते विचार मांडल्यात. तानाजी हळर्णकार हांचे समाज आनी संस्कृताये विशींचें बरयतात :

संस्कृताय ही आयचे जीवीतासंबंदीचे वेव्हार थारायता. आमचो भेस, आमचें जेवण, आमचे संबंद, आमचे शिष्टाचार, आमच्यो धार्मिक तश्यो सामाजिक विधी ह्यो आमचे संस्कृतायेचे मान्यतायेन जातात.²

खंयचीय भास ही मुळांत ते ते संस्कृतायेचें फलीत आसता. ती मौखीक परंपरेंतल्यान लिखीत परंपरे वटेन ती चलत आसता. जाल्यार संस्कृताय म्हणजे खंयच्याय लोकजिणेच्या साबार ब-यावायट

अनुभुतींचें एके पिळगे थावन दुसरे पिळगे मेरेन सभावीक रितीन पाविल्ले संचीतूच. देखीक - लातीन संस्कृती, ग्रीक संस्कृती, येवरोपी संस्कृताय, चिनी-मलय संस्कृताय, वैदीक संस्कृताय, द्रविडी संस्कृताय, आफ्रिकी संस्कृताय, भारतीय संस्कृताय आदी. हयोच मुखेल संस्कृतायो काळांतरान हजारांनी वर्सां उपरांत विंगड विंगड इतिहासीक, राजकी आनी समाजीक कारणांक लागून जायत्या खेरीत संस्कृतायांनी वांटून गेल्यात. तांचें विभाजन राजकी आनी समाजीक परिवर्तनांनी जाल्लें आसलें तरी भाशीक अस्मितायेचो आंतरीक प्रवाह थंय अस्पश्ट रितीन दिसून येता. देखीक - इंग्लीश संस्कृताय, फ्रँच संस्कृताय, चिनी संस्कृताय, मलय संस्कृताय, हिंदी संस्कृताय, बंगाली संस्कृताय, गुजराती संस्कृताय, मराठी संस्कृताय, तमीळ संस्कृताय, तेलगू संस्कृताय, पंजाबी संस्कृताय आदी.

जायत्या इतिहासीक, समाजीक तशेंच संस्कृतीक कारणांक लागून दोन भाशीक संस्कृतायां मदीं संघर्श निर्माण जाता. सोदवावराच्या प्रस्तूत विशयांतलो कोंकणी-मराठी संघर्श हो तातूंतलोच एक संघर्श जावन आसा.

समाजभासविज्ञान समाजांतल्या तीन भाशीक स्थित्यंतरांचेर अभ्यास करता. **एकभाशीकताय (Monolingualism)**, **द्विभाशीकता (Bilingualism)**, **भोवभाशीकता (Multilingualism)**. पाश्चात्य संवसारांत फकत एकभाशीक राष्ट्रां आसात असो सामान्य मनशाचो समज आसता. देखीक : जर्मनींत फकत जर्मन, फ्रान्सांत फकत फ्रँच, इंग्लंडांत फकत इंग्लीश, रशियेंत फकत रशियन भास आसा हो समज प्रत्यक्षांत चुकीचो आसा. कारण जायत्या अशा देशांनी मुखेल भाशे वांगडा हेर अल्पसंख्यांक भासोय आपलें अस्तित्व सांबाळीत थंयच्या समाजजिवितांत घोळटात. ही भोवभाशीक स्थिती चड करून संवसारांतल्या सगळ्याच राष्ट्रांनी पळोवपाक मेळटा. पूण चडशे कडेन राजभास म्हूण भोवसंख्यांकांचे भाशेचो वापर जाता तरी हेर भासां कडेन आडनदर जायना. जंय आडनदर जाता थंय **भाशीक प्रस्न (Language Problems)** उप्रासून वादांक आरंभ जाता. हे वाद सुटावे करपाक समाजभासविज्ञान **भाशीक नियोजनाची (Language Planning)** सुचोवणी दिता. संवसारांत जायते कडेन भाशीक प्रस्न आनी तांकां धरून समाजीक वा राजकी प्रस्न उप्रासतात. ते प्रस्न चड करून एकाच कुटुंबांतल्या दोन लागशिल्ल्या भासां मदीं अदीक प्रमाणांत दिसून येतात. **देखीक : जर्मन आनी डच, नोर्वेजियन आनी डेनीश, सर्बियन**

आनी क्रोएशियन, उर्दू आनी हिंदी, आसामी आनी बंगाली, हिंदी आनी राजस्थानी, मराठी आनी कोंकणी. ते भायर भासविज्ञानाचे नदरेन स्वतंत्र आशिल्ल्या ब्रज, अवधी, भोजपुरी, बुंदेलखंडी, खासी, गारो, मिझो, तुळू बी भासांचे वेगळे प्रस्न आसात.

गोंय आनी गोंयचो भाशीक प्रस्न - गोंयांत चडसो द्विभाशीक समाज आसा असो समज आसा तो सामको चुकीचो. गोंय मुक्ती सावन राजभास आंदोलना मेरेनच्या काळाचो विचार केल्यार (1961 ते 1987) एक गजाल लक्षांत येता. ती म्हणल्यार, त्या वेळार 95 टक्के गोंयकार हे एकभाशीकूच आसले. कारण स्वताक मराठी भाशीक म्हणपीय (महाराष्ट्रांतल्यान गोंयांत स्थायीक जाल्ले सोडून) घरा-दारांत कोंकणीच उलयताले आनी आतांय बी उलयतात. 'आमी कोंकणी बोली उलयतात पूण आमची भास मराठी,' असो युक्तिवाद मात ते करताले. म्हणटकच तांचो वाद हो 'भास काय बोली?' हांचे मदलो आसतालो. कोंकणी ही एक स्वतंत्र भास हें साहित्य अकादेमीन आनी भारतीय संविधानान मानून घेतले उपरांत गोंयचो समाज हो एकभाशीक समाज आसलो आनी आसा, हें निश्चीतपणान सिद्ध जाता. सर्वसामान्य गोंयकाराक मराठी, हिंदी, इंग्लीश, पुर्तुगेज बी भासो संवकळीच्यो आसात पूण त्यो मुजरत अभ्यासल्यारूच तांकां कळटात. जल्मजातूच त्यो ताच्यो भासो जायनात.

पूण गोंयांतले मराठीचो म्हूण एक पक्ष आसा. मराठी भास गोंयकारांची संस्कृतीक भास म्हूण परंपरेंतल्यान घट जाल्या. मात ती फकत हिंदू धर्मीय गोंयकारांचीच संस्कृतीक भूक भागोवंक शकल्या. कांय जाण तिणेंच गोंयकारांक राष्ट्रवाद शिकयलो अशेंय म्हणटात. पूण हो मुद्दो हिंदू गोंयकारां पुरतो मर्यादीत उरता. गोंयांतले मराठीचे परंपरेक इतिहासीक, संस्कृतीक, समाजीक आनी राजकी कारणं आसात. (ताची उस्तवारी ह्याच अध्यायाच्या फुडल्या वांट्यांत जाल्या.)

भास आनी **भाशीक भेद**, समाज आनी **समाजीक गट**, संस्कृताय आनी **संस्कृतीक गट** हांचेर समाजभासविज्ञानीक नदरेन भाश्य करतना माधवी सरदेसाय अशे विचार मांडटात. :

भारतीय समाजांत जातिचीं पाळां-मुळां धर्मा परस चड खोल रिगिल्लीं आशिल्ल्यान भारतीय भासांनी आमकां धर्म-भेदां परस जाती-भेद चड दिश्टी पडटा. धर्म बदल्ल्यार लेगीत मनशाची

जात ताका सोडून वचना. क्रिस्तांव जाल्लो गोंयचो हिंदू बामण 'बामण क्रिस्तांव' जाता. बामणूच उरता; क्रिस्तांव जाल्लो हिंदू गावडो 'गावडो क्रिस्तांव' जाता, गावडोच उरता. आनी, जातीं जातीं मदलें समाजीक अंतर भाशेंत दिश्टी पडटा.³

सरदेसाय हांचे वरींच भाशाशास्त्राचे तशेंच कोंकणी-मराठी भाशावादाचे एक अभ्यासक सु. बा. कुळकर्णी हांणीय कोंकणी भाषा : प्रकृती आणि परंपरा ह्या पुस्तकांक आपलें मत्त मांडलां. ते बरयतात :

कोंकणी-मराठी कलहाचे मूलबीज त्या लोकसमूहाच्या वसाहतकालीन स्पर्धेत शोधता येते. या स्पर्धेला तीन सहस्र वर्षांचा इतिहास आहे, तसाच तो कानडी, उडपी, केरळी समाजांशीही आहे. अन्याय आणि अवरोधाच्या विरोधातील ती एक स्वभाविक प्रतिक्रिया होय.⁴

वयल्या दोनूय मत्तांची समाज आनी भास हांचे कसवटेक लावन चिकित्सा केल्यार एक गजाल स्पश्ट जाता ती म्हणल्यार, भाशीक चळवळी ह्यो फकत भासांक लागून जायनात तर त्यो समाजाच्या संस्कृतीक खेरीतपणाक लागून आनी राजकी अस्मितायेक लागून जातात. ते भायर तातूंत संबंदीत वाठाराच्या संस्कृतीक आनी राजकी इतिहासाचीं कारणां लिपिल्लीं आसतात.

जनमत कौलांतले समाजीक आनी भाशीक गट :

- 1) पयलो गट - मराठी भाशीक संस्कृतायेच्या नांवार गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करूंक सोदपी गट.
- 2) दुसरो गट - कोंकणी भाशीक संस्कृतायेच्या नांवार गोंयची खेरीत राजकी अस्मिताय मागपी गट.

थळाव्या समाजांतली भुगोलीक आनी इतिहासीक स्थिती, धर्मीक आनी जातीय वेवस्था, वेवसाय, गांवगिरेपण, शारीपण आदी तत्वां समाजीक गट पाडपाक कारणीभूत थारतात. हीं तत्वां एके भाशेचे सावळेपोंदा आपली वेगळी संस्कृताय जपपाचो यत्न करतात. ते संस्कृतायेचें पडबींब भाशेंत पडत रावता देखुनूय समाजभासविज्ञानांत साबार समाजीक आनी संस्कृतीक गटांची उस्तवारी करून समाज आनी भाशेच्या नात्याचो सोद घेवंचो लागता. ह्या गटांतल्यान वेगळ्यो बोली लेगीत जल्माक येतात तांचोय अभ्यास समाजभासविज्ञान करता. वयले दोन गट चड करून समाजीक, सांस्कृतीक, भाशीक,

साहित्यीक आनी राजकी मळार सक्रीय आसतात. गोंय मुक्त जावपाचे फाटभुंयेर ते गट चड आक्रमक जाल्ल्याचें दिसून येता. साबार इतिहासीक घडणुकांची चर्चा आदल्या अध्यायांत जाल्याच पूण ह्या पांवड्यार दोन म्हत्वाच्यो घडणुको मांडप समा जातलें.

पयली घडणूक - गोमंतक साहित्य सेवक मंडळान 11 वें गोमंतक मराठी साहित्य संमेलन मुक्त गोंयांत पयलेच फावटी 29 आनी 30 डिसेंबर 1962 ह्या दोन दिसां खातीर पणजे आयोजीत केल्लें. लक्ष्मणशास्त्री जोशी आनी दा. अ. कारे अनुक्रमान संमेलनाचे अध्यक्ष आनी येवकाराध्यक्ष आसले. ह्याच संमेलनांत महाराष्ट्रांतले समाजवादी फुडारी एस्. एम्. जोशी. ना. ग. गोरे तशेंच मराठी साहित्यीक प्रल्हाद केशव अत्रे बी वांटेकार जाल्ले.

ह्याच संमेलनांत कार्याध्यक्ष म्हूण काम करतना दयानंद बांदोडकर हांणी वेदीवेल्यान जाहीरपणान विलिनिकरणाचें समर्थन केलें. कोंकणी समर्थकांनी विरोध केलो. तांणी निशेद उक्तायत सभाघर सोडलें. ते इकरा जाण आसले असो थोमणो महाराष्ट्रीय फुडा-यांनी मारलो. (ताचेर उपरांत मनोहरराय सरदेसाय हांणी ‘आमी इकरा जाण’ नांवाची कविता रचली.)

दुसरी घडणूक - 08 मे 1964 ह्या दिसा मडगांव शारांत डॉ. राजेंद्र प्रसाद मैदानाचेर अखील भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचें पंचेचाळीसावें अधिवेशन भरलें. गोंयचे राजकारणी आनी मराठी साहित्यीक उपस्थित आशिल्ल्या त्या संमेलनाचे अध्यक्ष वि. वा. शिरवाडकर (कुसुमाग्रज) जाल्यार येवकाराध्यक्ष काशिनाथ दामोदर नायक हे आशिल्ले. संमेलनांत मराठी भास आनी साहित्याचे उदरगती खातीर गोंय प्रदेश महाराष्ट्रांत विलीन करपाचो थाराव सर्वमतान मंजूर जालो. तशेंच संमेलनाचे अध्यक्ष वि. वा. शिरवाडकार हांणी आपल्या उलोवपांत कोंकणीवाद्यांचो ‘काळोखाचे पुजारी’ म्हूण उल्लेख केलो. ताचेर सभाघरांतल्या कोंकणी समर्थक गटान विरोध केलो. तातूंत मुंबयच्या महाविद्यालयांनी शिकपी तरनाटेय आशिल्ले. शंकर भांडारी, रंजन सरदेसाय, अ. ना. म्हांबरो, फेलिस्स्यु कार्दोज, उदय भेंब्रे, हरिश्चंद्र नागवेंकार, श्याम वेरेंकार, शशिकर केळेकार आदींचो आसपाव तातूंत आसलो.⁵

वयल्या दोनूय इतिहासीक घडणुकांनी ‘कोंकणी समर्थक’ आनी ‘मराठी समर्थक’ अशे दोन गट भास आनी सांस्कृताय ह्या तत्वांचो आदार घेवन गोंयची राजकी अस्मिताय थारावपाक कार्यरत

आशिल्ल्याचेंय होलमता. ते भायर वयल्या दोनूय गटां मुखार गोंयच्या राजकी फुडारा विशीं वेगवेगळीं धोरणां आशिल्ल्यान तांचो एकामेकाक खर विरोध जाल्ल्याचेंय जाणवता.

5.1.2 - जनमत कौलांत राजकी पक्ष आनी तांचें राजकारण :

जनमत कौलाचे प्रक्रियेंत राजकी संघटना आनी राजकारण कितलें तांकिवंत आसलें हें जाणून घेवपाक कौला फाटल्यान लिपिल्लें भाशीक राजकारण समजून घेवप गरजेचें. इतिहासीक स्थित्यंतरांक लागून मुक्त गोंयांत थळाव्या समाजाचें एक वेगळेंच भाशीक आनी संस्कृतीक रूप आकाराक आयिल्लें. थंय चड प्रमाणांत प्रभाव पडिल्लो तो भास आनी लोक-संस्कृतायेचो. तातूंत गोंयचो भौसंख्य हिंदू समाज मराठी भाशीक परपरेक वेगावन बशिल्लो जाल्यार क्रिस्तांव समाज पुर्तुगीज संस्कृतायेंत शेणिल्लो. पूण दोनूय समाजीक घटकांच्या सदच्या जिवितांच्या सगळ्या वेव्हारांत फकत कोंकणी घोळटाली. गोंयांत थळाव्या भाशीक भेदाक आनी भाशीक परिवर्तनाक लागून अशी विचित्र भाशीक अवस्था आशिल्ली.

गोंय मुक्त जाले उपरांत गोंयची भास आनी संस्कृताय खंयची हो प्रस्न उपस्थीत जालो. वयलेचाराक तो प्रस्न भाशीक हुस्क्यान वयर सरलो अशें दिसता पूण प्रत्यक्षांत मात तो राजकी हेतून प्रेरीत आसलो. गोंयांत शेंकड्यांनी वर्सा चलत आयिल्ले मराठीचे संस्कृतीक परंपरेन तो उपस्थीत केल्लो. कारण मराठीच्या संस्कृतीक रिणांत आपूण बुडिल्ल्याची समजावणी करून गोंयांतलो हिंदू समाज सासंकृतीक परंपरेक धर्मीक रूपरंग दिवन ती तोडूंक तयार नासलो. जाल्यार क्रिस्तांव समाजाक भारतीयत्वा कडेन एकनिश्ठताय दाखोवपाक कोंकणी सोडून दुसरो पर्याय नासलो. ते पासत कोंकणी तांचे समाजीक आनी राजकी अस्मितायेची कुरु थारिल्ली.

देखून वयल्या दोनूय समाज घटकांच्या भावनांचो कल वळखून म.गो आनी यु.गो. हयो राजकी संघटना जल्माक आयल्यो. गोंय पुर्तुगेजांचे राजवटींतल्यान मुक्त जाले उपरांत तें राजकारण स्पश्ट रूपान घडपाक लागलें. ताची गवाय म. गो. आनी यु. गो. हया राजकी पक्षांची निर्मिती दिता.

महाराष्ट्रवादी गोमन्तक पक्ष आनी विलिनीकरणाचें राजकारण – गोंय मुक्त जाले उपरांत मुंबयंत कांय वेंचीक गोंयकारांच्या मनांत गोंयांत महाराष्ट्राचें हीत सांबाळपी एक राजकी पक्ष स्थापन करपाचो विचार चलतालो. तो विचार मुंबय ग्रांट रोडावेल्या ‘द गोवा हिंदू असोसिशन’च्या सभाघरांत एके बसकेंत चर्चेक आयिल्लो. खासा दयानंद बांदोडकर ते बसकेंत हाजीर आसले. बांदोडकराचे सहकारी आशिल्ले वामन राधाकृष्ण *मुक्तिनंतरचा गोवा* ह्या पुस्तकांत “पहिल्या निवडणुकीच्या वाटेवर” ह्या लेखांत बांदोडकर हांणी स्वता म. गो. पक्षाचे स्थापणुके विशीं कितें म्हटलां तें सांगतात. :

1961 साली गोवा मुक्त झाला व जनतेच्यासुध्दा आशा आकांक्षा उफाळून निघाल्या. अशावेळी स्वस्थ बसून रहाणे माझ्या पिंडाला मानवणारे नव्हते. जे देशी वसाहतवादी एका रात्रीत टोपी फिरवून देशभक्त म्हणून मिरवू लागले तेच लोक पुन्हा नव्या राजवटीत बहुजनसमाजाचे शोषण करणार ही वस्तुस्थिती मी हेरली व गोव्याच्या आशाआकांक्षा ज्या महाराष्ट्र प्रदेशाशी निगडीत आहे त्या राज्यातील एका ज्येष्ठ नेत्यास भेटलो. त्यांचा सल्ला असा पडला की राजकीय पक्ष स्थापन करून लोकशाही पध्दतीने राजकारणांत उतरावे. ⁶

म. गो. पक्षाचे स्थापणुके संबंदान बांदोडकर हांणी महाराष्ट्रांतल्या फुडा-यांक मेळून तांचें मार्गदर्शन घेतिल्ल्याचें वयल्या संदर्भांतल्यान सिद्ध जाता. तशेंच गोंयचो फुडार महाराष्ट्र प्रदेशाचेर निंबून आशिल्ल्याचो आपलो भावार्थ बांदोडकर तातूंत उक्तो करता. हांगा ते मराठी भाशीक आनी संस्कृतीक परंपरेक दसून राविल्ल्याचें स्पश्ट जाता. ताचे वेल्यान म. गो. पक्षाचे स्थापणुकेंत गोंयची खेरीत अशी राजकी अस्मिताय ताका मान्य नाशिल्ली आनी म. गो. पक्ष पुरायपणान महाराष्ट्राचें हीत जपपा खातीर निर्माण जाल्लो. महाराष्ट्रवादी गोमन्तक पक्षाची स्थापणुकेक पुण्याच्या सर्कीट हाऊसांत 06 मार्च 1963 दिसा जाली. प्रत्यक्षांत मगोचे स्थापणुकेंत महाराष्ट्राचे पयले मुखेलमंत्री आनी भारताचे आदले संरक्षण मंत्री यशवंतराव चव्हाण, समाजवादी नेते एस्. एम्. जोशी, नाथ पै आनी गोंयचे सुटके झुजारी पिटर आल्वारीश सारक्या फुडा-यांचें फाटबळ लाबिल्लें.

जी. एस्. हलप्पा, राघवेंद्र राव आनी ए. एम्. राजशेखरिया ह्या कर्नाटकांतल्या धारवाड विद्यापिठांतल्या राज्यशास्त्र विभागाच्या अभ्यासकांनी गोंयच्या त्या राजकी घडणुकांचेर संशोधन केलां. ते *The First General Elections of Goa : A Comprehensive Study & Critical Analysis* ह्या पुस्तकांत बरयतात :

*The Maharashtrawadi Gomantak Party was formed only 6 months before the General Election, in its present form, though the seeds of such a party were sown as early as 1954 when the Azad Gomantak Dal was formed by Shri V. N. Lawande who was expelled from Congress. The Dal was formed in Belgaum with the support of the Mahasabha and Jan Sangh. The Dal had a tendency of "Hindu Communalism" and it was clandestinely active within the Portuguese India.*⁷

गोंयांतल्या भौसंख्य हिंदू समाजाक वेगळो काडून तांच्या म्हालवजार गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करपाचो महाराष्ट्रीय फुडा-यांचे राजकी हेतू वयल्या विधाना वेल्यान कळून येता. ते भायर म.गो. पक्षान महाराष्ट्र एकीकरण समितीची निशाणी 'शींव' आपली पक्ष-निशाणी म्हूण स्विकारली. ताचे वेल्यान गोंयचें महाराष्ट्रांत विलिनीकरण ही म.गो.ची मुखेल मोख आसली हें स्पश्ट जाता.

युनायटेड गोवन्स पार्टी आनी विलिनीकरणाचें राजकारण – युनायटेड गोवन्स पक्षाची स्थापणूक 1963 वर्साच्या सप्टेंबर म्हयन्यांत जाली. तातूंत हेर समविचारी संघटना विलीन जाल्यो. देखीक : जॅक सिक्वेराचो गोंयचो पक्ष, आल्वारो दे लॉयला फुर्तादोचो द पार्टीदो इंडियानो, एमर्सियानो डायसाची द डॅमोक्रेटीक पार्टी, जे. एम. डिसौजाचो द युनायटेड फ्रंट ऑफ गोवन्स' तशेंच द गोवा नॅशनल युनियन हांचो आसपाव आसलो.

यु.गो.चे संस्थापक अध्यक्ष आल्वारो दे लॉयला फुर्तादो हांणी उपरांत जॅक सिक्वेरा हांच्या संघटन कुशलतायेक आनी नेतृत्वगुणांक पारखून ताका यु.गो.चें नेतृत्व करपाक दिलें. ते प्रमाण सिक्वेरा पक्षाचे अध्यक्ष जाल्यार नरसिंह दामोदर नायक उपाध्यक्ष जाले.

पुस्तकांत यु. गो. चे स्थापणुके विशीं वा राजीक भुमिके विशीं अभ्यासक बरयतात :

*Though the U.G.P. is a predominantly Christian organization, yet it is not correct to say that only Christians of Goa stood for the separate state or there are no Hindus in the party. In fact the secretary of the U.G.P is Hindu.*⁸

‘यु. गो. पक्षांत क्रिस्तांव समाजांतले फुडारी चड प्रमाणांत आसले तरी ती फकत एक क्रिस्तांव संघटना म्हणप समा जावचेंना’ ही गजाल वयले अभ्यासक स्पश्ट करता. मुखेलपणान गोंयची खेरीत राजकी आनी संस्कृतीक वळख राखचे पासत यु.गो.ची स्थापणूक जाल्ली हें एक उक्तें सत जावन आसलें. तींच ध्येय-धरणां आनी भुमिका घेवन यु.गो. राजकी मळार सक्रीय जाल्लो. गोंय, गोंयची भास, गोंयची भूंय आनी गोंयचो कोंकणी भास हांचें वेगळें अस्तित्व आनी उदरगत हो विचार घेवन यु.गो. डिसेंबर 1963 वर्साचे गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेचे पयले वेंचणुकेंत देंविल्लो. ह्या पक्षाचे ‘हात’ हे निशाणेचेर 1963 चे गोंय विधानसभेचे पयले वेचणुकेंत वट्ट 12 आमदार वेंचून आयले आनी तांणी विरोधी पक्षाची भुमिका निबयली. जाल्यार 1967 वर्सा जाल्ल्या जनमत कौलांत गोंयकारांक घणघणीत जैत जोडून दिवपाक ह्या पक्षान मोलाचें योगदान दिलें.

प्रजा सोशलिस्ट पार्टी आनी विलिनीकरणाचें राजकारण – जनमत कौला फाटलें राजकारण समजून घेवपाक गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेचे पयले वेचणुकेचेर नदर मारची पडटली. गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशाची पयली वेंचणूक 09 डिसेंबर 1963 दिसा जाली. तातूंत म.गो.क भोवमत मेळ्ळें जाल्यार गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेच्यो वट्ट तीस सुवाती आशिल्ल्यो तातूंत म.गो.क 14, यु.गो.क 12, राष्ट्रीय काँग्रेसीक 01 जाल्यार 03 सुवाती अपक्ष उमेदवारांक फाव जाल्ल्यो. तातूंतले दोन अपक्ष आमदार हे प्रजा सोशलिस्ट पक्षाचे फुडारी आशिल्ले. तांत्रिक कारणांक लागून निमाण्या वेळार ते अपक्ष म्हूण वेंचणुकेक उबे राविल्ले. त्या दोन आमदारांचो तेंको घेवन 20 डिसेंबर 1963 दिसा 52 वर्सा पिरायेच्या बांदोडकर पयले मुखेलमंत्री जाले.

गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेचे पयले वेंचणुकेंत लागिल्ल्या निकाला संबंदी राजन नारायण आनी शॅरोन डिक्रूज *Triumph of Secularism Battle of the Opinion Poll in Goa* ह्या पुस्तकांत निरिक्षण मांडटना - ती वेंचणूक म.गो. आनी पी.एस.पी.न धर्मीक आनी जातीय मुद्द्यांचेर जिखिल्ली अशें म्हणटात.

*The Election outcome dramatized the extent to which the first election was fought, not on the merger issue, but on religious and communal lines. The merger issue was no longer linguistic, but almost entirely communal, as 13 out of 14 successful MGP candidates were Hindu and 11 out of the 12 victorious UGP candidates were Catholic.*⁹

पयले वेंचणुकेंत म.गो.न 14 आमदार वेंचून हाडले तातूंत : सांगे मतदार संघाचे आमदार टोनी फेर्नाडीस सोडून हेर सगळे हिंदू आशिल्ले. तशेंच, यु.गो.न 12 आमदार वेंचून विधानसभेंत धाडले तातूंत मडगांव मतदार संघांतले व्ही. एन. सरमळकार सोडले जाल्यार उरिल्ले 11 आमदार क्रिस्तांव धर्मी आसले. राष्ट्रीय काँग्रेस पक्षान सगळ्या मतदार संघांनी उमेदवार उबे केल्ले पूण ताचो फकत दमण ह्या मतदार संघांतल्यान के. पी. पटेल हो एकलोच आमदार वेंचून आयिल्लो. म्हत्वाचें म्हणजे काँग्रेस पक्षांतले चडशे उमेदवार हे सुटकेझुजारी आसले. पूण ते चडशे उच्चवर्णीय समाजांतले आशिल्ल्यान गोंयांत भौसंख्येन आशिल्ल्या भौजनसमाजान तांकां न्हयकारिल्ले.

हांगा, 1963 वर्साची पयली वेंचणूक ही चडशी धर्मीक आनी जातीय तत्वाचेर आदारिल्ली आसली. म.गो. पक्षाची स्थापणूक वेंचणुकेच्या फकत स म्हयन्यां आदीं जाल्ली. त्या पक्षा कडेन कसलीच संघटना नाशिल्ली. ताचे उमेदवारूय नवे आशिल्ले. एक दोन सोडले जाल्यार हेर उमेदवारांक समाजीक कार्याचो अणभव नाशिल्लो. दुसरे वटेन काँग्रेस पक्षांतले चडशे उमेदवार सुटकेझुजारी आशिल्ले. तांकां अणभवा वांगडा केंद्रीय सरकाराचो पुराय तेंको आशिल्लो. तरी म.गो.न काँग्रेसीक पुराय रितीन हारयली. म.गो.क 16 (14 म.गो.प. + 02 प्र.सो.प.) आनी यु.गो.क 12 आमदार हें समिकरण पुरायपणान धर्मीक आनी

जातीय आशिल्लें. कारण हिंदू भौसंख्य आशिल्ल्या मतदार संघांनी म.गो. आनी क्रिस्तांव भौसंख्य आशिल्ल्या मतदार संघांनी यु.गो. असो तो निकाल आशिल्लो.

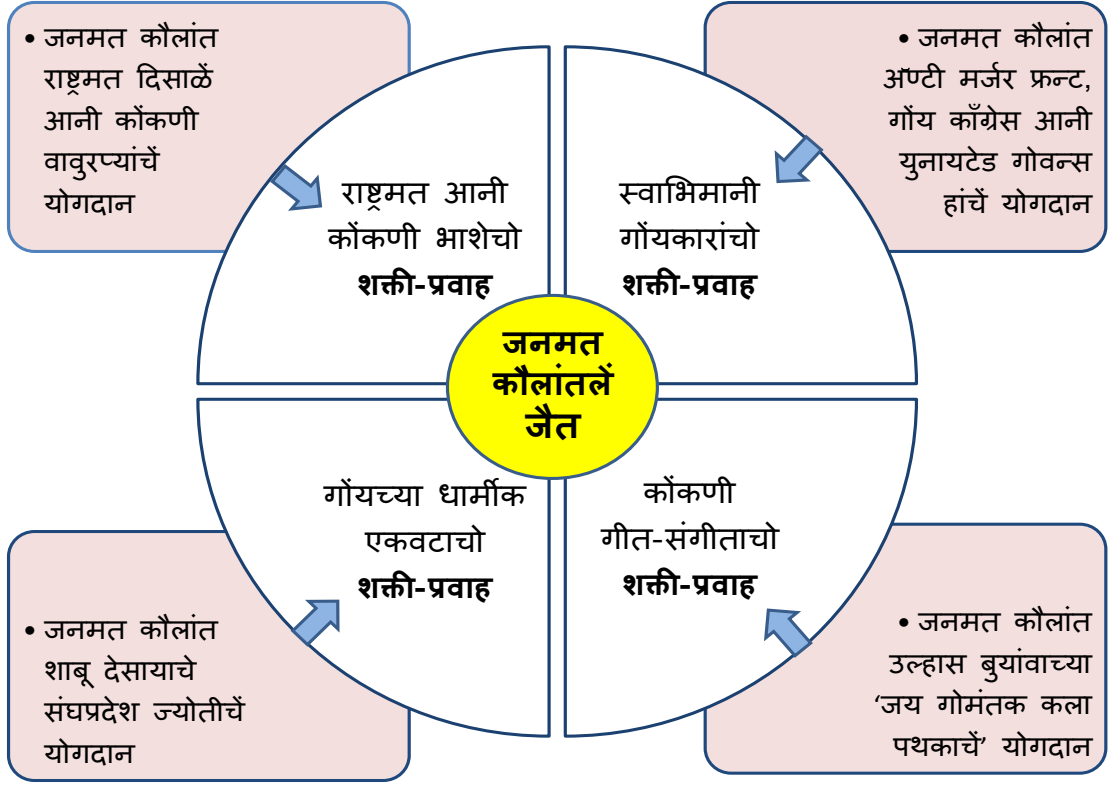
हें अशें घडचे फाटल्यान जायतीं समाजीक कारणां आसात. पयली गजाल म्हणजे; तो निकाल गोंयचे भाशे खातीर वा राजकी फुडार थारोवंचे खातीर नासलो तर शेंकड्यांनी वर्सा गुलामगिरीचें, लाचारीचें, अपमानाचें जिवीत भौजनसमाजाच्या वांट्याक आयिल्लें ताचेर ती पयली प्रतिक्रिया आशिल्ली अशें म्हणपाक रजांव आसा. ह्या कार्यांत म.गो. आनी पी.एस.पी.न भौजनसमाजा मदीं उच्चवर्णियां आड आशिल्ले तिरस्काराचे भावनेक पेटोवपाचें कार्य केलें. परिणामी भौजनसमाज म.गो. वटेन रावलो. जाल्यार क्रिस्तांव समाज संघटीत रावपाचे मानसिकतायेन आपलें हीत जपपी यु.गो.चें वटेन गेलो.

यु.गो.चें खेरीत गोंय आनी गोंयकारपण हें तत्व क्रिस्तांव समाजान पयले वेंचणुकेंत आनी उपरांतचे कोंकणी चळवळींतूय आपणायलें, ताचें समाजशास्त्रीय कारण म्हणल्यार, 'महाराष्ट्रांत व्हडल्या भौसंख्य हिंदू समाजा मुखार ल्हान अल्पसंख्यांक समाज जावंचे परस गोंयांत ल्हान भौसंख्य हिंदू समाजा मुखार व्हड अल्पसंख्यांक समाज जावप ताका (गोंयच्या क्रिस्तांव समाजाक) फायद्याचें दिसलें.' त्याच कारणाक लागून हो समाज मुक्ती उपरांत गोंयकारपण राखपी कोंकणीच्या सगळ्या मुखेल आंदोलनांनी पोटतिडकीन वावरिल्लो पळोवंक मेळटा.

5.1.3 - जनमत कौलांतले मुखेल शक्ती-प्रवाह :

प्रस्तूत प्रकरणांत जनमत कौलाक प्रभावीत करपी तेन्नाचे साबार शक्ती-प्रवाह सोदून तांची समाजभासविज्ञानीक चिकित्सा केल्या. ह्या विशयाचें स्पश्ट आकलन जावंचें म्हूण सकयलो आकृतीबंध तयार केला. प्रस्तूत आकृतीबंधांतल्यान जनमत कौलांतल्या जैताक कारणीभूत थारपी साबार शक्तीप्रवाहांचो समाजभासविज्ञानीक नदरेन सोद घेतला.

जनमत कौलांतले मुखेल शक्ती-प्रवाह :

(तक्तो क्र. V आ)

वयर तक्त्यांत स्पश्ट केल्ले प्रमाण - राष्ट्रमत दिसाळें, कोंकणी भाशा मंडळ, कोंकणी साहित्यिक, अण्टी मर्जर फ्रंट', गोंय काँग्रेस, युनायटेड गोवन्स - मुंबय, शाबू देसाय हाची संघप्रदेश ज्योत आनी उल्हास बुयांव हाचें जय गोमन्तक कला पथक ह्या शक्तीप्रवाहांनी जनमत कौल प्रभावीत जाला. वयल्या तक्त्यांत दाखयल्ले प्रमाण मुखेल चार शक्ती-प्रवाहांच्या आदारान जनमत कौलाचें जैत संघप्रदेशवाल्यांनी हाताशिल्लें. तांच्या योगदानाची चिकित्सक उस्तवारी केले उपरांत तातूंत भाशीक, संस्कृतीक, समाजीक, राजकी शक्ती व्हडा प्रमाणांत सक्रीय रितीन वावुरल्यात हाचोय थाव लागतलो.

जनमत कौलांतलें राष्ट्रमताचें योगदान : 1967 वर्सा जाल्ल्या जनमत कौलांत गोंयच्या पत्रकारितेची म्हत्वाची भुमिका आसा. गोंय महाराष्ट्रांत विलीन जावंचे खातीर उद्द्योजक विश्वासराव चौगुले हाचें 'गोमन्तक' हें दिसाळें उक्तेपणान वावर करतालें. ताका काशिनाथ दामोदर नायक आनी सांगात्यांचो 'गोमन्तवाणी' (संपादक - राम प्रधान) आनी महाराष्ट्रांतल्यान प्रसिद्ध जावपी हेर दिसाळीं आनी नेमाळीं

सांगात दितालीं. गोंयचो भौजन समाज त्या काळार चडसो अशिक्षीत वा अल्पशिक्षीत. तो समाज गोमंतक आनी हेर मराठी दिसाळ्यांतल्यान प्रसिद्ध जावपी विलिनीकरणवादी खबरींचेरूच पातयेवन आपलें मत तयार करतालो. कोंकणी आनी संघप्रदेशवाल्यांची भुमिका तांचे मेरेन पावपाक मार्ग नासलो. ते पासत त्या मराठी दिसाळ्यांक तोंड दिवचे खातीर आनी संघप्रदेशाचे फायदे भौजन समाजा मेरेन पावोवपा खातीर 1963 वर्सा ‘राष्ट्रमत’ हें दिसाळें मडगांव सावन सुरू जालें.

‘गोमन्तक’ आनी ‘गोमन्तवाणी’ दिसाळ्यांतल्यान विलिनीकरणाचो प्रचार जातालो. पूण गोंयच्या भौसा भितर गोंयच्या वेगळ्या अस्तित्वा संबंदीं जागृताय करपाक चंद्रकांत केणी हांच्या यत्नान वासुदेव साळगांवकार आनी भाव, तिंबलो उद्द्योग समूह चलोवपी तिंबले भाव, शांतीलाल-बापालाल हे भाव हांणी आर्थीक जापसालदारकी स्विकारली तेन्ना ‘नवगोमंत प्रकाशन’ स्थापन जावन ‘राष्ट्रमत’ हें मराठी दिसाळें 01 सप्टेंबर 1963 दिसा सुरू जालें.¹⁰ त्या वेळार चडकरून फकत मराठी वाचपी हिंदू भौजन समाजाचें प्रबोधन करपाचें आनी विलिनीकरणवादी मराठी नेतृत्वाक जाप दिवपाचें म्हत्वाचें कार्य राष्ट्रमतान व्हडा धिटायेन केलें.

सुरवेक वसंत कारे राष्ट्रमताचे संपादक आसले जाल्यार उपरांत प्रदीर्घ काळ मेरेन चंद्रकांत केणी ताचे संपादक म्हूण वावूरले. तांचे वांगडा राष्ट्रमताच्या योगदानांत रवीन्द्र केळेकार, बाकिबाब बोरकार, शंकर भांडारी, नागेश करमली, श्रीपाद घासैं अशा कोंकणीवादी तरनाट्यांचो म्हत्वाचो वांटो आसा. राष्ट्रमत दिसाळ्याचे संपादक हया नात्यान चंद्रकांत केणी हांणी गोंयकारपण आनी कोंकणी अस्मिताय हीं दोनूय तत्वां सांबाळीत जनमत कौला उपरांतूय मोलादीक कार्य केलां. कोंकणी समर्थक फुडारी, कार्यकर्तो, लेखक, कवी, समिक्षक, पत्रकार आनी कोंकणी भाशा मंडळ, कोंकणी सेवा केंद्रां सारक्यो हेर कोंकणीवादी संघटना घडोवपाच्या वावरांत चंद्रकांत केणी हांचो मोलादीक वांटो आसा.

जनमत कौलांत कोंकणी भाशा मंडळाचें योगदान : कोंकणी भाशा मंडळ आनी हेर कोंकणी संघटनांनीय विलिनीकरण आड बसका, भौशीक सभा, मोर्चा, चर्चासत्रां, प्रत्यक्ष गांठी-भेटी घेवन हिंदू आनी क्रिस्तांव

अशा दोनूय गोंयकार समाज घटकांक जागृत करून संघप्रदेशा वटेन मतदान करपाक प्रवृत्त केले. समाजीक आनी संस्कृतीक मळार वावूरपी गोंय आनी महाराष्ट्रांतल्या संघटनांनी जनमत कौलाक दिल्लें योगदान स्पश्ट करतना, गोंयची एक इतिहास संशोधिका मारिया डि. सी. रोड्रिगीस *Goa's Opinion Poll : Contest for Identity* हया लेखांत सकयलीं उतरां बरयता :

The Socio-Cultural and Religious organization, both within Goa and in Maharashtra were involved in this contest of identity also. The Konkani Bhasha Mandal fought tirelessly to expose what it called 'misconception that Konkani was a Boli' i.e. dialect of Marathi. It claimed that Konkani was a Language on its own, with its own grammar and vocabulary. It demanded the inclusion of Konkani in the VIII schedule of Indian Constitution.¹¹

कोंकणी भाशा मंडळ सारक्या गोंयच्या आनी महाराष्ट्रांतल्या समाजीक आनी संस्कृतीक संघटनांनी कौलांत कोंकणी भाशीक अस्मितायेचें म्हत्व गोंयकारांक पटोवन दिवपांत मोलाचो वांटो उखल्लो. कोंकणी ही बोली न्हय तर ती खेरीत भास, देखून ती भारतीय संविधानाचे आठवे वळेरेंत आसपावीत जावपाक जाय, अशी मागणी कोंकणी भाशा मंडळा सारक्या संघटनांनी केल्ली अशें मारिया डि. सी. रोड्रिगीस म्हणटा. हांगा ती संशोधिका कोंकणी संघटनांचें कौलांतलें योगदान अधोरेखीत करपाचो यत्न करता.

जनमत कौलांत कोंकणी साहित्यीक गटाचें योगदान : वयर उल्लेख केल्ल्या संघटनांनी त्या वेळार जायते कोंकणी समर्थक रातदीस वावुरताले. तातूंत कोंकणी साहित्यीक व्हडा प्रमाणांत सक्रीय आसले. तांचेंय योगदान हांगा चर्चेत घेवपाक जाय. तातूंत बाकिबाब बोरकार, मनोहरराय सरदेसाय, शंकर भांडारी सारक्या कवींनी आपल्या काव्यांतल्यान गोंय आनी गोंयकारपणाचो संदेश दिलो जाल्यार चंद्रकांत केणी, जनार्दन फळदेसाय, रवीन्द्र केळेकार, उदय भेंब्रे, हरिश्चंद्र नागवेंकार, अ. ना. म्हांबरो सारक्यांनी गद्य लेखनांतल्यान आनी आपल्या सडेतोड भाशणांनी गोंयकारां मदीं स्वभिमान जागोवपाचो यत्न केलो. देख म्हूण जनमत कौला संदर्भांतल्यो बाकिबाबाच्यो 'सासाय'¹² हया कविता झेल्यांतल्यो कांय कविता हांगा दिवं येतात –

**सुर्य दितां चंद्र दितां, म्हणत भायलीं म्होवीं
रुंवरुंतीं गोंयांत आमच्या, घालूंक आमकां दावीं** (कविता - वेळार फुडें पळे)

**घांटार सावन आयला जोगी, वण्टी खणूंक सांगता
सावध भावा, देवाऱ्यांतलो साळीग्राम मागता** (कविता - जोगी)

‘सासाय’ झेल्यांतल्या हया कवितांनी कवीची समाजीक जाणीव आनी खास करून जनमत कौला वेळावयली कर्तव्यदक्षताय अजापीत करता. फकत जनमत कौलाच्या संदर्भांत असंख्य कविता बाकिबाब बोरकार हांणी रचल्यात. मनोहरराय सरदेसाय हांणीय जनमत कौला वेळार कोंकणी कवितेंतल्यान जागृताय हाडपाचो यत्न केल्लो. तेन्ना ते ‘काटू पै’ आनी ‘हुमलो’ हया टोपण नांवांनी विस्तारवादी वृत्तीचेर आपले कवितेंतल्यान बडी मारताले. ताची सकयली कविता हाची गवाय दिता.

**नदर कावळ्याची तंवशार, नदर बुकल्याची भोपशयार
कावळ्याक तंवशें मेळचेंना, बुकल्याक भोपशें मेळचेंना
मेळचें ना रे मेळचें ना, गोंय आमगेले मेळचें ना !!** (कविता - गोंय आमचें मेळचें ना)

कोंकणीच्या नांवार हिंदू, क्रिस्तांव, मुसलमान अशा सगळ्या धर्मांतल्या गोंयकारांक एकठांय हाडपाचो एक यशस्वी यत्न जनमत कौला वेळार कोंकणी साहित्यांतल्यान जातालो. जनमत कौलांत कोंकणी साहित्यकारांनी म्हत्वाचें योगदान दिल्लें आसा. (प्रस्तूत सोदवावरांत कोंकणी भाशीक चळवळीचें मुल्यमापन अपेक्षीत आशिल्ल्यान कोंकणी काव्य, कथा, नाटक, तियात्र अशा साहित्यीक प्रकारांनी चलिल्ले कोंकणीचे साहित्यीक चळवळीचेर भाश्य करपाचें हांगा टाळ्ळां.)

उदय भेंब्रे हांच्या ‘ब्रह्मास्त्र’ हया सदराचें योगदान : राष्ट्रमत हया दिसाळ्याचो जल्म मुळांत विलिनीकरणाक विरोध करपाक जाल्लो. राष्ट्रमताची भुमिका सामकी स्पश्ट आशिल्ली. तातूंत सदच्या खबरां वांगडाच संपादकीय आनी हेर वैयक्तीक लेखकांचीं सदरां चलतालीं. तातूंत जनमत कौलाच्या काळार गाजिल्लें सदर म्हणजे ‘ब्रह्मास्त्र’. उदय भेंब्रे त्या सदरांतल्यान विलिनीकरणवाद्यांक मुद्देसूद जाप दिवपाचें कार्य करतालो. पूण सुरवेक तें सदर अण्णा फणसे बरयताले. तशेंच उदय भेंब्रे हांचे

गैरहाजिरेंत जनार्दन फळदेसाय आनी हरिश्चंद्र नागवेंकार हांणीय तातूंत बरप केलां.¹³ ब्रह्मास्त्र सदरांतल्या कांय वेंचीक मुद्द्यांची चिकित्सा करप हांगा समा जातलें.

‘ब्रह्मास्त्र’ सदरांत मुद्द्यांक धरून तर्कशुद्ध पद्धतीन संघप्रदेशाचो प्रचार जातालो :

- 1) संघप्रदेशांत गोंयचे प्रस्न हाताळपाक स्वतंत्र विधानसभा आनी स्वतंत्र मंत्रीमंडळ उरतलें.
- 2) गोंयचे उदरगती खातीर केंद्र सरकारा कडच्यान चड अनुदान मेळटलें.
- 3) गोंय वेगळें उरल्यार गोंयच्या दर एक गांवा कडेन सरकाराचें लक्ष पावप शक्य जातलें.
- 4) गोंयचे दोन भुंयपूत खासदार म्हूण दिल्लीचे लोकसभेंत गोंयचो खेरीत आवाज काडटले.
- 5) संघप्रदेशांतल्यान मुखार वेगळें घटक राज्य जावन गोंयकारांच्या हक्कांची राखण जातली.
- 6) गोंयच्या नोक-यांचेर फकत गोंयकारांचो हक्क आसतलो.
- 7) विलिनीकरण जाल्यार गोंयची विधानसभा, मंत्रीमंडळ उरचें ना. डेप्युटी कलेक्टरां कडेन आनी कांय बी. डी. ऑ. कडेन गोंयचीं सगळीं सुत्रां उरतलीं.
- 8) गोंयच्यान फकत चार-पांच आमदार महाराष्ट्र विधानसभेंत पावप शक्य जातलें.
- 9) विलिनीकरण जाल्यार एकसंघ राज्याची राजधानी मुंबय जातली. तशेंच हायकोर्ट वा हेर सरकारी कार्यालयां मुंबय आसतलीं. ताका लागून गोंयकारांची गैरसोय जातली.
- 10) छत्रपती शिवाजी वा मराठी संतपरंपरेचो आदर गोंय वेगळें राखूनूय बाळगूं येता. ते खातीर गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करपाचो आत्मघात करचेली निखालस गरज ना.

जनमत कौला वेळार गोंयांत दिसाळ्यांचो लोकमनाचेर कितलो मोठो प्रभाव आशिल्लो हाचेर जायत्या पत्रकारांनी मतां मांडिल्लीं आसात. “वृत्तपत्रांचा गोव्याच्या जनमानसावर प्रभाव” हया लेखांत महेश दिवेकर गोमन्तक आनी राष्ट्रमत हया दिसाळ्यांनी जनमत कौलांत दिल्ल्या योगदाना विशीं बरयतात :

पोर्तुगीजांच्या जोखडातून गोवा 19 डिसेंबर 1961 रोजी मुक्त झाला. देशात भाषिक राज्ये निर्माण करण्यात आली होती. गोव्याची धार्मिक, सांस्कृतिक, साहित्यिक भाषा मराठी असल्याने

तो महाराष्ट्रांत विलीन केला जावा, असा विचार पुढे आला. ब-याच जणांचा त्याला विरोध होता. वृत्तपत्रांनी त्या काळात प्रचारकाची भूमिका बजावली. दै. गोमन्तक विलिनीकरणाच्या बाजूने तर दै. राष्ट्रमत विलिनीकरणाच्या विरोधात होता. दोघांनीही जनमानसावर आपले मत ठसविण्याचा जीवतोड प्रयत्न केला. पण यात शेवटी दै. राष्ट्रमताने बाजी मारली. कारण जनमत कौलाचा निकाल विलिनीकरणाच्या विरोधात लागला. विशेष म्हणजे दोन्हीही वृत्तपत्रे मराठी भाषेत निघणारी होती.¹⁴

म्हणटकच, राष्ट्रमत दिसाळ्याचें जनमत कौलांतलें योगदान भोव मोलाचें आसा. खासा करून गोंय वेगळें राखपाक ताणें मुखेल योगदान दिलां हें हांगा सिद्ध जाता. ह्या योगदाना विशीं नागेश करमली जैत प्रकाशनाच्या चंद्रकांत केणी विशेशांक 2009 ह्या खाशेल्या अंकांत बरयतात :

राष्ट्रमत दिसाळ्यान इतिहास घडयलो. ओपीनियन पोलाच्या जैतांत ह्या दिसाळ्याचो शिंवाचो वांटो आसा हें सगळे जाणांतच. गोंयचें गोंयपण सांबाळून दवरपांतच गोंयचें हीत आसा, हें सत्य भौसंख्य हिंदू समाजा मेरेन पावोवपाचें इतिहासीक काम एका राष्ट्रमत दिसाळ्यान खरपणान केलें.¹⁵

सुशांत कुंकळकार हांणी “राष्ट्रमत : कितलेशें गोंयमत” ह्या आपल्या संशोधनात्मक लेखांत राष्ट्रमता संबंदीं आपले विचार मांडल्यात. दै. मराठा ह्या मराठींतल्या प्रस्थापीत दिसाळ्याचे सहसंपादक अण्णा फणसे, तांचे वांगडी जगन फडणीस, प्रफुल्लकुमार मोकाशी आनी कृष्णा करवार हांणी राष्ट्रमताची सुरवेची घडी बसोवपाक आदार दिलो. तशेंच अण्णा फणसे हांणी राष्ट्रमताची वृत्तपत्रीय घडी बसयली अशें ते म्हणटात.

शंकर भांडारी आनी चंद्रकांत केणी हे अण्णा फणसे हांकां कृष्णा करवाराचे वळखीन पयलेच फावट मेळ्ळे तेन्ना ते स्वता महाराष्ट्रीय आसूनूय राष्ट्रमताचे विलिनीकरणा आडचे भुमिकेक आपलें समर्थन दितना म्हणटात - ‘गोवा महाराष्ट्रांत विलीन करण्य़ास कडाडून विरोध व कोंकणी शिवाय कुठल्याही भाषेला स्थान नाही अशी भुमिका घेतली तरच तुमचा पेपर चालेल.’¹⁶

जनमत कौलांत राष्ट्रमतान दिल्ल्या योगदानाचेर रवीन्द्र केळेकार, सिताराम टेंगसे, हरिश्चंद्र नागवेंकार आदींचे वेगवेगळे विचार प्रसिद्ध जाल्यात. जनमत कौलांत प्रत्यक्ष राष्ट्रमत दिसाळ्यान गोंय राखपाक भोव मोठें योगदान दिल्लें आसा. कोंकणी भास आनी साहित्याचे उदरगतींतूय राष्ट्रमतान मुखावेल्या काळांत हातबोट लायलां. वट्ट 41 वर्सां उपरांत 01 सप्टेंबर 2004 दिसा राष्ट्रमत दिसाळें बंद पडलें पूण गोंयचें वेगळें अस्तित्व सुगूर करून दवरपाक मोलाचो वांटो उखल्ला.

जनमत कौलांत शाबू देसाय हांचे ‘संघप्रदेश ज्योती’चें योगदान : शाबू देसाय हो कुंकळ्ळी गांवचो एक सुटके झुजारी. तांणें जनमत कौलांत आपलें अशें खेरीत योगदान दिलां. मराठी संस्कृतीक परंपरेच्या दबावान हिंदू ‘भौजन समाज’ विलिनीकरण वटेन झुकता तें पळोवन शाबू दोसाय हांची अस्वस्थताय वाडली. गोंय विलिनीकरण पासून वाटायले ना जाल्यार गोंयकारांचें अस्तित्व काबार जातलें अशें तांकां दिसलें. देखून तांणें पयलीं शांतादुर्गा कुंकळ्ळीकरीण देवीची प्रसाद-पाकळी घेतली. देवी शांतादुर्गेची एक प्रतिमा तयार केली. ती एका पालखेंत घालून सजयली. तिचें ‘संघप्रदेश ज्योत यात्रा’ अशें नामकरण केलें. आनी ‘आमचें गोंय आमकां जाय’ हो संदेश दियत तांणी पुराय गोंयांत पेडणें साकून काणकोण मेरेन भोंवडायली. ते ‘संघप्रदेश ज्योत-यात्रेक’ उपाट प्रतिसाद मेळ्ळो.

संघप्रदेश ज्योत यात्रे संबंदी त्या वेळार तातूंत वाटेकार जाल्ले उल्हास परब म्हणटात - ‘ही ज्योत पदयात्रा म्हणल्यार एक अद्भुत असोच सुवाळो आसलो. हे ज्योतयात्रेन गोंयकारांच्या काळजाक हात घालो.’¹⁷

संघप्रदेश ज्योती विशीं आनी शाबू देसाय हांच्या योगदाना विशीं सदानंद काणेकार ओपीनियन पोल ह्या आपल्या पुस्तकांत बरयतात - ‘विनीकरणवाद्यांच्या धर्मीक, जातीय आनी राष्ट्रवादी प्रचाराक शाबू बाबली देसाय ही एक चोख जाप आसली. शाबू हिंदू आसलो. प्रखर राष्ट्रवादी आसलो. आनी मुखेल म्हणजे भौजन समाजांतलो आसलो. शाबू देसाय हो ओपीनियन पोलाच्या म्हाझुजांतलो एक म्हाझुजारी आसलो!’¹⁸

महाराष्ट्रीय फुडा-यांनी आनी गोंयच्या मराठी समर्थकांनी जनमत कौलाच्या प्रचारांत भौसंख्य हिंदू गोंयकारां मदीं 'मराठी परंपरा आनी हिंदुत्व' हांची सांगड घालपाचो यत्न चलयल्लो. तेन्ना भौसंख्य हिंदू समाजाक मराठी आनी महाराष्ट्रा वटेन रावप म्हणजे धर्मनिश्ठा पाळप अशें दिसपाक लागिल्लें. खरें म्हणजे विलिनीकरणवाल्यांच्या धर्मीक प्रचाराक भौजन समाज बळी पडटालो. 'महाराष्ट्र तितुका मिळवावा, महाराष्ट्र धर्म वाढवावा', 'कोल्हापुरची अंबाबाई शांतादुर्गेला भेटणार' अश्यो धर्मीक आशयाच्यो घोशणाय तांचेर प्रभाव घालताल्यो. अश्या वेळार शाबू देसाय हांणी गोंयकारपण राखचे खातीर संघप्रदेश ज्योत तयार करून हिंदू धर्मीक गोंयकारां मदीं जागृताय हाडली. ताचोय परिणाम हिंदू मतदारांचेर जाल्लो दिश्टी पडटा. कारण जनमत कौलांत सुमार 60 ते 62 हजार हिंदुंनी गोंय वेगळें राखपाक मतदान केल्लें.¹⁹

जनमत कौलांत उल्हास बुयांव हाचें योगदान : स्वतंत्र गोंयांत बाकिबाब बोरकारान जशी काव्यांतल्यान जागृताय हाडली, शाबू देसायान संघप्रदेश ज्योतींतल्यान गोंयांतल्या हिंदू भौसाचें प्रबोधन केलें तेचप्रमाण उल्हास बुयांव हाच्या 'जय गोमंतक कला पथकान' गोंयकारां मदीं विलिनीकरण आड वातावरण तयार केलें. ते गोंयकारां मदीं कोंकणी संगीतांतल्यान आपलेपणाची जागृताय निर्माण करपाक दीसरात वावूरले. महाराष्ट्रांतले शाहीर अमरशेख, शाहीर साबळे आनी लीलाधर हेगडे हांणी गीत-संगीत, पोवाडे आनी हेर मराठी संस्कृतीक कार्यावळी सादर करून गोंयभर चलयल्लो विलिनीकरणाचो प्रचार मोडून काडपाचें कार्य उल्हास बुयांव हांणी केलें. त्या वेळार प्रचार-सभेंत पयलीं जय गोमन्तक कला पथकाची संगीताची कार्यावळ आनी मागीर वक्त्यांची उलोवपां अशें कार्यावळीचें स्वरूप आसतालें. बाकिबाब बोरकार, मनोहरराय सरदेसाय, शंकर भांडारी, विजयाबाय सरमळकार, गजानन रायकार, दासराज तेलंग आनी उल्हास बुयांव हांचीं गीतां जय गोमंतक कला पथक सादर करतालो.

'गोंयच्या म्हज्या गोंयकारांनो जायात जागे' आनी 'नदर कावळ्याची तंवशार', हीं मनोहरराय सरदेसाय हांचीं गीतां हीं उल्हास बुयांवाची तेन्ना खाशेली वळख जाल्ली. शंकर भांडारीचें 'शेजारचा म्हातारा गोव्याला आला' आनी खासा उल्हास बुयांव हांणी रचिल्लें 'जमचेलें ना रे बाबा जमचेलें ना' ह्या

गीतांचो प्रभाव तेन्ना जनमत कौलाच्या प्रचारांत पडलो. महाराष्ट्रांतल्यान आयात केल्ल्या कलापथकांक जाप दिवचे खातीर तयार जाल्ल्या त्या कला पथकांत उल्हास बुयांव हाचे वांगडा मोहन कारापुरकार, शंकर भांडारी, पुंडलीक (दादा) केळेकार, एन्. शिवदास, नवनाथ नायक, वीणा काटकार, स्मृती काटकार, सुरेश काकोडकार, सुदन शेट, सुरेश नमशिकार, महेश नमशिकार हांचो वांटो आसतालो. कला पथकाक गोंयभर भोंवून प्रचार करपाक सोपें जावचें म्हूण उद्योजक पांडुरंग तिंबलो हांणी शॅवरलेट पिकअप दिल्ली जाल्यार नुरुद्दीन मवानी स्वता आपली फिर्कट गाडी घेवन कलापथकाक आदार दितालो. जनमत कौलाच्या प्रचारांत कला पथकान पेडणे ते काणकोण मेरेन सादर केल्ल्या कार्यावळीं वेळार उण्यांत उणे धा-बारा (प्रियोळा जाल्ले कार्यवळींत) जाल्यार चडांत चड 15 ते 20 हजार लोक (वास्को जाल्ले कार्यावळीक) उपस्थित आसले अशें खासा उल्हास बुयांव हांणी *जग* नेमाळ्यांतल्या ‘इतिहासाचीं पानां’ ह्या सदरांत बरयलां. जय गोमंतक कला पथकान जनमत कौलाच्या प्रचारांत महाराष्ट्रांतल्या शाहिरांच्या प्रचाराक तोंड दिवपाचें कार्य केलें. जायते कडेन मराठी आनी महाराष्ट्रीय समर्थकां कडच्यान खर विरोध सोंसून आनी शेवटायिल्ले फातर खायत कला पथकान धिटायेन आपलें कार्य केलां हेंय इतिहासांत नोंद जाल्लें आसा. जनमत कौलाचें जैत मनोवपाक मडगांवच्या लोहिया मैदानार जाल्ले भौशीक सभेंत अण्णा फणसे हांणी जनमत कौलांत दिल्ल्या योगदाना खातीर उल्हास बुयांव हाचो ‘हा आमचा गोव्याचा शाहीर’ म्हूण उल्लेख केलो तेन्ना सावन ‘गोंय शाहीर’ ही पदवी ताका फाव जाली.²⁰

जनमत कौलांत अँपटी मर्जर फ्रन्टाचें योगदान : जनमत कौलाच्या विलिनीकरण आडच्या प्रचार कार्यांत तेन्नाची गोवा काँग्रेस, यु.गो. पक्ष तशेंच हेर समविचारी संस्था तशेंच व्यक्तींनी अँपटी मर्जर फ्रन्ट गोंय वेगळें राखचे खातीर यत्न केल्लो. त्या फ्रंटान 1965 वर्साच्या एप्रील म्हयन्यांत बड्डें मडगांव हांगा विलिनीकरणाक विरोध करपा खातीर विनायक मयेंकार, लक्ष्मणराव सरदेसाय, आर्माद मिनेझिस, रुडोल्फ डिमेलो, एनियु पिमेंत, रवीन्द्र केळेकार, शंकर भांडारी आदी फुडा-यांनी एक व्हड अँपटी मर्जर कन्वॅन्शन आयोजीत जालें. गोंयकारांची भास मराठी न्हय, कोंकणी. देखून खेरीत भाशे गोंयकारांक

वेगळें राज्य फावता असो सूर त्या कन्वॅन्शनांतल्यान आयलो. ते भायर अँण्टी मर्जर फ्रन्टा वतीन खासा करून दक्षीण गोंयांत संघप्रदेशाचो प्रचार केलो.²¹

मुखेल शक्तीप्रवाहांच्या आदारान वयले सुवातेर केल्ल्या चर्चे वेल्यान एक निश्कर्श स्पश्ट जाता : जनमत कौलाच्या जैतांत समाजांतल्या साबार घटकांचें योगदान लाभलां. तातूंत व्यक्ती, समाज तशेंच भाशीक, साहित्यीक आनी समाजीक मळावेल्या संघटनांचोय वांटो आशिल्लो. दुसरी गजाल म्हणल्यार, जनमत कौल हो पक्ष पातळे वेळो सत्ता मेळोवन दिवपी एखादे राजकी वेंचणुकेचो विशय निखालूस नासलो. देखून ताका फकत राजकी स्वरूपाची वेंचणूक म्हणूं नजो. कारण तातूंत एक तांकिवंत भाशीक आनी संस्कृतीक 'तत्व' आशिल्लें. तें तत्व 'गोंयकारपण' आनी 'कोंकणी भाशीक अस्मिताय' ह्या दोन घटकांचेर आकाराक आयिल्लें. तशेंच तें पुरायपणान धर्मीक सद्भावनेचो पुरस्कार करपी आशिल्लें. त्याच तत्वाक लागून गोंयचे राजकी आनी भाशीक अस्मितायेची लागणूक बाळगुपी सगळ्या धर्मांच्या गोंयकारांनी एकठांय येवन विस्तारवादी मानसिकतायेक हारोवपाचें कार्य जनमत कौलांतल्यान केलें.

5.1.4 - जनमत कौलाच्या जैताचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन :

1967 वर्साचो जनमत कौल जरी संघप्रदेशवाले जिखले तरी आरंभाक गोंयांत 1963 तले वेंचणुकेची पुनरावृत्ती जावन विलिनीकरणवादी शक्त जिखतली अशें वातावरण आशिल्लें. पूण पोलाचो प्रचार सुरु जातकच ल्हव ल्हव दोनूय गटांचें दालें समान पातळेर पाविल्लें दिसता. निमाणे कडेन, संघप्रदेशा खातीर वावुरपी गट जैतिवंत जालो. त्या जैताची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी करतलो जाल्यार जनमत कौलाचो निकाल आदीं उस्तून पळोवंचो पडटलो.

'जनमत कौल 1967' चो सविस्तर निकाल²²

क्र.	संघप्रदेशांतले मतदार संघ	वट्ट मतदार	वट्ट मतदान	फुलाक मेळिल्ली मत्तां	दोन पानांक मेळिल्लीं मत्तां
1	पेडणें	11,516	8,741	5,967	2,304

2	मांद्रें	14,719	12,232	8,993	3,767
3	शिवोली	12,909	11,681	5,583	5,868
4	कळंगूट	14,341	13,280	4,928	8,146
5	हळदोणें	12,902	12,472	4,700	7,609
6	म्हापशें	12,782	11,900	5,859	5,889
7	थिवी	11,714	9,930	6,110	3,526
8	दिवचल	11,473	10,242	7,741	2,183
9	पाळी	12,504	9,394	6,305	3,668
10	सत्तरी	12,640	9,475	4,974	4505
11	पणजी	11,137	10,502	4,175	6,245
12	सांताक्रुझ	13,971	13,132	4,311	8,609
13	सांत आंद्रे	13,708	11,803	3,930	7,590
14	सांत इस्तेव	13,717	11,719	6,903	4,634
15	मडकय	10,824	10,304	8,408	3,671
16	फोंडें	11,874	11,395	8,082	3,090
17	शिरोडें	12,900	10,977	6,369	4,165
18	सांगें	12,639	9,525	4,560	4,500
19	काणकोण	13,340	10,764	5,832	4,622
20	केपें	9,015	7,966	3,447	4,217
21	कुडचडें	12,724	12,228	5,425	6,856

22	कुंकळ्ळी	12,524	11,004	1,774	9,080
23	बाणावली	13,661	11,485	629	10,769
24	नावेली	15,757	13,575	3,061	10,355
25	मडगांव	12,603	10,503	3,241	7157
26	कुडतरी	16,776	13,746	926	12,547
27	कुड्ढाळी	13,587	11,962	1,376	10,411
28	मुरगांव	21,773	16,000	7,654	8,072
-	वट्ट	3,88,392	3,17,633	1,38,170	1,72,191
		100 %	81.70 %	43.50 %	54.20 %

(तक्तो क्र. V ई)

(अपात्र मत्तां - 7, 272 = 2.30 %)

वयल्या तक्त्यावेल्यान गोंयकारांनी जनमत कौलांत संघप्रदेशा वटेन निर्णय दिलो हें स्पश्ट जाता. तातूंत संघप्रदेशाक 1,72,191 मत्तां जाल्यार विलिनीकरण वटेन 1,38,170 मत्तां मेळ्ळीं. संघप्रदेशवाले 34,021 मत्तांनी जैतिवंत जाले. (दमण आनी दीव ह्या मतदार संघां खातीर ‘संघप्रदेश काय गुजरात राज्य’ अशे पर्याय दवरिल्ल्यान थंय मत्तांची वेगळी मेजणी जाल्ली.) दमणांत संघप्रदेशाक 8,254 जाल्यार विलिनीकरणाक 1,149 मत्तां मेळ्ळीं. दिवांत संघप्रदेशाक 5,478 जाल्यार विलिनीकरणाक 246 मत्तां फाव जावन दोनूय कडेन संघप्रदेशा वटेन कौल मेळ्ळो.

जनमत कौलाची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी करतना वयल्या तक्त्याचो आदार घेवन साबार तरेची चिकित्सा करपाची संद आसा. कौला वेळार विलिनीकरणवाद्यांनी धर्मीक आनी जातीय प्रचार केल्लो. - ‘विलिनीकरण जालें ना जाल्यार हिंदूंच्या घरा मुखार तुळशीचे सुवातेर खुरीस येतलो’ वा ‘देवी शांतादुर्गा जाणार अंबाबाईच्या दर्शनाला’ सारक्यो घोशणा, ‘भवानी देवीच्या पादुकांची मिरवणूक, सारस्वत समाज भौजन समाजाक फाटी दवरपाक कोंकणी चळवळ मुखार काडटा’, असो प्रचार हिंदू मतदारां मदीं जातालो. तातूंत गोंयच्या सगळ्या धर्मांतल्या लोकांक एकठांय घेवन वचपी विचार जायनासलो.

कौलाच्या काळार कांय राजकी फुडा-यांनी, मराठी ही हिंदूंची आनी कोंकणी ही क्रिस्तांवांची असो चुकीचो प्रचार करपाचो यत्न केल्लो दिसून येता. त्या यत्नाक गोंयचो सगळोच समाज बळी पडलो ना. कारण तसल्या धर्मीक प्रचाराक कुशीक सारीत हिंदू आनी क्रिस्तांव अश्या दोनूय समाजान संघप्रदेशा खातीर मतदान केल्ल्याचे पुरावे जनमत कौलाचो निकाल दिता. कारण पेडणें, मांद्रें, दिवचल, पाळी, शिवोली, सत्तरी, मडकय, फोंडें, शिरोडें, सांगें, केपें, कुडचडें, काणकोण ह्या हिंदू-भौसंख्य मतदारसंघांनी विलिनीकरणवाल्यांक फाव तितली आघाडी घेवप शक्य जालें ना. पूण कुड्याळी, बाणावली, नावेली, कुडतरी, कुंकळी, सांताक्रूझ सारक्या क्रिस्ती-भौसंख्य मतदारसंघांनी मात संघप्रदेशवाल्यांक चड आघाडी घेवप शक्य जालें.

Opinion Poll 1967 : Analytical Study of Voting Pattern हे सुरेश आमोणकार, पुंडलीक गायतोंडे, युफेमियानो डायस, गुरुदास दुकळो आनी मोहन तांबा हांणी संपादीत केल्ल्या पुस्तिकेंत गोंयच्या जनमत कौलांच्या निकालाचें विश्लेशण जालां. तातूंत तांणी पेडणें ते काणकोण मेरेनच्या 28 मतदार संघांत विविध धर्मांतल्या मतदारांनी कशें मतदान केलें ताचो सोद घेतला. संघप्रदेशा वटेन पडिल्लीं हिंदूंची 60,000 ते 62,000 मतां (19 %) गोंयच्या जनमत कौलांत निर्णायक थारलीं अशें तांचें मत आसा.²³

धर्मीक राजनिती फोल थारिल्ल्याच्यो दोन देखी :

1) पेडण्यां ह्या हिंदू-भौसंख्य मतदार संघांत वेंचणूक वळरे प्रमाण क्रिस्तांव आनी मुस्लीम अल्पसंख्याकांचीं मतां एका हजार वयर नाशिल्लीं पूण थंय दोन पानांक 2,304 मत्तां पडलीं. म्हणजेच, पेडणें वाठारांत जायत्या हिंदू मतदारांनीय धर्मीक प्रचारा कडेन आडनदर करून संघप्रदेशा खातीर मतदान केल्ल्याचें सिद्ध जाता.

2) बाणावले ह्या क्रिस्तांव-भौसंख्य मतदारसंघांतले वेंचणूक वळरे प्रमाण हिंदू अल्पसंख्याकांचीं मत्तां देड हजार सुमार आशिल्लीं पूण तातूंतलीं फकत 629 विलिनीकरणाक फाव जालीं. हाचे वयल्यान बाणावलेच्या क्रिस्तांव धर्मी मतदारां वांगडा हिंदू धर्मी मतदारांनीय संघप्रदेशा वटेन मतदान केलें.

धर्मीक प्रचाराक आडनदर करून गोंयची खेरीत राजकी अस्मिताय राखचे खातीर जनमत कौलांत गोंयकारांनी मतदान केल्लें हाचेर ह्यो दोनूय देखी उजवाड घालतात. ताचे वेल्यान जनमत कौलांतल्या मतदानांतल्यान धर्मीक राजकारण गोंयकारांनी भायर मारलें असो निश्कर्श मांडपाक मेळटा.

5.2 - राजभास चळवळीच्या विधायक पर्वाचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन

कोंकणी ही बोली काय भास? हो वाद अठराव्या आनी इकुणिसाव्या शेंकड्यांत अस्तंती अभ्यासकांनी आरंभ केल्लो आसलो तरी शणै गोंयबाब आनी अ. का. प्रियोळकार सारक्या गोंयकारांनीच तो मुंबय सावन गाजयलो. विंगड विंगड नेमाळ्यांनी, दिसाळ्यांनी, परिसंवादांनी आनी अधिवेशनांनी तो विशय गोंय मुक्ती आदीं गाजतालो. त्या वादाक प्रस्तूत सोदवावरांत ‘कोंकणीची वैचारीक चळवळ’ मानल्या. 1939 वर्सा स्थापन जाल्ले ‘अखील भारतीय कोंकणी परिशदेन’ ते वैचारिक चळवळीक संघटनात्मक रूप दिलें. तेन्ना सावन भाशीक अस्मितायेक²⁴ राजकी अस्मितायेचो²⁵ खरो वेध लागलो. 26 फेब्रुवारी 1975 दिसा साहित्य अकादेमीची मान्यताय फाव जावन कोंकणीचे ‘भाशीक अस्मितायेचो’ प्रस्न सुटावो जालो.²⁶ (हे संबंदी सविस्तर चर्चा चवथ्या अध्यायांत जाल्ली आसा).

5.2.1 - कोंकणीचे मान्यतायेंत साहित्य अकादेमीची भुमिका आनी भाशीक नियोजन :

भाशीक नियोजन म्हणल्यार भाशेच्या तपशिलांत वा वापरांत समर्पक बदल घडोवन हाडपा खातीर केल्लें भाशीक पांवड्यावेलें नियोजन. **भाशीक नियोजन (Language Planning)** हो समाजभासविज्ञान हे ज्ञानशाखेचो एक म्हत्वाचो अभ्यास-फांटो. साबार विशयां वेली खाशेली उतरावळ तयार करप, उपचारीक वापरा खातीर भास सुदारप, संगणक, तंत्रज्ञान ह्या माध्यमां खातीर भाशेक सक्षम करप हाका भाशेच्या तपशिलाचें नियोजन वा **कॉर्पस प्लॅनिंग (Corpus Planning)** म्हणटात, जाल्यार थळावें प्रशासन, शिक्षण, राजकारभार चलोवंचे खातीर केल्लें भाशेच्या वापराचें नियोजन हें **स्टेटस प्लॅनिंग (Status Planning)** आसता.

संवसारांत भाशीक नियोजनाची परंपरा कशी विकसीत जायत गेली ताच्यो कांय देखी :

क) इटलींत 1552 वर्सा, फ्रांसांत 1635 वर्सा, स्पेनांत 1713 वर्सा आनी स्विडनांत 1786 वर्सा सगळ्यांत पयलीं राष्ट्रीय पांवड्याचेर आधुनीक भाशाशुद्धीचे यत्न जाले.

का) भाशीक तत्वाक धरून आनी राजकी हावेस सांबाळीत फिनलँड (1917), आयर्लँड (1921) ह्या राष्ट्रांचो जल्म जालो.

कि) नॉर्वे (1814), ग्रीस (1829), इस्रायल (1948) ह्या राष्ट्रांचें, भाशीक धागो धरून नव्या नेटान आनी नियोजीत रितीन पुनरुत्थान जालें.

की) कॅनडांत इंग्लीश भाशेक चड म्हत्व फाव जातकच थंय फ्रँच भाशिकां मदीं विभाजनवाद उफाळ्ळो तेन्ना स्टेटस प्लॅनिंगा अंतर्गत फ्रँच भाशेकूय राजभाशेचो दर्जो दिवन प्रशासन, शिक्षण आनी राजकारभारांत सुवात दिवंची पडली.

कु) ऑस्ट्रेलिया सारख्या भोवभाशीक देशांत प्रशासनाची भास इंग्लीश आसून लेगीत तिका ऑस्ट्रेलियाची राष्ट्रभास केली ना. तर ऑस्ट्रेलियेचे राज्यघटनेन भोवभाशीकतायेचो आदर राखून शिक्षण, राजकारभार सारक्या मळांचेर द्विभाशीक धोरण आपणायलें. ते प्रमाण थंय थळाव्या विद्यार्थ्यांक इंग्लिशी वांगडाच एक थळावी भास शिकची पडटा.²⁷

भारतांत भाशीक नियोजनाचो आरंभ – स्वातंत्र्या आदीं भारतांत भाशीक नियोजनाचो वावर चलतालो हाचे पुरावे मेळटात. त्या कार्यांत मोहनदास गांधी आनी काका कालेलकार हांचे सारके भारतीय फुडारी सक्रीय आसले. 1917 वर्सा सगळ्यांत पयलीं भरूच ह्या शारांत गुजरात शिक्षण परिशदेच्या दुस-या अधिवेशनाचे अध्यक्ष ह्या नात्यान गांधी हांणी भाशीक नियोजना संदर्भांत दोन म्हत्वाच्यो सुचोवण्यो दिल्ल्यो. देखीक :

- 1) देशांतल्या भुरग्यांचें मुळावें शिक्षण आवयभाशेंतल्यान जावंचें.
- 2) आवयभाशे वांगडा देशी भुरग्यांक संपर्क भास म्हूण हिंदुस्थानी शिकोवची.

साबार भारतीय भासां मदीं समन्वय सादपी 'हिंदी' (हिंदुस्थानी) हे भाशेची गांधी हांणी व्यापक अशी संकल्पना मांडपी व्याख्या दिल्या. तांणी सांगलां :

राष्ट्रभाषा तो वही हो सकती है जो अमलदारों के लिए सरल हो. जो भारत-वर्ष के अधिकांश लोग बोलते हों, जो आम जनता के लिए समझने में बिल्कुल आसान हो और जिसमें भारतवर्ष के लोगों के लिए आपसी धार्मिक, आर्थिक और राजनीतिक व्यवहार चलाना सुलभ हो। ऐसी भाषा केवल हिंदी ही हो सकती है। मैं हिंदी उस भाषा को कहता हूँ, जो उत्तर भारत में हिंदू और मुसलमान दोनों बोलते हैं और जो देवनागरी या फारसी लिपी में लिखी जाती है।⁸

‘उत्तर हिंदुस्थानांतली सर्वसामान्य हिंदू-मुसलमान जनता जी आपले भितर उलयता, जी नागरी लिपींत बरयल्यार तिका हिंदी म्हणटात आनी फारशी लिपींत बरयल्यार उर्दू मानतात तीच राष्ट्रभाषा जावंक शकता. ती संस्कृत वा फारसी उतरांनी भरिल्ली आसूं नज.’ अशे तरेची हिंदुस्थानी भास देशाची संपर्कभास वा राष्ट्रभास जावंची’ अशें गांधी हांचें मत्त आशिल्लें. ते खातीर तांणी ‘दक्षिण भारत हिंदी प्रचार सभा’ घडोवन हरिहर शर्मा आनी कालेलकार हांकां पुराय देशांत हिंदुस्थानीचो प्रचार आनी प्रसार करपाचें कार्य सोंपयल्लें. कालेलकारान ते नदरेन कार्य करून देशांतल्या साबार प्रादेशीक भासांचो मान राखतनाच राष्ट्रभाशे वरवीं तांकां एकठांय हाडपाचें भाशीक नियोजन गांधीजीं मुखार दवरिल्लें.

प्रादेशीक भासांक शिक्षण, प्रशासन, राजकारभारांत संरक्षण, राष्ट्रभाशेची देशी संपर्का खातीर उदरगत, साबार भासांक देवनागरी लिपींत बांदून हाडून अशिक्षितांक शिक्षित करप, अशे तरेचें भाशीक नियोजन कालेलकार हांणी सुचयल्लें आनी त्या मळार तोलामोलाचो वावर केलो.²⁹ पूण अंतर्गत मतभेदांक आनी राजकारण हांकां लागून फाव तें यश त्या यत्नांक लाभलें ना. पूण अहिंदी प्रांतांत हजारांनी तरनाट्यांनी हिंदी भाशेचें प्रशिक्षण घेतलें इतलें मात खरें. स्वातंत्र्या आदलें देशांतलें भाशीक नियोजनाचें हें कार्य भोव म्हत्वाचें. भारतीय संविधानाच्या आठवे वळेरेंत भारतीय भासांक दिल्ली सुवात आनी अधिकार हो स्वतंत्र भारतांतलो भाशीक नियोजनाचो आरंभ म्हणपाक हरकत ना. भारतीय भासांचें नियोजन करपाक आनी भारतीय भासांक राष्ट्रीय मान्यताय दिवन तांची उदरगत सादपाक केल्ली रितसर मांडणी ह्या भास-नियोजनांत दिश्टी पडटा.

दुसरे सुवातेर भारत सरकारान 15 डिसेंबर 1952 ह्या दिसा क्र. 'F-6-4/51G2(A) हें विधेयक भोवमतान मंजूर करून साबार भारतीय भासां मदीं समन्वय सादपाक आनी तांची भाशीक वा साहित्यीक उदरगत करपाक केंद्रीय साहित्य अकादेमीची स्थापणूक केली. स्वतंत्र भारतांतलें भाशीक नियोजनाचें तें संविधाना फाटलें दुसरें पावल म्हणूं येता.

भाशीक नियोजन हो एक भोव व्यापक विशय. खासा करून भोवभाशीक राष्ट्रांत सर्वसमावेशक अशें भाशीक नियोजन जावप गरजेचें. तें सारखें जायना तेन्ना त्या राष्ट्राच्या जिवितांत तरेकवार प्रस्न उबे रावतात. ते प्रस्न समाजीक स्तरार उत्पन्न जावन तातूंतल्यान राजकी प्रस्न बळावपाक कळाव लागना. ते खातीर भाशीक नियोजन योग्य वेळार योग्य तरेन जावप राष्ट्राचे समाजीक भलायकेक बरें आसता. साहित्य अकादेमीन स्थापणुकेच्या दोन वर्सां उपरांत म्हणजे 1954 सावन भारतीय भासांचे उदरगती खातीर पेंगट बांदिल्लें दिसून येता. सुरवेक असामिया, बंगाली, गुजराती, हिंदी, कन्नड, मलयाळम, मराठी, उडिया, पंजाबी, तमीळ, तेलगू आनी उर्दू ह्या भासांक अकादेमीन स्वतंत्र साहित्यीक भासो म्हूण मान्यताय दिल्ली. 1955 सावन त्या भासांतल्यान साहित्य पुरस्कारूय दिवपाक आरंभ केल्लो. उपरांतच्या काळांत साहित्य अकादेमीन आपल्या स्वतंत्र भासां खातीरच्या निकशांचेर - असामिया, बंगाली, बोडो, डोगरी, इंग्लीश, गुजराती, हिंदी, कन्नड, काश्मिरी, कोंकणी, मैथिली, मलयाळम, मणिपुरी, मराठी, नेपाळी, उडिया, पंजाबी, राजस्थानी, संस्कृत, संताली, सिंधी, तमीळ, तेलगू, उर्दू ह्या भासांक स्वतंत्र साहित्यीक भासो म्हूण मान्यताय दिल्या. देखून आयज मेरेन (जानेवारी 2015 मेरेन) साहित्य अकादेमी वयर उल्लेख केल्ल्यो 23 भारतीय भासो तशेंच इंग्लीश (आंतरराष्ट्रीय भास) मेळून वट्ट 24 भासांच्या साहित्यीक उदरगती खातीर वावुरता.³⁰

साहित्य अकादेमी कडेन कोंकणीची मागणी : गोंय मुक्त जावंचे आदीं पुर्तुगेज राजवटींत लेगीत कोंकणीच्या मानसन्मानाचे वा नियोजनाचे यत्न जाताले अशें म्हणपाक सुवात आसा. गोंय मुक्ती आदीं 23 फेब्रुवारी 1952 दिसा अखील भारतीय कोंकणी परिशदेचें 5 वें अधिवेशन मुंबय शारांत भरिल्लें. त्या अधिवेशनांत बारा थाराव मंजूर जाले. तातूंत धाव्या थारावांत पुर्तुगेज सरकारा कडेन कोंकणीक गोंयची

राजभास करची आनी प्राथमीक तशेंच माध्यमीक शाळांनी कोंकणी भाशेचें शिक्षण दिवंचें अशी मागणी केल्ली.³¹ दुसरे सुवातेर, 1957 वर्सा मुंबय अखील भारतीय कोंकणी परिशदेचे 6 वें अधिवेशन जाल्लें तातूंत रवीन्द्र केळेकार हांणी ‘कोंकणी भाशेक साहित्य अकादेमीन स्वतंत्र भाशेची मान्यताय दिवंची’ ह्या आशयाचो एक थाराव मांडिल्लो जो भोवमतान मानून घेतिल्लो. जाल्यार, तिसरे सुवातेर 26 आनी 27 मे 1962 ह्या दिसांनी अखील भारतीय कोंकणी परिशदेच्या 08 व्या आनी मुक्त गोंयांतल्या पयल्या अधिवेशनांतूय ‘कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय आनी तिचे वरवीं गोंयाक भारतीय लोकसत्तेंत खेरीत राज्याचो दर्जो मेळचो’ अशे मागणेचो थाराव एकमतान मंजूर जाल्लो.³² ताका गोंय आनी गोंया भायल्या मराठी समर्थकांचो व्हडा पांवड्यार विरोध जाल्लो.

कोंकणीक आर्विल्ली स्वतंत्र साहित्यीक भास म्हूण साहित्य अकादेमीची मान्यताय दिवंची अशी मागणी करप्यां मदीं अखील भारतीय कोंकणी परिशद, कोंकणी भाशा प्रचार सभा - कोची, कोंकणी भाशा मंडळ - गोंय, कोंकणी अभ्यास केंद्र - गोंय ह्यो संस्था मुखार आशिल्ल्यो. गोंय, महाराष्ट्र, कर्नाटक आनी केरळ वाठारांतल्यो साबार व्यक्ती आनी संघटना हे मागणेचो पाठपुरावो करताल्यो. ही मागणी सादारण 1968 मेरेन साहित्य अकादेमी आनी भारत सरकारा कडेन पडून आशिल्ली. 1969 वर्सा कोंकणीचे मागणेक नेट येतकच गोंयचे मराठी समर्थक तशेंच मराठी संस्थांनी आनी साहित्य अकादेमींतल्या मराठीच्या प्रतिनिधीनीय त्या यत्नांक विरोध करपाक आरंभ केलो. ‘कोंकणी ही मराठीची बोली, ती खेरीत भास जावपाचे निकश पुराय करूंक शकना’ अशें म्हणत तांणी साहित्य अकादेमीचे वेदीचेर कोंकणीचे मान्यतायेक विरोध केलो.

5.2.2 - कोंकणीचे मान्यतायेक मराठीचो विरोध आनी भाशीक राजकारण :

साहित्य अकादेमीचे घटने प्रमाण, खंयचोय निर्णय अकादेमीच्या सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेंत मंजूर जाले बगर कार्यकारी मंडळ चालीक लावंक शकना. कार्यकारी मंडळांत अध्यक्ष, उपाध्यक्ष. भारत सरकाराचे प्रतिनिधी, साहित्यीक, भाशाशास्त्री, साबार भासांचे उच्चशिक्षीत प्राध्यापक, शिक्षक आनी हेरांचो आसपाव आसता.

कोंकणीक मान्यताय दिवपाचो विशय गाजतालो त्या वेळार वसंत बापट, रा. शं. वाळिंबे, रणजित देसाई, पु. ल. देशपांडे, स. गं. मालशे हे साहित्य अकादेमींत मराठी भाशेचे प्रतिनिधी आसले. 20 सप्टेंबर 1969 ह्या दिसा साहित्य अकादेमीच्या कार्यकारी मंडळाची बसका जावन भोजपुरी, कोंकणी, नेपाळी आनी खासी ह्या बोली-भासांच्या (मान्यताय मेळचे आदली स्थिती) मागण्यांचेर अभ्यास करपाक सुनीतीकुमार चटर्जी हांचे अध्यक्षते खाला भासविज्ञानीक मळावेल्या तज्ञांची एक खाशेली समिती वेंचली तेन्ना सावन ‘कोंकणी ही मराठीची बोली आसा, तिका स्वतंत्र भाशेची मान्यताय मेळूंक फावना’ अशा स्वरूपाचो विरोध मराठी प्रतिनिधीं कडच्यान अकादेमीचे वेदीचेर जावपाक लागलो. ते भायर गोंय आनी महाराष्ट्रांतले साबार साहित्यीक, मराठी प्रेमी आनी संस्था हांचोय विरोध कोंकणीक स्वतंत्र भास म्हूण मान्यताय दिवपा वेळार जालो. ह्या संस्था भितर गोमंतक मराठी भाषा परिषद, महाराष्ट्र साहित्य परिषद, विदर्भ साहित्य संघ तशेंच खासा महाराष्ट्र सरकार हांचो आसपाव आसलो.

कोंकणीचे मान्यतायेक महाराष्ट्र सरकाराचो विरोध जालो तेन्ना कर्नाटक सरकारा कडच्यान कोंकणीक तेंको मेळूंक लागलो. कर्नाटकाचे मुखेलमंत्री देवराज अरस, फुडारी रामकृष्ण हेगडे आनी एन्. एच्. गौडा ह्या सारक्यांनी उक्तेपणान कोंकणीक समर्थन दितना ‘महाराष्ट्र सरकार भाशीक वाद उस्तून गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करपाचें राजकारण खेळटा.’ असो आरोप केलो. जाल्यार गोंयच्या यु.गो. पक्षा वतीनूय (सिक्वेरा गटान) भाशीक मान्यतायेच्या प्रस्नांत कोंकणीचे मान्यतायेक तेंको दिलो.³³

1975 वर्सा साहित्य अकादेमीच्या सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेचे बसकेंत कोंकणीक मान्यतायेचो विशय चर्चेक येवपाचो आशिल्लो देखून गोमंतक मराठी भाषा परिषदेचें शिश्टमंडळ दिल्लीक वचून कोंकणी विरोधी प्रचार करपाक सक्रीय जालें. तातूंत माधवराव तळावलीकर, जनार्दन शिंकरे, रघुनाथ टोपले, जयसिंगराव राणे, माधव गडकरी, वि. बा. प्रभुदेसाई हांचो आसपाव आशिल्लो. मराठी शिश्टमंडळ केंद्रीय घरमंत्री ब्रह्मानंद रेड्डी, परराष्ट्र वेव्हार मंत्री यशवंतराव चव्हाण, घरनिर्माण मंत्री मोहन धारिया तशेंच साहित्य अकादेमीचे अध्यक्ष सुनीतीकुमार चटर्जी हांकां मेळून कोंकणीचे मान्यतायेक विरोध केलो.

त्या वेळार अकादेमीचे अध्यक्ष चटर्जी हांणी तांकां मराठीची बाजू मांडपाक समान संद दिली ना, असो आरोप तांणी केलो. हे संबंदीं दै. गोमंतकचे संपादक आनी त्या शिश्टमंडळाचे एक वांगडी माधव गडकरी बरयतात :

श्री चटर्जी इतके पक्षपातीपणे वागले की गोमंतक मराठी भाषा परिषदेच्या शिश्टमंडळास भेटण्यासही ते आधी तयार नव्हते. कोंकणीसाठी अनेक शिश्टमंडळे आली आहेत, अशीच भाषा त्यांनी टेलिफोनवर केली. मराठीची बाजूच साहित्य अकादमीच्या या कमिट्यांत येणार नाही अशी त्यांनी व्यवस्था केली.³⁴

वयल्या विधानाचो विचार करतना, कोंकणीक स्वतंत्र भाशेची मान्यताय मेळयतना दिल्लीक जाल्लें भाशीक राजकारण न्हयकारूंक जायना. कारण तेदेवेळार दिल्लीक कोंकणी आनी मराठी अशा दोनूय भासांचीं शिश्टमंडळां आपली खेरीत रणनिती घेवन दिल्लीक सक्रीय जाल्लीं. साहित्य अकादेमीच्या सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेच्या वांगड्यांचो तेंको मेळोवपाक कोंकणी शिश्टमंडळान दिल्लींत जवाहरलाल नेहरू विद्यापीठाचे विदेशी भासांच्या विभागाचे डीन काशिनाथ महाले, काँग्रेस खासदार पुरुषोत्तम काकोडकार आनी नामनेचे हिंदी साहित्यीक नामवर सिंग ह्या सारक्यांचो आदार घेतिल्लो. जाल्यार मराठी शिश्टमंडळाक साहित्य अकादेमींतले मराठी सल्लागार समितीचे वांगडी आनी महाराष्ट्रांतले केंद्रीय फुडारी हांचो तेंको मेळिल्लो. म्हणटकच, भाशीक राजकारणा वांगडाच जायत्या समाजीक, शिक्षणीक आनी राजकी मळांवेल्या व्यक्तींचो सहभाग ते मान्यतायेचे प्रक्रियेंत आशिल्लो हें मान्य करचें पडटा.

कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळपाचे प्रशासकीय प्रक्रियेचो आरंभ 20 सप्टेंबर 1969 दिसा साहित्य अकादेमीच्या कार्यकारी मंडळाचे बसकेंत जालो, जाल्यार साबार बसका आनी निर्णय जाले उपरांत निमाणें 26 फेब्रुवारी 1975 दिसा सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेचे 27 वे बसकेंत 55 वांगड्यां मदल्या 25 वांगड्यांनी कोंकणीक मान्यतायेच्या प्रस्तावाक तेंको दिले उपरांत कोंकणीक स्वतंत्र साहित्यीक भास म्हूण मान्यताय मेळ्ळी. उरिल्ल्या तिसांतल्या 15 वांगड्यांनी विरोध केलो जाल्यार केंद्र सरकारा वतीन नियुक्त 15 वांगड्यांनी मतदानांत वांटो घेतलो ना. (हे विशीं पुराय तपशील चवथ्या

अध्यायांतल्या 3.3 ह्या विभागांत आयला). परिणामी 15 आड 25 अशी मतविभागणी जावन कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळ्ळी. ते प्रमाण साहित्य अकादेमीन कोंकणी विशींचो निमाणो निर्णय दिलो. :

As Konkani fulfils the criteria formulated by the Akademi for recognition of Languages, it is recognized as an independent modern literary language of India.³⁵

साहित्य अकादेमीचे मान्यतायेची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी करतना मान्यताय मेळोवपाचे हे प्रक्रियेचेर कोणें कसले आरोप-प्रत्यारोप केल्यात तांचो विचार करचो पडटा. निर्णयाचेर विंगड विंगड गटांतल्या जाळवणदारांनी विंगड विंगड मत्तां मांडल्यांत. कोंकणी समर्थकांनी संबंदीत निर्णयाक येवकार दिलो जाल्यार मराठी समर्थकांनी ताचो निशेद केलो. तातूंत भास आनी संस्कृतायेच्या अभ्यासकांचोय आसपाव आशिल्लो. तांच्या मत्तांची चर्चा हांगा जावपाक जाय.

तातूंत वि. बा. प्रभुदेसाई, सु. बा. कुळकर्णी, ए. एम्. घाटगे, प्रकाशचंद्र शिरोडकर, माधवी सरदेसाय हांणी ह्या विशयाचेर जायते विचार मांडल्यात. प्रभुदेसाई हांणी साहित्य अकादेमीचे कोंकणीक मान्यतायेचे पुराय प्रक्रियेचेर असो प्रस्न उपस्थित केला. :

*उत्तरेकडे वसईपासून दक्षिणेकडे कोचीनपर्यंत पसरलेल्या या कोकणातील सर्वच बोलींचे सर्वसामान्य स्वरूप एकसारखे नसून त्यांच्यात अनेक 'स्थलभेद' व 'स्तरभेद' ही आढळतात. उत्तर कोकणी, राजापुरी, मालवणी, गोमंतकी, कारवारी, मंगळुरी हे 'स्थानीक भेद' किंवा 'दैशिक भेद' तर अगदी ठळक स्वरूपाचे आहेत. संरचनात्मक भाषाविज्ञानाच्या (Structural Linguistics) दृष्टीने या प्रमुख 'कोंकणी बोली' चा सर्वांगीण विकास अजून व्हायचा आहे. अशी परिस्थिती असताना अकादेमीने 'स्वतंत्र भाषा' म्हणून मान्यता देण्याची घाई करावी यात राजकारणाने भाषाविज्ञानावर कुरघोडी केली असेच म्हणावे लागेल.*³⁶

बोलीभास मानीत आयिल्ले कोंकणीक स्वतंत्र भास म्हणून मान्यताय मेळ्ळी ह्या विशयाचेर माधवी सरदेसाय *भासाभास* ह्या पुस्तकांत परत एकदां प्रभुदेसाई हांचे वरीच भाशीक, समाजीक आनी राजकी मुद्द्यांचेर भाश्य करता. त्यो बरयतात :

कोंकणी-मराठी वाद समजून घेवपाक भाशीक समाजाचो विचार खूब गरजेचो. कोंकणी मराठीची बोली काय स्वतंत्र भास हें फकत दोनूय भासांचे बांदावळीची आनी उतरावळीची तुळा करून - व्याकरणाच्या कसा वयल्यान थारावं नजो; ग्रियर्सन, सुनीति कुमार चटर्जी, ना. गो. कालेलकर, कत्रे वा घाटगे सारकेल्या भासविज्ञानाच्या जाणकारांच्या मत्ताचेर पातयेवनूय थारावं नज. कोंकणी भास काय बोली हाजी जाप खुबश्या प्रमाणांत समाजाचो संस्कृतीक-राजकी हावेस थारायता. भाशेचो प्रस्न चळवळीचें रूप घेता तेन्ना तांतूंत भाशेच्या व्याकरणा परस भाशेचें राजकर्णूच अदीक घुस्पल्लें आसता.³⁷

वयल्या दोनूय अभ्यासकांनीं तथाकथीत 'बोली' आनी 'भास' हांच्या झगड्यांत भासविज्ञाना परस समाजाचे संस्कृतीक आनी राजकी इत्साशक्तीक चड वजन आसता अशीं मत्तां मांडिल्लीं आसात. समाजभासविज्ञान हो विशय हातळटा. (हे संबंदी मोलावणी आनी निश्कर्श 4.2.4 ह्या फाट्यांत मांडला)

भाशीक मान्यतायेचे फाटभुंयेर आकाशवाणी पणजी केंद्रा संदर्भात चलिल्लो भाशावाद :

दिल्लीचे साहित्य अकादेमींत कोंकणीचे मान्यतायेची प्रक्रिया चलताली त्याच वेळार गोंयांत गोमंतक मराठी भाषा परिषद आनी कोंकणी भाशा मंडळ ह्या संस्थां मदीं संघर्श चलिल्लो. गो.म.भा.प. हे संघटनेची स्थापणूक गोंयांत मराठी भास आनी संस्कृतायेच्या रक्षणा खातीर 1974 वर्सा जाल्ली. जाल्यार कों.भा.मं. ही संस्था 1962 सावन कोंकणी भास, साहित्य आनी संस्कृताये खातीर वावरत आयिल्ली.

1969 वर्सा साहित्य अकादेमींत कोंकणीचे मान्यतायेची कायदेशीर प्रक्रिया आरंभ जातकच गोंयच्या गो.म.भा.प.न विरोध केलो जाल्यार कों.भा.मं.न तेंको दिलो. आपल्या मागणेक बळ दिवपाक दोनूय संस्थांनी गोंय धरून दिल्ली मेरेन साबार यत्न सुरू केले. (हे संबंदी आदीं 4.3.2 ह्या वांट्यांत चर्चा जाल्या.) ताचोच वांटो म्हूण गोंयांत 1970 ते 1980 मेरेनच्या दसकांत वयर उल्लेख केल्ल्या संस्थां मदीं कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्श नेटान चल्लो. शिबिरां, संमेलनां, बसका, मोर्चे, धरणे आयोजीत करप, शिश्टमंडळां धाडप आनी निवेदनां भेटोवप अश्या तरेच्या उपक्रमांनी वयल्यो दोनूय संस्था सक्रीय

आसल्यो. त्या दशकांत छापील पत्रकारिता आनी रडिओ हीं दोन प्रसारमाध्यमां भोव प्रभावी आसलीं. देखून ह्याच दसकांत कोंकणी-मराठी वादाचो झळ आकाशवाणी पणजी केंद्राक बशिल्लो दिसून येता.

आकाशवाणी पणजी केंद्र कोंकणी कार्यावळींक चड वेळ दिता अशे आरोप करून गो.म.भा.प.न मोर्चे काडून तशेंच शिश्टमंडळां धाडून जायतीं निवेदनां आकाशवाणी पणजी केंद्राक भेटयल्लीं तांची नोंद मेळटा. 26 ऑगस्ट 1974 दिसा भेटयल्ल्या निवेदनांत गो.म.भा.प.चे कार्याध्यक्ष भास्कर भांडारे आकाशवाणी केंद्राधिकारी आर्. सी. भुसनूरमठ हांकां बरयतात :

पणजी नभोवाणी केंद्रावर सध्या मराठीला फक्त 18 % वेळ देण्यात येतो तर कोंकणीला 34% देण्यात येतो, इंग्रजीलाही 18 % देण्यात येतो. यावरून परकीय भाषा व गोव्याची मातृभाषा याना पणजी नभोवाणी केंद्र सारखेंच लेखतें असे दिसते. मराठी व कोंकणीला निदान समान वेळ दिली जाईल असे पुर्वीच्या स्टेशन डायरेक्टर्सनी, डायरेक्टर जनरल ऑफ इंडिया रेडिओ यानी दिलेले आश्वासनही पाळण्यात आलेले नाहीं.³⁸

ह्या निवेदनांत आकाशवाणीच्या सुप्रभात, आमचो आधार, चावडेर, भूंयचाफीं सारक्यां कार्यावळींचें माध्यम कोंकणी न्हय तर मराठी आसचें अशी मागणी केल्ली. गो.म.भा.प.च्या ह्या शिश्टमंडळांत माधवराव तळावलीकर, माधव गडकरी, गजानन कामत, दत्ताराम चोपडेकर, बबन अनंत नाईक, मधुकर वैद्य, भास्कर भांडारे हांचो आसपाव आसलो.

14 फेब्रुवारी 1975 ह्या दिसाय गो.म.भा.प.न एक व्हड मोर्चा आकाशवाणी पणजी केंद्राचेर व्हेल्लो. त्या दिसा भेटयल्ल्या निवेदनांतूय मराठी कार्यावळींचो वेळ वाडोवपाचे नदरेन आकाशवाणी केंद्राधिका-याचेर तशेंच गोंयच्या सरकाराचेर दबाव हाडपाचो यत्न जाल्लो दिसता. ह्या निवेदनाचेर भास्कर भांडारे, माधव तळावलीकर, बबन अनंत नाईक, मधुकर वैद्य आनी रघुनाथ टोपले हांची सय मेळटा.³⁹ ह्याच दिसा (14-02-1975) ‘कोंकणी हीच पणजी आकाशवाणी केंद्राची प्रादेशीक भास’ ह्या केंद्राधिका-याच्या भुमिकेक तेंको दिवपा खातीर शांताराम वर्दे वालावलीकार, पुंडलीक नायक, राजेंद्र आमोणकार, माधव बोरकार, एन्. शिवदास ह्या कोंकणी समर्थकांच्या निवेदनाचीय नोंद मेळटा.⁴⁰

संबंदीत विशयाक धरून 19 फेब्रुवारी 1975 दिसा कों.भा.मं.न आपले सर्वसादारण प्रतिनिधी मंडळाचे वर्सुकी बसकेंत मांडिल्लो थाराव तशेंच कोंकणी कार्यावळींचें केल्लें समर्थन हे संदर्भांतलें निवेदन आकाशवाणीच्या फायलिंनी वाचपाक मेळटा.⁴¹ ह्या निवेदनाक कों.भा.मं.च्या सगळ्या कार्यकारी वांगड्यांची नोंद मेळटा. तातूंत चंद्रकांत केणी धरून एवाग्रियु ज्यॉर्ज, उदय भेंब्रे, महाबळेश्वर बोरकार, बर्नार्ड एफ. डिसौझा, नागेश करमली, आंतिमु गॉमिश, दामोदर मावजो, व्हायटस प्रभुदास, रमेश वेळुस्कार, कुर्सीन पीन्यु, मॅथ्यू फेर्नांडीस, नीळकंठ कारापुरकार आनी इरेन बार्रूश हांचो आसपाव जाता.

20 नोव्हेंबर 1978 दिसा गोमंतक मराठी भाषा परिषदे वतीन भास्कर भांडारे आकाशवाणी पणजीक भेटयल्ल्या निवेदनांत मराठी कार्यावळींचे निर्मिती खातीर 20 मराठी संस्थांचीं नांवां सुचयल्यांत. देखीक : गोवा कला अकादमी, गोमंतक साहित्य सेवक मंडळ, कला शुक्लेंदू, नवरंग स्टार्स, गोमंतक मराठी भाषा परिषद, विवेकानंद सोसायटी, नादब्रह्म (पणजी), हंस संगीत नाट्य मंडळ, मराठी साहित्यीक मंडळ, अभिनव कला मंदीर (फोंडें), नाट्य कलाकार संघ, गोमंतक नाट्य साहित्यक कलाकार संघटना (म्हापशें), मराठी वाडमय मंडळ, अमॅच्युअर ड्रॅमेटिक असोसिएशन (वोस्को), गोमंत विद्यानिकेतन, कालिका असोसिएशन, साने गुरुजी कथामाला (मडगांव), प्रागतिक साहित्य सेवक मंडळ (म्हाड्डोळ), नवोदित साहित्य मंडळ (पेडणें), दयानंद कला केंद्र (कुडचडें). हाचे वेल्यान, कोंकणी-मराठी भाशावादांत ह्यो 20 संस्था मराठीचें समर्थन करताल्यो अशें म्हणपाक मेळटा.

गोंयांत विसाव्या शेंकड्याच्या सातव्या दसकांत कोंकणी-मराठी भासांक धरून हेर जायते वादविवाद जाल्ले दिसतात. तातूंत गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशाच्या सरकाराचेर आनी आकाशवाणी पणजी सारक्या सरकारी माध्यमाचेर दबाव हाडपाचो यत्न गो.म.भा.प., कों.भा.म. तशेंच दोनूय वटेनच्या समर्थकांनी केल्लो पळोवंक मेळटा.

5.2.3 – कोंकणीचे मान्यतायेंतले अंतर्गत प्रस्न आनी सल्लागार समितीचें कार्य :

1975 वर्सा कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळ्ळी. उपरांत रोकडीच कोंकणी भाशेची सल्लागार समिती नियुक्त जाली. कोंकणी सल्लागार समितीचे पयले निमंत्रक आनी अकादेमीचे

सर्वसादारण सभेचेय वांगडी म्हूण बाळकृष्ण भगवंत बोरकार हांची नियुक्ती जाली. साहित्य अकादेमीच्या सल्लागार मंडळाचो कार्यकाळ चार वर्सांचो आसता. 1976 ते 2012 मेरेन वट्ट णव सल्लागार मंडळांनी केंद्रीय साहित्य अकादेमीचेर कोंकणीचें प्रतिनिधित्व केलां.

जायत्या इतिहासीक आनी समाजीक कारणांक लागून कोंकणी भास पांच लिपयांनी बरोवपाची परंपरा आसा. देवनागरी, रोमी, कन्नड, मलयाळम आनी परसो-अरेबीक. ह्या लिपयांक धरून कोंकणी समाजांत वाद आसात. त्या वादां संबंदान 1980 मेरेन जायते पत्रवेव्हार आनी मागण्यो साहित्य अकादेमी मेरेन पाविल्ल्यान ते विशीं चर्चा जावप सभावीक आशिल्लें. 26 फेब्रुवारी 1981 दिसा साहित्य अकादेमीची कार्यकारी मंडळाची 73 वी बसका उमाशंकर जोशी हांचे यजमानके खाला दिल्लीच्या मुखेल कार्यालयांत जाली तातूंत मैथिली, कोंकणी आनी सिंधी भासांक खेरीत अशी लिपी नाशिल्ल्यान वा ह्यो भासो एका परस अदीक लिपयांनी बरयतात ते पासत साहित्य अकादेमीचे पुरस्कार खंयचे लिपयेंतले साहित्य-कृतीक दिवंचे ह्या मुद्द्याचेर चर्चा जाली. हो लिपयेचो प्रस्न ते ते भाशेचे सल्लागार समितीन सुटावो करचो असो निर्णय कार्यकारी मंडळान घेतलो.⁴²

कोंकणी संबंदींचो वाद कोंकणी सल्लागार समितींत चर्चेक आयलो त्या वेळार सल्लागार समितींत (1978 – 1982 ह्या कालखंडा खातीर) बा. भ. बोरकार, उदय भेंब्रे, चंद्रकांत केणी, मनोहरराय सरदेसाय, आंतोनियो पेरेरा, दत्ताराम सुखठणकार, व्हि. जे. पी. सालदाना, व्हिली आर्. डिसिल्वा, र. वि. पंडीत (1979-82 वर्सा खातीर नेमणूक), एन्. पुरुषोत्तम मल्ल्या अशे पुराय कोंकणी समाजाचें प्रतिनिधित्व करपी वांगडी आसले. निमंत्रक रवीन्द्र केळेकार हांचें मुखेलपण लाबिल्ले ते समितीन कोंकणी खातीर देवनागरी लिपयेचें एकमतान समर्थन केलें. साहित्य अकादेमीचे कार्यकारी मंडळाचे 05 जानेवारी 1982 दिसा दिल्लीक रवीन्द्र भावनांत जाल्ले 75 वे बसकेंत कोंकणी सल्लागार समितीचो लिपी विशींचो तो निर्णय मानून घेतिल्लो :

*Konkani Advisory Board – The Advisory Board had unanimously recommended the acceptance of the Devnagari script for Konkani in the Sahitya Akademi programmes. The recommendation was approved by the Executive Board.*⁴³

तेच बसकेंत कार्यकारी मंडळान तो मानून घेतलो हेंय वयल्या संदर्भांतल्यान कळून येता. त्या वेळार साहित्य अकादेमीचे अध्यक्ष उमाशंकर जोशी धरून कार्यकारी मंडळाचे देशभरांतले वट्ट 23 विद्वान हाजीर आसले. म्हणटकच, पयलीं 1977 सावन 1982 मेरेन आनी उपरांत 1982 सावन आतां मेरेन साहित्य अकादेमीन कोंकणी भाशे खातीर देवनागरी लिपी मानून घेतल्या हें स्पश्ट जाता. सल्लागार समितींत 1976 वर्सा सावन 1992 मेरेन जायत्या कोंकणी साहित्यिकांनी, शिक्षकांनी, अभ्यासकांनी आनी हेर जाळवणदारांनी योगदान दिलां. तातूंत निमंत्रक म्हूण बा. भ. बोरकार, रवीन्द्र केळेकार, ओलिविन्यू गोमिश, फेलिसियु कोर्दोज, मनोहरराय सरदेसाय, दामोदर मावजो, पुंडलीक नायक, तानाजी हळर्णकार हांणी योगदान दिल्लें आसा.

संबंदीत सल्लागार मंडळांतली वळेरी पळयल्यार तातूंतले साबार वांगडी विंगड विंगड समाजीक आना संस्कृतीक फाटभुंयेंतल्यान आयिल्ले दिसतात. कोंकणी समाजांतल्या लिपी भेदाचेर, प्रांतीक भेदाचेर, जाती भेदाचेर, धर्म भेदाचेर कोंकणी चळवळीन जोडिल्ले तें एक तरेचें जैत म्हणपाक हरकत ना. कारण 1976 ते 2014 मरेनच्यो कोंकणी सल्लागार समिती पळयल्यार समाजीक पांवड्या वेल्या सगळ्या घटकांक आसपावीत करपाचो यत्न ते नियुक्तीचे प्रक्रियेंत जाल्लो दिसता. (अदीक म्हायती खातीर परिशिष्ट क्र. 03 पळोवंचो).

5.2.4 - कोंकणीच्या साहित्य अकादेमींतल्या जैताचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन :

दिल्लीचे साहित्य अकादेमीन 1975 वर्सा कोंकणीक एक स्वतंत्र साहित्यीक भास म्हूण मान्यताय दिली ही एक वस्तुस्थिती आसा. पूण ती मान्यताय मेळोवपाक कोंकणी संस्थानी आनी कोंकणी महालगड्यांनी दाखयल्ली धिटाय आनी राजकी कुटनिती म्हत्वाची.

कोंकणीचे मान्यताये संबंदीचे प्रक्रिये विशीं खुबश्या जाणां मदीं जायते चुकीचे समज आसात. देखीक, ‘कोंकणीक दिल्ली मान्यताय राजकी हेतून प्रेरीत आशिल्ली, अल्पसंख्यांक क्रिस्ती धर्मीयांचीं मत्तां हातासपाक केंद्र सरकारान कोंकणीक मान्यताय दिवपाक दबाव हाडिल्लो’, असलीं विधानां ह्या चुकीच्या समजांतल्यान येतात.

स्वतंत्र भास म्हूण लागतल्या भाशीक निकशांची सिद्धताय. भाशाशास्त्रज्ञांचे समितीची मान्यताय आनी अकादेमीच्या सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेच्या वांगड्यांचें समर्थन मेळोवप ह्यो म्हत्वाच्यो गजाली कोंकणी समर्थक प्रतिनिधिनी दिल्लीक वचून केल्यात. कोंकणी खातीर समर्थन जुळयतना ह्या फुडा-यांक दिल्ली साहित्य अकादेमी कडेन खेपो मारल्यात, चर्चा केल्यात आनी कोंकणी संबंदी तरेकवार रुजवातीय सादर केल्यात. साहित्य अकादेमीच्या सर्वसादारण प्रतिनिधी मंडळाच्या वांगड्यांक कोंकणी पुस्तकां भेटयतना कोंकणीची भुमिका समजयल्या. साहित्य अकादेमीची स्वतंत्र साहित्यीक भाशेची मान्यताय मेळोवपाक कोंकणी आनी कोंकणीच्या फुडा-यांक जायत्यो कठीण परिक्षा दिवंच्यो पडल्यात. उपरांतूच कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय फाव जाल्या. (हे संबंदी सविस्तर चर्चा आनी चिकित्सा 4.3.3 ह्या वांट्यांत जाल्या.)

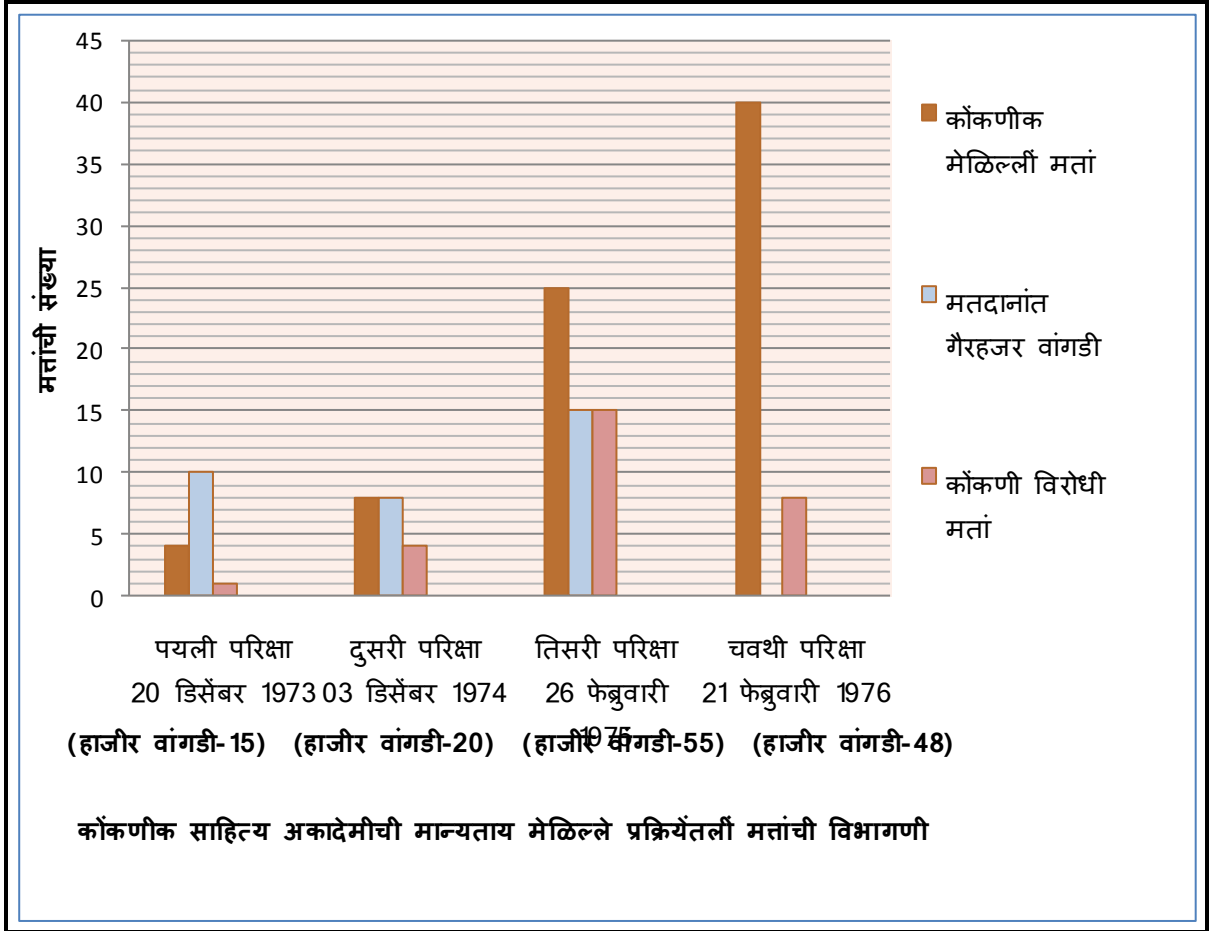
प्रशासकीय पांवड्या वेल्यो साबार कायदेशीर प्रक्रिया पुराय जाले उपरांत साहित्य अकादेमीन 26 फेब्रुवारी 1975 दिसा कोंकणीक भारतांतली एक स्वतंत्र साहित्यीक भास म्हूण मान्यताय दिली. पूण उपरांत 21 फेब्रुवारी 1976 दिसा जाल्ले प्रतिनिधी सभेचे बसकेंत अकादेमींतले मराठीचे प्रतिनिधी वसंत बापट हांणी कोंकणीक स्वतंत्र भास म्हूण दिल्ली मान्यताय फाटी घेवन संबंदीत विशय हाताळपाक तज्ञांची नवी समिती घडोवचेलो प्रस्ताव मांडलो. प्रस्तावाक साहित्य अकादेमीचे सरकार नियुक्त वांगडी आर. एन. दांडेकर हांणी अनुमोदन दिलें. मतविभागणी जातकच तो प्रस्ताव 08 आड 40 मत्तांनी भायरायलो. ताची सत्यताय अकादेमीच्या त्या बसकेच्या अहवालांत दिसून येता. देखीक :

Prof. V. Bapat thereupon moved a resolution that "The matter concerning recognition of Konkani be referred to a new Language Expert Committee" The resolution was seconded by Prof. R. N. Dandekar. The President requested the members to cast their votes. The voting position is given below :

- 1. Members who were in favour of referring the matter concerning recognition of Konkani to a new Language Expert Committee : 08*
- 2. Members who were not in favour of referring the matter concerning recognition of Konkani to a new Language Expert Committee : 40.⁴⁴*

कोंकणीक केंद्रीय साहित्य अकादेमीची 'स्वतंत्र आर्विल्ली साहित्यीक भास' (Independent Modern Literary Language) अशी मान्यताय 26 फेब्रुवारी 1975 दिसा मेळ्ळी, ते प्रक्रियेची सविस्तर उस्तवारी सकयले आकृतायेत स्पश्ट केल्या. तातूंत मान्यताय प्रक्रियेच्या दोनूय टप्प्यांचो संक्षिप्त नियाळ घेवपाचो यत्न जाला.

साहित्य अकादेमींतली कोंकणीचे मान्यतायेची प्रक्रिया : एक मोलावणी

(तक्तो क्र. V 3)

वयल्या तक्त्यांत कोंकणीचे मान्यतायेची प्रक्रिया दाखयल्या. कोंकणीक एक स्वतंत्र आर्विल्ली साहित्यीक भास म्हूण साहित्य अकादेमीन दिल्ले मान्यतायेत 1973 वर्सा 4 आड 01, 1974 वर्सा 08 आड 04, 1975 वर्सा 25 आड 15 मत्तां जाल्यार पुनर्विचार प्रस्तावांत 40 आड 08 मत्तां असो तेंको मेळिल्लो. ताची चिकित्सक मोलावणी केल्यार, साहित्य अकादेमीचे वेदीर 1973 ते 1975 मजगतीं कोंकणीच्या समर्थनांत वाड जाल्ली दिसता. 1973 वर्सा कोंकणी विशीं मत्त दिवपाक असमर्थताय दाखोवपी आनी

मतदानांत वांटो घेवपाक न्हयकार दिवपी वांगड्यांची संख्या 10 आसली, ती 1974 वर्सा 08, 1975 वर्सा 15 चेर पावली जाल्यार 1976 वर्सा शुन्य जाल्ली दिसून येता. ताचेवेल्यान कोंकणीक मान्यताय फाव जाल्ले निमाणे बसकेंत हाजीर आशिल्ल्या सगळ्या वांगड्यांनी वांटो घेतिल्लो आनी कोंकणीचे मान्यतायेक स्पश्ट भोवमत फाव जाल्लें. म्हणटकच, कोंकणीचे मान्यतायेचे पुराय प्रक्रियेचेर साहित्य अकादेमीच्या चडांत चड वांगड्यांचे समर्थन आशिल्लें आनी कोंकणी विशीं भासविज्ञानिकांचे समितीन दिल्लो निर्णय भोवसंख्य वांगड्यांक मान्य आशिल्लो हें हांगा सिद्ध जाता.

सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेच्या वांगड्यांचें समर्थन मेळोवपी लॉबींग - साहित्य अकादेमींत सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेची भोवमतान संमत्ती मेळ्ळे बगर कसलोच निर्णय घेवपाक मेळना. कोंकणीक मान्यताय मेळोवपा वेळार विंगड तरेचें 'लॉबींग' (lobing) करून तें संख्याबळ जमोवपाची खाशेली रणनिती कोंकणी प्रतिनिधिनी केलें. त्या लॉबींगाचे वेगवेगळें पांवडे आसात -

1) गोंयच्या कोंकणी भाशा मंडळाचे अध्यक्ष चंद्रकांत केणी आनी मनोहरराय सरदेसाय हांणी तयार केल्ली 'A brief Note on Konkani Language & Literature' ही पुस्तिका अखील भारतीय कोंकणी साहित्य परिशदेचे वतीन साहित्य अकादेमीच्या सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेच्या वांगड्यांक टपालान धाडली.⁴⁵ 2) अकादेमीच्या सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेच्या 79 वांगड्यांक प्रत्यक्ष मेळून सुमार 70 कोंकणी पुस्तकांच्यो प्रती भेटोवपाचें काम कोंकणी भाशा मंडळाचे प्रतिनिधी म्हूण रवीन्द्र केळेकार, उदय भेंब्रे हांणी केलें. 3) कोंकणींत सोळाव्या शेंकड्या सावन साहित्य निर्मिती जायत आयल्या हाची रुजवात कोंकणी ग्रंथांतल्यान दिली. 4) अकादेमीच्या सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेच्या वांगड्यांचें समर्थन जोडपी लॉबींग पयलीं 1975 वर्सा आनी उपरांत 1976 वर्सा अशें दोन खेपे जालें.

5.3 - राजभास चळवळीच्या संघर्श पर्व्याचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन

गोंयांत राजभास चळवळीचें तिसरें आनी निर्णायक आंदोलन 29 जुलय 1985 ते 04 फेब्रुवारी 1987 मेरेन वट्ट 555 दीस चल्लें. तातूंतल्या निमाण्या दिसा राजभास कायद्याचें विधेयक क्र. 26-1986

गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेंत मंजूर जावन तें आंदोलन थांबलें. ह्या राजभास आंदेलनांत भाशीक, संस्कृतीक आनी समाजीक संदर्भा वांगडाच राजकी पक्षांचें राजकारण घुसपलां. तांचो रितसर अभ्यास ह्या प्रकरणांत केला.

5.3.1 - भाशीक आंदोलनांत के.पी.ए. आनी म.रा.प्र.स. ह्या भाशीक संघटनांचो वावर :

गोंयच्या राजभास आंदोलनांत भाशीक, समाजीक आनी राजकी संघर्शाक तोंड फोडपी दोन संघटना म्हत्वाच्यो थारतात. – 1) 31 ऑगस्ट 1985 दिसा जाल्ली ‘कोंकणी प्रजेचो आवाज (के.पी.ए.) आनी 2) ‘16 सप्टेंबर 1985 दिसा मराठी राज्यभाषा प्रस्थापन समिती’ (म.रा.प्र.स.). ह्या दोन संघटनांच्या नेतृत्वा खाला उपरांतच्यो सगळ्यो घडणुको कार्यान्वीत जाल्याच. ते खातीर तांच्या कार्याची तुळात्मक चिकित्सा करप भोव गरजेचें.

के.पी.ए. विरुद्ध म.रा.प्र.स. : राजभास आंदोलनांतल्या कार्याचो तुळात्मक आलेख :⁴⁶

मुखेल कार्य	के.पी.ए.	म.रा.प्र.स.
स्थापणूक	31 ऑगस्ट 1985	16 सप्टेंबर 1985
मुखेल प्रयोजन वा हेतू	कोंकणीक गोंयचे राजभाशेची सुवात, गोंयाक घटक राज्याचो दर्जो आनी कोंकणीचो संविधानाचे आठवे वळेरेंत आसपाव करून घेवप.	गोंयांत मराठी भाशेचें संवर्धन, संरक्षण आनी प्रस्थापन करून तिका गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशाची राजभास करप.
मुखेल जाळवणदार	निमंत्रक : पुंडलीक नायक, भांडारी : एफ. एम्. रिबेलो, दामोदर मावजो.	अध्यक्ष : पां. पु. शिरोडकर, सरचिटणीस : शशिकांत नार्वेकर, भांडारी : माधवराव तळावलीकर.
राजकी पक्षांचो उक्तो तेंको	गोवा काँग्रेस, गोमंत लोक पक्ष, जनता पक्ष (गोवा), अपक्ष (02 आमदार – फ्रान्सिस्क ब्रांक्रो, उदय भेंब्रे).	महाराष्ट्रवादी गोमन्तक पक्ष, भाऊसाहेब बांदोडकर गोमंतक पक्ष, शिवसेना.

<p>वृत्तपत्रांचो तेंको</p>	<p>राष्ट्रमत, नवें गोंय, हॅराल्ड, सोंगडी, गोवा टुडे, राखणो.</p>	<p>गोमन्तक, पुढारी, सकाळ, रणझुंझार, लोकसत्ता, महाराष्ट्र टायम्स.</p>
<p>हेर संघटनांचो तेंको</p>	<p>अखील भारतीय कोंकणी परिशद, कोंकणी भाशा मंडळ, कोंकणी लेखक संघ, गोमंतक हिंदू संघ, बेतकी युवक संघ, ऑल गोवा टॉडी टॅपर्स अॅसोसिएशन, नौजवान भारत सभा, द न्यू गोवन ओवरसिझ एसोशिएशन (कुवेट), कोंकणी मोगी आबुधाबीचे (आबुधाबी) कोंकणी लॅंग्वेज सेंटर (यु.ए.ई.), म्हाल पांवड्या वेल्यो कोंकणी सेवा केंद्रां.</p>	<p>गोमंतक साहित्य सेवक मंडळ, गोमंतक मराठी भाषा परिषद, दलीत पॅथर (गोंय शाखा), अखील भारतीय साहित्य संमेलन (नांदेड आनी मुंबय). म्हाल पांवड्या वेलीं मराठी संस्कार केंद्रा.</p>
<p>जायराती, तांचो आशय आनी आवाहन</p>	<p>जायराती : फकत के.पी.ए. वतीन प्रसिद्ध (कोंकणी समर्थन दिवपी राजकी पक्षां वतीन न्हय). आशय : राजभास गोंयकारांच्या हितरक्षणाचो आनी वेव्हाराचो प्रस्न. देखून आवयभास कोंकणीच राजभास जावंची. आवाहन : सगळ्या गोंयकारांक एकसंघ दवरपी कोंकणीक तेंको दिवपाचो उलो.</p>	<p>जायराती : फकत म.गो. वतीन प्रसिद्ध (म.रा.प्र.स. वतीन न्हय). आशय : गोमंतकीय धर्म, संस्कृती आनी परंपरा मराठीन सांबाळ्ळी देखून ती राजभास जावपाक जाय. आवाहन : धर्म आनी संस्कृती राखपा खातीर मराठीक सगळ्यांनी तेंको दिवन राजभास करपाचो उलो.</p>
<p>शिश्मंडळां : राज्य वा राष्ट्रीय पांवड्यार</p>	<p>1) के.पी.ए.चें शिश्मंडळ दिल्लीक प्रधानमंत्री राजीव गांधी आनी वरिश्ठ केंद्रीय फुडा-यां कडेन कोंकणीचें गारणें. (03-12-1985 ते 11-12-1985). 2) के.पी.ए.चें शिश्मंडळ प्रधानमंत्री राजीव गांधीक मेळ्ळें. राजभास आनी घटक राज्याची मागणी (15-01-87).</p>	<p>1) प्रधानमंत्री राजीव गांधी आनी हेर वरिश्ठ फुडा-यांक तार (03-07-1986) 2) मराठीक गोंयचे राजभाशेंत सुवात दिवची हें निवेदन घेवन म.रा.प्र.स.चें शिश्मंडळ इंदिरा काँग्रेसचे राष्ट्रीय सरचिटणीस आर्. एल्. भाटिया आनी केंद्रीय घरराज्य मंत्री चिंतामणी पाणिग्रही ह्या केंद्रीय निरिक्षकांक मेळ्ळें. (11-01-87).</p>

<p>मोर्चा आनी जाहीर बसका (उण्यांत उणे 200 जाल्यार चडांत चड 10,000 लोकांचें शक्तिप्रदर्शन)</p>	<p>1) सचिवालयाचेर मोर्चा (29-07-1985). 2) लोहिया मैदानाचेर मोर्चा (10-11-1985). 3) उपोशणाक तेंको - बायलांचो मंत्र्यांच्या बंगल्यांचेर धडक मोर्चा), चार मुखेल शारांनी सभा (19-1-86 ते 22-1-1986). 4) सचिवालयाचेर धडक मोर्चा (24-03-1986). 5) मडगांव पुलीस स्टेशनार मोर्चा, लोहिया मैदानार सभा (22-05-1986). 6) विधेयकाक तेंको दिवपाक बायलांचो सचिवालयाचेर धडक मोर्चा (09-12-1986). 7) आझाद मैदानार मोर्चा आनी मेळावो (18-12-1986). 8) राजभास विधेयक मंजूर करचे खातीर गोंयभर जाहीर सभा (31-01-1987 ते 03-02-1987).</p>	<p>1) लोहिया मैदानाचेर जाहीर सभा (17-11-1985). 2) फोंडें बंद. पुंडलीक नायक हांच्या भावाच्या छापखान्यार घुरी (18-11-1985). 3) म्हापशां, पणजे मामलेदार कार्यालयांचेर मोर्चा (24-03-1986). 4) दिवचले मराठी प्रेमींचें आनी संस्थांचें अधिवेशन (24-05-1986). 5) मराठीक राजभास करपाक निर्धार सभा, फोंडें (06-08-1986). 6) कुडचडें, केपें, सांगें आनी काणकोण वाठारांत सभा (21-01-87). 7) राजभास विधेयकांत मराठीचो आसपाव जावंचो हे मागणेचो पुरस्कार करचे खातीर गोंयभर जाहीर सभा (31-01-1987 ते 03-02-1987). 8) मराठी समर्थकांच्यो गोंयभर निशेद सभा आनी बंद (4 -02-1987 ते 09-02-1987).</p>
<p>महामेळावे आनी शक्तिप्रदर्शन</p>	<p>1) आझाद मैदान, पणजी (14 -11-1985, 75,000 लोकांची उपस्थिती). 2) आझाद मैदान, पणजी (29-07-1986, 1,00,000 लोकांची उपस्थिती).</p>	<p>1) आझाद मैदान, पणजी (2-10-1985 - 30,000 लोकांची उपस्थिती). 2) पोरनें गोंय सावन मराठीची दिंडी, पणजे (02-10-86) (10,000 लोकांची उपस्थिती).</p>
<p>हेर धाडसी तशेंच कल्पक उपक्रम</p>	<p>कोंकणा भाशेच्या समर्थना खातीर जेल भरो आंदोलन, मंत्री आनी आमदारांक घेराव, कार्निवाल आनी शिगम्याचेर बहिश्कार, केंद्रीय मंत्र्यांक काळे बावटे दाखोवप. *उपोशण (17-01-1986 ते 24-03-1986).</p>	<p>मराठीच्या समर्थना खातीर दिंडी, गांवागांवांनी मराठी संदेश यात्रा, वावुरप्यां खातीर शिबिरां, संमेलनां आयोजीत. *असहकार लढो (10-07-1986).</p>
<p>बळींची संख्या</p>	<p>07 कोंकणी समर्थकांचो बळी.</p>	<p>00</p>

(तक्तो क्र. V इ)

वयल्या तक्त्यांत के.पी.ए. आनी म.रा.प्र.स. ह्या दोनूय संघटनांच्या मूळ उद्दिश्टांची, वावराची आनी कार्यपद्धतीची संक्षिप्त तुळा केल्ली आसा. समाजभासविज्ञानीक नदरेन पळयल्यार प्रस्तूत आंदोलनांत के.पी.ए. विरुद्ध म.रा.प्र.स. ह्या संघटनांनी अनुक्रमान कोंकणी आनी मराठी भाशांचो पाखो घेवन गोंयचे राजभाशेचो प्रस्न सोडोवपाचो यत्न केलो खरो. पूण राजकारणाक लागून मूळ विशय अदीक कठीण जायत गेलो. वयर उल्लेख केल्ल्यो बसका, मेळावे, महामेळावे, धडक मोर्चा, धरणें, बंद, शिश्टमंडळां धाडप, निवेदनां भेटोवप आदी उपक्रम राबयतना दोनूय संघटनां मदीं एकेतरेची जुगलबंदी पळोवपाक मेळटा. कारण के.पी.ए. पयलीं जाल्यार म.रा.प्र.स.न उपरांत तेच तरेचे उपक्रम हातांत घेतिल्ले हें वयल्या तक्त्याचेर नदर भोंवडायल्यार मतींत येता.

के.पी.ए.च्या संघटनात्मक कार्याची मुद्देसूद चिकित्सा :

1) के.पी.ए.न उदय भेंब्रे, फ्रांसिस्क ब्रांको ह्या अपक्ष आमदारांच्या आनी लुईझिन फालेरो ह्या गोवा काँग्रेसच्या आमदाराच्या तेंक्यान कोंकणीची भुमिका गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेंत मांडली. तशेंच गोवा लोकपक्षाचे फुडारी माथानी सालदाना हांची तळागाळांतल्या लोकांक एकठांय करपाची क्षमताय कोंकणीची शक्त वाडोवपा खातीर आपणायली. 2) इंदिरा काँग्रेस ह्या राष्ट्रीय पक्षान 1984 चे वेंचणुकेंत जाहिरनाम्यांत दिल्लें उतर पाळचें म्हूण दबाव हाडलो. तशेंच पक्षांतल्या कोंकणी समर्थक काँग्रेस नेत्यांक आसपावन घेतले. 3) गोवा काँग्रेस पक्षाच्या फुडा-यांचे (विल्फ्रेड डिसौझा, लुईझिन फालेरो, चर्चिल आलेमांव आदी) राजकी सुवार्थ आनी के.पी.ए.चीं उद्दिश्टां हांचे मदीं ताळमेळ बसयलो. 4) साबार संघटनांनी वांटून गेल्ले गोंयचे युवा शक्तीक के.पी.ए.च्या बावट्या खाला हाडली. देखीक : युवा काँग्रेसीचें नेतृत्व, युवा कामगार चळवळीचें नेतृत्व, विद्यार्थी संघटनेंतले नेतृत्व (नौजवान भारत सभा, प्रोग्रेसीव स्टुडंट्स युनियन) 5) फ्लावियान वाज आनी हेर स जाण कोंकणी समर्थकांचे बळी वतकच सरकाराचेर चेपण हाडून राजभास विधेयक (क्र. 26 – 1986) विधानसभेंत मंजूर करून घेवपांत के.पी.ए.न मोलाचो वांटो उखल्लो.

के.पी.ए. हे भाशीक संघटनेन आपल्याक समर्थन दिवपी राजकी पक्षांक (गोवा काँग्रेस, गो.लो.प. आदी) आपल्याचेर वरचड जावपाक दिलें ना ताची एक देख हांगा दिवं येता. वृत्तपत्रांतल्यो जायराती आनी पत्रकां लेगीत के.पी.ए. वतीनूच प्रसिद्ध जातालीं जातूंत गोंयची खेरीत भाशीक अस्मिताय, गोंयकारांचें हीत राखण आनी एकवट हांचो पुरस्कार जातालो. देखीक : (जायरात - हॅराल्ड, 29 जुलय 1986)⁴⁷

UTT GOYKARA, CHOLA PONNJE

LEAVE YOUR HOMES, CLASSES, WORK... MARCH IN THOUSANDS TO

AZAD MAIDAN TODAY, 2.00 P. M.

SMASH THE CONSPIRACY FOR VISHAL GOMANTAK

FIGHT FOR THE IDENTITY

SAVE GOA SAVE KONKANI

KONKANI PORJECHO AVAZ

वयले 29 जुलय 1986 दिसाचे जायरातींतल्यान गोंयचे खेरीत अस्मितायेचो विचार के.पी.ए. मांडटाली आनी ते अस्मितायेक आव्हान दिवपी विशाल गोमंतकाचे संकल्पनेक ती विरोध करताली हो मुद्दो स्पश्ट जाता. वयले जायराती भायर के.पी.ए.च्यो हेर जायराती लेगीत तिची भुमिका समजून घेवपाक अभ्यासूं येतात. जायरातींचे कांय माथाळे : 'सगळ्या लोकांची भास कोंकणी, तीच राजभास जावंक जाय' (राष्ट्रमत, 29-07-1986), 'मराठीची परंपरा आणि बहुजनसमाज' (गोमंतक, 01-08-1986), 'राजभाषा विधेयक आणि हिंदू समाज' (गोमंतक, 03-08-1986), राजभाषा सत्य डोळसपणे समजून घेऊ (गोमंतक, 04-08-1986) राजभाषेचा प्रस्न भावनेचा नव्हे, व्यवहाराचा (गोमंतक, 05-08-1986), विंगड विंगड भासांतल्या हया साबार जायरातींची चिकित्सा केल्यार त्यो फकत के.पी.ए.च्या नांवा खालाच

प्रसिद्ध जाताल्यो आनी तातूंत राजकी पक्षांक मेतेर जावपाक दिय नासले हाची सुलूस मेळटा. हाचे वेल्यान के.पी.ए. ही भाशीक संघटना स्वतंत्रपणान आपलें धोरण राबयताली हें दिसून येता.

म.रा.प्र.स.च्या संघटनात्मक कार्याची मुद्देसूद चिकित्सा :

1) राजभास आंदोलनांत म.रा.प्र.स.न म.गो. आनी भा.बां.गो. हया पक्षांची राजकी गरज वळखून तांचो तेंको हातासलो. 2) हिंदू-भौसंख्य मतदार संघांतल्या इंदिरा काँग्रेसीच्या आमदारांचो तेंको धर्मवादी वा जातीयवादी (मतपेटयेचें)⁴⁸ राजकारण करून म.रा.प्र.स.न आपणायलो. 3) म.रा.प्र.स.न के.पी.ए.ची कोंकणीची मागणी अराष्ट्रीय आसा असो आरोप करीत संघटना उबारली 4) मराठीन गोंयकारांक राष्ट्रवाद शिकयलो असो दावो करीत म.रा.प्र.स. धर्मीक आनी भावनीक तत्वाचेर फकत हिंदू समाजाक आवाहन केलें तशेंच गोमंतक सारक्या मराठी दिसाळ्यांचो तेंको घेवन 'मराठी आनी हिंदुत्व' हांची सांगड घालपाचो यत्न केलो. 5) म.रा.प्र.स.क स्वताचें धोरण मुखार व्हरतना राजकी हस्तक्षेपाचेर नियंत्रण दवरप जमलें ना. कारण राजभास आंदोलनांतलें म.गो. पक्षाचें राजकी धोरण म.रा.प्र.स.च्या कार्यावळींनी घुशिल्लें हें वृत्तपत्रां वेल्यो जायराती, पत्रकां, आवाहनां आदी पळयल्यार कळून येता. आंदोलनांतल्या जायरातींचे माथाळे वा तांचो आशय हांगा देखी खातीर दिवं येतात.

मराठीचें समर्थन करपी कांय वेंचीक जायरातींचे माथाळे : 'हजारोंच्या संख्येने या... धर्म, संस्कृती आणि कुटुंबावरचे आक्रमण थांबवा' (गोमंतक, 01-8-1986), 'मराठी धर्म-संस्कृती तुम्हाला साद घालते आहे' (गोमन्तक, 04-08-86), 'गोमंतकीयांची मागणी मराठीसह कोंकणी' (गोमन्तक, 05-08-1986).

मराठी राजभाशेचो पुरस्कार करपी वयर देखी दिल्ल्यो जायराती म.गो.चे प्रचार प्रमुख एम्. एस्. प्रभू हांच्या नांवान प्रसिद्ध जाताल्यो हाचे वेल्यानूय स्वतंत्रपणान आपलें भाशीक धोरण राबोवपाची तांक म.रा.प्र.स. हे संघटने कडेन नासली हें स्पश्ट जाता. तशेंच वयले चर्चेतल्यान मराठी राजभाशे खातीर वावुरपी हे संघटनेच्या कार्यपद्धतीच्यो दोन गजाली कळून येतात :

एक : मराठी धर्म, मराठी संस्कृती हया उतरांनी हिंदू धर्म आनी संस्कृतायेचो पुरस्कार तिणें केलो

दुसरी : भाशा आंदोलनांत म.गो. पक्षाचो आनी फुडाऱ्यांचो शेक झिटकारप तिका शक्य जालें ना.

पोर्तुगीजांशी आम्ही लढलो, मराठीने आम्हाला उमेद दिली
मराठीने आमचा धर्म राखला, मराठीने आमची संस्कृती जागवली

म्हणूनच,

मराठी हा आमचा धर्म, मराठी ही आमची संस्कृती
मराठीच्या वै-यांनी पुन्हा, मराठी संस्कृती-धर्मावर संकट आणले आहे
उठा गोमंतकीयांनो, पणजीला चला, मराठी धर्म-संस्कृती वाचवायला चला

एम्. एस्. प्रभू

प्रचार प्रमुख, महाराष्ट्रवादी गोमंतक पक्ष

राजभास आंदोलनांत एकमेका आड उब्यो राविल्ल्यो वयल्यो दोनूय भाशीक संघटना आपले परीन आपलीं धोरणां राबयलीं पूण राजभास कायदो 1963 प्रमाण तांच्यो मागण्यो पुराय जावप फकत विधानसभेच्या संख्याबळाचेर निंबून आशिल्ल्यान तांकां राजकारण्यांचो तेंको घेतले बगर दुसरो पर्याय नासलो. ह्या कार्यांत विधानसभेंतल्या लोकप्रतिनिधींचें प्रबोधन करून वा मतदार संघातल्या लोकां वरवीं तांचेर दबाव हाडपाचो यत्न तांणी केलो. ते खातीर घेराव, धडक मोर्चा, बहिश्कार सारके उपक्रम राबोवन आपली राजकी शक्त वाडोवपाक म.रा.प्र.स. हे संघटने परस के.पी.ए.न बाजी मारिल्ली.

देखून 04 फेब्रुवारी 1987 दिसा राजभास विधेयक क्र. 26-1986 गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेंत मंजूर जावन कोंकणीक राजभाशेचो दर्जो फाव जालो. वयर स्पश्ट केल्ले प्रमाण त्या निकालांत भासकारण आनी समाजकारणा परस थळाव्या आनी राष्ट्रीय राजकी पक्षांचे राजकारणूच हावी आशिल्लें असो निश्कर्श काडपाक मेळटा.

5.3.2 - भाशीक आंदोलनांत गोंयच्या राजकी पक्षांची भुमिका आनी राजकारण :

गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशांत घडिल्ल्या राजभास आंदोलनांत राजकी पक्षांची भुमिका आनी तांचें राजकारण म्हत्वाचें. मुखेल मंत्री प्रतापसिंग राणे हांणी 19 जुलय 1985 दिसा घेतिल्ले कोंकणी विरोधी भुमिकेचो विरोध करचे खातीर पणजे 29 जुलय 1985 दिसा कोंकणी समर्थकांचो मोर्चा जालो. त्या मोर्चांत सुमार 2,500 हजार कोंकणी समर्थक वांटेकार जाल्ले तातूंतल्या 1,052 लोकांनी अटक करून घेतिल्ली.⁵⁰ तो मोर्चा मुखेलतायेन कोंकणी साहित्यिक, कलाकार आनी कोंकणी भक्तांचो आशिल्लो पूण उपरांत ताका राजकी पक्षांचो तशेंच राजकी व्यक्तींचो तेंको मेळत गेलो. आनी उपरांत पुराय आंदोलनांतूच राजकारण भरसलें. त्या मोर्चा संबंदान आपल्या 31 जुलय 1985 च्या अग्रलेखांत “राजकीय कर्लींचे फावले” ह्या माथाळ्या खाला गोमन्तकाचे संपादक नारायण आठवले बरयतात :

कोंकणी मोर्गींचा विधानसभेवरील मोर्चा आणि त्या मोर्चापुढे झालेली भाषणे यामधून गोव्यातील यापुढच्या राजकारणाची दिशा स्पष्ट झाली आहे. कोंकणी राज्यभाषा व्हावी म्हणून साहित्यिकांच्या पुढाकाराने सोमवारचा मोर्चा निघाला. हा मोर्चा शांततेने पारही पडला. पण यापुढे ही शांतता राहणार नाही असा इशारा या मोर्चातच देण्यात आला. कामागार क्षेत्रात सतत असंतोष माजवणारे काही लढाऊ नेते आणि विद्यार्थी क्षेत्रांतले काही उपद्रव्यापी या मोर्चात होते. पुंडलीक नायक, दामोदर मावजो आदिंचे सध्याचे या चळवळीतले स्थान लवकरच या लढाऊ उपद्रव्यापी लोकांकडे जाईल. रेंदेर-रापणकार मंडळी डॉ. विली डिसौझांच्या इशा-यानुसार या चळवळीत उड्या घेतील आणि गोवा पेटवण्याचा अर्धा भाग प्रत्यक्षात येईल.⁵¹

प्रस्तूत अग्रलेखांत गोवा काँग्रेसचे अध्यक्ष विल्फेड डिसौझा आनी भा.बां.गो. पक्षाच्यो अध्यक्षा शशिकला काकोडकर हांचे मदीं एक गुपीत बसका जाल्ल्याचोय संदर्भ आयला. तशेंच ह्या भाशीक वादांतल्यान गोंयच्या समाजाचे दोन गट जावन मराठी-कोंकणी भाशावादाचें भूत गोंयकारांचे मानगुटेर बसतलें असो अंदाज बांदिल्लो. मुखेल मंत्री राणे हांकां सरकार चलोवपाक आडखळी हाडून सरकार उडोवपाचो यत्न

चल्ला असोय सूर त्या अग्रलेखांत आसा. ते भायर गोंयांत फुडाराक जावपी राजकी घडामोडींचेरूय तातूंत भाश्य केलां.

555 दिसांचे राजभास चळवळीचो अभ्यास केल्यार राजभास आंदोलनाचेर गोमन्तकाचे संपादक आठवले हांणी केल्लें भाश्य खरें जाल्लें दिसता. तातूंतल्यान भाशीक प्रस्न हे निखटे भाशीक नासतात तर राजकारण लेगीत तांचेर खर प्रभाव घालता हाचो पुरावो मेळटा.

गोंयच्या '16 : 12' च्या राजकारणाचो अंत - 1963 वर्सा घडिल्ले गोंय, दमण आनी दीवचे विधानसभेंत थळाव्या पक्षांचो शेक चलतालो. तातूंत 30 आमदारां मदीं सत्ताधारी म.गो. पक्षाचे वटेन 16 जाल्यार मुखेल विरोधी पक्ष यु.गो.चे वटेन 12 आमदार आशिल्ले. '16 : 12' चें धर्मीक राजकारण तें हेंच. त्याच '16 : 12' च्या राजकी समिकरणांत म.गो. पक्षान वट्ट 17 वर्सां गोंयचेर राज्य चलयल्लें जाल्यार यु.गो. पक्षान मुखेल विरोधी पक्षाची भुमिका निबयल्ली. सादारण 1975 चे भारतांतले आणीबाणी उपरांत गोंयांतलें राजकारण बदलूंतक लागलें. तशेंच 27 एप्रील 1979 ह्या दिसा म.गो.चें सरकार वचून गोंयांत राष्ट्रपती राजवट लागू जाली. हांगाच '16 : 12' च्या थळाव्या राजकी समिकरणाक वेर गेली. देशांतली राजकी परिस्थिती त्या वेळार एका नव्या मोडणार आशिल्ली. मुखेल राजकी पक्ष पयलेच फावटी फुटपाक लागिल्ले. देखीक : राष्ट्रीय पांवड्यार काँग्रेसींत - इंदिरा काँग्रेस, अर्स काँग्रेस, जनता पक्षांत - जनता, जनता (एस.) अशी फूट पडली. ह्या फुटीचो परिणाम गोंयांतूय दिसलो. थळाव्या पांवड्यार यु.गो. पक्ष काँग्रेसींत विलीन जालो, जाल्यार म.गो. पक्षाचे कांसार गट (अमृत कांसार) आनी देसाई गट (भालचंद्र फटू देसाई) अशे वांटे पडले.

वयले राजकी फाटभुंयेचेर 03 जानेवारी 1980 ह्या दिसा जाल्ले वेंचणुकेंत गोंय, दमण आनी दीवचे विधानसभेंत अर्स काँग्रेसचे 20, म.गो.चे 07 आनी अपक्ष म्हूण 03 आमदार वेंचून आयले. उपरांत अर्स काँग्रेस इंदिरा काँग्रेसींत विलीन जावन प्रतापसिंग राणे मुखेलमंत्री जाले.⁵² 1963, 1967, 1972 आनी 1977 च्या वेंचणुकांनी चडांत चड आमदार वेंचून हाडून गोंयच्या राजकी मळार शेक गाजोवपी म.गो.ची तशेंच विरोधी पक्ष म्हूण दुस-या नंबरार येवपी यु.गो. ह्या थळाव्या पक्षांची ती व्हड हार आसली. सशक्त

विरोधी पक्ष म्हूण नांव जोडिल्लो यु.गो. हो दुसरो थळावो पक्ष ते वेंचणके उपरांत इंदिरा काँग्रेसींत विलीन जालो. हे 1980 चे वेंचणुकेंत गोंयचें राजकारण थळावेपणांतल्यान राष्ट्रीय स्वरूपाचें जावपाक लागिल्लें, 1984 चे वेंचणुकेंत तें चित्र अदीक स्पश्ट जालें. कारण ते वेंचणुकेंत इंदिरा काँग्रेस पक्षाचे गोंयांत 18 जाल्यार म.गो. पक्षाचे 08 जाल्यार उमेदवार वेंचून आयले. तशेंच गोवा काँग्रेस पक्षाचो एकूच उमेदवार विधानसभेंत पावलो. मडगांव, सांताक्रूज, दमण ह्या मतदार संघांनी अनुक्रमान उदय भेंब्रे, फ्रान्सिस्क ब्रांको आनी जीवनभाय प्रभाकर हे अपक्ष आमदार निवडून आयले. संगीता परब, सुलोचना काटकर आनी फिलिक्स फारिया ह्या तीन बायलांची खाशेली नियुक्ती हे विधानसभेंत जाली.⁵³

1980 च्या आरंभाक पयलेच फावटी राष्ट्रीय पक्षाचें सरकार गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशांत स्थापन जालें ताचेर गोंयचे राज्यपाल गोपाळ सिंग हांणी - *राजकी आनी आर्थीक उदरगती खातीर धर्म जात आनी हेर मतभेद कुशीक काडीत पयलेच फावट गोंय राष्ट्रीय प्रवाहांत सामील जालां.* अशें विधान केल्लें जाल्यार गोंयच्या राजकी मळाचे एक अभ्यासक आनी लेखक वामन राधाकृष्ण हांणी *मुक्तिनंतरचा गोवा* ह्या पुस्तकांत 'इ. स. 1980 च्या निवडणुकीनंतर गोव्याच्या राजकीय इतिहासाला वेगळे वळण लागले. गोव्यात पूर्वी दोन स्थानिक पक्षांचे वर्चस्व होते. म.गो आणि यु.गो. या दोन भिंतींनी गोव्याचा समाज विभागत आहे असे चिन्ह दिसत होते.' अशे विचार मांडले. अशे तरेन गोंयांत '16 : 12' च्या धर्मीक तत्वावेल्या राजकी समिकरणाचो अंत जावन गोंयचें राजकारण वेगळें मोडण घेवंक लागलें.

राजभास आंदोलनांतलें म.गो. पक्षाचें राजकारण : म. गो. पक्ष मराठी भास आनी संस्कृती हांचें राजकी भांडवल करून गोंयच्या हिंदू-भौसंख्य मतदार संघांनी 1963 सावन वेंचणुको जिखतालो. पूण 1980 उपरांत उत्तर गोंयांतले तशेंच दक्षीण गोंयांतले म.गो.चे कांय बालेकिल्ले इंदिरा काँग्रेसीन हातासपाक आरंभ केलो. पेडणें, थिवी, दिवचल, सत्तरी, पाळी, शिरोडें, सांगें, काणकोण, केपें हे हिंदू-भौसंख्यांक आशिल्ले मतदार संघ म.गो. 1963 साकून व्हडलिशी तकालस घेय नासतना वा पक्ष कार्यकर्त्यांची संघटना बांदिल्ली नासतनाय सहज जिखतालो. भौजन समाजाचें, धर्माचें आनी जातीयतेचें 'ट्रम-कार्ड' थंय निर्णायक थारतालें. पूण 1984 चे वेंचणुकेंत तें कार्ड फोल थारलें. आनी पेडण्या शंभु भाऊ बांदेकर,

थिर्वीत दयानंद नार्वेकर, दिवचले हरिष झांटये, सत्तरींत प्रतापसिंग राणे, पाळये चंद्रकात वेरेंकर, शिरोड्यां सुभाष शिरोडकर, सांग्यार पांडु वासू नाईक, काणकोणा वासु पायक गांवकर आनी केंप्या वैकुंठ देसाई हे इंदिरा काँग्रेसीचे आमदार वेंचून आयले. म.गो.चे तथाकथीत बालेकिल्ले इंदिरा काँग्रेसीन घेतले ते परत मेळोवपाक म.गो.क भाशीक वाद ही एक भांगराची संद कशी दिसली. देखून कोंकणी राजभाशेक म.रा.प्र.स.न विरोध करतकच म.गो.न रोकडोच तेंको जाहीर केलो. कारण तो ताच्या राजकी अस्तित्वाचो प्रस्न आसलो. पूण म.गो.च्या रमाकांत खलप, काशिनाथ जल्मी, बाबुसो गांवकार, एम्. एस्. प्रभु आदी फुडा-यांनी आपल्या राजकी हावेसाक लागून म.रा.प्र.स.क फाटी दवरून आपलें राजकी धोरण सदांच मुखार व्हेलें. हे संदर्भांत हांगा दोन देखी दिवं येतात. –

1) म.रा.प्र.स.च्या जाहीर सभांचीं आवाहनां, निवेदनां आनी जायराती चडश्यो म.गो.च्याच नांवान प्रसिद्ध जाताल्यो 2) म.रा.प्र.स.चे मेळावे चडशे म.गो.च्या पारंपारीक बालेकिल्ल्यांनी केंद्रीत आसताले.

राजभास आंदोलनांतलें गोवा काँग्रेस पक्षाचें राजकारण : राजभास आंदोलनांत सक्रीय आशिल्लो दुसरो म्हत्वाचो थळावो राजकी पक्ष म्हणल्यार, गोवा काँग्रेस. हया पक्षान 1984 वर्साचे वेंचणुकेंत पयलेच फावटी 26 उमेदवार उबे केल्ले पूण फकत नावेली मतदार संघांतल्यान लुईझिन फालेरो हया एकाच प्रतिनिधीक विधानसभेंत धाडप त्या पक्षाक शक्य जाल्लें. म्हत्वाचें म्हणजे, हो राजकी पक्ष इंदिरा काँग्रेस पक्षांतल्यान कुशीक सरिल्ल्या असंतुश्ट फुडा-यांनी घडयल्लो. दक्षीण गोंयांतल्या क्रिस्ती-भौसंख्यांक मतदार संघांचेर हो पक्ष निंबून आशिल्लो पूण 1984 चे वेंचणुकेंत इंदिरा काँग्रेसीन गोवा काँग्रेसीच्या साबार फुडा-यांक हारयल्ले. गोवा काँग्रेसी वरींच इंदिरा काँग्रेसीन ‘गोंयकारपणाक राखण, कोंकणीक राजभाशेचो दर्जो, गोंयाक घटक राज्य’ हया सारकीं आश्वासनां आपल्या जाहिरनाम्यांत दिवन गोंयांत पुर्ण भोवमत हाताशिल्लें. देखून इंदिरा काँग्रेसीचें सरकार येतकच राजभास आनी घटक राज्य हांचे संबंदींचे प्रस्न इंदिरा काँग्रेस पक्षान हाताळून सोडोवंचे अशी मागणी जावपाक लागिल्ली. तातूंत इंदिरा काँग्रेस पक्षाचे दाभोळी मतदार संघाचे तेन्नाचे आमदार हर्क्युलान दौरादो हांणी मांडिल्लें कोंकणी भाशेचें विधेयक आनी नावेलेचे गोवा काँग्रेसचे आमदार लुईझिन फालेरो हांणी मांडिल्लो कोंकणी भाशे विशींचो

खाजगी थाराव हांचो आसपाव जाता. ता. 31 मार्च 1982 दिसा जाल्ले वयले दोनूय यत्न फळादीक येवपाक पावले नात.

पूण इंदिरा काँग्रेस गोंयचे राजभाशेचो आनी घटक राज्याचो विशय मुद्दाम टाळीत आयिल्ली. खरें म्हणजे दक्षीण गोंयांतल्या चडश्या मतदारसंघांनी राजभाशेचोच मुद्दो घेवन इंदिरा काँग्रेस पक्षान 1984 ची वेंचणूक जिखिल्ली आनी आतां तोच विशय हाताळपाक काँग्रेसीचें प्रतापसिंग राणे सरकार फाटीफुडें करता हाचेर सरकाराक दबावान हाडपाचो गोवा काँग्रेसीचो राजकी डाव आसलो. 19 जुलय 1985 दिसा गोवा काँग्रेसीचे आमदार फालेरो हांणी विधानसभेंत मांडिल्लें राजभास विधेयक (क्र. 16 – 1985) ताचो वांटो आशिल्लो. राजभास आंदोलनाचो आरंभ विधानसभेंत मांडिल्ल्या त्या खाजगी स्वरूपाच्या विधेयका उपरांतूच जाल्लो हाचेवेल्यानूय गोवा काँग्रेस पक्षाचें राजकी गणित समजता.

गोवा काँग्रेसीन आंखिल्ल्या राजकारणा संबंदीं *गोमन्तक* दिसाळ्याचे संपादक “भाषावादाचे राजकारण” ह्या 01 जानेवारी 1987 दिसा प्रसिद्ध जाल्ल्या अग्रलेखांत बरयतात :

डॉ. विल्फ्रेड डिसौझा यानी गोवा काँग्रेस स्थापून यु.गो. पक्षाच्या धर्तीवर विशिष्ट समाजाला गोवा काँग्रेसच्या मागे उभे करण्याचा आटोकाट प्रयत्न केला. पण एदुआर्द फालेरो, लुईस प्रोत बाबोझा यांच्यामुळे हा प्रयत्न साध्य झाला नाही. गोवा काँग्रेसला मागील निवडणुकीत हमखास त्यांच्या गोटातही प्रचंड पराभव पत्करावा लागला. एदुआर्द फालेरो यांचे नेतृत्व समर्थ होऊन डॉ. विल्फ्रेड डिसौझा यांना राजकीय संन्यास घेण्याची पाळी येऊन ठेपली. नेमक्या याच वेळी लुईझीन फालेरोनी केवळ कोंकणीचा नको असलेला प्रश्न काही मंडळींच्या मदतीने कोप्रआला आशिर्वाद देऊन निर्माण केला. आणि त्याच कोप्रआच्या शस्त्राने आज एदुआर्द फालेरोसह काँग्रेसचा पाडाव करण्यासाठी गोवा काँग्रेस पुढे सरसावली आहे.⁵⁴

वयले चर्चे वेल्यान राजभास आंदोलनाच्या जल्माक गोवा काँग्रेस हो राजकी पक्ष कारणीभूत आशिल्लो हें कळून येता. गोवा काँग्रेस पक्षाक वा ताच्या फुडा-यांक गोंयचे राजभाशे विशीं निश्चीत आस्था आशिल्ली. पूण ते आस्थे भायर तांचे खातीर आनी पक्षा खातीर राजकी सुवात निर्माण करपाची संद मेळटा ती तांणी

सोडलिना. कारण गोवा काँग्रेस पक्षाचें राजभास आंदोलनांतलें कार्य पळयल्यार तें तांच्या राजकी धोरणाक पोशक आशिल्ल्याचें दिसून येता. कांय देखी हांगा दिवं येतात.

1) 22 आनी 23 मे 1986 दिसा के.पी.ए.चे फुडारी अखील भारतीय कोंकणी परिशदेच्या 16 व्या अधिवेशनाक केरळा गेल्ले ते संदीचो फायदो के.पी.ए. समर्थक राजकी पक्षांनी उठयलो. आंदोलन हिंसक वळणार पावलें. आगशी, रायबंदरा, केळशी, बाणावले, शिरदोना आनी भोंवतणच्या वाठारांनी धर्मीक दंगल जाली.

2) 19 डिसेंबर 1986 दिसा मडगांवां गोवा काँग्रेस पक्षाचे चर्चिल आलेमांव आनी हेर फुडा-यांनी गोंय मुक्तीदिसाचे शासकीय कार्यावळीक आडखळ हाडली. ताचो परिणाम म्हूण दक्षीण गोंयांत हिंसाचार पातळ्ळो. दुसरे दिसा फ्लावियान वाज हो तरनाटो पुलीस फारपेटांत सोंपलो जाल्यार आंदोलन काळांतले दंगलींत मंडूर दोंगरी हांगा आनीक स जाण बळी पडले (म्हत्वाचें म्हणजे ह्यो घडणुको के.पी.ए. वतीन न्हय तर गोवा काँग्रेस पक्षा वतीन नियोजीत आशिल्ल्यो.)

इंदिरा काँग्रेस पक्षाचें राजकारण : 1985 वर्सा गोंयांत राजभास आंदोलन आरंभ जालें तेन्ना गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशांत इंदिरा काँग्रेस पक्षाचे सरकार आशिल्लें. त्या सरकाराचे मुखेलमंत्री राणे हांणी कोंकणी राजभास विधेयकाक न्हयकार दिल्ल्यानूच कोंकणी समर्थकांनी के.पी.ए. ही भाशीक संघटना उबारून काँग्रेस सरकारा आड तें आंदोलन चलयल्लें. दुसरे वटेन म.रा.प्र.स.न मराठीचो पाखो घेवन राणे सरकाराक अडचणींत घातिल्लें. म्हणजेच - **गोंयचें राजभास आंदोलन के.पी.ए. आनी म.रा.प्र.स. ह्या भाशीक संघटनां मदीं चलिल्लें खरें पूण ताचें राजकी भांडवल राष्ट्रीय काँग्रेस, गोवा काँग्रेस, म.गो., भा.बां.गो., गो.लो.प. ह्या साबार राजकी पक्षांनी केल्लें.**

पूण इंदिरा काँग्रेस पक्षान तयार केल्लें कोंकणीक राजभास करपी विधेयक (क्र. 26 – 1986) विधानसभेंत 17 जुलय 1986 दिसा दाखल करून घेतिल्लें तें के.पी.ए.च्या दबावाक लागूनूच. त्या विधेयकाक म.गो., भा.बां.गो. ह्या राजकी पक्षांनी जाल्यार म.रा.प्र.स., गोमंतक मराठी भाषा परिषद ह्या सारक्या संघटनांनी नेटाचो विरोध केल्लो. ताचे पडसाद गोंयभर सादत रावले. हे फाटभुंयेर स्वता कडेन

पुराय भोवमत आसून लेगीत राणे सरकार गोंयचे राजभाशेचो प्रस्न सोडोवंक शकनासलें. ताचीं साबार राजकी आनी समाजीक कारणां आशिल्लीं. पयलें कारण म्हणजे पेडणें, थिवी, सल्लरी, पाळी, दिवचल, शिरोडें, सांगें, केपें, काणकोण, ह्या हिंदू-भौसंख्यांक मतदारसंघांतले काँग्रेस आमदार भितरल्यान मराठीचें समर्थन करताले. आनी दुसरे सुवातेर त्या मतदारसंघांतल्या आमदारांचेर दबाव हाडपाक म.रा.प्र.स., म.गो. आनी हेर हिंदुत्ववादी संघटना सक्रीय जाल्ल्यो. इतलेंच न्हय तर सरकारी राजभास विधेयक विधानसभेंत मांडपाचे फाटभुंयेचेर 15 जुलय 1986 दिसा मराठीच्या समर्थना खातीर वासु पाईक गांवकर, सुभाष शिरोडकर, चंद्रकांत वेरेंकर, पांडू वासू नाईक, जीवनभाई प्रभाकर, सामजीभाई सोळंकी, संगीता परब, शंभु भाऊ बांदेकर ह्या आठ काँग्रेस (आय) आमदारांनी प्रधानमंत्र्याक तार धाडून पक्षा आड बंड केल्लें.⁵⁵ ते भायर, 'भाशीक वादांत कायदो आनी सुवेवस्था विस्कटल्या, ती सांबाळपाक अपयशी थारिल्ल्या नेतृत्वांत बदल करचो' म्हूण 26 डिसेंबर 1986 दिसा राणे मंत्रीमंडळांतल्या लुईस प्रोत बार्बोझा, हरिश झांटये, फ्रान्सिस्को सार्दिन, शेख हसन हरूण ह्या चार मंत्र्यांनी आपआपल्या मंत्रीपदाचे राजिनामे दिले.⁵⁶ (तो एक राजकी फार्स आशिल्लो हें 08-01-1987 दिसा ते राजिनामे फाटी घेतकच सिद्ध जालें.)

ते राजकी परिस्थितींत काँग्रेस पक्षा मुखार आमदारांक सांबाळून भोवमत राखपाचें एक व्हड आव्हान उबें राविल्लें. बंडखोर आमदारांक समजावन सरकार तिगोवन दवरप काँग्रेसीक गरजेचें आशिल्ले. ते भायर सत्ता वगडावन परत वेंचणुकेक तोंड दिल्यार म.गो.क फायदेशीर जावपी गोंयचें '16 : 12 चें पोरनें राजकी समिकरण' तकली वयर काडपाचो भंय आशिल्लो. अशे अडचणी वेळार काँग्रेस पक्षाच्या राष्ट्रीय फुडारी आर्. एल्. भाटिया आनी चिंतामणी पाणिग्रही हांणी राजकी कुटनीतीन संबंदीत प्रस्न सोडयलो.⁵⁷ तशेंच विविध गटांतल्या साबार फुडा-यांक दिल्लीक व्हरून राष्ट्रीय फुडा-यांचे मध्यस्तीन 'कोंकणी राजभास आनी मराठीक हेर सगळे अधिकार' असो उपाय काडलो.⁵⁸

इंदिरा काँग्रेस पक्ष आपल्या मराठी समर्थक आमदारांक पक्षा कडेन एकसंघ दवरपा खातीर अशे तरेचें राजकारण केलें. आनी 04 फेब्रुवारी 1987 दिसा गोंय विधानसभेचें एका दिसाचें खाशेल्या अधिवेशनांत आदीं दाखल करून घेतिल्लें राजभास विधेयक (क्र. 26-1986) दोन दुरुस्त्यो आपणावन 21

आड 08 मतांनी मंजूर करून घेतलें. ह्या साबार गजालींतल्यान संख्या बळ पुंजोवन आनी विरोधकांचेर कुरघोडी करून सत्ता तिगोवन दवरपाचें इंदिरा काँग्रेस पक्षाचें राजकारण कळून येता. ताचे वेल्यान भाशीक प्रस्नाचें संबंदीत नियोजन हें समाजभासशास्त्रीय कसवटेक धरून न्हय तर राजकी पक्षान आपलो राजकी सुवार्थ सादपाक केल्लें राजकी स्वरुपाचें नियोजन दिसता.

राजभास आंदोलनांत म.गो., भा.बां.गो., गोवा काँग्रेस, गो.लो.प. हे थळावे राजकी पक्ष जाल्यार इंदिरा काँग्रेस, भा. ज. प., कम्युनिस्ट पक्ष, मार्क्सवादी पक्ष, जनता पक्ष हे राष्ट्रीय स्तरावेलें राजकी पक्ष सक्रीय आशिल्ले. भा.ज.प., जनता पक्ष आनी कम्युनिस्ट ह्या पक्षांक गोंयांत व्हडलिशी राजकी सुवात तेन्ना नाशिल्ली. ती तयार करपाचे नदरेन ह्या पक्षांचे थळावे पदाधिकारी पत्रकां काडटाले. तांची भुमिका चडशी दोनूय गटांक सांबाळपी समजिकायेची आसताली. देखीक : राजभाशेचो प्रस्न सोडून गोंयाक घटक राज्याचो दर्जो दिवंचो अशी भा.ज.पा.न भुमिका घेतिल्ली. जाल्यार जनता पक्ष (गोवा) आनी कम्युनिस्ट पक्षांतले कांय फुडारी कोंकणीचें समर्थन करताले.

5.3.3 - भाशीक आंदोलनांत प्रसारमाध्यमांची लागणूक आनी वागणूक :

मुक्ती आदल्या काळा सावन गोंयांत विंगड विंगड भाशांतल्यान दोन तरेचीं प्रसारमाध्यमां चलतालीं. इलॅक्ट्रॉनिक पत्रकारितेंत रेडिओ सारकें माध्यम जाल्यार छापील पत्रकारितेंत दिसाळी आनी नेमाळीं (सातोळें, पंद्राळें, म्हयनाळें आदी).

गोंय मुक्ती आदल्या काळांत तरेकवार समाजीक, राजकी विशयांक वाचा फोडपाचें कार्य त्या प्रसारमाध्यमांनी केल्ले. मुक्ती उपरांतूय त्या कार्यांत खंड पडलो ना. *गोमन्तक* हें मुक्त गोंयांतलें पयलें मराठी दिसाळें. तें 24 मे 1962 हे दिसा सुरू जालें. जाल्यार मुक्ती उपरांतच्या काळांतले पयलें इंग्लीश दिसाळें *नवहिंद टायम्स*. तें 18 फेब्रुवारी 1963 हे दिसा सावन उजवाडा येवंक लागलें. मुक्ती उपरांतचें पयलें कोंकणी दिसाळें सत (सॉत), हाचो जल्म 15 ऑगस्ट 1965 दिसा जालो.⁵⁹ राजभास आंदोलनांत छापील पत्रकारितेचें योगदान भोव मोलाचें आसा. तातूंत दिसपट्ट्या स्वरुपांत प्रसिद्ध जावपी नेमाळ्यांचो

वांटो म्हत्वाचो आसा. गोंयच्या राजभास आंदोलनांतली पत्रकारितेचें योगदान दोन पांवड्यार समजून घेवंचें पडटलें :

- 1) राजभास आंदोलनांतली थळावी पत्रकारिता
- 2) राजभास आंदोलनांतली राष्ट्रीय पत्रकारिता

1) राजभास आंदोलनांतली थळावी पत्रकारिता : गोंयच्या राजभास आंदोलनांत मराठी आनी कोंकणी समर्थक व्यक्ती आनी संघटना एकमेका आड वावुरताल्यो. ते भायर हेर जायत्यो समाजीक, संस्कृतीक आनी साहित्यीक संस्थाय आंदोलनांत वांटेकार जाल्ल्यो. ह्या भाशीक वादांतल्यान उपाशिल्ल्या कोंकणी-मराठी संघर्शांत समाजांतलो आनीक एक घटक अप्रत्यक्ष रितीन देंविल्लो, तो म्हणल्यार पत्रकारिता. थळावे पत्रकारितेंत गोमंतक, राष्ट्रमत सारखीं वृत्तपत्रां चड सक्रीय आसलीं.

गोमन्तक दिसाळ्याची भुमिका आनी योगदान : मुक्ती उपरांत स म्हयन्या भितर मुक्त गोंयचें राजपाटण पणजेंतल्यान *गोमन्तक* हें दिसाळें उजवाडावप सुरू जालें. बा. द. सातोस्कर ताचे पयले संपादक. गोंयचें महाराष्ट्रांत विलिनीकरण ही आरंभा सावन गोमन्तकाची मोख आशिल्ली. जनमत कौलाच्या प्रचारकार्यांत गोमन्तकान विलिनीकरणा खातीर उक्तेपणान प्रचार केल्ल्याचे पुरावे मेळटात.⁶⁰ पूण 555 दिसांच्या प्रस्तूत राजभास आंदोलनांत गोमन्तक दिसाळ्यान मराठी वांगडा कोंकणी हें म.रा.प्र.स.चें भाशीक धोरण आपणायिल्लें आसलें तरी राजभास कायद्यांत मराठीचेर अन्याय जावंचो न्हय म्हूण गोमन्तक वावुरतालो. गोमंतकांत प्रसिद्ध जावपी अग्रलेखांचेर नदर भोंवडायल्यार तें स्पश्ट जाता. देखीक :

गोमन्तक दिसाळ्यांतच्या वेंचीक अग्रलेखांचे माथाळे

तारीख

1) कोंकणीला न्याय मराठीवर अन्याय	13 सप्टेंबर 1985
2) फुटो हे मस्तक तुटो हे शरीर	14 सप्टेंबर 1985
3) कोंकणीवाद्यांचा अशोभनीय हिंसाचार	23 जानेवारी 1986

4) मराठी धर्म आणि संस्कृती अभेद्य	03 ऑगस्ट 1986
5) त्या आठ आमदारांचे अभिनंदन	16 जुलय 1986
6) शांत राहा, सावध राहा, ठाम राहा	19 जुलय 1986

वयर उल्लेख केल्ल्या स क्रमांकाच्या अग्रलेखांत गोमन्तकाचे संपादक अप्रत्यक्षपणान आपली आनी आपल्या वृत्तपत्राची भुमिका स्पश्ट करतना मराठी समर्थकांक अशे तरेन आवाहन करतात. :

*मराठी मायभाषेशी प्रतारणा होईल असे चुकूनही काही करू नका. दोन्ही भाषांना समान दर्जा हवा अशी भुमिका घेतलेल्या मंत्री आमदारांना सांभाळा, त्यांच्यावर दहशतवादाने दडपण येणार नाही अथवा आमीष दाखवून त्यांना फिरवले जाणार नाही याची काळजी घ्या. मात्र अन्याय लादला गेला, फसवणूक झाली तर मराठीसाठी अनंत काळ अनंत हालअपेष्टा सोसूनही निर्धाराने लढण्याची तयारी ठेवा. ही लढाई आपण हरलो तरीही मराठी संपणार नाही. ती आपल्या प्राणात आहे हे लक्षात ठेवा. तिला तिचे हक्काचे स्थान मिळवून देऊच देऊ अशी उमेद धरा.*⁶¹

हया वयल्या अग्रलेखांत प्रसिद्ध जाल्ल्या आवाहनांत गोमन्तकाचे तेन्नाचे संपादक एके वटेन मराठी समर्थकांक राजभास मुद्द्याचेर संयम पाळपाक सांगतात जाल्यार दुसरे वटेन मराठीक हक्काची सुवात दिवचे पासत निर्धारान लढपाक तयार रावपाक शिटकायतात.

नारायण महाराज' हया नांवान गोमन्तकाचे संपादक राजभास आंदोलनांतल्या घडणुकांचेर छंदात्मक भाश्य करताले. 20 जुलय 1986 दिसाच्या गोमन्तकांत ते “इंदिराजींचा आदर ठेऊन” हया माथाळ्या खाला आपल्या छंदात्मक सदरांत ते बरयतात :

मराठी आमुच्या श्वासात / मराठी आमच्या ध्यासात

मराठीचा करण्या घात / नका सांगू आम्हाला-

मराठी आमचा धर्म असे / मराठी आमुचे मर्म असे

खाल्ल्या घरचे आम्ही वासे / मोढणार नाही कधी-⁶²

त्या काळांतल्यो गोमन्तक ह्या दिसाळ्यांत प्रसिद्ध जावपी खबरो, लेख, अग्रलेख, हेर बरपां बारीकसाणेन तपासल्यार ह्या दिसाळ्याच्या संपादकाची तशेंच मालकाचीय गोंयचे राजभाशे संदर्भांतली मराठी वटेनची भुमिका उक्ती जावपाक कळाव लागना..

गोमन्तक दिसाळ्याचे वयले मराठीवादी भुमिके खातीर कोंकणी समर्थक बेजार आसले. देखून गोमंतकाच्या भुमिकेचो विरोध कोंकणी समर्थक करताले. 'गोमन्तक दिसाळें राजभाशेच्या मुद्द्याचेर पक्षपाती भुमिका घेता आनी मराठीचो पुरस्कार करपीच बातम्यांक वा लेखनाक चड प्रसिद्धी दिता. कोंकणीवादी अराष्ट्रीय, कोंकणीवादी गुंड, कोंकणी दहशतवादी', अशे शब्दप्रयोग करून कोंकणी समर्थकांची बदनामी करता. खासा करून गोमन्तकाचे संपादक नारायण आठवले आनी मालक विश्वासराव चौगुले पत्रकारितेचो वापर करतना मराठीच्या नांवान गोंयच्या लोकां मदीं धर्मीक फूट घालता', अशे साबार आरोप जाताले.

हे संबंदीं 21 जानेवारी 1987 दिसा एक धमकेचें पत्र लेगीत गोमन्तक कार्यालयांत आयिल्लें. 'कोंकणी आंदोलना आड लिखाण थांबलें ना जाल्यार पेट्रॉल बॉबान गोमन्तक ल्हासून उडयतलों' अश्या आशयाची धमकी 'कोंकणी लव्हर विल्सन वालादारॅस' ह्या नांवान पाविल्ली. ती चीट खोर्ले टपालांत घाल्ली. अशाच आशयाची दुसरी चीट मडगांवच्यान अँथनी मॅडीस ह्या नांवान गोमन्तक कचेरेंत पाविल्ली.

'गोमन्तकाचे संपादक कोंकणी विरोधी भुमिका घेतात. कोंकणीची भुमिका मांडपी वाचकांच्या पत्रांक प्रसिद्धी दिना' अशे आरोप करून 'सोंगडी' सारखें म्हयनाळें गोमंतकचे संपादक नारायण आठवले हांणी बरयल्ल्या कोंकणी विरोधी अग्रलेखांचेर टिका करतालें. 'खातकुतल्यो आनी खातकुतल्यो' ह्या सदरांत 'ठणठणमारी' ह्या नांवान तें 'सोंगडी'तल्यान प्रसिद्ध जातालें. खासा करून गोमन्तकांत प्रसिद्ध जाल्ल्या अग्रलेखांचेर कुटल्यो घालपाचें काम तें सदर करतालें. देखीक :

..... तर आम्हालाही लेखणी चालवता येते आणि मने चेतवता येतात - इती दै. गोमंतक अग्रलेख 12-06-1986' * बाबारे नागोबा! तुवें लेखणी चलयली. मनां चेतयलीं. कितले दीस मेरेन? 10-09-85 ते 10-10-85 मेरेन. तुजी मजल खंय मेरेन वता ती पळोवपाक आमी फक्त

वोगी राविल्ले. आमच्या प्रदेशांत रावून तुका जेरीक हाडप हातूंत व्हडलेशें भुषण ना. तुका मुंबय पुण्याकूच बुद्ध शिकोवपांत खरो पुरुषार्थ आसा. आनी तुका तशी बुद्ध आमी जरूर शिकयतले. तुजे मराठी खातीर आनी संयुक्त महाराष्ट्रा खातीर तीनदा तुरुंगवास भोगपी तूं. खंयच्या तोंडान आमचेर मराठी लादूंक सोदता?⁶³

राष्ट्रमताची भुमिका - राष्ट्रमत दिसाळें लेगीत गोंय मुक्ती उपरांत गोंयचो फुडार निश्चीत करपाचो हावेस घेवन जल्माक आयिल्लें. तीन उद्देगीक घराणीं एकठांय येवन 'नवगोमंत प्रकाशन' प्रकाशन संस्थेची स्थापणूक जावन राष्ट्रमत हें मराठी दिसाळें 01 सप्टेंबर 1963 दिसा सुरू जाल्लें. 'स्वाभिमानी गोमंतकाचे राष्ट्रीय मुखपत्र' हया ताच्या ब्रिदवाक्यांतूच तें गोंयचे खेरीत राजकी अस्मिताये खातीर आरंभ जाल्ल्याचें स्पश्ट जाता. राजभास आंदोलना वेळार चंद्रकांत केणी ताचे संपादक आसले. कोंकणी राजभाशेचो ते उक्तेपणान पाखो घेताले पूण ताचे भुमिकेंत गोमन्तक दिसाळ्या भशेन आक्रमकता नाशिल्ली. राजभास आंदोलनांत राष्ट्रमत मवाळ भुमिका घेतालें. त्या वेळावयले राष्ट्रमतांतले अग्रलेख वा हेर लिखाण ताची भुमिका स्पश्ट करता.

संपादकीय / अग्रलेख / लेख	तारीख
1) राज्यभाषेचा धर्माशी संबंध कोणता?	21 जुलय 1986
2) सरकारी विधेयक आणि मराठी	23 जुलय 1986
3) राज्यभाषा विधेयक डावपेंचाच्या कात्रीत	24 जुलय 1986
4) मराठीवाद्यांचा तोल ढळूं लागला (ना. रा. नायक)	04 ऑगस्ट 1986
4) हौतात्म्य पत्करलेल्या कोंकणी वीरांना श्रध्दांजली	01 जानेवारी 1987
5) मराठीचें गोंयांत प्रस्थापन कित्याक? (राम बाळकृष्ण प्रभु चोडणेकार)	07 जानेवारी 1987
6) लोकभाषेला राजमुकूट	06 फेब्रुवारी 1987

राष्ट्रमत दिसाळें फकत कोंकणीची भुमिका मांडटा म्हूण मराठीचे समर्थक ताची 'राष्ट्रमत नव्हे भ्रष्टमत' ह्या नांवान टिका करताले. कोंकणीचें समर्थन करपी लिखाण राष्ट्रमतांत नेमान प्रसिद्ध जातालें. ताचे वयल्यान राजभास विधेयकाचो धर्म आनी संस्कृताये कडेन सांगड घालपाक राष्ट्रमताचो खर विरोध आशिल्लो हें जाणवता.

नवें गोंय, हॅराल्ड, आनी हेर नेमाळ्यांची भुमिका : राष्ट्रमत हें दिसाळें सोडून गोंयांतलीं हेर दोन वृत्तपत्रां कोंकणी राजभास जावंची अशी भुमिका घेतलीं. तातूंत *नवें गोंय* (Novem Goem) हें रोमी लिपयेंत प्रसिद्ध जावपी कोंकणी जाल्यार *हॅराल्ड* (Herald) हें इंग्लिशींतल्यान उजवाडाक येवपी दिसाळें हांचो आसपाव आशिल्लो. ह्या दोनूय दिसाळ्यांचो वाचपी हो चडसो गोंयचो क्रिस्तांव समाज आशिल्ल्यान तीं दिसाळीं कोंकणीचें समर्थन करतालीं. तांचे वाचपी साबार प्रसंगांर संपादकाक चिटयो बरोवन राजभास आंदोलना संबंदीं आपले विचार पर्गटायताले आनी संपादक त्यो चिटयो मुजरत छापताले. गोंयचो हो समाजीक घटक आंदोलना कडेन कसो पळयतालो ताची सुलूस त्या चिटयांतल्यान लागता. देखीक :

वेळीचो अशोक सिल्वा बरयतात – 'What do we get out of bandhs? These bandhs do not achieve anything.' जाल्यार पणजे सावन एस. रेगो हे काशिनाथ जल्मी हांकां विचारतात – 'Will Dr. Jalmi our dearest leader accompany the undersigned and check up what language the children in general speak in Goa irrespective of caste and creed? Ipso facto I say 99% speaks Konkani. This is because it is a language spoken by parents.'⁶⁴ रायची आवडा विएगस, रेजिनाल्ड दिनिज गोंयांतल्या जातीय तणावाचेर भाश्य करतना बरयतात – 'There is no communal rift... except in the minds of the Politicians and vested interested persons – there is no need of patchwork.' जाल्यार गोंयकारांक अराष्ट्रीय म्हणपी लॉरा डिसौझा हिका सुकुरचे दिलीप भोबे अशी जाप दिता – 'Goans are not anti-nationals... Dr. D'souza should stop calling Goans anti-nationals. For even if one person is called so, it hurt all of us.'⁶⁵

हे वळेरेंत पर्वरी सावन सावियो डिसौझा, मडगांवच्यान एन्. एस्. केंकरे अश्या जायत्या वाचकांनी कोंकणी तशेंच मराठी भासांच्या समर्थना खातीर आपले विचार मांडल्यात. म्हत्वाचें म्हणल्यार, हॅराल्ड

आनी नवें गोंय ह्या दोनूय दिसाळ्यांनी कोंकणी आनी मराठी अशा दोनूय समर्थकांचीं मत्तां वा चिटयो वा लेख प्रसिद्ध केल्यात. हॅराल्ड आपल्या संपदकीय सदरांत आपले कोंकणी विशींचे भुमिका स्पश्ट करतना दिसता. देखीक, 10 जुलय 1986 दिसाच्या “The Battle Won?” ह्या अग्रलेखांत संपादक बरयतात :

*Konkani Protagonists within the Congress (I) have, no doubt, done a great service to the cause of that Language by persuading the Prime Minister. The Home Minister and the High Command to endorse the unanimous resolution of the legislative and organizational wing of the party which agrees Konkani should be the Official Language of Goa.*⁶⁶

गोंयच्या राजभास आंदोलनांत थळाव्या पांवड्यावेली पत्रकारिता वांटेकार जाल्ली अशें वयले चर्चे वेल्यान म्हणूं येता. गोमन्तक, राष्ट्रमत, नवें गोंय, हॅराल्ड सारकीं दिसाळीं प्रत्यक्ष सहभागी आसलीं जाल्यार नवहिंद टायम्स, नवप्रभा, तरुण भारत, गोवा टुडे, गुलाब ह्या सारकीं नेमाळीं आनी दिसाळीं अप्रत्यक्ष रितीन पत्रकारितेचीं मुल्ल्यां सांबाळीत आंदोलनांत आपली भुमिका निबयतालीं.

2) राष्ट्रीय पांवड्यावेली पत्रकारिता आनी राजभास आंदोलन : गोंयांतल्या राजभास आंदोलनाचेर मुळांत राष्ट्रीय पांवड्यार चलिल्ल्या साबार भाशीक, समाजीक आनी राजकी घडणुकांचो प्रभाव जाणवतालो. विसाव्या शेंकड्याच्या निमण्या दोन दसकांत देशांत पंजाब, आसाम, पश्चिम बंगाल, तमीळनाडू सारक्या वाठारांनी समाजीक वा राजकी स्वरूपाचीं आंदोलनां चलतालीं. तांकां थळावे भाशीक आनी राजकी अस्मितायेची एक देग आशिल्ली. राष्ट्रीय वृत्तपत्रांतल्यान त्या आंदोलनांची खबर गोंयकारां मेरेन पावताली. सभावीकपणान तांचो गोंयच्या समाजीक आनी राजकी जिविताचेर प्रभाव पडिल्लो म्हणपाक सुवात आसा. गोंयच्या राजभास आंदोलनाची खराय 1986 वर्सा वाडपाक लागतकच आनी तें भाशीक पांवड्यावेल्यान जातीय दंगलींत रुपांतरीत जावपाक लागतकच राष्ट्रीय नेमाळ्यांनी ताची दखल घेवपाक सुरवात केली. तातूंत इंडियन एक्सप्रेस, टायम्स ऑफ इंडिया, लोकसत्ता, महाराष्ट्र टायम्स, लोकप्रभा, रणझुंझार, कॅराव्हान, द इलस्ट्रेटेड व्हिकली ऑफ इंडिया हांचे सारकीं नेमाळीं मुखेल आशिल्लीं. ते भायर

अरब देशांतल्या कुवेट टायम्स आनी अरब टायम्स हांचे सारक्या नेमाळ्यांनीय गोंयच्या राजभास आंदोलनाच्यो खबरो प्रसिद्ध जाताल्यो.

कांय वेंचीक देखी :

- 1) **लोकप्रभा (खास वृत्तांत)** – ‘हे आंदोलन इतके पेटले तरी सरकारचेही अस्तित्व कोठे जाणवले नाही. लोकांनी रस्ते अडविले, जाळपोळ, हिंसाचार केला तरी त्यांना अडविणारी शक्तिच नाही, असे ऐकून लोकांना वाटले. या काळात दक्षिण गोव्याचे एक बेट बनले होते.’⁶⁷
- 2) **Caravan - jan. 1987** – ‘A bloody Christmas’ – ‘At the close of 1986, the fires of Linguistic fanaticism erupted in Goa between the rival supporters of Konkani and Marathi, marring the Silver Jubilee celebrations of the colony’s liberation from Portuguses rule.’⁶⁸
- 3) **Arab Times** - ‘Language strike paralyzes Goa’
- 4) **Kuwait Times** - ‘Language strike cripples Goa’⁶⁹

थळाव्या पांवड्यार जशीं वाचकांचीं पत्रां संपादकाक येतालीं तशींच राष्ट्रीय वृत्तपत्रांनीय त्या वेळार येतालीं. तातूंत दोनूय गटांतले समर्थक आपआपलीं मत्तां प्रगट करताले. तातूंत ‘महाराष्ट्र टायम्स’च्या ‘बहुतांची अंतरे’ ह्या वाचकांच्या चिटयांच्या सदरांत ग. शं. सामंत (गोरेगांव, मुंबई) हांचे चिटयेंत ‘गोव्यात जे रूढ आहे ते कदापिही बदल होणे नाही’ ह्या माथाळ्या खाला मराठीचो पुरस्कार केल्लो दिसता. जाल्यार आंतोन डिमेलो (विरार, मुंबई) ‘आसामची छोटी प्रतिआवृत्ती लवकरच गोव्यात निघणार’, ह्या उतरांनी कोंकणी-मराठी वादाचेर भाश्य करता. बाणस्तारचें शरद फडते आनी म्हापशेंचो दिपक पोतनीस हांच्योय मराठीक समर्थन दिवपी चिटयो ‘बहुतांची अक्षरे’ ह्या सदरांत 20-1-1987 दिसा वाचूंक मेळटात. टायम्स ऑफ इंडियांत Goa’s Problem ह्या विशयाचेर 09 जानेवारी 1987 दिसा ‘The Centre government should hark back to the verdict of the Opinion Poll and solve the language problem raging in Goa’ हें मत्त मुंबयचो जॉझफ कार्दोजो मांडटा जाल्यार डि. एसd. रेगे - Letter you have published, advocating the use of Konkani as Goa’s sole Official Language, are misleading. As a Goan, I find it amusing that Goan Catholics who are ashamed to speak Konkani should write such hypocritical letters.’ अशी टिका करता.⁷⁰ तातूंतल्यान थळावे आनी

राष्ट्रीय पावंड्यावेले पत्रकारितेन संबंदीत राजभास आंदोलनाचो विशय आपआपले परीन हाताळ्ळा हें सिद्ध जाता.

गोंयांत राजभास आंदोलना वेळार जाल्ल्यो धर्मीक आनी जातीय दंगली हांचे संबंदीं 'संपादक फोरम - गोवा'न (Editor's Gield - Goa) घेतिल्ली भुमिका भोव उल्लेखनीय आसा. गोंयांत शांतताय नंदची हो हावेस घेवन संपादक फोरम वावुरतालें. ते नदरेन लोकांक शांततायेचें आवाहन करप, दोनूय संघटनांच्या फुडा-यां मदीं बसका घेवन चर्चेतल्यान प्रस्न सुटावो करपाचो यत्न फोरमाचे वतीन चलतालो.⁷¹

विसाव्या शेंकड्याच्या णव्या दसकांत टि.वी., कम्प्युटर, इंटरनेट, मोबायल हीं प्रसारमाध्यमां गोंयकारांक संवकळीचीं नाशिल्लीं देखून सर्वसामान्य गोंयकार चडसो वृत्तपत्रांचेर पातयेवन उरतालो. म्हणटकच, दिसाळ्यांतली बातमी वा बरप हें सर्वसामान्य मनशा खातीर जागृतायेचें आनी म्हायती एकठांय करपाचें विश्वसनीय साधन आशिल्लें. छापून आयिल्लें सत्यूच आसता असो तेन्नाच्या सामान्य मनशाचो भावार्थ आसतालो. ते खातीरूच गोंयच्या राजभास आंदोलनांत म.रा.प्र.स. आनी के.पी.ए. ह्या संघटनांनी आपल्या धोरणाचो प्रचार आनी प्रसार करपाक वयर उल्लेख केल्ल्या थळाव्या दिसाळ्यांचो वापर केल्लो दिसून येता. त्या काळांतल्या थळाव्या वृत्तपत्रांतल्या बातम्यांचो, लेखांचो, अग्रलेखांचो, वाचकांच्या पत्रांचो अभ्यास केल्यार दर एका वृत्तपत्राची राजभाशे संबंदी एक खेरीत भुमिका आशिल्ली हाचो सोद लागता.

रेडिओ सारक्या माध्यमाचोय कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्शांत प्रत्यक्ष नासलो तरी अप्रत्यक्ष वांटो आसलो अशें म्हणूं येता. कारण पयले सुवातेर, गोंयांतले जायते कोंकणी-मराठी साहित्यीक खासा आकाशवाणीच्या विविध कार्यावळींतल्यान घडिल्ले. दुसरें सुवातेर, आकाशवाणीन घडयल्ले तेच बरोवपी कोंकणी-मराठी समर्थक ह्या नात्यान भाशीक वादांत सक्रीय आशिल्ले. ते समर्थक आकाशवाणी केंद्राधिका-याचेर तशेंच सरकाराचेर चेंपण हाडून आपले भाशेंतल्या कार्यावळींक चड वेळ मेळचो म्हूण आंदोलन करताले. पूण, सरकारी पावंड्या वेलें एक स्वायत्य प्रसार-माध्यम आशिल्ल्यान आकाशवाणी पणजी केंद्र भाशीक वाद पासून सदांच कुशीक राविल्लें दिसून येता.

5.3.4 - भाशीक आंदोलनाच्या जैताचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन :

भास आनी समाज हांच्या नाते-संबंदांतल्यान गोंयच्या राजभास आंदोलनांत मुखेलतायेन तीन तरेचे संघर्श चलिल्ले. ते संघर्श गोंयच्या भाशीक, समाजीक आनी राजकी मळांचेर चलताले देखून तांकां तशींच नांवा दिवन तांची खोलायेन चिकित्सा मुखार केल्या. ते संघर्श अशे -

1) राजभास आंदोलनांतलो भाशीक संघर्श

2) राजभास आंदोलनांतलो समाजीक संघर्श

3) राजभास आंदोलनांतलो राजकी संघर्श.

प्रस्तूत सोदवावरांत गोंयच्या राजभास आंदोलनाची शास्त्रशुद्ध चिकित्सा करचे नदरेन 555 दिसांचे पुर्वार्ध आनी उत्तरार्ध अशे दोन वांटे घालून अभ्यास केला. तातूंत पुर्वार्धाच्या पयल्या वांट्यांत 29 जुलय 1985 दिसा सुमार अडेच हजार कोंकणी समर्थकांच्या तेंक्यान आरंभ जाल्लें प्रस्तूत भाशीक आंदोलन थोड्याच दिसांनी राजकी पक्षांच्या तेंक्यान परिवर्तीत जाल्ल्याचें जाणवता. ह्याच काळांत कोंकणी ही गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशाची राजभास जावची म्हूण के.पी.ए. आनी म.रा.प्र.स. ह्या संघटनांनी आपली मागणी पुराय करपाक समाजीक आनी राजकी समर्थन जोडपाचो यत्न केलो, तातूंतल्यान त्या त्या मळांचेर संघर्शात्मक परिस्थिती निर्माण जाली.

राजभास आंदोलनाच्या उत्तरार्धांत 1986 ह्या वर्सा तो संघर्श तेंगशेर पावलो. गोंयच्या समाजीक आनी राजकी मळांचेर तो संघर्श चड प्रमाणांत दिसलो. हे संबंदी लेखक आनी पत्रकार वामन राधाकृष्ण बरयतात :

इ. स. 1986 हे वर्ष गोव्याच्या इतिहासात हिंसाचाराचे वर्ष मानायला पाहिजे. गोव्याच्या संपन्न आणि समजूतदार संस्कृतीला गालबोट लागणा-या घटना या वर्षांत घडल्या.⁷²

1986 वर्साच्या संघर्शाक 05 जुलय ह्या दिसा सावन नेट चडलो. मुखेलमंत्री राणे हांणी प्रधानमंत्री राजीव गांधी हांची मान्यताय मेळयल्ल्या राजभास विधेयकाची म्हायती पत्रकार परिशद घेवन दिली. त्या विधेयकांत 'देवनागरी लिपयेंतले कोंकणी - राजभास, जाल्यार मराठी भाशेक संस्कृतीक संरक्षण दिवपाची तजवीज' अशा स्वरूपाची मांडणी आसली. ताचेर आंदोलनांतल्या दोनूय गटांचो आकांताचो

विरोध सरकाराक सहन करचो पडलो. एके वटेन मराठीक उणी सुवात दिल्या अशें म्हणून म.रा.प्र.स., म.गो. आनी भा.बां.गो. पक्षान जाल्यार दुसरे वटेन राजभास कायद्यांत मराठीक चड सुवात दिल्ल्याचो निशेद करीत के.पी.ए., गोवा काँग्रेस, गो.लो.प., जनता पक्ष (गोवा) ह्या कोंकणी समर्थक गटान सरकाराचो विरोध केलो.

वयर उल्लेख जाल्लो राजकी पक्षांचो राजकी स्वरुपाचो विरोध ल्हव ल्हव भाशीक, संस्कृतीक आनी समाजीक पांवड्यार पसरून पुराय गोंयांत पातळ्ळो. धडक मोर्चे, घेराव, बंद, मेळावे, महामेळावे, रस्ते आडोवप येरादारीक आडखळ हाडप, सरकारी गाडयो आनी मालमत्तेचो लासून इबाड करप, कायदो आनी वेवस्था हांकां बादिकार हाडप अशे उपक्रम ह्या दिसांनी दोनूय गटां कडच्यान जाले.

1986 वर्सा डिसेंबराच्या दुस-या वांट्यांत गोंयची परिस्थिती हाता भायर गेल्ल्याचें दिसून येता. तातूंत फलावियान वाज आनी हेर स जाणांचो बळी ही निर्णायक घडणूक पुराय राजभास आंदोलनाक मनीसबळीचे गालबोट लावन गेली. डिसेंबराच्या निमण्या सप्तकांत चलिल्लो समाजीक मळा वेलो संघर्श कितलो खर आशिल्लो ताची खबर जायत्या वृत्तपत्रांनी नोंद जाल्ली आसा. लोकप्रभा ह्या राष्ट्रीय नेमाळ्यांत तो संघर्श असो शब्दबद्ध जाला :

*19 डिसेंबरच्या रात्री पासून गडबड सुरू झाली. मडगाव व मुरगाव या शहराभोवतालचा संपर्क तोडण्यात आला. गोव्याच्या इतर भागातही त्याच्या प्रतिक्रिया उमटल्या. दक्षिण गोव्याचे जनजीवन तर पूर्णतः विस्कळीत झाले. विमान वाहतुकीवरही परिणाम झाला. परिणामी राष्ट्रपतींना पणजी ते दाभोळी या केवळ 30 कि. मी. च्या अंतरावर हेलिकॉप्टरने न्यावे लागले. अधिका-यांनी लाँचनी मुरगाव बंदरातून जाऊन विमान गाठले. या काळात पोलीस यंत्रणा पूर्णतः निष्क्रिय बनली होती. मुरगावचे व्यवहार ठप्प झाल्याने पेट्रोल, डिझेलचा पुरवठा थांबला. दक्षिण गोव्यात अत्यावश्यक वस्तूंचाही पुरवठा थांबला होता.*⁷³

आंदोलनांतली अस्थीर आनी असुरक्षीत समाजीक परिस्थिती, भाशीक, संस्कृतीक आनी समाजीक गटबाजी, धर्मीक मळावेली आकांताची अस्वस्थताय, विरोधी पक्षांचे सुवार्थी राजकारण, सत्ताधारी पक्षांतली राजकी बंडखोरी. मंत्र्यांचे राजिनामे, सरकार वाचोवपाची कसरत, तातूंतले कुटनितीचें

राजकारण अश्यो साबार गजाली ह्या सोदवावरांत समाजभासविज्ञानीक नदरेन अभ्यासल्यात एक गजाल निर्णायक थारता : गोंयकारांची रक्तां व्हांवोवपी 555 दिसांचें राजभास आंदोलन भाशीक वादांतल्यान वा भाशीक प्रस्नांतल्यान वयर सरिल्लें. 1986 वर्सा डिसेंबर म्हयन्याच्या निमण्या धा दिसांक तें आंदोलन सामकें तेंगशेर पाविल्लें. आकांताची परिस्थिती गोंयभर पातळिल्ली. भाशीक आंदोलन धर्मीक दंगलींत परिवर्तीत जावपाचे वाटेर आसलें. अशे परिस्थितींतल्यान गोंयची समाजीक भलायकी सांबाळून गोंय वाटावपाचें स्रेय कोणाक वता आसत जाल्यार तें समाजभासविज्ञानांतले 'भाशीक नियोजन' हे संकल्पनेक. कारण आंदोलन निस्तरपा खातीर काँग्रेसीच्या राष्ट्रीय फुडा-यांनी कोंकणी-मराठी भाशीक प्रस्नाचें नियोजन करपाचो प्रस्ताव मुखार हाडलो. तो प्रस्ताव भाशीक नियोजनाचोच एक म्हत्वाचो वांटो आसलो.

निरिक्षक म्हूण गोंयांत आयिल्ले काँग्रेस पक्षाचे राष्ट्रीय सरचिटणीस आर्. एल्. भाटिया आनी केंद्रीय घर राज्यमंत्री चिंतामणी पाणिग्रही हांणी मध्यस्थी करून हो संघर्श निवळपाचो यत्न केलो. तशेंच बंडखोर आमदारांक आनी राजिनामे दिल्ल्या मंत्र्यांक एकठांय हाडून 'कोंकणी राजभास आनी मराठीक सहभाशे'ची तजवीज करपी विधेयक मंजूर करून घेतलें. दुसरे वटेन राजभास आंदोलनाच्या उत्तरार्धांत समाजीक स्तरार आकांत घडोवन राजकी पक्षांचेर दबाव हाडपाचो यत्न मोठ्या प्रमाणांत जालो पूण पक्षांतर्गत कुटनीतीचे ताकदीचेर आपणाक अपेक्षीत राजभास कायदो मंजूर करून घेवप इंदिरा काँग्रेसीक शक्य जालें.

गोंय, दमण आनी दीव राजभास विधेयक क्र. 26-1986 ची मंजुरी

तेंको / विरोध	राजकी पक्ष	राजकी पक्षांचे आमदार	वट्ट संख्या	वट्ट तेंको
राजभास विधेयकाक तेंको	इंदिरा काँग्रेस पक्ष	शंभू भाऊ बांदेकार, हरिष झांटये, चंद्रकांत वेरेंकार, प्रतापसिंग राणे, जे बी. गोन्साल्वीस, श्रीपाद कुंकळकार, सुभाष शिरोडकार, पांडु वासू नाईक, वासु पायक गांवकार, वैकुंठ देसाय, मानु फेर्नाडीस, माँत क्रुझ, फ्रांसिस सार्दीन, लुईश प्रॉत	17	

	अपक्ष	बार्बोझ, सायमन डिसौझा, शेख हसन हरुण, श्यामजीभाई सोळंकी	03	
	गोवा काँग्रेस	फ्रांसीस ब्रांको, उदय भेंब्रे, जीवनभाई प्रभाकर	01	21
राजभास विधेयकाक विरोध	म. गो. पक्ष	रमाकांत खलप, अशोक नाईक, श्रीकांत मळीक, चंद्रशेखर दिवकर, काशिनाथ जल्मी, बाबुसो गांवकर, रवी नाईक, प्रकाश वेळीप,	08	08
राजभास विधेयक क्र. 26-1986, 21 आड 08 मत्तांनी मंजूर जालें.				

(तक्तो क्र. V ऊ)

04 फेब्रुवारी 1987 दिसा - गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेंत राजभास विधेयक क्र. 26-1986 - 21 आड 08 मत्तांनी मंजूर जालें. ताचें पक्षीय समीकरण वयल्या तक्त्यांत मांडलां. ताचे वेल्यान कोंकणीचें वा मराठीचें समर्थन कोणें कोणें केलें ताचें स्पश्टीकरण मेळटा. ('The Goa, Daman and Diu Official Language Act, 1987 (Act No. 5 of 1987 - {14-1987})' - परिशिष्ट क्र. 05 त जोडलां).

गोंयांत घडिल्ल्या राजभास आंदोलनाच्या पुर्वार्धांत भाशीक संघर्श समाजीक संघर्शांत जाल्यार उत्तरार्धांत तो समाजीक संघर्श राजकी संघर्शांत परिवर्तीत जाल्लो दिसून येता. त्या राजकी संघर्शाक लागून 04 फेब्रुवारी 1987 दिसा गोंयचे राजभाशेचो प्रस्न गोंय, दमण आनी दीवचे विधानसभेंत संविधानीक कायद्यांचो आदार घेवन सुटावो जालो. ताका धरून 30 मे 1987 दिसा गोंयाक घटक राज्याचो दर्जो मेळ्ळो आनी 20 ऑगस्ट 1992 दिसा कोंकणी भारतीय संविधानाचे आठवे वळेरेंत पावली. कोंकणीचे राजभास चळवळींत जनमत कौलांतल्या जैतान - गोंयची राजकी अस्मिताय, साहित्य अकादेमींतल्या जैतान - गोंयची भाशीक अस्मिताय आनी राजभास आंदोलनांतल्या जैतान -गोंयची

आनी पर्यायान कोंकणीची संविधानीक अस्मिताय प्रस्थापीत जावंक पावली. (सोदवावराचो निश्कर्श निमण्या अध्यायांत मांडला).

संदर्भ आनी टिपो :

1. आंतरविद्याशाखा : जायत्या ज्ञानशाखांचो सोद घेवपी रासवळ अभ्यास शाखा. समाजभासविज्ञान हे शाखेचें स्वरूप समाजाकडेन आनी त्या समाजांतल्या व्यक्तीं कडेन लागीं आशिल्ल्या दर एका शास्त्राक आसपावन घेता. भास, संस्कृताय, समाज, मानववंशशास्त्र, मानसशास्त्र, इतिहास अश्यो जायत्यो अभ्यासशाखा तातूंत आसपावतात.
2. हळर्णकार, तानाजी. “मानवी संस्कृताय : एक नियाळ.” *कोंकणी भास, साहित्य आनी संस्कृती*. (संपादक – श्याम वेरेंकार) मडगांव गोंय : कोंकणी भाशा मंडळ, 2003, 381.
3. सरदेसाय, माधवी. *भासाभास*. प्रियोळ गोंय : जाग प्रकाशन, 1993, 65.
4. कुळकर्णी, सु. बा. *कोंकणी भाषा: प्रकृती व परंपरा*. पणजी गोवा : गोवा कोंकणी अकादेमी, 2007, 20.
5. भाटिकार, अरविंद. *वोंवळां आदिंचो सर*. पणजी गोंय : युगवेद प्रकाशन, 2012. 40 – 48.
6. राधाकृष्ण, वामन. *मुक्तिनंतरचा गोवा*. पणजी गोवा : राजहंस वितरण, 1993, 20 – 21.
7. Halappa, G. S., Rao, K. Raghvendra., Rajasekhariah, A. M. (Ed.) *The First General Elections in Goa – A Comprehensive Study & Critical Analysis*. Dharwad : Karnatak University, 1964, 40 - 41.
8. वयलोच संदर्भ : *The First General Election in Goa – A Comprehensive Study & Critical Analysis*. 1964, 45 – 46
9. Narayan, Rajan., D’cruz, Sharon., Ribeiro, Victor Rangel. (Ed.) *Triumph of Secularism Battle of the Opinion Poll in Goa*. Vasco Goa : Goa Publication Pvt Ltd. 2011, 58.
10. कुंकळकार, सुशांत. “राष्ट्रमत कितलें गोंयमत” *जाग दिवाळी अंक* 2006. मडगांव गोंय : जाग प्रकाशन, 2006, 34 – 44.
11. Malekandathil, Pius. Dias, Remy. (Ed.) *Goa in the 20th Century : History & Culture*. Panaji, Goa : Institute Menezes Braganza, 2008, . 251

12. सासाय - बा. भ. बोरकाराचो 1980 वर्सा प्रकाशीत जाल्लो कोंकणींतलो दुसरो कवितां झेलो. कुळागर प्रकाशन, मडगांव हांणी उजवाडायल्ल्या त्या झेल्याक साहित्य अकादेमीचो पुरस्कार फाव जाला.
13. कुंकळकार, सुशांत. “राष्ट्रमत कितलें गोंयमत” जाग दिवाळी अंक 2006. मडगांव गोंय : जाग प्रकाशन, 2006, 34 – 36.
14. दिवेकर, महेश. “वृत्तपत्रांचा गोव्याच्या जनमानसावर प्रभाव” गोमंतकीय मराठी पत्रकारिता आणि भारतकारांचा वारसा. (सं. - परेश प्रभू). पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 1999, 99 - 104.
15. करमली, नागेश. “चंद्रकांत केणी लेखन, संपादन आनी संघटन हांचो अप्रूप संगम” चंद्रकांत केणी विशेशांक. (संपादक – भिक् बोमी नायक) खोर्ली गोंय : जैत प्रकाशन, 2009, 25.
16. कुंकळकार, सुशांत. “राष्ट्रमत कितलें गोंयमत” जाग दिवाळी अंक 2006. मडगांव गोंय : जाग प्रकाशन, 2006, 34.
17. नायक, भिक्. बोमी (संपादक) ओपीनियन पोल विशेशांक 2014. खोर्ली तिसवाडी गोंय : जैत प्रकाशन, 2014, 36
18. काणेकार, सदानंद. ओपीनियन पोल. वसंतनगर, सांखळी गोंय : त्रिमूर्ती प्रकाशन, 2005, 68.
19. भाटिकार, अरविंद. वोंवळां आदिंचो सर. पणजी गोंय : युगवेद प्रकाशन, 2012., 45.
20. सरदेसाय, माधवी. जाग (म्हयनाळें) एप्रील 1999, 23 - 24.
21. मोरास, पावलु. कोंकणी चळवळ. मंगळूर : कोंकणी संस्था, सां. लुविस कॉलेज, 2003, 89 ते 150.
22. राधाकृष्ण, वामन. “परिशिष्ट – 3 ओपीनियन पोलचा सविस्तर निकाल” मुक्तिनंतरचा गोवा. पणजी गोवा : राजहंस वितरण, 1993, 267.
23. Borkar, Suresh. (Ed.) *Opinion Poll 1967 : Analytical Study of Voting Pattern*. (कृष्णदास शामा वाचनालय, पणजे हांगा उपलब्ध आशिल्ली अप्रकाशीत अभ्यास पुस्तिका).
24. भाशीक अस्मिताय (Linguistic Identity) : थळाव्या वाठाराचे भास आनी संस्कृती वेल्यान सिद्ध जावपी थळाव्यांची खेरीत वळख सिद्ध करपी संकल्पना. देखीक – कन्नड अस्मिताय, मराठी अस्मिताय, कोंकणी अस्मिताय, बंगाली अस्मिताय, गुजराती अस्मिताय.

25. राजकी अस्मिताय (Political Identity) : खंयच्याय थळाव्या वाठाराचे शिममेरेचो आवाठ बांदून घेवपी वा एकसंघ राजकी भुंयेवेल्यान थळावे व्यक्तिची राजकी वळख सिद्ध करपी संकल्पना. देखीक – भारतीय, अमेरिकी, चिनी, बांगलादेशी, पाकिस्तानी, गोंयकार.
26. Report & proceeding of Sahitya Akademi Meetings - 26 February 1976.
27. सरदेसाय, माधवी. *भासाभास*. प्रियोळ माड्डोळ गोंय : जाग प्रकाशन, 1993, 94 – 98.
28. केलेकर, रवीन्द्र. *आधुनिक भारत के निर्माता काका साहब कालेलकर : गांधीयुगीन सांस्कृतिक नवचेतना के अग्रदूत*. नई दिल्ली : सूचना और प्रसारण मंत्रालय, सरकार 1990, 446.
29. केळेकर, रवीन्द्र. “भाषिक नियोजनाच्या दिशेने” *भाषिक संघर्षाचे समाजशास्त्र*. (संपादिका – अरुणा दुभाषी), पणजी गोवा : राजहंस वितरण, 2008, 35 - 40.
30. Secretary, Sahitya Akademy. *Sahitya Akademi General Information*. Ravindra Bhavan, Firozeshah Marg, New Delhi : Sahitya Akademi, 2008, 20 – 68.
31. सातोस्कर, बा. द. *गोमन्तकाची प्रतिमा*. पणजी गोवा : सरस्वती मंदिर प्रकाशन, 1973, 37.
32. सरदेसाय, माधवी. *मंथन*. मडगांव गोंय : जाग प्रकाशन 2012, 57 - 58.
33. मोरास, पावलु. *कोंकणी चळवळ*. मंगळूर : कोंकणी संस्था, सां. लुविस कॉलेज, 2003, 235 – 245.
34. प्रभुदेसाई, वि. बा. *मराठीची कैफियत*. पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 2005, 14
35. Report & proceeding of Sahitya Akademi Meetings - 26 February 1976.
36. प्रभुदेसाई, वि. बा. *मराठीची कैफियत*. पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 2005, 17.
37. सरदेसाय, माधवी. *भासाभास*. प्रियोळ माड्डोळ गोंय : जाग प्रकाशन, 1993, 78.
38. गोमंतक मराठी भाषा परिषद – गोंय, हांचे वतीन आकाशवाणी पणजी केंद्राक भेटयल्लें निवेदन. ता. 26 ऑगस्ट 1974.
39. गोमंतक मराठी भाषा परिषद – गोंय, हांचे वतीन आकाशवाणी पणजी केंद्राक भेटयल्लें निवेदन. ता. 14 फेब्रुवारी 1975.
40. शांताराम वर्दे वालावलीकार हांच्या मुखेलपणा खाला युवा कोंकणी बरोवप्यांनी आकाशवाणी केंद्राक भेटयल्लें निवेदन. ता. 14 फेब्रुवारी 1975.

41. कोंकणी भाशा मंडळ – मडगांव हांचे आकाशवाणी पणजी केंद्राक भेटयल्लें निवेदन, 19 फेब्रुवारी 1975.
42. Proceedings of Sahitya Akademi 73rd Executive Board Meeting - 26 February 1981
43. Proceedings of Sahitya Akademi 75th Executive Board Meetings – 05 January 1982
44. Report & proceeding of Sahitya Akademy 28th General Council Meetings – dated 21st February 1976.
45. कोंकणी भास आनी साहित्याची संक्षिप्त वळख घडोवपी पुस्तिका ‘अखील भारतीय कोंकणी साहित्य परिशद – गोंय’ वतीन साहित्य अकादेमीच्या सर्वसादारण प्रतिनिधी सभेच्या वांगड्यांक धाडिल्ली. “A Brief Note on Konkani Language & Literature”
46. परिशिष्ट क्र. 04 : 555 दिसांच्या राजभास आंदोलनांतले 55 घटनाक्रम (29 जुलय 1985 ते 04 फेब्रुवारी 1987).
47. के.पी.ए. पुरस्कृत राजभास आंदोलना संदर्भांतली एक जायरात – Herald, 29 July 1986.
48. वोटबँकेचें राजकारण (Vote bank Politics) – संवसारांत राजकी वेंचणुकेंत जायते फावटी विशिश्ट धर्म, जात, वर्ग हांचें भांडवल करून वा त्या समाज घटकाची नसती अपुरबाय करून तांची एकगट्टो मत्तां हातासपाचो यत्न जाता त्या राजकारणाचो उल्लेख वोटबँकेचें राजकारण असो करतात.
49. म.गो. पक्ष पुरस्कृत राजभास आंदोलना संदर्भांतली एक जायरात - गोमन्तक 03 ऑगस्ट 1986.
50. Shankar, M. (Editor) *Goa Today*. Vol. XX Number 1. Panjim Goa : Goa Publications, August 1985.
51. आठवले, नारायण. “राजकीय कर्लीचे फावले!” (अग्रलेख) *गोमन्तक*. पणजी गोवा, 31 जुलय 1985.
52. राधाकृष्ण, वामन. *मुक्तिनंतरचा गोवा*. पणजी गोवा : राजहंस वितरण, 1993, 98 -101.
53. Goa Legislative Assembly Information Brochure, Goa Legislative Secretariat, 2003.
54. आठवले, नारायण. “भाषावादाचे राजकारण” (अग्रलेख) *गोमन्तक*. पणजी गोवा, 01 जानेवारी 1987.
55. राष्ट्रमत, तरुण भारत, गोमन्तक, Navhind Times, 16 जुलय 1986.
56. राष्ट्रमत, तरुण भारत, गोमन्तक, Herald, 27 जानेवारी, 1986.
57. तरुण भारत, गोमन्तक, लोकसत्ता, Times of India, Indian Express, 12 जानेवारी 1987 .

58. राष्ट्रमत, तरुण भारत, गोमन्तक, Navhind Times, Herald, 26 जानेवारी 1987.
59. राधाकृष्ण, वामन. *मुक्तिनंतरचा गोवा*. पणजी गोवा : राजहंस वितरण, 1993, 21.
60. दिवेकर, महेश. “वृत्तपत्रांचा गोव्याच्या जनमानसावर प्रभाव” *गोमंतकीय मराठी पत्रकारिता आणि भारतकारांचा वारसा*. (संपादक - परेश प्रभू) पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 1999, 99.
61. गोमन्तक (अग्रलेख) “शांत राहा, सावध राहा, ठाम राहा” 19 जुलय 1986.
62. गोमन्तक (काव्यात्मक सदर) “इंदिराजींचा आदर्श ठेऊन” 20 जुलय 1986.
63. घाणेकार, दामोदर. सोंगडी (सदर - खातकुतल्यो आनी खातकुतल्यो - ठणठणमारी) मार्च, 1986.
64. Herald (Reader’s View – Looking Glass) 19 January 1987.
65. Herald (Reader’s View – Looking Glass) 22 January 1987.
66. Herald (Editorial) “View Point – Battle Won” 10 July 1986.
67. लोकप्रभा “गोव्यात काय धुमसते आहे?- भाषिक आंदोलनाची नवी ठिणगी” (गोंयच्या भाषिक समस्येवर खास वृत्तांत) 11 जानेवारी 1987.
68. Caravan, (Monthly English Magazine) January, 1987.
69. Kuwait Times, Arab Times (International - 15 July 1986.
70. Times of India. “Letters- Goa’s Problem”– 09 January 1987.
71. राष्ट्रमत, गोमन्तक, नवप्रभा, नवें गोंय, Navhind Times, Herald, 30 मार्च 1986.
72. राधाकृष्ण, वामन. *मुक्तिनंतरचा गोवा*. पणजी गोवा : राजहंस वितरण, 1993, 127.
73. लोकप्रभा “गोव्यात काय धुमसते आहे? - भाषिक आंदोलनाची नवी ठिणगी” (गोंयच्या भाषिक समस्येवर खास वृत्तांत) 11 जानेवारी 1987.

अध्याय : सवो निश्कर्श आनी समारोप

6. निश्कर्ष आनी समारोप

‘कोंकणीची राजभास चळवळ : एक समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन’ हो विशय समाज आनी भास हांच्या नातेसंबंधांचो अभ्यास करपी ‘समाजभासविज्ञान’ हे ज्ञानशाखेच्या आदारान अभ्यासला. ते पासत 1961 ते 1987 मेरेनच्या भाशीक, संस्कृतीक, समाजीक आनी राजकी मळां वेल्या संघर्शाची उस्तवारी ह्या सोदवावरांत केल्या. प्रस्तूत सोदवावरा खातीर हो विशय वेंचतना स उद्दिश्टां दोळ्यां मुखार दवरिल्ली. तीं उद्दिश्टां सकयल दिल्यांत.

सोदवावराचीं उद्दिश्टां :

- 1) कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्शा फाटल्या इतिहासीक, धर्मीक, संस्कृतीक, समाजीक आनी राजकी कारणांचो वेध घेवप.
- 2) कोंकणी-मराठी भाशावादाचो इतिहास संकलीत करून त्या वादाची तात्वीक आनी वैचारीक बसका अभ्यासक.
- 3) कोंकणी चळवळीची परिभाशा स्पश्ट करून तिचें पुनरुत्थान, वैचारीकताय, समाजीकताय, संघटन, राजकारण आदी घटकांचो नियाळ घेवप.
- 4) गोंयची भाशीक आनी राजकी अस्मिताय राखपी कोंकणीचे राजभास चळवळीची खेरीत परिभाशा मांडून तिचें स्वरूप स्पश्ट करप.
- 5) मुक्ती उपरांत गोंयांत घडून गेल्ल्या भाशीक आनी राजकी अस्मितायेच्या साबार आंदोलनांचो चिकित्सक अभ्यास करप.
- 6) कोंकणीन ‘बोली ते भास’ मेरेन केल्ल्या संघर्शमय प्रवासाचो नियाळ संकलीत करून ताची समाजभासविज्ञानीक मोलावणी करप.

कोंकणीचे राजभास चळवळीचें मुल्यांकन करपाक वा वयलीं उद्दिश्टां सादय करपाक प्रस्तूत सोद-प्रबंध स अध्यायांनी वांटून घातला. त्या स अध्यायांची नोंद घेतले उपरांत सोदवावराचे साबार निश्कर्ष सकयल मांडल्यात.

सोद-प्रबंधाचे अध्याय :

पयलो अध्याय : संकल्पना, आंवाठ, फाटभूंय आनी विशय प्रवेश

दुसरो अध्याय : समाजभासविज्ञान : भासाभ्यासाचें एक आधुनीक शास्त्र

तिसरो अध्याय : मुक्ती आदलीं गोंयचीं इतिहासीक स्थित्यंतरां आनी भाशीक संघर्शाची फाटभूंय

चवथो अध्याय : कोंकणी राजभास चळवळीचीं आंदोलन पर्वा

पांचवो अध्याय : कोंकणीचे राजभास चळवळीचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन

सवो अध्याय : निश्कर्श आनी समारोप

6.1 - प्रस्तूत सोदवावराचे निश्कर्श

सोदवावराचो हो विशय मुक्त गोंयांत घडून गेल्ले राजभास चळवळीचेर आदारीत आसा. मुक्त गोंयांतल्या तीन मुखेल आंदोलनांचो आसपाव हे राजभास चळवळींत जाता. तातूंत गोंयची भाशीक, राजकी आनी संविधानीक अस्मिताय सिद्ध करपी आंदोलनां मुखेलतायेन आसपावतात.

आयज मेरेन कोंकणी भाशीक चळवळीचो शास्त्रशुद्ध अभ्यास वा संशोधन हाचे आदीं जावंक पावलें ना. मंगळूरचे पाव्लु मोरास हांणी आपल्या *कोंकणी चळवळ*,¹ आनी *जागरण*,² हया ग्रंथांनी कांय प्रमाणांत हो विशय अभ्यासपाचो यत्न केला. पूण तातूंत अभ्यासकाची चिकित्सक भुमिका दिसना. देखून त्या वावराक संशोधनात्मक बसका आसा अशें म्हणपाक मेळना. 2003 वर्सा प्रसिद्ध जाल्लो तांचो *कोंकणी चळवळ* हो पयलो ग्रंथ कोंकणी चळवळींतल्या थोड्याभोव घटनाक्रमांचो नियाळ घेता जाल्यार 2007 वर्सा प्रसिद्ध जाल्लो *जागरण* हो दुसरो ग्रंथ कोंकणी पत्रकारितेच्या इतिहासाचें फकत संकलन करतना दिसता. दोनूय ग्रंथांनी कोंकणी चळवळीची फाव तशी चिकित्सक मोलावणी जावंक पावली ना.

ते भायर जुझे पेरेरा हांच्या कोंकणी मंदाकिनी, नागेश सोंदे हांच्या 'कोंकणी भाशेचो इतिहास', झोतिकु द् सौझ हांच्या *नेहरू आनी गोंय*, सु. बा. कुळकर्णी हांच्या *कोंकणी भाषा: प्रकृती आणि परंपरा*, वि. बा. प्रभुदेसाई हांच्या *मराठीची कैफियत*, रवीन्द्र केळेकार हांच्या (अरुणा दुभाषी हांणी मराठींत

संपादीत केल्ल्या) *भाषिक संघर्शाचे समाजशास्त्र*, रामनाथ ग. नाईक हांच्या *गोव्याच्या भाषावादामागील कारस्थान*, ओलिव्हिन्यू गोमिश हांच्या *कोंकणी सरस्पतीचो इतिहास*, तशेंच राजन नारायण आनी शॅरॉन डिक्रूझ हांणी संपादीत *Triumph of Secularism : Battle of the Opinion Poll in Goa*. आनी पियुश मलेकंडातील आनी रॅमी डायस हांणी संपादीत केल्ल्या *Goa in the 20th Century : History & Culture* सारक्या ग्रंथांनी गोंयचो भाशीक, साहित्यीक आनी समाजीक संघर्श अभ्यासून जाला; पूण एकसंघ कोंकणी चळवळीचो अभ्यास मात जावंक ना. (संदर्भ : आदारावळ)

दुसरी म्हत्वाची गजाल, विशयाचो पुराय अभ्यास उपलब्ध नाशिल्ल्यान कोंकणी चळवळी संदर्भात वा कोंकणी-मराठी भाशावादा संदर्भात कांय चुकीचे समज लोकां मदीं पातळिल्ले आसात. देखीक : कोंकणी ही मराठीची बोली आसा, कोंकणीक शास्त्रशुद्ध व्याकरण ना, गोंयकारांक मराठी भाशेन राष्ट्रवाद शिकयलो, मराठीन गोंयकारांचे संस्कृतायेचें वा धर्माचें रक्षण केलें, सारस्वत समाजान (बामणांनी) भौजन समाजाक फाटी दवरचे पासत कोंकणी चळवळ चलयली, कोंकणीचो भाशीक आनी राजकी हावेस हो अराष्ट्रीय विचार आसा, गोंयचो हिंदू समाज मराठी-भाशीक आनी क्रिस्ती समाज कोंकणी-भाशीक आसा, 1985-87 चें 555 दिसांचें भाशीक आंदोलन म्हणजेच कोंकणीची राजभास चळवळ, गोंयच्या राजभास कायद्यांत कोंकणी आनी मराठीक समान सुवात आसा, आदी.

प्रस्तूत सोदवावराच्या सकयल मांडिल्ल्या निश्कर्शाच्या आदारान, वयले समज आनी दुबाव हांचें खरें-फट स्वरूप उक्तें जातलें तशेंच आजून मेरेन मेळूंक नाशिल्ल्या जायत्या प्रस्नांच्यो जापोय मेळटल्यो.

प्रत्यक्षांत कोंकणी-मराठी भाशावादान फकत गोंयच्याय न्हय तर भारत भर पातळिल्ल्या समस्त कोंकणी समाजाक प्रभावीत केला. कोंकणी समाजाच्या भाशीक, संस्कृतीक, साहित्यीक, शिक्षणीक आनी राजकी फुडाराची दिशा थारावपी ह्या दीर्घ संघर्शाचें तटस्थतायेन मुल्यांकन केले उपरांत सकयले निश्कर्श मांडल्यात.

सोदवावराचे साबार निश्कर्श :

1) कोंकणी भाशीक चळवळीचो खरो आरंभ 1939 वर्सा सावन :

कोंकणी चळवळीचो आरंभ खंय साकून मानचो हो एक आव्हानात्मक प्रस्न. वेगवेगळे अभ्यासक त्या प्रस्नाक वेगवेगळ्यो जापो दितात. पूण एक गजाल स्पश्ट जावंक जाय : कोंकणी भाशेचो उगम वा तिची मौखीक आनी लिखित परंपरा ही कोंकणी चळवळ न्हय. कुन्य रिवार, शणै गोंयबाब तशेंत दाल्गाद हांचो भाशीक आनी साहित्यीक वावर होय कोंकणी चळवळीचो आरंभ न्हय. तांचें कार्य अनुक्रमान कोंकणीचें पुनरुत्थान घडोवपाक, कोंकणी चळवळीची वैचारीक बसका घटमूट करपाक आनी कोंकणींतलें कोशीक साहित्य निर्माण करपाचे नदरेन मर्यादीत आशिल्लें. त्या तिगांनीय दिल्ल्या योगदानांतल्यान चळवळीचें मुळावण पडलें. तें मुळावण कोंकणी चळवळ जावंक शकना. ते पासत कुन्य रिवारान वा शणै गोंयबाबान कोंकणी चळवळ सुरु केली म्हणप सारकें न्हय.

खंयचीय समाजीक चळवळ आकाराक येतना सुरवेक तिका जी प्राथमीक उत्क्रांती, वैचारीक बसका आनी आंतरीक घटाय जाय आसता ती वयल्या तिनूय व्यक्तींनी दिल्ल्या. तांच्याच कार्यांतल्यान स्फुर्त घेवन 08 जुलय 1939 दिसा अखील भारतीय कोंकणी परिशदेन कारवार हांगा हिंदू हायस्कूलांत आपलें पयलें अधिवेशन आयोजीत करून कोंकणी चळवळी चळवळीक संघटनात्मक बसका दिली.

हर्बर्ट ब्लुमर, माक्स अर्माद आनी चार्ल्स टिल्ली हांच्या “Collective Behavior Theory” ह्या समाजीक चळवळी वेल्या सिद्धांतांत Emergence (उगम) आनी Coalesce (संघटन) हीं समाजीक चळवळींतलीं सुरवेचीं दोन सोंपणां आसात. समाजशास्त्राच्या वयल्या अभ्यासकांनी Dynamics of social movements ह्या नांवान समाजीक स्वरूपाचे चळवळींत वट्ट पांच सोंपणां मानल्यांत.³

कुन्य रिवार हांणी 1858 वर्सा *Ensaio Historico da Lingua Concani* ह्या संशोधनात्मक निबंदांतल्यान कोंकणी मनशा मदीं आवयभाशेची जागृताय हाडली तातूंतल्यान कोंकणीचें पुनरुत्थान सुरु जालें. ताचे उपरांत आंजेलो फ्रान्सीस झेवियर माफेय, लुईश मास्कारेन्हस, एदुआर्द जुझे ब्रुन द सौझ, सॅबाशित्यांव. रुदोल्फ दाल्गाद, ज्योर्ज मार्क मोरायश सारक्यांनी कोंकणीच्या पुनरुत्थानाक हातबोट लायलें. जाल्यार ‘कोंकणी वरवीं कोंकणी मनशाची उदरगत जावंची, कोंकणी भुंयेर कोंकणी मनशान

राज्य चलोवंचें' हो भाशीक अस्मितायेचो राजकी विचार समस्त कोंकणी मनशाक सगळ्यांत पयलीं शणै गांयबाबान दिलो. कोंकणीक बोली म्हणप्यांक तांणी आपल्या संशोधनांतल्यान आनी लिखणेंतल्यान जाप दिली. अ. का. प्रियोळकर, सुर्याजी आनंदराव देशपांडे, रघुनाथ गणेश शणै तळवडकर, विठ्ठल रामजी शिंदे, रामकृष्ण गोपाळ भांडारकर सारक्यांचे कोंकणी विरोधी मुद्दे तांणी खोडून काडले. ताचे वेल्यान तांणी कोंकणीची वैचारीक बसका घट केली हें सिद्ध जाता. तांणी कोंकणी समाजाक चळवळीचो विचार दिलो पूण प्रत्यक्ष कोंकणीची समाजीक चळवळ चलयली ना.

समाजीक चळवळीच्या निकशांचेर कोंकणी चळवळीचो खरो आरंभ 1939 वर्सा मानचो पडटलो. कारण शिंपडून पडिल्ल्या कोंकणी समाजाक एकठांय हाडून कोंकणी वरवीं अस्मिताय प्रस्थापनाचो हावेस दिवपी कोंकणीची संघटनात्मक चळवळ तेन्नाच आरंभ जाली. आनी उपरांत हेच संघटनात्मक चळवळीच्या सर्वांगीण हावेसान गोंय मुक्ती उपरांत कोंकणीचे राजभास चळवळीक चालना दिली. वयल्या निश्कर्शांतल्यान कोंकणी चळवळीचे चार वांटे घालूंक जाय.

कोंकणी चळवळीचें वर्गिकरण :

पयलो वांटो : कोंकणीची पुनरुत्थानाची चळवळ (1858 ते 1910)

दुसरो वांटो : कोंकणीची वैचारीक चळवळ (1910 ते 1939)

तिसरो वांटो : कोंकणीची संघटनात्मक चळवळ (1939 ते 1961)

चवथो वांटो : कोंकणीची राजभास चळवळ (1961 ते 1987)

2) कोंकणी राजभास चळवळीचो खरो आरंभ 1961 सावन :

मुक्त गोंयांत भाशीक आनी राजकी अस्मिताय प्रस्थापीत करचे खातीर 1961 ते 1987 मेरेन कोंकणी चळवळ चल्ली. हे चळवळीक संविधानीक आनी पर्यायान राजकी घटकांच्या आदारान कोंकणी भाशीक अस्मितायेचें संरक्षण आनी संवर्धन करपाचो हावेस आशिल्लो देखून तिका 'कोंकणीची राजभास चळवळ' म्हणपाक जाय. ही चळवळ 1939 वर्सा आरंभ जाल्ले कोंकणीचे संघटनात्मक चळवळीचें मुक्त गोंयांतलें बदलिल्लें रूप म्हणूं येता. तें स्वरूप आकाराक येवचे आदीं

इकुणिसाव्या शेंकड्याच्या दुस-या अर्दांत कोंकणीचें पुनरुत्थान घडलें, सुरवेक तिचे उत्क्रांतीक वैचारीक आनी उपरांत संघटनात्मक बसका फाव जाली. तातूंतल्यान कोंकणी राजभास चळवळ ल्हव ल्हव आकाराक येवपाक लागली. पूण हे चळवळींत अखील भारतीय कोंकणी परिशदेची सक्रीय भुमिका दिसना. कारण गोंय मुक्ती उपरांत कोंकणी चळवळ अखील भारतीय न्हय तर गोंयवादी जायत चलिल्ली दिसून येता.

वयल्या विवेचनाच्या आदारान कोंकणीची राजभास चळवळ ही प्रत्यक्षांत गोंय मुक्ती उपरांत घडली अशें म्हणूं येता. तशेंच गोंय मुक्ती उपरांतचीं तीन मुखेल भाशीक आंदोलनां ते चळवळींत आसपावतात. कोंकणीचे राजभास चळवळीची नवी परिभाशा सकयल मांडल्या.

कोंकणीची 'राज + भास + चळवळ' : एक नवी परिभाशा

1961 ते 1987 : कोंकणीची 'राज + भास + चळवळ'				
	1961 ते 1967 ↓	1967 ते 1975 ↓	1975 ते 1987 ↓	
गोंयची पुर्तुगेजांचे राजवटींतल्यान मुक्तताय	जनमत कौलाच्या निर्णयांत गोंयची राजकी अस्मिताय पक्की जाली	साहित्य अकादेमीचे मान्यतायेन कोंकणीची भाशीक अस्मिताय पक्की जाली	राजभास आंदोलनांत गोंयचे राजभाशेची संविधानीक अस्मिताय नक्की जाली	गोंयाक घटक राज्याचो दर्जो
	कोंकणी भाशेचो संविधानाचे आठवे वळेरेंत आसपाव			

(तक्तो क्र. VI अ)

भाशीक अस्मितायेक राजकी आनी संविधानीक राखण दिवपाचो हावेस बाळगुपी कोंकणीचे राजभास चळवळीची बुन्याद गोंय मुक्ती उपरांतच्या जनमत कौलांतल्यान 1967 वर्सा पडल्या जाल्यार, तिचो

समारोप राजभास आंदोलनांतल्यान 1987 वर्सा मेळिल्ले संविधानीक अस्मितायेंतल्यान जाता. मदली 1975 वर्सा मेळिल्ली साहित्य अकादेमीची मान्यताय, 1987 वर्सा गोंयाक मेळिल्लो घटक राज्याचो दर्जो आनी निमाणें 1992 वर्सा कोंकणीचो भारतीय संविधानाचे आठवे वळेरेंत जाल्लो आसपाव हीं म्हत्वाचीं जैतां कोंकणीचे राजभास चळवळीन हातासल्यात.

वयले संकल्पनेंत पयलीं राज्य मागीर भास आनी निमाणें राजभाशेचो दर्जो मेळोवपाक घडिल्ली चळवळ; म्हणजेच 'राज + भास + चळवळ' अशी संकल्पना स्पश्ट जाता. प्रस्तूत निश्कर्शांत हाचे मुखार कोंकणीचे राजभास चळवळी संदर्भांत हीच संकल्पना वापरल्या.

3) कोंकणीची राजभास चळवळ घडचे फाटलीं इतिहासीक कारणां :

राजकी अस्थिरतायेचें वातावरण, लोकाश्रय आनी राजाश्रयाचो अभाव, संत परंपरेचो उणाव, पुर्तुगेजांची राजकी आनी धर्मीक पिडापीड, कोंकणी समाजाचें विघटन आनी स्थलांतरण, विंगड विंगड कोंकणी समाज गटांनी आपणायिल्ल्या संस्कृतीक भासांचो शेक अश्या जायत्या कारणांक लागून इकुणिसाव्या शेंकड्याचे अखेरे मेरेन कोंकणी हेर भारतीय भासांचे तुलनेंत फाटी उरिल्ली. 1958 वर्सा उपरांत तिणें कूस परतिली तेन्ना कोंकणी चळवळ रुजवणाक येवंक लागली. ते चळवळीन गोंय मुक्ती उपरांत कोंकणीचे राजभास चळवळीक आकार दिलो. राजभास चळवळ घडचे फाटल्यान साबार इतिहासीक, भाशीक, संस्कृतीक, समाजीक आनी राजकी कारणां आसात. तातूंतलीं मुखेल कारणां सकयल मांडल्यांत.

क) 'ब्रिटीश इंडियांत'त भाशावार प्रांत रचनेचो पुरस्कार : भारतीय स्वातंत्र्य झुजांत सक्रीय आशिल्ले अखील भारतीय काँग्रेस कमिटीन आपल्या 1920 वर्सा जाल्ल्या नागपूरच्या अधिवेशनांत भाशावार प्रांत रचनेचो सगळ्यांत पयलीं सकारात्मक विचार केल्लो.⁴ ते घडणुकेंतल्यान भाशीक अस्मिताय जागी जावन भारतभर भाशीक तत्वाचेर राज्य निर्मणेची मागणी नेट धरपाक लागिल्ली. देखीक, संयुक्त

बंगाल, संयुक्त महाराष्ट्र, संयुक्त कर्नाटक सारक्यो भाशावार प्रांत-रचणुकेच्यो मागण्यो त्याच काळांत वयर सरिल्ल्यो.

ख) कोंकणी भाशीक अस्मितायेचो पुरस्कार करपी अखील भारतीय कोंकणी परिशदेची स्थापणूक - भाशावार प्रांत रचनेचो विचार राष्ट्रीय पांवड्यार फुडें आयिल्ल्यान ताचो परिणाम भारतभर पातळिल्ल्या कोंकणी समाजाचेर जावप सभावीक आसलें. तातूंतल्यान 08 जुलय 1939 दिसा कारवार शारांत अखील भारतीय कोंकणी परिशद घडली. तिणें पयल्या अधिवेशना सावन कोंकणी भाशीक अस्मितायेच्या आदारान साबार वाठारांनी शिंपडून पडिल्ल्या कोंकणी समाजाक एक भास, एक लिपी, एक समाज ह्या सुत्रान एका धाग्यान बांदपाचो यत्न केलो.⁵

ग) भाशीक अस्मितायेच्या आदारान स्वतंत्र भारतांत पयल्या राज्याची निर्मिती - भारतीय स्वातंत्र्या उपरांत पयलें भाशीक आंदोलन दक्षीण भारतांत घडलें. मद्रास प्रांतांतल्यान तेलगू भाशिकां खातीर वेगळें राज्य मागपी तें आंदोलन पोद्दी श्रीरामुलू (अमरजिवी) हांणी चलयलें आनी 01 ऑक्टोबर 1953 दिसा सोळा तेलगू भाशीक म्हाल एकठांय करून 'विशाल आंध्र' (Andhra Pradesh) हे भाशीक राज्य निर्माण जालें. (संदर्भ : अध्याय 1.3.3) ताचो परिणाम कोंकणी धरून देशांतल्या हेर भाशीक गटांचेर जायत रावलो.

घ) राज्य पुनर्रचना कायदो 1956 आनी नव्या भाशीक राज्यांची निर्मिती - भारतांत 01 नोव्हेंबर 1956 दिसा संविधानांत सातवें दुरुस्ती विधेयक हाडून राज्य पुनर्रचना कायदो 1956 (States Reorganization Act 1956) लागू केलो.⁶ त्या कायद्याक धरून भाशीक तत्वाचेर नवीं राज्यां निर्माण जालीं. ताचो परिणाम जावन पांच वर्सां उपरांत मुक्त जाल्ल्या गोंयांकूय कोंकणी भाशे वरवीं वेगळी राजकी अस्मिताय मेळोवपाचे वेध लागले.

ड) हिंदू समाजांतली संस्कृतीक आनी वेव्हारीक जिणेंतली मराठीची परंपरा - एका तेंपार सुशिक्षित सारस्वत समाजान (बामण) तशेंच गोंयच्या हेर सधन समाजान आपल्या भुरग्यांक शिकोवपाक मास्तर आनी देव-देवस्पणां खातीर ब्राह्मण (भट) महाराष्ट्रांतल्यान हाडले. गोंयच्या देवस्थानांनी भजनां-किर्तनांची संस्कृतीक परंपराय सुरू केली. गोंयचो हेर हिंदू समाजूय ते वेवस्थेचो वांटो जायत गेलो. 08

ऑगस्ट 1843 दिसाच्या सरकारी फर्मानान पुर्तुगेज काळांतली पयली मराठी शाळा सुरु जाली.⁷ 1885 वर्सा रामचंद्र दत्ताजी आचरेकर हांणी म्हापसा शारांत पयली खाजगी मराठी शाळा सुरु केली. शेंकड्यांनी वर्सा गोंयचो हिंदू समाज मराठींतल्यान आपली संस्कृतीक, वेव्हारीक आनी शिक्षणीक गरज भागोवंक लागलो. काळांतरान पुर्तुगेजांच्या धर्मकोल्ली राजकारणाक लागून हिंदू भौजन समाज ते परंपरेक दसून रावलो आनी मराठी ही धर्मरक्षणाची भास असो समज पातळ्ळो. (संदर्भ : अध्याय 3.3.3). मुक्त गोंयांत 1962 वर्सा मे म्हयन्यांत मडगांव शारांत 'गोमंतक मराठी शिक्षण परिषद' भरली. गोंयच्या शिक्षणाची मराठी परंपरा मुखार चालूच दवरपाचो निर्णय परिशदेन घेतलो.⁸

गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशांत 20 डिसेंबर 1963 ह्या दिसा महाराष्ट्रवादी गोमन्तक पक्षाचें सरकार सत्तेर आयिल्लें. पूण गोंयच्या भाशीक प्रस्नांचें नियोजन करचें सोडून मुखेलमंत्री दयानंद बांदोडकर हांणी फकत गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करपाक आपली पुराय राजकी शक्त खर्च केली. ताका यु.गो. पक्ष, कोंकणी गट आनी हेरांनी विरोध केल्ल्यान कोंकणी-मराठी वादाचें रुपांतर भाशीक संघर्शांत जालें, तातूंतल्यानूच गोंयची राजभास चळवळ घडली.

4) भाशाद्वित्व आनी भाशावाद : कोंकणीचे राजभास चळवळींतले दोन आडमेळे

अ) पयली आडमेळ - कोंकणी-मराठी 'भाशाद्वित्व' :

'डायग्लॉसिया' हें उतर भासविज्ञानीक चार्ल्स फर्ग्युसन हांणी 1959 वर्सा भाशीक परिस्थितीचे 'प्रतिशठीत' आनी 'अप्रतिशठीत' मानपाचे समाजीक अवस्थेक दिल्लें.⁹ संवसारांत अशी भाशीक अवस्था भोव सभावीकपणान निर्माण जाता. लॅटीन भाशेंतल्यान फ्रँच, इटालीयन, स्पॅनीश, पुर्तुगेज सारक्यो रोमांस भासो जल्माक आयल्यो तेन्नाय कितलेशेच शेंकडे लॅटीन भाशेचें वर्चस्व ह्या भासांचेर चलतालें. अरबी भाशेंत लेगीत हीच तरा पळोवपाक मेळटा. प्रतिशठीत अरबी कुराणाची भास आशिल्ल्यान हेच बोलयेक प्रतिशठा मेळ्ळी आनी हेर अरबी बोलयो उणाक लेखप जाल्यो. स्वित्झर्लंडांत, फ्रँच, ऑस्ट्रेलियेंत, चिनी आदी भासांनी अशेंच नातें तांच्या बोली वेवस्थापनांत दिसून येता.

भारतीय उपखंडाचें भाशीक निरिक्षण केल्यार मुळावी संस्कृत भास आनी प्राकृत बोलयो हांचे मदलें नातेंय अशेंच डायग्लॉसियाचें नातें आशिल्लें. तातूंत वैदीक परंपरा लाभिल्ली संस्कृत भास 'देवांची भास' वा 'सरस्पतीची भास' म्हूण प्रतिशठेक पावली जाल्यार प्राकृत भासो सभावीक आसुनूय अप्रतिशठीत उरल्यो. ही अवस्था शेंकड्यांनी वर्सा तशीच उरली पूण काळांतरान 'संस्कृत-प्राकृत-अपभ्रंश' अशी प्रक्रिया घडत प्राकृत भासांनी लोकाश्रयाच्या बळग्यार ल्हव ल्हव प्रतिशठा जोडली. देखून एका तेंपार संस्कृत भाशेचे पागेंत आशिल्ल्यो प्राकृत भासो आयज प्रतिशठेचें जिवीत जगतना दिश्टी पडटात. भारतांत लच्छमन खूबचंदानी हांणी हिंदीचे खडी बोलीक प्रतिशठीत मानल्या जाल्यार भोजपुरी, अवधी, ब्रज आदी बोलयांक अप्रतिशठीत रूप मानून भाशाद्वित्वाचे अवस्थेचो खोलायेन अभ्यास केला.

मराठी गोंयांतल्या हिंदू समाजाची संस्कृतीक गरज भागयत आयिल्ली. पूण कोंकणी चळवळींतल्यान गोंयकारांचो राजकी हावेस जागो जातकच मराठी फुडा-यांनी तिका विरोध केलो. म्हणटकच, कोंकणी चळवळीच्या साहित्यीक न्हय तर राजकी इत्साशक्तीक तो विरोध आसलो. ही चळवळ फकत भाशीक वा साहित्यीक आशिल्ली जाल्यार घडये तिका मराठी कडच्यान विरोध जावचो नाशिल्लो.

गोंयांतलो कोंकणी-मराठी वाद हो आवयभास (कोंकणी) विरुद्ध संस्कृतीक भास (मराठी) हांचे मदलो संघर्श जावन आसा असो एक समज आसा. पूण तशें मानल्यार ह्या निश्कर्शांत क्रिस्तांव कोंकणी समाज आसपावीत जायना. कारण क्रिस्तांव समाजाचो मराठी कडेन संबंदूच नाशिल्लो. वयल्या वर्गांतलो क्रिस्तांव सोडलो जाल्यार क्रिस्ती भौस कोंकणीच आशिल्लो आनी तो आपणाक कोंकणीच मानतालो. देखून क्रिस्तांव समाजा खातीर कोंकणी चळवळ ही परंपरा विरोधी न्हय तर परंपरा तिगोवपी चळवळ जाल्यार हिंदू खातीर ती परंपरा विरोधी चळवळ आशिल्ली. ते पासत कोंकणी चळवळींत क्रिस्तांव समाज पुरायेन कोंकणीच्या अर्दान रावलो. गोंयच्या हिंदू आनी क्रिस्तांव समाजांत आशिल्ली भाशाद्वित्वाचे अवस्थेंतल्यान प्रस्तूत मुद्दो बरे तरेन स्पश्ट करूं येता.

कोंकणी-मराठीची भाशीक 'डायग्लॉसिया' :

(H - 2 : चड प्रतिशठीत, H - 1 : उणी प्रतिशठीत, L : अप्रतिशठीत)

क्लासिकल डायग्लॉसिया कोंकणी चळवळीच्या जैता आदली		ऍक्स्टॅडेड डायग्लॉसिया कोंकणी चळवळीच्या जैता उपरांतची	
हिंदू समाजांतली	क्रिस्तांव समाजांतली	हिंदू समाजांतली	क्रिस्तांव समाजांतली
H - 2 : पुर्तुगेज	H - 2 : पुर्तुगेज	H - 2 : इंग्लीश	H - 2 : इंग्लीश
H - 1 : मराठी	H - 1 : कोंकणी	H - 1 : कोंकणी	H - 1 : कोंकणी
L : कोंकणी	-	L : मराठी	-

(तक्तो क्र. VI आ)

कोंकणी भाशेच्या जैता आदीं गोंयच्या हिंदू आनी क्रिस्तांव समाजां मदीं पुर्तुगेज भास चड प्रतिशेची सुवात जोडटाली तशेंच हिंदू मदीं मराठीचो आनी क्रिस्तांवां मदीं कोंकणीचो अभिमान आशिल्लो. पूण कोंकणी चळवळीच्या जैता उपरांत दोनूय समाजां मदीं उंचेली सुवात इंग्लीश भाशेन घेतल्या, तशेंच हिंदू मदीं मराठी फाटी पडत रावल्या हें वयले आकृतायेत स्पश्ट जाता. ते भायर चळवळीच्या जैता उपरांत दोनूय समाजांत कोंकणीची सुवात उंचाविल्ली पळोवपाक मेळटा. ही अवस्था भाशाद्वित्वाचे अवस्थेंतल्यान कोंकणी समाज वयर सरला (वा सरता) तें दाखयता.

फर्ग्युसन् हांणी सांगिल्ल्या डायग्लॉसियाच्या णव लक्षणां भितर आठ लक्षणां शंबर वर्सा फाटले 'हिंदू गोंयां'तले भाशीक परिस्थितीक बेस बरीं लागू जातात अशें माधवी सरदेसाय बरयतात. कोंकणी-मराठी मदीं ही परिस्थिती कशी, कित्याक लागून जल्माक आयली ह्या प्रस्नांची जापूय आमकां फर्ग्युसन् हांच्या निबंदान मेळटा, अशें सांगतना ताचे साबार पुरावेय ती आपल्या *भासाभास* ह्या पुस्तकांत दितात :

साहित्यीक नदरेन मराठी गिरेस्त, 'प्रस्थापीत भास' आशिल्ली. धर्मीक आनी संस्कृतीक कारणांक लागून गोंयचो हिंदू समाज ह्या साहित्या कडेन आपलेपणान पळेतालो. तो ताचे कडेन Identify जाल्लो. कोंकणींतलें साहित्य चडशें क्रिस्तांव धर्मा कडेन आनी क्रिस्तांव संस्कृताये

कडेन जोडिल्लें आशिल्लें. तें 'भायले' - रोमी लिपयेंतूच बरयल्लें आशिल्लें. देखून, 'वनवाळ्यांचो मळो', 'सांत आंतोनीचीं अचर्यां', सारकेलें बरप 'आपले' भाशेंत आसुनूय हिंदूंक 'आपलें' दिस नाशिल्लें. आनी, ज्ञानेश्वरी, अमृतानुभव, दासबोध, मोरोपंती महाभारत, योगवसिष्ठ, द्रोणपर्व, बी साहित्य 'दुस-यांचे' भाशेंत आसुनूय गोंयकारांक 'आपलें' दिसतालें. ह्या आपलेपणाक लागून 'दुस-यां' ची भासूय तांची 'आपली' भास जाल्ली.¹⁰

गोंय मुक्ती उपरांतच्या मराठी-कोंकणी संघर्शांत पुर्विल्ली भाशाद्वित्वाची परिस्थिती जापसालदार आसा हाची सुलूस माधवी सरदेसाय हांच्या वयल्या विधानांतल्यान लागता. त्या काळांत सुमार विसाव्या शेंकड्याच्या पयल्या दशकांत शणै गोंयबाब हांणी कोंकणी-मराठीचे भाशाद्वित्वाचे परिस्थितीक आव्हान दिलें. तांणी कोंकणीची वैचारीक बसका घट्ट केली. म्हणटकच भाशाद्वित्व हें कोंकणी राजभास चळवळी मुखावेले पयलें आडमेळें थारता.

आ) दुसरी आडमेळ - कोंकणी-मराठी भाशावाद :

शणै गोंयबाबान प्रस्तूत चळवळीक वैचारीक बसका दिली. कोंकणी चळवळ ही मुदलांत कोंकणी मनशा भितर धनीपणाची जाग हाडपी चळवळ आसली हें ताचे विचार वाचून सिद्ध जाता. ताचे वेल्यान आपलो फुडार आपणें घडोवचेल्या हावेसान ती जल्माक आयिल्ली अशें म्हणूं येता. खरें म्हणल्यार ती भाशीक तत्वाचेर चलिल्ली कोंकणी मनशाचे अस्मितायेची समाजीक चळवळ. तिणें कोंकणी एक साधन म्हूण उपेग केलो. हिंदू समाजा मदीं ती सुरू जाल्ली आनी मुखेलपणान ती गोंयांत चल्ली. गोंयांत हें चळवळीन कोंकणी-मराठी वादाचें रूप घेतलें. कोंकणी-मराठी भाशीक वाद नक्की केन्ना सुरू जालो हाचेर जायत्यो इतिहासीक घडणुको उजवाड घालतात. गोंय मुक्ती उपरांतचो विचार केल्यार, प्रस्तूत वादा संबंदीं 'मांडवी' नेमाळ्याच्या बा. भ. बोरकर षष्ट्याब्दि विशेषांकांत (1970) जयवंत दळवी आनी बा. भ. बोरकर हांचे मदीं जाल्लो संवाद प्रसिद्ध जाला. 'कोंकणी-मराठी वाद कसो जल्माक आयलो? तातूंत तुमी (बोरकार) कशे पडले?' ह्या दळवी हांच्या प्रस्नाक जाप दितना बोरकार सांगतात :

मी पुण्याला असताना 1961 साली साहित्य परिषदेच्या लोकांनी मला सांगितले की गोवा महाराष्ट्रात यावा म्हणून पत्रक काढा. मी त्यांना म्हटलं, हा प्रश्न आत्ताच काढू नका. गोव्यात काय परिस्थिती आहे ती पाहा. ते आपलेच लोक आहेत. ते महाराष्ट्रांतच येतील. गोव्यातील लोकांना ती धमकी वाटेल, जबरदस्ती वाटेल, असं आता काहीं बोलू नका. पण आचार्य अत्रे, तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी, यांनी जी वृत्ती धारण केली ती जबरदस्तीची व अपमानास्पद होती. तुम्ही येणार नसला तर जबरदस्तीने आणू अशा थाटाची होती. ती माझ्या मनाला झोंबली.¹¹

वयल्या वक्तव्यांत सामंजस्यान गोंय महाराष्ट्रांत येवंचें अशी बोरकारांची भुमिका आशिल्ली अशें पयले सुवातेर दिसता. हे संबंदीं 1966 वर्सा डेप्युटेशनिस्ट म्हूण गोंयांत आयिल्ले मधू मंगेश कर्णिक 02 डिसेंबर 1970 च्या 'साधना' साप्ताहिकांत तशेंच 'दिनांक' ह्या नेमाळ्याच्या 1984 च्या दिवाळी अंकांत बाकिबाब बोरकाराचे जनमत कौलांतले भुमिके विशीं बरयतात : महाराष्ट्र मंत्रीमंडळात गोव्याला पुरेसे प्रतिनिधित्व द्यावे – पुरेसे बजेट खास गोव्यासाठी असावे, या सर्व प्रक्रियेसाठी वाटल्यास महाराष्ट्रात विदर्भ जेव्हा सामील झाला तेव्हा जसा नागपूर करार झाला तसा एखादा गोवा करार करून त्याला पक्के स्वरूप द्यावे¹²

1962 वर्सा डिसेंबरांत गोमंतक मराठी साहित्य संमेलनाचें 11 वें अधिवेशन पणजे जाल्लें. तातूंत दुसरे दिसा प्रल्हाद केशव अत्रे हांणी “बोरकारांची पुस्तके परत करा. परत केलेल्या पुस्तकांचे पैसे मी देतो. मुंबईत दादरच्या शिवाजी पार्कवर मी बोरकारांच्या पुस्तकांची होळी करणार आहे.” अशें आक्रमक विधान केलें. हाचेर गोमंतकाचे सहसंपादक वि. गं. देशपांडे बोरकारा कडेन वचून प्रतिक्रिया मागले उपरांत बोरकारान अशी जाप दिल्ली :

देशपांडे, तुकारामाचे अभंग बुडवले गेले पण बुडाले नाहीत, ते तरले. ही महाराष्ट्राची परंपरा आहे. त्यामुळे अत्रे माझी पुस्तके जाळणार याची मला चिंता नाही. कधी होळी करणार ते सांगा. मी स्वतः येऊन काडी लावीन.¹³

खरें म्हणजे, गोंयचें विलिनीकरण महाराष्ट्रांत जालेंच जाल्यार तें विनाअट जावंचें न्हय अशी बोरकारांची भुमिका आसली. ते भायर 'कोंकणी काय मराठी' ह्या भाशीक गटां परस बोरकार गोंयकारा वटेन आसले हें कळून येता.

वयल्या रुजवाती वेल्यान, गोमंतक साहित्य सेवक मंडळाचे (1930) आनी संयुक्त महाराष्ट्र समितीचे (1946) स्थापणुके सावन कोंकणी-मराठी भाशा वादाचो संघर्श साहित्यीक आनी संस्कृतीक वेदींचेर देंविल्लो दिसून येता. ते पासत आनीक कांय वेंचीक घडणुकांच्यो देखी हांगा दिवं येतात.

1) 1945 वर्सा ब्लॅव्हाटस्की लॉज, मुंबय हांगासर तिस-या गोमंतक मराठी साहित्य संमेलनांत मराठी थारावाक शांताराम आमोणकार हांणी विरोध करून 'वॉकआवट' केलें. (*"कोंकणी चळवळीक संघर्शाची दिका शान्तेबाबाच्या 'वॉकआवटान' दिल्या."* अशें ते घडणुकेचेर रवीन्द्र केळेकारान म्हणलां.)¹⁴

2) अखील भारतीय मराठी साहित्य परिषदेचें 45 वें साहित्य संमेलन 1964 वर्सा मे म्हयन्यांत मडगांवच्या राजेंद्र प्रसाद मैदानार जाल्लें. संमेलनाचे अध्यक्ष वि. वा. शिरवाडकरान कोंकणी समर्थकांक 'काळोखाचे पुजारी' म्हूण हिणसायले. कोंकणी समर्थकांनी वाद घालो. तातूंत शंकर भांडारी, रंजन सरदेसाय, उदय भेंब्रे, हरिश्चंद्र नागवेंकार, श्याम वेरेंकार, शशिकर केळेकार, फेलिस्यु कार्दोज, दामोदर मावजो, अरविंद भाटीकार सारक्यांचो आसपाव आसलो.¹⁵

3) काका कालेलकार, संयुक्त महाराष्ट्र परिषदेचे फुडारी ग. त्र्यं. माडखोलकर आनी लक्ष्मणशास्त्री जोशी हांचे मदीं गोंयच्या राजकी फुडारा विशीं एक करार तयार जाल्लो तो 14 सप्टेंबर 1962 दिसा महाराष्ट्राचे मुखेलमंत्री यशवंतराव चव्हाण हांणी मानून घेतलो. पूण दयानंद बांदोडकरान *'गोंय महाराष्ट्रांत हाडपाचें काम आपल्याचेर सोंपयात, म्हज्या कामांत विघ्न हाडूं नाका'* अशें यशवंतराव चव्हाण हांकां सांगून तो करार कोयराच्या डब्यांत उडोवपाक लायलो.¹⁶

गोंय मेकळें जावपाचे फाटभुंयेर म्हणजेच 1950 ते 1960 ह्या दसकांत मुंबय हें कोंकणी-मराठी वादाचें केंद्र जाल्लें. मुंबयंत उजवाडाक येवपी साबार नेमाळ्यांनी हो वाद चर्चेक येतालो. बा. द. सातोस्कर संपादीत *दूधसागर* ह्या मराठी नेमाळ्यांत विंगड विंगड स्वरुपांत कोंकणी-मराठी वादाचेर भाश्य

जाताले. तातूंत काका कालेलकर, गोपाळ आपा कामत, बा. द. सातोस्कर, ज. वि. कामत, बा. भ. बोरकार सारक्यांचे कोंकणी-मराठी संबंदी लेख वा हेर बरप उजवाडाक येतालें. 16 ऑगस्ट 1956 दिसा प्रसिद्ध दूधसागरच्या अंकांत “कोंकणीवाद्यांनो व्यवहारीक दृष्ट्या विचार करा” ह्या लेखांत गोपाळ आपा कामत कोंकणी राज्याचे संकल्पनेचेर टिका करतना बरयतात :

कोंकणी भाषा ही राज्यभाषा होण्याची बिलकूल शक्यता नाही हे उगड आहे. आज कोंकणी जनता पांच राज्यांमध्ये विखुरलेली आहे. केरळ, म्हैसूर, (कर्नाटक) गोवें, महाराष्ट्र व मुंबई शहर हीं तीं पांच राज्यें होत. ज्या प्रदेशामध्ये ती रहाते ते प्रदेशही भौगोलीक दृष्ट्या सलग नाहीत. बरें कोंकणी भाषिकांचे एक राज्य असावें असे स्वप्न आपल्या मनाशीं कोणी बाळगीत असेल असें म्हणावे तर तसेंही नाही.¹⁷

ते भायर “आगवाद तुरुंगातून.... कोंकणी-मराठी बाबत काहीं विचार” ह्या माथाळ्या खाला सुटकेझुजारी पांडुरंग मुळगांवकर, गोपाळ आपा कामत सारक्यांच्यो गजानन देसाई हांकां बरयल्ल्यो चिटयो उजवाडाक येताल्यो. तातूंत कोंकणी-मराठी संबंदी विचारमंथन जाताले. 26 डिसेंबर 1955 ते 23 ऑगस्ट 1956 ह्या काळांत मुळगांवकर आनी कामत हांणी बरयल्ल्यो स चिटयो 01 एप्रील 1957 ते 01 ऑगस्ट 1957 मेरेन दूधसागराच्या अंकांनी प्रसिद्ध जाल्यात. ताचे वेल्यान, आगवादच्या बंदखणींतल्यान लेगीत कोंकणी-मराठी वादा संबंदी बरीच मोठी चर्चा चलिल्ली दिसता. तातूंत कोंकणी-मराठी भाशीक वाद, गोंयचो राजकी फुडार, मुक्त गोंयांतली राजकारबाराची वा शिक्षणाची भास, गोंय मराठी प्रांतांत विलीन जावचें काय ना अश्या विशयांचो आसपाव जातालो.

कोंकणी-मराठी भाशावाद गोंय मुक्तताये पयलीं समाजीक आनी संस्कृतीक वेदींचेर तशेंच दिसाळीं आनी नेमाळ्यांत वैचारीक स्वरुपांत अस्तित्वांत आशिल्लो. गोंय मुक्ती उपरांत पयले वेंचणुकेंत तो ल्हव ल्हव राजकी आनी धर्मीक स्तरार व्हरपाचो यत्न राजकारण्यांनी केलो. आनी राजकी स्तरा वेल्यान परत समाजीक पांवड्यार देंवोवन गोंयच्या भाशीक आंदोलनाक जल्म दिलो. मुक्त गोंयांत कोंकणी-मराठी भाशावादाचो विशय राजकी पक्षांनी आपल्या राजकारणाचो मुखेल मुद्दो केलो तेन्ना सावन भाशावादाचें राजकारण गोंयांत जावंक लागलें. त्या राजकारणांत म.गो. आनी यु.गो. ह्या पक्षांनी

आपलो राजकी सुवार्थ सादपाक 'हिंदू गोंय' आनी 'क्रिस्ती गोंय' अशे गोंयचे सरळ दोन वांटे घातले. त्यान भायर हिंदू मदीं व्हडा संख्येन आशिल्ल्या भौजन समाजाच्या नांवाचें राजकारण केलें. वयल्या साबार विवेचनांतल्यान कोंकणी-मराठी भाशावाद राजभास चळवळीचें एक मुखेल आडमेळें थारता.

5) कोंकणीचे राजभास चळवळींतलें राजकी पक्षाचें धर्मीक आनी जातीय राजकारण :

गोंयचेर आपली सत्ता चडांत चड वर्सा अबादीत उरची हे पासत सोळाव्या सतराव्या शेंकड्या सावन पुर्तुगेज सरकार गोंयकारां मदीं धर्मीक फूट घालीत आयिल्लो. धर्मीक बाटाबाटी ही लेगीत तेच राजकी नितीचो वांटो आसलो. पुर्तुगेज सत्ताकेंद्रार आशिल्ले पोपाचे धर्मसंस्थेन क्रिस्ती गोंयकारांक मूळ राष्ट्रीय प्रवाहा पसून तोडिल्लो. सरकार हिंदू गोंयकारांक क्रिस्ती गोंयकारां परस वेगळी वागणूक दितालें तें ताकाच लागून. ते भायर उच्चवर्णीय शिक्षीत हिंदू सारस्वत समाज पुर्तुगेज शिक्षणाच्या बळग्यार सरकारा कडेन लागसाण दवरून आसलो. भाटकारशाय सारक्यो गजाली गोंयांत रिगल्यो त्यो ह्याच इतिहासीक कारणांक लागून. हाचे वेल्यान संस्कृतीक नदरेन हिंदू धर्माची राखण करप म्हणजेच स्वराज्याचें रक्षण करप असो गोंयच्या हिंदू भौजन समाजाचो भावार्थ जाल्लो. हिंदू समाजाक मराठी ही आपली धर्माची आनी कर्माची भास दिसताली ती हाकाच लागून.

राजभास चळवळींतल्या तिनूय आंदोलनां वेळार म.गो. पक्षान **भौजन समाजाच्या** भावार्थाचें भांडवल केलां. उच्चवर्णियां कडच्यान दुखाविल्ल्या भौजन समाजा मुखार सारस्वत (बामण) समाजाचो 'भंय' निर्माण करून आपलें सुवार्थ सादप हें म.गो.चें मूळ धोरण आसलें. एके वटेन **भौसंख्य आशिल्ल्या हिंदू भौजन समाजाक** सेगीतपणान सारस्वत समाजा आड झूजत दवरप आनी दुसरे वटेन तांचेर आपलें राजकी वर्चस्व राखप हो 'वोटबँक' सांबाळून दवरपाच्या म.गो.च्या राजकारणाचो एक वांटो आसलो. त्याच जातीय राजकारणाच्या म्हालवजार म.गो.न पक्ष संघटना बांदी नासतना आनी व्हड उदरगत करिनासतनाय गोंयचेर 17 वर्सां राज्य केलें. राजभास चळवळींतल्या धर्मवादाच्यो तीन वेंचीक देखी सकयल दिल्यात :

1) **जनमत कौलाच्या प्रचारांतलो धर्मवाद** : जनमत कौलाच्या प्रचारांत बाळ ठाकरेन आपणाल्या व्यंगचित्रांत दयानंद बांदोडकराक मारुतीच्या आनी गोंयाक सितेच्या रुपांत चित्रायिल्लें. (रामायणांतलो संदर्भ) तशेंच त्या वेळा वयले महाराष्ट्राचे मुखेलमंत्री वसंतराव नाईक हांकां श्रीरामाचें रूप जाल्यार जॅक सिक्वेरा आनी पुरुषोत्तम काकोडकार हांकां अनुक्रमान रावण आनी कुंभकर्णाचें रूप दिल्लें.¹⁸ हाचे वेल्यान, गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करप म्हणजे ‘रामाची सिता रामाचे सुवादीन करप’ अश्या धर्मीक कर्तव्याची जाण बांदोडकराक दिवपाचें राजकी कार्य ठाकरे सारक्या कलाकारान केल्लें.

2) **साहित्य अकादेमीचे मान्यताये वेळार म.गो.च्या मुखेलमंत्र्याचें जातीयवादी वक्तव्य** - कोंकणी भाशेक साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळ्ळी जाल्यार गोंयांत हिंदू आनी क्रिस्तांवांचीं रक्तां व्हांवतलीं, हें वक्तव्य गोंयची मुखेलमंत्री शशिकला काकोडकर हिणें केल्लें, जें पुरायपणान धर्मवादाक पोसवण दिवपी आशिल्लें. ते नभायर साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळयतना मराठी प्रतिनिधी आनी शिश्टमंडळां कोंकणी क्रिस्तांवांची आनी मराठी हिंदूंची भास असो धर्मीक रंग कोंकणी-मराठी वादाक दिवपाचो यत्न करताले. (संदर्भ : अध्याय, 5.2.2)

3) **राजभास आंदोलनांतलो म.गो. आनी म.रा.प्र.स.चो धर्मीक प्रचार** - 555 दिसांच्या राजभास आंदोलनांत जाहीर सभांनी म.रा.प्र.स. वतीन धर्मवादी प्रचार जातालो. हिंदू धर्मांतल्या देवांच्या नांवान जाहीर सोपूत घेवप, मराठीक न्याय मेळना जाल्यार जिहाद पुकारूं - असले भाशेचो उपेग करप, हिंदू संत आनी महाराष्ट्री इतिहासपुरुशांचो जयजयकार करप’, भौजन समाजाक उच्चवर्णियां आड पेटोवन घालप, ह्या सारके प्रकार जाताले. तातूंतल्यान मराठी भाशेक हिंदू धर्मा कडेन जोडून धर्मीक आनी जातीय प्रचार चलतालो.

म.गो. वतीन दिसाळ्यांचेर प्रसिद्ध जावपी जायराती लेगीत ‘मराठी धर्म, मराठी संस्कृतीचें रक्षण म्हणजेच हिंदू धर्म आनी संस्कृतीचें रक्षण’ असो प्रचार करून गोंयकारां मदीं धर्माच्या नांवार फूट घालूंक सोदताल्यो. भाशीक वादांत धर्मवाद हाडपी म.गो.च्या कांय जायरातींचे माथाळे हांगा दिवं येतात :

1) आमचे वाडवडील गोमंतकीय. त्यांनी मराठी जपली, वाढवली, तिच्या मुळेच धर्म टिकला, संस्कृती टिकली (गोमंतक 02-8-1986), 2) 'मराठी आमचा धर्म, मराठी आमची संस्कृती' (गोमंतक 03-8-1986).

(संदर्भ : अध्याय 5.3.3)

राजभास आंदोलनांत वयल्या धर्मीक प्रचारांत के.पी.ए. वतीन प्रसिद्ध जावपी जायराती मात गोंयची खेरीत भाशीक आनी राजकी अस्मिताय, गोंयकारांचें हितराखण आनी एकवट हांचो पुरस्कार करताल्यो. हांगाय कांय माथाळ्यांच्यो देखी दिवं येतात :

1) राज्यभाषेचा प्रश्न भावनेचा नव्हे (गोमन्तक, 05-08-1986), 2) Liberation is not complete sans Konkani... Swaraj is not complete sans Konkani, and Konkani is our Birthright (Herald, 15-12-1986) (संदर्भ : अध्याय 5.3.3)

6) कोंकणीचे राजभास चळवळींतलें पक्षीय राजकारण :

मुक्त गोंयांतली भाशीक चळवळ 1963 साकून राजकी प्रभावाक बळी पडत आयल्या. गोंय मुक्तताये उपरांत घडिल्ल्या राजभास चळवळींतल्या तिनूय आंदोलनांचो नियाळ घेतल्यार भाशीक वादांत भासकारणा परस राजकारणूच हावी आशिल्लें. राजभास आंदोलनांतल्या गोंयच्या सुवार्थी राजकारणा संदर्भांत “Goychi Zomin Rogtan Buddli...” ह्या माथाळ्याच्या अग्रलेखांत गुलाब म्हयनाळ्याचे संपादक बरयतात :

*Aiz amche rajki nete porjechem boreponn polleunche boldek aplem boreponn ani faido soglleant vhoir dovortat. Tancho ekuch hetu mhonnlllear : apli kodel. Hi kodel sambhallpak te magir kitem-i korpak toear asat. Nero patxaia vori te akhea Goyak uzo pett'lear sud'dam apli kodel sodpak nant, tika te chittkun bostole.*¹⁹

प्रस्तूत सोदवावरांतल्या पांचव्या अध्यायांत ‘भाशीक भेद, राजकी संघटना आनी तांचें राजकारण’ अश्या विशयांचें विश्लेशण केलां ताचे वेल्यान सकयलो निश्कर्श मांडला.

पयले वेंचणुकेंतलें आनी जनमत कौलांतलें राजकारण - 1963 वर्सा डिसेंबराचे 09 तारखेक जाल्ले पयले वेंचणुकेंत हिंदू-भौसंख्य मतदार संघांनी म.गो. आनी क्रिस्ती-भौसंख्य मतदार संघांनी यु.गो. हे पक्ष

जैतिवंत जाल्ले. गोंयच्या समाजा मदीं हिंदू आनी क्रिस्तांव अशी धर्मीक फूट घालून आपलो राजकी सुवार्थ ह्या पक्षांनी सादिल्लो. हें '16 : 12' चें धर्मवादी राजकारण जनमत कौल, साहित्य अकादेमीची मान्यताय आनी 555 दिसांच्या राजभास आंदोलना वेळारूय सक्रीय आशिल्लें. म.गो.न मुक्ती उपरांत सतरा वर्सा संघप्रदेशाचेर राज्य केलें तरी गोंयचो राजकी फुडार प्रभावीत करपी राजभाशेचो प्रस्न विधानसभेंत भोवमत आसुनूय हाताळ्ळो ना. भाशीक प्रस्ना संबंदी म.गो. पक्षाच्या नेतृत्वाक आस्था नाशिल्ली.

साहित्य अकादेमीचे मान्यताय प्रक्रिये वेळा वेलें राजकारण - कोंकणीक दिल्लीचे साहित्य अकादेमीची मान्यताय दिवपाचे प्रक्रियेक प्रत्यक्ष स्वरूपांत 'गोमंतक मराठी भाषा परिषद' आनी अप्रत्यक्ष स्वरूपांत गोंयचें म.गो. पक्षाचें सरकार विरोध करतालें. 19 मे 1974 दिसा म.गो.ची अध्यक्ष आनी तेन्नाची गोंयची मुखेलमंत्री काकोडकर हांचें 'कोंकणीक साहित्य अकादेमीचे मान्यतायेचे प्रक्रियेक स्थगिती दिवंची'²⁰ हें वक्तव्य, तशेंच साहित्य अकादेमींतले मराठी प्रतिनिधी वसंत बापट आनी आर्. एन्. दांडेकर हांणी कोंकणीचे मान्यतायेचेर पुनर्विचार करचे पासत हाडिल्लो प्रस्ताव लेगीत महाराष्ट्रवादी राजकारणाचोच एक मुखेल वांटो आशिल्लो.

555 दिसांच्या राजभास आंदोलनांतलें थळाव्या पक्षांचें अस्तित्वाचें राजकारण - गोंयांत 29 जुलय 1985 ह्या दिसा राजभास आंदोलन सुरु जालें तेन्ना इंदिरा काँग्रेसीचे अठरा आमदार, म.गो.चे आठ, गोवा काँग्रेसीचो एक आनी हेर तीन अपक्ष, अशें राजकी समिकरण गोंय, दमण आनी दीवचे विधानसभेंत आशिल्लें. राजभास आंदोलनांत कोंकणीक राजभाशेची सुवात, गोंयाक घटक राज्याचो दर्जो आनी कोंकणीक संविधानीक मान्यताय ह्या के.पी.ए.च्या मागण्यांक गोवा काँग्रेस, गोमंत लोक पक्ष हे राजकी पक्ष उक्तेपणान तेंको दिताले. जाल्यार कोंकणी वांगडा मराठी राजभाशा जावंची, मराठीचें संवर्धन जावंचें ह्या म.रा.प्र.स.च्याय मागण्यांक म.गो. आनी भा.बां.गो. हे थळावे राजकी पक्ष तेंको दिताले. तो तेंको सुवार्थी राजकारणान प्रेरीत आसलो.

दोनूय वटेन वावुरपी गोंयच्या ह्या थळाव्या पक्षां मुखार स्वताच्या राजकी फुडाराचो हुस्को आसलो. कारण त्या पक्षांची आनी तांच्या फुडा-यांची थळावी राजकी कारकिर्द राष्ट्रीय पक्षांनी अडचणींत

हाडिल्ली. 1985 वर्सा लुईझिन फालेरो हांणी मांडिल्लें राजभास विधेयक (क्र. 16-1985) हें लेगीत राजकी सुवात निर्माण करून क्रिस्ती-भौसंख्य मतदार संघ हातासपाचें गोवा काँग्रेसीचें राजकी कारस्थान आशिल्लें. 555 दिसांच्या राजभास आंदोलनांतली गोवा काँग्रेसीची भुमिका आनी कार्य ताची गवाय आसा. (संदर्भ : अध्याय 5.4.3)

राजभास विधेयक आनी इंदिरा काँग्रेस पक्षाचें मतपेटयेचें राजकारण - 1970-80 च्या दसकांत भारतीय राजकारणांत पयलेच फावट गैरकाँग्रेस वा थळावे पक्ष वयर सरताले. पूण गोंयांत ताचे उरफाटी परिस्थिती निर्माण जाल्ली. कारण 1980 च्या अदमासाक गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशांत थळाव्या राजकी पक्षांक फाटी घालीत इंदिरा काँग्रेस हो राष्ट्रीय पक्ष उबारी घेत सत्तेर आयिल्लो. काँग्रेसीच्या जैतान म.गो. आनी गोवा काँग्रेस हे थळावे पक्ष फाटी पडिल्ले. (यु.गो. आदींच काँग्रेसींत विलीन जाल्लो). फाटी पडिल्ल्या त्या थळाव्या पक्षांनी 1985-86 च्या राजभास आंदोलनांत अनुक्रमान मराठी आनी कोंकणीचो पाखो घेवन राणे सरकारा मुखार राजकी आव्हान उबें केल्लें. ते भायर हिंदू-भौसंख्य मतदारसंघांत वेंचून आयिल्ल्या इंदिरा काँग्रेसीच्या आठ आमदारांनी मराठीचो पाखो घेयत सरकारी विधेयकाक विरोध केल्लो. सत्ताधारी पक्षाच्या त्या आठ आमदारांक म.गो. पक्षाचें उक्तें समर्थन लाबिल्लें.

अशा वेळार एके वटेन ‘मराठीक राजभाशेचे सगळे अधिकार दिवन मराठी समर्थक आमदार आनी समाज-गटांक खूश करप आनी दुसरे वटेन कोंकणीच्या माथ्यार दवरिल्लो राजमुकूट दाखोवन कोंकणी राजभास केल्ल्याचें सय घेवप अशी दोट्टी भुमिका काँग्रेस पक्षान आपणायिल्ली. देखून राजभास विधेयकांतले तरतूदींत शास्त्रशुद्ध भाशीक नियोजना परस काँग्रेसचें मतपेटयेचें राजकारण चड आशिल्लें.

7) कोंकणीचे राजभास चळवळींत प्रसारमाध्यमांची भुमिका :

स्वातंत्र्या उपरांत भारतांत समाजीक आनी राजकी मळांचेर जे आकांताचे बदल घडले त्या बदलांचो प्रभाव हेर देशा वांगडाच गोंयच्या समाजीक आनी राजकी जिविताचेर पडटालो. तातूंत लोकशाय व्यवस्थेचो चवथो खांबो म्हूण मान्यतायेक पाविल्ले पत्रकारितेचें योगदान म्हत्वाचें आसा. गोंय, दमण

आनी दीवचो विचार केल्यार, हया वाठारांतलो भारतीय समाज 450 वर्सांचे गुलामींतल्यान 1961 वर्साच्या निमाण्या दिसांनी निकतोच मेकळो स्वास घेवपाक लागिल्लो. स्वराज्य, लोकशाय, प्रजासत्ताक, भाशीक आनी राजकी अस्मिताय हया विशयांची ताका संवकळ नाशिल्ली. ते भायर भोवसंख्य थळावो समाज शिक्षणा पसून कुशीक उरिल्लो. आपले राजकी पांवड्या वेले बरे-वायट निर्णय घेवपाक तो सक्षम जावंक नाशिल्लो. अश्या समयार संबंदीत प्रदेशाच्या अल्पशिक्षीत आनी अशिक्षीत समाजाक योग्य मार्गदर्शन करपाचें कार्य छापील पत्रकारितेन केलें.

1961 ते 1987 मेरेनचे कोंकणीचे राजभास चळवळींत पत्रकारितेची भुमिका भोव मोलादीक आसा. कारण राजभास चळवळींत गोंयांत निर्माण जाल्ल्या भाशीक आनी समाजीक गटांक गोंय पत्रकारितेचो प्रत्यक्ष वा अपत्यक्ष रूपान तेंको आशिल्लो. राजभास चळवळी वेळार पत्रकारितेचेय दोन गट जाल्ले दिसून येतात. कारण तातूंत वृत्तपत्रांच्या मालकांची भुमिका निर्णायक आशिल्ली.

राष्ट्रमत हें दिसाळें मराठींतल्यान प्रसिद्ध जातालें आसलें तरी ताची भुमिका संघप्रदेश आनी कोंकणी वटेन आसली. जनमत कौलांत आनी उपरांतच्या आंदोलनांनी राष्ट्रमतान मोलादीक योगदान दिलां. ‘मराठी शिक्षकांनी वा डेप्युटेशनार आयिल्ल्या महाराष्ट्रीय लोकांनी आपले अर्थीक प्राप्तीचे नदरेन दोन पानांक मत्तां मारलीं म्हूण आमी पोल हारले’, अशें जायते विलिनीकरणवादी म्हणटाले. पूण तें खरें मानपाक पुरावे नात. कारण संघप्रदेशाक विलिनीकरण परस 34,021 इतलीं मत्तां चड पडिल्लीं. तीं शिक्षक आनी डेप्युटेशनार गोंयांत आयिल्ल्यांच्या मत्तां परस तीन-चार पटीनी चड आसलीं.

पूण हया 34,021 मत्तांचे आघाडेंत एका गजालीचो प्रभाव पडिल्लो. ती गजाल म्हणजे, वेंचणूक वळेरेंत मतदान करपा खातीर गोंया भायर रावपी सुमार 28,000 मतदारांच्या नांवांचो निमाण्या वेळार जाल्लो आसपाव. जनमत कौलांत विलिनीकरण आड 1,72,000 (54.20%) आनी विलिनीकरण वटेन 1,38,170 (43.50%) गोंयकारांनी मत्तां दिलीं. वट्ट 3,17,633 मतदारांनी मतदान केलें. 1979 प्रसिद्ध जाल्ल्या सरकारी राजपत्रका प्रमाण गोंयांत त्या वेळार वट्ट लोकसंख्येंतले सुमार 64 ते 65% लोक हिंदू आनी 34 ते 35% लोक क्रिस्तांव आशिल्ले.²¹ तें मतींत धरून गणित केल्यार सुमार 60 ते 62 हजार

हिंदूनी विलिनीकरण आड मत्तां दिल्लीं अशें दिसता. राष्ट्रमतान गोंयच्या हिंदूंचें मतपरिवर्तन करपाक मुखेल योगदान दिल्लें हो निश्कर्श ताचे वयल्यान काडूं येता.

गोमन्तक हें दिसाळें आनी ताच्या संपादकाची भुमिका मराठी वटेन आशिल्ली. गोमन्तका वेल्यो बातम्यो आनी संपादकीय सदर ताची भुमिका स्पश्ट करपाक पुरो. ‘कोंकणी गुंड, कोंकणी आतंकवादी, कोंकणी अतिरेकी’ अशे शब्दप्रयोग कोंकणी समर्थकांचो उल्लेख करताना गोमन्तक करतालो. ते भायर खासा संपादक नारायण आठवले ‘नारायण महाराज’ ह्या टोपण नांवान मराठीचो बावटो उबारून धरताले. आपल्या छंदात्मक सदरांत “आम्हाला फक्त मराठीला न्याय हवा” ह्या माथाळ्या खाला ते बरयतात :

न्याय मिळावा मराठीला

एकच ध्यास आम्हाला

पुंडलिका नाही तुला

समजला रे नारायण²²

मुक्ती उपरांत गोंयांत गोमन्तक, गोमन्तवाणी, प्रदीप, राष्ट्रमत, तरुण भारत, हॅराल्ड, नवहिंद टायम्स, नवप्रभा, नवें गोंय हीं थळावीं जाल्यार ‘इंडियन एक्सप्रेस, टायम्स ऑफ इंडिया, लोकसत्ता, महाराष्ट्र टायम्स, लोकप्रभा, रणझुंझार, कॅराव्हान, द इलस्ट्रेटेड व्हिकली ऑफ इंडिया हीं राष्ट्रीय नेमाळीं गोंयच्या समाजीक आनी राजकी विशयांचेर भाश्य करतालीं. तांणी समाजीक, संस्कृतीक, पर्यावरणीय आनी राजकी प्रस्नांचेर उजवाड घालून समाजीक मुल्ल्यांचो सदांच पुरस्कार केल्लो दिसता.

पूण गोंयच्या भाशीक मुह्यांचेर बरयतना दर एका वृत्तपत्रान आपल्या मालकाचीच भुमिका उबारून धरल्या हाका गोंयचे पत्रकारितेचो इतिहास गवाय आसा. तातूंत थळाव्या पांवड्यार ‘गोमन्तक, गोमन्तवाणी, प्रदीप, तरुण भारत सारकीं दिसाळीं मराठीचें जाल्यार ‘राष्ट्रमत, नवें गोंय, हॅराल्ड हीं दिसाळीं आनी सौंगडी, गोवा टुडे, गुलाब, राखणो हीं नेमाळीं कोंकणीचें समर्थन करतालीं.

ह्या संघर्शा वेळार राष्ट्रीय पावंड्यावेल्या विंगड विंगड भाशांतल्या नेमाळ्यांनी तटस्थ आनी संयमी भुमिका निभयल्ली पळोवंक मेळटा. ते भायर जेन्ना कोंकणी-मराठी भाशावाद जातीय आनी

धर्मीक दंगलींत रूपांतरीत जावंक लागलो तेन्ना ‘संपादक फोरम - गोवा’ वतीन शांतताय प्रस्थापीत करचे पासत आनी संबंदीत प्रस्न सामंजस्यान सोडोवपा खातीर गोंयच्या संपादक फोरमान यत्न करून आपली समाजीक जापसालदारकी जपल्या हेंय नोंद घेवपा सारकें. (संदर्भ : अध्याय 5.3.3)

1980 ते 90 च्या दसकांत पणजी आकाशवाणी केंद्रार लेगीत विविध कार्यवळींक कोंकणी-मराठी वादाची झळ बसताली. हांचें एक मुखेल कारण म्हणल्यार, कार्यावळी सादर करूंक वचपी राजभास आंदोलनांत वांटेकार जाल्ले कांय कोंकणी वा मराठी समर्थक आसताले. आकाशवाणी पणजी केंद्र कोंकणी कार्यवळींक चड वेळ दिता असो आरोप त्या वेळार म.रा.प्र.स. आनी हेर मराठी संघटना करताल्यो. आकाशवाणी केंद्रीय सरकाराच्या अधिकारक्षेत्रांत येता देखून हो वाद ह्या माध्यमांत मर्यादीत स्वरूपांत उरलो.

8) कोंकणीचे राजभास चळवळींत संस्था आनी व्यक्तींच योगदान :

मुक्ती उपरांतचे गोंयचे राजभास चळवळीचो विचार केल्यार, ते चळवळींत समाजीक पांवड्या वेलो भाशीक संघर्श राजकी संघर्शांत रूपांतरीत जाल्लो दिसून येता. ते संघर्शमय चळवळींत मराठी आनी कोंकणी समर्थकांचें संस्थात्मक आनी वैयक्तीक अशा दोन स्तरां वेलें योगदान म्हत्वाचें आसा.

राजभास चळवळींतलें संस्थात्मक योगदान - संस्थात्मक पांवड्यावेल्या योगदाना भितर सगळ्यांत पयलो मान फाव जाता तो अखील भारतीय कोंकणी परिशदेक. तिणें विंगड विंगड धर्मांतल्या, विंगड विंगड प्रांतांतल्या आनी विंगड विंगड बोलयो उलोवपी कोंकणी मनशांक एकठांय हाडून कोंकणी चळवळीक घटाय हाडली. पूण कोंकणीचे राजकी चळवळींत ही संघटना प्रत्यक्ष देंवली ना. मात हे चळवळीच्या दर एका आंदोलन-पर्वांत ‘Friend Philosopher & Guide’ जावन तिणें मार्गदर्शन केलें. ‘अखील भारतीय कोंकणी परिशदे’च्या कार्या विशीं तानाजी हळर्णकार “संस्थात्मक वावराची परंपरा” ह्या लेखांत बरयतात :

संस्थात्मक कार्याच्या फुडारा संबंदीं हुस्को करपाची गरज ना हो संदेश फाटलीं सत्तर वर्सां एक संस्था दीयत आयल्या. ‘अखील भारतीय कोंकणी परिशद’ हें ते संस्थेचें नांव आसा. फाटलीं

सत्तर वर्सां, सातत्यान कार्यरत आशिल्ली राष्ट्रीय पांवड्यावेली ही कोंकणी संस्था. अशी दुसरी संस्था कोंकणी संवसारांत ना.²³

नोंद घेवपाची गजाल म्हणल्यार, कोंकणी चळवळीचीं साबार मुखेल ध्येय-धोरणां, सर्वसादारण उपक्रम आनी आंदोलनात्मक निर्णय पयलीं परिशदेचे वेदीचेर चर्चेक आयल्यात आनी उपरांतूच कार्यरत जाल्यात. पूण प्रत्यक्षांत परिशदेन खंयच्याच कोंकणी आंदोलनांत वांटो घेतलो ना. पूण कोंकणी खातीरच्या सगळ्या आंदोलनांक लागपी प्रेरणा, प्रोत्साहन, मार्गदर्शन, नैतिक बळगें, फुडारपण आनी अनुयायी हें सगळें कोंकणी परिशदेन दिलां. म्हणजेच, पुराय कोंकणी चळवळी खातीर परिशदेन ‘थिंक टँक’ची (Think Tank) भुमिका निभयल्या. परिशदे खेरीज कोंकणी भाशा मंडळ - मुंबय, कोंकणी भाशा मंडळ - गोंय, कोंकणी भाशा प्रचार सभा - कोची, कोंकणी प्रजेचो आवाज (के.पी.ए.), थळावीं कोंकणी सेवा केंद्रां सारक्या जायत्या ल्हान व्हड संस्थांनी कोंकणीचे राजभास चळवळींत मोलादीक योगदान दिलां..

गोंयांतल्या कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्शाचो जनमत कौल ते राजभास आंदोलन मेरेनचो नियाळ घेतल्यार जायत्या मराठी संस्थांनी तातूंत मोलादीक योगदान दिल्लें दिसून येता. तातूंत सगळ्यांत म्हत्वाची संस्था म्हूण गोमंतक साहित्य सेवक मंडळ हे संस्थेची नोंद घेवची पडटली. कारण 15 डिसेंबर 1928 दिसा जल्माक आयिल्ले हे संस्थेन गोंयचे मराठी चळवळीक उर्बा दिवन एक सकारात्मक दिका दाखयली. ते भायर मराठी राजभास जावंची म्हूण जाल्ले चळवळींत - गोवा महाराष्ट्र मर्जर फ्रन्ट (GMMF), गोवा विलिनीकरण सहाय्यक समिती (GVSS), गोमंतक मराठी भाषा परिषद (GMBP), मराठी राज्यभाषा प्रस्थापन समिती (MRPS) आदी ल्हान-व्हड संस्थांनी तोलामोलाचो वावर केला. (संदर्भ : अध्याय 3.4.3)

हे विशीं “गोमंतकाची मराठी अस्मिता, मराठीची सदयःस्थिती - भाषा आंदोलने व संस्थात्मक कार्य” ह्या लेखांत गो. रा. ढवळीकर मराठीच्या संस्थात्मक कार्या विशीं भाश्य करतना बरयतात :

1974 साली गोमंतक मराठी भाषा परिषदेच्या स्थापनेनंतर मराठी राजभाषेचे प्रश्न घेऊन आंदोलने छेडली जाऊ लागली. तत्पूर्वी गोव्यात अस्तित्वात होती ती संस्था म्हणजे गोमंतक

साहित्य सेवक मंडळ. गोव्याच्या स्वातंत्र्या पर्यंत साहित्य संमेलने भरवून मराठीची सेवा व स्वातंत्र्य चळवळीला योगदान देणारी ही संस्था स्वातंत्र्यानंतर एकदम निष्क्रीय बनली.²⁴

गोंयांत मराठी भास, साहित्य आनी संस्कृतायेचें संवर्धन करून तिका राजभास करपा खातीर वयल्या संस्थांनी मोलादीक वावर केला. तांणी दिल्ल्या लड्याक लागुनूच कोंकणी आड मराठी असो संघर्श घडूंक पावला.

राजभास चळवळींतलें वैयक्तीक योगदान - कोंकणीचे राजभास चळवळींत घडिल्ल्या तिनूय आंदोलनांनी साबार जाणांनी आपआपलें वैयक्तीक योगदान दिलां. तातूंत दादल्यां वांगडा बायलांचोय आसपाव जाता. प्रत्यक्षांत सर्वसामान्य कार्यकर्त्यांच्या नांवांची नोंद मेळना पूण फुडा-यांचें योगदान इतिहासांत नोंद जालां. भाशीक चळवळींतल्या तांच्या वैयक्तीक योगदानाचेर स्वतंत्रपणान संशोधन जावपाची गरज आसा. कोंकणी राजभास चळवळींत जनमत कौला सावन राजभास आंदोलना मेरेन वैयक्तीक पांवड्यार जायत्या ल्हान व्हड फुडा-यांनी आपलें योगदान दिलां.

सोद-प्रबंधाच्या विंगड विंगड वांट्यांनी तांच्या कार्याची मोलावणी जाल्या. विशयाचे मर्यादेक लागून हांगा फकत कार्याक्षेत्रांच्या आदारार तांच्या वैयक्तीक स्थरा वेल्या योगदानाची नोंद घेतल्या. तातूंत थळाव्या आनी राष्ट्रीय पांवड्या वेल्या फुडा-यांचो (दादले आनी बायलांचो) आसपाव जाता.

क) राजकी मळां वेले फुडारी - राजकी पक्षांचे जाळवणदार, फुडारी आनी मुखेल कार्यकर्ते.

ख) समाजीक मळां वेले फुडारी - गोंयचो हुस्को करपी सामान्य गोंयकार आनी हेर समाज वावुरपी.

ग) साहित्यीक मळां वेले फुडारी - गोंयचे लेखक, प्रकाशक, पत्रकार आनी कोंकणी वाचक.

घ) संस्कृतीक मळां वेले फुडारी - नाटककार, तियात्रिस्त, संगितकार, गायक आनी हेर कलाकार.

कोंकणीक आयज जी सुवात मेळ्ळ्या ती खूब जाणांच्या कर्तृत्वान मेळोवन दिल्या हे गजाली कडेन आडनदर करपाक मेळना. कारण वयर उल्लेख केल्ल्या मळां वेल्या फुडा-यांनी कोंकणी चळवळीक योग्य वेळार योग्य तरेचें योगदान दिल्ल्यानूच ती जैतिवंत जावंक पावली. रवीन्द्र केळेकर म्हणटात :

हातांत कितेंय धरचें जाल्यार हाताक पांच बोटां आसचीं पडटात. तशेंच कसलेंय रासवळ कर्तुत्व करून दाखोवचें आसल्यार ताका पांच तरेचीं फाटबळां लागतात. पयलें फाटबळ कार्यकर्त्यांचें. कोंकणी चळवळीक शेंकड्यांनी कार्यकर्ते मेळ्ळे. कित्याक लागून? चळवळींत मुखार जे दिश्टी पडटाले तांचें रूप फुडा-यांचें नाशिल्लें, कार्यकर्त्यांचे आशिल्लें. दुसरें फाटबळ विचारांचें. .. तिसरें फाटबळ वाट दाखोवप्यांचें, .. चवथें फाटबळ सज्जनांचें... पांचवें फाटबळ लोकांचें.²⁵

गोंय मुक्ती सावन प्रस्तूत राजभास चळवळीचो हिशोब केल्यार संस्थात्मक आनी वैयक्तीक स्थरार कोंकणी खातीर योगदान दिवपी गोंयकारांनी दोन तरेच्यो भुमिका निबायल्यात. तातूंत हिंदू समाजान परंपरा विरोधी आनी किस्तांव समाजान परंपरेक सांबाळपी भुमिका निबयल्या.

9) कोंकणी राजभास चळवळीचें संविधानीक स्वरूप आनी भाशीक नियोजन :

खंयच्याय मुक्त राष्ट्रांतल्या भाशीक आंदोलनाचो फुडार संविधानीक कायद्यांचेर आनी स्वराज्य संस्थांक दिल्ल्या अधिकारांचेर निंबून आसता. स्वराज्य संस्थां भितर प्रांतीक विधानसभा, नगरपालिका, ग्रामपंचायती सारक्यो थळाव्यो स्वराज्य संस्था म्हत्वाच्यो आसतात. प्रशासकीय, वेव्हारीक आनी शिक्षणीक स्तरार खंयच्या भासांचो उपेग करचो हाचो अधिकार त्या त्या स्वराज्य संस्थांक संविधाना अंतर्गतूच मेळटात. तें एके तरेचें संविधानीक कायद्यांक धरून केल्लें भाशीक नियोजनूच आसता अशें म्हणपाक हरकत ना. भारतीय संविधानीक कायद्यांचो विचार केल्यार, तातूंत भाशीक प्रस्न सुटावे करपा खातीर खाशेलें नियोजन केल्लें दिसून येता.

गोंयचे राजभास चळवळींतलीं साबार आंदोलनां ते संविधानीक प्रक्रियेंतल्यान गेल्लीं आसात. भारतीय संविधानाच्या 345 व्या कलमांत (Constitution of India, Article 345) साबार राज्यांनी वा संघप्रदेशांनी आपल्या प्रशासनीक वेव्हारा खातीर खंयची भास राजभास म्हूण मानून घेवंची ताचो अधिकार ते ते विधानसभेक दिलां. ते संबंदीची तरतूद अशी आसा :

The Indian constitution does not specify the official languages to be used by the state and union territory in the country for the conduct of their official functions, and leaves

*each state free to, through its legislature, adopt Hindi or any language used in its territory as its official language or languages.*²⁶

हाचोच अर्थ, संविधानाचें 345 वें कलम भारतीय राज्यांक आनी संघप्रदेशांक राजभास वेंचपाक कसलीच बंदनां घालिना. तर भारतांतले दर एके विधानसभेक हिंदी वा थळावी खंयचीय प्रादेशीक भास राजभास म्हूण आपणावपाची मेकळीक प्रस्तूत कलमा वरवीं मेळटा. राजभास म्हूण मुखार आयिल्ली थळावी भास संविधानाचे आठवे वळेरेंत आसपाकूच जाय अशीय अट भारतीय संविधानाक कायदो घालिना. ह्या नेमाक लागून भारतीय संविधानांत सुवात नाशिल्ल्यो कांय ल्हान भासो लेगीत विंगड विंगड राज्यांच्यो राजभासो जाल्ल्यो आसात. देखीक : *कोकबोरोक* (त्रिपुरा), *मिझो* (मिझोरम), *खासी*, *गारो* (मेघालय), *फ्रँच* (पुदुच्चेरी). (*कोंकणी* गोंयची राजभास जाली तेन्ना ती संविधानाचे आठवे वळेरेंत नाशिल्ली.)

1963 च्या राजभास कायद्यांत (Official Language Act No. 19 of 1963 - As Amended, 1967) 'राजभास' हे संकल्पनेचो पयलीं बारीकसाणेन विचार जावंक नाशिल्लो. कारण तातूंत राजभाशें विशीं तरतुदी नाशिल्ल्यो. म्हणजे भाशीक धोरणाक मुखार व्हरपी आतांचो भाग 17 हो मुळाव्या मसुद्यांत नाशिल्लो. फकत अनुच्छेद 99 प्रमाण 'भारतीय संसदीय प्रशासनाची भास हिंदी वा इंग्लीश आसतली' इतलेंच स्पश्टीकरण थंय दिल्लें. पूण संसदेच्या कांय उत्तर भारतीय वांगड्यांनी हिंदीचोच आग्रो धरलो तेन्ना दक्षीण भारतीय वांगड्यांनी तांकां विरोध केलो. देश भौभाशीक आशिल्ल्यान फकत हिंदीचो आग्रो धरप योग्य न्हय अशें मानून के. एम्. मुन्शी आनी एन्. गोपालस्वामी अय्यंगार ह्या सदस्यांनी एक उपाय सुचयलो. तो संविधान समितीच्या सगळ्या वांगड्यांनी मानून घेतलो. ताकाच *मुन्शी अय्यंगार फॉर्मूला* अशें म्हणटात. तातूंत लोकभाशेची शिफारस केल्ली दिसता.²⁷ राज्याची वा संघप्रदेशाची थळावी भास राजभास जावंची अशी सुचोवणी तातूंत आसा. तो फॉर्मूला आपणावन आनी संविधानीक सभेन ती दुरुस्ती आपणावन राजभाशे संदर्भांतली तरतूद संविधानाच्या 17 व्या भागांत केल्या.

राजभास चळवळीच्या विंगड विंगड आंदोलनांतल्यान गोंय प्रदेशाची राजभास म्हूण निवड जाय मेरेन कोंकणीक भारतीय संविधानाचे (वयर चर्चा केल्ले तशेंच हेर तरेचे) कायदेशीर प्रक्रियेंतल्यान वच्ची

पडल्या. ते खातीर पयले सुवातेर जनमत कौलाची संविधानीक मंजूरी, दुसरे सुवातेर साहित्य अकादेमीच्या भाशीक निकशांची परिक्षा जाल्यार तिसरे सुवातेर राजभास कायदो 1963 प्रमाण गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशाचे विधानसभेंत मंजूरी मेळोवची पडल्या. 4 फेब्रुवारी 1987 दिसा गोंय, दमण आनी दीव राजभास विधेयक (क्र. 26-1986) संघप्रदेशाचे विधानसभेंत भोवमतान मंजूर जातकच कोंकणीक राजभाशेचो दर्जो फाव जाला.

कोंकणीचे राजभास चळवळींत जनमत कौला सावन राजभास आंदोलना मेरेन जायत्या थळाव्या स्वराज्य संस्थांनी वांटो घेतिल्लो दिसून येता. तातूंत पंचायत, नगरपालिका आनी विधानसभा सारक्यो संविधानीक यंत्रणा सक्रीय आशिल्ल्यो. जनमत कौल जावचे आदींय गोंयांतल्या भौसंख्य पंचायतींचे वतीन दर एका गांवांत मराठी शाळा सुरु जावंच्यो असो थाराव मंजूर करून सरकाराक धडिल्लो. तशेंच जमनत कौलाच्या आंदोलनांत नगरपालिका पांवड्यावेले फुडारी सक्रीय आशिल्ले. साहित्य अकादेमीचे मान्यताये वेळार गोंयच्या सरकारा वतीन कोंकणीचे मान्यतायेची प्रक्रिया स्थगीत दवरपाचो प्रस्ताव मुखार आयिल्लो जाल्यार राजभास आंदोलना वेळार गोंयांतल्या कांय पंचायतींनी आनी नगरपालिकांनी मराठी वा कोंकणीक समर्थन दिवपी थाराव मंजूर करून भाशीक चळवळीच्या नियोजनाक प्रभावीत करपाचो यत्न केल्लो. (संदर्भ : अध्याय 5.4)

खंयच्याय राष्ट्राचो राजभास कायदो मुळांत भाशीक प्रस्न सोडोवपा खातीर तयार केल्ली एक संविधानीक वेवस्थाच आसता. पूण केन्ना केन्ना राजकी फायद्याक लागून वा मत्तांच्या राजकारणाक लागून ते वेवस्थेचो योग्य वेळार योग्य उपेग जाय ना. गोंयचे राजभाशेचो प्रस्न ‘भारतीय राजभास कायदो 1963’ हाच्या आदारान शांततायेन आनी सगळ्या समाजीक घटकांक विश्वासांत घेवन सोडोवं येतालो पूण तातूंत राजकारण घुसपल्ल्यान तो प्रस्न खर आंदोलनांत परिवर्तीत जालो. निमाणें राजकी हेतून प्रेरीत काय जायना गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेंतल्या तीस लोकप्रतिनिधींनी संविधानीक कायद्याचो मान राखीत गोंयचे राजभाशेचो प्रस्न सुटावो करून गोंयच्या भाशीक प्रस्नाचें नियोजन केलें.

10) राजकी अनुकुलताय - भाशीक चळवळीच्या जैताचो निर्णायक घटक :

खंयचीय भास उलोवपी जेन्ना आपली आवयभास वयर काडपाच्या हावेसान पेटून उठ्ठा, संघर्श करता, प्रशासनांत, शिक्षणांत, राजकारबारांत आनी जिणेच्या सदच्या वेव्हारांत तिचो हद्दान उपेग करता आनी सगळ्या स्वभाशिकांक घेवन संघटनात्मक उपक्रम राबयता तेन्ना भाशीक चळवळ उबी जाता. थळावे बोली-भाशेच्या बुन्यादीचेर उबी राविल्ल्यान संबंदीत चळवळ ही ते ते भाशेची चळवळ थारता. कोंकणी भाशीक चळवळ ही अशेच संकल्पनेंतल्यान घडल्या.

कोंकणीचे राजभास चळवळींत, गोंयच्या हिंदू समाजान आपणायल्ली बळिश्ट अशी 'संस्कृतीक-भास' : मराठी, आनी तिचे पांगेंत आशिल्ली विकसनशील अशी 'थळावी भास': कोंकणी, हांचे मदीं दीर्घ संघर्श चल्लो. हया संघर्शांत बळिश्ट भाशेचो 'विस्तारवाद' जाल्यार सान भाशे खातीरचो 'अस्तित्ववाद' चड प्रमाणांत दिसून आयलो. तातूंतल्यान समाजीक आनी राजकी (पक्ष) पांवड्यार संघर्श घडलो. अश्या भाशीक संघर्शा वेळार राजकी अनुकुलताय म्हत्वाची थारता. रवीन्द्र केळेकार भाशीक संघर्शांतले राजकी अनुकुलतेचेर वयलो मुद्दो उपस्थित करतना बरयतात :

भाषेला 'भाषा' बनविण्यासाठी सर्वांत अधिक आवश्यकता असते ती राजकीय अनुकूलतेची. ती जिला लाभत नाही, ती 'भाषा' बनू शकत नाही. जगात कित्येक भाषा उपेक्षित राहिलेल्या आहेत; त्याचे प्रमुख कारण हेच आहे.²⁸

भाशीक संघर्शांत राजकी (सत्ताधारी संख्याबळ) अनुकुलताय निर्णायक आसता. आनी तिचें फाटबळ जेन्ना नासता तेन्ना भाशाशास्त्रीय नदरेन स्वतंत्र आशिल्ल्या भासो लेगीत बोलयो उरतात आनी राजकी अनुकुलताय फाव जाता तेन्ना एकेच भाशेच्यो दोन बोलयो लेगीत खेरीत भासो जावंक पावतात.

देखीक :

1) राजकी अनुकुलतायेक लागून खडी बोलीच्यो दोन मोडी हिंदी आनी उर्दू दोन स्वतंत्र भासो जावंक पावल्यात. इतलेंच न्हयतर त्यो भारत आनी पाकिस्तान हया दोन स्वतंत्र राष्ट्रांच्यो राष्ट्रभासोय जाल्यात.

- 2) मँडेरीन चीनी, कॅटोनीस चीनी, पेकींगीस चीनी ह्यो भाशाशास्त्रीय नदरेन स्वतंत्र भासो पूण राजकी इत्साशक्तीक लागून चिनी चित्रलिपी ही एकूच लिपी आपणावन एकेच *चिनी* भाशेच्यो बोलयो जाल्यात.
- 3) ब्रज, अवदी, बूंदेलखंडी, भोजपुरी ह्यो भाशाशास्त्राचे नदरेन खेरीत भासो आसात तरी समाजीक आनी राजकी अनुकुलताय नाशिल्ल्यान बोलयोच जावन उरल्यात.

वयली चर्चा आनी देखी मतींत घेतल्यार, कोंकणीचे राजभास चळवळीक मेळिल्ल्या साबार जैतांनी राजकी पक्षांचे अनुकुलतायेचो वांटो म्हत्वाचो आसा. कोंकणीचे राजभास चळवळींतलीं मुखेल तीन आंदोलनां ताची गवाय आसात. (संदर्भ : अध्याय 5.4). ह्या तिनूय आंदोलानांनी भाशीक आनी समाजीक संघर्शा वांगडाच हातांत हात घालून चलपी राजकी पक्षांकडेन संबंदीत संघर्श निर्णायक थारिल्ल्यान त्या त्या वेळार कोंकणीक अपेक्षीत जैतां फाव जालीं. राजभास चळवळींतलो कोंकणी-मराठीचो संघर्श मुळांत ‘बोली विरुद्ध भास’ हांचे मदलो संघर्श आशिल्लो. तो (संघर्श) सुरवेक भाशीक स्थरा वेल्यान समाजीक स्थरार, समाजीक स्थरा वेल्यान राजकी (पक्षीय) स्थरार आनी निमाणें राजकी स्थरा वेल्यान संविधानीक कायद्यांचो आदार घेवन भाशीक नियोजना मेरेन येवन पावला. समाजीक आनी राजकी अनुकुलतायेक लागुनूच कोंकणीची राजभास चळवळ जैतिवंत जाल्या हो ह्या सोदवावरचो निमाणो निश्कर्श.

6.2 प्रस्तूत सोदवावराचो समारोप

कोंकणी ही इण्डो-येवरोपी भासकुळांतली आर्विल्ली इण्डो-आर्यन भास. तिचो उगम *संस्कृत-प्राकृत-अपभ्रंश* ह्या प्रवाहांतल्यान वा *महाराष्ट्री प्राकृत* फांट्यांतल्यान मराठी हे तिचे भयण भाशे वांगडा आठव्या ते धाव्या शेंकड्या मजगतीं जाला. बाराव्या शेंकड्या मेरेन लोकसाहित्य, लोकवेद आनी मौखीक परंपरेंतल्यान ती मुखार सरली जाल्यार पंदराव्या शेंकड्या मेरेन ती लिखित रूपांत अवतरपाक लागली. क्रिस्ती धर्मगुरूंनी धर्मीक कार्या खातीर तिचो उपेग केलो तातूंतल्यान रोमी लिपयेंतलें कोंकणी क्रिस्ती-धर्मीक साहित्य आनी कोश-वाङ्मय तयार जालें. ह्याच काळांत कानारी, ब्राम्हानी, कोंकानी, कोंकणी

अशे तिचें नामकरण जायत गेलें. काळांतरान धर्मीक आनी राजकी अरिश्टांक लागून कोंकणीक नानपयत करपाचें सत्र पुर्तुगेज शासनान आरंभलें.

इकुणिसाव्या शेंकड्याच्या दुस-या अर्दांत कोंकणीचें पुनरुत्थान करचे नदरेन यत्न जावन, मुखार तिचे विशीं एक वैचारीक भुमिका तयार जाली. भारतीय स्वातंत्र्याचे फाटभुंयेर 1939 वर्सा कोंकणी भाशिकांचें संघटन उबें जावन कोंकणीची राजकी स्वरूपाची चळवळ रुजवणाक आयली. आनी 19 डिसेंबर 1961 ह्या दिसा गोंय मेकळें जाले उपरांत कोंकणीची राजभास चळवळ सुरू जाली. ती मुखेलतायेन कोंकणी-मराठी भाशीक संघर्शांतल्यान फुडें सरत रावली.

प्रस्तूत सोदवावरांत कोंकणीचे तेच राजभास चळवळीचें समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन केलां. ह्या मुल्यांकनांतल्यान एक गजाल स्पश्ट जाता. ती म्हणल्यार, भाशीक वाद वा भाशीक प्रस्न फकत दोन समकालीन भाशीक गटां मदलो संघर्श नासून ताचीं मुळां त्या गटांच्या वंशीक, संस्कृतीक, भुगोलीक, अर्थीक, समाजीक आनी राजकी इतिहासांत घुसपल्ली आसतात. ताका लागुनूच समाज, संस्कृताय, राजकारण, शिक्षण, अध्ययन, प्रशासन, साहित्य, पत्रकारिता आनी इतिहास अशीं साबार मळां भाशीक वादांत प्रभावीत जातात.

कोंकणी चळवळींतलीं जैतां, अपेसां आनी आव्हानां :

कोंकणीचे राजभास चळवळींत कोंकणी गटाक साबार जैतां फाव जाल्यात. त्या जैतांचेर प्रस्तूत सोद-प्रबंधांत खोलायेन चर्चा आनी चिकित्सा जाल्या. पूण ह्या जैतां वांगडा पदरांत पडिल्ल्या अपेसांचोय हिशोब जावप गरजेचो. देखुनूच ह्या समारोपांत राजभास चळवळींतलीं जैतां, अपेसां आनी तातूंतल्यान मुखार आयिल्ल्या आव्हानांचेर भाश्य केलां.

कोंकणी चळवळीचीं मुखेल पांच जैतां :

1) जनमत कौलांत मेळिल्लें जैत (16 जानेवारी 1967).

- 2) स्वतंत्र आर्विल्ली साहित्यीक भास म्हूण साहित्य अकादेमीन दिल्ली मान्यताय (26 फेब्रुवारी 1975).
- 3) गोंय विधानसभेन कोंकणीक राजभास म्हूण दिल्लो सन्मान (4 फेब्रुवारी 1987).
- 4) कोंकणी भाशीक अस्मितायेच्या आदारान गोंयाक मेळिल्लो घटक राज्याचो दर्जो (30 मे 1987).
- 5) कोंकणी भाशेचो भारतीय संविधानाचे आठवे वळेरेंत जाल्लो आसपाव (20 ऑगस्ट 1992).

कोंकणी चळवळींतलीं मुखेल पांच अपेसां :

- 1) भाशावार प्रांत रचने प्रमाण अखंड कोंकणी राज्य घडोवपाची मोख सादय जाली ना.
- 2) गोंय मुक्ती उपरांत कोंकणी चळवळ फकत गोंय केंद्रीत वा गोंयवादी जावन उरली.
- 3) कोंकणी चळवळीचें फुडारपण सारस्वत (बामण) समाजा कडच्यान भौजन समाजा कडेन पावपाक भोव कळाव जाल्ल्यान कोंकणी चळवळीचेर बामणी चळवळ असो शिकको बसलो.
- 4) प्रांतीक आनी लिपी भेदाच्यो वणटी कोंकणी चळवळींत आयजूय अबादीत आशिल्ल्यान कन्नड कोंकणी, रोमी कोंकणी, देवनागरी कोंकणी अश्या गटांनी कोंकणीची शक्त शिंपडून गेल्या.
- 5) कोंकणी भाशीक चळवळ ही कोंकणी भौसाची चळवळ जावंक पावली ना.

कोंकणी चळवळी मुखार आशिल्लीं पांच आव्हानां :

- 1) कोंकणी वरवीं 'संयुक्त कोंकणी प्रदेश' घडोवपाचें आव्हान (संयुक्त कोंकणी प्रदेश घडना जाल्यार एकसंघ संस्कृतीक कोंकणी समाज घडोवचेले आव्हान.)
- 2) धर्मभेद, जातीभेद, प्रांतभेद हांचेर जैत जोडून चळवळीची निधर्मी प्रतिमा सांबाळपाचें आव्हान.
- 3) लिपयांच्यो वणटी मोडून कोंकणी समाजाक आनी साहित्याक एकठांय हाडपाचें आव्हान.
- 4) कोंकणी चळवळ ही सर्वसामान्य कोंकणी भौसाची चळवळ करपाचें आव्हान.
- 5) कोंकणी भाशीक चळवळीचें फुडल्या शंबर वर्साचे 'मोखीचो आराखडो' (Vision Plan) तयार करून तो कार्यान्वीत करपाचें व्हड आव्हान.

समारोपार्ची निमार्णी उतरां :

कोंकणी चळवळ ही फकत एक साहित्यीक चळवळ आसा असो एक चुकीचो समज कांय लोकां मदीं आजुनूय आसा. खरें म्हणल्यार, कोंकणी भाशेच्या आदारान एक राजकी अस्मिताय निर्माण करपाच्या हावेसान ती जल्माक आयिल्ली. पूण कोंकणी साहित्यांतल्यान कोंकणीचे राजभास चळवळीचो प्रवास मुखार सरला हातूंत दुबाव ना. बयाभाव, बाकिबाब बोरकार, मनोहरराय सरदेसाय, शंकर भांडारी, नागेश करमली, अभिजीत सारक्या कवींनी आपल्या काव्यांतल्यान कोंकणी भाशीक चळवळीक नवी चेतना दिल्या. म्हजें गोंय (शणै गोंयबाब), 'कोंकण आमचो देश' (बयाभाव), 'जागी जाल्या गोंयची सासाय', 'होरावणी' (बाकिबाब बोरकार), 'आमी इकरा जाण', 'जायात जागे' (मनोहरराय सरदेसाय) सारक्यो जायत्यो कविता हांगा देखी खातीर दिवं येतात. ते भायर 'ब्रह्मास्त्र' (राष्ट्रमतांतलें उदय भेंब्रे हांचें सदर), 'गे माये' (दत्ताराम कामत बांबोळकार हांचें भाशीक आंदोलना वेलें नाटक), 'ओपीनियन पोल' (सदानंद काणेकार), 'आनी एक प्रस्नपर्व' (प्रकाश वजरीकार हांचें जनमत कौला वेलें नाटक), 'जीण चळवळींची' (अशोक कामत) सारक्या गद्य साहित्यांत कोंकणी चळवळीचो इतिहास शब्दबद्ध जाला.

कोंकणी राजभास चळवळीच्या दर एका आंदोलनाचें पडबींब कोंकणी कविता, कथा, निबंद, नाटक आनी वृत्तपत्रीय लेखनांत पडलां. देखून कोंकणी साहित्यीक चळवळीक कोंकणीचे राजकी चळवळीचें उपफळ मानलां. विशयाचे मर्यादेक लागून ताचो खोलायेन सोद घेवप हांगा शक्य ना. पूण 'कोंकणी साहित्यांत पडबिंबीत जाल्ली कोंकणी चळवळ' ह्या विशयाचेर स्वतंत्रपणान संशोधन जावप गरजेचें.

कोंकणी भास आनी समाज ह्या विशया संबंदीं भाशाशास्त्रीय नदरेन कांय प्रमाणांत विद्यापीठ पांवड्या वेलें संशोधन जाल्लें आसा. देखीक : कोन्नानूरची क-हाडी बोली (वि. वा. परांजपे), साश्टींतली क्रिस्तांव बोली (स्टिफन फर्नांडो), कन्नड आनी कोंकणी भासां मदली नामव्यवस्था (मंगेश नाडकर्णी), चित्पावनी बोली (वसुधा भिडे), कुडाळी आनी मालवणी बोली (सरस्वती रेगे), कोंकणीची स्वन-व्यवस्था (रॉकी मिरांडा), मंगळुरी कोंकणींतले नामलिंग (ललिता कत्रे), मालवणी कोंकणी (के. टी. विश्वनाथ),

केरळी कोंकणींतली आप्तसंबंधी परिभाशा (ललिता प्रभू), कर्नाटकांतली सारस्वत बोली (बी. मल्लिकार्जून), मंगळूरी सारस्वत बोली (सुशीला थॉमस).²⁹ ते भायर नारायण देसाय हांणी कोंकणीच्या लिपिवादांतल्या राजकारणाचेर (*Politics of Script : The Case of Konkani*) आनी माधवी सरदेसाय हांणी कोश-वाङ्मयाचो कोंकणीचेर जाल्ल्या प्रभावांचो भाशाशास्त्रीय आनी संस्कृतीक अभ्यास (*A Comparative Linguistic and Cultural Study of Lexical Influences on Konkani*) अश्या विशयांचेर संशोधन केल्लें आसा. (संदर्भ : आदारावळ - अप्रकाशीत प्रबंधांची वळेरी)

‘कोंकणीची राजभास चळवळ : एक समाजभासविज्ञानीक मुल्यांकन’ हो सोदवावराचो विशय अभ्यासतना संशोधना खातीरचे जायते म्हत्वाचे विशय नदरे मुखार येवन गेल्यात. भासविज्ञानीक वा समाजभासविज्ञानीक नदरेंतल्यान फुडाराक तांचेर संशोधन जावंचें हे इत्सेन तातूंतल्या वेंचीक विशयांची वळेरी सकयल माडल्या.

मुखा वेल्या संशोधना खातीरचे वेंचीक विशय :

- 1) कोंकणी भाशीक संस्कृतायेचो उगम आनी उदरगत.
- 2) सोळाव्या सतराव्या शेंकड्यांतल्या धर्मीक वाङ्मयांतली कोंकणी.
- 3) कोंकणी चळवळीच्या जैतांत अखील भारतीय कोंकणी परिशदेची भुमिका आनी योगदान.
- 4) कोंकणी-मराठी भाशावादाचें कोंकणी साहित्यांत पडिल्लें पडबींब.
- 5) वामन रघुनाथ वर्दे वालावलीकार हांचें कोंकणी भाशीक चळवळींतलें योगदान
- 6) सँबाशित्यांव रुदोल्फ दाल्गाद हांच्या कोश-वाङ्मयाची भासविज्ञानीक मोलावणी.
- 7) रवीन्द्र केळेकार हांचें कोंकणी भाशीक चळवळींतलें योगदान.
- 8) उदय भेंब्रे हांचें कोंकणी भाशीक चळवळींतलें योगदान.
- 9) पुंडलीक नायक हांचें कोंकणी भाशीक चळवळींतलें योगदान.
- 10) संविधानीक जैता उपरांतची कोंकणी भास, साहित्य आनी संस्कृतायेची उदरगत.

11) कोंकणी चळवळींत बायलांचें योगदान

12) कोंकणी चळवळी खातीर संस्थांचें योगदान

संवसारांतल्यो असल्यो चळवळी अभ्यासून तातूंतल्या भाशीक संघर्शाची चिकित्सा केल्यार, एक गजाल मुखेलतायेन नदरेक भरता. ती म्हणल्यार, भाशीक चळवळ ही फकत भाशीक आनी साहित्यीक हावेस घेवन जल्माक येना तर चडशे फावटी त्या चळवळीं फाटल्यान संस्कृतीक आनी राजकी हावेस लिपिल्लो आसता. इतिहास संशोधिका मारिया रोड्रिगीस “Goa’s Opinion Poll : Contest for Identity” ह्या लेखांत कोंकणी भाशीक चळवळी संदर्भांत जें वक्तव्य करता ताचो आदार घेवन संबंदीत सोदवावराचो समारोप करतां :

The Opinion Poll brought down the curtain on the issue of merger leaving the issue of future status still open, leading to two more agitations. The recognition of Konkani as the Official Language in February 1987 and the subsequent grant of Statehood in May 1987 which issues brought to the logical conclusion Goa’s long quest for a separate political identity within the Indian Nation.³⁰

मुक्ती उपरांत गोंयांत घडिल्ल्या भाशीक, संस्कृतीक समाजीक आनी राजकी संघर्शान 1967 वर्सा महाराष्ट्राचो विलिनीकरणाचो प्रस्ताव भायरायलो, 1975 वर्सा कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळोवन दिली जाल्यार 1987 वर्सा कोंकणीक राजभाशेचो दर्जो फाव केलो. त्या संघर्शांतल्यान कोंकणी चळवळीक तीन मुखेल जैतां मेळ्ळीं. तीं जैतां म्हणजेच राजभास चळवळीक आकार दिवपी तीन मुखेल पर्वा. सगळ्यांत म्हत्वाची गजाल म्हणजे, तीन व्हड आंदोलनांचे हे कोंकणीचे राजभास चळवळीन गोंयचो भाशीक, संस्कृतीक आनी समाजीक प्रस्न सोडोवन संविधानीक निकशांचेर गोंयकारांचो राजकी फुडार निश्चीत केला.

संदर्भ आनी टिपो :

1. मोरास, पाव्लु. *कोंकणी चळवळ*. मंगळूर : कोंकणी संस्था, सां. लुविस कॉलेज, 2003 – (कोंकणी चळवळी वेलें पुस्तक).
2. मोरास, पाव्लु. *जागरण*. मंगळूर : कोंकणी संस्था, सां. लुविस कॉलेज, 2007 (कोंकणी पत्रकारितेच्या इतिहासा वेलें पुस्तक).
3. 1969. Graph based on Blumer, Herbert G. 1969. "Collective Behaviour." In Alfred McClung Lee, ed., *Principles of Sociology*. Third Edition. New York: Barnes & Noble Books, pp. 65-121; Mauss, Armand L. 1975. *Social Problems as Social Movements*. Philadelphia: Lippincott; and Tilly, Charles. 1978. *From Mobilization to Revolution*. Reading, Massachusetts: Addison-Wesley, 1978.
4. <http://en.wikipedia.org>
5. हळर्णकार, तानाजी. (मुखेल संपादक) *विश्व कोंकणी परिचय कोश. खंड- 1*. मंगळूर : कोंकणी भास आनी संस्कृती प्रतिष्ठान, 2011, 9 – 15.
6. http://en.wikipedia.org/wiki/States_Reorganisation_Act,_1956.
7. सरदेसाई, मनोहर. हि. “गोव्याच्या शिक्षण क्षेत्रातील मराठी” *गोमंतकाची मराठी अस्मिता*. (संपादक – प्रकाशचंद्र शिरोडकर) पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 2001, 107.
8. Varde, P. S. History of Education in Goa from 1510 to 1975. Panaji Goa : Directorate of Art & Culture, 1977, 2012, 103 – 110 (मराठी शिक्षण परिषद, पणजी गोवा, 1962).
9. सरदेसाय, माधवी. *भासभास*. प्रियोळ गोंय : प्रकाशन, 1993, 90 – 93.
10. सरदेसाय, माधवी. “डायग्लॉसिया शंबर वर्सा फाटल्या हिंदू गोंयांत” *जाग* (संपादक – रवीन्द्र केळेकार). प्रियोळ गोंय : जाग प्रकाशन, फेब्रुवारी, 2000, 11.
11. कामत, श्रीराम. (संपादक) *मांडवी बा. भ. बोरकर षष्ठ्याब्दि विशेषांक*. 1970, 240.
12. कर्णीक, मधू मंगेश. “बाकिबाब.” (साप्ताहिक लेख) ‘साधना’- 02 डिसेंबर 1970.
13. सरदेसाई, मनोहर. हि. *बा. भ. बोरकर : व्यक्ती आणि वाडमय*. पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 1992, 181.

14. सरदेसाय, माधवी. *मंथन*. पाजीफोंड मडगांव : जाग प्रकाशन, 2012, 40 – 41.
15. भाटिकार, अरविंद. *वोवळां: यादिंचो*सर. पणजी गोंय : युगवेद प्रकाशन, 2012, 45 – 47.
16. केळेकर, रवीन्द्र. “संघर्ष टाळण्याचा फसलेला प्रयत्न.” *भाषिक संघर्षाचे समाजशास्त्र*. (संपादिका - अरुणा दुभाषी) पणजी गोवा : राजहंस वितरण, 2008, 142 – 169.
17. सातोस्कर, बा. द. (संपादक) *दूधसागर*. 14 त्रिभुवन रोड, मुंबई : सागर साहित्य सागर प्रकाशन, 16 ऑगस्ट 1956.
18. काणेकार, सदानंद. *ओपीनियन पोल*. सांखळी गोंय : त्रिमुर्ती प्रकाशन, 2005, 28.
19. गुलाब (म्हयनाळें) अग्रलेख - “Goychi Zomin Rogtan Buddli...” जानेवारी 1987.
20. गोमंतक, राष्ट्रमत, नवहिंद टायम्स, हॅराल्ड, 20 मे 1974.
21. Gune, V. T. (Editor) *Gazetteer of India, Union Territory : Goa, Daman and Diu*, District Gazetteer Part I : Goa Gazetteer Department, Govt. of the Unions of Goa, Daman & Diu, Panaji, 1979 (अदीक म्हायती खातीर परिशिष्ट क्र. 02 पळोवंचो).
22. आठवले, नारायण. (संपादक) *गौमन्तक* 21 जुलय 1986.
23. हळर्णकार, तानाजी. “संस्थात्मक वावराची परंपरा” *सासाय*. (संपादक – श्याम गांवकार) अखील भारतीय कोंकणी परिशदेच्या सांखळे जाल्ल्या 27 व्या अधिवेशनाची यादस्तिका), 2010, 25 - 27.
24. ढवळीकर, गो. रा. “गोमंतकाची मराठी अस्मिता, मराठीची सद्यःस्थिती - भाषा आंदोलने व संस्थात्मक कार्य” *गोमंतकाची मराठी अस्मिता*. पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 2001, 162 – 168.
25. सरदेसाय, माधवी. “कोंकणी चळवळींत रवीन्द्रबाबालें योगदान” *मंथन*. पाजीफोंड मडगांव : जाग प्रकाशन, 2012, 46 – 67.
26. Article 343 (1). (2) and (3) of Indian Constitution.
27. Constituent Assembly Debates, Vol. IX, 1320. Recognition of Official Language : “Then we have to consider the question of the State and we took a decision that, as far as possible, a language spoken in the State should be recognized as the language used for the official purpose in the State.”

28. केळेकर, रवीन्द्र. “कोंकणीचे राजकारण.” *भाषिक संघर्षाचे समाजशास्त्र*. (संपादिका - अरुणा दुभाषी) पणजी गोवा : राजहंस वितरण, 2008, 99.
29. कुळकर्णी सु. बा. *कोंकणी भाषा : प्रकृती आणि परंपरा*. पणजी गोवा : गोवा कोंकणी अकादेमी, 2007, 66 - 67.
30. Rodrigues, Maria. “Goa’s Opinion Poll : Contest for Identity” *Goa in the 20th Century : History & Culture*. (Editor - Malekandathil, Pius. Dias, Remy) Panaji, Goa : Institute Menezes Braganza, 2008, 243 - 255.

आदारावळ

कोंकणी :

- 1) आमोणकार, शांताराम. *उगडासांचे कोठये-कुडींत*. प्रियोळ गोंय : जाग प्रकाशन, 2005.
- 2) काणेकार, सदानंद. *ओपीनीयन पोल*. वसंतनगर सांखळी गोंय : त्रिमूर्ती प्रकाशन, 2005.
- 3) केळेकार, रवीन्द्र. *कसलो धीर आनी आधार? आगशीं गोंय* : बिम्ब प्रकाशन, 2007.
- 4) केळेकार, रवीन्द्र. *पांथस्थ*. पणजी गोंय : राजहंस वितरण, 2000.
- 5) केळेकार, रवीन्द्र. *भौभाशीक भारतांत भाशेचें समाजशास्त्र*. मडगांव गोंय : कोंकणी भाशा मंडळ, 1974.
- 6) गोमीश, ओलिविन्यु. *कोंकणी सरस्पतीचो इतिहास*. चांदोर गोंय : सरस्पत प्रकाशन, 1989.
- 7) देसाय, गुणाजी., चोपडेकार, हनुमंत. (संपादक) *रायटर आनी फायटर : रवीन्द्र केळेकार*. मडगांव गोंय : बटुकाक स्मृती प्रतिष्ठान प्रकाशन, 2012.
- 8) देसाय, श्रीपाद. *कोंकणी भाशेची कुळकथा*. पुणे : सौंदर्यलहरी प्रकाशन, 1990.
- 9) नागवेंकार, हरिशचंद्र. *पुरुषोत्तम काकोडकार जिवीत आनी कार्य*. पणजी गोंय : गोवा कोंकणी अकादेमी, 2014.
- 10) नायक, भिक् बोमी. (संपादक) *युगपुरुश शणै गोंयबाब : एक परिचर्चा*. खोर्ली गोंय : जैत प्रकाशन, 2005.
- 11) पेरेरा, जुझे. *कोंकणी मंदाकिनी*. पणजी गोंय : गोवा कोंकणी अकादेमी, 1996.
- 12) बोरकार, दिलीप. *श्रेयार्थी*. आगशी गोंय : बिम्ब प्रकाशन, 2005.
- 13) बुडकुले, किरण. *अक्षर सरिता*. आगशी गोंय : बिम्ब प्रकाशन, 2009.
- 14) भाटीकार, अरविंद. *वोंवळां : यादींचो सर*. पणजी गोंय : युगवेद प्रकाशन, 2012.
- 15) मोरास, पाव्लु. *कोंकणी चळवळ*. मंगळूर : कोंकणी संस्था, सां. लुविस कॉलेज, 2003.
- 16) मोरास, पाव्लु. *जागरण*. मंगळूर : कोंकणी संस्था, सां. लुविस कॉलेज, 2007.
- 17) वजरीकार, प्रकाश. *वज्रघात*. वजरी, सांखळी गोंय : प्राची प्रकाशन, 2010.

- 18) वर्दे वालावलीकार, शांताराम. (संपादक) *समग्र शणै गोंयबाब खंड- 1*. पणजी गोंय : गोवा कोंकणी अकादेमी, 2003.
- 19) वेरेंकार, श्याम., सरदेसाय, माधवी., म्हाळशी कमलाकर. (संपादक) *कोंकणी भास, साहित्य आनी संस्कृताय*. मडगांव गोंय : कोंकणी भाशा मंडळ, 2003.
- 20) सरदेसाय, माधवी. *भासाभास*. प्रियोळ गोंय : जाग प्रकाशन, 1993.
- 21) सरदेसाय, माधवी. मंथन. मडगांव गोंय : जाग प्रकाशन, 2012.
- 22) सौंदे, नागेश. *कोंकणी भाशेचो इतिहास*. सांताक्रूज, मुंबय 54 : वासंतिक प्रकाशन, 1981.
- 23) सौंझ, झोतिकु द्. *नेहरू आनी गोंय*. पणजी गोंय : राजहंस वितरण, 1996.
- 24) हळर्णकार, तानाजी. (मुखेल संपादक) *विश्व कोंकणी परिचय कोश - खंड- 1*, मंगळूर : कोंकणी भास आनी संस्कृती प्रतिष्ठान, 2011.
- 25) हळर्णकार, तानाजी. (संपादक) *कोंकणी विश्वकोश - खंड- 2, 3, 4* ताळगांव गोंय : गोंय विद्यापीठ, 1997, 1999, 2000.

मराठी :

- 1) कालेलकर, काकासाहेब. *पुण्यभूमि गोमंतक*. मुंबई 07 : गोमंत भारती प्रकाशन, 1958.
- 2) कालेलकर, ना. गो. *भाषा, इतिहास आणि भुगोल*. खटाववाडी, मुंबई 4 : मौज प्रकाशन, 1964.
- 3) काळे, कल्याण., सोमण, अंजली. (संपादक) *आधुनिक भाषाविज्ञान*. पुणे : प्रतिमा प्रकाशन, 2003.
- 4) कुळकर्णी, सु. बा. *कोंकणी भाषा : प्रकृती आणि परंपरा*. पणजी गोंय : गोवा कोंकणी अकादेमी, 2007.
- 5) केळकर, अशोक. *वैखरी भाषा आणि भाषा व्यवहार*. मुंबई : मॅजिस्टिक बुक स्टॉल, 1983.
- 6) केळेकर, रवीन्द्र. (संपादक - अरुणा दुभाषी) *भाषिक संघर्षाचे समाजशास्त्र*. पणजी गोवा : राजहंस वितरण, 2008.

- 7) गुंजीकर, रामचंद्र भिकाजी. *सरस्वती मंडल*. मुंबई : निर्णयसागर प्रेस, 1984.
- 8) घवी, रवीन्द्र. *अमृतानुभव : गोमंतक साहित्य-सेवक मंडळाची 75 वर्षांची वाटचाल (1928 ते 2003)* पणजी गोवा : गोमंतक साहित्य सेवक मंडळ, 2003.
- 9) तडकोड, सु. म. (संपादक) *प्रा. अ. का. प्रियोळकर : जन्मशतसांवत्सरिक*. पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 1997.
- 10) तळवणेकर, द. वा. (संपादक) *कै. लक्ष्मीकांत प्रभु भेंब्रे यांचे अस्मितामधील साहित्य*. पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 2005.
- 11) धोंगडे, रमेश. *सामाजिक भाषाविज्ञान*. शनिवार पेठ, पुणे : दिलीपराज प्रकाशन प्रा. लि. 2006.
- 12) पाटणकर, जयश्री. (संपादक) *सामाजिक भाषाविज्ञान : कक्षा आणि अभ्यास*. नाशीक रोड : ससंदर्भ प्रकाशन, 2005.
- 13) पेडणेकर, आ. ना. *भारतीय साहित्याचे निर्माते : प्रल्हाद केशव अत्रे*. रवीन्द्र भवन, 35 फिरोजशहा रोड, नवी दिल्ली 110001 : साहित्य अकादेमी प्रकाशन, 2002.
- 14) प्रभुदेसाई, वि. बा. *मराठीची कैफियत*. पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 2005.
- 15) प्रभुदेसाई, वि. बा. *सतराव्या शतकातील गोमन्तकीय बोली*. मुंबई : मुंबई विश्वविद्यालय, 1963.
- 16) प्रभू, परेश. (संपादक) *गोमन्तकीय मराठी पत्रकारिता आणि भारतकारांचा वारसा*. पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 1999.
- 17) प्रियोळकर, अ. का. (संपादक) *आजचा व कालचा गोमंतक*. द गोवा हिंदू असोसिएशन, मुंबई, 1954.
- 18) प्रियोळकर, अ. का. *ग्रंथीक मराठी भाषा आणि कोंकणी बोली*. पुणे : पुणे विद्यापीठ, 1966.
- 19) बेळेकर, सुहास. *राजभाषा कायद्याचा इतिहास*. पणजी गोवा : राजभाषा संचालनालय, गोवा सरकार. 2014.
- 20) मालशे, स. गं., पुंडे, दत्तात्रय., सोमण, अंजली. (संपादक) *भाषाविज्ञान परिचय*. फर्ग्युसन् कॉलेज रोड पुणे 4 : संजय प्रकाशन, 1987.

- 21) राधाकृष्ण, वामन. *मुक्तीनंतरचा गोवा*. पणजी गोवा : राजहंस वितरण, 1993.
- 22) सरदेसाई, मनोहर. हिरबा. बा. भ. बोरकर : *व्यक्ती आणि वाङ्मय*. पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 1992.
- 23) सरदेसाई, मनोहर हि. *पोर्तुगीज सत्ता, संघर्ष आणि समस्या*. पर्वरी गोवा : प्रागतिक प्रकाशन, 2001.
- 24) सातोस्कर, बा. द. *गोमन्तक : प्रकृती आणि संस्कृती. खंड - 1*. पुणे : शरद गोगटे, शुभदा-सारस्वत प्रकाशन, 1979, 1988.
- 25) शहा, घनश्याम. *सामाजिक चळवळी आणि सरकार*. पुणे : डायमंड पब्लिकेशन्स, 2009.
- 26) शेवडे, सच्चिदानंद., परुळकर, दुर्गेश. *गोवा मुक्तीसंग्राम*. मुंबई : नवचैतन्य प्रकाशन, 2012.
- 27) शिरोडकर, प्रकाशचंद्र. *गोमंतकाची मराठी अस्मिता*. पणजी गोवा : गोमंतक मराठी अकादमी, 2001.

हिंदी :

- 1) द्विवेदी, जनार्दन. (संपादक) *भाषा और अस्मिता*, (सामाजिक परिवर्तन और इतिहास नर्माण में भाषाओं की भूमिका) पदम नगर, दिल्ली : हिंदी अकादेमी प्रकाशन, 2001.
- 2) केलेकर, रवीन्द्र. (संपादक) *आधुनिक भारत के निर्माता काकासाहेब कालेलकार : गांधीयुगीन सांस्कृतिक नवचेतना के अग्रदूत*. नई दिल्ली : सूचना और प्रसारण मंत्रालय, भारत सरकार, 1990.
- 3) दुबे, श्यामाचरण. *परंपरा, इतिहास-बोध और संस्कृति*. नई दिल्ली : राधाकृष्ण प्रकाशन, 1995.
- 4) सेन, सुकुमार. *बाङ्ला साहित्य का इतिहास*. नई दिल्ली : साहित्य अकादेमी प्रकाशन, 1971.
- 5) मानव, रामनिवास. *हरियाणवी*. नई दिल्ली : साहित्य अकादेमी प्रकाशन, 1971, 2012.
- 6) शर्मा, रामविलास. *भारतीय संस्कृती और हिंदी प्रदेश* (भाग - 1, - 2) नई दिल्ली : किताब घर प्रकाशन, 1999, 2006.
- 7) श्रीवास्तव, रवीन्द्रनाथ. *हिंदी भाषा का समाजभास्त्र*. दरियागंज, नई दिल्ली : राधाकृष्ण प्रकाशन प्रा. लि. 1986.

इंग्लीश :

- 1) Amonkar, Suresh. *Goa Opinion Poll 1967 : Analytical Study of Voting Pattern*. (Unpublished Booklet - available in Krishnadas Shama Library, Panjim Goa)
- 2) Borkar, Suresh Jaiwant. (Editor) *Dalgado on Konkani*. Margao Goa : Asmitai Pratisthan, 2008.
- 3) Chatterji, P. C. (Editor) *Self Images, Identity and Nationality*. Ballard Estate, Bombay : Allied Publishers Private Ltd., 1989.
- 4) Chomsky, Noam. *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge Mass : M. I. T. Press, 1965.
- 5) Corder, S. P. *Introducing Applied Linguistics..* Harmondsworth, Middlesex, England : Penguin Books Ltd., 1973.
- 6) Da Cunha, J. Gerson. *The Konkani Language and Literature*. New Delhi : Asian Educational Services, 1981, 1991.
- 7) Desai, M. P. *Language Pattern Under the Constitution*. Ahmedabad : Navjivan Press, 1957.
- 8) Desai, Nishtha. *Liberation vs Armed Aggression The Media Response to Goa's Liberation*. Panjim Goa : Director, Govt of Goa, Directorate of Art & Culture, 2011.
- 9) Fishman, Joshua A. *Sociolinguistics : A Brief Introduction*. Massachusetts : Newbury House Publication, 1972.
- 10) Gomes, Olivinho J. F. *A Concise History of Goa*. Panjim Goa : Directorate of Art & Culture, 2010.
- 11) Gomes, Olivinho J.F. *Old Konkani Language and Literature – A Portuguese Role*. Chandor Goa : Konkani Sorospat Publication, 1999.
- 12) Grierson, George A. *Linguistic Survey of India. Vol. VII. Indo-Aryan Family. Southern Group. Specimens of the Marathi language*. Calcutta: Office of the Superintendent of Government Printing, India. 1905.
- 13) Katre, S. M. *The Formation of Konkani*. Pune : Deccan College Publication, 1966.
- 14) Kelkar Ashok. *Language : Linguistics : The Application*, Vol. 8. Simla : A Reprint from *Language and Society in India, Transaction of the Indian Institute of Advance Studies, Vol. - 8*. 1969.
- 15) Labov William. *Sociolinguistic Patterns*. (Ed. Basil Blackwell) England : Oxford University, 1972 .
- 16) Malekandathil, Pius., Dias, Remy. (Ed.) *Goa in the 20th Century : History & Culture*.

- Panaji, Goa : Institute Menezes Braganza, 2008.*
- 17) Marathi Rajyabhasha Prasthapan Samiti (Gomantak) – *Marathi Only Language of Goa.* Kalpataru, St. Inez, Panaji Goa. : M.R.P.S. Publication, 1985.
- 18) Narayan, Rajan, D’cruz, Sharon. (Ed. Victor Rangel Ribeiro) *Triumph of Secularism : Battle of the Opinion Poll in Goa.* Vasco Da Gama : Goa Publication Pvt Ltd. 2011.
- 19) Narayan, Rajan. *Landmarks of Goa’s Liberation : A Goan Observer Tribute.* Panjim Goa : Goan Observer Publication, 2010.
- 20) Pattanayak, D. P. (Ed.) *Papers in Indian Sociolinguistics.* Mysore : Central Institute of Indian Languages, 1978.
- 21) Pereira, Jose. *Konkani A Language : A History of Konkani Marathi Controversy.* Dharwad : Karnatak University, 1971.
- 22) Rebelo, Soraya. Mhamal, Milind. *Goa’s Freedom Struggle.* Pilar Goa : Fr. Agnel College Publication, 2008.
- 23) Shanbhag, D. N. (Chief Editor) *Essays on Konkani Language and Literature* (Prof. Armando Menezes Felicitation Volume). Dharwad : Konkani Sahitya Prakashan, 1970.
- 24) Srivastava, R. N., Gupta R. S. *Dimensions of Applied Linguistics.* Mysore : Central Institute of Indian Languages, 1990.
- 25) Trudgrill, Peter. *Sociolinguistics an introduction.* Middlesex, England : Penguin Books Ltd. 1974.
- 26) Young, Donna J. *Mirror to Goa – Identity and the Written word in a Small Society.* Panjim Goa : Broadway Book Centre, 2009.

अप्रकाशीत संशोधनात्मक प्रबंध :

- 1) देसाय, गुणाजी. *शणै गोंयबाबालें कोंकणी साहित्य आनी सामाजीक चेतना.* ताळगांव, गोंय : गोंय विश्वविद्यालय, 2008.
- 2) नायक, जयंती. *कोंकणी लोकवेदांतली बायलेची प्रतिमा (एक सामाजीक - सांस्कृतीक अभ्यास).* ताळगांव, गोंय : गोंय विश्वविद्यालय, 2004.
- 3) वजरीकार, प्रकाश. *कोंकणी कादंब-यांतलें समाजदर्शन.* ताळगांव, गोंय : गोंय विश्वविद्यालय, 2006

- 4) पवार, राजय. *कोंकणी कवितेंतलें गोंयचें समाज दर्शन. (1960 ते 1990 मेरेन उजवाडा आयिल्ल्या देवनागरींतल्या कोंकणी कवितांच्या संदर्भांत).* ताळगांव, गोंय : गोंय विश्वविद्यालय, 2012.
- 5) नायक, प्रकाश. *समग्र चंद्रकांत : एक अभ्यास.* ताळगांव, गोंय : गोंय विश्वविद्यालय, 2013.
- 6) कानोळकर, बी. जी. *प्रो. लक्ष्मणराव सरदेसाई यांचे कथा लेखन : एक अभ्यास.* ताळगाव, गोवा : गोवा विश्वविद्यालय, 2002.
- 7) तडकोडकर, एस. एम. *अ. का. प्रियोळकर यांचे मराठी साहित्याला योगदान : एक चिकित्सक अभ्यास.* ताळगाव, गोवा : गोवा विश्वविद्यालय, 1995.
- 8) Desai, N. B. *Politics of Script : The Case of Konkani.* (1961 – 1992). Taleigao Goa : Goa University, 2002.
- 9) Sardesai Madhavi. *A Comparative Linguistic and Cultural Study of Lexical Influences on Konkani,* Taleigao Goa : Goa University, 2006.
- 10) Kamat, V. V. *Socio-Political and Religious life in Goa (1900 to 1946)* Taleigao Goa : Goa University, 1996.
- 11) Radhakrishnan, N. *Dayananda Balkrishna Bandodkar : Architect of Modern Goa.,* Taleigao Goa : Goa University, 1994.
- 12) Risbud S. S. *Goa's Struggle for Freedom, 1946 to 1961 : The Contribution of National Congress (Goa) And Azad Goamantak Dal.* Taleigao Goa : Goa University, 2002.
- 13) Pereira, J. G. *Language and the Public Sphere (A Sociological Study of Language question in Goa since 1987)* Taleigao Goa : Goa University, 2010.
- 14) Rodrigues, Maria. D. C. *Opinion Poll in Goa : An Evaluation of the method to settle the controversy.* Taleigao Goa : Goa University, 1996.

वेबसायट :

1. <http://en.wikipedia.org>
2. <http://www.languageinindia.com/may2005/motilalnehrrureport1.html> (excerpts)
3. <http://www.languageinindia.com/may2005/motilalnehrrureport1.html>
4. <http://palakmathur.in>
5. http://en.wikipedia.org/wiki/States_Reorganisation_Act,_1956
6. http://en.wikipedia.org/wiki/Languages_with_official_status_in_India

सरकारी राजपत्र आनी जनगणना :

- 1) Gune, V. T. (Editor) *Gazetteer of India, Union Territory : Goa, Daman and Diu*, District Gazetteer Part I : Goa Gazetteer Department, Govt. of the Unions Territory of Goa, Daman & Diu, Panaji, 1979.
- 2) Census of India 1971, series 28, Goa, Daman and Diu, Part II C, Social and Cultural Tables. S. K. Gandhe, Indian Economic service, Director of Census operations, Goa, Daman & Diu and Nagar Haveli.
- 3) Census of India 1981, series 29, Goa, Daman and Diu, Part I of 1987, Household and Household \ Population by Language mainly speaking in Household . S. K. Gandhe, Indian Economic service, Director of Census operations, Goa, Daman & Diu and Nagar Haveli.

दिसाळीं आनी नेमाळीं :

(1961 ते 1992 मेरेनचीं वेंचीक दिसाळीं आनी नेमाळीं)

दिसाळीं :

1. राष्ट्रमत - नवगोमंत प्रकाशन, मडगांव गोंय.
2. गोमन्तक - गोमन्तक प्रा. लि. सांतइनेज, पणजी गोंय.
3. नवें गोंय - नवें गोंय प्रतिष्ठान, मडगांव गोंय.
4. तरुण भारत - तरुण भारत डेली प्रा. लिमिटेड, पणजी गोंय.
5. सुनापरान्त - गोवा पब्लिकेशन्स प्रा. लिमिटेड, पणजी गोंय. (मडगांव).
6. नवप्रभा - नवहिंद पेपर्स अँड पब्लिकेशन्स प्रा. लि. धेंपे हाव्स, पणजी गोंय.
7. Herald - Fernandes Publications, Panjim Goa.
8. The Navhind Times - Navhind Papers & Publications Pvt. Ltd, Panjim Goa.

नेमाळीं :

9. स्वयंसेवक - स्वयंसेवक मासिक प्रकाशन, फोंडें गोंय.
10. दूधसागर - सागर साहित्य प्रकाशन, 14 त्रिभुवन रोड, मुंबई.

11. कुळागर - कुळागर प्रकाशन, मडगांव गोंय.
12. गोमंतकाची अस्मिता - गोमंतक मराठी भाषा परिषद, - गो. रा. ढवळीकर, ढवळी, फोंडें गोंय.
13. दर म्हयन्याची रोटी - फा. मोरेनो डिसौझा, एस. जे. झेवियर मार्ग, आलत पर्वरी गोंय.
14. वांगडी - वांगडी प्रकाशन, कारमीभाट मेरशी, सांताक्रूज गोंय
15. कोंकणी विकास - कोंकणी भाशा प्रचार सभा, कोची, केरळ.
16. जाग - जाग प्रकाशन, प्रियोळ गोंय (मडगांव).
17. कोंकणी - कोंकणी भाशा मंडळ, मडगांव गोंय.
18. सोद - तॉमास स्टीवन्स कोंकणी केंद्र, पर्वरी गोंय.
19. गुलाब - गुलाब प्रकाशन, मडगांव गोंय.
20. कोंकण भारती - कोंकण भारती प्रकाशन, पणजी गोंय.
21. वावराड्यांचो इश्ट - झेवियरियन पब्लिकेशन, पिलार गोंय.
22. जैत - जैत प्रकाशन, खोर्ली, तिसवाडी, गोंय.
23. कोंकण टायम्स - कोंकणी टायम्स पब्लिकेशन, बेती, वेंरें गोंय.
24. Goa Today - Goa Publication Pvt. Ltd. Panjim Goa.
25. Goan Observer - Goan Observer Pvt. Ltd. Panjim Goa.

परिशिष्ट क्र. : 01

कोंकणीचे राजभास चळवळींतल्यो मुखेल 10 घडणुको

(1939 ते 1992)

- 1) 1939 : 08 जुलय, अखील भारतीय कोंकणी परिशदेच्या पयल्या अधिवेशनांत कोंकणीचे संघटनात्मक चळवळीक आरंभ.
- 2) 1946 : 18 जून, राम मनोहर लोहिया हांणी गोंयकारांक समाजीक आनी राजकी स्वातंत्र्य दिवंचे खातीर पुर्तुगेज सत्ते आड गोंयच्या मुक्ती आंदोलनाक आरंभ.
- 3) 1961 : 19 डिसेंबर, 'ऑपरेशन विजय' हे लश्करी कारवायेंत गोंय मेकळें जालें. मिलिटरी गवर्नर म्हूण जनरल के. पी. कँडेथ हांणी गोंयचो कारभार हातांत घेतलो.
- 4) 1963 : 21 फेब्रुवारी, भारतीय संसदेन संघप्रदेश विधेयक (Union Territory Bill 1963) मानून घेवन गोंय, दमण आनी दीवचे 30 वांगड्यांचे (गोंय-28, दमण-1, दीव-1) विधानसभेक मान्यताय.
- 5) 1963 : 09 डिसेंबर, गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेची पयली वेंचणूक जाली. म.गो. चे 14, यु.गो. चे 12, राष्ट्रीय कांग्रेसीचो 01 आमदार, आनी प्रजा सोशलिस्ट पार्टी पुरस्कृत 02 अपक्ष आमदार वेंचून आयले.
- 6) 1967 : 16 जानेवारी, जनमत कौलांत वट्ट 82 % (81.70 %) मतदान जावन गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेश उरचो म्हूण भौसंख्य लोकांचो निर्णय.
- 7) 1975 : 26 फेब्रुवारी, दिल्लीचे साहित्य अकादेमीन कोंकणीक भारतांतली एक स्वतंत्र आर्विल्ली साहित्यीक भास म्हूण मान्यताय.
- 8) 1987 : 04 फेब्रुवारी, 'राजभास विधेयक क्र. 26-1986' गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशाचे विधानसभेंत भौमतान मंजूर जावन कोंकणी गोंयची राजभास जाली.
- 9) 1987 : 30 मे, गोंय भारतीय प्रजासत्ताकांत 25 वें राज्य म्हूण सामील जालें. दमण आनी दीव खेरीत संघप्रदेश म्हूण उरले.
- 10) 1992 : 20 ऑगस्ट, कोंकणी भास भारतीय संविधानाचे 8 वे वरेळेंत आसपावीत जावन तिका राष्ट्रमान्यताय फावो जाली.

परिशिष्ट क्र. : 2

गोंयचो जनमत कौल (1967) : मुखेल 33 घटनाक्रम

- 1) 19 डिसेंबर 1961 – ‘ऑपरेशन विजय’ हे लश्करी कारवायेंत गोंय मेकळें जालें. मिलिटरी गवर्नर म्हूण जनरल के. पी. कॅडेथ हांणी गोंयचो कारभार सांबाळ्ळो.
- 2) 12 मार्च 1962 – भारतीय राष्ट्रपतीन अध्यादेशाचेर सय करून गोंय, दमण आनी दीव हो वाठार एक खेरीत संघप्रदेश म्हूण भारतीय प्रजासत्ताकांत आस्पावन घेतलो.
- 3) 08 जून 1962 – टी. शिवशंकर हांची गोंय, दमण आनी दीव संघप्रदेशाचे उपराज्यपाल म्हूण नियुक्ती जाली.
- 4) 21 फेब्रुवारी 1963 – केंद्र सरकारान गोंया खातीर संघप्रदेश विधेयक (Union Territory Bill 1963) मानून घेवन गोंय, दमण आनी दीवचे 30 वांगड्यांचे (गोंय-28, दमण-1, दीव-1) विधानसभेक मान्यताय दिली.
- 5) 09 डिसेंबर 1963 – गोंय विधानसभेची पयली वेंचणूक जाली. म.गो.चे 14, यु.गो.चे 12, राष्ट्रीय काँग्रेसीचो 01 उमेदवार आनी प्रजा सोशलिस्ट पार्टी पुरस्कृत 02 अपक्ष उमेदवार वेंचून आयले.
- 6) 12 डिसेंबर 1963 - प्रजा सोशलिस्ट पक्षाचे एस. एम. जोशी हांणी गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करचें म्हूण केंद्रा कडेन जाहीर मागणी केली.
- 7) 20 डिसेंबर 1963 – दयानंद बांदोडकार हांणी गोंयचे पयले मुखेलमंत्री म्हूण सोपूत घेतलो.
- 8) 07 एप्रील 1964 – जवाहरलाल नेहरू हांचे अध्यक्षते खाला काँग्रेस संसदीय मंडळान गोंय 10 वर्सां केंद्रशासीत प्रदेश उरचो आनी उपरांत गोंयकारांनी गोंयचो फुडार थारावंचो म्हूण निर्णय घेतलो.
- 9) 22 जानेवारी 1965 – गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करचें असो शिरोडेंचे म.गो.चे आमदार पुंडलीक सगूण नाईक हांचो खाजगी थाराव विधानसभेंत बोवाळांत संमत जालो. यु.गो. आनी काँग्रेस पक्षाचो विरोध आनी सभात्याग.

- 10) 10 मार्च 1965 – गोंय महाराष्ट्रांत जाता तितले बेगीन विलीन करपा संबंदीं व्ही. पी. नाईक हांची थारावणी महाराष्ट्र विधानसभेंत भोवमतान मंजूर जाली.
- 11) 15 मार्च 1965 – गोंय निदान धा वर्सां तरी केंद्रशासीत प्रदेश उरचो वा गोंयकारांचे इत्सेप्रमाण गोंयचो फुडार थारावंचो, दुस-या राज्यांत विलीन करचें आसल्यार तें म्हैसूर (आतांचें कर्नाटक) राज्यांत करचें असो थाराव म्हैसूर विधानसभेन मंजूर केलो.
- 12) 25 जुलय 1965 – नव्यान लोकमत घेवन विलिनीकरणाचो प्रस्न सोडोवंचो म्हूण यु.गो. आनी राष्ट्रीय काँग्रेसीन संयुक्त बसकेंत मागणी केली.
- 13) 03 सप्टेंबर 1966 – गोंयचो फुडार जतनमत कौलांतल्यान थारावंचो असो निर्णय काँग्रेस सरकाराच्या केंद्रीय संसदीय मंडळान घेतलो.
- 14) 25 ऑक्टोबर 1966 – महाराष्ट्र-म्हैसूर शिमेचो वाद सोडोवपाक न्यायमुर्ती मेहरचंद महाजन हांचे अध्यक्षताये खाला महाजन आयोगाची नियुक्ती.
- 15) 30 नोव्हेंबर 1966 – गोवा, दमण आनी दीव ओपीनियन पोल विधेयक 1966 विद्याचरण शुक्ला हांणी संसदेंत मांडलें.
- 16) 01 डिसेंबर 1966 - लोकसभेंत भासाभास जावन गोवा, दमण आनी दीव ओपीनियन पोल विधेयक 1966 मंजूर जालें.
- 17) 03 डिसेंबर 1966 - गोंयचे मुखेलमंत्री दयानंद बांदोडकरांचो राजिनामो राष्ट्रपतीन मंजूर केलो.
- 18) 04 डिसेंबर 1966 – गोंयचो राजकी फुडार नव्यान थारावपाक 80% चें भोवमत आसचें अशी काकासाहेब कालेलकाराची सुचोवणी.
- 19) 07 डिसेंबर 1966 – गोवा दमण आनी दीव ओपीनियन पोलाच्या विधेयकाक राज्यसभेची मंजूरी.
- 20) 09 डिसेंबर 1966 – जनमत कौल फेब्रुवारी मुखार केन्नाय घेवंचो म्हूण यु. गो. पक्षाची मागणी. म्हैसूरचे मुखेलमंत्री निजलिंगप्पा हाचो पोल बेगीन घेवपाक विरोध.
- 21) 11, 12, 13 डिसेंबर 1966 – गोवा, दमण आनी दीव ओपीनियन पोल अधिसुचोवणेचेर (No. 38 of 1966) राष्ट्रपतीची सय जाली. पोल घेवपा खातीर 16 जानेवारी 1967 हो दीस निश्चीत.

- 22) 18 डिसेंबर 1966 – गोंय महाराष्ट्रांत विलीन करपाक वावुरपी संघटनांचे संयुक्त स्वरूपाचे गोवा विलिनीकरण आघाडेचें उक्तावण.
- 23) 23 डिसेंबर 1966 – जनमता खातीर संघप्रदेशाक ‘दोन पानां’ आनी विलिनीकरणाक ‘फूल’ अशीं वेंचणूक चिन्नां दिवपाचो निर्णय वेंचणूक आयोगा वतीन जालो.
- 24) 25 डिसेंबर 1966 – विलिनीकरण विरोधी हिंदू बहुजन समाज युवक आघाडेन संघप्रदेश प्रचाराचो नाल्ल मडगांवच्या पिपळा पेडार फोडलो.
- 25) 29 डिसेंबर 1966 – शाबू देसाय हांच्या फुडाकारान गोवा संघप्रदेश ज्योत कुंकळ्ळी वाठारांतल्यान पुराय गोंयांत वचपाक भायर सरली.
- 26) 30 डिसेंबर 1966 – महाराष्ट्राचे मुखेलमंत्री वसंतराव नाईक हांणी गोंय महाराष्ट्रांत विलीन जाल्यार गोंयकारांक साबार सवलती दिवन कोंकणीची उदरगत करपाचें आस्वासन.
- 27) 04 जानेवारी 1967 – ओपीनियन पोल कायद्या आड गोंय ज्युडिशियल कमिशनर कोर्टांत रीट अर्ज.
- 28) 06 जानेवारी 1967 – राष्ट्रीय काँग्रेस पक्ष (NCP) संघप्रदेशाचेच वटेन आसा, अशें काँग्रेसीचे हंगामी अध्यक्ष विनायक मयेंकार हांणी स्पश्टीकरण दिलें.
- 29) 10 जानेवारी 1967 – गोंयचें वेगळें अस्तित्व राखपाक संघप्रदेशा वटेन कौल दिवंचो, अशें महाराष्ट्रांतल्या विदर्भांतले समाजवावुरपी लोकनायक बापूजी अणे हांचें गोंयकारांक आवाहन.
- 30) 11 जानेवारी 1967 – ओपीनियन पोल कायद्या आड केल्लो रीट-अर्ज ज्युडिशियल कमिशनर कोर्टान भायर मारलो. वेंचणूक आयोगान मतदारां मदीं जागृताय करूंक तशेंच जनमत कौलाचे वेंचणुकेची प्रक्रिया कळची म्हूण वेंचणुक-प्रात्यक्षिकां घेतलीं.
- 31) 14 जानेवारी 1967 – सांजवेळच्या पांच वरांचेर जनमत कौलाचो प्रचार थांबलो. संघप्रदेशा वटेन कौल मेळटलो असो ओपीनियन स्टडी सर्कलाच्या सर्वेक्षणाचो निश्कर्श.
- 32) 16 जानेवारी 1967 – पुराय गोंयांत 442 मतदान केंद्रांचेर 3,88,392 मतदारां मदल्या 3,17,634 गोंयकारांनी मत्तां घालीं. जनमत कौलांत वट्ट 82 % (81.70 %) मतदान जालें.

33) 19 जानेवारी 1967 – मत्तांची मेजणी सोंपली. 34,021 मतांची आघाडी घेवन संघप्रदेशवाल्यांनी जनमत कौल जिखलो. (गोंय : दोन पानांक 1,72,191 जाल्यार फुलाक 1,38,170 मत्तां मेळून गोंय संघप्रदेश म्हूण वेगळें उरलें. (दमण : 8,254 आड 1,149, दीव : 5,478 आड 246 मत्तां मेळून संघप्रदेशा वटेन निर्णय)

संदर्भ : परिशिष्ट क्र. 02

1. नागवेंकार, हरिश्चंद्र. (संपादक) कौल - ओपिनियनपोल दशकपुर्ती विशेशांक. (पयली उजवाडावणी - 1977) पणजी गोंय : गोवा कोंकणी अकादेमी, 2014 (2.) Malekandathil, Pius. Dias, Remy. (Ed.) Goa in the 20th Century : History & Culture. Panaji, Goa : Institute Menezes Braganza Publication, 2008, 243-255 (3.) Narayan, Rajan, Dr, Deruz, Sharon. (Ed. Victor Rangel –Ribeiro) Triumph of Secularism Battle of the Opinion Poll in Goa. Vasco Da Gama : Goa Publication Pvt Ltd. 2011, XIII (4.) Proceedings of the Goa Legislative Assembly, 09 January 1963 to 22 January 1965.

परिशिष्ट क्र. : 03

कोंकणी सल्लागार समित्यो

(साहित्य अकादेमी, नवी दिल्ली)

(1976 ते 2014)

पयली समिती 1976 - 1977	दुसरी समिती 1978 - 1982	तिसरी समिती 1983 - 1987
उदय भेंब्रे चंद्रकांत केणी रवीन्द्र केळेकार मनोहरराय सरदेसाय आंतोनियो पेरेरा दत्ताराम सुखठणकार व्हि. जे. पी. सालदाना व्हिली आर. डिसिल्वा एन्. पुरुषोत्तम मल्ल्या बा. भ. बोरकार (निमंत्रक)	बा. भ. बोरकार उदय भेंब्रे चंद्रकांत केणी मनोहरराय सरदेसाय आंतोनियो पेरेरा दत्ताराम सुखठणकार व्हि. जे. पी. सालदाना व्हिली आर. डिसिल्वा, आर. व्ही. पंडीत (79-82) एन्. पुरुषोत्तम मल्ल्या रवीन्द्र केळेकार (निमंत्रक)	काशिनाथ महाले आर. व्ही. पंडीत मार्क वाल्डार मोरेनो डिसौझा एन. डी. सौदे आर. के. राव दत्ताराम सुखठणकार उदय भेंब्रे चंद्रकांत केणी रवीन्द्र केळेकार (निमंत्रक)

चवथी समिती 1988 - 1992	पांचवी समिती 1993 – 1997	सवी समिती 1998 – 2002
मनोहरराय सरदेसाय पांडुरंग भांगी मीना काकोडकार मॅथ्यू आल्मेदा डोल्फी एफ. लोबो युसुफ शेख एन्. एन्. आनंदन अरविंद म्हांबरो एल. रोड्रीगीस ओलिविन्यू गोमिश (निमंत्रक)	रजनी भेंब्रे फेलिसियु कार्दोज कमलाकर म्हळशी आर्. एस्. भास्कर एस्. एम्. कृष्णा राव अरविंद म्हांबरो पय्यनूर रमेश पै चंद्रकांत केणी मनोहरराय सरदेसाय (निमंत्रक)	एलॅक्सेंडर एफ. डिसौझा जे. बी. मोरायश शांताराम बाळिगा फ्रेडी जे. डिकोश्टा दामोदर मावजो शिवराम कामत जयंती नायक पी. जी. कामत मावरीस डि'सा फेलिसियु कार्दोज (निमंत्रक)
सातवी समिती 2003 – 2007	आठवी समिती 2008 - 2012	णवी समिती 2012 - 2016
जे. बी. मोरायश शीला नायक कोळंबकार एन्. शिवदास प्रशांती तळपणकार विन्सी क्वाद्रूश महाबळेश्वर सैल श्रीधर कामत बांबोळकार जोकीम पिंटो आर्. एस्. भास्कर दामोदर मावजो (निमंत्रक)	एडवीन जे. एफ. डिसौझा प्रकाश वजरीकार भुषण भावे माधवी सरदेसाय फ्रान्सीस रोड्रीगीस चंद्रशेखर एन्. शणै विली गोयश लुईश अँथनी रोड्रीगीस पी. एन्. शिवानंद शणै पुंडलीक नायक (निमंत्रक)	हेमा नायक गोकुळदास प्रभू के. के. सुब्रमण्यम प्रकाश प्रर्थेकार पय्यनूर रमेश पै साधना कामत जॉन मेंडोन्सा मोवझीन आताईद अरुण उभयकार तानाजी हळर्णकार (निमंत्रक)

परिशिष्ट क्र. 04

555 दिसांच्या भाशीक आंदोलनांतले मुखेल 55 घटनाक्रम

(29 जुलय 1985 ते 04 फेब्रुवारी 1987)

- 1) 29 जुलय 1985 – सरकाराचे कोंकणी विरोधी भूमिकेक विरोध करचे खातीर पणजेच्या आझाद मैदानाचेर कोंकणी भक्तांचो उत्स्फूर्त मोर्चा. सुमार 2500 लोकांची उपस्थिती.
- 2) 31 ऑगस्ट 1985 – मडगांवां, दामोदर विद्याभुवनांत *कोंकणी प्रजेचो आवाज* (के.पी.ए.) हे संघटनेची स्थापणूक. पुंडलीक नायक निमंत्रक जाले.
- 3) 10 सप्टेंबर 1985 – के.पी.ए. संघटने वतीन मुखेलमंत्री प्रतापसिंग राणेक कोंकणीक राजभाशेचो दर्जो दिवपाचे मागणेचें निवेदन भेटयलें. मागण्यो पुराय करचे नदरेन सरकाराक णव्वद दिसांची मुदत.
- 4) 10 सप्टेंबर 1985 – इंदिरा काँग्रेस गोंय प्रदेश समिती आनी सरकाराचें विधिमंडळ हांचे जोड-बसकेंत कोंकणी राजभास करपाचो थाराव मांडलो.
- 5) 11, 12 सप्टेंबर 1985 – इंदिरा काँग्रेस पक्षाच्या राजभास विशींच्या थारावाक म.गो., भा.बां.गो., गोमंतक मराठी भाषा परिषद, हांचो विरोध. जाल्यार गोवा काँग्रेस, गोवा जनता पक्ष, भा.ज.प. युवा मोर्चा, तियात्रिस्त पंगड, कोंकणी लेखक संघ, के.पी.ए. ह्या संघटनांचो येवकार.
- 6) 16 सप्टेंबर 1985 – गोमंतक साहित्य सेवक मंडळाच्या सभाघरांत बसका जावन *मराठी राज्यभाषा प्रस्थापन समिती* (म.रा.प्र.स.) संघटनेची स्थापणूक. पां. पु. शिरोडकर हे अध्यक्ष जाले.
- 7) 02 ऑक्टोबर 1985 – म.रा.प्र.स. वतीन पणजे आझाद मैदानाचेर महामेळावो भरलो. 30,000 मराठी समर्थकांची उपस्थिती.
- 8) 10 नोव्हेंबर 1985 – मडगांवच्या लोहिया मैदानाचेर के.पी.ए. पुरस्कृत आनी लुईझिन फालेरो संयोजीत व्हड मोर्चा. फकत कोंकणी राजभास जावची म्हूण मागणी.
- 9) 14 नोव्हेंबर 1985 – पणजेच्या आझाद मैदानार के.पी.ए. चो जाहीर मेळावो. सुमार पंच्यात्तर हजार लोकांची आनी 10 काँग्रेस (आय) आमदारांची उपस्थिती.

- 10) 17, 18 नोव्हेंबर 1985 – म.रा.प्र.स.ची मडगांवच्या लोहिया मैदानार जाहीर सभा. मराठी समर्थकांचेर फातरांनी हल्लो. दुसरे दिसा म.रा.प्र.स.चो फोंडें बंद. सावयवे-यां मराठी समर्थकां कडच्यान के.पी.ए.चे निमंत्रक पुंडलीक नायक हांच्या घराचेर मोर्चा. तांचे भाव हिरू नायक हांच्या छापखान्याचेर हल्लो.
- 11) 19 नोव्हेंबर 1985 – गोंयचे राज्यपाल गोपाल सिंग हांणी के.पी.ए. आनी म.रा.प्र.स.चे जाळवणदार आनी हेर संबंदीत संघटनांच्या नेत्यांक आपोवन शांततायेचें आवाहन केलें.
- 12) 23 नोव्हेंबर 1985 – केंद्र सरकार नियुक्त केंद्र-राज्य संबंद आयोगाचे मुखेली न्यायमुर्ती आर्. एस्. सरकारिया हांकां के.पी.ए. वतीन निवेदन भेटयलें.
- 13) 03, 04 डिसेंबर 1985 – के.पी.ए.चें शिश्टमंडळ दिल्लीक गेलें. शिश्टमंडळांत पुंडलीक नायक, दामोदर मावजो, उदय भेंब्रे, आनी तॉमाझीन कार्दोज हांचो आसपाव.
- 14) 11 डिसेंबर 1985 – के.पी.ए.च्या शिश्टमंडळान भारताचे प्रधानमंत्री राजीव गांधी हांकां निवेदन भेटयलें. प्रधान मंत्र्या कडच्यान सकारात्मक प्रतिसाद घेवन शिश्टमंडळ गोंयांत परतलें.
- 15) 17 जानेवारी 1986 – कोंकणी ही गोंयची राजभास जावची ही मागणी घेवन दिलीप बोरकार, दत्ता श्री. नायक आनी डॉमनिक दिनिज हांचें पणजेच्या आझाद मैदानाचेर आमरण उपोशण सुरू.
- 16) 24 मार्च 1986 – अर्थसंकल्पीय अधिवेशनाच्या पयल्या दिसा के.पी.ए. वतीन गोंयच्या सचिवालयाचेर सुमार 10,000 कोंकणी समर्थकांचो व्हड मोर्चा. 67 व्या दिसा रवीन्द्र केळेकार हांणी लिंबू-पाणी दिवन उपोशण सोंपयलें. आगशे हिंसाचार. 31 मार्चाक गोंय बंदाचो उलो.
- 17) 24 मार्च 1986 – म.रा.प्र.स. वतीन म्हापशां आनी पणजे मामलेदार कचे-यांचेर मोर्चा. 35 जाणांक अटक. के.पी.ए. वतीन 31 मार्चाच्या गोंय बंदाक विरोध.
- 18) 27 आनी 29 एप्रील 1986 – 27 एप्रिलाक मुखेलमंत्री प्रतापसिंग राणे हांची जाल्यार 29 एप्रीलाक गोंयच्या संपादकांचो फोरम हांची (Editor's Guild – Goa) के.पी.ए. आनी म.रा.प्र.स. कडेन भासाभास. शांतताय पाळपाची विनवणी.
- 19) 30 एप्रील 1986 – के.पी.ए. वतीन व्हिक्टोरिया फेर्नांडीस, चर्चिल आलेमांव आनी दिलीप बोरकार हांच्या फुडारपणा खाला 50 कोंकणी समर्थकांचो सचिवालयाचेर धडक मोर्चा. आमदारांक घेराव.

- 20) 21 मे 1986 – 24 मार्च 1986 दिसाच्या कदंब बस जाळपोळ प्रकरणांत आरोपी आशिल्ल्या आगशीच्या रोमाल्डो पेरेरा, हिलारियो पेरेरा आनी ज्योझफ गोन्साल्वीस ह्या तरनाट्यांक अटक
- 21) 23 आनी 24 मे 1986 – तरनाट्यांक अटक केल्ल्याचो निशेद करपा खातीर आगशे बाजारांत जाहीर बसका. राती कडेन वातावरण तापलें. 144 कलम लागू.
- 22) 24 मे 1986 – म.रा.प्र.स वतीन मराठी प्रमींचें अधिवेशन दिवचल शारांत जालें. नारायण आठवले, पां. पु. शिरोडकर आनी सुभाष भेंडे वांटेकार.
- 23) 28 मे 1986 – गोवा कला अकादमींत ‘गोव्याच्या स्वतंत्र लढ्याचा इतिहास’ ह्या मनोहर हिरबा सरदेसाई हांच्या ग्रंथाचें प्रकाशन करतना मुखेल मंत्री राणे हांकां के.पी.ए.च्या समर्थकांचो विरोध.
- 24) 05 जुलय 1986 – पत्रकार परिशदेंत मुखेलमंत्र्यान प्रधानमंत्री राजीव गांधीचो हयकार घेतिल्ल्या राजभास विधेयकाची म्हायती दिली. देवनागरी लिपयेंतली कोंकणी राजभास जाल्यार मराठीक संस्कृतीक संरक्षण दिवपाची तजवीज.
- 25) 10, 11, 12, 13 जुलय 1986 – म.रा.प्र.स. च्या आंदोलनाक आरंभ. येरादारी आनी सदचे व्यवहार बंद पडले. गोंयभर मोर्चा, घेराव, निदर्शनां चालू. कदंब बसी, जिपी जमावान लासल्यो.
- 26) 14 जुलय 1986 – शशिकला काकोडकर हांच्या नेतृत्वान मुखेलमंत्री प्रतापसिंग राणे हाका घेराव घालचे खातीर सचिवालयांत घुसपाक सोदपी सुमार 125 मराठी प्रेमींक अटक.
- 27) 15 जुलय 1986 – वासु पाईक गांवकर, सुभाष शिरोडकर, चंद्रकांत वेरेंकर, पांडू वासू नाईक, जीवनभाई प्रभाकर, सामजीभाई सोळंकी, संगीता परब, शंभु भाऊ बांदेकर, ह्या आठ इंदिरा काँग्रेस आमदारांचे बंड. प्रधानमंत्र्याक तार धाडली.
- 28) 16 जुलय 1986 – केंद्रीय घरराज्य मंत्री गुलाम नबी आझाद गोंयांत पावले. राजभास विधेयक विधानसभेंत मांडपाचे फाटभुंयेर विधेयकाचेर सहमती जावचे नदरेन गांठी-भेटी.
- 29) 17 जुलय 1986 – राजभास विधेयक क्र. 26 – 1986 मुखेलमंत्री राणे हांणी सादर केलें. चर्चा जाले उपरांत बील 24 विरुध्द 08 मत्तांनी विधानसभेंत दाखल जालें.

- 30) 18, 19 जुलय 1986 – विधेयकांत मराठीचो आसपाव करपाक गोमंत लोक पक्ष आनी गोवा काँग्रेसचो विरोध जाल्यार मराठीक उणी सुवात दिल्ले खातीर म.गो., भा.ज.प., भा.बां.गो. पक्षांचो जाहीर आक्षेप. गोंयभर प्रतिसाद.
- 31) 29 जुलय 1986 – के.पी.ए.च्या राजभास आंदोलनाक एक वर्स पुराय जाल्ल्या दिसा पणजे आझाद मैदानार महामेळावो. एका लाखा परस चड लोकांचो सहभाग.
- 32) 05 ऑगस्ट 1986 – गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेंत गोंयाक घटक राज्याचो दर्जो दिवपा विशींचो थाराव मंजूर जालो जाल्यार अधिकृत राजभास विधेयकाचो थाराव स्थगित केलो.
- 33) 04 ते 07 ऑगस्ट 1986 - म.रा.प्र.स. वतीन गोंयभर सभा आनी धडक मोर्चे. बांदोड्यां हिसाचार. 06 ऑगस्टाक फोंड्या निर्धार सभेचें आयोजन. वास्को हिंसाचार.
- 34) 02 ऑक्टोबर 1986 – म.रा.प्र.स. वतीन पोरनें गोंयां सावन गांधी जयंती दिसा दिंडीचें तशेंच पणजे आझाद मैदानार मेळाव्याचें आयोजन. मराठी संदेश यात्रा गांवा गांवांत चालू जाली.
- 35) 29 नोव्हेंबर 1986 – गोंय दुरदर्शन केंद्राच्या नव्या मनो-याचें उक्तावण करपाक आयिल्ले केंद्रीय माहिती राज्यमंत्री अजीत पांजा आनी परराष्ट्र वेव्हारमंत्री एदुआर्द फालेरो हांकां कोंकणी समर्थकांनी काळे बावटे दाखयले. नौजवान भारत सभेचो सहभाग.
- 36) 01 डिसेंबर 1986 – 29 नोव्हेंबराक कुठ्ठाळी आनी आल्लिनो हांगा कोंकणी समर्थकांचेर जाल्ल्या लाठीहल्ल्याचो निशेद करपाक के.पी.ए.चो दक्षीण गोंय बंद शांततायेन जालो.
- 37) 05 डिसेंबर 1986 – विधानसभेंत दाखल जाल्लें राजभास विधेयक गोंय मुक्तीच्या रुप्या उत्सव सुवाळ्या पयलीं मंजूर करचें अशें निवेदन के.पी.ए.न नायब राज्यपालाक भेटयलें.
- 38) 09 डिसेंबर 1986 – लिबिया लोबो सरदेसाय, हेमा नायक, स्नेहलता भाटीकार, रजनी भेंब्रे, आयरिन कार्दोज, विनंती कांसार, हांच्या नेतृत्वा खाला सुमार 200 कोंकणी समर्थक बायलांचो पणजे सचिवाल्याचेर धडक मोर्चा.
- 39) 11 डिसेंबर 1986 – कोंकणी राजभास जाय मेरेन सगळ्या सरकारी कार्यावळींचेर बहिश्कार घालपाचें के.पी.ए.चें गोंयकारांक जाहीर आवाहन.

- 40) 15 डिसेंबर 1986 – उदय भेंब्रे आनी लुईझिन फालेरो ह्या दोन कोंकणी समर्थक आमदारांनी कोंकणी भाशेक तेंको दियत के.पी.ए.च्या जाळवणादारां कडेन आपले आमदारकेचे राजिनामे दिले.
- 41) 17 डिसेंबर 1986 – गोंय मुक्तीच्या रुप्या उत्सव सुवाळ्याक गोंयांत आयिल्ले भारताचे राष्ट्रपती ग्यानी झैलसिंग हांकां के.पी.ए.च्या शिश्टमंडळान निवेदन भेटयलें.
- 42) 18 डिसेंबर 1986 - के.पी.ए. वतीन पणजे आझाद मैदानाचेर मेळावो. सादारण पंदरा हजार कोंकणी वावुरप्यांची उपस्थिती. कोंकणी समर्थक उचंबळीत. गोंयभर प्रतिसाद.
- 43) 19 आनी 20 डिसेंबर 1986 – पुराय गोंयांत वातावरण तापलें. गोंयभरचे सगळे वेव्हार ठप्प. जमावा कडच्यान हिंसाचार. सी. आर. पी. जवान दक्षीण गोंयांत तैनात. मडगांवां गुजरात राखीव दला कडच्यान गोळीबार. फलावियान वाझ हो युवा कोंकणी कार्यकर्तो गुळी लागून सोंपलो.
- 44) 21 डिसेंबर 1986 – नेवरा-डोंगरी हांगा कोंकणी समर्थकांनी रस्त्यार केल्ल्या आडखळीं वेल्ल्यान दोन गटांनी वाद जावन एका गटा कडच्यान दुस-या गटाचेर गोळीबार. स जाणांचो जीव सोंपलो. (आगशे सेंट लॉरेन्स चर्चत जाल्ल्या तांच्या निमण्या संस्काराक 15,000 लोकांची उपस्थिती)
- 45) 22 ते 30 डिसेंबर 1986 – वट्ट सात कोंकणी समर्थक बळी पडिल्ल्यान पुराय गोंयांतली परिस्थिती इबाडली. कायदो आनी समाजीक वेवस्था हाल्ली. गोंयचे चडशे सगळे वेव्हार ठप्प. नेतृत्व बदला खातीर गोंय सरकारच्या 4 मंत्र्यांचे राजिनामे.
- 46) 26 डिसेंबर 1986 – गोंयचे राज्यपाल गोपाळ सिंग हांकां के.पी.ए.तल्या हिंदू नेत्यांचें निवेदन. प्रस्तूत आंदोलन हें धर्मनिरपेक्ष चळवळ आशिल्ल्याचें स्पश्टीकरण. लुईस प्रॉत बाबोझा, हरिश झांटये, फ्रान्सिस्को सार्दिन, शेख हसन हरूण ह्या चार मंत्र्यांनी राजिनामे दिले.
- 47) 30 डिसेंबर 1986 –म्हापश्यां हुतात्म्यांक आर्गा ओंपूंक सर्वधर्म प्रार्थनेचें आयोजन. 1500 लोकांची उपस्थिती. ह्याच दिसा के.पी.ए.न People Union for civil Liberties, New Delhi हे संस्थेचे अध्यक्ष सर्वोच्च न्यायालयाचे वकील व्ही. एम. तारकुंडे हांकां निवेदन भेटयलें.
- 48) 10 जानेवारी 1987 – एन.एस.ए. चौकशेच्या नांवान कोंकणी वावुरप्यांची सतावणूक करता ती बंद करची अश्या मागणेचें निवेदन गोंय सरकाराचे मुखेल सचीव पी. पी. श्रीवास्तव हांकां के.पी.ए.न भेटयलें.

- 49) 11 जानेवारी 1987 – काँग्रेसीचे राष्ट्रीय सरचिटणीस आर. एल. भाटिया आनी केंद्रीय घरराज्य मंत्री चिंतामणी पाणिग्रही हांणी निरिक्षक हया नात्यान कोंकणी आनी मराठी फुडा-यांच्यो भेटी घेतल्यो.
- 50) 14 जानेवारी 1987 – सभापती दयानंद नार्वेकार हांणी अधिसुचोवणी काडून 04 फेब्रुवार 1987 दिसा दोन दिसांचें खाशेलें विधानसभा अधिवेशन घेवपाचें जाहीर केलें..
- 51) 17 जानेवारी 1987 – मराठीक राज्यभाशेचो सन्मान ही अट मान्य करिना जाल्यार कसलेच चर्चेत वांटो न घेवपाची म.रा.प्र.स.ची शिटकावणी. मराठीचो लढो खर करपाची घोशणा.
- 52) 25 जानेवारी 1987 – राजभास विधेयकाचेर काँग्रेसीच्या केंद्रीय फुडा-यां कडेन चर्चा करपाक मुखेलमंत्री प्रतापसिंग राणे, विरोधी पक्ष फुडारी रमाकांत खलप, गोंय विधानसभेचे सभापती दयानंद नार्वेकार, गोवा काँग्रेसीचे अध्यक्ष विल्फ्रेड डिसौझा आनी मजूरमंत्री वैकुंठ देसाय दिल्लीक गेले.
- 53) 31 जानेवारी आनी 3 फेब्रुवारी 1987 – के.पी.ए. वतीन पणजे, मडगांव, कुडचडें आनी गोयांत हेरकडेन ल्हान-मोठ्यो बसका. फकत कोंकणी राजभास जावची हे मागणेक नेट. वास्को चिखले हांगा जी.डी.एक्स. 162 हे कदंब बसीक उजो. गोंयभर तणाव.
- 54) 31 जानेवारी आनी 3 फेब्रुवारी 1987 – शशिकला काकोडकार हांचे अध्यक्षते खाला म.गो. पक्षाची रिवणा बसका जाली. मराठीक राजभास सोडून दुसरो कसलोच पर्याय अमान्य. वेर्लींग, प्रियोळ, सावयवेरें, वळवय ग्रामपंचायतींनी मराठीक राजभास करपाचे थाराव मंजूर केले.
- 55) 04 फेब्रुवारी 1987 – एका दिसाच्या खाशेल्या अधिवेशनांत राजभास विधेयकाचेर चर्चा जावन राजभास विधेयक क्र. 26-1986 21 आड 08 मतांनी मंजूर जालें.

(14 एप्रील 1987 दिसा उप-राज्यपाल गोपाल सिंग हांणी राजभास कायद्याचेर सय केली. तशेंच सगळ्यो कायदेशीर प्रक्रिया पुराय करुन 30 मे 1987 दिसा गोंयाक घटक राज्याचो दर्जो फावो जालो. जाल्यार 20 ऑगस्ट 1992 दिसा कोंकणीचो भारतीय संविधानाचे आठवे वळेरेंत आसपाव जालो.)

संदर्भ : परिशिष्ट क्र. 04

- 1) – राजभाषा कायद्याचा इतिहास – सुहास बेळेकर, 59
2) दै. गोमन्तक, राष्ट्रमत 30-07-1985

- 3) दै, राष्ट्रमत 01-09-1985
4) निवेदनाची मुळावी टायप केल्ली प्रत, दै. राष्ट्रमत 11-09-1985

- 5) दै. राष्ट्रमत, गोमन्तक 11-09-1985,
- 6) मुक्तीनंतरचा गोवा – वामन राधाकृष्ण, 146
- 7) मुक्तीनंतरचा गोवा – वामन राधाकृष्ण, 147
- 8) गोंयची साबार दिसाळीं, 11-11-1985
- 9) दै. राष्ट्रमत, Herald, गोमन्तक, नवप्रभा, नवें गोंय 15-11-1985
- 10) दै. राष्ट्रमत, Herald, गोमन्तक, नवप्रभा 18-11-85
- 11) गोंयची साबार दिसाळीं, 20-11-1985
- 12) सरकारीया आयोगाक केपीएन बरयल्ल्या निवेदनाची मूळ प्रत
- 13) दै. राष्ट्रमत, Herald, गोमन्तक, Navhind Times 04-12-1985
- 14) दै. राष्ट्रमत, गोमन्तक, हॅराल्ड, नवप्रभा 12-12-1985
- 15) गोंयची साबार दिसाळीं – 18-1-1986
- 16) दै. गोमन्तक, राष्ट्रमत, नवप्रभा, Navhind Times 25-03-1986
- 17) दै. गोमन्तक, राष्ट्रमत, नवप्रभा Navhind Times 25-03-1986
- 18) दै. राष्ट्रमत, गोमन्तक, नवप्रभा 30-03-1986
- 19) Herald, Navhind Times, गोमन्तक, राष्ट्रमत 01-05-1986
- 20) Herald, Navhind Times, गोमन्तक, राष्ट्रमत 22/23-05-1986
- 21) दै. राष्ट्रमत, गोमन्तक, Navhind Times 25-5-1986
- 22) दै. राष्ट्रमत, , नवप्रभा, नवें गोंय, Navhind Times 25-5-86
- 23) दै. राष्ट्रमत, गोमन्तक, नवप्रभा, Navhind Times 29-05-1986
- 24) दै. गोमन्तक, राष्ट्रमत, नवप्रभा, Navhind Times 06-07-1986
- 25) राज्य आनी राष्ट्रीय स्तरावेलीं दिसाळीं 11 ते 15 जुलय 1986
- 26) गोमन्तक, नवप्रभा, राष्ट्रमत, Herald, Navhind Times 15-07-86
- 27) दै. गोमन्तक, राष्ट्रमत, नवप्रभा, तरुण भारत 16-07-1986
- 28) दै. गोमन्तक, नवें गोंय, राष्ट्रमत, नवप्रभा, Herald 17-07-86
- 29) दै. गोमन्तक, नवप्रभा, राष्ट्रमत, Herald 18-07-1986
- 30) दै. गोमन्तक 19-07-1986, महाराष्ट्र टायम्स 20-07-1986
- 31) राज्य आनी राष्ट्रीय स्तरावेलीं दिसाळीं 30-07-1986
- 32) गोंय विधानसभेच्या अधिवेशनाचें कामकाज जुलय-ऑगस्ट 86
- 33) गोमन्तक, राष्ट्रमत, तरुण भारत, नवप्रभा 5 ते 8 ऑगस्ट 86
- 34) गोमन्तक, राष्ट्रमत, तरुण भारत, नवप्रभा, Herald 03-10-86
- 35) दै. गोमन्तक, राष्ट्रमत, N. T. Herald 30-11-1986
- 36) राष्ट्रमत, नवप्रभा, गामन्तक, तरुण भारत 2-12-86
- 37) राष्ट्रमत, तरुण भारत, Herald 06-12-1986
- 38) गोमन्तक, राष्ट्रमत, नवप्रभा 10-12-1986
- 39) के.पी.ए.चें मूळ पत्रक ता. 11 डिसेंबर 1986
- 40) दै. गोमन्तक, राष्ट्रमत, तरुण भारत, नवप्रभा 16-12-1986
- 41) के.पी.ए.च्या निवेदनाची मूळ प्रत ता.17 डिसेंबर 1986
- 42) राज्य आनी राष्ट्रीय स्तरावेलीं साबार दिसाळीं 19-12-1986
- 43) महाराष्ट्र टायम्स 21-12-1986, Times of India 20-12-1986,
- 44) गोंयची साबार दिसाळीं 22 डिसेंबर 1986
- 45) महाराष्ट्र टायम्स, Navhind Times 23 ते 31 डिसेंबर 1986
- 46) गोमन्तक, राष्ट्रमत, नवप्रभा, तरुण भारत 27-12-1986
- 47) व्ही. एम. तारकुंदेक भेटयल्ल्या निवेदनाची प्रत 30-12-1986
- 48) के.पी.ए. चें निवेदन ता. 10 जानेवारी 1987
- 49) राज्य आनी राष्ट्रीय दिसाळीं ता. 12 जानेवारी 1987
- 50) दै. गोमन्तक, राष्ट्रमत. तरुण भारत, Herald 15-1-1987
- 51) गोमन्तक, राष्ट्रमत, नवप्रभा, तरुण भारत, Herald 18-01-87
- 52) गोमन्तक, राष्ट्रमत, नवप्रभा, तरुण भारत, Herald 26-01-87
- 53) गोंयची साबार दिसाळीं 30-01-87 ते 4-02-1987
- 54) गोंयची साबार दिसाळीं 30-01-87 ते 4-02-1987
- 55) गोमन्तक, राष्ट्रमत, लोकसत्ता, , Herald, 05-02-87

परिशिष्ट क्र. 05

(कोंकणीचे राजभास चळवळींतले वेंचीक फोटू आनी दस्तावेज)

1967 वर्साचो जनमत कौल – प्रचारांतले कांय वेंचीक खीण

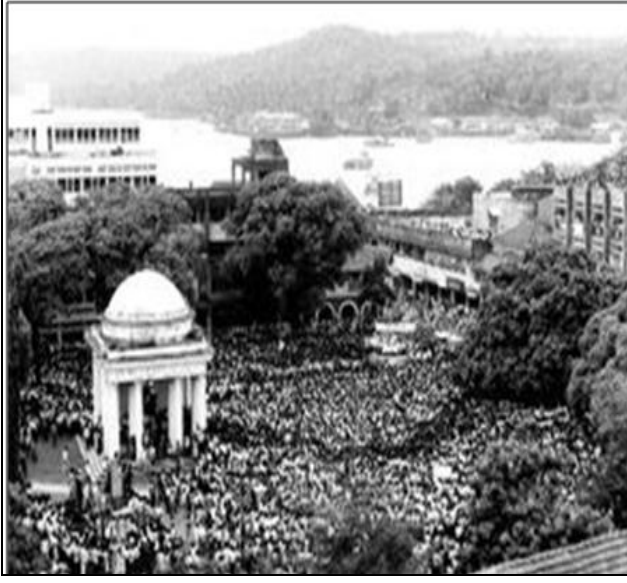
1967 वर्साचो जनमत कौल - प्रचारांतले कांय वेंचीक खीण

साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळ्ळ्या उपरांत कोंकणी सल्लागार समितीची पयली बसका

555 दिसांच्या राजभास आंदोलनांतलें के.पी.ए.चें प्रचार कार्य

आझाद मैदानार के.पी.ए. वतीन 14 नेव्हेंबर 1985 आनी 29 जुलय 1986 हया दिसांनी
आयोजीत केल्ल्या महामेळाव्यांतली उपस्थिती

गोंयच्या भाशीक आंदोलनांत बळी पडिल्ल्या सात कोंकणी समर्थकांचें
आगशेच्या सेंट लॉरेन्स चर्ची मुखार बांदिल्लें यादस्तीक

परिशिष्ट क्र. : 06

भारतीय राज्यां आनी संघप्रदेशांच्यो राजभासो

भारतीय राज्यां

क्र.	राज्य	राजभास	हेर राजभासो
1.	आंध्र प्रदेश	तेलगू	इंग्लीश, उर्दू
2.	अरुणाचल प्रदेश	इंग्लीश	-
3.	आसाम	असामिया	बंगाली, बोडो
4.	बिहार	हिंदी	उर्दू
5.	छत्तिसगढ	हिंदी	हिंदी
6.	गोंय	कोंकणी	-
7.	गुजरात	गुजराती	-
8.	हरयाणा	हिंदी	पंजाबी
9.	हिमाचल प्रदेश	हिंदी	-
10.	जम्मू आनी काश्मिर	उर्दू	इंग्लीश
11.	झारखंड	हिंदी	संताली, बंगाली
12.	कर्नाटक	कन्नड	इंग्लीश
13.	केरळ	मल्ल्याळम	इंग्लीश
14.	मध्य प्रदेश	हिंदी	-
15.	महाराष्ट्र	मराठी	-
16.	मणिपूर	मणिपुरी	इंग्लीश
17.	मेघालया	इंग्लीश	खासी, गारो
18.	मिझोरम	मिझो	-
19.	नागालँड	इंग्लीश	-
20.	ओडिशा	ओरिया	-
21.	पंजाब	पंजाबी	-
22.	राजस्थान	हिंदी	-

23.	सिक्कीम	नेपाळी	-
24.	तमीळ नाडू	तमीळ	इंग्लीश
25.	तेलंगण	तेलगू	उर्दू, इंग्लीश
26.	त्रिपुरा	बंगाली, कोकबोरोक	चाकमा, इंग्लीश, हिंदी, मणिपुरी
27.	उत्तराखंड	हिंदी	संस्कृत
28.	उत्तर प्रदेश	हिंदी	उर्दू
29.	पश्चीम बंगाल	बंगाली	इंग्लीश, नेपाळी, उर्दू

भारतीय संघप्रदेश

क्र.	संघप्रदेश	राजभास	हेर राजभासो
1.	अंदमान आनी निकोबार द्विपसमूह	इंग्लीश	बंगाली, हिंदी, तमीळ
2.	चंदीगढ	हिंदी	पंजाबी
3.	दादरा आनी नगरहवेली	इंग्लीश	गुजराती, हिंदी
4.	दमण आनी दीव	कोंकणी, मराठी, गुजराती	-
5.	दिल्ली	हिंदी	पंजाबी, उर्दू
6.	लक्षद्वीप, मिनिक्ॉय आनी आमिन्दिवी द्विपसमूह	इंग्लीश	मल्ल्याळम
7.	पॉंडिचरी	तमीळ, फ्रँच, इंग्लीश	मल्ल्याळम (माहे प्रांता खातीर), तेलगू (यानम प्रांता खातीर)

संदर्भ : Constitution of India, Article 347, Constitution of India, Article 350A, Constitution of India, Article 348(2).

(http://en.wikipedia.org/wiki/Languages_with_official_status_in_India)

गोंय, दमण आनी दीव विधानसभेंत 04 फेब्रुवारी 1987 दिसा भोवमतान मंजूर जाल्लें
राजभास विधेयक क्र. 26 - 1986

The Goa, Daman and Diu Official Language Act, 1987
(Act No. 5 of 1987) [14-4-1987]
AN ACT

to adopt the official language for official purposes of the Union territory of Goa, Daman and Diu.

Be it enacted by the Legislative Assembly of Goa, Daman and Diu in the Thirty-eighth Year of the Republic of India as follows:—

1. Short title, extent and commencement.— (1) This Act may be called the Goa, Daman and Diu Official Language Act, 1987.

(2) It extends to the whole of the Union territory of Goa, Daman and Diu.

(3) It shall come into force at once.

2. Definitions.— In this Act, unless the context otherwise requires,—

(a) “Administrator” means the Administrator of the Union territory of Goa, Daman and Diu appointed by the President under article 239 of the Constitution;

(b) “Government” means the Government of Goa, Daman and Diu;

(c) “Konkani language” means Konkani language in Devanagari script;

(d) “notification” means a notification published in the Official Gazette;

(e) “Official Gazette” means the Official Gazette of the Government of Goa, Daman and Diu;

(f) "Union territory" means the Union territory of Goa, Daman and Diu.

- 3. Official language of the Union territory.**— (1) With effect from such date as the Administrator may, by notification, appoint, Konkani language shall, subject to the provisions contained in sections 34 and 35 of the Government of Union Territories Act, 1963 (Central Act 20 of 1963), be the official language for all or any of the official purposes of the Union territory, and different dates may be appointed for different official purposes:

Provided that the Administrator may, by a like notification, direct that in case of the Goa District the Marathi language, and in the case of Daman and Diu Districts, the Gujarati language, shall also be used for all or any of the official purposes and different dates may be appointed for different official purposes:

Provided further that nothing contained in this sub-section shall be deemed to affect the use of the Marathi and Gujarati languages in educational, social or cultural fields:

Provided further that the Government shall not, in granting aid to any educational or cultural institution, discriminate against such institution only on the ground of language;

(2) Nothing contained in sub-section (1) shall preclude any person from submitting any representation for the redress of any grievances to any officer or authority of the Union territory in any of the languages used in the Union territory.

- 4. Continued use of English language.**— Notwithstanding anything contained in section 3, the English language shall continue to be used in addition to the languages specified in that section for all or any of the official purposes of the Union territory.

- 5. Laying of notification before Legislative Assembly.**— Every notification issued under this Act shall be laid, as soon as may be after it is issued, before the Legislative Assembly while it

is in session for a total period of fourteen days which may be comprised in one session or in two successive sessions, and if before the expiry of the session in which it is so laid or the session immediately following, the Legislative Assembly agree in making any modification in the notification or agree that the notification should not be issued, the notification shall thereafter have effect only in such modified form or be of no effect as the case may be; so, however, that any such modification or annulment shall be without prejudice to the validity of anything previously done under that notification.

Secretariat
Panaji-Goa.

Dated 23rd April, 1987

M. RAGHU CHANDER,
Secretary to the
Government of Goa, Daman and Diu,
Law Department (Legal Affairs).